

**ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH
I ROLNICTWA
WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO
DO 2030 R.**

Część diagnostyczna

SPIS TREŚCI

I. DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ OBSZARÓW WIEJSKICH I ROLNICTWA WOJEWÓDZTWA, WRAZ Z IDENTYFIKACJĄ POTRZEB I POTENCJAŁÓW ROZWOJOWYCH	5
1.1. Ogólne informacje na temat województwa.....	5
1.2. Szczegółowy opis sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich województwa	22
1.2.1. Informacje ogólne dotyczące OW w województwie	22
1.2.2. Kapitał ludzki i społeczny na OW w województwie.....	35
1.2.3. Rynek pracy i przedsiębiorczość na obszarach wiejskich	41
1.2.4. Dochody i ubóstwo mieszkańców OW	47
1.2.5. Infrastruktura na OW	56
1.2.6. Zasoby środowiskowe na OW i zagospodarowanie przestrzenne	86
1.2.7. Zasoby dziedzictwa kultury na OW.....	92
1.3. Diagnoza sytuacji w rolnictwie	104
1.3.1. Zasoby ziemi rolniczej i struktura jej użytkowania	104
1.3.2. Środowiskowy wymiar produkcji rolniczej	121
1.3.3. Struktura gospodarstw	146
1.3.4. Wartość produkcji rolniczej.....	159
1.3.5. Rola rolnictwa w kształtowaniu wzrostu gospodarczego województwa i kraju	181
1.3.6. Przetwórstwo rolno spożywcze i pozostała działalność gospodarcza związana z rolnictwem	191
II. ANALIZY SWOT	205
2.1. Analiza SWOT obszarów wiejskich województwa.....	205
2.2. Analiza SWOT rolnictwa, w tym przetwórstwa w województwie.....	207
III. ROZWÓJ FUNKCJONALNY I PRZESTRZENNY OBSZARÓW WIEJSKICH	209
3.1. Zróżnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich	209
3.1.1. Dominujące typy obszarów wiejskich w województwie wynikające z głównych funkcji gospodarczych	209
3.1.2. Zróżnicowanie obszarów wiejskich w województwie pod kątem stopnia urbanizacji	224
3.2. Rozwój przestrzenny obszarów wiejskich	233
3.2.1. Spójność środowiskowa obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym	233
3.2.2. Spójność gospodarcza obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym	241
3.2.3. Spójność społeczna i kulturowa obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym	244

I. DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ OBSZARÓW WIEJSKICH I ROLNICTWA WOJEWÓDZTWA, WRAZ Z IDENTYFIKACJĄ POTRZEB I POTENCJAŁÓW ROZWOJOWYCH

1.1. Ogólne informacje na temat województwa

Województwo podlaskie jest najbardziej wysuniętym na północny-wschód województwem Polski. Graniczy z dwoma państwami: Białorusią na wschodzie (260 km) i z Litwą na północy (104 km). Od północnego zachodu sąsiaduje z województwem warmińsko-mazurskim, zaś od zachodu i południowego zachodu – z województwem mazowieckim. Na krótkim odcinku rzeki Bug na południu istnieje granica z województwem lubelskim. Zajmuje obszar 20.180 km², co stanowi 6,5% powierzchni Polski. Podlaskie zostało podzielone na 17 powiatów, w tym 3 powiaty grodzkie – Białystok, Suwałki, Łomża oraz 118 gmin. Stolicą jest miasto Białystok, liczący prawie 300 tysięcy mieszkańców. Pozostałe większe miasta regionu to Suwałki (ok. 70 tys. mieszkańców) i Łomża (ok. 64 tys. mieszkańców). Podział jednostek geograficznych nie pokrywa się z granicami administracyjnymi. Większość obszaru województwa leży na terenie Niziny Północnopodlaskiej, zaś część północna stanowi fragment Pojezierza Litewskiego. Wśród wyodrębnionych mezoregionów w granicach województwa podlaskiego znajdują się: Pojezierze Zachodniosuwalskie, Pojezierze Wschodniosuwalskie, Równina Augustowska (jako jednostki Poj. Litewskiego) oraz Wysoczyzna Kolneńska, Kotlina Biebrzańska, Wysoczyzna Białostocka, Wzgórza Sokólskie, Wysoczyzna Wysokomazowiecka, Dolina Górnej Narwi, Równina Bielska i Wysoczyzna Drohiczyńska (jako jednostki Niż. Północnopodlaskiej). Południową granicę województwa stanowi rzeka Bug.

Województwo podlaskie jest regionem wielokulturowym i wielonarodowościowym, gdyż obok Polaków mieszkają tu: Białorusini, Litwini, Romowie, Rosjanie, Tatarzy, Ukraińcy, przed II wojną światową także Żydzi. W regionie istnieją liczne obiekty zabytkowe związane z kulturą tych narodów. Ponadto walory krajobrazowe i przyrodnicze oraz dziedzictwo kulturowe województwa podlaskiego stwarzają szerokie możliwości rozwoju turystyki. Turystyka w regionie podlaskim pełni ważną funkcję gospodarczą, a w przyszłości powinna być siłą sprawczą rozwoju przedsiębiorczości.

Środowisko przyrodnicze województwa podlaskiego charakteryzuje się wysokim stopniem naturalności. Świadczą o tym tutejsze puszcze oraz największy w Europie kompleks bagien. Szczególną wartość przyrodniczą, historyczną i turystyczną mają cztery parki narodowe: Białowiecki, Biebrzański, Narwiański i Wigierski, o łącznej powierzchni 92,1 tys. ha. Białowiecki Park Narodowy jest jednym z czterech w Polsce rezerwatów biosfery oraz jedynym polskim obiektem przyrodniczym wpisanym na Listę Światowego Dziedzictwa Ludzkości. Ponadto w województwie występują trzy parki krajobrazowe: Łomżyński Park Krajobrazowy Doliny Narwi, Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej oraz Suwalski Park Krajobrazowy, o łącznej powierzchni 86,6 tys. ha. Ważnym obszarem przyrodniczym jest również kompleks Puszczy Augustowskiej. W województwie podlaskim ochroną rezerwatową objęto 14 tys. ha powierzchni (85 rezerwatów), wyznaczono 13 obszarów chronionego krajobrazu o łącznej powierzchni 460,1 tys. ha i ustanowiono ponad 2 tys. pomników przyrody. Cały obszar województwa leży w strefie Zielonych Płuc Polski. Ochroną prawną objęte jest 32,0% powierzchni regionu, co stawia województwo podlaskie w ścisłej czołówce krajowej. Istnieją tu sprzyjające warunki do rozwoju turystyki przyrodniczej.

Województwo podlaskie charakteryzuje się dość wysoką lesistością (31,6%), zróżnicowaną rzeźbą terenu i stosunkowo ubogą siecią hydrograficzną (wody zajmują 1,8% powierzchni). Głównymi ciekami są: Narew, Pisa, Biebrza, Rospuda i Bug, który jest rzeką graniczną. Obszarem o licznych jeziorach jest północna część województwa.

Na terenie województwa pozyskiwane są surowce mineralne należące do:

- kopalin pospolitych – kruszywa naturalne (największe rozpoznane złoża znajdują się w północnej i centralnej części województwa w rejonie Suwałk, Sokółki i gminy Wąsosz),
- żwiry, surowce ilaste do produkcji ceramiki budowlanej (z największymi złożami w rejonie Białegostoku, Hajnówki, Bielska Podlaskiego oraz w Mątwicy i Szepietowie),

- piaski kwarcowe do produkcji betonów komórkowych,
- piaski kwarcowe do produkcji cegły wapienno-piaskowej,
- torfy (aktualnie eksploatację torfu na skalę przemysłową prowadzi się w gminie Michałowo) a borowiny w rejonie Augustowa i Supraśla,
- kreda piszcząca (Mielnik) i kreda jeziorna (w północnej i północno-wschodniej części
- województwa – Sejny, Giby, Rajgród).

Województwo Podlaskie jest regionem o charakterze rolniczo-przemysłowym, które funkcjonuje w trudnych warunkach przyrodniczo-klimatycznych i glebowych. Składają się na nie najkrótszy okres wegetacji w Polsce, rekordowe spadki temperatur, niska klasa bonitacyjna gleb i ich zakamienienie, oraz okresowe deficyty wody. Pomimo to rolnictwo jest dominującym działem gospodarki województwa. Zarejestrowanych w ARiMR jest ponad 81 tys. gospodarstw rolnych o użytkowanej średniej powierzchni 13,4 ha. Struktura użytków rolnych stwarza dobre warunki do dalszego rozwoju produkcji mleka i mięsa wołowego. Bogactwo użytków zielonych województwa podlaskiego, z powodzeniem wykorzystywane przez rolników do intensyfikacji produkcji mleka, może stać się również szansą dla rozwoju hodowli bydła mięsnego. Na terenie Podlaskiego uprawia się głównie ziemniaki, zboża (żyto, owies, pszenicę, kukurydzę), rzepak i rośliny paszowe.

W ostatnich latach coraz więcej właścicieli gospodarstw rolnych zajmuje się – z powodzeniem – prowadzeniem działalności agroturystycznej i dostrzega także szansę na znalezienia sobie dodatkowego źródła dochodów w drobnym przetwórstwie spożywczym, w oparciu o tradycyjne metody. Produkty tradycyjne stanowią ważny element zrównoważonego rozwoju wielofunkcyjnych obszarów wiejskich, dzięki którym małe, rodzinne gospodarstwa rolne mają szansę utrzymania się na rynku nie tylko regionalnym ale również krajowym i europejskim. Produkty te cieszą się uznaniem nie tylko w regionie, lecz również poza nim za sprawą wysokiej jakości, którą zawdzięczają bogatej i różnorodnej tradycji wykonania oraz wyjątkowym surowcom. Problemem, który blokuje jednak rozwój drobnego przetwórstwa na obszarach wiejskich są trudne do spełnienia dla małych producentów normy sanitarno-weterynaryjne. Istotnym elementem związanym z rozwojem rolnictwa może być również produkcja jagnięciny i koniny, które także dają szansę na podniesienie dochodów gospodarstw rolnych województwa podlaskiego. Ponadto hodowla koni jest ważnym elementem rozwoju turystycznego regionu.

Ważną barierą w rozwoju wsi jest słaba dostępność komunikacyjna. W regionie istnieje wiele obszarów zagrożonych marginalizacją lub wymagających aktywizacji. Jednym z głównych celów na najbliższe lata jest ciągły rozwój niedostatecznej wciąż struktury sieci komunikacyjnej będącej podstawowym czynnikiem spowalniającym wydajność wszelkiej działalności.

Osiągnięcie pożądanego atrakcyjności inwestycyjnej wymaga podwyższenia stopnia nasycenia w podstawową infrastrukturę techniczną, jaką są sieci drogowe, wodociągowe, kanalizacyjne itp. obszarów wiejskich. Uzasadniona jest również rozbudowa infrastruktury sektora rolno-spożywczego, w szczególności mięsnego i mleczarskiego, będącego od lat główną gałęzią przemysłu w regionie, poprzez ukierunkowanie i tworzenie nowych form organizacji produkcji rolnej. Wspierane są lokalne inicjatywy rozwoju gospodarczego poprzez wprowadzanie nowych technologii i nowoczesnych narzędzi pracy.

Zapewnienie na obszarach wiejskich równie dogodnych warunków dostępu do infrastruktury technicznej, co na obszarach miejskich, przyniesie efekt w postaci zatrzymanie migracji, zwiększenia atrakcyjności tych obszarów, produkcyjnych i rekreacyjnych.

Produkcja rolnicza jest mocno zróżnicowana, z jednej strony występują gospodarstwa wysokotowarowe, z drugiej zaś tradycyjne gospodarstwa rodzinne. Obserwuje się coraz większe zainteresowanie prowadzenia produkcji metodami ekologicznymi. Województwo podlaskie wraz z mazowieckim produkują ponad 40% mleka w Polsce. W strukturze towarowej produkcji rolniczej dominuje produkcja zwierzęca (90%). Widoczny jest coraz większy wzrost produkcji drobiu i trzody chlewnej.

Pomimo słabych gleb i trudniejszych warunków gospodarowania (zainteresowanie ziemią jest dość duże) chociaż lokalnie obserwuje wyludnianie się i starzenie ludności miejscowej oraz brak następców do prowadzenia produkcji rolniczej (tzw. ściana wschodnia).

W ostatnich latach postępuje powolny rozwój przedsiębiorczości zwłaszcza na obszarach wiejskich. Dobrze rozwija się turystyka ze względu na niski stopień zanieczyszczenia środowiska naturalnego, duże bogactwo przyrodnicze i występowanie atrakcyjnych terenów wypoczynkowych, stwarza szansę na rozwój turystyki, agroturystyki, sportu i rekreacji. Są to dziedziny dynamicznie rozwijające się. Wspieranie ich rozwoju, poprzez opracowanie odpowiednich projektów wydłużających sezon turystyczny, w szczególności zimowy, ułatwień inwestycyjnych, kompleksowego zagospodarowania turystycznego, innowacyjności, a także poprzez tworzenie nowych miejsc pracy w sektorze turystycznym i okołoturystycznym, doprowadzi do powstania nowych produktów turystycznych oraz wydłużenia okresu pobytu turystów w naszym województwie, generując dodatkowe zyski w tej branży zapewniając mieszkańcom dodatkowe dochody.

Kluczem do konkurencyjności podlaskich firm jest innowacja. Szybkie tempo rozwoju nowych technik i nowoczesnych technologii sprawia, że tego rodzaju przedsiębiorstwa mogą zaistnieć i utrzymać się na rynku lokalnym i krajowym. Na skuteczność przedsiębiorców w tym zakresie składają się ich kompetencje, umiejętności zarządzania oraz przyjęte strategie. Dużą rolę w tej kwestii odgrywa środowisko, w jakim one funkcjonują. Ma to szczególne znaczenie w odniesieniu do inicjatyw tworzących korzystne warunki dla powstawania innowacyjności w przedsiębiorczości.

Ważnym czynnikiem rozwoju naszego województwa jest współpraca regionów przygranicznych z Białorusią i Litwą. Istotne są również kontakty gospodarcze z Ukrainą, Rosją i krajami nadbałtyckimi. Poprzez utrzymanie dobrych stosunków społecznoekonomicznych nasze województwo powinno stać się łącznikiem pomiędzy krajami wschodniej i zachodniej Europy.

Zainteresowanie kapitału zagranicznego jest niewielkie z uwagi na bardzo małą atrakcyjność regionu spowodowaną między innymi: niskim poziomem PKB, niewielką chłonnością rynku, małym stopniem urbanizacji i rozwoju infrastruktury, słabo rozwiniętą produkcją przemysłową, mało konkurencyjną kadrą pracowniczą itp.

Na pierwszy plan wysuwa się słabość ekonomiczna i niski potencjał inwestycyjny regionu. Ma to swoje podłoże w zapóźnieniach rozwoju infrastruktury technicznej, szczególnie zaś w dostępności komunikacyjnej i nowoczesnych mediów, niskim poziomie promocji inwestycyjnej w latach ubiegłych, a także słabym powiązaniu sektora małych i średnich przedsiębiorstw z placówkami naukowymi w celu podniesienia ich konkurencyjności poprzez wdrażanie rozwiązań innowacyjnych. Słabą stroną województwa jest również niska zdolność przystosowawcza osób pozostających bez pracy do nowych warunków, a także niewystarczające instrumenty i instytucje otoczenia biznesu nakierowane na kształcenie ustawiczne, dzięki któremu bezrobotni mogliby zdobyć nowe umiejętności, a przez to podnieść swoje szanse na dynamicznie zmieniającym się rynku pracy. Ten aspekt nabiera szczególnego znaczenia na terenach wiejskich i w małych miastach. Zjawisko ukrytego bezrobocia, wolne tempo przeobrażeń związanych z restrukturyzacją i modernizacją rolnictwa, a przez to niewystarczające tempo powstawania małych i średnich przedsiębiorstw na tych obszarach oraz brak wykwalifikowanego zaplecza kadrowego dla powstawania tego typu przedsięwzięć to następny pakiet zidentyfikowanych problemów, które powinny stanowić podstawowe kierunki w dalszym wspieraniu wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa. Zidentyfikowanie słabych stron tkwiących w naszym regionie stanowi podstawę do określenia dalszych celów i priorytetów a w dalszej kolejności działań operacyjnych, które byłyby w stanie odmienić ten stan rzeczy, przysparzając regionowi więcej mocnych stron, a przez to podnieść jego konkurencyjność w kraju i za granicą.

Województwo nasze dysponuje wieloma atutami, od których racjonalnego wykorzystania zależy powodzenie podejmowanych działań w ramach określonych celów strategicznych i priorytetów. Jako mocną stroną na pierwszym miejscu wymienia się przygraniczne położenie naszego regionu. Wiąże się to z możliwością kontaktów handlowych i kooperacyjnych z naszymi wschodnimi sąsiadami Litwą, Rosją i Białorusią. Obserwacja procesów rynkowych w Rosji pozwala mieć nadzieję na szersze otwarcie tego rynku na współpracę z Polską, a więc i z naszym województwem. Współpraca przygraniczna zawsze odgrywała ważną rolę zarówno w dziedzinie ekonomicznej, jak i społecznej. Przygraniczne położenie województwa pozwoli również na skorzystanie z dodatkowych środków między innymi w ramach Inicjatywy Wspólnotowej: INTERREG obejmującej współpracę

przygraniczną, transnarodową i międzyregionalną, służącą wzmocnieniu harmonijnego i zrównoważonego rozwoju całego obszaru Wspólnoty. Zróżnicowanie narodowościowe i wyznaniowe społeczności zamieszkującej województwo podlaskie jest niezwykle ważnym elementem kultury regionu, jej atutem i mocną stroną, którą należy chronić i wspierać. Realizowane działania w tym zakresie, jak np.: konkursy, festiwale, przeglądy, wydawnictwa, konferencje, itd. przyczyniają się do wzajemnego poznania i zrozumienia, uczą postaw tolerancji i przyjaznego współistnienia narodów. Tworzą również dobre warunki do rozwoju współpracy i wymiany kulturalnej z zagranicą, szczególnie Białorusią, Litwą i Ukrainą.

Wiele z mocnych stron wskazuje w jednoznaczny sposób na możliwość turystycznego wykorzystania regionu. Zaliczają się do nich w szczególności wybitne walory przyrodniczo-krajobrazowe i kulturowe, a także mało zmienione działalnością człowieka środowisko naturalne. Stały wzrost instytucji okołobiznesowych stwarza korzystne warunki dla rozwoju przedsiębiorczości. Sprzyja temu stałe polepszanie się poziomu usług telekomunikacyjnych, a także dobry poziom kadr kształconych w naszym regionie. W chwili obecnej rząd, a także Unia Europejska wiele uwagi poświęca wsparciu sektora małych i średnich przedsiębiorstw. Wiąże się to z powstawaniem nowych miejsc pracy oraz stworzeniem mechanizmu większej elastyczności i mobilności takich przedsiębiorstw na dynamicznie zmieniającym się rynku konsumenta.

W strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 roku zostały zapisane cele strategiczne dotyczące w szczególności:

- wzmocnienia potencjału i konkurencyjności gospodarczej regionu,
- wzrostu krajowych i międzynarodowych powiązań gospodarczych regionu.

W związku z tym można postawić tezę, że rozwój regionu to rozwój gospodarczy, gdyż tylko on jest źródłem dobrobytu mieszkańców, wpływa na jakość życia i czyni region atrakcyjniejszym.

Rozwój przedsiębiorczości w regionie powinien przyczynić się do wzmocnienia jego potencjału gospodarczego. Po pierwsze efektem ma być zwiększenie ilości przedsiębiorstw, a więc zwiększenie ilości podmiotów i osób zaangażowanych w kreowanie wzrostu gospodarczego regionu. Po drugie rozwój przedsiębiorczości ma skłonić przedsiębiorców do podejmowania nowych wyzwań gospodarczych oraz podnieść ich kompetencje związane z prowadzeniem biznesu.

Promocja i kształtowanie postaw przedsiębiorczych powinna dotyczyć ogółu społeczeństwa a zwiększenie udziału innowacyjności w działalności podlaskich przedsiębiorstw powinno przyczynić się do wzrostu ich konkurencyjności, a tym samym i do zwiększenia udziału w rynku i wzrostu sprzedaży.

Opracowanie pozwoli na wytyczenie dalszych kierunków rozwoju województwa podlaskiego na kolejne lata.

Podsumowanie

Województwo podlaskie jest najbardziej wysuniętym na północny-wschód województwem Polski. Zajmuje obszar 20 180 km², co stanowi 6,5% powierzchni Polski.

Charakteryzuje się dużym udziałem powierzchni obszarów wiejskich, który wynosi 95,42% ogólnej powierzchni województwa. Pod względem udziału powierzchni obszarów wiejskich w ogólnej powierzchni województwa zajmuje trzecie miejsce w kraju, za województwem warmińsko-mazurskim i lubelskim.

W końcu 2016 r. w województwie podlaskim mieszkało 1 186,6 tys. osób, tj. 3,1% ogółu ludności Polski. Pod względem liczby mieszkańców województwo uplasowało się na 14 miejscu w kraju, a mniejszą liczbę ludności zanotowano tylko w województwach lubuskim i opolskim. Gęstość zaludnienia w województwie wynosi 59 osób/km² i jest najniższa w kraju. Największa gęstość zaludnienia występuje w podregionie białostockim, gdzie wynosi 100 osób/km², w podregionie łomżyńskim 46 osób/km² oraz w podregionie suwalskim 44 osoby/km².

Odsetek ludności zamieszkujących obszary wiejskie jest dość niski i wynosi 39,4% i ta wartość wskaźnika umiejscowiła województwo podlaskie na 9 pozycji w kraju. W końcu 2016 r. tereny wiejskie w województwie podlaskim zamieszkiwało 467,0 tys. osób (wobec 468,9 tys. osób w 2015 r.).

W województwie podlaskim jest 3 277 wsi. Najwięcej wsi zlokalizowanych jest w powiatach: białostockim, wysokomazowieckim i sokólskim odpowiednio 441, 369 i 329 wsi. Najmniej zaś wsi znajduje się w powiatach sejneńskim i monieckim odpowiednio 146 i 153 oraz zambrowskim i hajnowski po 155 wsi.

Ochrona obszarowa obejmuje 31,6% powierzchni województwa, a cała powierzchnia wchodzi w skład obszaru funkcjonalnego Zielone Płuca Polski. Największy udział powierzchni prawnie chronionej występuje w powiatach augustowskim, suwalskim, sejneńskim i hajnowskim, gdzie wynosi odpowiednio 64,1%, 59,5%, 59,1% i 57,4%; najmniejszy zaś w powiatach zambrowskim, wysokomazowieckim oraz bielskim, gdzie wynosi odpowiednio 0,4%, 2,5% oraz 3%.

Województwo podlaskie to region o charakterze typowo rolniczym. Powierzchnia wykorzystywanej rolniczo stanowi 60% ogólnej powierzchni województwa, co daje dziewiąte miejsce w kraju.

Udział powierzchni pod wodami w ogólnej powierzchni w województwie podlaskim wynosi 1,4%. Pod tym względem województwo podlaskie zajmuje dziesiąte miejsce w kraju. Udział powierzchni pod wodami w województwie podlaskim, jest o 4,3 pkt % niższy od województwa w którym odsetek tej powierzchni jest najwyższy oraz o 0,8 pkt % wyższy od województwa w którym udział tej powierzchni jest najniższy.

Lasy w ogólnej powierzchni w województwie podlaskim zajmują 31,2%. Udział powierzchni lasów w województwie podlaskim, jest o 19,6 pkt % niższy od województwa w którym odsetek tej powierzchni jest najwyższy oraz o 9,7 pkt % wyższy od województwa w którym udział tej powierzchni jest najniższy. Udział powierzchni lasów w województwie podlaskim jest o 1,2 pkt % wyższy od udziału tej powierzchni w Polsce.

Powierzchnia przemysłowa stanowi zaledwie 0,1% ogólnej powierzchni województwa. Podlaskie razem z województwem warmińsko-mazurskim zajmuje ostatnie miejsce w kraju.

Na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat, w województwie podlaskim obserwowany jest systematyczny spadek ludności, a liczba mieszkańców województwa zmniejszyła się. Wpływ na tę sytuację miał m.in. ujemny przyrost naturalny oraz utrzymujące się od wielu lat ujemne saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały.

Struktura ludności według płci w województwie podlaskim od wielu lat nie ulega istotnym zmianom. W ogólnej liczbie mieszkańców nieznacznie przeważają kobiety, które w końcu 2016 roku stanowiły 51,3% ludności województwa. Współczynnik feminizacji (liczba kobiet przypadająca na 100 mężczyzn) ukształtował się na poziomie identycznym jak przed rokiem (i w latach poprzednich) osiągając wartość 105, zaś w podziale na miasta i wieś – odpowiednio 110 i 98. Biorąc pod uwagę mieszkańców wsi, liczebną przewagę kobiet zaobserwowano wśród ludności w wieku 64 lata i więcej.

Średnia wieku mieszkańców Podlasia jest coraz wyższa. Ludność zamieszkała na terenach wiejskich jest starsza od mieszkańców miast. W końcu 2016 r. połowa populacji osób mieszkających na wsi nie osiągnęła wieku 40,5 roku.

Rezultatem procesów demograficznych jest dalsze zmniejszenie się liczby dzieci i młodzieży wśród ludności Podlasia. W wiek produkcyjny wkraczają coraz mniej liczne roczniki 18-latków, a przybywa osób w niemobilnym, tj. powyżej 44 roku życia oraz w wieku emerytalnym.

W końcu 2016 r. (podobnie jak przed rokiem) w województwie współczynnik obciążenia demograficznego, ukształtował się on na poziomie 59, tj. 28 – dla wieku przedprodukcyjnego i 32 – dla wieku poprodukcyjnego.

W województwie podlaskim prognozuje się systematyczny spadek liczby mieszkańców do 2050 r., przy czym w podobnym tempie będzie zmniejszać się liczba ludności w miastach i na wsi. Przez cały okres objęty prognozą utrzymywać się będzie ujemny przyrost naturalny, wystąpią także niekorzystne zmiany w strukturze ludności.

Na podstawie wyników NSP w 2011 r. w województwie podlaskim było 417,0 tys. gospodarstw domowych, z tego 145,1 tys. (tj. 34,8%) na wsi. W porównaniu z 2002 r. ogólna liczba gospodarstw zmalała o 3,0%. Zmalała również przeciętna liczba dzieci w gospodarstwie domowym na obszarach wiejskich.

W strukturze gospodarstw udział gospodarstw domowych utrzymujących się głównie z pracy w ogólnej liczbie gospodarstw obniżył się o 0,6% na obszarach wiejskich.

Odsetek gospodarstw utrzymujących się głównie z pracy w województwie podlaskim był niższy niż w kraju (55,7% wobec 56,4%), przy czym na wsi był o 4,0 p. proc. niższy.

Wśród ogółu gospodarstw domowych największą grupę tworzyły gospodarstwa dwu- i jednoosobowe (odpowiednio 25,0% i 24,6%), natomiast wśród gospodarstw utrzymujących się z dochodów z pracy przeważały gospodarstwa trzy- i więcej osobowe (70,1%). W miastach odsetek takich gospodarstw wyniósł 65,2%, natomiast na wsi – 79,1%.

W województwie podlaskim wśród ogółu gospodarstw domowych najliczniejszą grupę tworzyły gospodarstwa domowe pracowników (38,8%), przy czym ich odsetek był zdecydowanie wyższy w miastach (46,8%) niż na wsi (23,9%). Kolejną pod względem liczebności zbiorowość stanowiły gospodarstwa emerytów (27,3% ogólnej liczby gospodarstw). Pomimo, że ich udziały w miastach i na wsi były zbliżone (odpowiednio 26,6% i 28,6%), gospodarstwa emerytów tworzyły najliczniejszą grupę gospodarstw domowych na terenach wiejskich.

W okresie międzyspisowym liczba niepełnosprawnych mieszkańców wsi spadła o 26,3%. Podobnie jak w miastach, wśród niepełnosprawnych na wsi dominowały kobiety, chociaż ich udział był nieco mniejszy i ukształtował się na poziomie 52,8%. Wśród ludności wiejskiej udział osób niepełnosprawnych był wyższy niż w miastach i wyniósł 11,2%, przy czym osoby niepełnosprawne stanowiły 10,5% ogółu mężczyzn mieszkających na wsi i 12,0% kobiet.

Rozwój ekonomii społecznej w województwie podlaskim, w porównaniu z innymi regionami kraju jest na niskim poziomie, świadczy o tym mała liczba podmiotów ekonomii społecznej. Niestabilna sytuacja istniejących podmiotów (w szczególności dotyczy to spółdzielni socjalnych). W roku 2015 w województwie aktywnie działało 37 SS, natomiast w roku 2016 już tylko 23. Podmiotami ekonomii społecznej są również organizacje pozarządowe. Ogólna ich sytuacja w województwie podlaskim jest dobra. Chociaż borykają się one z różnymi problemami (finansowymi, kadrowymi i lokalowymi), to samodzielnie są w stanie je rozwiązać. Największym problemem podlaskich NGO są trudności w zdobywaniu funduszy oraz sprzętu niezbędnego do prowadzenia działalności. Poziom wiedzy mieszkańców województwa podlaskiego na temat przedsiębiorczości społecznej nadal pozostaje na niskim poziomie.

Na koniec 2015 r. w województwie podlaskim pracowało 413 077 osób (2,8%) ogółu pracujących w Polsce. Najwięcej bo 30,7% w sektorze rolnym, w przemyśle 15,5%, w handlu i naprawie pojazdów samochodowych 13,5%. Największy odsetek pracujących odnotowano w mieście Białystok oraz powiatach: białostockim, wysokomazowieckim i sokólskim. Typowo agrarna struktura zatrudnienia charakteryzowała powiaty: kolneński, łomżyński, moniecki, sejneński i suwalski. W strukturze pracujących według grup wiekowych największe udziały należały do osób w wieku 45-54 lata (26,7%) oraz 35-44 lata (26,5%)

W końcu 2015 r. w województwie podlaskim zarejestrowanych było 99 309 jednostek gospodarczych. Dominowały: handel, naprawa pojazdów samochodowych – 25,6%, budownictwo – 12,7%. Zdecydowaną większość - 96,1% stanowiły podmioty małe, w których liczba pracujących nie przekraczała 9 osób. Udział podmiotów dużych (o liczbie pracujących powyżej 49 osób) wyniósł zaledwie 0,8% (818 jednostek). Podmioty duże najczęściej wykonywały działalność zaliczaną do sekcji edukacja (28,5%) i przetwórstwo przemysłowe (19,7%).

W ciągu roku 2015 r. zarejestrowano 8 514 nowych podmiotów gospodarczych. W 85,5% były to osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. Największą aktywność w otwieraniu i likwidowaniu działalności wykazywały podmioty działające w handlu, naprawie pojazdów samochodowych i budownictwie.

Na koniec 2015 r. w woj. podlaskim zarejestrowanych było 55 019 bezrobotnych, a stopa bezrobocia rejestrowanego wynosiła 11,8% liczby ludności czynnej zawodowo. Była wyższa od średniej krajowej o 2 punkty procentowe. Najwięcej bezrobotnych zarejestrowanych było w Białymstoku, najmniej w Sejnach. Spośród osób zarejestrowanych jako bezrobotne 20 055 (36,5%) było mieszkańcami wsi. Najwięcej w powiecie sejneńskim i kolneńskim (69,6%).

Mimo dużej liczby zarejestrowanych bezrobotnych, jedynie część z nich posiada kwalifikacje wymagane przez pracodawców. Sytuacja taka występuje na wszystkich poziomach wykształcenia. Deficyt pracowników dotyczy takich zawodów jak: analitycy, testerzy i operatorzy systemów teleinformatycznych, cieśle i stolarze budowlani, diagnosty samochodowi, kierowcy ciągnika siodłowego, kierownicy budowy, operatorzy obrabiarek skrawających, pielęgniarki, samodzielni księgowi, spawacze metodą MIG/MAG, szefowie kuchni. Natomiast do grupy zawodów nadwyżkowych na podlaskim rynku pracy należą: ekonomiści, filolodzy i tłumacze, krawcy i pracownicy produkcji odzieży, kucharze, nauczyciele przedmiotów ogólnokształcących, operatorzy maszyn włókienniczych, pedagodzy, politolodzy, historycy i filozofowie, pracownicy biur podróży i organizatorzy obsługi turystycznej, rolnicy i hodowcy, socjolodzy i specjaliści ds. badań społeczno-ekonomicznych, specjaliści administracji publicznej, specjaliści rolnictwa i leśnictwa, specjaliści technologii żywności i żywienia, technicy informatycy, technicy mechanicy.

Przedsiębiorczość na wsi rozwija się dość wolno, gdyż napotyka liczne bariery jak:

- lokalizacja przedsiębiorstw na terenie wiejskim, rzadziej zaludnionym, o słabszym wyposażeniu w infrastrukturę techniczną, zmniejsza ich konkurencyjność w związku z mniejszą dostępnością potencjalnych partnerów, instytucji otoczenia biznesu oraz rynku zbytu.
- skomplikowane, nieprecyzyjne, niejednoznaczne i niespójne przepisy podatkowe oraz zbyt wysokie obciążenia fiskalne, przekraczające możliwości początkujących przedsiębiorców
- niewspółmierność obowiązujących przepisów do skali i zakresu działalności. Istniejące uregulowania w równym stopniu dotyczą dużych, jak i małych przedsiębiorstw zlokalizowanych w dużych miastach, jak i na wsi.
- brak wkładu własnego na sfinansowanie inwestycji ze wsparcia zewnętrznego z środków, niski kapitał społeczny w środowisku wiejskim (brak współpracy pomiędzy przedsiębiorcami).

Od wielu lat w województwie obserwuje się wzrost wysokości wynagrodzeń nominalnych. W 2014 r. przeciętne wynagrodzenia wynoszące 3455,57 zł było niższe blisko 16% od przeciętnego dla kraju. Mężczyźni zarabiali więcej niż kobiety, a różnica pomiędzy płacami pracowników obu płci wynosiła ok. 165 zł i była najniższa w kraju.

Podlaskie znajduje się w grupie województw o najniższym przeciętnym dochodzie rozporządzalnym na jedną osobę w gospodarstwach domowych. Dane liczbowe z lat 2013-2014 wskazują, że najwyższe średnie zarobki miesięczne brutto występują w powiatach: bielskim, grajewskim oraz mieście Białystok. Najmniejsze wynagrodzenia występują z kolei w powiatach: suwalskim, siemiatyckim i białostockim. Tylko na terenie jednego powiatu (bielskiego) w analizowanym okresie spadło przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto. We wszystkich pozostałych powiatach nastąpił wzrost średniego wynagrodzenia w roku 2014 w porównaniu do roku poprzedniego.

Województwo podlaskie charakteryzuje się wysokim stopniem zagrożenia ubóstwem i stan ten w ostatnim czasie się nie zmieniał. Na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych wynika, że w Podlaskim skrajnym ubóstwem w 2014 roku objętych było 10,9% ogółu osób w gospodarstwach domowych, w 2015 roku już tylko 7,8%.

Stopień zagrożenia ubóstwem w powiatach województwa podlaskiego w latach 2013-2014 był zróżnicowany terytorialnie. Na terenie województwa podlaskiego najmniejszym stopniem zagrożenia ubóstwem charakteryzują się powiaty: wysokomazowiecki, bielski oraz miasto Białystok. W obu analizowanych latach stopień zagrożenia w tym rejonach był bardzo niski.

Na drugim krańcu rankingu tj. powiatów najbardziej zagrożonych ubóstwem w analizowanym okresie znalazły się natomiast powiaty: grajewski, sokólski, sejneński i kolneński. W powiatach tych zarówno w roku 2013 jak i 2014 stopień zagrożenia ubóstwem był bardzo wysoki.

Na przestrzeni kilku ostatnich lat ubóstwo jest najczęstszym powodem korzystania z pomocy społecznej w województwie podlaskim. Analiza informacji pozyskanych z ośrodków pomocy społecznej w drodze Oceny Zasobów Pomocy Społecznej wskazuje, że w 2013 r. wsparciem z tytułu ubóstwa objęto 30 656 rodzin z terenu województwa.

Na koniec 2014 r. scentralizowane systemy wodociągowe posiadały wszystkie miasta i gminy w województwie. Długość sieci wodociągowej wynosiła ogółem 13 260,0 km, w tym na wsi 11 331,6 km. Zwodociągowanie terenów wiejskich jest bardzo zróżnicowane – od 30,0% w gm. Jedwabne do 99,9% w gm. Łapy korzystających z wody wodociągowej. Średni wskaźnik zwodociągowania wynosił 80,5% i był niższy od średniego krajowego (84,3%).

Systemy kanalizacji sanitarnej w województwie na koniec 2014 r. posiadały wszystkie miasta, 18 gmin miejsko-wiejskich (9 nie posiadało) oraz 61 wiejskich (17 nie posiadało). Z kanalizacji korzystało 63,2% ogółu mieszkańców województwa, tj. nieco poniżej średniej krajowej (68,7%). Długość sieci kanalizacji sanitarnej na obszarach wiejskich wynosiła 1 610,5 km i korzystało z niej 20,5% ogółu mieszkańców wsi, tj. poniżej średniej krajowej – 37,3%. Istnieją ogromne dysproporcje pomiędzy wysokim stopniem zwodociągowania terenów wiejskich a ich skanalizowaniem. Długość sieci kanalizacji sanitarnej stanowi tylko 14,2% długości sieci wodociągowej, a z liczbą ludności korzystającej z kanalizacji, to zaledwie 25,4% korzystających z wodociągu.

Gęstość dróg w województwie (w kraju) koniec 2015 r. wynosiła: o nawierzchni twardej – 64,0 km/100 km² (w kraju 93,0 km/100 km²), o nawierzchni twardej ulepszonej – 58,7 km/100 km² (w kraju 85,8 km/100 km²). Uplasowało to województwo podlaskie odpowiednio na 13 miejscu w kraju pod względem gęstości dróg o nawierzchni twardej i twardej ulepszonej. W Podlaskim wzrasta długość dróg ekspresowych - oddanie do eksploatacji brakujących odcinków drogi S8. Jednak znaczna liczba dróg w województwie jest w stanie złym, w tym krajowych 117 km (12%) i wojewódzkich 509 km (41%). Duża liczba dróg o nawierzchni gruntowej, w tym powiatowych 14,9% i gminnych 78,5%, stwarza trudności w obsłudze ruchu lokalnego, szczególnie w okresie jesieni i wiosny.

Długość linii kolejowych eksploatowanych w 2013 r. na obszarze województwa podlaskiego wynosiła ogółem 693 km, w tym jednotorowych 586 km, dwutorowych 107 km, zelektryfikowanych 221 km, szerokotorowych 48 km. Zawieszenie ruchu na niektórych liniach kolejowych oraz zły stan techniczny większości dworców kolejowych zmniejsza dostępności do tak popularnego środka transportu.

Aktualnie w województwie podlaskim nie ma komunikacji lotniczej. Istniejące lotniska o nawierzchni trawiastej: Białystok Krywlany i Suwałki pełnią funkcje sportowo-sanitarne, a lotnisko Białystok Krywlany obsługuje także samoloty Straży Granicznej i samoloty pełniące funkcje gospodarcze.

Województwo podlaskie zajmuje 12 miejsce na 16 województw w rankingu zdolności rozwiązywania problemów w zakresie rozwoju społeczeństwa informacyjnego. Duże zróżnicowanie w tym zakresie występuje wewnątrz województwa. Barierą jest niski poziom umiejętności społeczeństwa i stopień koordynacji działań wszystkich szczebli samorządowych, nauki i biznesu.

Zużycie energii elektrycznej w województwie z roku na rok wzrasta i wynosiło w 2014 r. 2820,9 GWh/rok. Mała ilość układów przesyłowych, zbyt długie ciągi liniowe oraz zbyt małe przekroje przewodów linii powodują znaczne trudności w zapewnieniu wymaganego poziomu napięć u odbiorców finalnych. Duża powierzchnia obszarów chronionych utrudnia trasowanie i realizację elementów liniowych systemu energetycznego województwa.

W systemie energetycznym województwa swoje miejsca mają również źródła energii odnawialnej o mocy ca 175 MW. Jednak słabe wykorzystanie możliwości pozyskiwania energii odnawialnej skutkuje stosunkowo małą ilością jej produkcji (w 2013 r. ok. 552,5 GWh). Województwo podlaskie, ze znacznymi obszarami posiadającymi korzystne warunki wykorzystania energii wiatru, znaczną ilością naturalnej, niewykorzystanej biomasy i dużą ilością gruntów marginalnych, przydatnych do upraw roślin energetycznych, ma szanse przy wsparciu funduszy unijnych na znaczne zwiększenie ilości energii pozyskiwanej ze źródeł odnawialnych.

Z danych GUS wynika, że na terenach wiejskich sytuacja w zakresie infrastruktury technicznej stopniowo się poprawia, ale nadal wiele ją dzieli od sytuacji mieszkańców miasta. Najgorzej przedstawia się dostępność gazu z sieci. Dlatego mieszkańcy obszarów wiejskich tego regionu najczęściej korzystają z gazu z butli.

Na koniec 2013 r. w woj. podlaskim było 432,5 tys. mieszkań, tj. o 48,2 tys. (12,6%) więcej niż w 2000 r. Na terenach wiejskich mieszkania są większe w porównaniu z miastami średnio o 26 m², tj. o 41%. Powierzchnia użytkowa mieszkania w przeliczeniu na 1 osobę wynosi 27,4 m² i jest wyższa w porównaniu z 2000 r. o ponad 6 m², tj. o 29%. Sytuacja mieszkaniowa ludności województwa podlaskiego w aspekcie ilościowym jest zbliżona do przeciętnej kraju. W miastach woj. podlaskiego odsetek mieszkań wyposażonych w instalacje (poza gazem z sieci) jest wyższy niż przeciętnie w kraju, na wsi zaś odwrotnie – wyraźnie niższy.

Województwo podlaskie charakteryzuje się dużą powierzchnią chronioną, wśród takich obszarów wyszczególniamy cztery parki narodowe, 93 rezerваты przyrody, 3 parki krajobrazowe, 13 obszarów chronionego krajobrazu oraz 12 obszarów specjalnej ochrony ptaków i 26 specjalnych obszarów ochrony siedlisk. Poza tym dużą powierzchnię województwa zajmują też lasy zarówno państwowe jak i prywatne. Jest to z jednej strony atut województwa, pozwalający na rozwój pozarolniczej działalności zwłaszcza turystycznej, a z drugiej strony ograniczenia do rozwoju intensywnego rolnictwa czy przemysłu. Z pewnością należy chronić to co posiadamy jednocześnie wspomagając mieszkańców obszarów wiejskich, chodzi o wsparcia finansowe na zachowanie ekstensywnej gospodarki, elementów przyrodniczych, krajobrazu oraz wyższe aniżeli w innych regionach kraju wsparcie zarówno na rozwój działalności pozarolniczych jak i modernizację gospodarstw rolnych, gdyż mieszkańcy OW województwa podlaskiego mają gorsze warunki funkcjonowania.

Ze względu na przyrodniczy charakter województwa, brak jest tu obszarów koncentracji większych obiektów mogących stanowić zagrożenia dla środowiska, do których zaliczyć należy: składowiska odpadów, oczyszczalnie ścieków, bazy paliw, stacje przetadunkowe, urządzenia przesyłowe, większe instalacje przemysłowe, stąd nie występują też obszary z przeznaczeniem pod rewitalizację.

Samorządy województwa chcąc przyciągnąć inwestorów, tworzą w wyznaczonych miejscach województwa, zagrożonych wysokim bezrobociem specjalne strefy ekonomiczne. Na dzień dzisiejszy istnieje Suwalska Specjalna Strefa Ekonomiczna składająca się z 12 podstref w kilku miastach województwa a także podstrefa Tarnobrzskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej znajdująca się w Łapach. Jest to z pewnością krok do rozwoju regionu, jednak w wielu miastach i gminach brak jest możliwości utworzenia obszaru inwestycyjnego ze względu na brak wolnych gruntów (grunty w większości zajęte przez rolnictwo) i słabą infrastrukturę. Przyszłe środki finansowe należy na pewno skierować na dostosowanie np. sieci energetycznej, wodnej, kanalizacyjnej, drogowej do rozwoju przemysłu, handlu czy usług.

Zabudowa mieszkaniowa na obszarach wiejskich województwa oparta jest głównie na budownictwie jednorodzinne. Oczywiście obszary miejskie posiadają wielorodzinne budynki i z obserwacji wynika, iż rynek ten powoli się nasycy, aczkolwiek w wielu miastach brak jeszcze dostatecznej ilości mieszkań. Problemem jest tu migracja ludności ze wsi do miast w wyniku czego w wielu miejscowościach występuje coraz większa ilość niezamieszkałych domów – pustostanów.

Zjawiska rozlewania się miejsc lub rozbudowy stref podmiejskich na obszarach wiejskich i odwrotnie nie są w województwie podlaskim regułą. Takie zjawiska występowały sporadycznie w poprzednich kilkunastu-kilkudziesięciu latach, jednak zawsze działa się to za przyzwoleniem mieszkańców tych terenów. Obserwowane natomiast jest osiedlanie się mieszkańców miast w pobliskich miejscowościach wiejskich ze względu na ceny gruntów, domów i mieszkań.

W województwie podlaskim brak jest typowych inwestycji uciążliwych, owszem występują tu zwirownie, jednak nie stanowią one dla nikogo problemu. Większego znaczenia nabierają inwestycje w turbiny wiatrowe czy gospodarstwa z dużą produkcją zwierzęcą. Coraz częściej przy realizacji takich inwestycji dochodzi do protestów mieszkańców.

Województwo podlaskie zajmuje 13 miejsce w kraju na szczeblu regionalnym, pod względem wydatków ogółem na kulturę i 8 lokatę wydatków per capita. Wartości te nadal utrzymują się poniżej średniej krajowej.

Dostępność do oferty kulturalnej dla mieszkańców obszarów wiejskich nie jest powszechny i dość mocno zróżnicowana, szczególnie w odniesieniu do tzw. kultury wysokiej. Najbardziej aktywna

działalność kulturalna prowadzona jest w trzech największych miastach województwa – w Białymstoku, Łomży i Suwałkach, gdzie funkcjonuje najwięcej instytucji kultury.

Na obszarach wiejskich w 2016 r. działało 166 bibliotek publicznych co stanowiło 70% działających bibliotek publicznych w województwie. Wskaźnik liczby wypożyczeń na jednego czytelnika, który w 2016 r. wyniósł 20,2 i był wyższy od wskaźnika dla Polski (18.1).

Domy i ośrodki kultury, które funkcjonują prawie we wszystkich gminach, prężnie działają i rozwijają amatorski ruch artystyczny – szczególnie wśród dzieci i młodzieży.

W województwie podlaskim działalność sceniczną (tylko w miastach) prowadzą 2 teatry dramatyczne, 4 teatry lalkowe i 2 instytucje muzyczne posiadające własny, stały zespół artystyczny.

W 2016 roku działało 8 galerii i salonów sztuki organizujących wystawy (13 miejsce w kraju). Liczba odwiedzających te instytucje systematycznie spada. Pomimo działania w regionie wielu znanych, wybitnych artystów plastyków, nie przekłada się to na działalność instytucjonalną galerii i salonów sztuki.

Nieliczne kina (12) prowadzi swoją działalność w miastach. Liczba kin w województwie jest najniższa w kraju, lecz zauważa się wyraźny wzrost liczby widzów.

Opiekę nad dziedzictwem kulturowym w województwie podlaskim, sprawują przede wszystkim muzea regionalne i miejskie. W województwie prowadzi działalność 30 muzeów, co lokuje region na 12 miejscu w skali kraju. Tylko 3 muzea działają na terenach wiejskich. W województwie istnieją 4 skanseny, w których ratowane i prezentowane są głównie zabytki drewniane, ginące z krajobrazu regionu (obiekty, zabytki ruchome, wytwory i zjawiska). Wytyczono 9 szlaków kulturowych, które oprócz promocji województwa, stwarzają duże możliwości rozwoju turystyki.

W województwie podlaskim, cechującym się dużym bogactwem form krajobrazu i dziedzictwa kulturowego, wielością narodowościową i wyznaniową, żadna z gmin nie utworzyła dotychczas parku kulturowego.

Przemiany cywilizacyjno-kulturowe niekorzystnie wpływające na stan dziedzictwa na obszarach wiejskich, w szczególności wyludnianie wsi i zmiany w gospodarce rolnej powodujące zanikanie tradycyjnego krajobrazu kulturowego wiejskiego.

Województwo podlaskie ma najgorsze warunki przyrodnicze do produkcji rolniczej, o czym świadczy wskaźnik jakości przyrodniczych warunków rolnictwa 54,3 pkt (polska 66,6). Do oceny warunków przyrodniczych rolniczej przestrzeni produkcyjnej wyrażonej w skali punktowej jakości środowiska przyrodniczego w aspekcie gospodarki rolnej zaliczono sumę punktowej oceny: agroklimatu, rzeźby terenu i warunków wodnych. Najkorzystniejsze warunki dla rolnictwa, występują w gminach: Czyżew -71,6, Szepietowo – 74,4, Zambrów (miejska) – 73,0, Klukowo – 71,6, Bielsk Podlaski (miejska) – 70,9 i Wysokie mazowieckie (wiejska) – 70,5 punktu. Natomiast najgorszymi warunkami do produkcji rolnej charakteryzują się gminy: m. Suwałki -33,1, Płaska – 36,2, Turośl i Zbójna po 38,5 punkta.

Dość powszechnie prezentowane stanowisko, że gleby najłabsze należy wyłączyć z produkcji rolniczej i przeznaczyć je pod zalesienia w warunkach województwa podlaskiego nie może mieć zastosowania. Intensywny rozwój produkcji mleka i żywca wołowego oraz duży udział trwałych użytków zielonych stwarzają podstawowe źródło dochodu i utrzymania dla wielu rodzin.

Typy i gatunki gleb oraz warunki wodne stanowią jeden z podstawowych czynników decydujących o urodzajności i przydatności rolniczej gleb i poziomie uzyskiwanych plonów. Gleby najłabsze zaliczane do kompleksów żyniego słabego i żyniego bardzo słabego oraz zbożowo – pastewnego słabego stanowią aż 43,8% ogólnej powierzchni gruntów ornych województwa. W niektórych powiatach udział takich gleb wynosi 50%, a w pojedynczych gminach waha się od 60 do 100%.

W regionie dominują gleby klas IVa, IVb i V, które stanowią 74,5%. Natomiast gleby najłabsze (klasy VI i VIZ) zajmują 17,5% powierzchni gruntów ornych. Brak jest natomiast gleb klasy I, a w klasie II zaliczono zaledwie 7 ha.

Wskaźnik bonitacji użytków zielonych województwa jest niski, podobnie jak gruntów ornych: w klasie II zaliczono 46 ha. Dominują łąki i pastwiska klas IV- 42,5% i V – 35,4% ogółu trwałych użytków zielonych. Bardzo słabych użytków zielonych (klasy VI i VIPsZ) jest w województwie aż

17,6%. Oceniając przydatność rolniczą gleb na podstawie udziału poszczególnych kompleksów glebowych można stwierdzić, że gleby bardzo dobre (kompleks 2) stanowią 10,7%, a gleby dobre (kompleksy 3,4 i 8) - 30% ogółu gruntów ornych województwa.

Została również wydzielona część gleb pozostająca w użytkowaniu rolnym lub ewidencji użytków rolnych, a które ze względu na niekorzystne uwarunkowania przyrodnicze i antropogeniczne mający niską produktywność lub ograniczenia w zakresie produkcji zdrowej żywności powinny być przekwalifikowane i przeznaczone do innego użytkowania. Problem gleb marginalnych w województwie podlaskim jest niezwykle istotny ze względu na uwarunkowania przede wszystkim przyrodnicze. W mniejszym stopniu obserwuje się zanieczyszczenia gleb mechaniczne lub metalami ciężkimi ze względu na słaby stopień urbanizacji i rozwój przemysłowy regionu. Wyniki produkcyjne z tych gleb są znacznie słabsze i w dużej mierze uzależnione od rozkładu opadów atmosferycznych. Z tego też względu często występują z jednej strony susze lub okresowe nasiąkania wodą a czasami nawet okresowe zalewania. Znaczna część z tych gleb powinna być wyłączona z produkcji rolniczej. Wykorzystanie i racjonalne zagospodarowanie gleb marginalnych jest jednym z ważniejszych problemów rolnictwa podlaskiego, szczególnie w regionach, w których stanowią one ponad 20% powierzchni użytków rolnych.

Województwo ma bardzo niski średni wskaźnik bonitacji agroklimatu - 7,5 punktu (w skali 15 punktowej) i jest on o 2,4 niższy od średniej dla Polski (9,9). Niekorzystne warunki klimatyczne województwa spowodowane krótkim okresem wegetacji, niższymi temperaturami, późniejszymi terminami występowania przymrozków powodują, że sam czynnik klimatyczny obniża plony zbóż średnio od 0,2 do 0,4 t/ha, w porównaniu do województw klimatycznie uprzywilejowanych (opolskie, dolnośląskie).

Należy podkreślić, że stosunkowo niski poziom nawożenia mineralnego w przeliczeniu na 100 ha UR oraz duży udział gleb bardzo kwaśnych i kwaśnych, w znacznym stopniu mogą ograniczać potencjał produkcyjny rolnictwa regionu. Istotne znaczenie ograniczające ma również większy niż średnio w Polsce udział gleb o bardzo niskiej i niskiej zasobności w fosfor i potas. Prowadzone przez Okręgową Stację Chemiczno-Rolniczą w Białymstoku badania agrochemiczne gleb wskazują, że na terenie województwa podlaskiego gleby użytkowane rolniczo są dość ubogie w fosfor przyswajalny dla roślin. Dodatkowo stosowanie dużych ilości gnojowicy powoduje, że zakwaszenie gleb w województwie będzie się zwiększać.

Klimat województwa podlaskiego wykazuje wiele cech wyraźnie różniących go od klimatu innych regionów Polski. Charakteryzuje się występowaniem silniejszych cech klimatu kontynentalnego a więc niższą średnią temperaturą powietrza, opóźnieniem w nadejściu wiosny, krótszym latem i jesienią oraz wyraźnie skróconymi okresami: wegetacyjnym i bezprzymrozkowym. Okres wegetacyjny jest tu bardzo krótki i trwa od około 185 dni na północy województwa do 205-210 w jego południowej części. Początek okresu wegetacyjnego przypada średnio na II dekadę kwietnia a koniec na III dekadę października. Natomiast średnia suma opadów, wyliczona dla potrzeb bilansu wodnego wynosi średnio od 550 do 600 mm.

Województwo podlaskie posiada dużą ilość gospodarstw rolnych, która w latach 2013-2015 utrzymywała się na stałym poziomie zbliżonym do 80 tys. Rok 2016 przyniósł wzrost ilości gospodarstw rolnych o ponad półtora tysiąca w porównaniu do roku 2015. W najbliższych latach ilość gospodarstw rolnych powinna być zbliżona do poziomu 80 tys. i nie będzie drastycznie spadać, gdyż małe nierentowne gospodarstwa będą przekazywać swoje zasoby ziemi w dzierżawę dla większych gospodarstw (zachowując status gospodarstwa rolnego), ponieważ posiadanie ziemi rolniczej stanowi obecnie dobre lokowanie kapitału.

W województwie dominują cztery typy produkcji rolniczej i są to gospodarstwa specjalizujące się w uprawach polowych, chowie zwierząt żywionych paszami objętościowymi, treściwymi i gospodarstwa mieszane. Najwięcej jest gospodarstw specjalizujących się w uprawach polowych i tu następuje tendencja wzrostowa. Wzrost roślinnego profilu produkcji powiązany jest ze spadkiem gospodarstw mieszanych posiadających różne zwierzęta. Tendencja ta związana jest głównie z koniecznością ścisłej specjalizacji jaką wymusza coraz bardziej skomplikowana sytuacja

ekonomiczna w branży rolniczej oraz wymogi dotyczące dostosowania gospodarstw do standardów unijnych.

Powierzchnia użytków rolnych w latach 2012-2016 uległa niewielkiemu zwiększeniu, tylko o 1%. W kolejnych latach nie przewiduje się dalszych znaczących wzrostów, ponieważ grunty ugorowane, nieużytki oraz powierzchnia likwidowanych zalesień przeznaczone zostaną w dużej części pod tereny inwestycyjne, drogi i budownictwo mieszkaniowe.

W latach 2013-2014 nastąpiło zmniejszenie się powierzchni zalesionej, średnio o 1 % w każdym roku. Z kolei rok 2015 przyniósł wzrost powierzchni w zalesieniach co w dużej mierze związane było z korzystnymi zasadami pozyskiwania środków finansowych w ramach składanych wniosków o płatności bezpośrednie. Ostatnie lata wskazują w strukturze użytkowania gruntów na małe zmniejszanie się powierzchni upraw wieloletnich a niewielki wzrost w gruntach ugorowanych, natomiast powierzchnia łąk i pastwisk trwałych oraz gruntów ornych pozostaje na ustabilizowanym poziomie.

Aktualnie średnia wielkość gospodarstw w województwie podlaskim jest o 15% wyższa od średniej krajowej. Średnia ta w naszym województwie od roku 2012 uległa małemu zwiększeniu się, w granicach 0,5% do roku 2017. W przyszłych latach rolnicy aby zachować żywotność ekonomiczną będą powiększać swoje gospodarstwa, a wielkość tego wzrostu uzależniona będzie od dostępności środków finansowych ze Wspólnej Polityki Rolnej lub przystępności korzystnych kredytów preferencyjnych.

W ogólnej specjalizacji produkcji rolnej województwa podlaskiego dominującą rolę odgrywa produkcja zwierzęca, gdzie największe znaczenie ma kierunek bydła mlecznego, który w roku 2017 był dość stabilny. W towarowej produkcji mleka za pozytywny trend należy uznać ciągły wzrost wydajności u krów mlecznych. W ostatnim czasie następuje wzrost pogłowia bydła mięsnego, związanego z opłacalnością tego kierunku produkcji i rezygnacją z hodowli trzody chlewnej.

W okresie 5-letnim obejmującym lata 2012-2016 w woj. podlaskim ilość gospodarstw ekologicznych wzrosła o 18%. Na tak duży wzrost przyczyniły się unijne środki, które służyły dofinansowaniu prowadzenia działalności w tych gospodarstwach, a także rosnący popyt rynkowy na produkty pochodzące z gospodarstw ekologicznych. Powierzchnia ekologicznych gospodarstw rolnych posiadających certyfikat od roku 2012 znacznie wzrosła, gdyż gospodarstwa te podejmują działania do uzyskania certyfikatu w celu lepszego zbywania swoich ekologicznych produktów.

Liczba osób pracujących w 1 gospodarstwie od roku 2010 spadła o ponad 5%, co świadczy o ciągłym wzroście stopnia mechanizacji prac rolnych.

Okres w latach 2010-2016 wskazuje na zmniejszenie o 6% powierzchni UR przypadających na 1 ciągnik. Jest to niekorzystny trend pod względem ekonomicznym, gdyż rolnicy wymieniając swoje parki maszynowe inwestują w bardziej wydajny i drogi sprzęt, który powinien obsługiwać większy areał UR. Najwięcej ciągników posiadają rolnicy w przedziale mocy 40-60 kW (ok. 70 KM), gdyż te ciągniki w większości przypadków służą do codziennego przygotowywania i zadawania pasz w gospodarstwach o kierunku produkcji bydła mięsnego i opasowego.

W województwie podlaskim wśród gospodarstw do 50 ha UR najwyższy stopień innowacyjności występuje w gospodarstwach znajdujących się w powiecie wysokomazowieckim, a najniższy na powiecie hajnowskim. Z kolei z gospodarstw największych powierzchniowo, powyżej 100 ha UR, powiat sokółski charakteryzuje się wysokim stopniem innowacyjności, natomiast brak inwestycji w innowacyjne technologie występuje w powiatach: augustowskim, grajewskim, kolneńskim i wysokomazowieckim. Duży stopień innowacyjności związany jest z występowaniem na danym powiecie dużych zakładów przetwórczych (np. spółdzielni mleczarskich) oraz z jakością gleb.

Województwo podlaskie zajmuje 6 pozycję pod względem powierzchni w kraju. Jest to województwo o charakterze typowo rolniczym. Odznacza się niskim potencjałem produkcyjnym rolnictwa, wynikającym przede wszystkim z najgorszych w kraju warunków przyrodniczych, natomiast stopień wykorzystania tego potencjału jest relatywnie wysoki ok. 85%. Cechuje się dużym udziałem użytków rolnych (UR) 98,8% ogólnej powierzchni użytków w dobrej kulturze, a ich udział w powierzchni UR Polski wynosił 7,4%. Województwo charakteryzuje się dużym udziałem trwałych użytków zielonych (TUZ) na co wpływ ma rosnąca obsada zwierząt (w tym bydła).

Region ten cechuje się gorszym agroklimatem i mniej korzystnymi warunkami wodnymi, co sprawia, że jest mniej przyjazny dla produkcji rolnej. O nieodpowiednich warunkach dla tego typu produkcji świadczy również duży udział obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), wynoszący ponad 93% powierzchni użytków rolnych województwa.

Produkcyjność województwa podlaskiego, mimo niekorzystnych warunków przyrodniczych, jest stosunkowo wysoka. Charakteryzuje się specjalizacją w produkcji zwierzęcej, zwłaszcza w chowie bydła mlecznego. W strukturze produkcji zwierzęcej widoczna jest tendencja wzrostowa. Produkcja zwierzęca to głównie produkcja mleka krowiego. Dla dużej liczby gospodarstw rolnych w naszym województwie to podstawowy kierunek produkcji rolniczej i główne źródło utrzymania. Produkcja mleka jest jedną z najbardziej intensywnych działalności rolniczych wymagających specjalistycznej wiedzy, wysokich nakładów na technologię i organizację produkcji.

Produkcja roślinna w województwie podlaskim podporządkowana jest w znacznym stopniu potrzebom chowu bydła mlecznego i z tego powodu nie przekłada się na osiągnięte w rolnictwie wyniki finansowe. Struktura zasiewów w województwie jest pochodną warunków przyrodniczych, organizacyjno-ekonomicznych oraz silnego zróżnicowania wewnętrznego regionu.

Wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych w województwie podlaskim jest jednym z istotnych elementów zrównoważonego rozwoju przynoszącym wymierne efekty ekologiczne i energetyczne. Rozwój i eksploatacja odnawialnych źródeł energii (OZE) to właściwy kierunek działań, gdyż złoża kopalne wyczerpują się. Wzrost udziału odnawialnych źródeł energii w bilansie paliwowo-energetycznym, przyczynia się do poprawy stanu środowiska poprzez redukcję emisji gazów powodujących zmiany w klimacie Ziemi. Energetyka oparta na źródłach odnawialnych, takich jak: biomasa, słońce, wiatr, woda, biogaz, biopaliwa pozwala uzyskać energię elektryczną, bądź ciepłą bez uciążliwych odpadów i skażeń środowiska powstających w procesie produkcji w tradycyjnych elektrowniach węglowych.

Odnawialne źródła energii mogą przyczynić się do zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego. Mogą stanowić istotny udział w bilansie energetycznym poszczególnych gmin i powiatów, powodując poprawę zaopatrzenia w energię. Dlatego, więc zasoby i możliwości wykorzystania odnawialnych źródeł energii powinny być uwzględniane w Założeniach do Planu Energetycznego, Planach Zagospodarowania Przestrzennego, Strategiach Energetycznych i innych.

Europejskie programy pomocowe stały się w ostatnich latach impulsem do przemian w rolnictwie na obszarach wiejskich. Środki pomocy UE, które otrzymała polska wieś, rolnictwo zostały skierowane na inwestycje w gospodarstwach rolnych. Dzięki modernizacji swoich gospodarstw polscy rolnicy mogą skutecznie konkurować na krajowym i unijnym rynku z innymi farmerami z innych państw.

Województwo podlaskie efektywnie wykorzystuje środki dostępne w ramach PROW 2014-2020 o czym świadczą ilości składanych wniosków do ARiMR. Województwo podlaskie znajduje się w czołówce Polski pod względem wykorzystania dostępnych środków.

Rolnictwo, to jedna z najstarszych i podstawowych dziedzin gospodarki, której głównym celem jest dostarczenie człowiekowi żywności do bezpośredniej konsumpcji lub po przetworzeniu w zakładach przemysłu spożywczego, ponadto produkowanie surowców przemysłowych (np. włókna roślinnego i zwierzęcego, skór surowych, używek) w celu zaspokojenia innych (nieżywnościowych) potrzeb człowieka. Dlatego odgrywa dużą rolę w rozwoju społecznym i gospodarczym obszarów wiejskich. Wyznacza główne funkcje i kierunki użytkowania ziemi oraz kształtuje środowisko przyrodnicze i krajobraz.

W przeciągu ostatnich 13 lat widoczny jest wzrost PKB kraju o 120% natomiast udział w tworzeniu PKB przez województwo podlaskie wzrósł o 90%. Znaczącą wartość tego wzrostu stanowi udział rolnictwa w produkcji globalnej gospodarki narodowej.

Podlasie swoją wymianę handlową opierają głównie na współpracy z sąsiadami. Analiza wymiany handlowej Polski na przestrzeni lat 2000-2016 wskazuje na znaczący wzrost obserwowany zarówno w eksporcie jak i imporcie.

Od połowy lat 90. Polska notuje ujemne saldo obrotów handlowych. Oznacza to, że import przewyższa eksport. Biorąc jednak pod uwagę udział rolnictwa w handlu międzynarodowym Polski

sytuacja przedstawia się odwrotnie – więcej towarów jest eksportowana niż importowana. Widać zatem, że polska żywność jest znaczącym dla Polski towarem eksportowym i ma duże szanse na dalszy rozwój.

Analiza zatrudnionych w rolnictwie od momentu akcesji do Unii Europejskiej wskazuje, że liczba ta wzrosła o ok. 10% jednakże ostatnie lata pokazują, że liczba ta utrzymuje się na stałym poziomie ok. 233 tys. osób. Prognozy jednak nie są tak optymistyczne i przewidują, że liczba ta będzie spadać.

Pomimo tego, iż rolnictwo nie ma dużego udziału w PKB Polski to jednak przed rolnictwem ze względu na polską specyfikę rysują się dobre perspektywy. Istotne jest jednak inwestowanie w odpowiednie obszary rolnictwa obejmujące m.in. referencyjne wspieranie powstawania nowych gospodarstw rolnych oraz wspieranie istniejących. Wsparcie nie może jednak polegać tylko na dofinansowywaniu modernizacji czy dopłat ze środków Unii Europejskiej. Należy również większy nacisk położyć na rozwój grup producenckich, rolniczy system ubezpieczeń i emerytur oraz zwolnienia fiskalne.

Działalność rolnicza to działalność wytwórcza w rolnictwie w zakresie upraw rolnych oraz chowu i hodowli zwierząt, ogrodnictwa, warzywnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego, działalność agroturystyczna, polegająca na wynajmowaniu przez rolników pokoi, sprzedaży posiłków domowych i świadczeniu w gospodarstwach rolnych innych usług związanych z pobytem turystów, oraz działalność obejmująca wyrób wina przez producentów będących rolnikami, którzy wyrabiają mniej niż 100 hektolitrów wina w ciągu roku gospodarczego.

Inne działalności związane z rolnictwem to: przetwórstwo rolno-spożywcze, usługi rolnicze, produkcja maszyn i narzędzi rolniczych, handel, turystyka wiejska, usługi bankowe, prawne, doradztwo, usługi dla ludności wiejskiej, wytwarzanie agroenergii, brykietu z biomasy, pozyskiwanie dziko rosnących produktów leśnych (z wyłączeniem drewna).

Rolnictwo odgrywa ważną rolę w gospodarce województwa podlaskiego. O znaczeniu tej branży świadczą między innymi wysoki udział pracujących w rolnictwie w strukturze zatrudnienia mieszkańców regionu, jak też wysoki – w porównaniu do innych województw – udział wartości dodanej brutto z działalności rolniczej. W 2015 roku blisko co trzeci pracujący (30,73%) pracował w rolnictwie (w 2002 r. – 42,8%). W skali kraju średnie zatrudnienie w rolnictwie wynosi 16,47%. Kategoria ta obejmuje również pracujący we własnych gospodarstwach rolnych. Biorąc pod uwagę, że w województwie jest ok 79,1 tys. gospodarstw rolnych średnio na jedno gospodarstwo przypada 1,6 osoby. Zmniejszające się zatrudnienie powoduje już odczuwalny brak rąk do pracy, szczególnie w dziedzinach pracochłonnych (rolnictwo ekologiczne, warzywnictwo, przetwórstwo na poziomie gospodarstwa). Prawdopodobnie tendencja ta w przyszłości będzie się pogłębiać

Najwięcej podmiotów gospodarczych znajduje się w powiecie białostockim – ponad 12 500. Związane jest to z dużą ilością mieszkańców i podmiejskim charakterem części gmin. W pozostałych, bardziej rolniczych powiatach liczba zakładów pracy waha się od 4100 w powiecie wysokomazowieckim do 1267 sejneńskim. Natomiast największe zakłady pracy, zatrudniające powyżej 250 pracowników zlokalizowane są w powiatach bielskim i białostockim po 5, zambrowskim – 4, augustowskim, sokólskim, siemiatyckim po 3. Do powiatów, w których nie ma żadnego zakładu zatrudniającego powyżej 250 pracowników należą suwalski i kolneński.

Przetwórstwo rolno-spożywcze jest podstawową gałęzią gospodarki województwa i w niektórych branżach (np. mleczarska) posiada dobrze rozwiniętą sieć zakładów o wysokim standardzie technologicznym. W województwie funkcjonują zakłady przetwórstwa surowców pochodzenia zwierzęcego, posiadające uprawnienia do wprowadzania swoich produktów na rynki europejskie (20 mleczarskich, 100 przetwórstwa mięsnego) i rynki krajowe 78 zakładów. Ubojsza jest baza przetwórstwa surowców pochodzenia roślinnego: 10 przetwórstwa owocowo-warzywnego, 70 młynów, 20 wytwórni i mieszalni pasz, 24 zbożowe (spichrze i elewatory), 1 przetwórstwa ziemniaczanego, 3 browary, 4 gorzelnie, 3 winiarnie i wytwornie alkoholi spirytusowych.

W województwie podlaskim są dwie giełdy rolno spożywcze, które pełnią rolę targowisk lokalnych:

1. Podlaskie Centrum Rolno-Towarowe będące miejscem zaopatrzenia handlu detalicznego i gastronomii, magazynów dystrybucyjnych sieci sklepów i supermarketów na rynek krajowy

i rynki krajów wschodnich, miejscem kontaktów handlowych producentów, hurtowników, eksporterów i importerów artykułów rolno-spożywczych oraz bezpośredniego zbytu produktów przez producentów indywidualnym klientom.

2. Rynek Hurtowy Rolno-Spożywczy „Fasty” przygotowany jest na jednorazową obsługę dużej ilości klientów. Na jego dużej powierzchni, zostało wybudowanych 131 nowoczesnych i przestronnych pawilonów targowych umożliwiających ekspozycję i sprzedaż płodów rolnych.

W województwie podlaskim, ze względu na specyfikę województwa (znaczne rozproszenie miejscowości) ponad dwie trzecie wszystkich podmiotów działających w sektorze handlu prowadzi działalność detaliczną. Na przestrzeni ostatnich 5 lat liczba podmiotów zajmujących się handlem detalicznym zmniejszyła się o ponad 5%. W handlu detalicznym dominującą formą własności jest jednoosobowa działalność gospodarcza (ponad 90%). Do mocnych stron tradycyjnego handlu detalicznego w naszym województwie zaliczyć trzeba niewielkie nasycenie powierzchni handlowej, co skutkuje niższymi kosztami. W zakresie produktów świeżych (warzywa, owoce, pieczywo, mięso, wędliny) tradycyjny handel detaliczny w wymiarze lokalnym może skutecznie rywalizować z konkurencją sklepów wielkopowierzchniowych.

„Krótki łańcuch dostaw” oznacza zmniejszenie liczby pośredników niezbędnych do dostarczenia ostatecznemu konsumentowi produktu końcowego. Sprzedaż bezpośrednia, dostawy bezpośrednie, rolniczy handel detaliczny, MOL to najczęściej praktykowane formy krótkiego łańcucha dostaw. Rolniczy Handel Detaliczny –obowiązująca od 1 stycznia 2017 roku formuła prawna umożliwiająca zbywanie konsumentowi finalnemu „żywności pochodzącej w całości lub części z własnej uprawy, hodowli lub chowu”. Już zaznaczają się regiony o większym zainteresowaniu: powiaty suwalski, białostocki, sokólski, grajewski. Sprzedaż bezpośrednia i dostawy bezpośrednie – sprzedaż nieprzetworzonych produktów zwierzęcych lub roślinnych w ograniczonej skali na ograniczonym terytorium. W województwie podlaskim działalnością tą zajmuje się 178 podmiotów i stanowi to zaledwie 1,9% wszystkich podmiotów w kraju. Ta forma najbardziej rozwinięta jest w powiatach: hajnowskim, suwalskim i łomżyńskim. Produkcja marginalna, lokalna, ograniczona (MOL) – przetwarzanie i wprowadzanie na rynek produktów pochodzenia zwierzęcego w ograniczonej ilości i ograniczonym zasięgu (lokalnie). Zakłady prowadzące działalność MOL skupione są głównie w powiecie białostockim i w Białymstoku. Wyróżniającym się powiatem jest powiat sokólski z podmiotami wytwarzającymi ser koryciński.

W strukturze gospodarczej woj. podlaskiego dużą rolę odgrywa sektor metalowo-maszynowy wytwarzający maszyny i urządzenia dla rolnictwa. Są to firmy, w których poziom innowacyjności nie tylko przewyższa konkurencję krajową, a wręcz międzynarodową. Coraz częściej wykorzystują robotykę dedykowaną tej gałęzi przemysłu wytwarzając roboty dla rolnictwa.

Podlasie ma warunki do rozwoju innowacyjności. Ważnym aspektem jej rozwoju pozostaje nie tylko nawiązywanie współpracy między przedsiębiorstwami, ale też budowa współdziałania z sektorem nauki. Silne uczelnie współpracujące z biznesem mogą przynieść efekt synergii i znacząco wpływać na wzrost innowacyjności gospodarki.

Obszary wiejskie w województwie podlaskim ewoluują w kierunku wielofunkcyjności. W strefie oddziaływania największych miast wsie utraciły swoją podstawową funkcję rolniczą, na rzecz funkcji pozarolniczych tj. usługowych, produkcyjnych, mieszkaniowych i rekreacyjnych. Na obszarach atrakcyjnych krajobrazowo i przyrodniczo coraz wyraźniej przeważa tendencja do przekształcania w miejscowości rekreacyjno-wypoczynkowe.

W województwie podlaskim ustalono sześć rolniczych rejonów produkcyjnych uwzględniających uwarunkowania przyrodniczo-organizacyjne oraz możliwości produkcji rolnej przyjazne środowisku naturalnemu: mazowiecko-bielski, łomżyńsko-kolneński, moniecko-sokólski, biebrzański, pojezierny i wschodni. Rejon mazowiecko-bielski ma najwyższą jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej i intensywność produkcji rolnej w województwie, natomiast rejon wschodni obejmujących wschodnią część powiatów sokólskiego, białostockiego, hajnowskiego i siemiatyckiego ma najniższy w stosunku do innych rejonów wskaźnik rolniczej przestrzeni produkcyjnej, najniższą intensywność produkcji rolnej o niekorzystnej strukturze obszarowej gospodarstw rolnych.

Przetwórstwo rolno-spożywcze stanowi aktualnie główną gałąź gospodarki województwa i w niektórych branżach posiada dość dobrze rozwiniętą sieć zakładów o wysokim standardzie technologicznym i sanitarnym. Szczególnie zakłady mleczarskie należą do ścisłej czołówki krajowej i pierwszej dziesiątki największych eksporterów produktów mlecznych w kraju.

Województwo podlaskie położone jest w obszarze funkcjonalnym Zielonych Płuc Polski. Walory środowiska przyrodniczego, na które składają się unikalne w skali Europy tereny bagienne, puszcze, doliny rzek, urozmaicona rzeźba polodowcowa i jeziora oraz różnorodność i bogactwo środowiska kulturowego, stwarzają szansę dla rozwoju aktywnej turystyki krajoznawczej, przyrodniczej i kulturowo-etnicznej oraz wypoczynku.

Rozwój turystyki uwarunkowany jest jakością i dostępnością walorów przyrodniczych i kulturowych oraz stanem infrastruktury turystycznej, wypoczynkowej i rekreacyjnej. W województwie podlaskim znajdują się rejon turystyczne o znaczeniu regionalnym i krajowym, ale również o znaczeniu międzynarodowym.

Charakterystyczną cechą sieci osadniczej województwa podlaskiego jest jej rozdrobnienie i znaczne rozproszenie. Miasta w regionie pełnią przede wszystkim funkcje usługowe, produkcyjno-usługowe i mieszkaniowe. Stolica województwa i rdzeń białostockiego obszaru funkcjonalnego pełni wiodącą rolę administracyjnego, gospodarczego, kulturalnego i naukowego centrum województwa oraz północno-wschodniej części kraju. Miasta subregionalne (Łomża i Suwałki) stanowią ośrodki równoważenia rozwoju, wspomagają ośrodek wojewódzki w zaspokajaniu potrzeb mieszkańców subregionów w zakresie usług publicznych, szkolnictwa wyższego, specjalistycznej służby zdrowia i opieki społecznej, kultury i administracji publicznej, są też ważnymi ogniwami gospodarczymi, ze znaczącym potencjałem produkcyjno-usługowym aktywizującym sąsiadujące obszary.

Funkcje powiatowe pełni 11 miast, ze standardowymi dla tego szczebla funkcjami ponadlokalnymi obsługi ludności w zakresie administracji publicznej, edukacji, ochrony zdrowia, opieki społecznej i kultury oraz z szeregiem funkcji usługowych i gospodarczych o zasięgu ponadpowiatowym.

Małe miasta i wsie gminne koncentrują funkcje usług publicznych podstawowych z zakresu: administracji, szkolnictwa, opieki zdrowotnej i społecznej, kultury i sportu oraz gospodarcze, produkcyjno-usługowe i mieszkalnictwa. Niektóre z nich pełnią ważne funkcje o ponadlokalnym zasięgu oddziaływania.

Specyfika klimatyczna województwa podlaskiego powoduje, że na jego obszarze następuje przenikanie się elementów środkowoeuropejskich i północno-wschodnich. Głównym uwarunkowanym klimatycznie typem roślinności w województwie są lasy. Na obszarze województwa występują trzy duże i dobrze zachowane unikalne kompleksy puszczańskie: Puszcza Augustowska, Puszcza Białowieska i Puszcza Knyszyńska oraz fragmenty Puszczy Kurpiowskiej. Uzupełnieniem zbiorowisk leśnych jest roślinność wodna.

Zbiorowiska łąkowe powstałe w wyniku wycinania wilgotnych i bagiennych lasów na obszarze województwa utworzyły 23 zespoły roślinności łąkowej. W większości są to zespoły naturalne, które rozprzestrzeniły się na siedliska wtórne, antropogeniczne.

Świat zwierzęcy woj. podlaskiego reprezentują ssaki, ptaki, gady, płazy, ryby i minogi oraz bezkręgowce. Fauna ssaków województwa podlaskiego liczy obecnie 60 gatunków. Największym roślinożernym zwierzęciem województwa jest żubr. Występuje tu również łось, jeleń, sarna, dzik i konik polski. Z 15 gatunków ssaków drapieżnych w Polsce, 12 występuje w województwie. Stwierdzono występowanie ponad 300 gatunków ptaków na 428 notowanych w Polsce, z tego prawie 200 to gatunki lęgowe, co stanowi około 95% gatunków gniazdujących w kraju. Występują gatunki ptaków zagrożonych w skali światowej, objęte międzynarodowymi konwencjami – berneńską i bońską oraz dyrektywą ptasią Unii Europejskiej.

Na terenie województwa funkcjonują cztery parki narodowe, trzy krajobrazowe, Obszary Natura 2000 oraz inne formy ochrony przyrody.

System przyrodniczy województwa podlaskiego obejmuje wzajemnie uzupełniające się systemy ekologiczne szczebla krajowego i europejskiego. Krajowy system obszarów chronionych (KSOCh) obejmuje łącznie 32,0% powierzchni województwa. System ten powiązany jest z Europejską Siecią

Ekologiczną Natura 2000 obejmującą obszary specjalnej ochrony ptaków i specjalne obszary ochrony siedlisk, stanowiące 32,7% powierzchni województwa. Utrzymaniu spójności ww. elementów systemu przyrodniczego służy sieć korytarzy ekologicznych, do których należą: sieć korytarzy rzecznych, korytarze migracyjne ptaków, główne korytarze migracyjne dużych zwierząt lądowych, krajowe korytarze migracyjne, sieć zieleni przydrożnej.

Produkt krajowy brutto wytwarzany w województwie jest dużo niższy w proporcji do udziału w powierzchni i liczbie ludności kraju. Ogólny niski poziom rozwoju gospodarczego potwierdzają wartość produktu brutto na 1 mieszkańca oraz niski udział przemysłu w wartości dodanej.

W strukturze gospodarki województwa udział rolnictwa jest dużo wyższy od udziału rolnictwa w gospodarce kraju. Wydajność gospodarki województwa, mierzona wskaźnikiem wartości dodanej brutto na jednego pracującego, należy do najniższych w kraju z uwagi na to, że rolnictwo jest sektorem niskodochodowym.

Liczba prywatnych podmiotów gospodarczych województwa w okresie kilkunastu lat wzrosła około trzykrotnie. Mimo to pod względem liczby wszystkich firm zarejestrowanych w kraju, region zajmuje ostatnie miejsce w rankingu wszystkich województw. Województwo podlaskie, należy do najmniej uprzemysłowionych w kraju, ma najniższy udział w liczbie pracujących w przemyśle.

W województwie podlaskim istnieje Suwalska Specjalna Strefa Ekonomiczna z 12 podstrefami, utworzono także podstrefę Tarnobrzeską Specjalnej Strefy Ekonomicznej na terenach poprzemysłowych w Łapach. W województwie podlaskim zinwentaryzowano również 8 klastrów z różnych branż.

Na obszarze województwa podlaskiego, jak w żadnym innym regionie Polski, występuje specyficzna sytuacja wielonarodowościowa. Wytworzyły ją uwarunkowania historyczne, sięgające zarówno dawnych, jak i nowszych okresów związanych ze zmianami granic państwowych i administracyjnych, stosunków ekonomiczno-społecznych, a w konsekwencji i etniczno-kulturowych. Od wieków na terenach tych zamieszkiwali jednocześnie Polacy, Białorusini, Żydzi, Ukraińcy, Litwini, Rosjanie, Niemcy, Tatarzy i Romowie. Mniejszości narodowe i etniczne wniosły znaczący wkład w rozwój społeczno-gospodarczy tych ziem i stworzyły odmienną, interesującą kulturę.

Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Dzieje polityczne województwa przyczyniły się do powstania w nim mozaiki etnicznej i religijnej. Na jej kanwie wykształcił się jego specyficzny krajobraz kulturowy, który tworzą: zabytkowe zespoły urbanistyczne i ruralistyczne, unikalne zabytkowe obiekty architektury sakralnej i świeckiej, zespoły pałacowo-ogrodowe i dworskie, zabytki techniki i militarne, zabytki archeologiczne, cmentarze różnych wyznań, miejsca kultu religijnego.

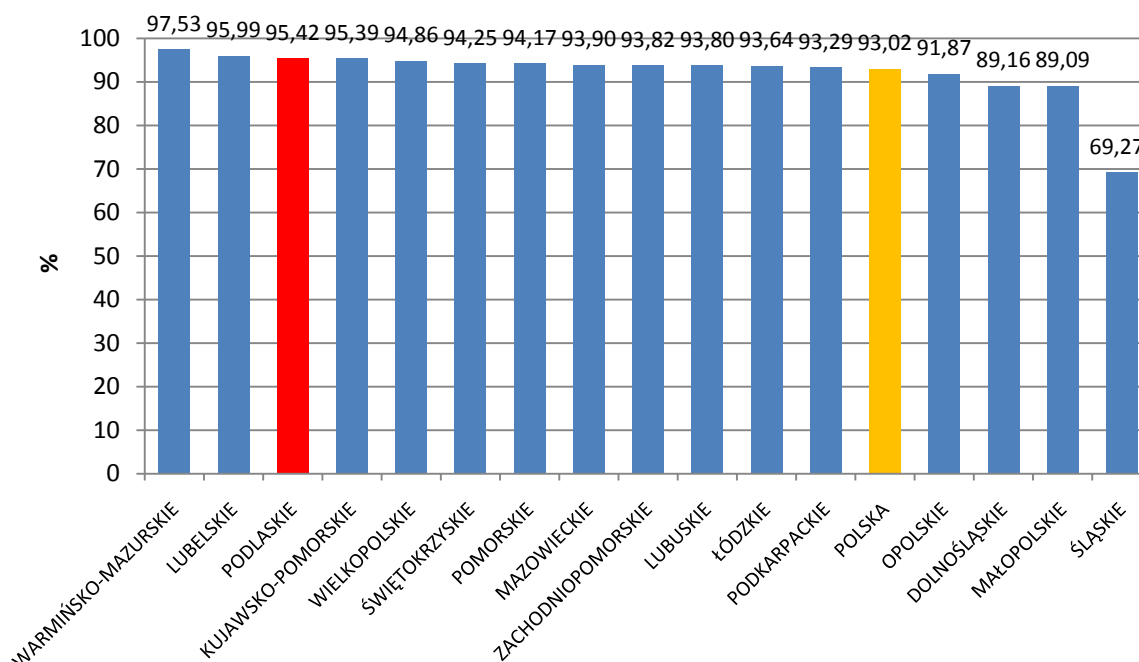
Szczegółowa charakterystyka województwa przedstawiona została w dalszej części opracowania.

1.2. Szczegółowy opis sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich województwa

1.2.1. Informacje ogólne dotyczące OW w województwie

Zgodnie z rejestrem TERYT udział powierzchni obszarów wiejskich w ogólnej powierzchni województwa podlaskiego wynosi 95,42%. Województwo podlaskie pod względem udziału powierzchni obszarów wiejskich w ogólnej powierzchni województwa zajmuje trzecie miejsce w kraju, za województwem warmińsko-mazurskim i lubelskim. Udział powierzchni obszarów wiejskich w powierzchni województwa jest o 2,11 pkt % niższy od województwa o najwyższym ich udziale oraz o 26,15 pkt % wyższy od udziału obszarów wiejskich w województwie w którym ten udział jest najniższy. Jest również wyższy o 2,4 pkt % od udziału powierzchni obszarów wiejskich w Polsce.

Wykres 1. Udział obszarów wiejskich w powierzchni województw w 2016 r.

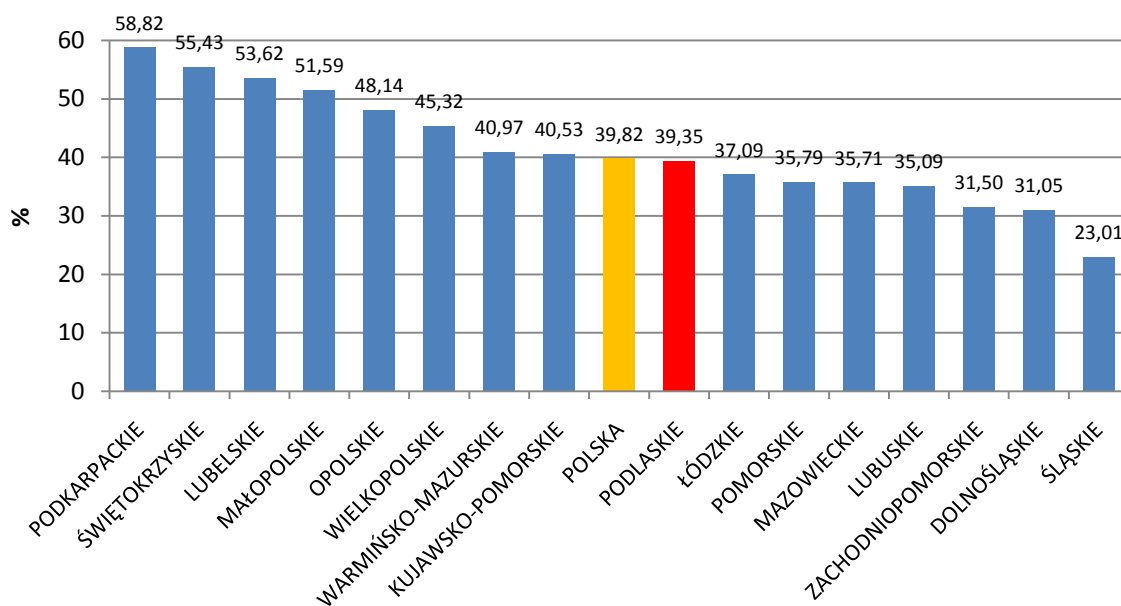
Opracowano na podstawie BDL

Odsetek ludności zamieszkujących obszary wiejskie w województwie podlaskim wynosi 39,35% i pod tym względem zajmuje dziewiąte miejsce w kraju. Odsetek ludności zamieszkującej obszary wiejskie w województwie podlaskim jest o 19,47 pkt % niższy od województwa o najwyższym odsetku ludności wiejskiej oraz o 16,34 pkt % wyższy od województwa o najniższym odsetku ludności wiejskiej. Odsetek ludności zamieszkującej obszary wiejskie w województwie podlaskim jest nieznacznie niższy (o 0,47 pkt %) od odsetka ludności wiejskiej w kraju.

Ogół ludności w wieku przedprodukcyjnym zamieszkujących województwo podlaskie wynosi 206 087 osób z tego 83 432 osoby zamieszkuje obszary wiejskie, co stanowi 40,48%. Pod względem odsetka ludności w wieku przedprodukcyjnym zamieszkującej obszary wiejskie, województwo podlaskie zajmuje jedenaste miejsce w kraju. Odsetek ludności wiejskiej w wieku przedprodukcyjnym w województwie podlaskim jest o 21,48 pkt. % niższy od województwa o najwyższym odsetku tej ludności oraz o 15,02 pkt % wyższy od województwa o najniższym odsetku tej ludności. Odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym w województwie podlaskim zamieszkującej obszary wiejskie, jest o 3,24 pkt. % niższy od odsetka tej ludności w Polsce.

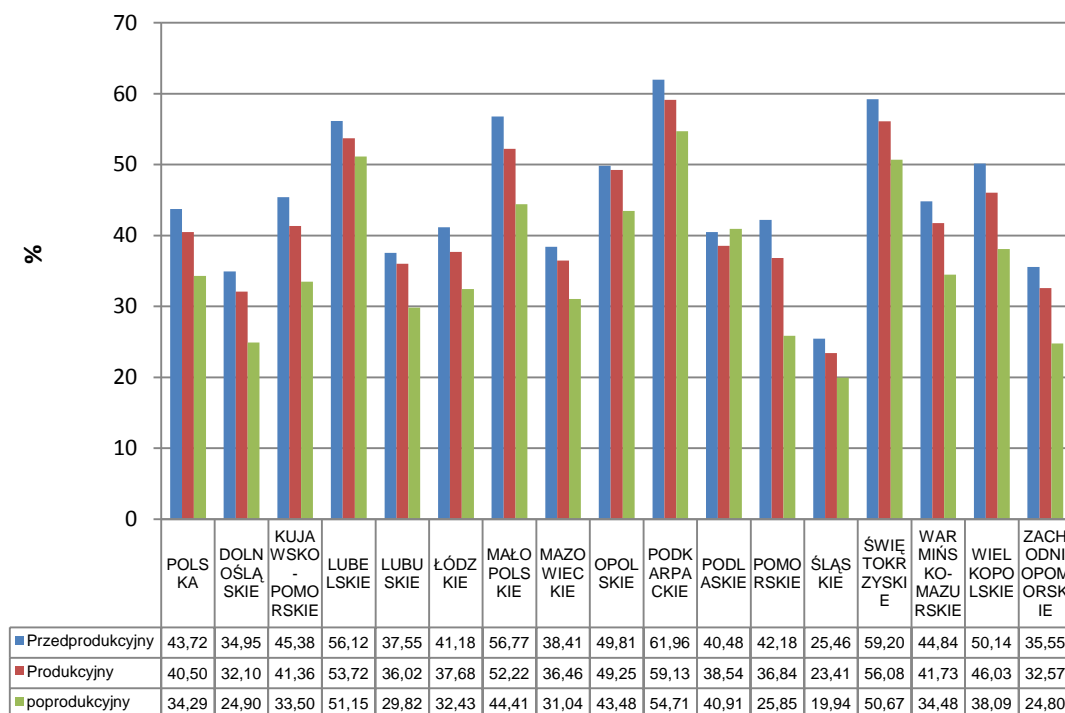
Ogół ludności w wieku produkcyjnym w województwie podlaskim wynosi 744 253 osoby z tego 286 858 osób zamieszkuje obszary wiejskie, co stanowi 38,54%. Pod względem odsetka ludności w wieku produkcyjnym zamieszkującej obszary wiejskie, województwo podlaskie zajmuje dziewiąte miejsce w kraju. Odsetek ludności wiejskiej w wieku produkcyjnym w województwie podlaskim jest o 20,59 pkt % niższy od województwa o najwyższym odsetku tej ludności oraz o 15,13 pkt % wyższy od województwa o najniższym odsetku tej ludności. Odsetek ludności w wieku produkcyjnym w województwie podlaskim zamieszkującej obszary wiejskie, jest o 1,96 pkt % niższy od odsetka tej ludności w kraju.

Wykres 2. Odsetek ludności wiejskiej w województwach w 2016 r.

Opracowano na podstawie BDL

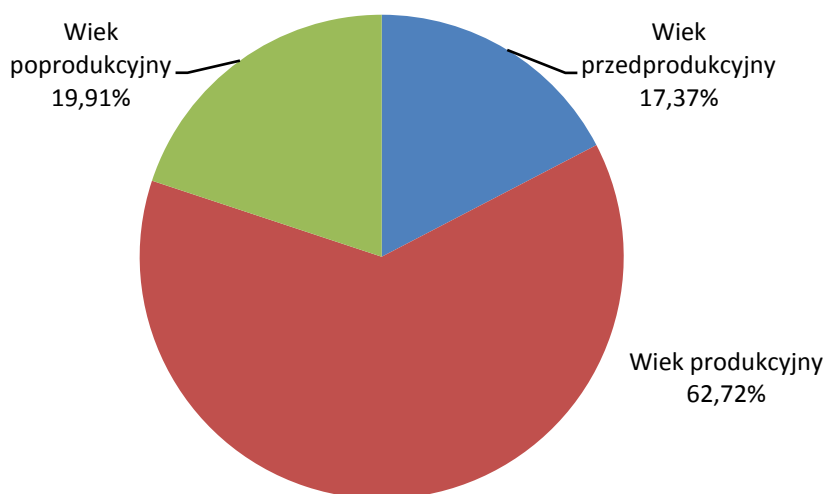
Wykres 3. Odsetek ludności wiejskiej w ogólnej liczbie ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w 2016 r.

Opracowano na podstawie BDL

Ogół ludności w wieku poprodukcyjnym w województwie podlaskim wynosi 236 285 osób z tego 96 673 osoby zamieszkują obszary wiejskie, co stanowi 40,91%. Pod względem odsetka ludności w wieku poprodukcyjnym zamieszkującej obszary wiejskie, województwo podlaskie zajmuje szóste miejsce w kraju. Odsetek ludności wiejskiej w wieku poprodukcyjnym w województwie podlaskim jest o 13,80 pkt % niższy od województwa o najwyższym odsetku tej ludności oraz o 20,97 pkt % wyższy od województwa o najniższym odsetku tej ludności. Odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym w województwie podlaskim zamieszkującej obszary wiejskie, jest o 6,62 pkt. % wyższy od odsetka tej ludności w kraju.

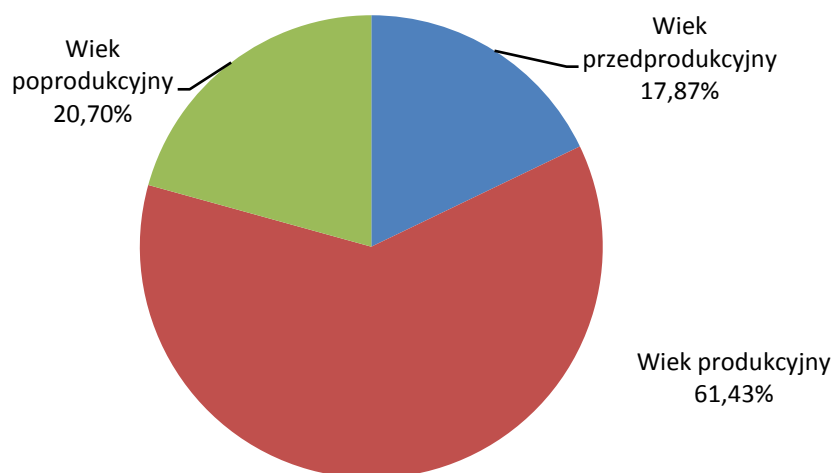
Wykres 4. Struktura ludności wg wieku w województwie podlaskim w 2016 r.

Opracowano na podstawie BDL

Ludność województwa podlaskiego w wieku przedprodukcyjnym stanowi 17,37% ogółu ludności, w wieku produkcyjnym 62,72% ogółu ludności, a w wieku poprodukcyjnym 19,91% ogółu ludności województwa. Odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym jest o 0,57 pkt. % niższy od odsetka tej ludności w kraju, odsetek ludności w wieku produkcyjnym jest o 0,88 pkt. % wyższy od odsetka tej ludności w kraju, odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym jest o 0,31 pkt. % niższy od odsetka tej ludności w kraju.

Wykres 5. Struktura ludności wiejskiej wg wieku w województwie podlaskim w 2016 r.

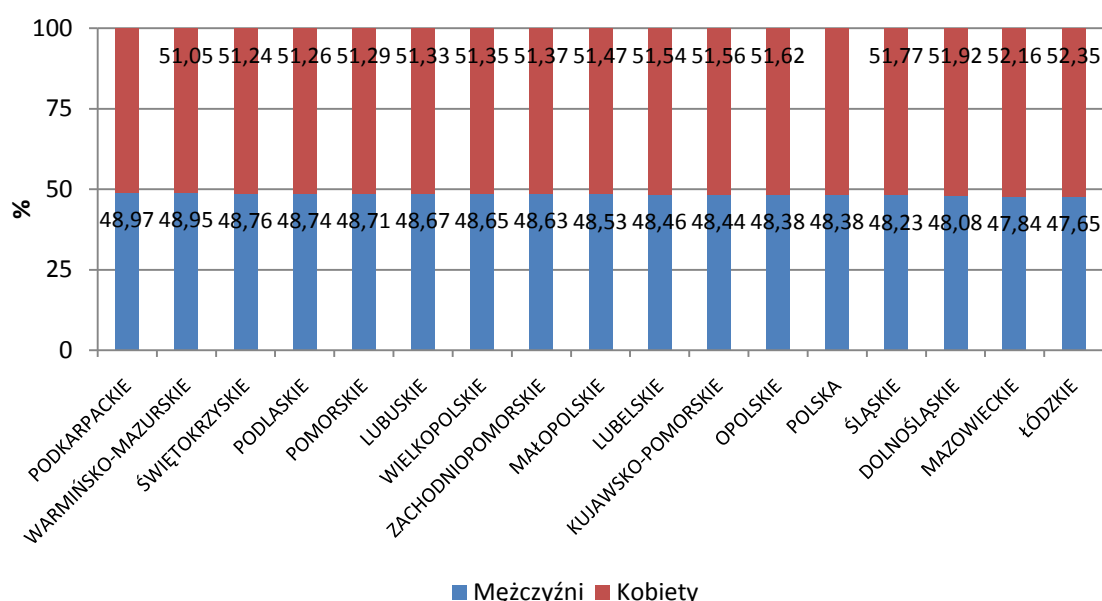

Opracowano na podstawie BDL

Ludność województwa podlaskiego zamieszkująca obszary wiejskie w wieku przedprodukcyjnym stanowi 17,87% ogółu ludności, w wieku produkcyjnym 61,43% ogółu ludności, a w wieku poprodukcyjnym 20,70% ogółu ludności województwa. Odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym zamieszkującej obszary wiejskie jest o 1,83 pkt. % niższy od odsetka tej ludności w kraju, odsetek ludności w wieku produkcyjnym jest o 1,46 pkt. % niższy od odsetka tej ludności w kraju, odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym jest o 3,30 pkt. % wyższy od odsetka tej ludności w kraju.

Odsetek ludności wiejskiej województwa podlaskiego w wieku przedprodukcyjnym jest o 0,50 pkt. % wyższy od odsetka ogółu ludności w tym wieku w województwie. Odsetek ludności wiejskiej w wieku produkcyjnym jest o 1,29 pkt. % niższy od odsetka ogółu ludności w tym wieku w województwie. Odsetek ludności wiejskiej w wieku poprodukcyjnym jest o 0,79 pkt. % wyższy od odsetka ogółu ludności w tym wieku w województwie.

Wykres 6. Struktura ludności ogółem wg płci w województwach w 2016 r.

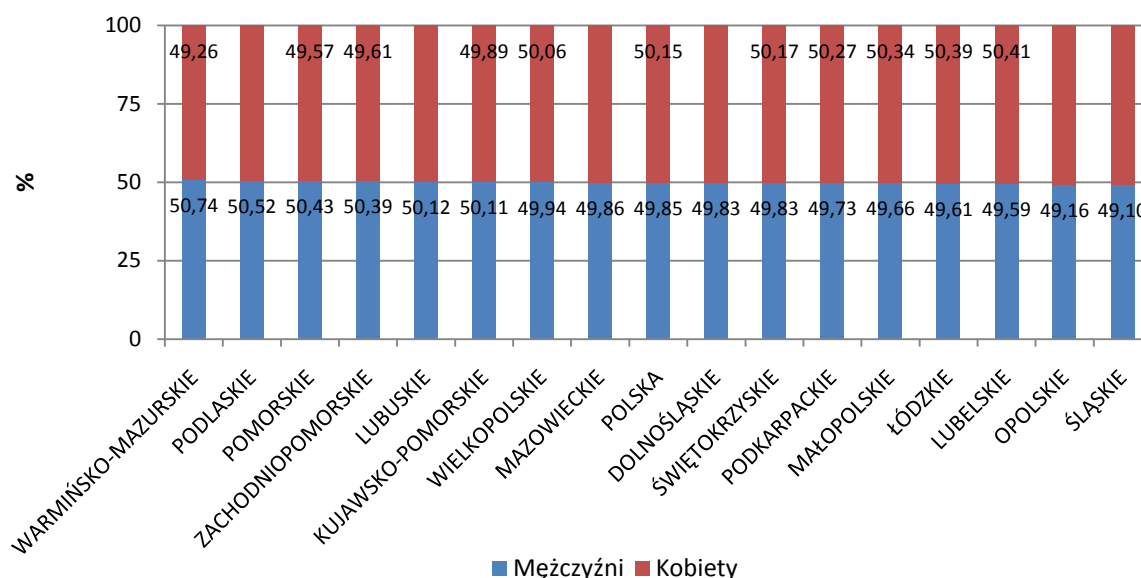

Opracowano na podstawie BDL

W ogóle ludności województwa podlaskiego mężczyźni stanowią 48,74%, a kobiety 51,26%. Pod względem odsetka mężczyzn w ogóle ludności, województwo podlaskie zajmuje czwarte miejsce w kraju. Odsetek mężczyzn w ogóle ludności województwa podlaskiego jest o 0,23 pkt % niższy od województwa o najwyższym odsetku mężczyzn oraz o 1,09 pkt % wyższy od województwa o najniższym odsetku mężczyzn w ogóle ludności. Odsetek mężczyzn w ogóle populacji jest również o 0,36 pkt % wyższy od odsetka mężczyzn w ogóle populacji w Polsce.

W ludności wiejskiej województwa podlaskiego mężczyźni stanowią 50,52%, a kobiety 49,48%. Pod względem odsetka mężczyzn w ludności wiejskiej, województwo podlaskie zajmuje 2 miejsce w kraju, za województwem warmińsko-mazurskim. Odsetek mężczyzn w ludności wiejskiej województwa podlaskiego jest o 0,22 pkt % niższy od województwa o najwyższym odsetku mężczyzn oraz o 1,42 pkt % wyższy od województwa o najniższym odsetku mężczyzn w ludności wiejskiej. Odsetek mężczyzn w ludności wiejskiej w województwie podlaskim jest o 0,67 pkt % wyższy od odsetka mężczyzn w ludności wiejskiej w Polsce.

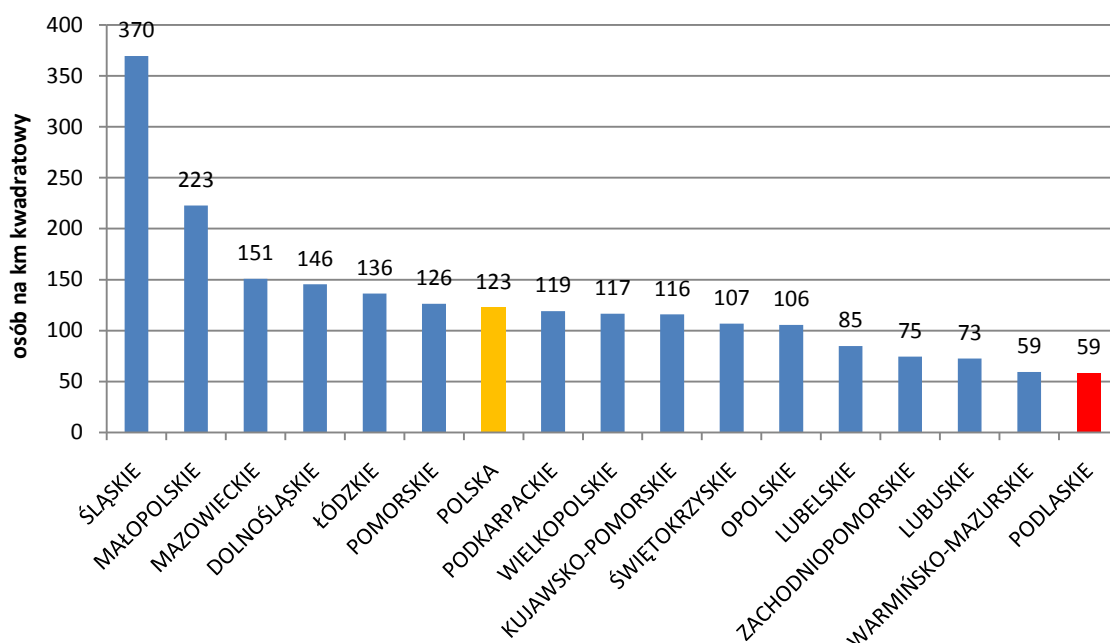
Wykres 7. Struktura ludności wiejskiej wg płci w województwach w 2016 r.

Opracowano na podstawie BDL

Odsetek mężczyzn w ludności wiejskiej województwa podlaskiego jest o 1,78 pkt % wyższy od odsetka mężczyzn w ogólnej ludności województwa.

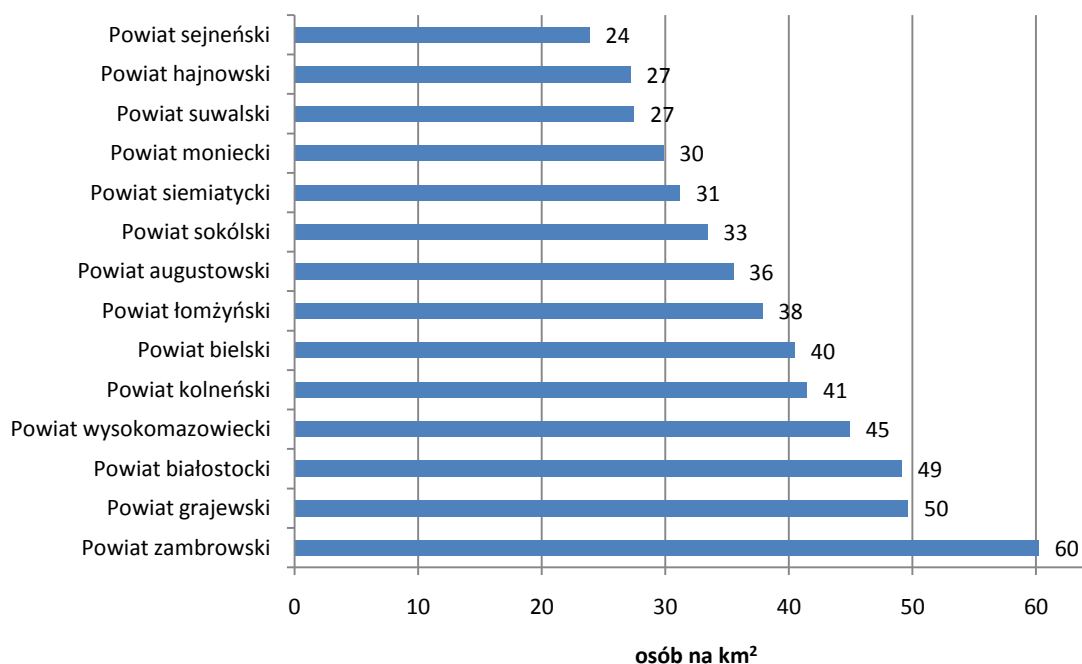
Wykres 8. Gęstość zaludnienia w województwach w 2016 r.

Opracowano na podstawie BDL

Gęstość zaludnienia w województwie podlaskim wynosi 59 osób/km² i jest najniższa w kraju. Jest mniejsza o 311 osób/km² od województwa o największej gęstości zaludnienia oraz o 64 osób/km² od gęstości zaludnienia w Polsce.

Wykres 9. Gęstość zaludnienia w powiatach województwa podlaskiego (bez miast na prawach powiatu) w 2016 r.

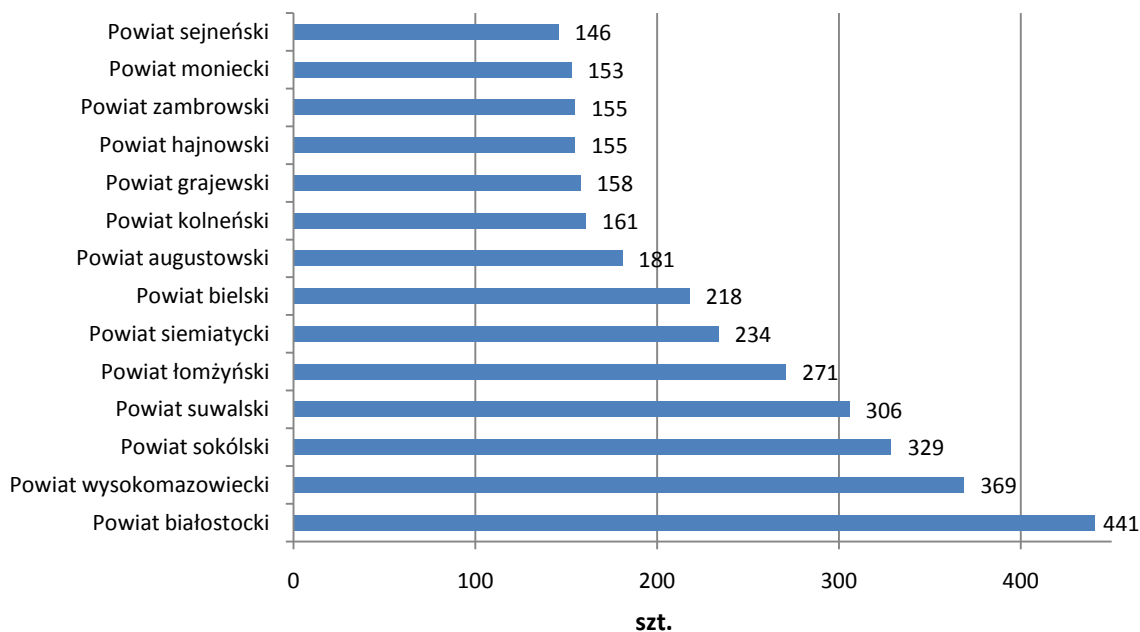

Opracowano na podstawie BDL

Największa gęstość zaludnienia w województwie podlaskim występuje w podregionie białostockim, gdzie wynosi 100 osób/km². W podregionie łomżyńskim 46 osób/km² oraz w podregionie suwalskim 44 osoby/km².

Wśród powiatów ziemskich województwa podlaskiego, największa gęstość zaludnienia występuje w powiecie zambrowskim, gdzie wynosi 60 osób/km², natomiast najniższa w powiecie sejneńskim 24 osoby/km².

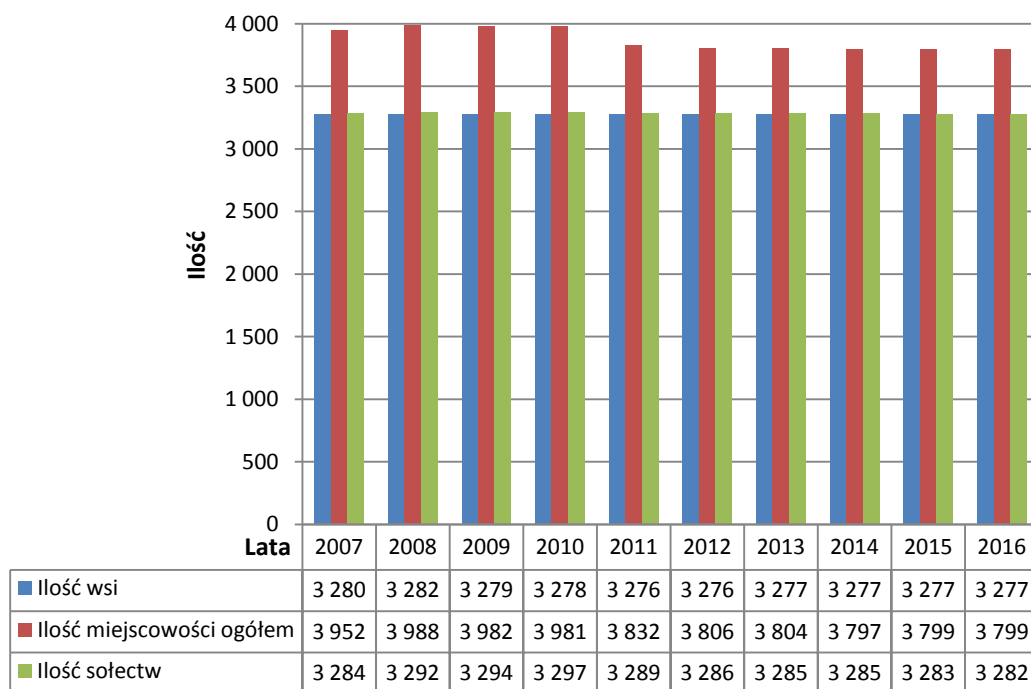
Wykres 10. Ilość wsi w poszczególnych powiatach województwa podlaskiego w 2016 r.

Opracowano na podstawie BDL

W województwie podlaskim jest 3 277 wsi. Najwięcej wsi zlokalizowanych jest w powiatach: białostockim, wysokomazowieckim i sokólskim odpowiednio 441, 369 i 329 wsi. Najmniej zaś wsi znajduje się w powiatach sejneńskim i monieckim odpowiednio 146 i 153 oraz zambrowskim i hajnowski po 155 wsi.

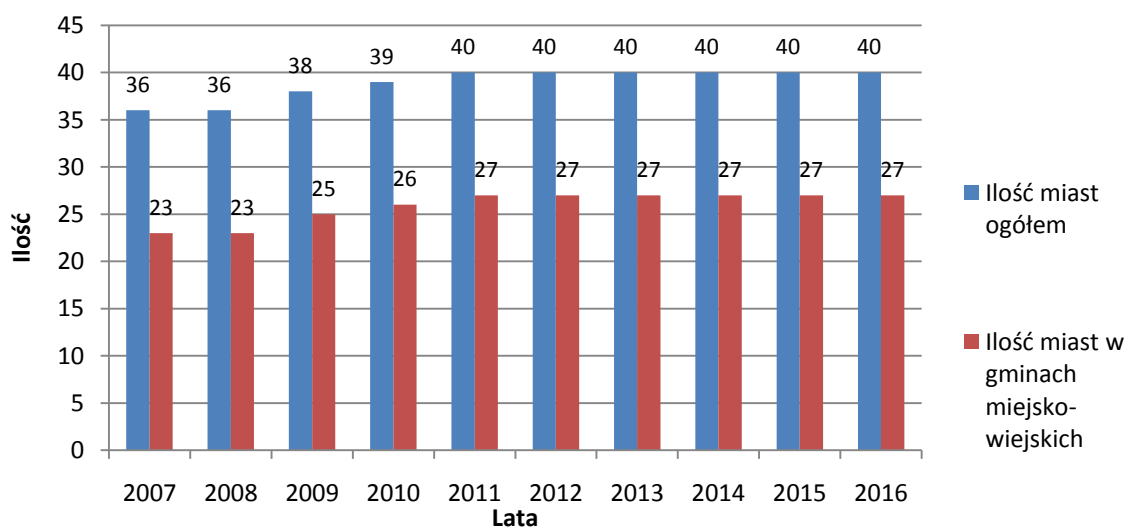
Wykres 11. Ilość miejscowości ogółem oraz ilość wsi i sołectw w województwie podlaskim w latach 2007-2016

Opracowano na podstawie BDL

W latach 2007-2016 w województwie podlaskim spadła o 153 liczba miejscowości ogółem z 3 952 w 2007 r. do 3 799 w 2016 r. W tym samym okresie liczba wsi i sołectw spadła nieznacznie, odpowiednio o 3 wsie z 3 280 w 2007 r. do 3 277 w 2016 r. oraz o 2 sołectwa z 3 284 w 2007 r. do 3 282 w 2016 r.

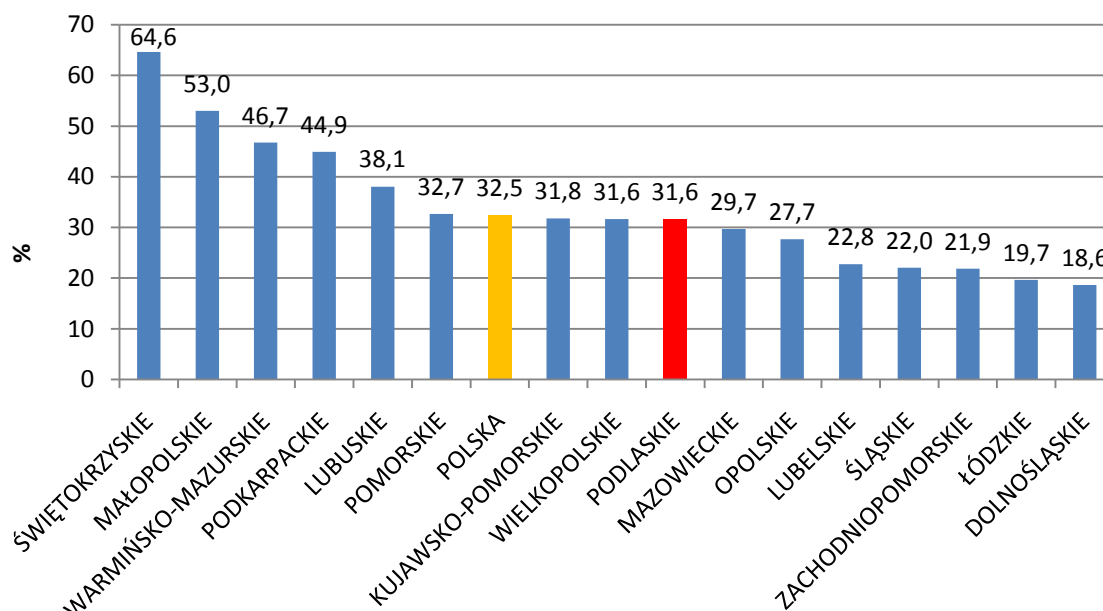
Wykres 12. Ilość miast w województwie podlaskim w latach 2007-2016

Opracowano na podstawie BDL

W latach 2007-2016 w województwie podlaskim wzrosła liczba miast ogółem z 36 w 2007 r. do 40 w 2016 r., co wynikało z wzrost ilości miast w gminach miejsko-wiejskich z 23 w 2007 r. do 27 w 2017 r.

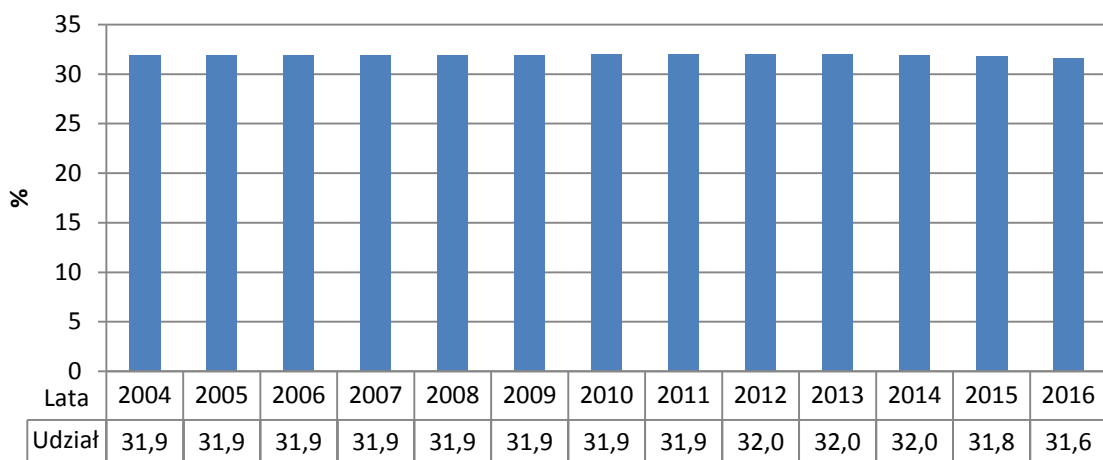
Wykres 13. Udział powierzchni prawnie chronionej w powierzchni ogółem w 2016 r.

Opracowano na podstawie BDL

Udział powierzchni prawnie chronionej w województwie podlaskim wynosi 31,6%. Pod względem udziału powierzchni prawnie chronionej w ogólnej powierzchni województwa, województwo podlaskie zajmuje dziesiąte miejsce w kraju. Udział powierzchni prawnie chronionej w województwie podlaskim jest o 33 pkt % niższy od województwa w którym udział tej powierzchni jest najwyższy oraz o 13 pkt % wyższy od województwa w którym udział tej powierzchni jest najniższy. Udział powierzchni prawnie chronionej w województwie podlaskim jest o 0,9 pkt % niższy od udziału tej powierzchni w kraju.

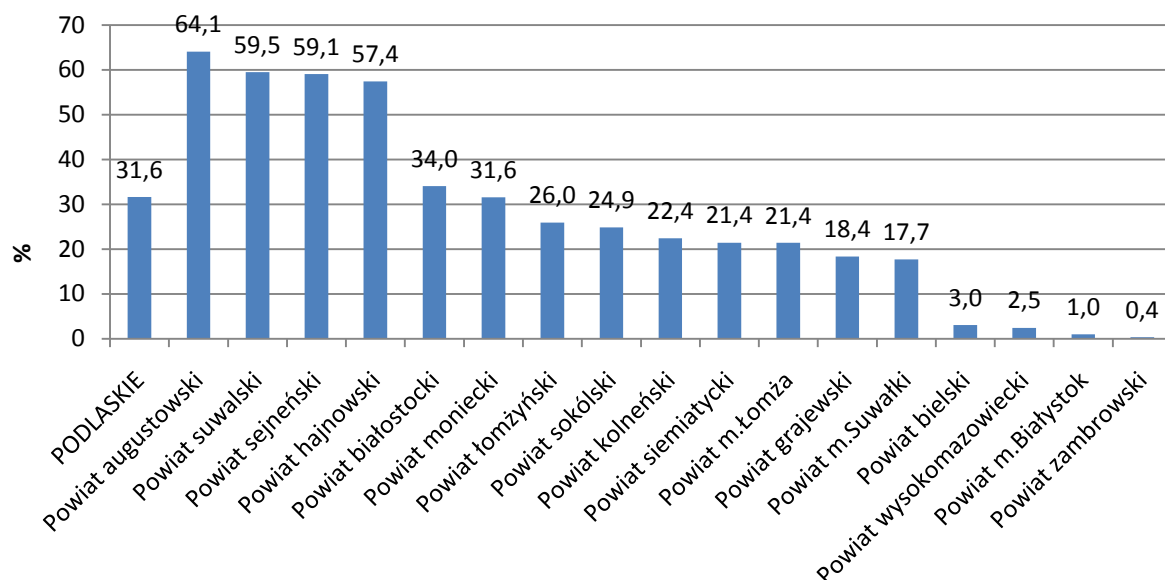
Wykres 14. Udział powierzchni prawnie chronionej w powierzchni ogółem w województwie podlaskim w latach 2004-2016

Opracowano na podstawie BDL

Latach 2004-2016 udział powierzchni prawnie chronionej w województwie podlaskim ulegał nieznacznym wahaniom i w tym okresie zmniejszył się o 0,32 pkt % z 39,92% w 2004 r. do 31,6% w 2016 r.

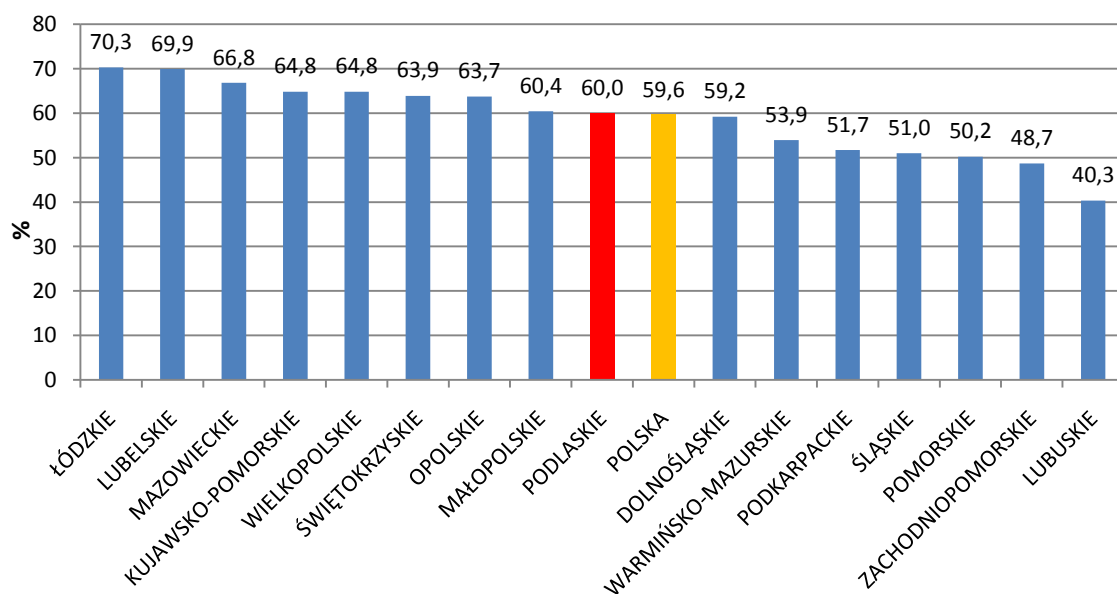
Wykres 15. Udział powierzchni prawnie chronionej w powierzchni ogółem w powiatach województwa podlaskiego w 2016 r.

Opracowano na podstawie BDL

Największy udział powierzchni prawnie chronionej w województwie podlaskim występuje w powiatach augustowskim, suwalskim, sejneńskim i hajnowskim, gdzie wynosi odpowiednio 64,1%, 59,5%, 59,1% i 57,4%. Najmniejszy zaś udział powierzchni prawnie chronionej występuje w powiatach zambrowskim, wysokomazowieckim oraz bielskim, gdzie wynosi odpowiednio 0,4%, 2,5% oraz 3%.

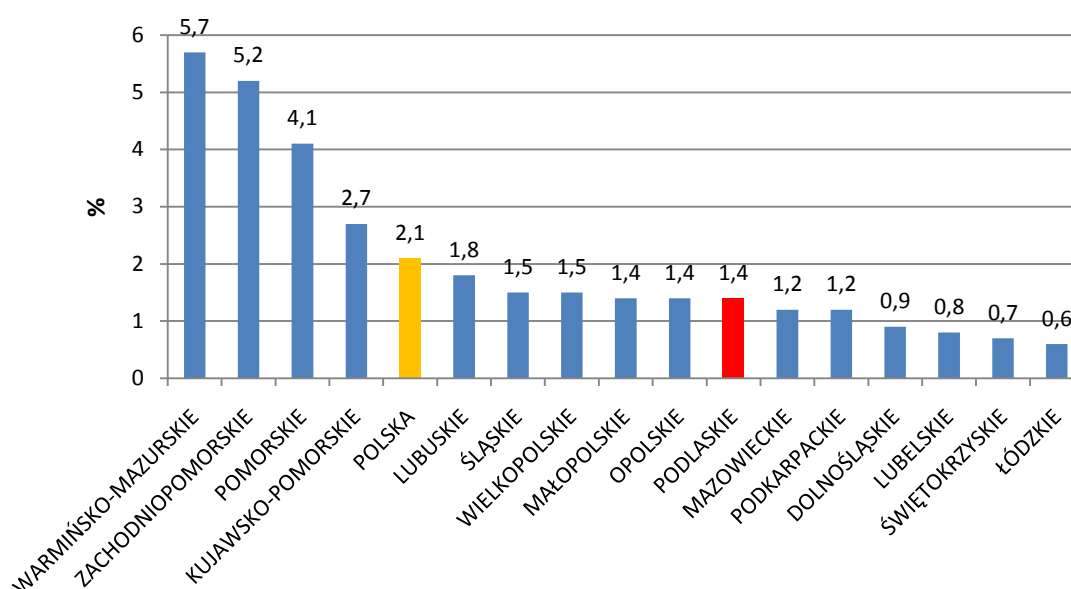
Wykres 16. Odsetek powierzchni wykorzystywanej rolniczo w województwach w 2016 r.

Opracowano na podstawie BDL

Udział powierzchni wykorzystywanej rolniczo w ogólnej powierzchni w województwie podlaskim wynosi 60%. Pod tym względem województwo podlaskie zajmuje dziewiąte miejsce w kraju. Udział powierzchni wykorzystywanej rolniczo w województwie podlaskim, jest o 10,3 pkt % niższy od województwa w którym odsetek tej powierzchni jest najwyższy oraz o 19,7 pkt % wyższy od województwa w którym udział tej powierzchni jest najniższy. Udział powierzchni wykorzystywanej rolniczo w województwie podlaskim jest o 0,4 pkt % wyższy od udziału tej powierzchni w Polsce.

Wykres 17. Odsetek powierzchni pod wodami w województwach w 2016 r.

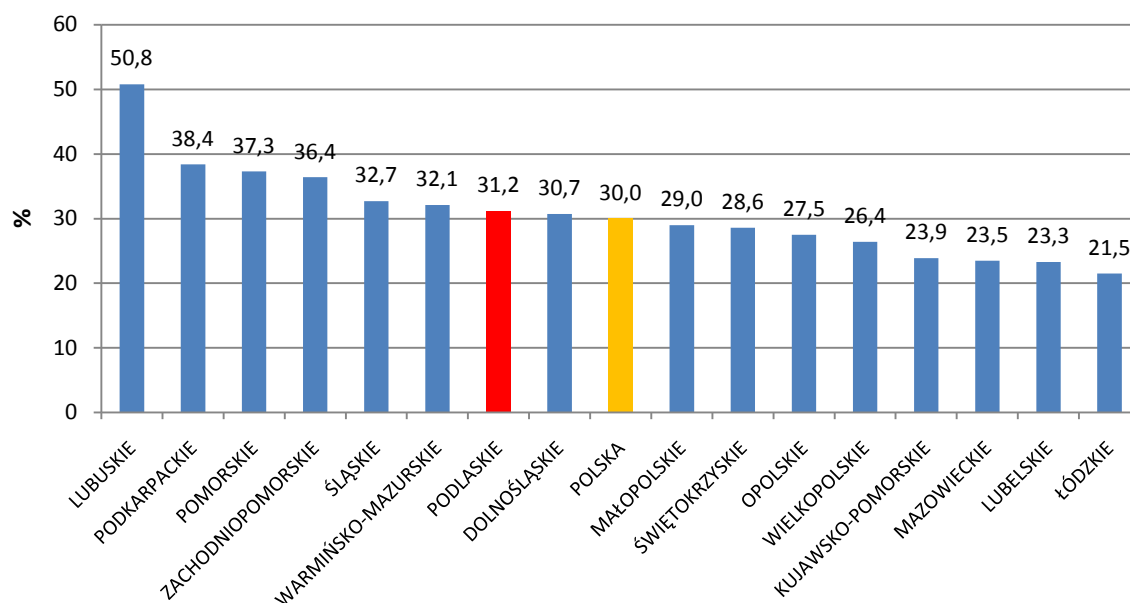
Opracowano na podstawie BDL

Udział powierzchni pod wodami w ogólnej powierzchni w województwie podlaskim wynosi 1,4%. Pod tym względem województwo podlaskie zajmuje dziesiąte miejsce w kraju. Udział powierzchni pod wodami w województwie podlaskim, jest o 4,3 pkt % niższy od województwa w którym odsetek tej powierzchni jest najwyższy oraz o 0,8 pkt % wyższy od województwa w którym udział tej powierzchni jest najniższy. Udział powierzchni pod wodami w województwie podlaskim jest o 0,7 pkt % niższy od udziału tej powierzchni w kraju.

Udział powierzchni lasów w ogólnej powierzchni w województwie podlaskim wynosi 31,2%. Pod tym względem województwo podlaskie zajmuje siódme miejsce w kraju. Udział powierzchni lasów w województwie podlaskim, jest o 19,6 pkt % niższy od województwa w którym odsetek tej powierzchni jest najwyższy oraz o 9,7 pkt % wyższy od województwa w którym udział tej powierzchni jest najniższy. Udział powierzchni lasów w województwie podlaskim jest o 1,2 pkt % wyższy od udziału tej powierzchni w Polsce.

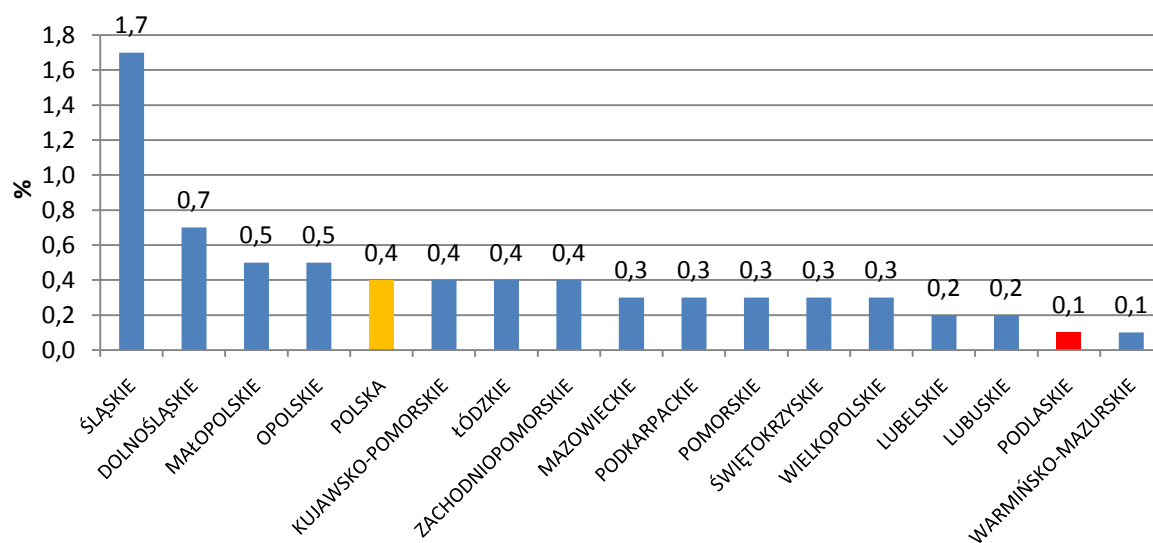
Udział powierzchni przemysłowej w ogólnej powierzchni w województwie podlaskim wynosi 0,1%. Pod tym względem województwo podlaskie razem z województwem warmińsko-mazurskim zajmuje ostatnie miejsce w kraju. Udział powierzchni przemysłowej w województwie podlaskim, jest o 1,6 pkt % niższy od województwa w którym odsetek tej powierzchni jest najwyższy oraz o 0,3 pkt % niższy od udziału tej powierzchni w Polsce.

Wykres 18. Odsetek powierzchni lasów w województwach w 2016 r.

Opracowano na podstawie BDL

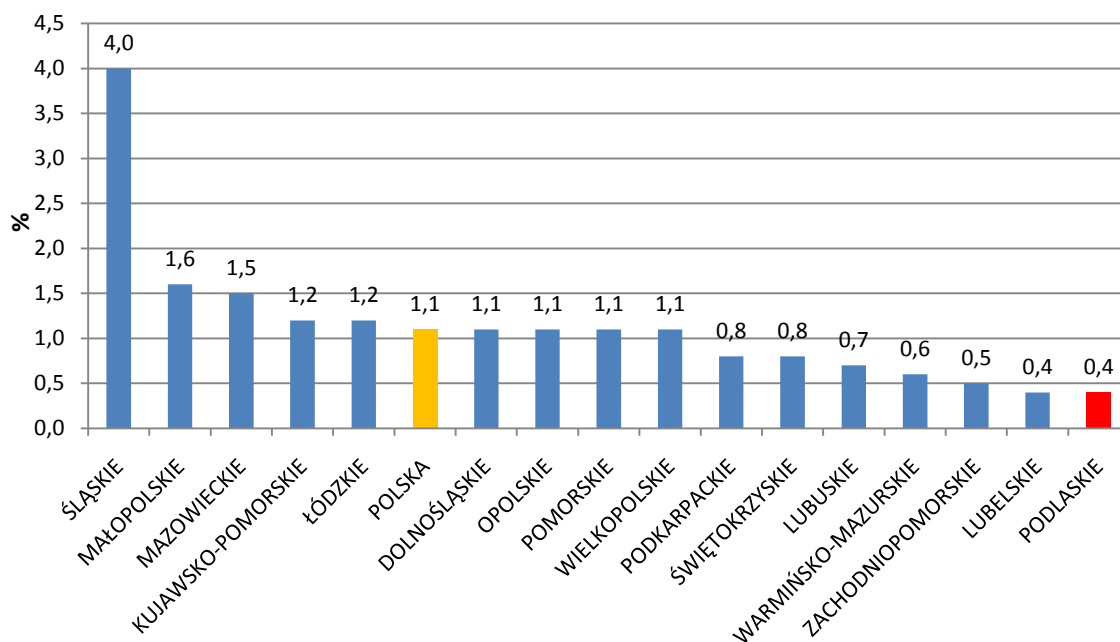
Wykres 19. Odsetek powierzchni przemysłowej w województwach w 2016 r.

Opracowano na podstawie BDL

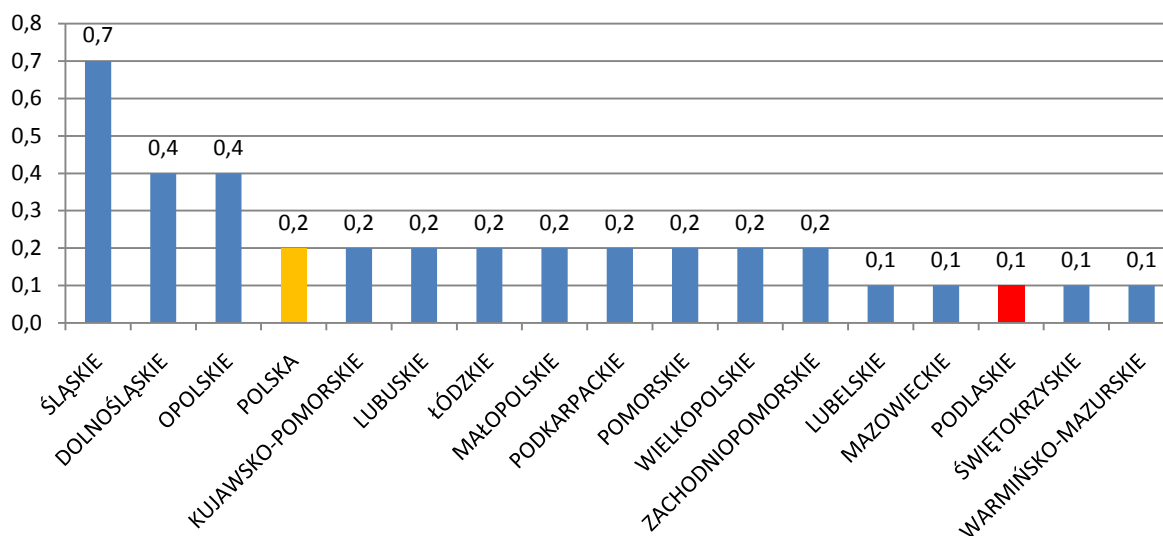
Udział powierzchni mieszkaniowej w ogólnej powierzchni w województwie podlaskim wynosi 0,4%. Pod tym względem województwo podlaskie razem z województwem lubelskim zajmuje ostatnie miejsce w kraju. Udział powierzchni mieszkaniowej w województwie podlaskim, jest o 3,6 pkt % niższy od województwa w którym odsetek tej powierzchni jest najwyższy oraz o 0,7 pkt % niższy od udziału tej powierzchni w Polsce.

Wykres 20. Odsetek powierzchni mieszkaniowej w województwach w 2016 r.

Opracowano na podstawie BDL

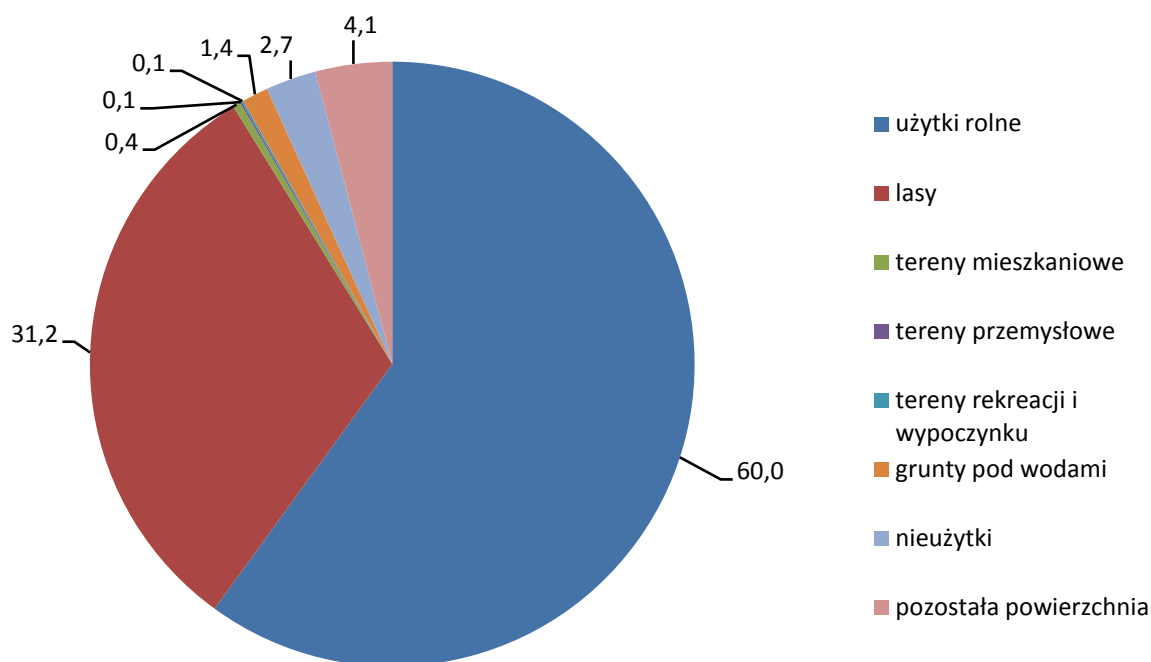
Wykres 21. Odsetek powierzchni terenów rekreacji i wypoczynku w województwach w 2016 r.

Opracowano na podstawie BDL

Udział powierzchni terenów rekreacji i wypoczynku w ogólnej powierzchni w województwie podlaskim wynosi 0,1%. Pod tym względem województwo podlaskie razem z województwami: warmińsko-mazurskim, świętokrzyskim, mazowieckim i lubelskim zajmuje ostatnie miejsce w kraju. Udział powierzchni terenów rekreacji i wypoczynku w województwie podlaskim, jest o 0,6 pkt % niższy od województwa w którym odsetek tej powierzchni jest najwyższy oraz o 0,1 pkt % niższy od udziału tej powierzchni w Polsce.

Wykres 22. Struktura użytkowania gruntów w województwie podlaskim w 2016 r.

Opracowano na podstawie BDL

Największy udział w powierzchni województwa podlaskiego wynoszący 60% mają użytki rolne. Znaczący udział w powierzchni województwa podlaskiego stanowią lasy – 31,2%. Pozostałą powierzchnię województwa zajmują nieużytki – 2,7%, grunty pod wodami – 1,4%, tereny przemysłowe oraz rekreacji i wypoczynku po 0,1%, tereny mieszkaniowe 0,4% oraz 4,1% to pozostała powierzchnia województwa podlaskiego.

1.2.2. Kapitał ludzki i społeczny na OW w województwie

Wiek, płeć i struktura wykształcenia mieszkańców

Na dzień 31 grudnia 2015 roku teren województwa ogółem zamieszkiwało 1 188 800 osób, z czego 51% stanowiły kobiety (mieszkańcy wsi 2015: 468910 osób; 2016 r.: 466963 osoby).

Tabela 1 .Liczba mieszkańców wsi w woj. podlaskim w latach 2015-2016

Liczba mieszkańców wsi	Ogółem		Mężczyźni		Kobiety	
	2015 r.	2016 r.	2015 r.	2016 r.	2015 r.	2016 r.
PODLASKIE	468 910	466 963	236 833	235 915	232 077	231 048

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Struktura ludności wg biologicznych grup wieku ogółem w woj. podlaskim: 0-14: 14,3%; 15-64: 69,6%; 65 lat i więcej: 16,1% (w tym 80 lat i więcej: 4,8%).¹

Tabela 2. Mieszkańcy wsi w podziale na grupy wiekowe w woj. podlaskim w latach 2015-2016

Grupy wiekowe	Rok	Liczba osób
ogółem	2015	468910
	2016	466963
0- 2	2015	12399

¹ Portrety województw, woj. podlaskie bialystok.stat.gov.pl/...podlaskie/portret_województwa/województwo_podlaskie.pdf

	2016	12594
3-6	2015	18245
	2016	17430
7-12	2015	28806
	2016	29115
13-15	2015	15367
	2016	14756
16-19	2015	21585
	2016	20449
20-24	2015	36673
	2016	35806
25-34	2015	68194
	2016	68336
35-44	2015	64289
	2016	64378
45-54	2015	61900
	2016	62029
55-64	2015	57787
	2016	58337
65 i więcej	2015	83665
	2016	83733

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tabela 3. Ludność w wieku przedprodukcyjnym (17 lat i mniej), produkcyjnym i poprodukcyjnym zamieszkała na wsi w woj. podlaskim w latach 2015-2016²

Grupy wiekowe	Rok	Liczba osób
ogółem	2015	468910
	2016	466963
w wieku przedprodukcyjnym	2015	84685
	2016	83432
w wieku produkcyjnym	2015	287769
	2016	286858
w wieku produkcyjnym mobilnym	2015	180873
	2016	179432
w wieku produkcyjnym niemobilnym	2015	106896
	2016	107426
w wieku poprodukcyjnym	2015	96456
	2016	96673

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Według Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku 17,5% ogółu ludności woj. podlaskiego posiada wykształcenie wyższe, 3,1% wykształcenie policealne, 12,0% średnie ogólnokształcące, a 17,8% średnie zawodowe. Wykształceniem zasadniczym zawodowym legitymuje się 17,5% mieszkańców podlaskiego, gimnazjalnym 5,9%, natomiast 23,3% podstawowym ukończonym. 3,0% mieszkańców zakończyło edukację przed ukończeniem szkoły podstawowej.³

W porównaniu do średniej krajowej mieszkańcy podlaskiego mają analogiczny poziom wykształcenia. Wśród kobiet mieszkających w podlaskim największy odsetek ma wykształcenie podstawowe ukończone (23,5%) oraz wyższe (20,0%). Mężczyźni najczęściej mają wykształcenie podstawowe ukończone (23,1%) oraz zasadnicze zawodowe (23,0%).

16,5% mieszkańców podlaskiego w wieku potencjalnej nauki (3-24 lata) zalicza się do przedziału 3-6 lat – wychowanie przedszkolne (16,4% wśród dziewczynek i 16,7% wśród chłopców). Na tysiąc dzieci w wieku przedszkolnym 813 uczęszcza do placówek wychowania przedszkolnego. Na jedno miejsce w placówce wychowania przedszkolnego przypada 1,27 dzieci w wieku przedszkolnym.

² Ibidem.

³ <http://www.polskawliczbach.pl/podlaskie#infoPrac1k#ixzz4sSCRKYo7>

W grupie wiekowej 3-24 lata na poziomie podstawowym (7-12 lat) kształcą się 24,1% ludności (24,1% wśród dziewczynek i 24,1% wśród chłopców). Na 1 oddział w szkołach podstawowych przypada 18 uczniów. Współczynnik skolaryzacji brutto (Stosunek wszystkich osób uczących się w szkołach podstawowych do osób w wieku 7-12 lat) wynosi 89,16.

Wśród mieszkańców w wieku potencjalnej nauki 12,2% zalicza się do przedziału 13-15 lat – kształcenie na poziomie gimnazjalnym (12,3% wśród dziewczyn i 12,2% wśród chłopaków). Na 1 oddział w szkołach gimnazjalnych przypada 22 uczniów. Współczynnik skolaryzacji brutto (Stosunek wszystkich osób uczących się w szkołach gimnazjalnych do osób w wieku 13-15 lat) wynosi 95,30.

W grupie wiekowej 3-24 lata na poziomie ponadgimnazjalnym (16-18 lat) kształcą się 13,5% mieszkańców (13,4% wśród dziewczyn i 13,5% wśród chłopaków). Na 1 oddział w szkołach ogólnokształcących przypada 4 uczniów. 22 uczniów przypada na oddział w szkołach średnich zawodowych i artystycznych.

W przedziale wiekowym odpowiadającym edukacji w szkołach wyższych (19-24 lat) znajduje się 33,6% mieszkańców podlaskiego w wieku potencjalnej nauki (33,7% kobiet i 33,6% mężczyzn).⁴

Tabela 4. Ludność w 13 lat i więcej zamieszkała na wsi w woj. podlaskim wg poziomu wykształcenia i miejsca zamieszkania (Narodowy Spis Powszechny)⁵

Zamieszkali na wsi w woj. podlaskim	Poziomy wykształcenia	Liczba osób
	ogółem	413598
	wyższe	35232
	średnie i policealne – ogółem	95592
	średnie i policealne – średnie zawodowe	57184
	średnie i policealne – średnie ogólnokształcące	32025
	zasadnicze zawodowe	74394
	gimnazjalne	24644
	podstawowe ukończone	132760
	podstawowe nieukończone i bez wykształcenia szkolnego	20123

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Zmiany demograficzne

W 2015 r. w woj. podlaskim odnotowano ujemny przyrost naturalny ludności. W przeliczeniu na 1000 mieszkańców województwa wyniósł on minus 1,24 (w 2014 r. minus 0,69) i odbiegał od wskaźnika ogólnokrajowego wynoszącego minus 0,67 (w 2014 r. plus 0,03). Jeśli chodzi o wpływ migracji na przyrost rzeczywisty ludności, to w 2015 roku odnotowano ujemne saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały i wyniosło ono minus 1,89 na 1000 ludności (w 2014 r. minus 1,88).⁶

Notowany na przestrzeni lat ujemny przyrost rzeczywisty ludności (przy jednorazowym znacznym wzroście liczby ludności w 2010 r. o 13,7 tys. osób) spowodował, że liczba mieszkańców woj. podlaskiego wg stanu z końca 2015 r. zmniejszyła się w stosunku do 2006 r. o 7,3 tys. osób (o 0,6%). Na ogólny spadek liczby ludności wpłynęło znaczące zmniejszenie się liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym (tj. do 17 lat). W analizowanym okresie odnotowano spadek liczebności tej grupy o 43,2 tys. osób, tj. o 17,2%. Zwiększyła się natomiast liczba ludności w wieku produkcyjnym (tj. kobiety w wieku 18-59 lat i mężczyźni w wieku 18-64 lata) – o 5,7 tys. osób, tj. o 0,8%, a także liczba ludności w wieku poprodukcyjnym (tj. kobiety w wieku 60 i więcej lat i mężczyźni w wieku 65 i więcej lat) – o 30,2 tys. osób, tj. o 15,0%.

Efektom procesów demograficznych jest dalsze zmniejszenie się liczby dzieci i młodzieży wśród ludności Podlasia. Można też zaobserwować, że w wiek produkcyjny wkraczają coraz mniej liczne roczniki 18-latków, a przybywa osób w niemobilnym, tj. powyżej 44 roku życia oraz w wieku emerytalnym.⁷

⁴Ibidem

⁵Ibidem.

⁶Raport monitoringowy z realizacji Podlaskiej Strategii Zatrudnienia do 2015 roku w latach 2013-2015, WUP w Białymstoku, s.4.

⁷Ibidem

Wyżej wymienione dane wskazujące na podwyższenie zameldowań na czas stały na obszarach wiejskich w znacznym stopniu dotyczą tzw. obwarzanków lub inaczej sypialni większych miast tj. np. Białystok (wzrost zameldowań w miejscowościach Fast, Wasików, Juchnowiec, Księżyno). Obecnie migracje ze wsi do miast w skali kraju w przybliżeniu równoważą migracje z miast na wieś. Saldo migracji jest zbliżone do zera, lekką przewagą wykazuje strumień napływu na wieś. Gminy podmiejskie są bowiem celem migracji z miast, a także części migracji odbywających się między wsiami. Zakwaterowanie w pobliżu miasta jest tańsze niż w mieście, również niższe są koszty utrzymania, w wyniku tego pewna część migracji, w założeniu w kierunku miast, w rzeczywistości odbywa się ze wsi odległych od miasta na wieś w jego pobliżu.

Biorąc powyższe pod uwagę należy stwierdzić, iż obszary typowo wiejskie w województwie podlaskim ulegają cyklicznemu wyludnianiu jak i starzeniu się ludności na nich pozostających. Problemem województwa staje się ruchliwość migracyjna zwłaszcza osób młodych i wykształconych w wieku 21-34 lat. Region charakteryzuje się wysokim wskaźnikiem definitywnej migracji ludzi młodych (wymeldowania na stałe), wyjeżdżających do innych województw (zwłaszcza mazowieckiego) w poszukiwaniu perspektywicznej i interesującej pracy. Tym samym region zagrożony jest procesem starzenia się społeczności województwa. Wskaźniki pokazujące przyrost naturalny na 1000 ludności na wsi nie napawają optymizmem gdyż oscylują one w granicach – 3,8.

Tabela 5. Migracje na pobyt stały gminne wg. kierunku migrantów w woj. podlaskim w latach 2015-2016

Woj. podlaskie	zameldowania ze wsi		wymeldowania na wieś	
	2015	2016	2015	2016
	4 687	4 911	4 876	4 962

Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tabela 6. Migracje na pobyt stały międzypowiatowe wg. kierunku migrantów w woj. podlaskim w latach 2015-2016

Woj. podlaskie	zameldowania ze wsi		wymeldowania na wieś	
	2015	2016	2015	2016
	3 166	3 318	3 453	3 497

Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Współczynnik obciążenia demograficznego

Współczynnik obciążenia demograficznego, określający liczbę osób w wieku nieprodukcyjnym przypadającą na 100 osób w wieku produkcyjnym, w 2015 r. wyniósł dla woj. podlaskiego 58,4 (dla kraju: 60,1)⁸, a w 2016 r. – 59,4 (dla kraju: 61,7).

Struktura gospodarstw domowych

Informacje dotyczące struktury gospodarstw domowych obszarów wiejskich dostępne w publikacji Głównego Urzędu Statystycznego – Prognoza gospodarstw domowych na lata 2016-2050 (Warszawa 2016).

„Prognoza gospodarstw domowych powstała na podstawie danych dotyczących gospodarstw domowych z narodowych spisów ludności i mieszkań z 2002 r. oraz 2011 r. Założenia odnośnie liczby i struktury ludności w latach 2016–2050 pochodzą z *Prognozy Ludności Polski na lata 2014–2050.1* Zaprezentowane wyniki są efektem przewidywań co do przyszłego kształtowania się procesów demograficznych, społecznych i ekonomicznych zachodzących w Polsce. Szczególny wpływ mają zachowania prorodzinne i promażeńskie osób młodych, które uczestniczą w procesie formowania się rodzin i tworzenia nowych gospodarstw domowych.”⁹

Tabela 7. Liczba gospodarstw domowych w woj. podlaskim w 2002 r. i 2011 r. (w tys.)¹⁰

OGÓŁEM			MIASTA			WIEŚ		
2002	2011	Zmiana	2002	2011	Zmiana	2002	2011	Zmiana

⁸Ibidem

⁹Prognoza gospodarstw domowych na lata 2016 – 2050, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2016 r., s.3.

¹⁰ Ibidem, s.11.

407,4	417,0	9,7	257,7	271,9	14,2	149,6	145,1	-4,5
-------	-------	-----	-------	-------	------	-------	-------	------

Tabela 8. Przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym w woj. podlaskim w 2002 r. i 2011 r.

OGÓŁEM			MIASTA			WIEŚ		
2002	2011	Zmiana	2002	2011	Zmiana	2002	2011	Zmiana
2,94	2,87	-0,07	2,73	2,65	-0,08	3,31	3,28	-0,02

Tabela 9. Przeciętna liczba osób dorosłych w gospodarstwie domowym w woj. podlaskim w 2002 r. i 2011 r.

OGÓŁEM			MIASTA			WIEŚ		
2002	2011	Zmiana	2002	2011	Zmiana	2002	2011	Zmiana
2,21	2,32	+0,11	2,06	2,16	+0,10	2,47	2,61	+0,14

Tabela 10. Przeciętna liczba dzieci w gospodarstwie domowym w woj. podlaskim w 2002 r. i 2011r.

OGÓŁEM			MIASTA			WIEŚ		
2002	2011	Zmiana	2002	2011	Zmiana	2002	2011	Zmiana
0,73	0,55	-0,18	0,66	0,49	-0,17	0,83	0,67	-0,16

Tabela 11. Prognoza: Liczba gospodarstw domowych w woj. podlaskim w latach 2016 – 2050

2016	2020	2030	2040	2050	Zmiana 2016 - 2050
435,2	449,0	471,9	432,5	404,1	-31,2

Województwo podlaskie klasyfikuje się na 3 miejscu (za lubelskim i świętokrzyskim) w dostępie i korzystaniu z Internetu w gospodarstwach domowych i na 2 (po warmińsko-mazurskim) w posiadaniu komputera w gospodarstwie domowym. Słabo rozwinięta sieć szkieletowa Internetu szerokopasmowego w połączeniu z dostępem do Internetu oraz posiadaniem komputera klasyfikuje region, jako „cyfrową białą plamę na tle Polski i Europy”.

Osoby zależne

RAPORTY z badań Regionalnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Białymstoku:

- Sytuacja osób starszych i ich rola społeczna na terenach wiejskich województwa podlaskiego ROPS w Białymstoku 2013,
- „Efektywność pomocy społecznej w gminach wiejskich województwa podlaskiego”. ROPS 2014,
- Diagnoza sytuacji życiowej odbiorców pomocy społecznej w województwie podlaskim”, ROPS w Białymstoku 2014,
- Diagnoza sytuacji osób starszych w woj. podlaskim – rok 2016, ROPS w Białymstoku
- Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku opracował raporty:
- „Ocena zasobów pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2016 roku”,
- „Ocena zasobów pomocy społecznej w województwie podlaskim w 2015 roku”, które są dokumentami przygotowanymi na podstawie analizy danych umieszczonych formularzach OZPS przez gminne i powiatowe jednostki pomocy społecznej z terenu województwa podlaskiego. Dokumenty przedstawiają informacje o sytuacji demograficznej i społecznej województwa, o osobach i rodzinach korzystających z pomocy społecznej. To również zbiory danych o zasobach pomocy społecznej i wsparcia oraz potrzebach finansowych na zwiększenie zasobów instytucjonalnych gmin.

Podmioty społeczne

Rok 2015:

Monitoring Wieloletniego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie podlaskim na lata 2013–2020 za rok 2015 opracowany przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku

Rok 2016:

Monitoring Wieloletniego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie podlaskim na lata 2013 – 2020 za rok 2016. ROPS w Białymstoku, Białystok 2017.

Raporty składają się z trzech rozdziałów. W pierwszej części przedstawione zostały założenia metodologiczne. W drugim rozdziale opisano działania realizowane na terenie województwa podlaskiego przez kluczowe instytucje realizujące zadania w obszarze ekonomii społecznej tj. Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, Podlaski Urząd Wojewódzki w Białymstoku, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego w Białymstoku. Trzecia część opisu poświęcona jest analizie stanu ekonomii społecznej w regionie. Informacje te dotyczą zasobów instytucjonalnych województwa w obszarze ekonomii społecznej, aktywności tych przedsiębiorstw oraz ich działalności społecznej.

Wnioski z raportu za 2016 r.

1. Rozwój ekonomii społecznej w województwie podlaskim, w porównaniu z innymi regionami kraju jest na niskim poziomie, świadczy o tym mała liczba podmiotów ekonomii społecznej.
2. Niestabilna sytuacja istniejących podmiotów (w szczególności dotyczy to spółdzielni socjalnych). W roku 2015 w województwie aktywnie działało 37 SS, natomiast w roku 2016 już tylko 23.
3. Brak stabilności finansowej podmiotów wpływa na ich likwidację lub zawieszanie działalności. PES często uzależnione są od źródeł zewnętrznego finansowania, w szczególności środków publicznych z różnych poziomów: unijnych, rządowych i samorządowych. W wyniku utraty zewnętrznych źródeł dochodu ich sytuacja staje się niestabilna, co zagraża dalszemu funkcjonowaniu, a w efekcie powoduje likwidację lub zawieszenie działalności.
4. Wśród problemów powodujących zawieszanie bądź zamykanie działalności podmiotów ekonomii społecznej można wyróżnić *wewnętrzne* (wynikające z organizacji pracy i sposobu zarządzania) oraz *zewnętrzne* (wynikające z systemu finansowania, koniunktury gospodarczej oraz braku zaufania społecznego do podmiotów ekonomii społecznej).
5. Zasadnicze *problemy wewnętrzne* to: brak umiejętności zarządczych, brak rozeznania rynku, problemy z pozyskaniem kadry, problemy z utrzymaniem płynności finansowej oraz zakończenie projektu, do którego realizacji powołano podmiot). Natomiast *problemy zewnętrzne* to: utrata finansowania, niższa konkurencyjność oraz negatywne stereotypy dotyczące grup defaworyzowanych zawodowo, które stanowią trzon podmiotów ekonomii społecznej.
6. Nie powstają nowe podmioty, co przekłada się na słabość sektora.
7. Niewielka ale dość stabilna liczba podmiotów reintegracyjnych. W przypadku WTZ nie zanotowano zmian. Powstał 1 ZAZ oraz działalność zakończyły dwa CIS-y. Niestabilność w funkcjonowaniu KIS-ów.
8. Podmiotami ekonomii społecznej są również organizacje pozarządowe. Ogólna ich sytuacja w województwie podlaskim jest dobra. Chociaż borykają się one z różnymi problemami (finansowymi, kadrowymi i lokalowymi), to samodzielnie są w stanie je rozwiązać. Największym problemem podlaskich NGO są trudności w zdobywaniu funduszy oraz sprzętu niezbędnego do prowadzenia działalności. Pomimo tego, że budżety organizacji pozarządowych od 2011 systematycznie rosną, to barierą ich rozwoju wciąż pozostaje mała płynność finansowa.
9. Poziom wiedzy mieszkańców województwa podlaskiego na temat przedsiębiorczości społecznej nadal pozostaje na niskim poziomie. Ekonomia społeczna wciąż jest nowym zjawiskiem w życiu społecznym i gospodarczym nie tylko mieszkańców województwa podlaskiego ale również całego kraju. Pojęcie to jest słabo zakorzenione w świadomości społecznej, co świadczy o tym, że ekonomia społeczna jest mało znana przeciętnemu obywatelowi.
10. Na terenie województwa podlaskiego 58,8% JST (OPS/PCPR) współpracuje z podmiotami ekonomii społecznej. Najczęstsze obszary współpracy to pomoc społeczna i socjalna, sport, turystyka i rekreacja oraz kultura i sztuka.
11. Jedynie niewiele ponad 3% podlaskich jednostek samorządu terytorialnego udziela lokalnym PES klauzul społecznych w zamówieniach publicznych.
12. Suma wydatków JST na działalność PES w 2016 r. to 7 912 866 zł (średnio wydatki na gminę stanowiły 4,6% budżetu gminy).

Tabela 12. Dodatkowo: raport z badania: „Kondycja sektora ekonomii społecznej w województwie podlaskim”. ROPS w Białymstoku 2016

Stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe, organizacje samorządu zawodowego, gospodarczego i pracodawców według województw i typu gminy, w której miały siedzibę w 2014 r.	Gmina miejska	Gmina miejsko-wiejska	Gmina wiejska	Miasto	Wieś	Ogółem organizacje
w tys.	43,4	19,2	25,1	53,4	34,3	87,7
	% w kolumnie					w tys.
dolnośląskie	8,9%	8,2%	5,2%	8,6%	6,2%	6,7
kujawsko-pomorskie	4,3%	4,6%	5,3%	4,4%	5,1%	4,1
lubelskie	4,5%	2,3%	10,8%	4,0%	8,7%	5,1
lubuskie	1,9%	5,2%	2,1%	2,7%	2,6%	2,3
łódzkie	6,6%	4,6%	7,7%	6,1%	7,0%	5,7
małopolskie	8,0%	9,4%	11,4%	8,3%	10,9%	8,2
mazowieckie	20,7%	6,1%	12,3%	18,4%	9,9%	13,2
opolskie	1,3%	7,1%	2,2%	2,4%	3,6%	2,5
podkarpackie	4,4%	6,6%	8,5%	4,5%	8,5%	5,3
podlaskie	3,3%	3,4%	3,0%	3,3%	3,1%	2,8
pomorskie	7,1%	4,2%	5,3%	6,6%	5,0%	5,2
śląskie	12,6%	4,7%	6,2%	10,9%	6,1%	7,9
świętokrzyskie	1,8%	4,4%	4,4%	2,3%	4,5%	2,7
warmińsko-mazurskie	3,6%	5,0%	3,9%	4,2%	3,7%	3,5
wielkopolskie	7,2%	16,8%	9,5%	8,8%	11,8%	8,7
zachodniopomorskie	4,0%	7,3%	2,4%	4,8%	3,4%	3,7

11

1.2.3. Rynek pracy i przedsiębiorczość na obszarach wiejskich

Struktura zatrudnienia mieszkańców obszarów wiejskich ogółem, wg wieku

W końcu 2015 r. wg Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Białymstoku w województwie podlaskim pracowało 413 077 osób (2,8%) ogółu pracujących w Polsce. W porównaniu z końcem 2014 r. liczba pracujących zwiększyła się o 4 236 osób (o 1 %). Największy wzrost zatrudnienia nastąpił w sektorze przemysłowym (1 503 osób) oraz w sektorze handlu (1 434 osób).

Tabela 13. Pracujący w województwie podlaskim w latach 2014-2015 wg Sekcji PKD.

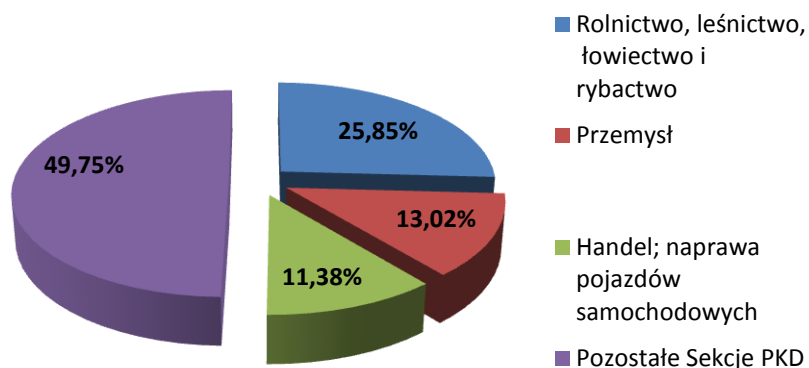
Lp.	SEKCJA PKD 2007 (Polskiej Klasyfikacji Działalności)	2014	2015	Wzrost/spadek (w liczbach)
1	Ogółem	408 841	413 077	+ 4 236
2	Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	127 040	126 955	- 85
3	Przemysł	62 417	63 920	+ 1 503
4	w tym przetwórstwo przemysłowe	55 386	56 828	+ 1 442
5	Budownictwo	19 940	19 974	+ 34
6	Handel; naprawa pojazdów samochodowych	54 469	55 903	+ 1434
7	Transport i gospodarka magazynowa	17 554	17 633	+ 79
8	Zakwaterowanie i gastronomia	5 344	5 417	+ 73
9	Informacja i komunikacja	3 904	4 057	+ 153
10	Działalność finansowa i ubezpieczeniowa	7 141	6 845	- 296
11	Obsługa rynku nieruchomości	3 832	3 756	- 76
12	Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	8 803	9 281	+ 478
13	Administrowanie i działalność wspierająca	8 273	8 242	- 31
14	Administracja publiczna i obrona narodowa; obow.zabezpieczenia społeczne	21 165	21 148	- 17
15	Edukacja	33 915	34 071	+ 156
16	Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	24 247	24 714	+ 467
17	Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	3 772	3 887	+ 115

Źródło: dane GUS

¹¹ Dane MRIRW 2017 r.

Województwo podlaskie jest regionem rolniczym, w związku z tym najwięcej osób pracuje w sektorze rolnym. W końcu 2015 r. w województwie podlaskim odnotowano 126 955 osób pracujących w tej sekcji tj. 30,7% ogółu pracujących. W przemyśle pracowało 63 920 osób. Z kolei w handlu, naprawie pojazdów samochodowych pracowały 55 903 osoby tj. 13,5% ogółu.

Wykres 23. Pracujący w województwie podlaskim w latach 2014-2015 wg Sekcji PKD

Źródło: dane GUS, opracowanie własne

Tabela 14. Pracujący w woj. podlaskim w 2015 r. wg rodzaju działalności oraz wg powiatów

Powiaty	Pracujący ogółem	Z ogółem				
		rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	przemysł i budownictwo	handel; naprawa pojazdów samochodowych, transport i gospodarska magazynowa, zakwaterowanie i gastronomia,	działalność finansowa i ubezpieczeniowa, obsługa rynku nieruchomości	pozostałe usługi
Powiaty:						
Augustowski	14 588	6 524	2 879	1 751	207	3 227
Białostocki	32 310	14 482	7 987	4 378	317	5 146
Bielski	19 054	8 803	5 243	1 673	257	3 078
Grajewski	12 554	5 737	2 641	1 293	166	2 717
Hajnowski	13 265	4 535	3 860	1 560	160	3 150
Kolneński	11 905	8 507	892	617	113	1 776
Łomżyński	15 446	11 144	1 867	866	130	1 439
Moniecki	12 271	8 714	882	431	121	2 123
Sejneński	6 341	4 510	252	377	47	1 155
Siemiatycki	12 707	7 535	1 682	1 214	121	2 155
Sokółski	20 922	12 654	2 546	1 732	205	3 785
Suwalski	11 371	8 039	1 327	688	46	1 271
Wysokomazowiecki	22 002	13 883	3 418	1 516	283	2 902
Zambrowski	13 492	5 772	3 424	1 691	182	2 423
Miasta na prawach powiatu:						
Białystok	86 604	2 938	17 459	22 955	4 051	39 201
Łomża	15 544	1 168	3 235	3 809	542	6 790
Suwałki	19 935	1 118	7 242	3 697	769	7 109

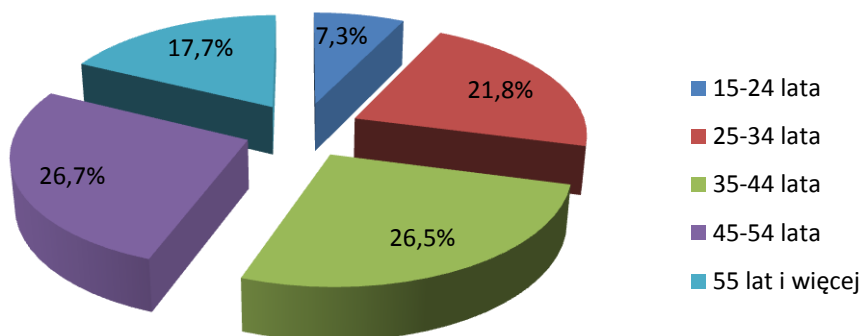
Źródło: dane GUS

Największy odsetek pracujących w województwie odnotowano w mieście Białystok oraz powiatach: białostockim, wysokomazowieckim i sokólskim. Typowo agrarna struktura zatrudnienia charakteryzuje powiaty: kolneński, łomżyński, moniecki, sejneński i suwalski. Z kolei największy

w skali województwa udział zatrudnionych w przemyśle występuje w powiatach: m. Suwałki, hajnowskim, bielskim i zambrowskim. Natomiast sektor handlu i usług najwyraźniej zaznaczył się w strukturze zatrudnienia w miastach: Białymstoku, Łomży i Suwałk.

W strukturze pracujących według grup wiekowych największe udziały należały do osób w wieku 45-54 lata (26,7%) oraz 35-44 lata (26,5%). Najmniej liczna była najmłodsza grupa wśród pracujących, obejmująca osoby w wieku 15-24 lata (7,3%).

Wykres 24. Struktura pracujących według wieku w IV kwartale 2015 r.

Źródło: dane GUS, opracowanie własne

Główne dziedziny aktywności gospodarczej

W 2015 r. na terenie województwa podlaskiego zarejestrowano 8 514 nowych podmiotów gospodarczych (o 7,2% mniej niż w roku 2014), głównie były to osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą – 7 310 podmiotów.

Największą aktywność w otwieraniu i likwidowaniu działalności wykazywały podmioty gospodarcze działające w handlu, naprawie pojazdów samochodowych i budownictwie.

Wielkość przedsiębiorstw i ich lokalizacja

W województwie podlaskim w końcu 2015 r. zdecydowaną większość 96,1% stanowiły podmioty, tzw. małe, w których liczba pracujących nie przekraczała 9 osób tj. 95 459 jednostek. W tej grupie podmiotów najliczniej była reprezentowana:

- sekcja handel, naprawa pojazdów samochodowych (26% ogółu jednostek należących do tej grupy,
- budownictwo (12,9%).

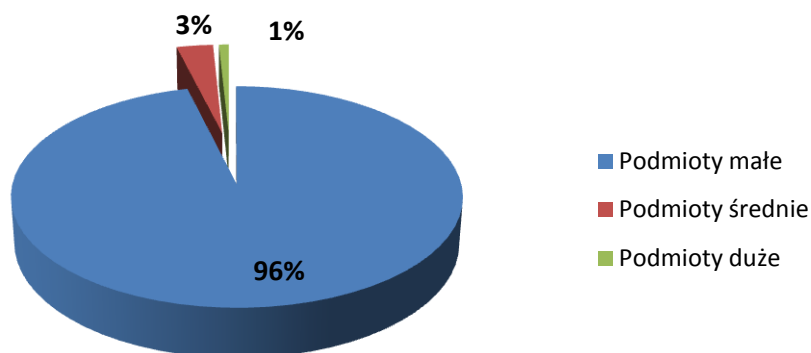
Podmioty średnie (liczące od 10 do 49 pracujących) skupiały 3,1% ogółu tj. 3 032 jednostki. Najwięcej z nich prowadziło działalność w zakresie:

- edukacji (22,3%),
- handlu, naprawy pojazdów samochodowych (19,5%).

Udział podmiotów dużych (o liczbie pracujących powyżej 49 osób) wyniósł zaledwie 0,8% tj. 818 jednostek. Podmioty duże najczęściej wykonywały działalność zaliczaną do sekcji:

- edukacja (28,5%),
- przetwórstwo przemysłowe (19,7%).

Wykres 25. Struktura przedsiębiorstw wg wielkości

Źródło: dane GUS, opracowanie własne

Rozmieszczenie terytorialne podmiotów gospodarczych, działających na terenie woj. podlaskiego jest nierównomierne. Ponad 48% wszystkich podmiotów prowadziło swoją działalność w 3 największych miastach województwa: w Białymstoku (34 407 podmiotów), Suwałkach (6 930 podmiotów) oraz Łomży (6 306 podmiotów).

Dominujące rodzaje działalności gospodarczej

Według danych rejestru REGON w końcu 2015 r. w województwie podlaskim zarejestrowanych było 99 309 jednostek gospodarczych. Ponad połowa podmiotów gospodarczych w woj. podlaskim zarejestrowana była w końcu 2015 r. w 4 sekcjach:

- handel, naprawa pojazdów samochodowych – 25,6% ogółu,
- budownictwo – 12,7% ogółu,
- przemysł – 8,8% ogółu,
- działalność profesjonalna, naukowa i techniczna – 8,4% ogółu.

Barieri w rozwoju przedsiębiorczości na OW

1. Przedsiębiorczość na wsi rozwija się dość wolno, gdyż przedsiębiorcy wiejscy pracują w znacznie trudniejszych warunkach niż w mieście. Wśród wielu barier rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich najistotniejszymi wydają się:
2. Niedostateczne wykorzystanie możliwości otoczenia instytucjonalnego przez przedsiębiorców. Podstawową przeszkodą utrudniającą skorzystanie z wiedzy i doświadczenia instytucji otoczenia biznesu jest niewystarczająca informacja o tych instytucjach i ich ofercie.
3. Skomplikowane, nieprecyzyjne, niejednoznaczne i niespójne przepisy podatkowe oraz zbyt wysokie obciążenia fiskalne. Ograniczają one przedsiębiorców i skłaniają ich do działania w tzw. szarej strefie. Przeszkodą jest również niewspółmierność obowiązujących przepisów do skali i zakresu działalności. Istniejące uregulowania w równym stopniu dotyczą zarówno dużych, jak i małych i średnich przedsiębiorstw oraz tych zlokalizowanych w dużych miastach, jak i na wsi.
4. Brak wkładu własnego na sfinansowanie inwestycji ze wsparcia zewnętrznego z środków unijnych, mikropożyczek, funduszy pożyczkowych. Duża liczba działań pomocowych oparta jest na zasadzie refinansowania inwestycji. Wymaga to posiadania wkładu finansowego.
5. Lokalizacja przedsiębiorstw na terenie wiejskim, rzadziej zaludnionym, o słabszym wyposażeniu w infrastrukturę techniczną, zmniejsza ich konkurencyjność w związku z mniejszą dostępnością potencjalnych partnerów, instytucji otoczenia biznesu oraz rynku zbytu.
6. Niewielka współpraca pomiędzy przedsiębiorstwami. Współpraca występuje zazwyczaj pomiędzy firmami, które dzięki niej mogą uzyskać pewne preferencyjne traktowanie na rynku czy

w dostępie do finansowania zewnętrznego. Większość przedsiębiorstw na obszarach wiejskich prowadzi działalność drobnoskalową w handlu i podstawowych usługach. Zdecydowana większość z tych przedsiębiorców skupia swoją uwagę na konkurencji, a współpracę ogranicza do kontaktów z firmami zaopatrującymi dane przedsiębiorstwo w środki produkcji oraz z odbiorcami produktów.

Bezrobocie, w tym bezrobocie ukryte, przyczyny i nastawienie społeczne do wychodzenia z bezrobocia ukrytego lub długotrwałego, obszary/tereny z największymi trudnościami w zakresie rynku pracy

W końcu 2015r. w 14 powiatowych urzędach pracy woj. podlaskiego zarejestrowanych było 55019 bezrobotnych, a stopa bezrobocia rejestrowanego wynosiła 11,8% liczby ludności czynnej zawodowo (w Polsce – 9,8%). W woj. podlaskim stopa bezrobocia była wyższa od średniej krajowej o 2,0 punktu procentowego.

Tabela 15. Liczba bezrobotnych w woj. podlaskim zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy w 2015 r. (stan w końcu roku)

Powiatowy Urząd Pracy	Grudzień 2015 r.
Augustów	3 258
Białystok	20 049
Bielsk Podlaski	1 816
Grajewo	3 246
Hajnówka	1 715
Kolno	2 718
Łomża	5 448
Mońki	1 880
Sejny	1 449
Siemiatycze	1 655
Sokółka	4 175
Suwałki	3 344
Wysokie Mazowieckie	2 079
Zambrów	2 187
Województwo podlaskie	55 019

Źródło: dane GUS

Według stanu na koniec 2015 r. najwięcej bezrobotnych zarejestrowanych było w PUP w Białymstoku (20 049 osób; 36,4% ogółu bezrobotnych w województwie), PUP w Łomży (5 448 osób; 9,9%) oraz w PUP w Sokółce (4 175 osób; 7,6%); najmniej zaś w PUP w Sejnach (1 449 osób; 2,6%), Siemiatyczach (1 655 osób; 3,0%) oraz Hajnówce (1 715 osób; 3,1%) i Bielsku Podlaskim (1 816 osób; 3,3%).

Tabela 16. Stopa bezrobocia (do aktywnych zawodowo) na terenie poszczególnych powiatów woj. podlaskiego w IV kwartale 2015 r.

Powiaty	IV kwartał 2015 r.
POLSKA	9,7
woj. podlaskie	11,8
Augustowski	15,6
Białostocki	14,3
Bielski	7,6
Grajewski	18,1
Hajnowski	10,2
Kolneński	16,8
Łomżyński	11,5
Moniecki	12,1
Sejneński	16,7
Siemiatycki	10,0
Sokołski	15
Suwalski	7,1
Wysokomazowiecki	7,7
Zambrowski	12,0
m. Białystok	10,5
m. Łomża	13,4
m. Suwałki	8,5

Źródło: dane GUS

W woj. podlaskim bezrobocie koncentruje się w miastach, gdzie rejestruje się dwukrotnie więcej bezrobotnych niż na wsi. Nie oznacza to jednak, że bezrobotni zamieszkali na wsi znajdują się w korzystniejszej sytuacji, bowiem w miastach mamy do czynienia z większą płynnością rynku pracy, wynikającą z dużej liczby podmiotów gospodarczych, oferujących miejsca pracy i stwarzających tym samym mieszkańcom miast większe szanse na znalezienie pracy niż ma to miejsce na wsi, zwłaszcza poza sezonem wiosenno-letnim.

Na wsiach istniało i nadal istnieje najwyższe bezrobocie ukryte, będące efektem nadmiaru „rąk do pracy” w gospodarstwach indywidualnych.

Bezrobocie ukryte zawdzięcza swoją nazwę temu, że nie występuje ono w żadnych statystykach. Wiąże się to z faktem, że dotyczy ono przerostu zatrudnienia. Problemem jest występowanie w gospodarstwie osób, które mogłyby pracować poza rolnictwem, a tego nie robią. Dochód z gospodarstwa rolnego jest wtedy dzielony na wszystkich członków gospodarstwa, więc osoby niepracujące nie figurują w żadnych statystykach bezrobocia (jest to tzw. przeludnienie agrarne). Bezrobocie ukryte dotyczy także osób, które zrezygnowały z poszukiwań pracy zniechęcone dotychczasowymi niepowodzeniami (jest to zjawisko charakterystyczne dla krajów rozwiniętych).

Walka z bezrobociem ukrytym nie jest łatwa, ponieważ utrudniony jest dostęp do osób bezrobotnych (nie są oni zarejestrowani w urzędach, więc państwo nie może skierować pomocy do konkretnych osób). Problemem jest także to, że niezarejestrowani bezrobotni po prostu mogą nie chcieć pomocy.

W rejestrach urzędów pracy zarejestrowanych było w końcu 2015 r. 20055 bezrobotnych mieszkańców wsi i stanowili oni 36,5% ogółu.

Tabela 17. Bezrobotni zamieszkali na wsi według powiatowych urzędów pracy w 2015 r. (stan w końcu roku)

Powiatowy Urząd Pracy	Liczba bezrobotnych		% udział mieszkańców wsi w ogólnej liczbie bezrobotnych
	ogółem	w tym zamieszkałych na wsi	
Augustów	3 258	1 404	43,1
Białystok	20 049	3 906	19,5
Bielsk Podlaski	1 816	709	39,0
Grajewo	3 246	1 200	37,0
Hajnówka	1 715	899	52,4
Kolno	2 718	1 691	62,2
Łomża	5 448	2 019	37,1
Mońki	1 880	1 054	56,1

Sejny	1 449	1 008	69,6
Siemiatycze	1 655	969	58,5
Sokółka	4 175	2 211	53,0
Suwałki	3 344	965	28,9
Wysokie Mazowieckie	2 079	1 167	56,1
Zambrów	2 187	853	39,0
Województwopodlaskie	55 019	20 055	36,5

Źródło: dane GUS

Największy procentowy udział osób zamieszkałych na wsi w ogólnej liczbie zarejestrowanych bezrobotnych odnotowano na koniec 2015 r. w PUP: w Sejnach (69,6%), Kolnie (62,2%) oraz w Siemiatyczach (58,5%).

Oczekiwane kwalifikacje, a wykonywane zawody, rzemiosło, ginące zawody

Porównanie struktury zawodowej bezrobotnych z ofertami pracy zgłoszonymi do urzędów pracy pozwala w przybliżeniu na określenie możliwości znalezienia zatrudnienia przez bezrobotnych w danym zawodzie. Do zawodów deficytowych zaliczyć należy zawody, w których występuje wyższe zapotrzebowanie ze strony pracodawców na pracowników niż liczba osób poszukujących pracy. Zawody nadwyżkowe są to zawody, na które występuje mniejsze zapotrzebowanie niż liczba poszukujących pracy. Jak wynika z badania „Barometr zawodów”, w opinii ekspertów rynku pracy, zdecydowaną większość zawodów na rynku pracy woj. podlaskiego stanowią zawody charakteryzujące się równowagą popytu i podaży pracy (84% spośród 162 grup zawodów poddanych analizie). Mimo dużych liczebności zarejestrowanych bezrobotnych, jedynie część z nich posiada kwalifikacje wymagane przez pracodawców i faktycznie poszukuje pracy w zawodzie; sytuacja taka występuje na wszystkich poziomach wykształcenia. Deficyt pracowników będzie dotyczył 10 grup zawodów: analitycy, testerzy i operatorzy systemów teleinformatycznych, cieśle i stolarze budowlani, diagnosty samochodowi, kierowcy ciągnika siodłowego, kierownicy budowy, operatorzy obrabiarek skrawających, pielęgniarzy, samodzielni księgowi, spawacze metodą MIG/MAG, szefowie kuchni. Natomiast do grupy zawodów nadwyżkowych na podlaskim rynku pracy przypisano 12 grup zawodów: ekonomiści, filolodzy i tłumacze, krawcy i pracownicy produkcji odzieży, kucharze, nauczyciele przedmiotów ogólnokształcących, operatorzy maszyn włókienniczych, pedagodzy, politolodzy, historycy i filozofowie, pracownicy biur podróży i organizatorzy obsługi turystycznej, rolnicy i hodowcy, socjolodzy i specjaliści ds. badań społeczno-ekonomicznych, specjaliści administracji publicznej, specjaliści rolnictwa i leśnictwa, specjaliści technologii żywności i żywienia, technicy informatyki, technicy mechanicy.

1.2.4. Dochody i ubóstwo mieszkańców OW

Poziom ubóstwa w województwie podlaskim w latach 2013-2014

Ubóstwo to jeden z największych problemów społecznych. Powszechnie wiadomo, iż są kraje, gdzie jest ono udziałem niewielkiej części społeczeństwa, ale są i takie, w których bieda dotyka znaczną a nawet przeważającą liczbę ludności. Ubóstwo powoduje wiele niekorzystnych zjawisk, takich jak degradacja biologiczna i społeczna ubogich oraz ich rodzin, jak również rodzi zachowania patologiczne tj. alkoholizm, narkomanię czy przestępczość. Eliminowanie przyczyn ubóstwa oraz przeciwdziałanie jego skutkom staje się wyzwaniem polityki społecznej w każdym państwie.

Ubóstwo i wykluczenie społeczne to groźne zjawiska, które stają się udziałem coraz większej liczby Polaków. Ubóstwo ma wiele znaczeń, jest pojęciem ekonomicznym, jak również socjologicznym. Określając w sposób najprostszy – dotyczy sytuacji, w której brakuje środków materialnych na zaspokojenie podstawowych potrzeb jednostki (żywności, mieszkania, odzieży). Wykluczenia społecznego nie należy utożsamiać z ubóstwem, które raczej może być przyczyną lub skutkiem tego zjawiska. Osoby ubogie zazwyczaj są wykluczane z życia społecznego. Negatywne skutki tego zjawiska coraz częściej budzą refleksje i zmuszają do tworzenia planów pomocowych, programów walki itp.

W Polsce, podobnie jak ma to miejsce w krajach Unii Europejskiej, coraz silniejszym czynnikiem determinującym status ekonomiczny, w tym sytuację materialną jednostki i jej rodziny, jest

zajmowane miejsce na rynku pracy. Ubóstwem są zagrożone przede wszystkim te osoby, które zostały wyparte z rynku pracy na skutek bezrobocia. Skala zagrożenia potęgowana jest w sytuacji rodzin niepełnych, w tym kobiet samotnie wychowujących dzieci, rodzin wielodzietnych, osób o niskich kwalifikacjach zawodowych, niepełnosprawnych i długotrwale chorych. W ujęciu przestrzennym w najtrudniejszej sytuacji znajdują się te grupy społeczne, które żyją w województwach o szczególnie trudnej sytuacji zatrudnieniowej, do których zalicza się również województwo podlaskie. Niezbędnym elementem przeciwdziałania zjawiskom ubóstwa i wykluczenia społecznego jest diagnoza ich rozmiarów i identyfikacja przyczyn, które są celem niniejszego opracowania.

Ubóstwo jest zjawiskiem wielowymiarowym. Badania i analizy dotyczące pomiaru skali jego rozmiarów mają charakter względny i zależą od przyjętej definicji i metody pomiaru. W zależności od przyjętej metodologii badań i zastosowanych w związku z tym wskaźników ubóstwo może być badane na różne sposoby. Istnieje podejście klasyczne, w którym miernik syntetyczny oparty jest na dochodach i wydatkach. W analizie sporządzonej w niniejszym opracowaniu zastosowano wielowymiarową analizę (posłużono się wskaźnikami także pozadochodowymi takimi jak: liczba osób korzystających z pomocy społecznej z powodu ubóstwa, wielodzietności, rodzin niepełnych, liczba bezrobotnych, przeciętna liczba osób na 1 mieszkanie i przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania w m² na 1 osobę).

Nie istnieje jedna obowiązująca linia ubóstwa, dlatego też stosowane są różne jego granice. Osoby i rodziny uznaje się za ubogie, jeżeli poziom ich wydatków lub dochodów jest niższy od wartości przyjętej za granicę ubóstwa. Najczęściej wyróżniamy następujące granice ubóstwa: o minimum egzystencji (minimum biologiczne) – stanowi dolne kryterium ubóstwa. Wyznacza granicę, poniżej której istnieje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychicznego i fizycznego człowieka. Uwzględnia potrzeby, których zaspokojenie niemoże być odłożone w czasie – to granica zaspokojenia najbardziej podstawowych potrzeb człowieka, takich jak: żywność, ubranie, mieszkanie. Pozostałe potrzeby związane z wypoczynkiem, transportem, łącznością czy kulturą (istotne w minimum socjalnym) w minimum egzystencji nie istnieją. o Minimum socjalne – wyznacza strefę niedostatku. To model zaspokajania potrzeb na niskim poziomie, ale jeszcze wystarczającym dla reprodukcji sił witalnych człowieka na każdym etapie jego biologicznego rozwoju. Minimum to uwzględnia także wydatki na zaspokojenie innych potrzeb – edukacyjnych, zdrowotnych, kulturalnych, związanych z wypoczynkiem i transportem. Stanowi próg niezbędny do zaspokojenia potrzeb życiowych, z uwzględnieniem tych potrzeb, które zapewniają pełne uczestnictwo w życiu społecznym. Poniżej tej granicy istnieje zagrożenie marginalizacją społeczną. o Ustawowa granica ubóstwa – kwota, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej (miesięczny dochód netto osoby samotnie gospodarującej lub przypadający na jedną osobę w gospodarstwie domowym) uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z pomocy społecznej (do 1996 r. istniała tzw. rządowa linia ubóstwa obliczana na podstawie najniższej emerytury). W 2008 r. odsetek osób w Polsce żyjących w rodzinach, w których poziom wydatków był niższy od ustawowej granicy ubóstwa wyniósł 10,6%. Zgodnie z art. 9 ust. 1 ustawy o pomocy społecznej kryteria dochodowe uprawniające do korzystania ze świadczeń pomocy społecznej podlegają weryfikacji co 3 lata. W październiku 2009 r. minął termin tej weryfikacji. Kryteria dochodowe pozostały bez zmian, tzn. prawo do świadczeń pieniężnych mają osoby i rodziny, o dochodzie do 477 zł na osobę samotnie gospodarującą i 351 zł na osobę w rodzinie. – Subiektywna granica ubóstwa – ustalana na podstawie opinii gospodarstw domowych, które wskazują, jaka wielkość dochodów jest wystarczająca do zaspokojenia ich podstawowych potrzeb. Określenie tej granicy ubóstwa odbywa się poprzez ocenę sytuacji materialnej członków rodzin. Subiektywna granica ubóstwa dla poszczególnych gospodarstw domowych odpowiada w przybliżeniu poziomowi dochodów deklarowanych przez respondentów jako ledwie wystarczające.

–Relatywna granica ubóstwa – kwota równa 50% średnich miesięcznych wydatków gospodarstw domowych. „W 2008r. wg szacunków GUS w gospodarstwach domowych poniżej granicy ubóstwa relatywnego żyło 17,6 procent osób”.

Z badania „Ubóstwo ekonomiczne w Polsce w 2014 r.” przeprowadzonego przez Główny Urząd Statystyczny na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych wynika, że na terenie Polski widoczne jest wyraźne zróżnicowanie zasięgu skrajnego ubóstwa (od ok. 5% do ok. 15% osób ubogich).

Map of Poland showing the percentage of people in households with expenditures below the poverty line by voivodeship. The map uses a color scale from light yellow (lowest percentage) to dark red (highest percentage).

Voivodeship	Percentage (%)
zachodnio-pomorskie	7,2
pomorskie	6,5
warminsko-mazurskie	14,8
podlaskie	10,9
kujawsko-pomorskie	9,5
lubuskie	7,8
wielkopolskie	10,1
mazowieckie	5,2
łódzkie	5,4
świętokrzyskie	12,2
lubelskie	8,2
śląskie	4,7
opolskie	8,0
małopolskie	6,6
podkarpackie	8,7
dołnośląskie	5,6
mazowieckie (bez Warszawy)	7,7
7,4	

Legend:

- do 7,0
- 7,1 - 9,0
- 9,1 - 11,0
- powyżej 11,1

Stopień zagrożenia ubóstwem w powiatach województwa podlaskiego w latach 2013-2014

Zestaw zmiennych diagnostycznych dla powiatów województwa podlaskiego wybranych do badania przedstawia się następująco:

- 49

- X3 – Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu ubóstwa na 1000 mieszkańców
- X4 – Liczba osób w rodzinach niepełnych objętych pomocą społeczną na 1000 mieszkańców
- X5 – Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym
- X6 – Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w zł,

Tabela 18. Wartości zmiennych diagnostycznych dla powiatów województwa podlaskiego w 2013 roku

Powiat	X1 - Dochody budżetów powiatów ogółem na 1 mieszkańca w złotych	X2 – Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania w m ² na 1 osobę	X3 – Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu ubóstwa na 1000 mieszkańców	X4 – Liczba osób w rodzinach niepełnych objętych pomocą społeczną na 1000 mieszkańców	X5 – Liczba bezrobotnych na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym	X6- Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w zł
powiat augustowski	982,77	26,20	83,06	18,25	11,3	3577,16
powiat białostocki	780,19	30,60	60,97	17,55	9,5	3098,95
powiat bielski	904,57	31,00	61,30	17,90	7,2	3988,22
powiat grajewski	1009,38	24,00	132,21	21,73	13,3	3781,24
powiat hajnowski	881,85	33,70	100,08	27,50	8,4	3317,56
powiat kolneński	676,66	23,10	86,61	11,48	13,4	3208,86
powiat łomżyński	580,27	28,50	74,76	12,77	8,4	3409,11
powiat moniecki	1035,03	28,50	80,02	16,42	8,1	3272,87
powiat sejneński	1035,03	30,40	116,94	17,42	14,6	3380,72
powiat siemiatycki	1007,01	32,20	78,08	16,31	6,5	3016,98
powiat sokółski	840,98	28,30	111,49	18,46	11,4	3204,46
powiat suwalski	1024,92	29,40	88,85	13,83	6,9	2975,50
powiat wysokomazowiecki	1034,49	30,30	45,04	9,01	6,9	3373,05
powiat zambrowski	1001,12	25,60	68,84	17,10	10,1	3194,29
m. Białystok	4663,33	25,20	41,16	17,93	9,0	3627,02
m. Łomża	4280,47	23,70	57,87	16,19	9,8	3120,07
m. Suwałki	4434,76	22,80	74,14	23,63	8,0	3125,48

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i MPIPS-03

Tabela 19. Zestaw zmiennych diagnostycznych dla powiatów województwa podlaskiego w 2014 roku

Powiat	X1 - Dochody budżetów powiatów ogółem na 1 mieszkańca w złotych	X2 – Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania w m ² na 1 osobę	X3 – Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu ubóstwa na 1000 mieszkańców	X4 – Liczba osób w rodzinach niepełnych objętych pomocą społeczną na 1000 mieszkańców	X5 – Liczba bezrobotnych na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym	X6- Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w zł
powiat augustowski	1000,86	26,50	73,70	18,38	9,6	3667,63
powiat białostocki	814,79	31,20	59,24	15,95	8,2	3227,35
powiat bielski	962,44	31,60	63,80	13,98	6,0	3938,92
powiat grajewski	1011,66	24,30	126,68	21,26	11,8	3958,15
powiat hajnowski	904,35	34,40	102,50	26,65	6,9	3538,52
powiat kolneński	720,30	23,50	84,30	11,84	11,6	3314,55
powiat łomżyński	628,63	29,00	77,56	13,18	7,8	3525,59
powiat moniecki	874,21	28,90	77,79	14,52	7,1	3358,70
powiat sejneński	1062,28	30,90	116,04	17,95	10,3	3425,25
powiat siemiatycki	1475,34	32,70	80,62	16,14	6,1	3157,37
powiat sokółski	1055,07	28,70	98,59	17,00	9,9	3339,03
powiat suwalski	961,24	29,90	87,17	13,14	4,5	3114,10

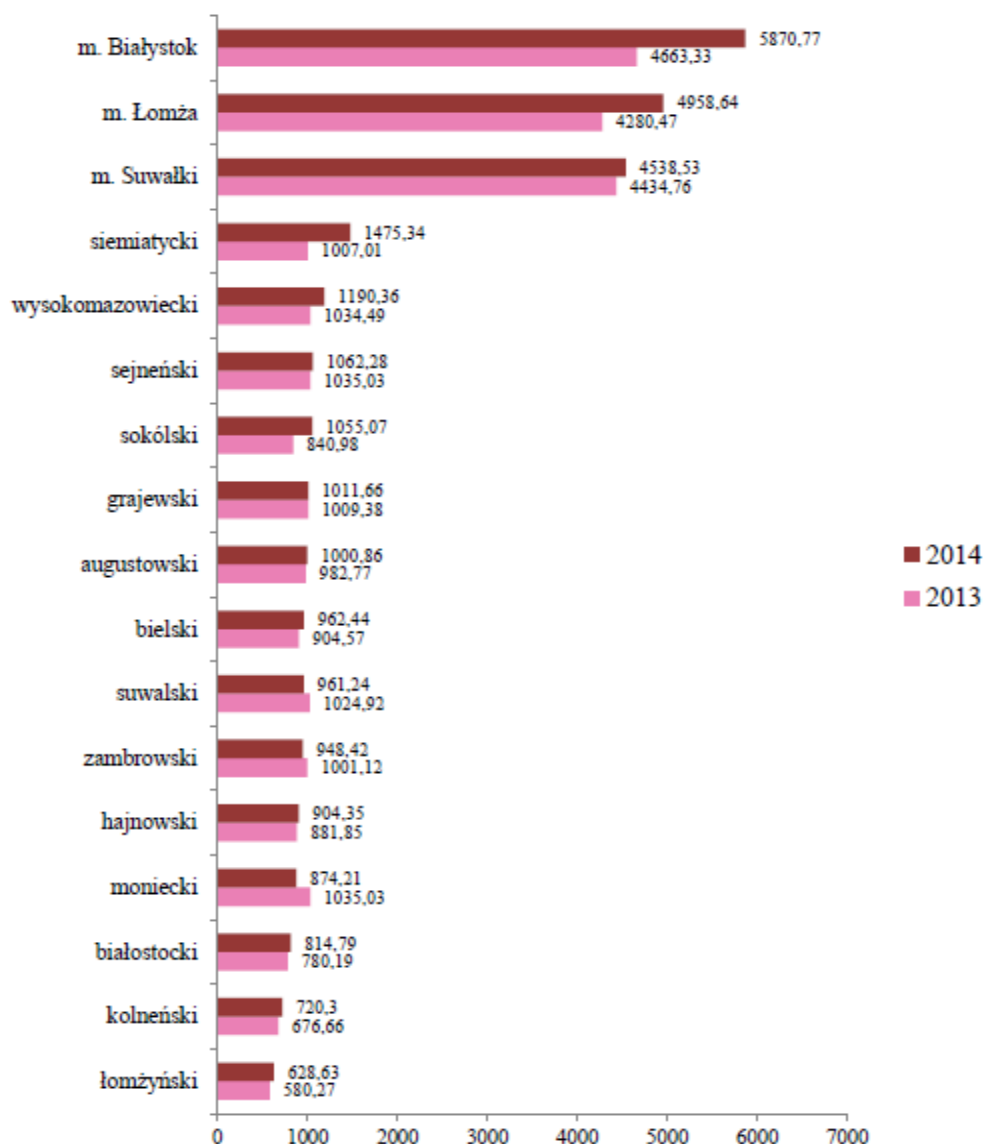
powiat wysokomazowiecki	1190,36	30,60	43,13	7,40	5,7	3421,03
powiat zambrowski	948,42	26,10	63,52	16,98	8,5	3380,00
m. Białystok	5870,77	25,60	41,35	16,60	7,8	3706,73
m. Łomża	4958,64	23,90	54,73	15,90	9,1	3207,62
m. Suwałki	4538,53	23,00	63,38	25,54	6,1	3260,75

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i MPiPS-03

Jednym z elementów badania było przyjrzenie się zmianom wartości poszczególnych zmiennych na przestrzeni analizowanego okresu, czyli w latach 2013-2014.

Pierwsza zmienna wykorzystana w badaniu to dochody budżetów powiatów ogółem na 1 mieszkańca. Najwyższe dochody występują w miastach na prawach powiatu tj. w Białymstoku, Łomży i w Suwałkach.

Wykres 26. Dochody budżetów powiatów ogółem na 1 mieszkańca w zł

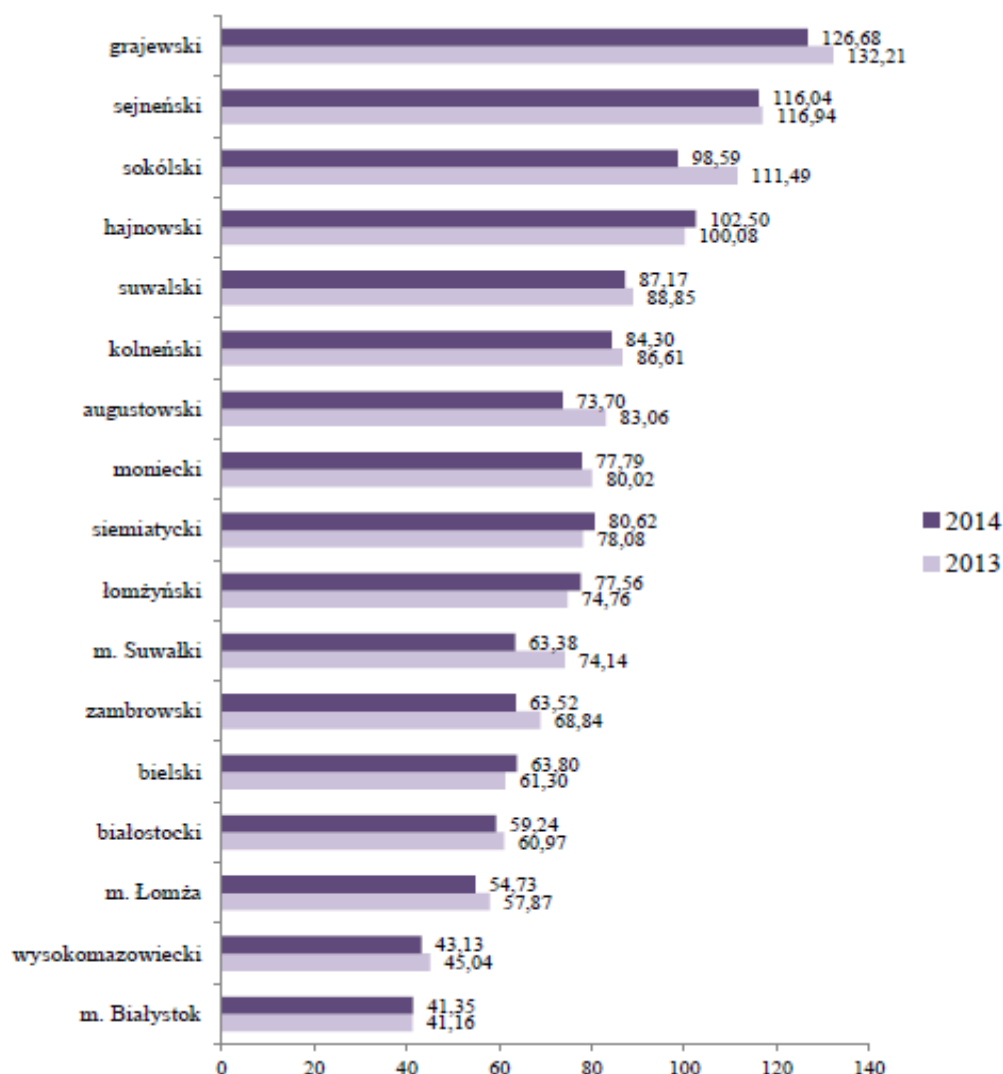
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i MPiPS

Ostatnie miejsca pod względem dochodów odnotowujemy w powiatach: łomżyńskim, kolneńskim i białostockim. Warto zauważyć, że w większości powiatów nastąpił wzrost omawianej zmiennej diagnostycznej w roku 2014 w porównaniu do roku poprzedniego. Największy wzrost dochodów nastąpił w mieście Białystok, mieście Łomża oraz powiecie siemiatyckim.

Kolejną zmienną w badaniu była przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania w m² na 1 mieszkańca. Największą przeciętną powierzchnią użytkową mieszkań na 1 osobę charakteryzują się powiaty: hajnowski, siemiatycki i bielski, zaś najmniejszą miasto Suwałki, powiat kolneński oraz miasto Łomża. W 2014 roku we wszystkich powiatach sytuacja mieszkaniowa nieco polepszyła się w stosunku do roku 2013.

Kolejnym wskaźnikiem ubóstwa jest liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu ubóstwa na 1000 mieszkańców. Najkorzystniejszy ten wskaźnik występuje w mieście Białystok, powiecie wysokomazowieckim oraz mieście Łomża. Najwięcej pomocy w tym zakresie występuje w powiatach: grajewskim, sejneńskim i sokólskim. Biorąc pod uwagę zmiany poziomu tej zmiennej w roku 2014 w porównaniu do roku poprzedniego zauważamy, że w mieście Białystok oraz powiatach: bielskim, łomżyńskim, siemiatyckim i hajnowskim nastąpił wzrost liczby osób objętych pomocą społeczną z tytułu ubóstwa.

Wykres 27. Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu ubóstwa na 1000 mieszkańców

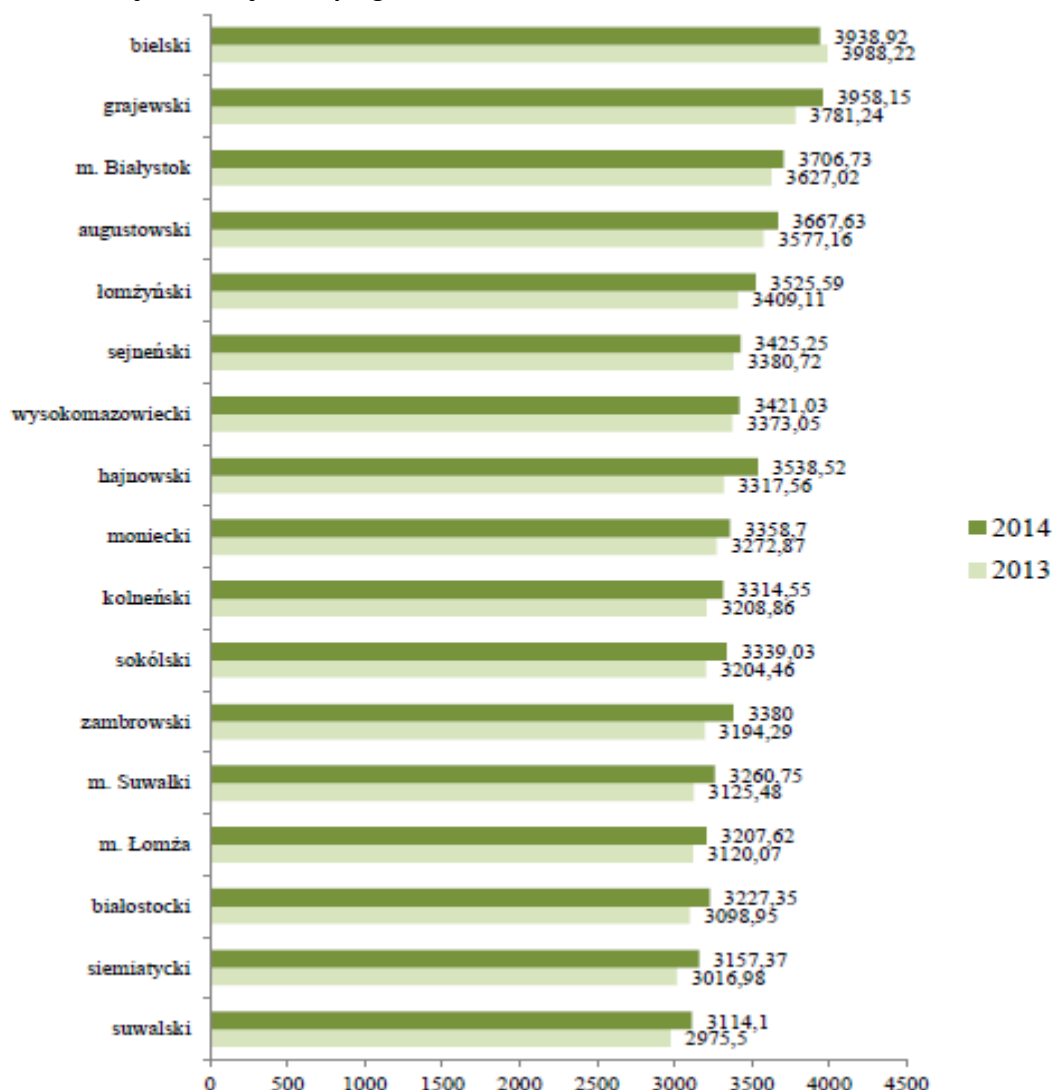

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i MPIPS

Jednym z czynników wpływających na poziom ubóstwa jest wynagrodzenie mieszkańców. Analiza danych liczbowych wskazuje, że najwyższe średnie zarobki miesięczne brutto występują w powiatach: bielskim, grajewskim oraz mieście Białystok. Najmniejsze wynagrodzenia występują z kolei w powiatach: suwalskim, siemiatyckim i białostockim. Tylko na terenie jednego powiatu (bielskiego) w analizowanym okresie spadło przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto. We

wszystkich pozostałych powiatach nastąpił wzrost średniego wynagrodzenia w roku 2014 w porównaniu do roku poprzedniego

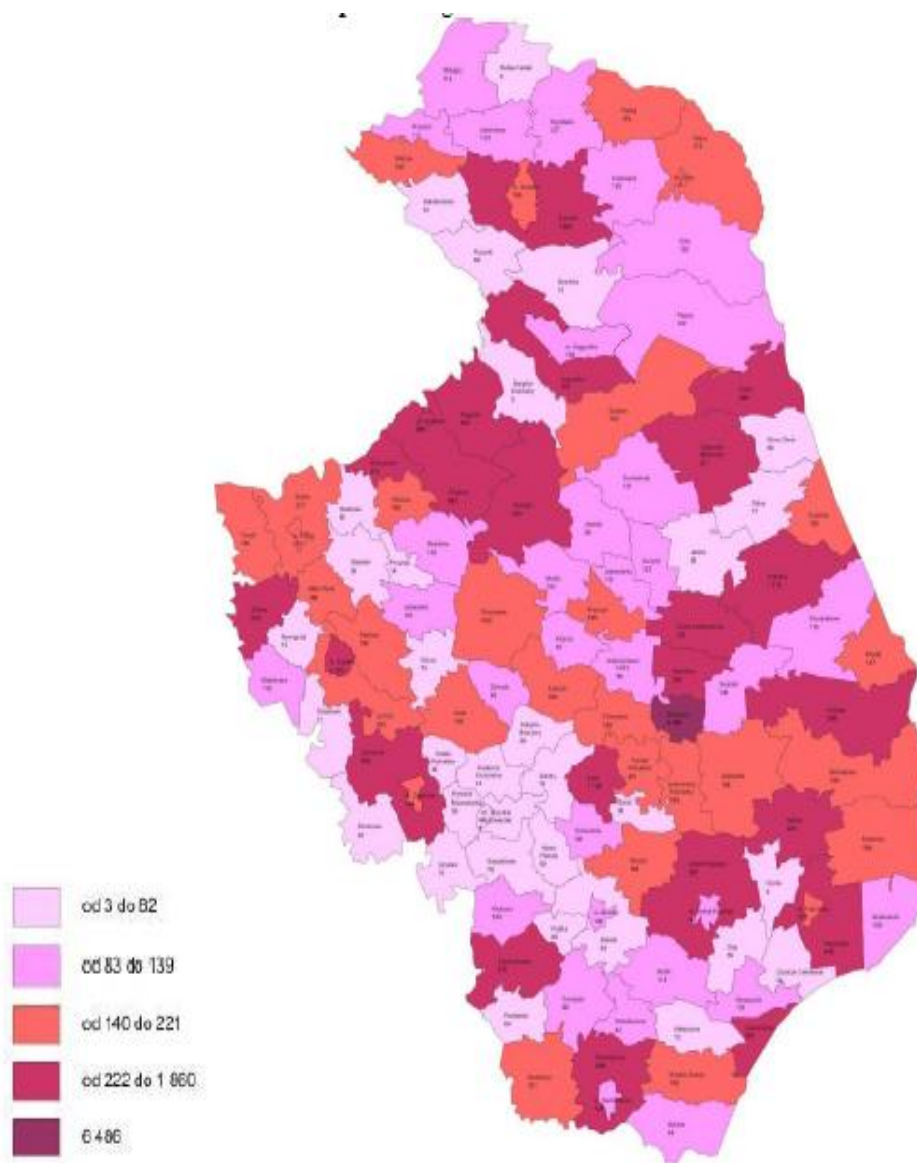
Wykres 28. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w zł

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i MPIPS-03

Na przestrzeni kilku ostatnich lat ubóstwo jest najczęstszym powodem korzystania z pomocy społecznej w województwie podlaskim. Analiza informacji pozyskanych z ośrodków pomocy społecznej w drodze Oceny Zasobów Pomocy Społecznej wskazuje, że w 2013 r. wsparciem z tytułu ubóstwa objęto 30 656 rodzin z terenu województwa.

Mapa 2. Rodziny objęte pomocą społeczną z tytułu ubóstwa w gminach województwa podlaskiego w roku 2014

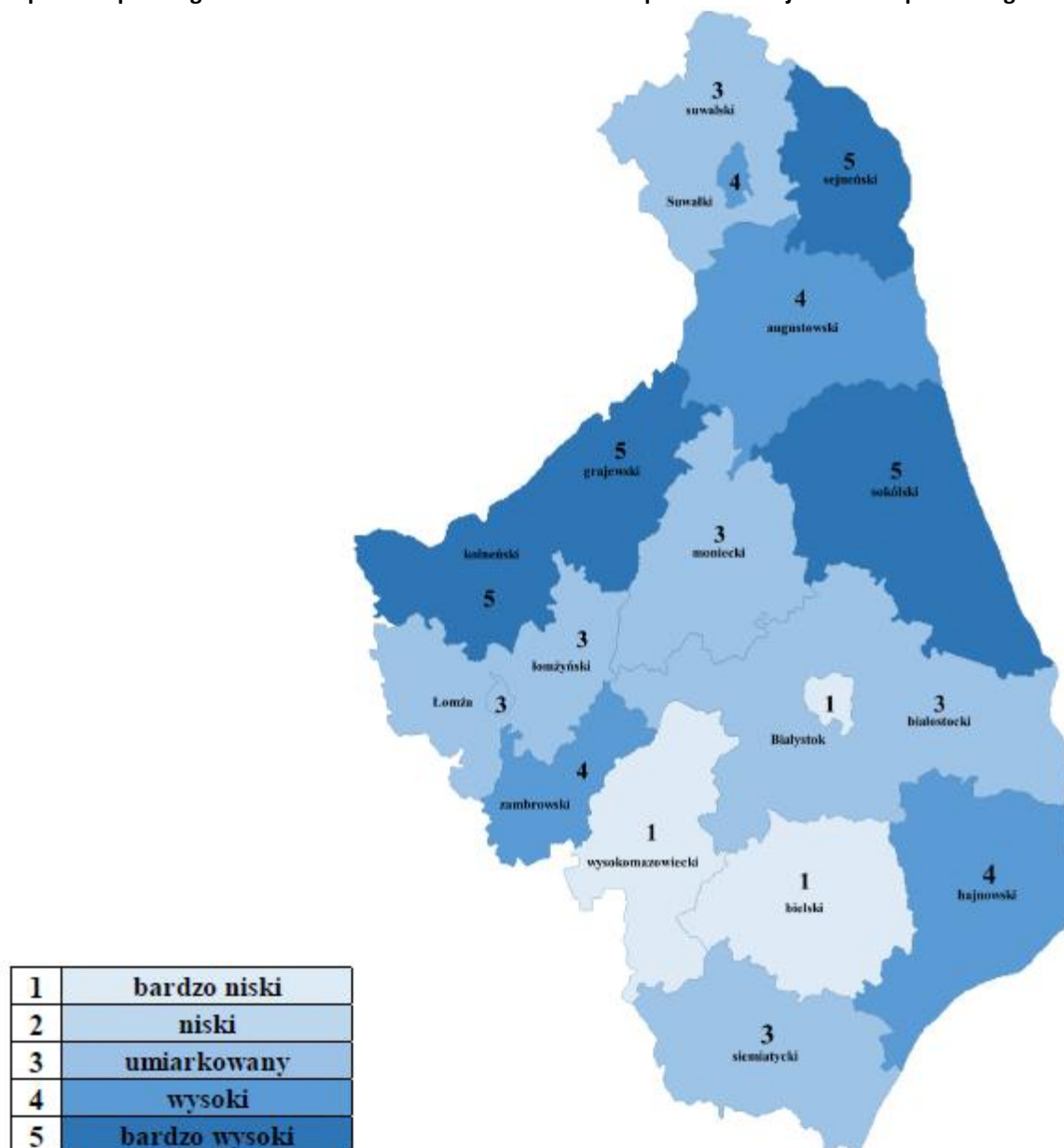
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i MPiPS-03

Dane liczbowe wskazują na fakt, iż największy wzrost liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu ubóstwa w 2014 roku w stosunku do roku poprzedniego dotyczy następujących gmin: Łapy (+215 rodzin), miasta Białystok (+109), Białowieża (+80), Filipów (+50). Gminy na terenie których nastąpił spadek w liczbie rodzin korzystających ze wsparcia ośrodków pomocy społecznej z tytułu ubóstwa to:

- m. Suwałki (-191)
- Janów (-119)
- Suchowola (-91)
- Płaska (-68)
- Czarna Białostocka (-52)
- Dąbrowa Białostocka (-50).

W oparciu o zmienne diagnostyczne opisane powyżej zbudowano syntetyczny miernik stopnia zagrożenia ubóstwem w powiatach województwa podlaskiego. Pozwoliło to na utworzenie rankingu powiatów ze względu na stopień zagrożenia ubóstwem w latach 2013-2014. Dodatkowo wartości liczbowe zmiennej syntetycznej zostały podzielone na pięć przedziałów określających stopień zagrożenia ubóstwem.

Mapa 3. Stopień zagrożenia ubóstwem w 2014 roku na terenie powiatów województwa podlaskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i MPiPS-03

Wnioski

Przeprowadzone badanie dotyczące stopnia zagrożenia ubóstwem poszczególnych powiatów z terenu województwa podlaskiego w latach 2013-2014 pozwoliło na sformułowanie następujących wniosków:

Województwo podlaskie w latach 2013-2014 charakteryzowało się wysokim stopniem zagrożenia ubóstwem i stan ten w ostatnim czasie się nie zmieniał.

Stopień zagrożenia ubóstwem w powiatach województwa podlaskiego w latach 2013-2014 był zróżnicowany terytorialnie.

Na terenie województwa podlaskiego najmniejszym stopniem zagrożenia ubóstwem charakteryzują się powiaty: wysokomazowiecki, bielski oraz miasto Białystok. W obu analizowanych latach stopień zagrożenia w tym rejonach był bardzo niski.

Na drugim krańcu rankingu tj. powiatów najbardziej zagrożonych ubóstwem w analizowanym okresie znalazły się natomiast powiaty: grajewski, sokólski, sejneński i kolneński. W powiatach tych zarówno w roku 2013 jak i 2014 stopień zagrożenia ubóstwem był bardzo wysoki.

W porównaniu do rankingu powiatów najmniej i najbardziej zagrożonych ubóstwem, opracowanych we wcześniejszych latach tj. 2011-2012 zauważa się, iż w obecnej klasyfikacji na lata 2013-2014 nie zachodzą zmiany na jego pierwszych pozycjach. Nadal najmniej zagrożone ubóstwem są powiaty bielski i miasto Białystok. Analogiczna sytuacja występuje jeśli chodzi o powiaty najbardziej zagrożone. Zarówno w latach 2011-2012 jak i 2013-2014 najwyższy stopień zagrożenia ubóstwem dotyczył powiatów sokólskiego, sejneńskiego i kolneńskiego.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że na terenie powiatów województwa podlaskiego w 2014 roku w stosunku do roku poprzedniego stan zagrożenia ubóstwem zmienił się na terenie dwóch powiatów: łomżyńskiego i siemiatyckiego. Zmiana ta miała charakter negatywny. Powiaty te w 2013 roku mieściły się w grupie rejonów o niskim stopniu zagrożenia ubóstwem, w roku 2014 zakwalifikowano je do powiatów o umiarkowanym stopniu zagrożenia.

Ubóstwo jest problemem, którego rozwiązanie wymaga podjęcia szeroko zakrojonych działań zbiorowych. Konieczne są wszelkiego rodzaju długofalowe interwencje pomocowe kierowane do osób ubogich jak również zagrożonych ubóstwem. Powinny to być działania dopasowane do konkretnych kategorii ubogich tj. bezrobotnych i długotrwale bezrobotnych, rodzin wielodzietnych, osób niepełnosprawnych, mieszkańców wsi lub też dużych miast. Działania te muszą uwzględniać rzeczywiste i zróżnicowane potrzeby tych osób oraz powinny zmierzać do ich aktywizacji i pełnego usamodzielnienia. Bardzo ważną kwestią jest mobilizacja samych osób ubogich do wzięcia przez nich odpowiedzialności za swój los. Warto zauważyć, że najbardziej kompleksowe programy nie przynoszą oczekiwanych rezultatów bez zaangażowania oraz czynnego udziału samych zainteresowanych. Jak się okazuje dotychczas wykorzystywane instrumenty w walce z biedą i ubóstwem są niewystarczające. Przeciwdziałanie ubóstwu nie może ograniczać się wyłącznie do dążenia do wzrostu gospodarczego, ale należy kłaść przede wszystkim nacisk na systemowe przeciwdziałanie społeczno-kulturowym następstwom zjawiska. W pierwszej kolejności powinny być podejmowane działania o charakterze aktywizacji i edukacji społeczno-zawodowej, zaś w dalszej praca socjalna. W kwestii przeciwdziałania zjawisku ubóstwa istotne jest prowadzenie również działań zarówno prewencyjnych jak i profilaktycznych.

1.2.5. Infrastruktura na OW

Źródła zaopatrzenia w wodę wodociągów komunalnych, to generalnie wody podziemne, z wyjątkiem miasta Białegostoku, gdzie dostarczana jest również woda powierzchniowa z rzeki Supraśl (ujęcie wody w Wasilkowie).

Wody podziemne województwa są dobrej jakości. Charakteryzują się jednak dużą wrażliwością na zanieczyszczenia i niską odnawialnością, w związku z czym wymagają szczególnej ochrony w aspekcie jakościowym oraz ilościowym.

Zasoby eksploatacyjne wód podziemnych w województwie podlaskim w ostatnich 7 latach wzrastały nieznacznie od 0,32% do 0,7% w skali roku i na koniec 2014 r. wynosiły 683,1 hm³ (77 979 m³/h), z tego około 40% stanowiły zatwierdzone zasoby eksploatacyjne komunalnych ujęć wody.

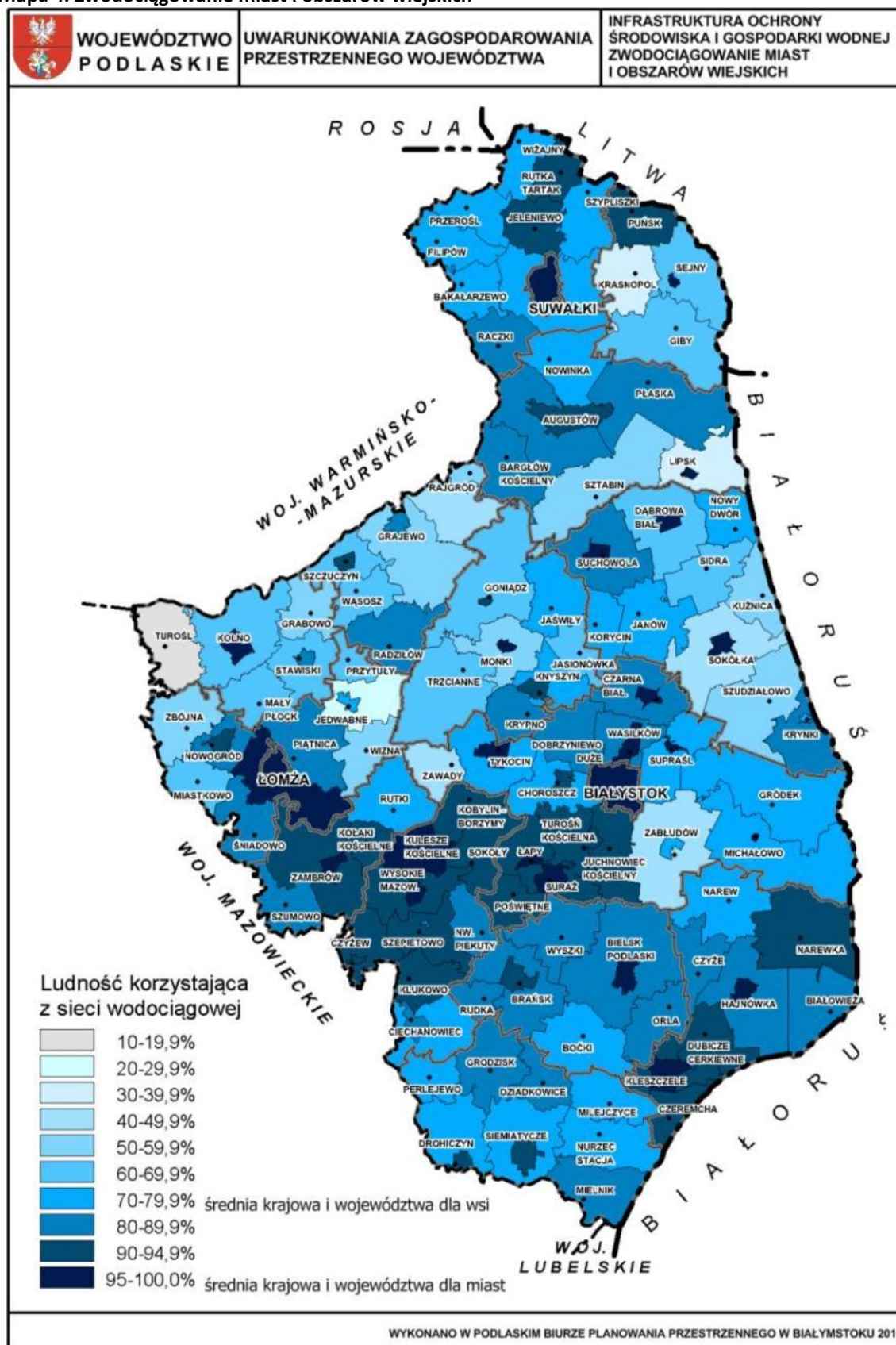
Rejestrowane pobory wody na cele eksploatacji sieci wodociągowej w ostatnich latach nieznacznie wzrosły i w 2014 r. wyniosły 59,8 hm³, stanowiły ok. 20% zatwierdzonych zasobów wód głębinowych ujęć komunalnych, co wskazuje na istnienie znacznych rezerw w ramach scentralizowanych systemów wodociągowych.

Ujęcia wód ze strefami ochrony ustanowionymi decyzjami Dyrektora RZGW w Warszawie, w tym:

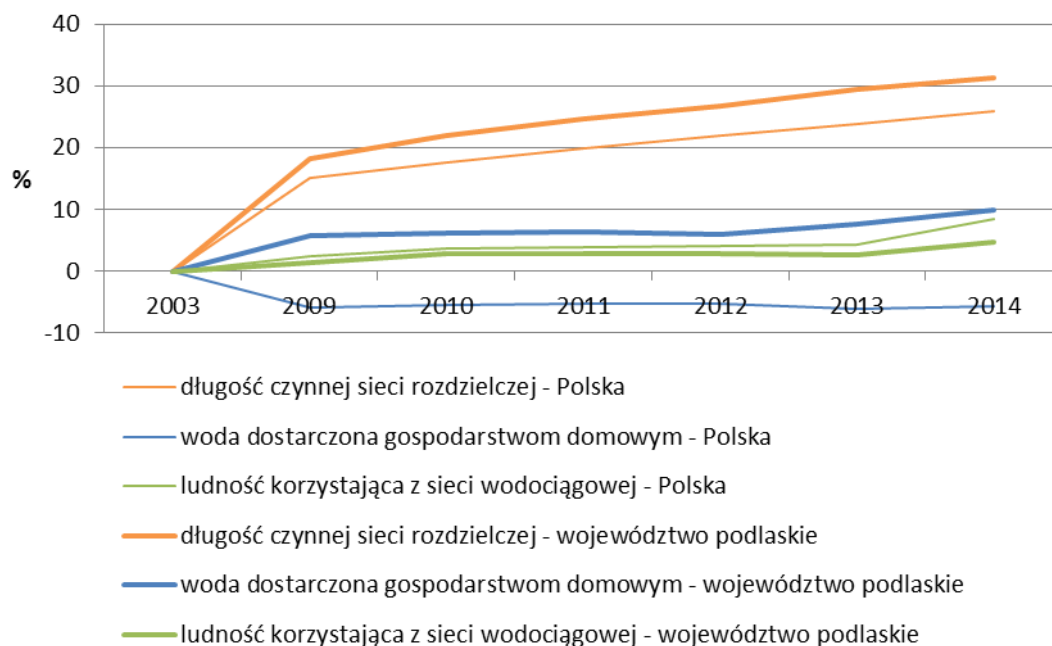
- a) Jurowce i Wasilków w gminie Wasilków, ujęcia wód podziemnych i powierzchniowych Wodociągów Białostockich Sp. z o.o. w Białymstoku (Rozp. Nr 13/2014 z 24.07.2014) Dz. U. WP 2014.

- b) Łomża w gminie Łomża, ujęcie Rybaki Miejskiego Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o. w Łomży (Rozp. Nr 1/2016 Dz. U. WP z 2016, p. 366).
- c) Suwałki gm. Suwałki, ujęcie w m. Suwałki Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji w Suwałkach (Rozp. Nr 1/2010 z 27.05.2010, Dz. U. WP z 2010 r.).
- d) Suwałki gm. Suwałki, JW. nr 1747 Suwałki, Rej. Zarząd. Infrastruktury w Olsztynie (Rozp. Nr 1/2002 z 17.04.2002, Dz. U. Nr 15, poz. 361).
- e) Marianowo gm. Piątnica, ujęcie w Marianowie Zespołu Szkół Średnich i Zawodowych w Marianowie (Rozp. Nr 9/2002 z 16.09. 2002, Dz. U. Nr 6, p. 193).
- f) Przewięż gm. Płaska, ujęcie ośrodka wypoczynkowego Leśnik II” Nadleśnictwa Szczebra (Rozp. Nr 2/2002 z 17.04.2002, Dz. U. Nr 15 poz. 362).

Mapa 4. Zwodociągowanie miast i obszarów wiejskich

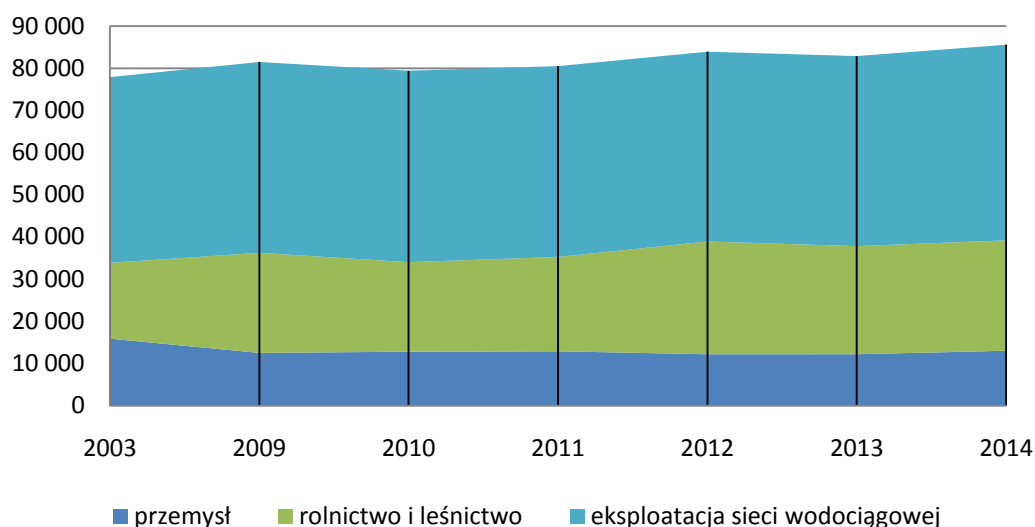

Wykres 29. Wodociągi – zmiany długości sieci (lata 2003–2014)

Źródło: GUS

Wykres 30. Zużycie wody w województwie podlaskim [dm³]

Źródło: GUS

Scentralizowane systemy wodociągowe na koniec 2014 r. posiadały wszystkie miasta i gminy w województwie. Długość sieci wodociągowej wynosiła ogółem 13 260,0 km, w tym w miastach 1 928,4 km i na wsi 11 331,6 km. Wskaźnik zwodociągowania, wyrażony procentem ludności korzystającej z wody wodociągowej, wynosił ogółem w województwie 90,3% i był niższy od średniego krajowego (91,6%). W miastach wskaźnik ten wynosił 96,6%, powyżej średniego krajowego – 96,4%. Tylko w jednym mieście, Rajgrodzie, jest on niski – 68,1%, natomiast w 20 (50% z ogółu miast województwa) wynosił powyżej średniej krajowej.

Zwodociągowanie terenów wiejskich jest bardzo zróżnicowane – od 30,0% w gm. Jedwabne do 99,9% w gm. Łapy korzystających z wody wodociągowej. Średni wskaźnik zwodociągowania wynosił 80,5% i był niższy od średniego krajowego (84,3%).

Najlepsze zaopatrzenie terenów wiejskich w wodę z wodociągów komunalnych występuje w powiatach: wysokomazowieckim – 93,9%, zambrowskim – 91,9%, hajnowskim – 87,6% i bielskim – 84,5%, a najgorsze w sejneńskim – 66,3%.

Ocena możliwości rozwoju i funkcjonowania systemu, z której wynika, że:

- istniejące komunalne ujęcia wody głębinowej posiadają generalnie rezerwy w wydajności, stosowne do jej przyszłego zapotrzebowania w województwie,
- potrzeby budowy nowych ujęć lub rozbudowy istniejących mogą wystąpić sporadycznie w gminach słabo zwodociągowanych i w mieście Rajgrodzie, gdzie przy zwodociągowaniu – 68,1% wykorzystanie zatwierdzonych zasobów wodnych ujęcia komunalnego wynosi 81,8% w rozbiorach średniogodzinowych,
- wymagane będą działania usprawniające funkcjonowanie systemów i podnoszące jakość produkowanej wody stosownie do standardów Unii Europejskiej,
- głównym zadaniem będzie wyrównanie dysproporcji w zaopatrzeniu gmin w wodę z wodociągów i dążenie do zwodociągowania całości ich zwartej zabudowy,
- zasoby wód podziemnych wymagają szczególnej ochrony sanitarnej.

Systemy odprowadzania i oczyszczania ścieków i wód opadowych

Scentralizowane systemy kanalizacji sanitarnej w województwie na koniec 2014 r. posiadały wszystkie miasta, 18 gmin miejsko-wiejskich (9 nie posiadało) oraz 61 wiejskich (17 nie posiadało). Z kanalizacji korzystało 63,2% ogółu mieszkańców województwa, tj. nieco poniżej średniej krajowej (68,7%).

Ilość ścieków odprowadzanych kanalizacją sanitarną wynosiła 32 275 dam³/rok. Całość ścieków była oczyszczona mechaniczno-biologicznie w 120 oczyszczalniach komunalnych, w tym 27 619 dam³/rok, tj. 85,6% w 34 oczyszczalniach z podwyższonym usuwaniem biogenów. Łączna przepustowość oczyszczalni wynosząca 262 098 m³/d, w tym 196 035 m³/d, tj. 74,8% z podwyższonym usuwaniem biogenów była wykorzystana w ca 17,8%.

Scentralizowane systemy kanalizacji sanitarnej w miastach. Według stanu na koniec 2014 r. były one we wszystkich 40 miastach. Ścieki zebrane kanalizacją sanitarną odprowadzane były do oczyszczalni ścieków:

- 50 komunalnych w 40 miastach, o łącznej przepustowości 215 584 m³/d, w tym 189 825 m³/d, tj. 88,1% z podwyższonym usuwaniem biogenów,
- Spółdzielni Mleczarskiej Mlekovita w Wysokiem Mazowieckiem o przepustowości 3 000 m³/d,
- m. Białegostoku z kanalizacji miasta Supraśla i Wasilkowa,
- m. Łapy z kanalizacji m. Suraża.

Długość sieci kanalizacji sanitarnej w miastach wynosiła 1 721,7 km, a korzystało z niej 91,1% ogółu ludności miejskiej województwa, tj. powyżej średniej krajowej – 89,3%.

Najlepiej skanalizowane są miasta: Białystok, Łomża, Suwałki, Wysokie Mazowieckie, Michałowo, Augustów, Łapy, Zambrów, Wasilków, Mońki, Supraśl i Brańsk – powyżej 90% korzystających z kanalizacji, a najstąbiej: Szczuczyn 41,8%, Krynki 52,2%.

Scentralizowane systemy kanalizacji sanitarnej na obszarach wiejskich. W 61 gminach ścieki zebrane kanalizacją sanitarną odprowadzane są do oczyszczalni ścieków:

- 84 komunalnych w 54 ośrodkach gminnych (64,3% ogółu ośrodków gminnych) i 30 wiejskich o łącznej przepustowości 25 102 m³/d, w tym 8 860 m³/d (35,3%) z podwyższonym usuwaniem biogenów,
- m. Białegostoku z 5 gmin: Choroszcy, Dobrzyniewa Dużego, Juchnowca Kościelnego, Supraśla, Wasilkowa, m. Augustowa z gminy Augustów, m. Łapy z gmin Łapy, Poświętne i Wyszki, m. Czarna Białostocka z gm. Czarna Białostocka, m. Bielsk Podlaski z gm. Bielsk Podlaski, m. Łomży z gmin: Łomży i Piątnicy, m. Knyszyna z gminy Knyszyn, m. Suwałki z gminy Suwałki i gm. Jeleniewo, m. Hajnówka z gm. Hajnówka.

Długość sieci kanalizacji sanitarnej na obszarach wiejskich wynosiła 1 610,5 km i korzystało z niej 20,5% ogółu mieszkańców wsi, tj. poniżej średniej krajowej – 37,3%. Najlepiej skanalizowane są obszary wiejskie w gminach: Supraśl – 75,5% mieszkańców wsi korzystających z kanalizacji, Rudka –

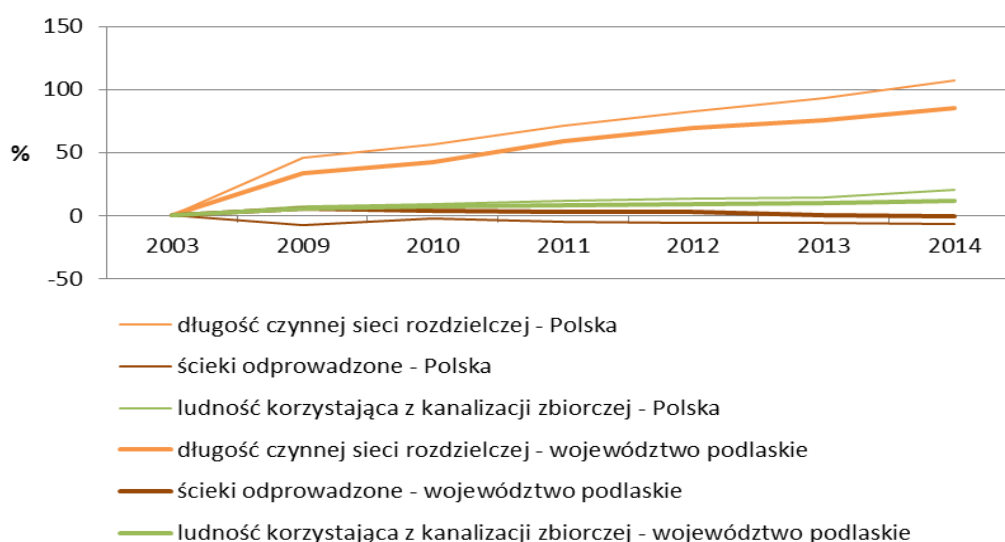
73,5%, Białowieża 66,9%, Juchnowiec Kościelny – 60,7%, Wasilków 57,4% i Poświętne 51,0%. W 18 gminach wskaźnik skanalizowania jest poniżej 10%, a w 16 brak jest scentralizowanych systemów kanalizacyjnych.

Istnieją ogromne dysproporcje pomiędzy wysokim stopniem zwodociągowania terenów wiejskich a ich skanalizowaniem. Długość sieci kanalizacji sanitarnej stanowi tylko 14,2% długości sieci wodociągowej, a z liczbą ludności korzystającej z kanalizacji, to zaledwie 25,4% korzystających z wodociągu.

36 aglomeracji kanalizacyjnych wyznaczono w miejscowościach powyżej 2000 RLM, z tego 35 ujęto w *Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych – Aktualizacja 2011 r.* W programie tym zakłada się rozbudowę i/lub modernizację 14 istniejących oczyszczalni ścieków i budowę 3 nowych oraz budowę 184,8 km sieci kanalizacyjnej i modernizację 37,5 km.

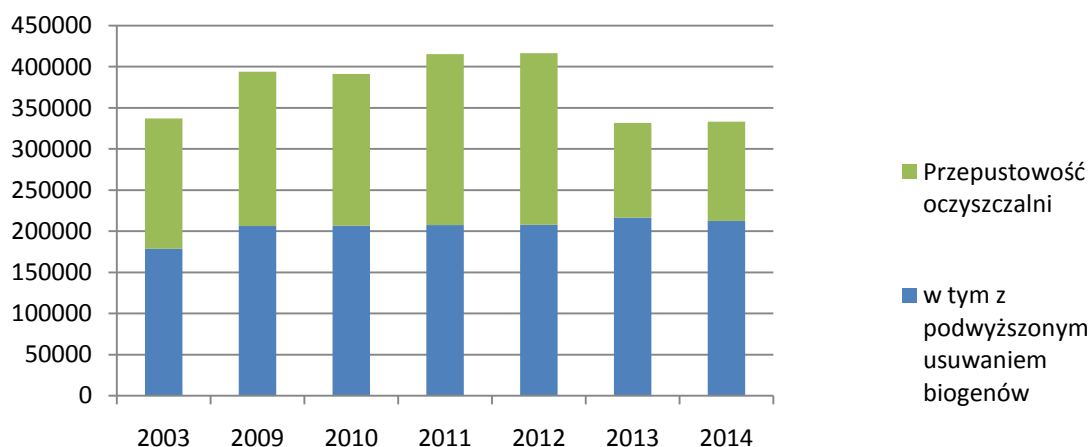
Krajowy Program wyposażenia aglomeracji poniżej 2000 RLM w oczyszczalnie ścieków i systemy kanalizacji zbiorczej dotyczy m.in. 15 gmin z województwa podlaskiego. Program zakłada modernizację i rozbudowę 6 oczyszczalni ścieków oraz budowę jednej nowej i 44 km sieci kanalizacji sanitarnej do 12 oczyszczalni.

Wykres 31. Kanalizacja – zmiany długości sieci w latach 2003–2014

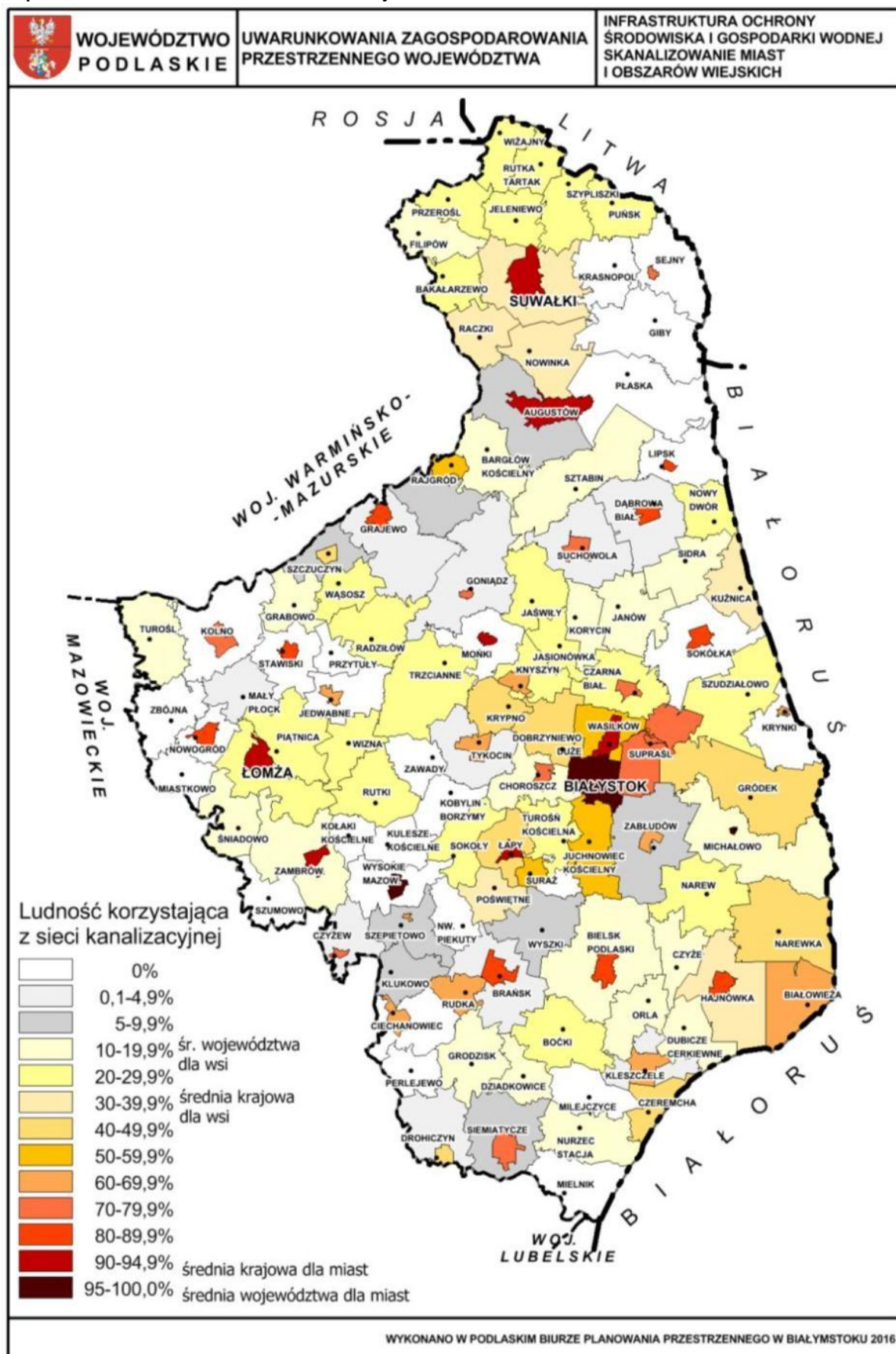
Źródło: GUS

Wykres 32. Przepustowość oczyszczalni ścieków [m³/doba]

Źródło: GUS

Mapa 5. Skanalizowanie miast i obszarów wiejskich

System transportowy województwa

Europejskie Korytarze Transportowe (TEN-T)

- Europejski Korytarz Transportowy Helsinki – Tallin – Ryga – Kowno – Warszawa przebiega przez woj. podlaskie, z obsługą ruchu drogowego i kolejowego:
 - drogą krajową ekspresową: S8 na odcinku Warszawa – Ostrów Mazowiecka i S61 Ostrów Mazowiecka – Łomża – Szczuczyn – Ełk – Raczki – Suwałki – Budzisko – granica państwa (Kowno),
 - linią kolejową E75 Warszawa – Białystok – Ełk – Suwałki – Trakiszki – gr. państwa.

Przebieg linii kolejowej E75 przez Ełk wpłynie na zwiększenie rangi dworca Białystok Starosielce, a równocześnie może obniżyć nieco rangę dworca Białystok Główny w przypadku jego omijania przez część pociągów.
- Trasa *Via Carpatia* na bazie odcinka proj. drogi S19 – odc. DK nr 8 i odc. S61 była zgłaszana przez rząd Polski do włączenia jej w sieć TEN-T. Decyzją Komisji Europejskiej z listopada 2013 r., wniosek ten został oddalony. Aktualnie w związku z połączeniem dróg ekspresowych S19 i S61 drogą ekspresową S16 odcinkiem S61 (Ełk) – S19 (Knyszyn), nastąpiła korekta trasy *Via Carpatia*, tj. jej obsługi odcinkami dróg S19, S16 i S61. Stworzy to szansę ponownego ubiegania się o włączenie całej „Via Carpatia” do sieci TEN-T. W przypadku takiego przebiegu „Via Carpatia”, odcinkiem drogi S61 Ełk – Trakiszki – gr. państwa przebiegać będą obie trasy tj. „Via Baltica” i *Via Carpatia*.
- Korytarz sieci bazowej TEN-T Morze Północne-Bałtyk o przebiegu wynikającym z rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 1316/2013, łączący porty Holandii i Niemiec z krajami Nadbałtyckimi, obsługiwany linią kolejową E75 „Rail Baltica” oraz drogą ekspresową „Via Baltica”.

Drogi krajowe

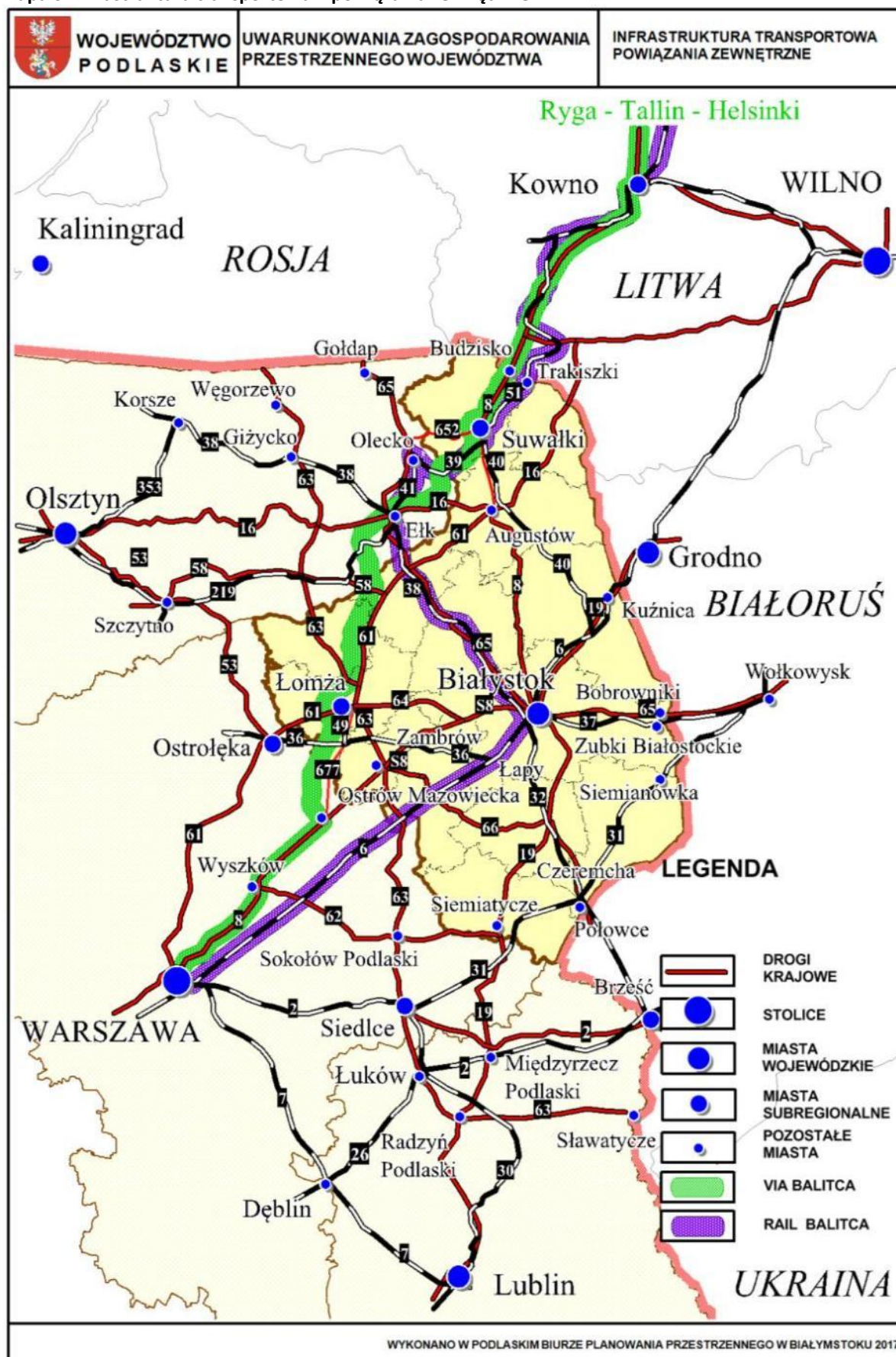
Drogi krajowe w województwie podlaskim – wykaz wg. Zarządzenia nr 73 Gen. Dyrektora Dróg Krajowych i Autostrad, z 2 grudnia 2008r. z późn. zm. (po zarządzeniu nr 13 z 22 lipca 2016r.) zawiera tabela 20.

Tabela 20. Drogi krajowe w województwie podlaskim

Nr. drogi	Przebiegi dróg	Klasa drogi
8	Granica państwa – Kudowa Zdrój – Kłodzko – Żąbkowice Śląskie – Wrocław – Oleśnica – Syców – Kępno – Złoczew – Sieradz – droga 1 /węzeł „Łódź Południe”/ – Piotrków Trybunalski – Rawa Mazowiecka – Warszawa – Radzymin – Wyszaków – Ostrów Mazowiecka – Zambrów – Białystok – Korycin – Augustów – Raczki – Suwałki – Budzisko – granica państwa.	GP
16	Dolna Grupa – Grudziądz – Iława – Ostróda – Olsztyn – Mrągowo – Ełk – Augustów – Pomorze – Poćkun – Ogrodniki – granica państwa.	GP
19	Granica państwa – Kuźnica – Białystok – Siemiatycze – Międzyrzec Podlaski – Kock – Lubartów – Lublin – Kraśnik – Janów Lubelski – Nisko – Sokołów Małopolski – Rzeszów – Babica – Lutcza – Domaradz – Miejsce Piastowe – Dukla – Barwinek – granica państwa.	GP
58	Olsztynek – Zgniłochy – Jedwabno – Szczytno – Babięta – Ruciane Nida – Pisz – Biała Piska – Szczuczyn.	G
61	Warszawa – Jabłonna – Legionowo – Serock – Różan – Ostrołęka – Łomża – Grajewo – Augustów/Droga 8 i 16 węzeł „Augustów” – Raczki/ węzeł „Raczki” / - Suwałki/węzeł „Suwałki Południe”/.	GP
62	Strzelno – Kobylniki – Radziejów – Brześć Kujawski – Włocławek – Nowy Duninów – Płock – Wyszogród – Nowy Dwór Mazowiecki – Pomiechówek – Serock – Wierzbica – Wyszaków – Łochów – Węgrów – Drohiczyń – Anusin /droga nr 19/.	G
63	Granica państwa – Węgorzewo – Giżycko – Pisz – Kisielnica – Łomża – Zambrów – Ceranów – Sokołów Podlaski – Siedlce – Łuków – Radzyń Podlaski – Wisznice – Sławatycze – granica państwa.	G
64	Piątnica Poduchowna – Wizna – Stare Jezewo	G
65	Granica państwa – Gołdap – Olecko – Ełk – Grajewo – Mońki – Białystok – Bobrowniki – granica państwa.	G
66	Zambrów – Wysokie Mazowieckie – Brańsk – Bielsk Podlaski – Kleszczewo – Czeremcha – granica państwa.	G

Źródło: Opracowanie UMWP na podstawie zarządzenia nr 73 Gen. Dyrektora Dróg Publicznych i Autostrad

Mapa 6. Infrastruktura transportowa – powiązania zewnętrzne

Podstawą do wskazywania szczegółowych przebiegów dróg krajowych jest rozporządzenie Ministra Infrastruktury i Rozwoju z dnia 2 lipca 2015r. w sprawie ustalenia przebiegu dróg krajowych (Dz. U. z 2015r. poz. 941 z późn. zm.)

Drogi ekspresowe w województwie podlaskim (o kluczowym znaczeniu w obsłudze ruchu drogowego międzynarodowego, krajowego i regionalnego), - wykaz zgodny z rozporządzeniem Rady Ministrów (Dz.U z 2016r. poz. 784) zawiera tabela 21.

Tabela 21. Drogi ekspresowe w województwie podlaskim

Nr drogi	Docelowy – kierunkowy przebieg drogi	Klasa drogi
S8	Kobierzyce – A8(Wrocław) ... ¹⁾ A8 (Psie Pole) – Kępno – Sieradz – A1 (Łódź) ... ¹⁾ A1 (Piotrków Trybunalski) – Rawa Mazowiecka – S2 (Opacz) ... ¹⁾ S2 (Konotopa) – Warszawa – Ostrów Mazowiecka – Zambrów – S19 (Choroszcz).	S
S16	S51 (Olsztyn) - S61(Elk) - S19 (Knyszyn).	S
S19	(Grodno) granica państwa – Kuźnica – Sokółka – Korycin – Knyszyn – Dobrzyniewo Duże – Choroszcz – Siemiatycze – S12 (Rudnik) ... ¹⁾ S12 (Dąbrowica) – Nisko – A4 (Rzeszów Wschód) ... ¹⁾ – A4 (Rzeszów Zachód) – Barwinek – granica państwa (Preszow).	S
S61	S8 (Ostrów Mazowiecka) – Łomża – Stawiski – Szczuczyn – Elk – Raczki – Suwałki – Budzisko – granica państwa (Kowno)	S

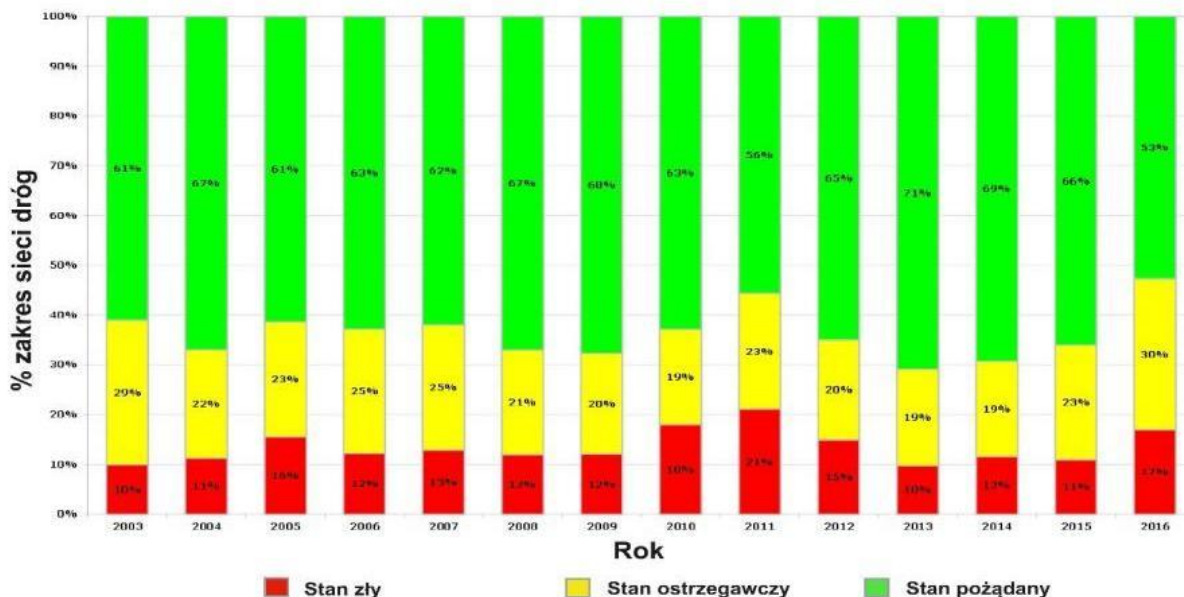
...¹⁾ - przerwa w ciągłości przebiegu drogi o danym numerze

Źródło: Opracowanie własne na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów Dz. U. z 2016 r. poz. 784

Parametry dróg krajowych są w większości o przekroju jednojezdniowym z szerokością jezdni 7 m i 6 m, z wyjątkiem odcinków o przekrojach dwujezdniowych: obwodnica Zambrowa (S8) i Jeżewo – Białystok (S8), Białystok – Katrynka (nr 8) oraz w Białymstoku (nr 8, nr 19 i nr 65) i w Suwałkach (nr 8).

Stan techniczny nawierzchni, wg SOSN dróg krajowych woj. podlaskiego w poszczególnych latach od 2003 do 2014 roku, przedstawiono na poniższym diagramie.

Wykres 33. Charakterystyka tempa degradacji nawierzchni dróg krajowych w latach 2003-2016

Źródło: GDDKiA w Białymstoku

Z ww. oceny wynika, że stan nawierzchni dróg krajowych w rozpatrywanym okresie był zmienny i w poszczególnych latach występowała tendencja poprawy do 2009 r., w 2011 r. znaczny spadek ilości dróg w stanie dobrym, natomiast w ostatnich latach widać znaczną poprawę w stosunku do lat poprzednich.

Średni dobowy ruch (SDR) na drogach krajowych w 2015 r. wynosił 7 082 poj./dobę, co uplasowało województwo na 15 miejscu, przed województwem warmińsko-mazurskim; nie daje to

pełnego obrazu warunków funkcjonowania ruchu. „Wąskie gardło”, w wyniku przekroczenia normatywnej przepustowości wynoszącej 1 250 p/h (przy szerokości jezdni 7 m i przy poziomie swobody ruchu D), występuje np. na odcinku drogi nr 8: węzeł „Białystok Zachód” – Białystok (2050 p/h).

Kolizje z siecią osadniczą stwarzają odcinki dróg krajowych przebiegające przez zabudowę:

- a) nr 8 – Białegostoku, Korycina, Kumiały, Skindzierza, Chodorówki, Poświętnego, Krzywej, Suchowoli, Sztabina, Białobrzegów, Suwałk i Szypliszek,
- b) nr 16 – Augustowa,
- c) nr 19 – Kuźnicy, Sokółki, Straży, Czarnej Białostockiej, Białegostoku, Zwierek, Zabłudowa, Ryboł, Proniewicz, Bielska Podlaskiego, Bociek, Dziadkowice, Siemiatycze,
- d) nr 61 – Miastkowa, Łomży, Piątnicy, Szczuczyna, Grajewa, Rajgrodu, Bargłowa Kościelnego,
- e) nr 63 – Łomży, Zambrowa, Czyżewa, Małego Płocka, Kolna,
- f) nr 65 – Grajewa, Moniek, Białegostoku,
- g) nr 66 – Zambrowa, Wysokiego Mazowieckiego, Szepietowa, Brańska, Bielska Podlaskiego, Kleszczel, Czeremchy.

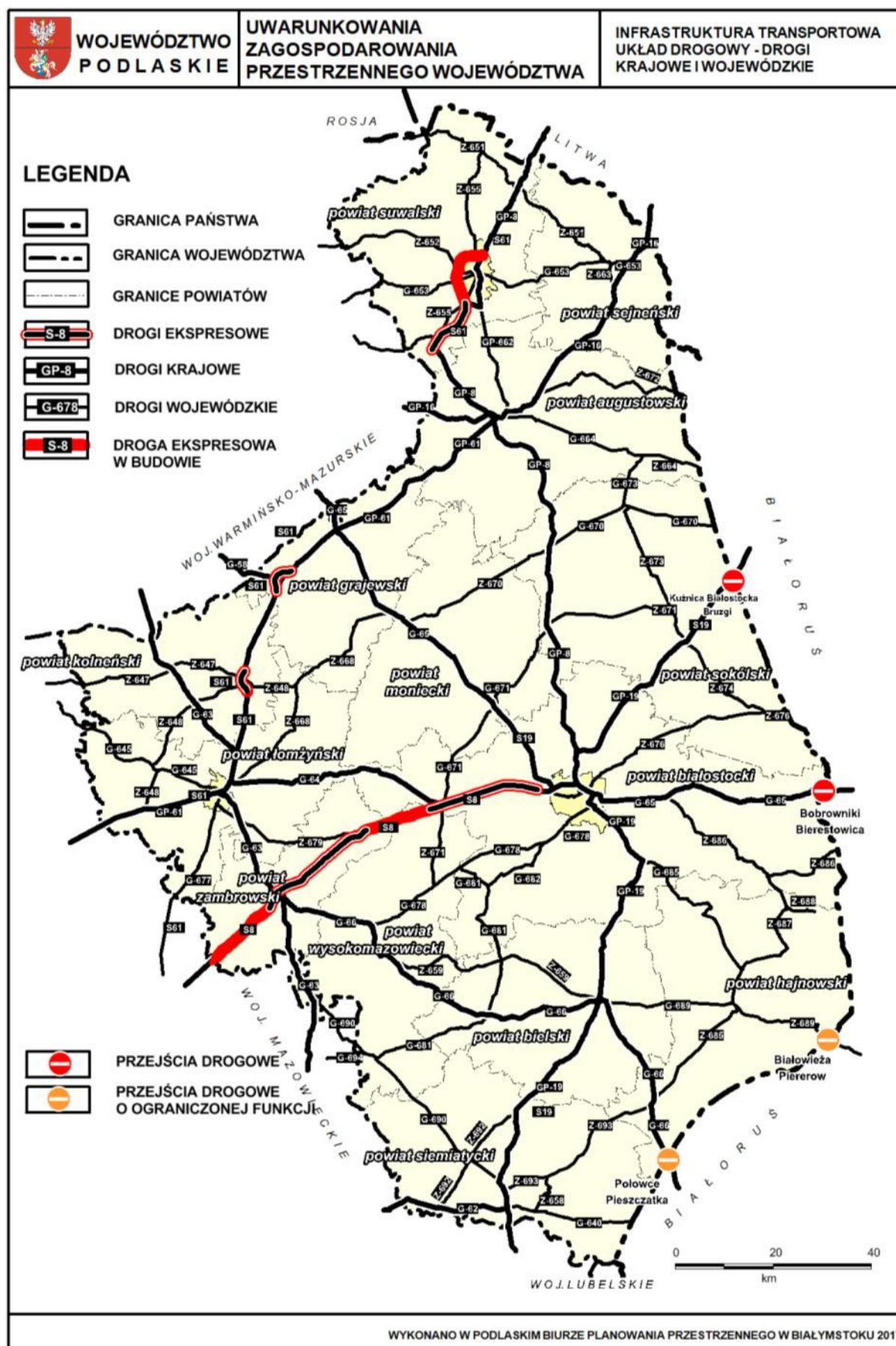
Drogi wojewódzkie

Wykaz dróg wojewódzkich w województwie podlaskim przedstawia tabela 22.

Tabela 22. Drogi wojewódzkie

Lp.	Numer drogi	Przebieg dróg wojewódzkich	Klasa drogi
1.	640	Droga 19 /Anusin/ - Radziwiłłówka – granica państwa	G
2.	645	Myszyniec – Dęby – Nowogród – Łomża	G
3.	647	Dęby – Kolno – Gromadzyn – Wykno – Stawiski	Z
4.	648	Miastkowo – Nowogród... Morgowniki – Korzeniste – Stawiski – Przytuły	Z
5.	651	Gołdap – Żytkiejmy – Szypliszki – Sejny	Z
6.	652	Kowale Oleckie – Suwałki	Z
7.	653	Sedranki /droga 65/ – Bakałarzewo – Suwałki – Sejny – Poćkuny	G
8.	655	Kąp – Wydminy – Olecko – Raczek – Suwałki – Rutka-Tartak	Z
9.	658	Droga 640 – Kudelicze – Pawłowicz – Grabarka – Kajanka	Z
10.	659	Topczewo – Hodyszewo – Nowe Piekuty – Dąbrówka K. – droga nr 66	Z
11.	662	Augustów – Suwałki	GP
12.	663	Pomorze – Sejny	Z
13.	664	Augustów – Lipsk – granica państwa	Z/G/Z
14.	668	Piątница Poduchowna – Przytuły – Osowiec	Z
15.	670	Osowiec – Dąbrowa Białostocka – Nowy Dwór – granica państwa	Z/G
16.	671	Sokolany – Korycin – Knyszyn – Stare Jeżewo – Sokoły	Z/G/Z
17.	672	Przewięź – Sucha Rzeczka – Płaska – Mikaszówka – Gruszki – Rudawka	Z
18.	673	Lipsk – Dąbrowa Białostocka – Sokółka	G/Z
19.	674	Sokółka – Krynki	Z
20.	676	Białystok – Supraśl – Krynki – granica państwa	G/Z
21.	677	Łomża /droga 63/ - Śniadowo – Ostrów Mazowiecka – Małkinia – Kosów Lacki – Sokołów Podlaski	G
22.	678	Białystok – Sokoły – Wysokie Mazowieckie	G
23.	679	Łomża – Podgórze – Gać – Mężenin	Z
24.	681	Roszek-Wodźki – Łapy – Poświętne – Brańsk – Ciechanowiec	G
25.	682	Łapy – Turośń Dolna – Markowszczyzna	G
26.	685	Zabłudów – Narew – Nowosady – Hajnówka – Kleszczele	G/Z
27.	686	Zajma – Michałowo – Jałówka	Z
28.	687	Juszkowy Gród – Bondary – Narewka – Nowosady	Z
29.	688	Tarnopol – Siemianówka	Z
30.	689	Bielsk Podlaski – Hajnówka – Białowieża – granica państwa	G/Z
31.	690	Czyżew – Ciechanowiec – Siemiatycze	G
32.	692	Drohiczyn – Sytki – Korzeniówka Duża – Skiwy Duże – Malinowo – Korzeniówka – Dziadkowice	Z
33.	693	Kleszczele – Siemiatycze	Z
34.	694	Przyjmy – Brok – Ciechanowiec	G

Mapa 7. Drogi krajowe i wojewódzkie

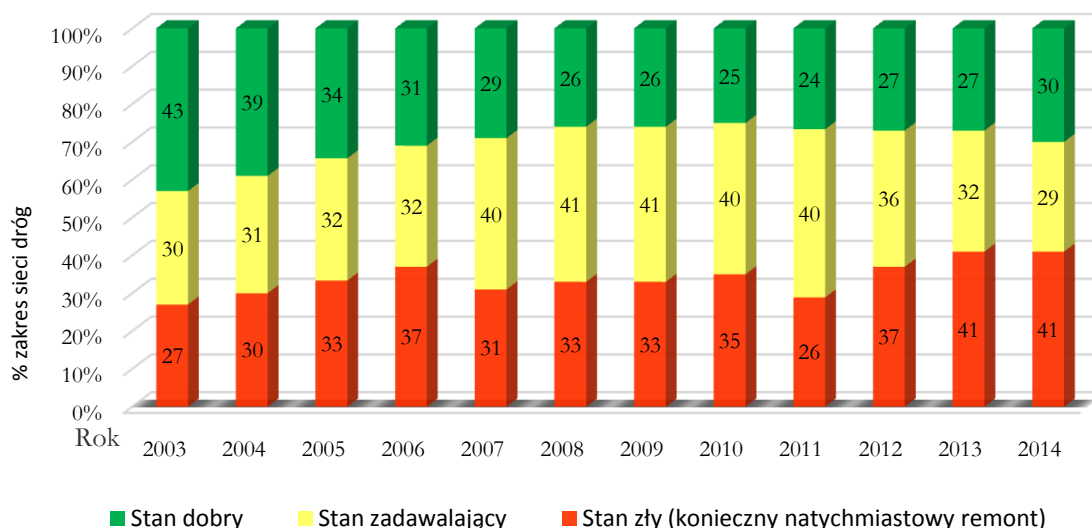

Średni dobowy ruch (SDR) na drogach woj., z wyjątkiem odcinków dróg znajdujących się w miastach na prawach powiatów, w 2015 r. wynosił 2565 poj. na dobę. Obciążenie ruchem dróg woj. plasuje województwo na 13 miejscu w kraju, przed województwami: zachodniopomorskim, lubuskim i warmińsko-mazurskim. Średni dobowy ruch na drogach wojewódzkich w skali ogólnej nie daje obrazu warunków funkcjonowania ruchu. Normatywne przepustowości dróg były przekroczone przy poziomie swobody ruchu D wynoszące 1050 p/h przy szerokości jezdni 6 m na drodze 678 na odcinku Białystok – Tołcze o natężeniu ruchu 1614 p/h oraz 1250 p/h przy szer. jezdni 7 m na drodze nr 676 na odc. Porosły – Białystok o natężeniu ruchu ca 1550 p/h.

Kolizje z siecią osadniczą stwarzają odcinki dróg przebiegające przez zabudowę: nr 645 – Kupisk Starych, nr 652 – Filipowa, nr 653 – Bakalarzowa, Suwałk, Sejn, nr 655 – Raczek, Suwałk, nr 671 – Janowa, Korycina, Krypna, Tykocina, Sokół, nr 673 – Dąbrowy Białostockiej, Nirośna, Mościch, Słomianki, Bierwiche, Siekierok, Sokolan, Kraśnian, nr 676 – Białegostoku, Ogrodniczek, Supraśla, nr 677 – Konarzyc, nr 678 – Białegostoku, Horodnian, Księżyna, Zalesian, Mazur, Broku nr 682 – Uhowa, Turośni Dolnej, Markowszczyzny, nr 685 – Narwi, Dubin, Hajnówki, Trześcianki, nr 687 – Bondar, Lewkowa Nowego, Narewki, nr 690 – Ciechanowca, nr 662 – Nowinka.

Stan techniczny nawierzchni wg SOSN dróg wojewódzkich województwa podlaskiego w poszczególnych latach od 2003 do 2014 roku przedstawia poniższy wykres.

Wykres 34. Charakterystyka tempa degradacji nawierzchni dróg wojewódzkich

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PZDW w Białymstoku

Z diagramu wynika, że stan techniczny nawierzchni dróg był zmienny w poszczególnych latach, z tendencją pogorszenia.

Drogi powiatowe

Na obszarze województwa podlaskiego występują drogi powiatowe:

- zamiejskie o numerach: 1090B÷1125B, 1127B÷1154B, 1156B÷1181B, 1183B÷1242B, 1243B÷1738B, 1740B÷1756B, 1759B÷1786B, 1787B÷2065B, 2068B÷2090B, 2092B÷2096B, 2098B÷2109B,
- miejskie – we wszystkich miastach województwa w ilości zależnej od wielkości miasta.
- Szerokość jezdni dróg powiatowych zamiejskich wynosi: jednopasowych 3–3,5 m, dwupasowych 5– 5,5 m.

Długość dróg wg stanu nawierzchni na dzień 31.12.2015 r. przedstawia tabela 23.

Tab. 23. Długość dróg w podziale na kategorie

Kategorie dróg	Długość dróg			
	ogółem	o nawierzchni twardej	o nawierzchni twardej ulepszonej	gruntowe
krajowe	992	992	992	-
wojewódzkie	1282	1282	1282	-
powiatowe	7 796,9	6 732,6	5 947,5	1 064,3
gminne	16 525,7	3 918,1	3 619,6	12 607,6
Razem:	26596,6	12924,7	11841,1	13 671,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GDDKiA

Gęstość dróg w województwie (w kraju) na dzień 31.12.2015 r. wynosiła:

- o nawierzchni twardej – 64,0 km/100 km² (w kraju 93,0 km/100 km²),
- o nawierzchni twardej ulepszonej – 58,7 km/100 km² (w kraju 85,8 km/100 km²).

Uplasowało to województwo podlaskie odpowiednio na 13 miejscu w kraju pod względem gęstości dróg o nawierzchni twardej i twardej ulepszonej.

Infrastruktura systemu transportu kolejowego

1) Sieć linii kolejowych w województwie określonych w dokumentach rządowych z charakterystyką ich funkcji, stanu i parametrów technicznych obejmuje:

a) linie o znaczeniu państwowym wg Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 17 kwietnia 2013 roku (Dz. U. z 2013 r., poz. 569):

- nr 6 Zielonka – Kuźnica Białostocka – granica państwa (na odcinku do Białegostoku w I europejskim korytarzu transportowym): zelektryfikowana, na odcinku do Białegostoku dwutorowa, na pozostałym jednotorowa,
- nr 34 Siedlce – Hajnówka: na odcinku do Czeremchy dwutorowa, na dalszym do Hajnówki jednotorowa,
- nr 38 Białystok – Bartoszyce: jednotorowa, zelektryfikowana,
- nr 39 Olecko – Suwałki (w I europejskim korytarzu transportowym) jednotorowa,
- nr 40 Sokółka – Suwałki: jednotorowa,
- nr 51 Suwałki – Trakiszki – granica RP (w I europejskim korytarzu transportowym) jednotorowa,

b) pozostałe linie normalnotorowe:

- nr 31 Hajnówka – Siemianówka – granica RP: jednotorowa z ruchem zawieszonym,
- nr 32 Czeremcha – Białystok: jednotorowa,
- nr 36 Ostrołęka – Łapy: jednotorowa, z ruchem towarowym tylko na odcinku Ostrołęka – Śniadowo, na dalszym z zawieszonym,
- nr 37 Białystok – Zubki Białostockie: jednotorowa, z ruchem towarowym tylko na odcinku do Waliń, na dalszym z ruchem zawieszonym,
- nr 43 Czeremcha – granica państwa – Brześć: jednotorowa, ruch zawieszony,
- nr 49 Śniadowo – Łomża: jednotorowa, z ruchem towarowym,
- nr 52 Lewki – Hajnówka – Nieznany Bór: jednotorowa, z ruchem towarowym na odcinku Hajnówka – Nieznany Bór, odcinek Nieznany Bór – Białowieża od 2007 r. przekazany Starostwu Powiatowemu w Hajnówce, z ruchem zawieszonym,
- nr 515 Białystok – Białystok Starosielce: jednotorowa,
- nr 516 Turczyn – Białystok Starosielce: jednotorowa, z ruchem zawieszonym,
- nr 517 Papiernia – Las Suwalski: łącznica jednotorowa,
- nr 910 Nowosady – Chryzanów: jednotorowa, z ruchem zawieszonym,
- nr 911 Bernadczyna – Oskierki: jednotorowa,
- nr 913 Narewka – Planta: jednotorowa,
- nr 914 Narewka – Wiątków: jednotorowa, z ruchem zawieszonym,
- nr 922 Sokółka – Buchwałowo: jednotorowa,

c) linie szerokotorowe:

- nr 57 granica państwa – Sokółka – Geniusze: jednotorowa, na odcinku Sokółka – Geniusze nieeksploatowana,
 - nr 59 granica państwa Siemianówka – Chryzanów: jednotorowa, na odcinku Zabłotczyzna – Chryzanów w rewitalizacji,
 - nr 912 Zabłotczyzna – Oskierki: jednotorowa,
 - nr 915 Mikłaszewo – *Planta*: jednotorowa,
 - nr 916 Siemianówka – Wiącków: jednotorowa, cz. eksploatowana w rewitalizacji,
 - nr 923 Buchwałowo – Buchwałowo Wschód: jednotorowa,
- d) długość linii kolejowych eksploatowanych w 2013 r. na obszarze województwa podlaskiego wynosiła ogółem 693 km, w tym jednotorowych 586 km, dwutorowych 107 km, zelektryfikowanych 221 km, szerokotorowych 48 km.
- 2) Przygraniczna infrastruktura kolejowa i drogowa** wykorzystywana lub przydatna dla rozwoju aktywności gospodarczej, w tym:
- obecnie wykorzystywana infrastruktura kolejowa i drogowa – przejść granicznych polsko-białoruskich, bocznic normalnotorowych i szerokotorowych oraz sąsiadujących z nimi dróg krajowych i wojewódzkich:
 - przejścia drogowe i kolejowe w Kuźnicy oraz bocznic kolejowe z linii nr 6 w Sokółce, Buchwałowie, Łosošnej, Czuprynowie i Kuźnicy, z obsługą drogą krajową nr 19 i odcinkiem powiatowej nr 1264B,
 - przejścia w Siemianówce i bocznic kolejowe z linii nr 31 w Siemianówce, *Plancie*, Narewce i Skupowie, z obsługą drogą wojewódzką nr 687 i drogami powiatowych o numerach 1644B i 1776B,
 - możliwość wykorzystania w gminie Gródek istniejących bocznic kolejowych (normalnotorowych i szerokotorowych) z obsługą drogą krajową nr 65.
- 3) Wykorzystanie infrastruktury kolejowej** dla potrzeb pasażerskiej komunikacji zbiorowej w obszarze funkcjonalnym Białegostoku jest ograniczone. Zwarty układ przestrzenny m. Białegostoku z jednej strony, a liniowy charakter obsługi transportem kolejowym z drugiej, sprawiają, że aktualnie kolej w mieście Białymstoku może tylko pełnić rolę wspomagającą, i to dla przewozów dłuższych niż miejskie.

Przejścia graniczne

Na granicy zewnętrznej Unii Europejskiej z Białorusią w województwie podlaskim istnieją lub są potrzebne następujące przejścia graniczne:

1) drogowe istniejące:

- a) *Kuźnica Białostocka – Bruzgi*: najnowocześniejsze przejście graniczne przeznaczone do odpraw ruchu osobowego, pieszego i ciężarowego, o powierzchni 18 ha, przepustowości na dobę 8 000 pojazdów osobowych oraz 1 500 pojazdów ciężarowych, z kontrolą: weterynaryjną, sanitarną, fitosanitarną i jakości handlowej artykułów rolno-spożywczych,
- b) *Bobrowniki – Bierestowica*: najnowocześniejsze przejście graniczne przeznaczone do odpraw ruchu osobowego, pieszego, ciężarowego, o przepustowości na dobę: 3 000 pojazdów osobowych oraz 1 000 pojazdów ciężarowych z kontrolą: sanitarną, fitosanitarną i jakości handlowej artykułów rolno-spożywczych,
- c) *Połowce – Pieszczatka*: dla obywateli Polski i Białorusi, o przepustowości na dobę 750 samochodów osobowych; trwa budowa i planowane jest poszerzenie funkcji na przejście graniczne międzynarodowe,
- d) *Białowieża – Piererow*: przejście pieszo-rowerowe turystyczne, z niezbędną infrastrukturą graniczną,

2) kolejowe istniejące:

- a) *Kuźnica Białostocka – Grodno*: przejście graniczne przeznaczone do odpraw ruchu osobowego i towarowego, aktualnie trwa jego przebudowa,
- b) *Zubki Białostockie – Bierestowica*: przejście graniczne nieczynne od 1992 r.,
- c) *Siemianówka – Świsłocz*: przejście graniczne towarowe z budową infrastruktury w Siemianówce,

- d) *Czeremcha – Wysokolitowsk*: ruch zawieszony,
- 3) wodne istniejące na Kanale Augustowskim:
- a) *Rudawka – Lesnaja*: do obsługi ruchu granicznego turystycznego na kanale, wymaga rozbudowy infrastruktury granicznej,
- 4) drogowe do ustanowienia, wynikające z dokumentów rządowych oraz analiz planistycznych (w tym studiów pogranicza polsko-białoruskiego):
- a) *Lipszczany* w gm. Lipsk – z trwającymi pracami legislacyjnymi, opracowaniem planistycznym i terenem skarbu państwa,
- b) *Tokary* w gm. Mielnik – z lokalizacją wynikającą ze studium pogranicza polsko-Białoruskiego.

Motoryzacja

Wskaźnik motoryzacji w województwie podlaskim w 2014 r. wynosił 447 s.o./1000 mieszkańców (w kraju 504 s.o./1000 mieszkańców), co uplasowało województwo na 10 miejscu w kraju, za podkarpackiem – 462 s.o./1000 mieszkańców.

Regularna komunikacja autobusowa w województwie podlaskim w 2014 r. prowadzona była na 642 liniach o ogólnej długości 38 793 km oraz 14 liniach międzynarodowych o długości 18 091 km. W ogólnej liczbie linii krajowych dominowały podmiejskie (w granicach do 50–60 km), które stanowiły 72%. Linie podmiejskie i regionalne (powyżej 50–60 km do 160 km) stanowiły 92,5% ogólnej liczby linii krajowych.

Komunikacja pośpieszna dalekobieżna i międzynarodowa jest zapewniona przez przedsiębiorstwa PKS i prywatne na liniach autobusowych przebiegających województwo.

Miejska komunikacja autobusowa funkcjonuje w 10 miastach województwa, tj. w: Augustowie, Białymstoku, Bielsku Podlaskim, Grajewie, Hajnówce, Łomży, Siemiatyczach, Sokółce, Suwałkach i Zambrowie. Liniami komunikacji miejskiej Białegostoku obsługiwane są miasta Wasilków i Choroszcz, a linią komunikacji miejskiej Łomży miasto Nowogród. Najwięcej pasażerów przewieziono w 2004 r. – 131 mln, a najmniej w 2010 r. – 99,5 mln.

Infrastruktura lotnicza województwa

Aktualnie w województwie podlaskim nie ma komunikacji lotniczej. Istniejące lotniska o nawierzchni trawiastej: Białystok Krywlany (EPBK) i Suwałki (EPSU) pełnią funkcje sportowo-sanitarne, a lotnisko Białystok Krywlany obsługuje także samoloty Straży Granicznej i samoloty pełniące funkcje gospodarcze. Są także lądowiska prywatne w: Białousach w gm. Janów, Narwi w gm. Narew, Turośni Kościelnej, Lewickich gm. Juchnowiec Kościelny i Czyżach. Brak lotnisk użytku publicznego obniża atrakcyjność inwestycyjną i turystyczną województwa.

Zarząd Województwa Podlaskiego podjął decyzję o rezygnacji z budowy lotniska regionalnego przynajmniej do 2020 r. Obsługa ruchu lotniczego będzie mogła odbywać się na lotnisku „Krywlany” w Białymstoku po jego stosownej przebudowie.

Urząd Miasta Suwałki przygotowuje budowę lotniska komunikacyjnego na bazie istniejącego sportowo-sanitarnego w Suwałkach.

Na lokalizację lotniska sportowo-sanitarnego wg *Planu* miejscowego na terenach powojсковych w Czerwonym Borze w gminie Zambrów nie zgadza się RDOŚ.

Inne rodzaje transportu

Główne szlaki rowerowe (turystyczne): międzynarodowe, transgraniczne i krajowe:

- a) szlak rowerowy międzynarodowy Euro Velo R 11 (EVIII) Ateny – Skopje – Belgrad – Koszyce – Kraków – Warszawa – Wilno – Tallin – Helsinki – Nordkapp (Norwegia), przebiegający przez województwo podlaskie na trasie: Tarnowo – Miastkowo – Czartoria – Jankowo – Nowogród – Szablak – Jednaczewo – Łomża – Piątnica – Kalinowo – Drozdowo – Rakowo-Czachy – Rakowo-Boginie – Krzewo – Bronowo – Niwkowo – Wizna – Ruś – Sambory – Sieburczyn – Rutkowskie – Burzyn – Szostaki – Mocarze – Chyliny – Pluty – Brychy – Barwiki – Racibory – Radziłów – Klimaszewnica – Białaszewo – Okół – Ruda – Modelówka – Pieńczykówek – Stoczek – Ciszewo – Kuligi – „Las Grzędy” – Woźnawieś – Orzechówka – Tajenko – Sosnowo – Gabowe Grądy –

Białobrzegi – Augustów – Studzieniczna – Serwy – Bryzgiel – Gawrych Ruda – Wigry – Karolin – Sejny – Ogrodniki – (Lazdijai) o długości około 336 km,

b) szlaki rowerowe transgraniczne:

- „Pierścień rowerowy Suwalszczyzny” R65 Żegary – Przystawańce – Puńsk – Budzisko – Rutka-Tartak – Ejszeryszki – Wiżajny – Leszkie – Stańczyki – Przerośl – Rakówek – Wólka – Filipów – Bakalarzewo – Raczki – Dowspuda – Grabowo – Barszcze – Dręstwo – Kopiec – Wrotki – Sztabin – Krasnybór – Lipsk – Rygałówka – Bartnik – Żabickie – Rubcowo – Gruszki – Rudawka – Muły – Rygol – Giby – Zelwa – Berżniki – Ogrodniki – Żegary o długości około 316 km,
- „Białowiecki Szlak Transgraniczny”: Narew – Tymiewicze Duże – Kamień – Kuraszewo – Nowokornino – Nowoberezowo – Hajnówka – Budy – Teremiski – Stara Białowieża – Białowieża – Grudki – granica państwa: odcinek na Białorusi Piererow – Biały Lasek – Szereszewo – Prużany – Rużany – Nowy Dwór o długości po stronie polskiej około 58 km, a całkowitej 205 km,

c) szlaki rowerowe krajowe:

- „Wschodni Szlak Rowerowy Green Velo” przebiegający przez: Suwalszczyznę i Puszcę Augustowską (Suwalski Park Krajobrazowy, Dolina Czarnej Hańczy, Suwałki, Wigierski Park Narodowy, Klasztor Kamedułów nad Jeziorem Wigry, Kanał Augustowski, Puszcza Augustowska, Augustów); Dolinę Biebrzy i Narwi (Biebrzański Park Narodowy, Czerwone Bagno, Carska Droga, Osowiec Twierdza, Łomżyński Park Krajobrazowy Doliny Narwi, Łomża, Tykocin, Narwiański Park Narodowy); Puszcza Białowieża i Knyszyńska (Białystok, Pałac Branickich, Opera i Filharmonia Podlaska, Supraśl, Muzeum Ikon, Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej, Zalew Siemianówka, Białowiecki Park Narodowy, Muzeum Przyrodniczo Leśne, Rezerwat Pokazowy Żubrow, Kolejka Wąskotorowa, Hajnówka); Dolina Bugu (Święta Góra Grabarka, Mielnik, Góra Zamkowa).
- „Szlak Fortyfikacji Pozycji Granicznej”: Prawy Las – Filipów – Bakalarzewo – Raczki,
- „Podlaski Szlak Bociani”: Białowieża – Pogorzelce – Narewka – Stare Lewkovo – Odrynki – Narew – Trześcianka – Kaniuki – Wojszki – Doktorce – Suraz – Turośń Dolna – Baciuty – Bokiny – Pajewo – Tykocin – Piaski – Łaziuki – Łazy Duże – Zajki – Laskowiec – Strękowa Góra – Dobarz – Osowiec-Twierdza – Goniądz – Dawidowizna – Klewianka – Białosuknia – Grubisze – Mociesze – Dolistowo Stare – Jasionowo – Sztabin – Wilkownia – Starożyńce – Rudawka – Mikaszówka – Strzelcowizna – Czerwony Folwark – Stary Folwark – Nowa Wieś – Dębowe – Wołownia – Gulbieniszki – Błaskowizna – Maciejowięta – Stańczyki o długości około 442 km,
- Dowspuda – Dubowo II – Suwałki – Mała Huta – Leszczewo – Stary Folwark o długości około 40 km,
- Wyszaków – Kamieńczyk – Treblinka – Jabłonka Lacka – Tonkiele – Wólka Zamkowa – Drohiczyn – Bujaki – Siemiatycze – Turna Mała – Serpelice – Janów Podlaski – Terespol – Kodeń – Jabłeczna – Włodawa – Sobibór – Dorohusk – Horodko o długości w województwie około 32 km, o całkowitej długości około 421 km.

Śródlądowe drogi wodne

Śródlądowe drogi wodne według obowiązujących przepisów to szlaki komunikacyjne, na których bez przeszkód może odbywać się żegluga statków. W obowiązującym obecnie Rozporządzeniu Ministra Infrastruktury z dnia 18 lutego 2010 r. w sprawie wykazu śródlądowych dróg wodnych państw członkowskich Unii Europejskiej (Dz.U. z 2010 r. nr 32 poz. 172) na obszarze województwa podlaskiego do dróg wodnych zaliczono:

- rzekę Biebrzę od ujścia Kanału Augustowskiego do ujścia Narwi,
- rzekę Bug od ujścia rzeki Muchowiec do ujścia Narwi,
- Kanał Augustowski od połączenia z Biebrzą do granicy państwa, wraz z jeziorami znajdującymi się na trasie tego kanału,
- rzekę Narew od ujścia Biebrzy do ujścia Wisły, wraz z Jeziorem Zegrzyńskim,
- rzekę Pisę od jeziora Roś do ujścia Narwi.

Wyżej wymienionym drogom wodnym nadano klasę I a, o znaczeniu regionalnym, dla których parametry eksploatacyjne, tj. minimalne wymiary szlaku żeglugowego w rzece i minimalne wymiary kanału, określono Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 7 czerwca 2002 r. w sprawie klasyfikacji śródlądowych dróg wodnych (Dz.U. z 2002 r. Nr 77, poz. 695 z późn. zm.).

Żegluga pasażerska śródlądowa, w tym transgraniczna (turystyczna – statkiem) odbywa się w okresie turystycznym od maja do września, a na zamówienie w miesiącach: marzec, kwiecień, październik po akwenach wodnych w Augustowie oraz od maja do października po jeziorze Wigry. Rejsy stałe w Augustowie odbywają się na dwóch trasach:

- a) Trasa Papieska: Port Augustów – rzeka Netta – jezioro Necko – rzeka Klonownica – Jezioro Białe – Śluza w Przewięzi – Jezioro Studzieniczne i z powrotem,
- b) Port Augustów – rzeka Netta – jezioro Necko – jezioro Rospuda – cieśnina na połączeniu rzeki Rospuda z jeziorem Rospuda i z powrotem. Rejsy po jeziorach w Augustowie obsługuje „Żegluga Augustowska” czterema statkami, przewożąc średnio ok. 100 000 turystów rocznie. Żeglugę na jeziorze Wigry prowadzi firma wyłaniana w przetargach.

Przeprawy promowe przez rzekę Bug odbywają się pomiędzy miejscowościami: Drohiczyn – Góry w gminie Korczew i Mielnik – Zaburze w gminie Sarnaki (woj. mazowieckie) oraz Niemirów – Gnojno w gminie Konstantynów (woj. lubelskie).

Diagnoza stanu infrastruktury transportowej

Infrastruktura drogowa, w zakresie której stwierdzono m.in.:

- a) poprawę transportową po wybudowaniu odcinków drogi ekspresowej S8, tj. obwodnicy Zambrowa i Wiśniewa, oraz odcinka Wiśniewo – Choroszcz (S19),
- b) kontynuację budowy brakujących odcinków drogi S8 od granicy województwa do Zambrowa, oraz prace przygotowawcze do budowy i rozbudowy dróg S61 i S19,
- c) odległe terminy zakończenia budowy całości drogi ekspresowej S61 *Via Baltica* i całości S19 *Via Carpatia* ze wspólnym odcinkiem Ełk – gr. RP i z problemem włączenia odcinka drogi S16 (Ełk) – S19 (Knyszyn) w sieć TEN-T,
- d) stosunkowo niewielki ruch na drogach krajowych (15 miejsce w kraju), z wyjątkiem dróg ekspresowych,
- e) brak normatywnych parametrów technicznych oraz obwodnic dużej ilości dróg krajowych i wojewódzkich stwarzający niebezpieczeństwa w funkcjonowaniu ruchu, zwłaszcza w miejscowościach na trasach ich przebiegu,
- f) braki urządzeń poprawiających stan bezpieczeństwa ruchu drogowego oraz urządzeń i obiektów niwelujących jego ujemny wpływ na środowisko,
- g) znaczna liczba dróg w stanie złym, w tym krajowych 117 km (12%) i wojewódzkich 509 km (41 %),
- h) duża liczba dróg o nawierzchni gruntowej, w tym powiatowych 14,9 % i gminnych 78,5 %, co stwarza trudności w obsłudze ruchu lokalnego, szczególnie w okresie jesieni i wiosny.

Infrastruktura kolejowa, w zakresie której stwierdzono m.in.:

- a) niedostosowanie linii kolejowych do przejść granicznych w Trakiszkach (*Rail Baltica*) i w Kuźnicy Białostockiej (nr 6) do kursowania pociągów z prędkościami 120 – 200 km/h oraz opóźniającą się modernizację linii E75,
- b) zawieszenie ruchu na niektórych liniach kolejowych,
- c) niewykorzystane możliwości przewozowe na wszystkich liniach kolejowych,
- d) zły stan techniczny niektórych linii kolejowych, a szczególnie nr 32 Czeremcha – Białystok i nr 49 Śniadowo – Łomża,
- e) niewykorzystaną linię kolejową nr 52 Hajnówka – Białowieża dla potrzeb ruchu turystycznego,
- f) zły stan techniczny większości dworców kolejowych,
- g) znaczne zagrożenie bezpieczeństwa ruchu na dużej ilości jednopoziomowych skrzyżowań linii kolejowych z drogami.

Infrastruktura lotnicza, w zakresie której stwierdzono:

- a) zaniechanie budowy podlaskiego lotniska regionalnego,
- b) możliwość dostosowania lotniska sportowo-sanitarnego na Krywlanach w Białymstoku do potrzeb komunikacji lotniczej,

- c) przygotowania do przebudowy lotniska sportowego w Suwałkach pod kątem potrzeb komunikacyjnych,
- d) brak możliwości lokalizacji lotniska sportowo-sanitarnego w Czerwonym Borze wg *Planu miejscowego*.

Infrastruktura transportu intermodalnego, w zakresie której stwierdzono:

- a) brak przewozów kombinowanych,
- b) brak terminali intermodalnych i centrum logistycznego.

Trasy ruchu rowerowego, w zakresie których stwierdzono zbyt małą ich ilość przy drogach zamieszkanych ze znacznym ruchem.

Przeprawy promowe przez rzekę Bug między miejscowościami Drohiczyn – Góry, Mielnik – Zabuze i Niemirów – Gnojno ważne dla funkcjonowania osadnictwa i turystyki.

Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego

Jednym z podstawowych narzędzi dostępu do informatyzacji staje się obecnie szerokopasmowy Internet oparty na światłowodowych infostradach.

Stan systemów w województwie podlaskim:

- SIEĆ PIONIER, która jest częścią ogólnopolskiej szerokopasmowej sieci optycznej (obejmuje 21 akademickich sieci MAN w całej Polsce). Istnieje już odcinek infostrady Poznań – Warszawa – Ostrołęka – Łomża – Białystok, linia relacji Gdańsk – Olsztyn – Suwałki – Białystok z odgałęzieniem w kierunku Kuźnicy i Grodna (Białoruś), linia Łomża – Siemiatycze – Białystok. Operatorem tej sieci jest Instytut Chemii Bioorganicznej PAN Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe,
- Miejska Sieć Komputerowa BIAMAN w Białymstoku, będąca rozległą szerokopasmową siecią komputerową typu MAN (Metropolitan Area Network), działającą na obszarze Białegostoku i województwa podlaskiego. Budowę i eksploatację sieci prowadzi Centrum Komputerowych Sieci Rozległych przy Politechnice Białostockiej. Centrum to jest jednym ze współtwórców Krajowej Akademickiej Sieci Szerokopasmowej POL 34/622 oraz PIONIER MSK BIAMAN. Z usług BIAMAN korzystają: szkoły wyższe i średnie, instytucje naukowo-badawcze, Urząd Miasta Białegostoku, Podlaski Urząd Wojewódzki, UM w Czarnej Białostockiej, szpitale, komendy policji i sądy, straż graniczna, przedsiębiorstwa miejskie – Wodociągi, MPEC itp.,
- oprócz PIONIERA – działają także operatorzy: Concet, Vectra, Cybertech, Euronet, Globnet, Amson, Elpos, Sav i Dipol,
- Wydział Informatyki, wspólnie z Centrum Komputerowych Sieci Rozległych Politechniki Białostockiej, współuczestniczy w realizacji projektu celowego CLUSTERIX. Zakłada on stworzenie w pełni funkcjonalnego środowiska GRID łączącego 12 największych miast Polski,
- Departament Informacji UM Białystok pracuje nad projektem szerokopasmowego programu radiowego WIMAKS. Zakłada się, że sygnał rozprowadzany będzie w sieci szkieletowej BIAMAN-u. Inwestycja ta ma służyć mieszkańcom miasta Białegostoku i gmin sąsiednich,
- przy wsparciu środków UE zrealizowany został projekt Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej (dł. sieci 1 882 km z 178 węzłami), co zapewniło dostęp do internetu dla 90% gospodarstw domowych województwa.

Tendencje i prognozy rozwoju

Problemem (określonym w Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 r.) jest niska dostępność teleinformatyczna. Pod względem odsetka miejscowości z dostępem do sieci światłowodowych województwo podlaskie zajmuje przedostatnią pozycję wśród województw kraju. Według UKE w 2012 roku w 92% miejscowości regionu żaden operator sieci nie oferował dostępu do zakończeń infrastruktury światłowodowej.

Województwo podlaskie zajmuje 12 miejsce na 16 województw w rankingu zdolności rozwiązywania problemów w zakresie rozwoju społeczeństwa informacyjnego. Duże zróżnicowanie w tym zakresie występuje wewnątrz województwa. Barierą jest niski poziom umiejętności społeczeństwa i stopień koordynacji działań wszystkich szczebli samorządowych, nauki i biznesu. Urząd Marszałkowski opracował „Koncepcję Społeczeństwa Informacyjnego”, gdzie dokonano ustaleń dotyczących uwarunkowań rozwoju systemów oraz wyznaczono kierunki informatyzacji

województwa. Inwestycje w zakresie rozwoju technologii informacyjnych są jednym z priorytetów Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014–2020.

System elektroenergetyczny województwa

Zużycie energii elektrycznej w województwie, z tendencją wzrostu (z wyjątkiem lat 2009–2010) przedstawione na wykresie 4 wynosiło w:

- 2000 r. – 2151,6 GWh/rok
- 2007 r. – 2475,2 GWh/rok
- 2008 r. – 2540,4 GWh/rok
- 2009 r. – 2483,0 GWh/rok
- 2010 r. – 2401,0 GWh/rok
- 2011 r. – 2689,0 GWh/rok
- 2012 r. – 2735,7 GWh/rok
- 2013 r. – 2754,6 GWh/rok
- 2014 r. – 2820,9 GWh/rok

Struktura systemu elektroenergetycznego województwa na poziomie napięć najwyższych (NN) i wysokich (WN)

Źródła zasilania – konwencjonalne i odnawialne

Województwo podlaskie zasilane jest z Krajowego Systemu Elektroenergetycznego (KSE) – liniami przesyłowymi NN 400 kV (dł. 162,7 km) bezpośrednio dostarczającymi energię elektryczną z warszawskiego węzła 400 kV (SE Miłosna 400/220 kV) poprzez SE 400 kV Stanisławów do SE 400/110 kV „Narew” w gm. Turośń Kościelna r- Drugostronne zasilanie na napięciu NN 400kV uzyskane zostało po wybudowaniu linii NN 400kVSE „Narew” – SE Łomża Systemowa- SE Ostrołęka. Zrealizowane połączenie systemów Polski i Litwy linią NN 400 kV relacji SE Łomża Systemowa – SE Ełk bis – granica państwa – SE ALYTUS (Litwa) wzmocniło bezpieczeństwo energetyczne województwa. Wyjścia liniowe WN 110 kV ze SE „Narew” zasilają głównie aglomerację białostocką. Sieć WN 110 kV w pozostałych częściach województwa jest zaopatrywana zewnętrznymi liniami WN 110 kV, tj.:

- północna część – z SE Ełk,
- zachodnia część – z SE Ostrołęka oraz w przyszłości z SE Łomża Systemowa nowymi wyjściami liniowymi WN 110 kV,
- południowa część – z sieci WN 110 kV województwa mazowieckiego.

Na obszarze woj. podlaskiego przebiegają trasy linii WN 220 kV:

- SE Roś (Białoruś) – SE GPZ 1 Białystok – obecnie nieczynna. Pas technologiczny linii planuje się częściowo wykorzystać pod projektowaną linią NN 400 kV SE Roś –SE „Narew”,
- SE Ostrołęka – SE Ełk, która w perspektywie może być przebudowana na linii NN 400kV

Oprócz zewnętrznych źródeł energii elektrycznej w obszarze województwa z siecią energetyki zawodowej współpracują:

- Elektrociepłownia EC Białystok (moc zainstalowana 203,5, a osiągalna 167 MW),
- PEC Suwałki o mocy 6,9 MW,
- Biogazownia w Rybołach o mocy 1 MW,
- Biogazownia w Wysokiem Mazowieckiem o mocy 1,6 MW,
- Biogazownia we wsi Wojny-Wawrzyńce (gmina Szepietowo) o mocy 2 MW.

W systemie energetycznym województwa swoje miejsca mają również źródła energii odnawialnej o mocy ca 175 MW, omówione w dziale 3.10.6.

Podstawowe elementy systemu elektroenergetycznego województwa – to stacje transformatorowo-rozdzielcze WN/SN i linie zasilające WN 110 kV, w tym:

a) stacje WN/SN tzw. GPZ-ty i RPZ-ty:

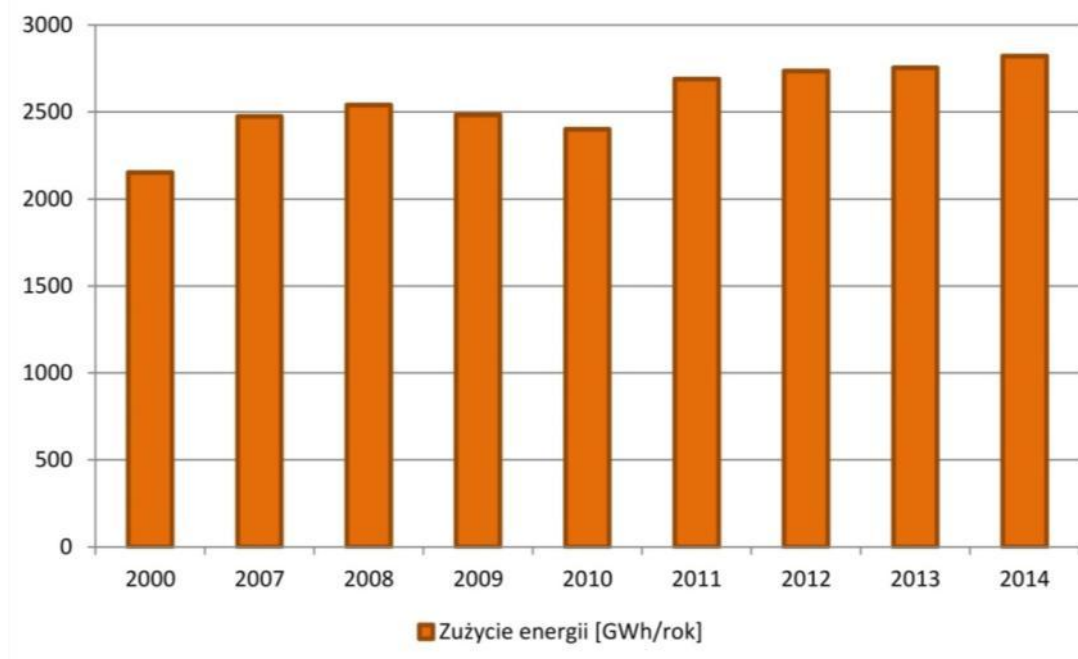
- w Białymstoku (10 szt.) – GPZ1, ECB, , RPZ-3, RPZ-4, RPZ-5, RPZ-6, RPZ-8, RPZ-9, RPZ-11, RPZ „Fasty”,
- w Łomży (3 szt.) – „Łomża 1”, „Łomża 2”, „Jantar”,
- w Suwałkach (4 szt.) – GPZ Suwałki, „Reja”, „Hańcza”, „Strefa”,

- w innych miastach (21 szt. RPZ-tów) – Knyszyn, Łapy, Mońki, Wasilków, Bielsk Podlaski, Hajnówka, Siemiatycze, Sokółka, Dąbrowa Białostocka, Wysokie Mazowieckie, Zambrów, Kolno, Grajewo 1 i Grajewo 2, Czarna Białostocka 1, „Polanka” Czarna Białostocka, Augustów I, Sejny, Michałowo, Ciechanowiec, Czyżew,
 - na obszarach wiejskich gmin (11 szt. RPZ-tów) – Lewkowo gm. Narewka, „Orla”, Adamowo gm. Mielnik, Jeżewo gm. Tykocin, Wizna, Osowiec gm. Goniądz, Filipów, Potasznia gm. Suwałki, Piecki gm. Filipów, Milejczyce,
- b) linie WN 110 kV (dł. ca 1200 km) zasilające poszczególne stacje transformatorowo- rozdzielcze WN/SN, stanowiące część sieci krajowej na napięciu WN 110 kV.

Ocena systemu – tendencje, potrzeby i bariery rozwoju:

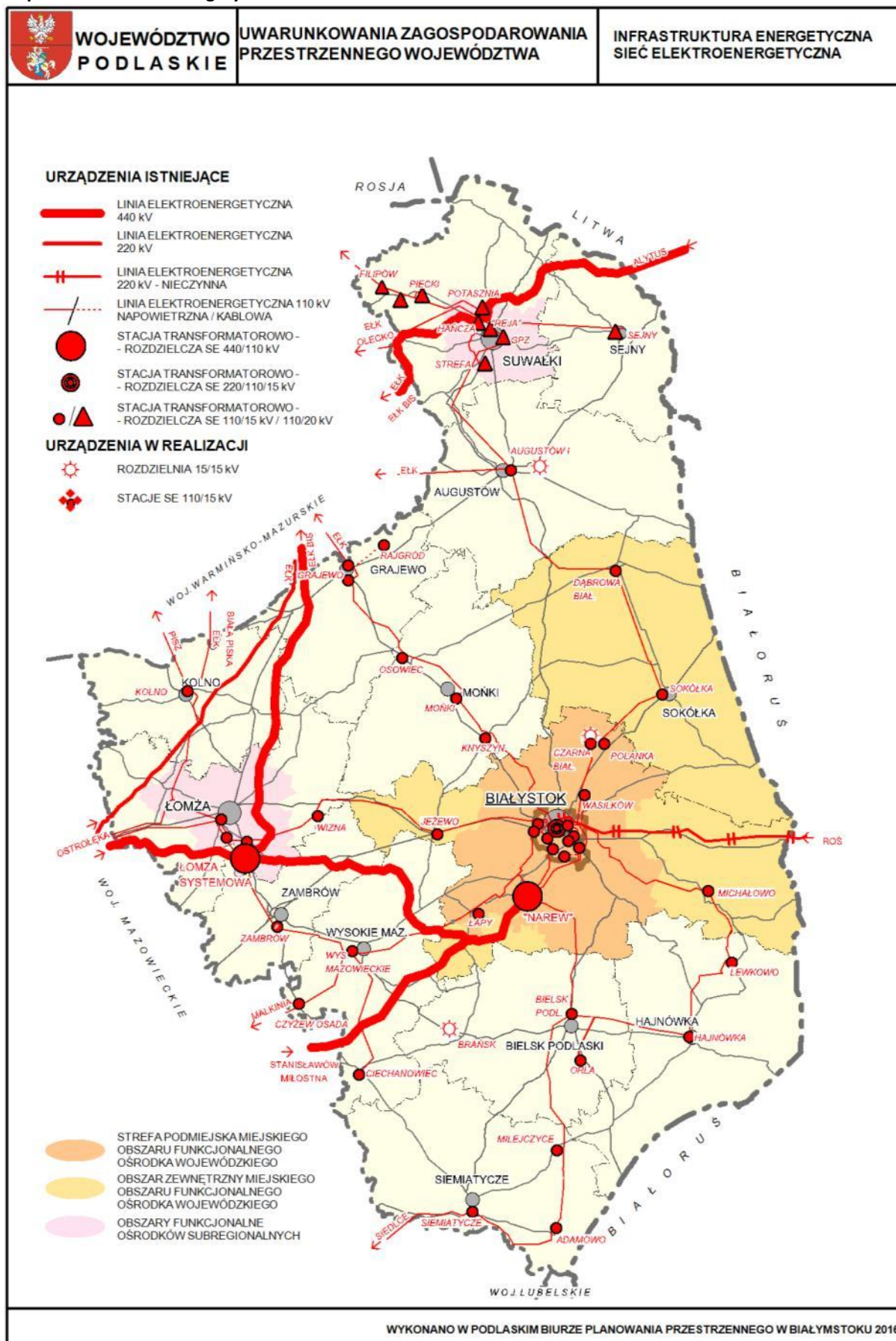
- pewność zasilania odbiorców województwa podlaskiego determinowana jest niezawodnością i sprawnością pracy głównych elementów systemu elektroenergetycznego,
- w perspektywie po 2020 r. celowe byłoby zrealizowanie połączenia transgranicznego linią NN 400kV z Białorusią, które byłoby alternatywą dla połączenia z Litwą i pozwoliłoby na obustronną wymianę nadwyżek energii systemów energetycznych,
- istnieje potrzeba budowy źródła mocy interwencyjnej (np. przy SE „Narew”) w celu zapewnienia bezpieczeństwa KSE w północno-wschodniej części kraju, poprzez pokrywanie lokalnych deficytów mocy w określonych węzłach sieciowych,
- dokończenia wymagają inwestycje rozpoczęte w latach 2010–2013, tj.: budowa rozdzielni RS 15/15kV Czarna Białostocka, Brańsk i Augustów.
- mała ilość układów przesyłowych WN i SN, zbyt długie ciągi liniowe, zbyt małe przekroje przewodów linii powodują znaczne trudności w zapewnieniu wymaganego poziomu napięć u odbiorców finalnych, znaczne straty przesyłanej mocy w sieci oraz trudności w „przyjęciu” energii elektrycznej pochodzącej ze źródeł odnawialnych, co wymaga kontynuacji modernizacji i rozbudowy sieci WN i SN,
- brak jest dwustronnego zasilania niektórych RPZ-tów WN/SN (Sejny, Wasilków, Ciechanowiec),
- istnieje potrzeba budowy urządzeń elektroenergetycznych (stacji 110/SN oraz linii WN 110kV na potrzeby reelektryfikacji szlaków kolejowych PKP, w szczególności linii Warszawa – Białystok – gr. z Litwą),
- potencjał przesyłowy sieci linii WN 110 kV nie jest wystarczająco wykorzystywany z powodu braku na niektórych obszarach odpowiedniej ilości sieci SN (dotyczy to w szczególności aglomeracji miejskich),
- brak jest wystarczających powiązań z siecią WN 110 kV województwa mazowieckiego i warmińsko-mazurskiego, wspomagających pracę sieci WN 110 kV wewnątrz-wojewódzkiej,
- znaczna ilość obszarów chronionych utrudnia trasowanie i realizację elementów liniowych systemu (dłuższe, okrężne trasy itp.),
- żywiołowy rozwój budownictwa rozproszonego na terenach rolnych utrudnia lub uniemożliwia zapewnienie zasilania obiektów w odpowiednim czasie,
- słabe wykorzystanie możliwości pozyskiwania energii odnawialnej skutkuje stosunkowo małą ilością jej produkcji (w 2013 r. ok. 552,5 GWh).

Wykres 35. Zużycie energii elektrycznej w województwie

Źródło: PGE Dystrybucja S.A.

Mapa 1. Sieć elektroenergetyczna

Odnawialne źródła energii i uwarunkowania ich rozwoju (dane z 2014-2015r.)

1) Energia z biomasy i z biogazu

Rolniczy charakter województwa podlaskiego sprawia, że istnieją tu dobre warunki do pozyskiwania energii zarówno z biomasy stałej, jak i biogazu. Potencjał biomasy szacowany jest na 320 tys. ton/rok, a biogazu na ca 83 MW. Największe kotłownie na biomasę są w: Białousach 45 MW, Hajnówce 40 MW, Czarnej Białostockiej 14,5 MW, Grajewie 5 MW, Łapach 5 MW.

Największe obiekty wytwarzające w kogeneracji energię ciepłą i elektryczną to Elektrociepłownia Białystok 150 GWh i ciepłownie w Orli – 5,4 MW, Hajnówce – 0,7 MW i Grajewie 0,6 MW.

Wytwarzana głównie w dużych oczyszczalniach ścieków (w Białymstoku, Łomży i Suwałkach) energia wykorzystywana jest do celów technologicznych i grzewczych. Coraz częstsza jest budowa biogazowni wytwarzających energię ciepłą w kogeneracji z elektryczną. Największe biogazownie współpracujące z siecią zawodową to:

- Wojny-Wawrzyńce (gmina Szepietowo) o mocy zainstalowanej 2 MW,
- Ryboły (gmina Zabłudów) o mocy zainstalowanej 1 MW,
- Wysokie Mazowieckie o mocy 1,6 MW.

Największe potencjalne możliwości uzyskiwania biogazu z fermentacji osadów z oczyszczalni komunalnych i przemysłowych (głównie mleczarskich) oraz gnojowicy mają powiaty: białostocki, łomżyński, suwalski.

Barieri wykorzystania biomasy stałej i biogazu oraz rozwoju biogazowni, to m.in.:

- niska efektywność ekonomiczna upraw energetycznych,
- wysokie nakłady inwestycyjne i długi okres ich zwrotu,
- brak zaplecza technicznego do budowy instalacji biogazowych,
- konieczność zagwarantowania stałego odbioru energii z biogazowni, także latem,
- słaba dostępność i przepustowość sieci elektroenergetycznych na terenach wiejskich.

2) Energia wiatrowa

Łączna zainstalowana moc 26 elektrowni wiatrowych (6 farm i 20 pojedynczych wiatraków) wyniosła w końcu 2014 roku – 196,7 MW, w tym farmy wiatrowe: „Potasznia” o mocy 41,4 MW, „Piecki” – 32 MW, „Taciewo” – 30 MW, „Rajgród” – 25,3 MW oraz „Orla” – 37,5 MW – podłączone do sieci WN 110 kV, a pozostałe do sieci SN. W realizacji pozostaje farma wiatrowa w gminie Grabowo o mocy ok. 40 MW.

Elektrownie wiatrowe uważane powszechnie za urządzenia proekologiczne wywierają jednak negatywny wpływ na krajobraz, emitują monotony i uciążliwy hałas oraz stanowią zagrożenie dla przelatujących ptaków. Z potencjalnej lokalizacji farm wiatrowych powinno się zatem eliminować m.in. obszary tworzące sieć ekologiczną oraz wymagające ochrony krajobrazu, w tym strefy ochrony ekspozycji zabytkowych zespołów urbanistycznych i ruralistycznych, zgodnie z przepisami Ustawy z dnia 20.05.2016 r. o inwestycjach w zakresie elektrowni wiatrowych.

Bariera w wykorzystaniu energii wiatrowej, to w szczególności:

- słaba infrastruktura sieci dystrybucyjnej WN 110 kV i SN 15 kV oraz przesyłowej niezbędnej do odbioru wyprodukowanej energii,
- ograniczenia wynikające z ww. ustawy.

3) Energia słoneczna

Potencjał techniczny energii słonecznej w województwie podlaskim (wg *Planu energetycznego województwa podlaskiego z 2005 r.*) wynosi ca 121 230 TJ/rok, ale stopień jego wykorzystania jest bardzo mały, jednak z tendencją rosnącą, zwłaszcza w 2014 r. Energia słoneczna, pozyskiwana dotychczas przez indywidualnych odbiorców zaspokajających zapotrzebowanie na ciepłą wodę oraz wspomagających w okresie grzewczym centralne ogrzewanie, budzi coraz większe zainteresowanie inwestorów planujących produkcję energii na sprzedaż z elektrowni fotowoltaicznych.

Łączna zainstalowana moc pochodząca z 8 elektrowni fotowoltaicznych w naszym województwie wynosi ok. 6,5 MW (na koniec 2014 r.). Pierwsza elektrownia fotowoltaiczna o mocy 0,268 MW powstała w gminie Lipsk (oddana na koniec 2013 r.), pozostałe 7 elektrowni, w tym największa w Polsce, w mieście Kolno, o mocy 1,84 MW, powstały w 2014 roku.

Firmy zainteresowane produkcją energii na bazie ciepła solarnego przeprowadzają ciągłe rozpoznanie możliwości lokalizacyjnych elektrowni fotowoltaicznych w naszym województwie. Planowana jest budowa elektrowni między innymi w Kolnie (Kolno II), Łomży, w gminie Śniadowo, Wąsoszu (na etapie wydanych decyzji o warunkach zabudowy).

4) Energia geotermalna

Głębokość zalegania wód geotermalnych w województwie, wynosząca od 1800 do 2200 m, nie sprzyja ich wykorzystaniu. Na mniejszych głębokościach występują wody niskotemperaturowe, których wykorzystanie do celów grzewczych wymaga wprowadzie użycia dodatkowych źródeł energii, ale to właśnie te zasoby energii geotermalnej są wykorzystywane w niskotemperaturowych układach pomp ciepłych.

W województwie pracuje kilkadziesiąt instalacji pomp ciepłych, którymi ogrzewane są głównie budynki jednorodzinne oraz budynki użyteczności publicznej. System grzewczy z pompą ciepłą może współpracować lub uzupełniać inne źródła ciepła (np. skojarzenie systemu z kolektorem słonecznym). Wysoki koszt instalacji pompy ciepła i związany z tym dość długi okres amortyzacji rekompensowany jest niskim kosztem eksploatacji w porównaniu z innymi źródłami ciepła.

5) Energia wodna

Województwo podlaskie jest obszarem nizinnym i nie posiada dużych cieków wodnych o znaczącym potencjale energetycznym.

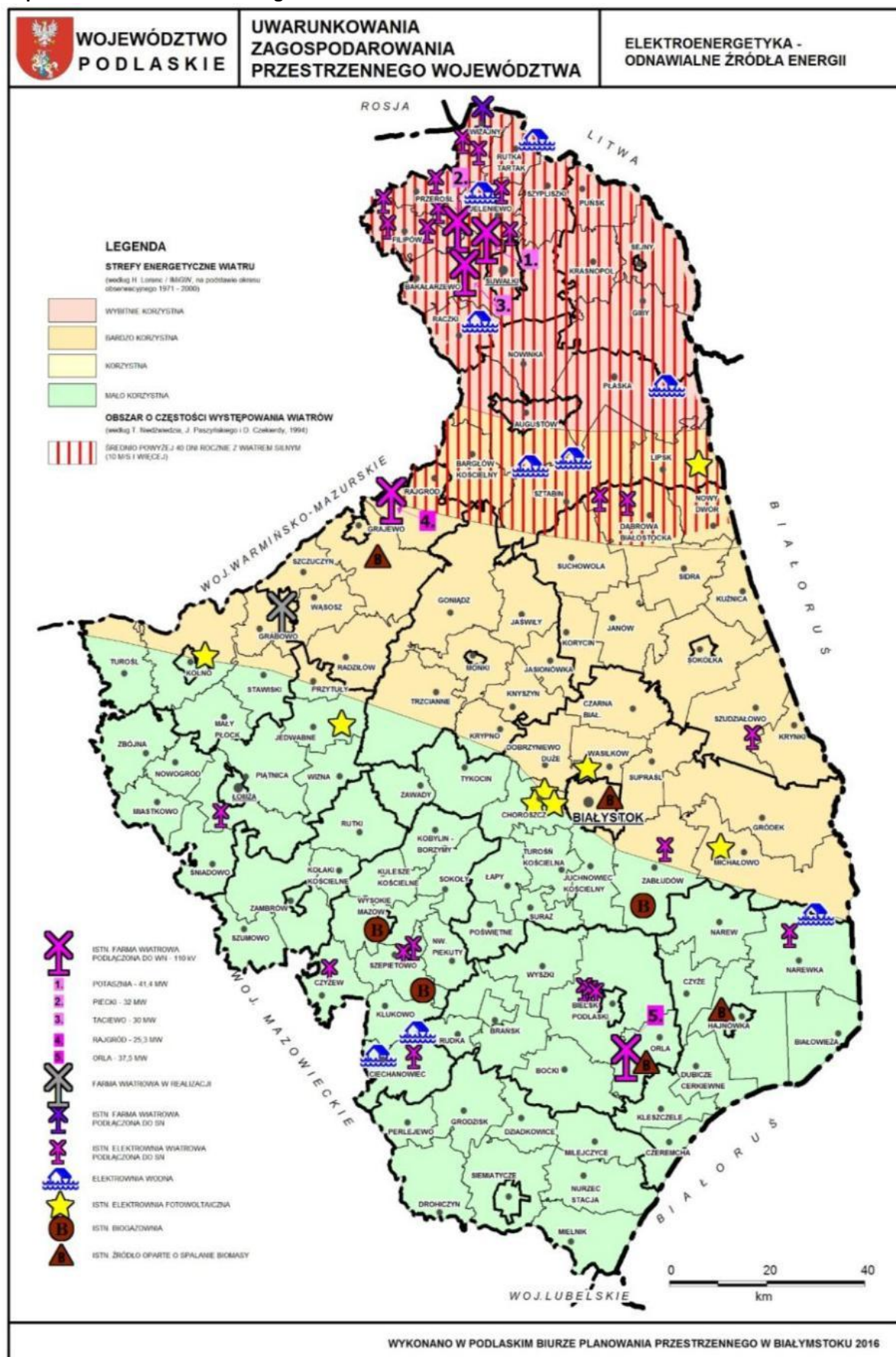
Energetyka wodna w województwie to 11 obiektów o łącznej mocy zainstalowanej nieprzekraczającej 1 MW. Największe z nich, to: Siemianówka – o mocy zainstalowanej 0,33 MW, Augustów – 0,13 MW, Rygól – 0,12 MW i Ciechanowiec – 0,09 MW.

Bariery w rozwoju małych elektrowni wodnych w województwie podlaskim, to w szczególności:

- brak cieków o znaczącym potencjale energetycznym,
- duże koszty inwestycyjne, przy konieczności budowy od podstaw stopni wodnych.

Rozwój energetyki odnawialnej województwo podlaskie powinno wiązać głównie z biomasą i biogazem, pochodzącymi z rolnictwa, do wykorzystania w energetyce rozproszonej jako uzupełniające źródło energii.

Mapa 9. Odnawialne źródła energii

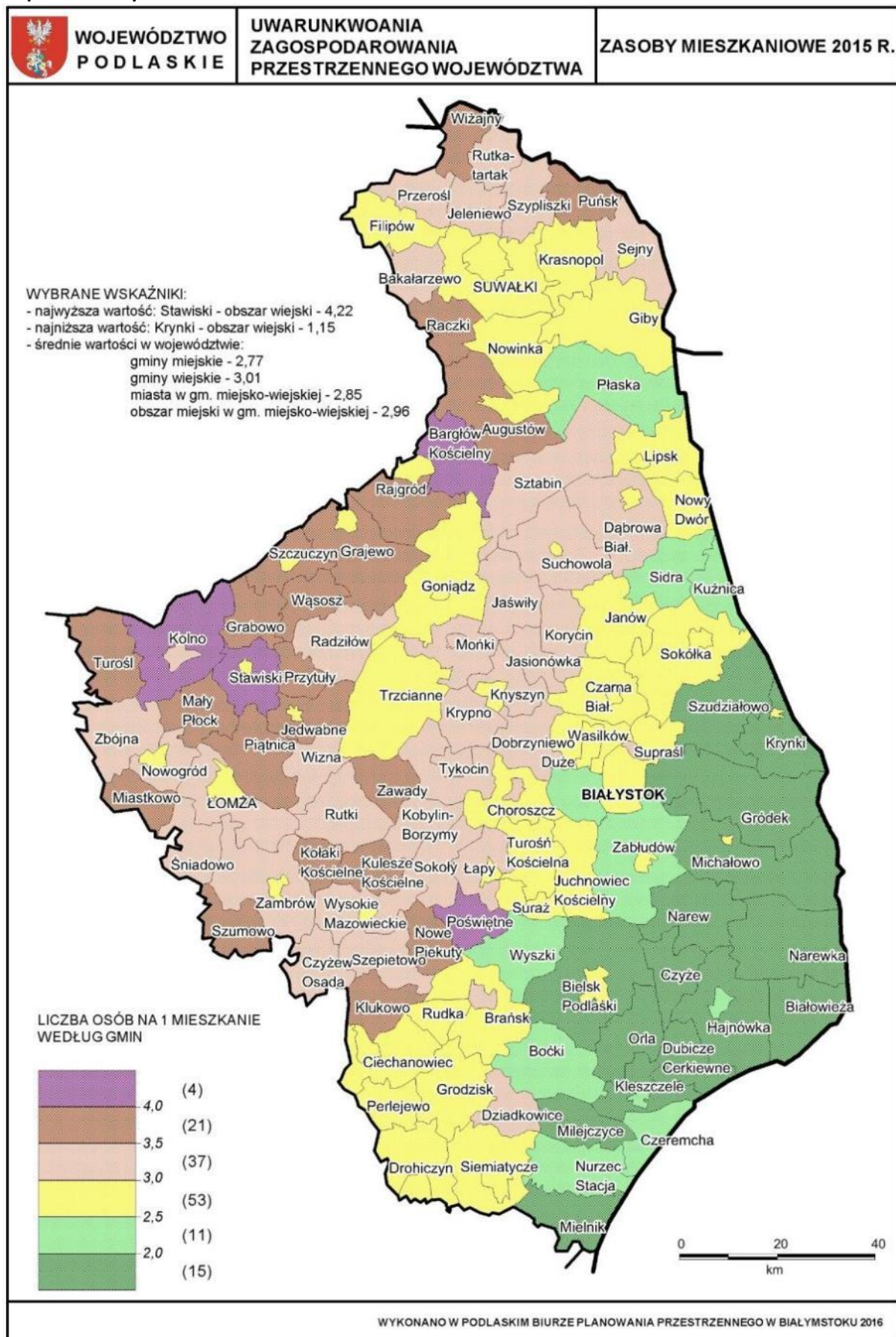

Na koniec 2013 r. w woj. podlaskim było 432,5 tys. mieszkań, tj. o 48,2 tys. (12,6%) więcej niż w 2000 r. Liczba mieszkań w przeliczeniu na 1000 mieszkańców wzrosła w tym czasie z 317 do 362 i tym samym jest zbliżona do poziomu ogólnokrajowego (360). Około 2/3 zasobów jest w miastach, z czego 28% w Białymstoku i po ok. 5% w Łomży i Suwałkach. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania wynosi w województwie 75,6 m² (w kraju 73,1) i wzrosła od roku 2002 o 3,9 m², tj. o 5%. Na terenach wiejskich mieszkania są większe w porównaniu z miastami średnio o 26 m², tj. o 41%. Powierzchnia użytkowa mieszkania w przeliczeniu na 1 osobę wynosi 27,4 m² i jest wyższa w porównaniu z 2000 r. o ponad 6 m², tj. o 29%. Sytuacja mieszkaniowa ludności województwa podlaskiego w aspekcie ilościowym jest zbliżona do przeciętnej kraju. w miastach poziom zagęszczenia mieszkań mierzony liczbą osób na 1 mieszkanie (2,64) jest wyższy niż w miastach kraju (2,49), pozostałe wskaźniki ilościowe obrazujące standard zamieszkiwania również wykazują niewielkie odchylenia od poziomu krajowego.

Największe zagęszczenie mieszkań, powyżej 3,5 osób na 1 mieszkanie, występuje w zachodniej i północno-zachodniej części regionu, przy czym w 7 gminach na obszarach wiejskich (Kolno, Stawiski, Barłógów Kościelny, Szczuczyn, Poświętne, Nowe Piekuty, Turośl) wskaźnik przekracza 4 osoby na 1 mieszkanie. Najmniejsze zagęszczenie (poniżej 2,5 osoby na 1 mieszkanie) mają gminy w południowo-wschodniej części województwa. W sześciu z nich (Bielsk Podlaski, Orla, Dubicze Cerkiewne, Narew, Narewka, Czyże) wartość wskaźnika obniża się poniżej granicy 1,8 osób na 1 mieszkanie, co jest wynikiem przyspieszonej depopulacji, a nie rozmiarów budownictwa mieszkaniowego. Wskaźnik średniej powierzchni użytkowej na 1 mieszkańca w 2013 r. wynosił: w miastach – 25,0 m², a na wsi – 30,9 m². Wskaźnik ponad 40 m² na osobę mają gminy: Orla, Narewka, Dubicze Cerkiewne, Czyże, Narew, Bielsk Podlaski, a najmniejszy – gminy wiejskie pow. kolneńskiego i grajewskiego (22 – 24 m²) oraz miasta Zambrów, Kolno i Czarna Białostocka (około 21-22 m²). Struktura własnościowa mieszkań cechuje się przewagą zasobów należących do osób fizycznych (około 2/3).

W 2013 r. odsetek mieszkań wyposażonych w instalacje wynosił: w wodociąg (miasta – 98,6%; wieś – 83,0%), w łazienkę (miasta – 96,0%; wieś – 69,2%), w centralne ogrzewanie (miasta – 91,8%; wieś – 53,8%), w gaz z sieci (miasta – 46,9%; wieś – 3,6%), z tendencją szybszej poprawy sytuacji na wsi niż w miastach. W miastach woj. podlaskiego odsetek mieszkań wyposażonych w instalacje (poza gazem z sieci) jest wyższy niż przeciętnie w kraju, na wsi zaś odwrotnie – wyraźnie niższy.

Mapa 10. Zasoby mieszkaniowe 2015 r.

Budownictwo mieszkaniowe

W województwie podlaskim w 2007 r. przekazano do użytkowania 4,0 tys. mieszkań, 5,0 tys. w 2008 r., 4,3 tys. w 2010 r. i 4,2 tys. w 2014. W przeliczeniu na 1000 ludności liczba mieszkań oddanych do użytku wyniosła: 2000 r. – 3,1; 2007 r. – 3,3; 2008 r. – 4,2; 2010 r. – 3,6 i 2014 r. – 3,5. Są to wskaźniki zbliżone do wielkości ogólnokrajowych (2007 r. – 3,5; 2008 r. – 4,3; 2010 r. – 3,6; 2014 r. – 3,5), z tym że w miastach były one nieco wyższe niż średnio w kraju. W latach 2000–2014 oddano do użytkowania 58,1 tys. mieszkań, z czego najwięcej w Białymstoku (24,8 tys., tj. 43% ogólnej liczby mieszkań), w pow. białostockim (10,0 tys.) oraz w Łomży i Suwałkach (łącznie 6,8 tys., tj. 11,7%). Najmniej, ca 40 – 50 mieszkań, przybywało rocznie w powiatach monieckim i sejneńskim.

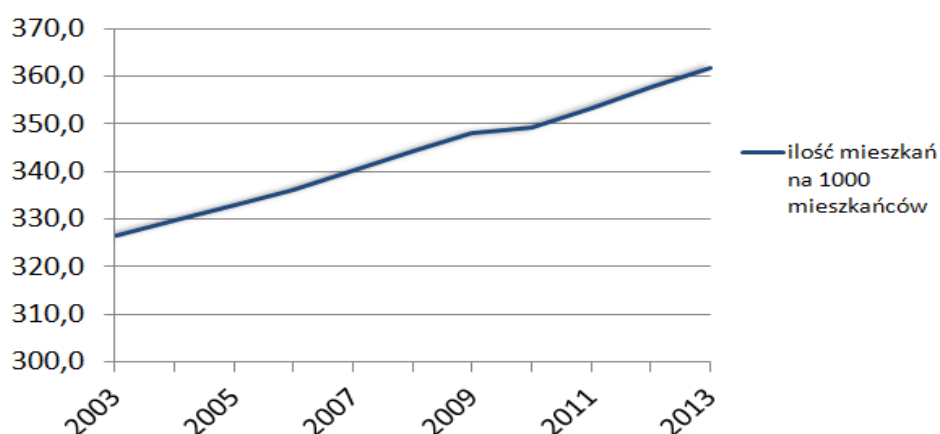
Do gmin o względnie dużej intensywności budownictwa można zaliczyć zaledwie kilka leżących wokół Białegostoku (Choroszcz, Dobryń Duży, Juchnowiec Kościelny, Supraśl, Turośń Kościelna, Wasilków i Zabłudów), Augustowa (Nowinka i Płaska) oraz gminy wiejskie Łomża i Suwałki. W strefach podmiejskich głównych miast regionu intensywność budownictwa w wielu wsiach jest wyższa niż w miastach.

W strukturze własnościowej budownictwa mieszkaniowego oddanego do użytkowania w 2000 r. udział spółdzielni mieszkaniowych stanowił 35%, budownictwa indywidualnego – 28% i budownictwa deweloperów – 29%. Natomiast w 2014 r. udział deweloperów wyniósł 45,9% a inwestorów indywidualnych 51,1%.

Potrzeby mieszkaniowe

Ponieważ szacowanie przyszłych potrzeb mieszkaniowych jest problemem bardzo złożonym, posłużono się wskaźnikiem najprostszym, określającym przeciętną ilość mieszkań na 1000 mieszkańców. W UE-15, gdzie nie występuje problem braku mieszkań, wskaźnik ten w większości krajów kształtuje się na poziomie 450–500. Przyjmując teoretyczny poziom nasycenia – 400 mieszkań na 1000 ludności, niedobór mieszkań w regionie szacowany w roku 2013 wynosił ca 37 tys. Kształtowanie się wielkości niedoboru mieszkań przedstawia wykres. Niedobór ten (z uwzględnieniem konieczności wymiany części zasobów) będzie się zmniejszał zarówno w wyniku realizacji nowych mieszkań, jak i prognozowanego zmniejszania się zaludnienia w województwie.

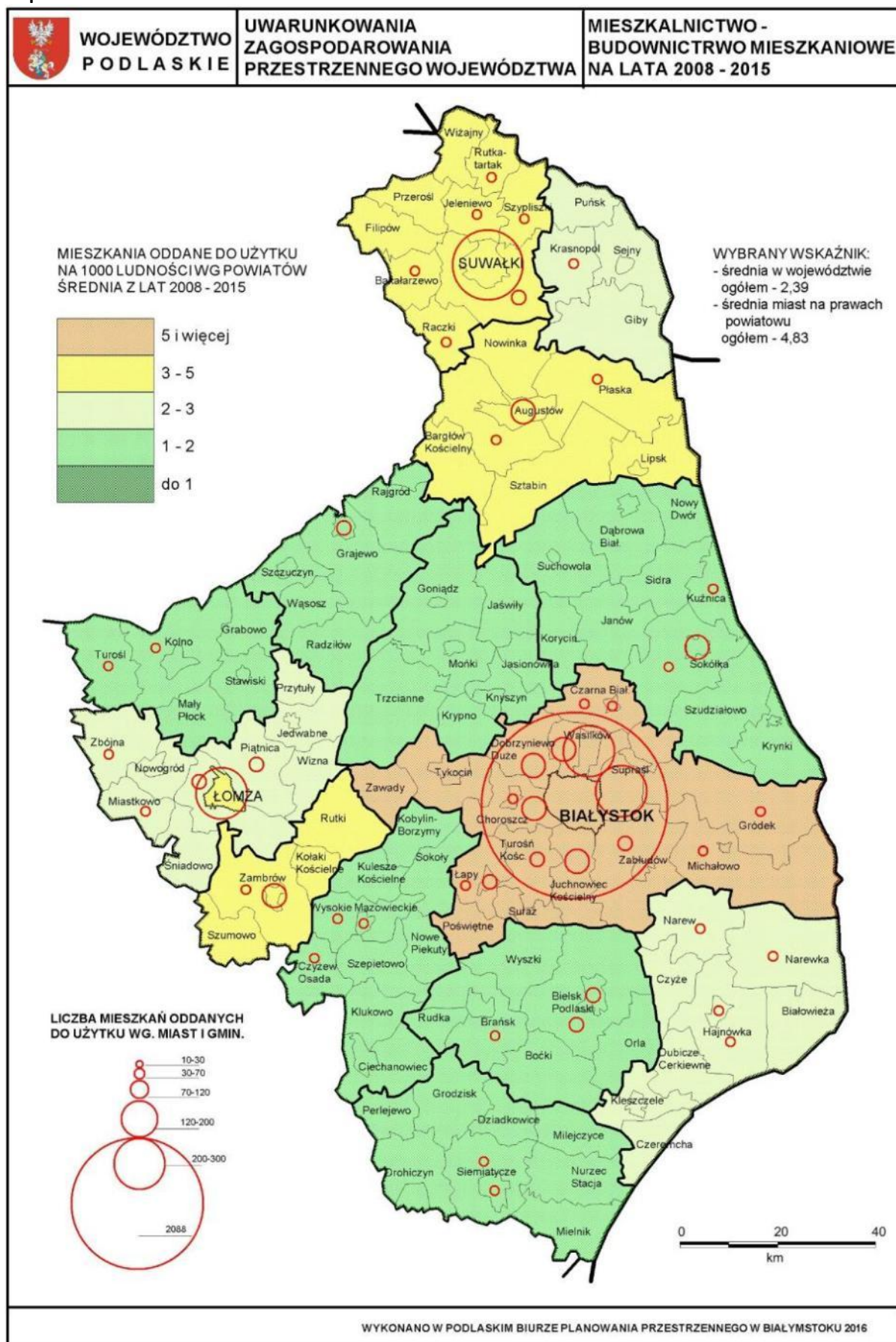
Wykres 36. Liczba mieszkań na 1000 mieszkańców w latach 2003–2013

Źródło: GUS

Uwzględniając powyższe szacunki niedoborów mieszkaniowych (bez wymiany zasobów) oraz rozmiary budownictwa (ca 4,4 tys. mieszkań średnio rocznie w latach 2007–2014) problem nasycenia mieszkaniem rozwiązać można w perspektywie najbliższych 10–15 lat.

Mapa 11. Budownictwo mieszkaniowe na lata 2008-2015

Do ważnych barier rozwoju mieszkalnictwa w województwie podlaskim należą:

- wysokie, nie zawsze uzasadnione ceny gruntów budowlanych mieszkaniowych, zwłaszcza w największych miastach i ich strefach podmiejskich,
- braki w stosunku do potrzeb uzbrojonych komunalnych terenów mieszkaniowych,
- nienadążanie z wyposażeniem terenów zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej w infrastrukturę komunikacyjną, techniczną i społeczną.

1.2.6.Zasoby środowiskowe na OW i zagospodarowanie przestrzenne

Powierzchnia obszarów szczególnie cennych przyrodniczo, zalesień

Obszary ochrony przyrody

Obszary chronione, na podstawie Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody, zajmują w przybliżeniu powierzchnię 645 058,3 ha, co stanowi 32,0% ogólnej powierzchni województwa. Na jednego mieszkańca województwa przypada 5 411,9 m² terenów chronionych (w kraju odpowiednio 32,5% i 2 634 m²) – dane nie uwzględniają sieci Natura 2000.

Parki narodowe

Na obszarze województwa podlaskiego są cztery parki narodowe, zajmujące łącznie powierzchnię 92 169,20 ha, w tym:

- **Białowiecki Park Narodowy** o powierzchni 10 517,27 ha obejmuje Park Pałacowy oraz Ośrodek Hodowli Żubrów z Rezerwatem Hodowlanym Żubrów i Rezerwatem Pokazowym Zwierząt oraz Obrębem Ochronnym Rezerwat – najbardziej cenna część BPN. Został on uznany przez UNESCO za Światowy Rezerwat Biosfery i wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Ludzkości, od 23 czerwca 2014 r. cała Puszcza Białowiecka (po stronie polskiej i białoruskiej) stanowi Obiekt Światowego Dziedzictwa UNESCO o nazwie „Białowieża Forest”.
- **Wigierski Park Narodowy** o powierzchni 15 085,49 ha obejmuje swym zasięgiem fragment Pojezierza Wschodniosuwalskiego oraz fragment Równiny Augustowskiej. Jezioro Wigry, jako pierwsze w świecie, zostało objęte programem patronackim Międzynarodowego Towarzystwa Limnologicznego,
- **Biebrzański Park Narodowy** o powierzchni 59 233 ha jest największym obszarowo parkiem narodowym w Polsce. Jest on wpisany na listę obiektów chronionych konwencją z Ramsar oraz ma rekomendację Komisji Parków Narodowych i Obszarów Chronionych IUCN, a także Federacji Parków Narodowych i Parków Natury Europy do uznania za Obiekt Dziedzictwa Światowego,
- **Narwiański Park Narodowy** o powierzchni 7 350 ha obejmuje bagienną dolinę Narwi z silnie rozbudowanym systemem koryt rzecznych – tzw. „Polską Amazonię”. Walory przyrodnicze Parku – to unikatowy ekosystem doliny oraz różnorodne zespoły roślin i zwierząt.

Rezerваты przyrody

W granicach województwa są 93 rezerваты przyrody o łącznej powierzchni 23 591,7 ha. Różnorodność tworów i składników przyrody ożywionej i nieożywionej sprawia, że jest wśród nich: rezerваты leśnych – 55, faunistycznych – 10, torfowiskowych – 9, florystycznych – 7, krajobrazowych – 4, wodnych i geologicznych – 7 oraz jeden stepowy.

Parki krajobrazowe

W województwie podlaskim występują trzy parki krajobrazowe o łącznej powierzchni 86 566,05 ha, w tym:

- **Suwalski Park Krajobrazowy** o powierzchni 6 337,66 ha. Celem utworzenia Parku jest zachowanie unikalnego, młodogłacjalnego krajobrazu północno-wschodniej Polski, rozpościerającego się wokół jeziora Hańcza i zagłębienia Szeszupy. Na jego terenie obowiązuje Uchwała Nr XII/92/15 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 czerwca 2015 r. w sprawie Suwalskiego Parku Krajobrazowego (Dz. Urz. Woj. Podl. z 2015 r. poz. 2120),
- **Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej** o powierzchni 72 860,17 ha obejmuje swoimi granicami przeważającą część Puszczy Knyszyńskiej – jednego z najlepiej zachowanych kompleksów leśnych

w Polsce. Na jego terenie obowiązuje Uchwała Nr XXIII/201/16 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 21 marca 2016 r. w sprawie Parku Krajobrazowego Puszczy Knyszyńskiej im. Profesora Witolda Sławińskiego (Dz.Urz. Woj. Podl. z 2016 r. poz. 1502),

- **Łomżyński Park Krajobrazowy Doliny Narwi** o powierzchni 7 368,22 ha ma na celu ochronę wartości przyrodniczych, historycznych i kulturowych występujących na przełomowym odcinku doliny Narwi od Bronowa do Łomży. Na jego terenie obowiązuje Uchwała Nr XXIII/200/16 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 21 marca 2016 r. w sprawie Łomżyńskiego Parku Krajobrazowego Doliny Narwi (Dz.Urz. Woj. Podl. z 2016 r. poz. 1501),

Zagrożenia dla funkcjonowania parków narodowych, rezerwatów i parków krajobrazowych stanowią w szczególności:

- fragmentacja powierzchni większych obszarów ciągami infrastruktury transportowej
- z narastającymi potokami ruchu w parkach narodowych i parkach krajobrazowych,
- żywiołowy rozwój budownictwa rekreacyjnego, w tym bez pełnego wyposażenia w infrastrukturę kanalizacyjną, w parkach krajobrazowych,
- brak właściwej dla obszarów bagiennych gospodarki rolnej (wykaszenie) w parkach narodowych,
- niewłaściwe regulacje stosunków wodnych w niektórych parkach.

Obszary chronionego krajobrazu

W województwie podlaskim wyznaczono 13 obszarów chronionego krajobrazu o łącznej powierzchni 460 076, 70 ha. Dla poszczególnych obszarów obowiązują:

1. Uchwała XXIII/2013/16 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 21 marca 2016 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Puszcza Białowieska”,
2. Uchwała Nr XXIII/2014/16 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 21 marca 2016 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Wzgórza Sokólskie”,
3. Rozporządzenie Nr 10/05 Wojewody Podlaskiego z dnia 25 lutego 2005 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dolina Bugu”,
4. Rozporządzenie Nr 9/05 Wojewody Podlaskiego z dnia 25 lutego 2005 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dolina Narwi”,
5. Rozporządzenie Nr 11/05 Wojewody Podlaskiego z dnia 25 lutego 2005 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi,
6. Uchwała Nr XII/91/15 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 czerwca 2015 r. w sprawie wyznaczenia Obszaru Chronionego Krajobrazu „Pojezierze Rajgrodzkie”,
7. Uchwała Nr XXIII/202/16 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 21 marca 2016 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dolina Bugu i Nurca”,
8. Uchwała Nr XII/93/15 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 czerwca 2015 r. w sprawie wyznaczenia Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dolina Biebrzy”,
9. Uchwała Nr XII/90/15 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 czerwca 2015 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dolina Rospudy”,
10. Uchwała Nr XII/88/15 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 czerwca 2015 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Pojezierze Północnej Suwalszczyzny”,
11. Uchwała Nr XII/94/15 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 czerwca 2015 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Pojezierze Sejneńskie”,
12. Uchwała Nr XII/89/15 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 czerwca 2015 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Puszcza i Jeziora Augustowskie”,
13. Uchwała Nr XII/87/15 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 czerwca 2015 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dolina Błędzianki”.

Obszary Natura 2000

W województwie podlaskim jest 12 obszarów specjalnej ochrony ptaków (OSO) wyznaczonych na podstawie Dyrektywy Rady 2009/147/WE w sprawie ochrony dzikiego ptactwa o łącznej powierzchni 579 400 ha, które wymieniono w tabeli 24 oraz 26 specjalnych obszarów ochrony siedlisk (SOO) o łącznej powierzchni 543 673,40 ha.

Tabela 24. Obszary specjalne ochrony ptaków

Bagienna Dolina Narwi PLB 200001	Dolina Górnej Narwi PLB 200007
Puszcza Augustowska PLB 200002	Przełomowa Dolina Narwi PLB 200008
Puszcza Knyszyńska PLB 200003	Puszcza Białowieska PLC 200004
Dolina Górnego Nurca PLB 200004	Dolina Dolnego Bugu PLB 140001
Bagno Wizna PLB 200005	Dolina Dolnej Narwi PLB 140014
Ostoja Biebrzańska PLB 200006	Puszcza Piska PLB 280008

Źródło: RDOŚ w Białymstoku

Tabela 25. Specjalne obszary ochrony siedlisk

Torfowiska Gór Sudawskich PLH 200017	Ostoja Narwiańska PLH 200024
Dolina Szeszupy PLH 200016	Ostoja Knyszyńska PLH 200006
Ostoja Suwalska PLH 200003	Czerwony Bór PLH 200018
Jeleniewo PLH 200001	Narwiańskie Bagna PLH 200002
Dolina Górnej Rospudy PLH 200022	Ostoja w Dolinie Górnej Narwi PLH 200010
Ostoja Wigierska PLH 200004	Puszcza Białowieska PLC 200004
Pojezierze Sejneńskie PLH 200007	Murawy w Haćkach PLH 200015
Ostoja Augustowska PLH 200005	Jelonka PLH 200019
Dolina Biebrzy PLH 200008	Ostoja w Dolinie Górnego Nurca PLH 200021
Mokradła Kolneńskie i Kurpiowskie PLH 200020	Ostoja Nadbużańska PLH 140011
Dolina Pisy PLH 200023	Schrony Brzeskiego Rejonu Umocnionego PLH 200014
Sasanki w Kolimacjach PLH 200025	Źródłiska Wzgórz Sokólskich PLH 200026
Myszyńskie Bory Sasankowe	Torfowisko Zocie

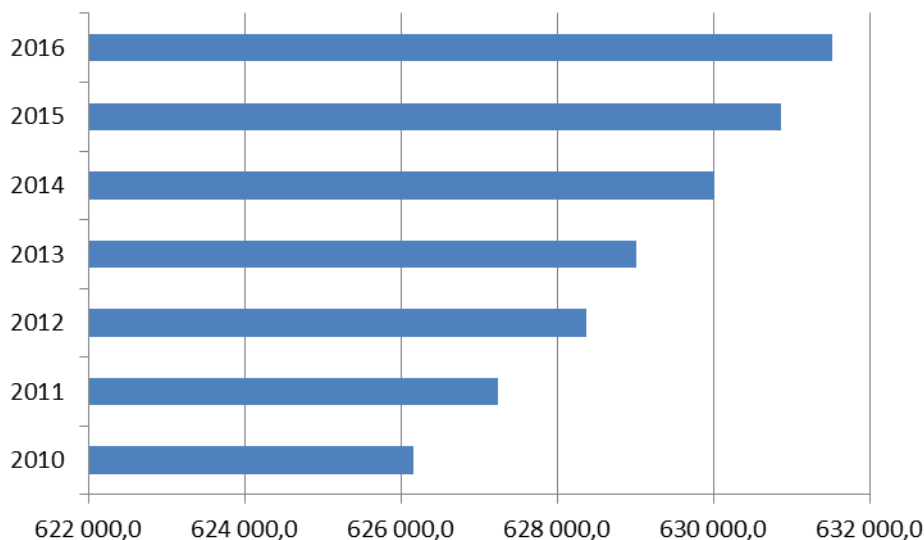
Źródło: RDOŚ w Białymstoku

Duża część obszarów OSO i SOO pokrywa się wzajemnie oraz z obszarami o innym statusie ochronnym (parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu – około 67,3%, a uwzględniając otuliny parków – około 90,0%).

Pozostałe formy ochrony przyrody

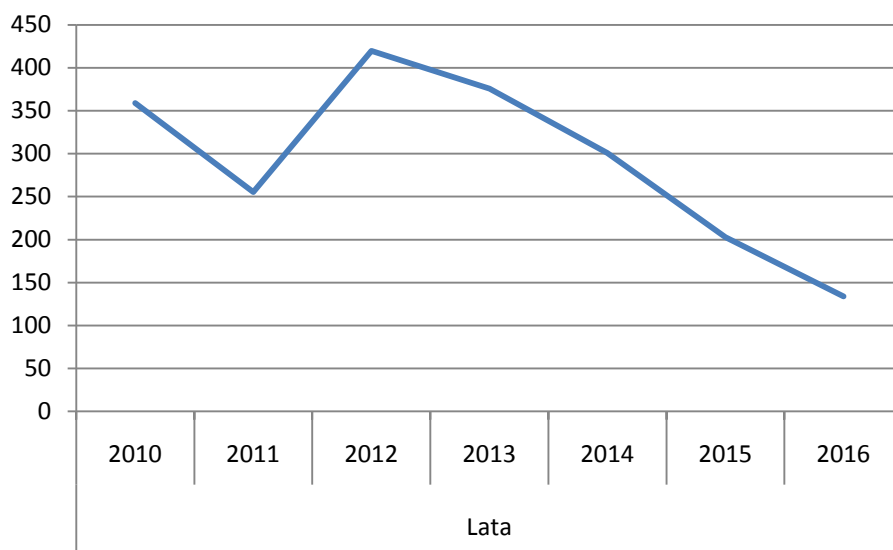
1. Na pograniczu województwa podlaskiego i Republiki Białorusi funkcjonuje Transgraniczny Obiekt Dziedzictwa Światowego obejmujący Białowieski Park Narodowy oraz część Państwowego Parku Narodowego „Białowieżska Puszcza”.
2. W granicach województwa występują 2 058 pomniki przyrody, 250 użytków ekologicznych, 2 stanowiska dokumentacyjne oraz 3 zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: w Czyżewie, w Szepietowie-Wawrzyńcach i Mielniku.

Zalesienia

Wykres 36. Powierzchnia gruntów leśnych w województwie podlaskim

Źródło: Dane GUS

Wykres 37. Powierzchnia gruntów nieleśnych zalesionych i przeznaczonych do zalesienia w województwie podlaskim w latach 2010-2016

Źródło: Dane GUS

Województwo podlaskie wyróżnia się na tle innych województw jeżeli chodzi o lesistość oraz powierzchnię terenów chronionych, jest to z jednej strony atut do chociażby rozwoju turystyki, rozwoju produkcji ekologicznej, przetwórstwa ale z drugiej strony ograniczenia w funkcjonowaniu gospodarstw rolnych i przedsiębiorstw. Na pewno należy poczynić starania by wspomóc gospodarkę rolną na terenach gdzie występują ograniczenia i zarezerwować środki finansowe na zachowanie cennych przyrodniczo terenów oraz prawidłową gospodarkę w lasach.

Powierzchnia terenów przeznaczonych pod rewitalizację

W województwie brak jest obszarów koncentracji większych obiektów mogących stanowić zagrożenia dla środowiska, do których zaliczyć należy: składowiska odpadów, oczyszczalnie ścieków, bazy paliw, stacje przeładunkowe, urządzenia przesyłowe, większe instalacje przemysłowe.

W województwie podlaskim w roku 2016 funkcjonowało 8 zakładów dużego i 6 zakładów zwiększonego ryzyka wystąpienia poważnej awarii przemysłowej, a także 48 innych zakładów, które mogą być źródłem poważnej awarii przemysłowej, w tym:

- w grupie zakładów o dużym ryzyku powstania poważnej awarii przemysłowej są: baza paliw nr 15 w Narewce, baza LPG Narewka Zabłotczyzna, EKOIL zakład w Plancie, Gaspols.A. Region Wschodni w Łomży, PERN Adamowo, Baza BARTER oddział SAGA w Sokółce, PKN Orlen Terminal Paliw w Sokółce i Terminal LPG Orlen w Sokółce os. Buchwałowo,
- w grupie zakładów o zwiększonym ryzyku awarii są: POLMOS w Białymstoku, EuRoPol GAZ – tłocznia i pomiarownia gazu Kondratki, PAKAR J. w Białymstoku, PFLEIDERER w Grajewie, PGK Gazu Bezprzewodowego w Hajnówce i EuRoPol GAZ Tłocznia Gazu Zambrów,
- w grupie zakładów stwarzających zagrożenia poza swoim terenem są: ciepłownie, gazownie – w tym stacje skraplania i zgazowania, chłodnie, zakłady przemysłu metalowego, włókienniczego, chemicznego, spożywczego – w tym mleczarskiego, mięsnego, browarniczego, gorzelniczego, garbarskie, nasycalnia podkładów itp.

Ze względu na skalę stosowania chloru w procesach uzdatniania wody, do instalacji stwarzających zagrożenia wystąpienia poważnej awarii należą wydziały produkcji wody w Wodociągach Białostockich.

Mimo niewielkiego ryzyka zanieczyszczenia środowiska w wyniku działania w/w firm należy moim zdaniem przeznaczyć w następnym rozdaniu finansowym środki dla przedsiębiorstw na dostosowywanie do obowiązujących norm jeżeli chodzi o ochronę środowiska.

Obszary inwestycyjne

W województwie podlaskim istnieje Suwalska Specjalna Strefa Ekonomiczna z 12 podstrefami o łącznej powierzchni 396,74 ha, z 41 firmami, 3926 miejscami pracy i zainwestowanymi nakładami w wysokości 1,426 mln zł. Suwalska Specjalna Strefa Ekonomiczna utworzona w 1996 r., początkowo składała się z trzech podstref: suwalskiej, etckiej i gołdapskiej, w tym o pow. 160,3 ha w podstrefie suwalskiej, zaś po 2000 r. została zmniejszona do 116,2 ha, a w 2016 zwiększona do 164,8 ha. W roku 2005 utworzono podstrefę w Grajewie o pow. 10,9 ha, w 2008 r. podstrefę białostocką o pow. 29,9 ha, w 2013 r. łomżyńską o pow. 7,7 ha., a w roku 2015 podstrefy w: Bielsku Podlaskim o pow. 5,30 ha, Czyżewie o pow. 6,91 ha, Hajnówce o pow. 3,14 ha, Narewce o pow. 29,31 ha, Nowogrodzie o pow. 25,99 ha, Sejnach o pow. 3,90 ha, Siemiatyczach o pow. 10,23 ha, Szczuczynie o pow. 11,95 ha i Zabłudowie o pow. 13,00 ha, oraz powiększono podstrefy w Białymstoku o pow. 64,38 ha, Grajewie o pow. 9,34 ha, a także w Suwałkach o pow. 46,40 ha.

Utworzono także podstrefę Tarnobrzskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej na terenach poprzemysłowych w Łapach o pow. 24,15 ha, sukcesywnie doposażaną w infrastrukturę.

Liderami przemian gospodarczych są parki naukowo-technologiczne w zakresie nowych technologii, innowacyjności i współpracy przemysłu z uczelniami oraz parki przemysłowe.

Zrealizowany został Białostocki Park Naukowo-Technologiczny (26,5 ha), Park Naukowo-Technologiczny Polska-Wschód w Suwałkach (8,5 ha), Zambrowski Park Przemysłowy (4,1 ha), Podlaski Park Przemysłowy w Czarnej Białostockiej (6,3 ha) oraz Park Przemysłowy w Łomży Sp. z o.o. (1,5 ha).

Samorządy, realizując politykę rozwoju lokalnego, dążą do podniesienia atrakcyjności inwestycyjnej swoich gmin poprzez przygotowanie terenów dla działalności gospodarczej, mających m.in.: uregulowany status prawny, dobry dostęp do dróg publicznych i wyposażenie w podstawowe media. Najwięcej terenów pod inwestycje gospodarczo-produkcyjne i usługowe przygotowano w Białymstoku i miejscowościach podmiejskich: Choroszcy, Łapach, Wasilkowie, Markowszczyźnie, Czarnej Białostockiej i Juchnowcu Kościelnym oraz w Suwałkach, Kleszczelach i Grajewie. Tereny te typu, greenfield, w większości wymagają jednak poniesienia znacznych nakładów ze strony samorządów na infrastrukturę.

W dalszym ciągu brak dostatecznej ilości terenów inwestycyjnych, a wynika to z małej ilości środków dla samorządów na uzbrojenie gruntu, często brak możliwości kupna gruntów ze względu na silnie rozwinięte rolnictwo a także słaba infrastruktura: często brak kanalizacji, zbyt mała moc sieci elektrycznej niepozwalająca na duży pobór.

Obszary zabudowy mieszkaniowej obecne i uwzględnione w planach gmin

W województwie podlaskim w 2007 r. przekazano do użytkowania 4,0 tys. mieszkań, 5,0 tys. w 2008 r., 4,3 tys. w 2010 r. i 4,2 tys. w 2014. W przeliczeniu na 1000 ludności liczba mieszkań oddanych do użytku wyniosła: 2000 r. – 3,1; 2007 r. – 3,3; 2008 r. – 4,2; 2010 r. – 3,6 i 2014 r. – 3,5. Są to wskaźniki zbliżone do wielkości ogólnokrajowych

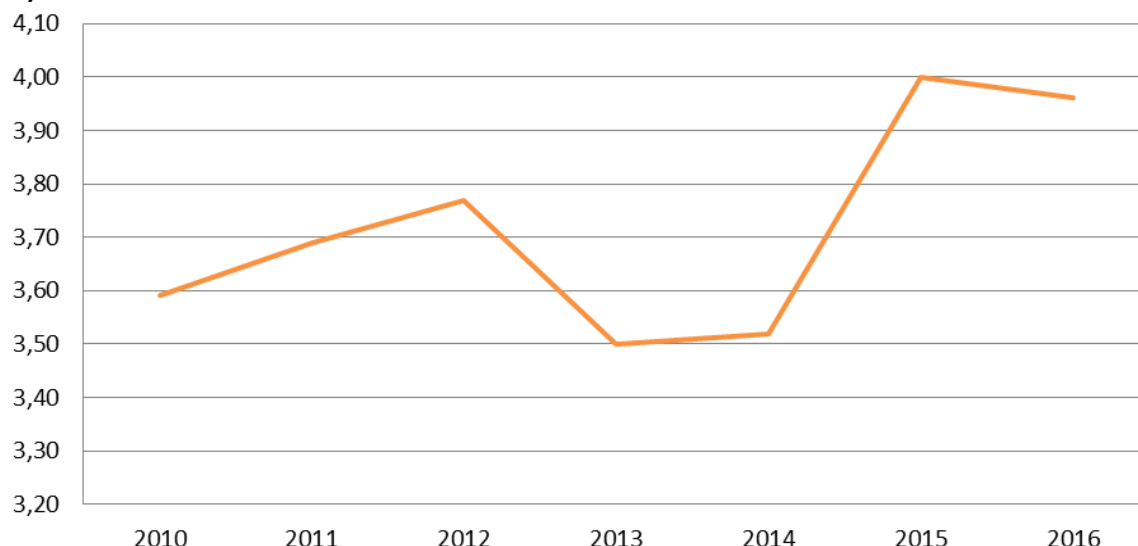
(2007 r. – 3,5; 2008 r. – 4,3; 2010 r. – 3,6; 2014 r. – 3,5), z tym że w miastach były one nieco wyższe niż średnio w kraju. W latach 2000–2014 oddano do użytkowania 58,1 tys. mieszkań, z czego najwięcej w Białymstoku (24,8 tys., tj. 43% ogólnej liczby mieszkań), w pow. białostockim (10,0 tys.) oraz w Łomży i Suwałkach (łącznie 6,8 tys., tj. 11,7%). Najmniej, ca 40-50 mieszkań, przybywało rocznie w powiatach monieckim i sejneńskim.

Do gmin o względnie dużej intensywności budownictwa można zaliczyć zaledwie kilka leżących wokół Białegostoku (Choroszcz, Dobrzyniewo Duże, Juchnowiec Kościelny, Supraśl, Turośń Kościelna, Wasilków i Zabłudów), Augustowa (Nowinka i Płaska) oraz gminy wiejskie Łomża i Suwałki. W strefach podmiejskich głównych miast regionu intensywność budownictwa w wielu wsiach jest wyższa niż w miastach.

W strukturze własnościowej budownictwa mieszkaniowego oddanego do użytkowania w 2000 r. udział spółdzielni mieszkaniowych stanowił 35%, budownictwa indywidualnego – 28% i budownictwa deweloperów – 29%. Natomiast w 2014 r. udział deweloperów wyniósł 45,9% a inwestorów indywidualnych 51,1%.

Ponieważ szacowanie przyszłych potrzeb mieszkaniowych jest problemem bardzo złożonym, posłużono się wskaźnikiem najprostszym, określającym przeciętną ilość mieszkań na 1000 mieszkańców. W UE-15, gdzie nie występuje problem braku mieszkań, wskaźnik ten w większości krajów kształtuje się na poziomie 450-500. Przyjmując teoretyczny poziom nasycenia – 400 mieszkań na 1000 ludności, niedobór mieszkań w regionie szacowany w roku 2013 wynosił ca 37 tys. Kształtowanie się wielkości niedoboru mieszkań przedstawia wykres. Niedobór ten (z uwzględnieniem konieczności wymiany części zasobów) będzie się zmniejszał zarówno w wyniku realizacji nowych mieszkań, jak i prognozowanego zmniejszania się zaludnienia w województwie.

Wykres 38. Liczba mieszkań na 1000 mieszkańców w latach 2010–2016

Źródło: GUS

Uwzględniając powyższe szacunki niedoborów mieszkaniowych (bez wymiany zasobów) oraz rozmiary budownictwa (ca 4,4 tys. mieszkań średnio rocznie w latach 2007-2014) problem nasycenia mieszkaniem rozwiązać można w perspektywie najbliższych 10-15 lat.

Jeżeli chodzi o zabudowę mieszkaniową to oczywiście problem z ilością dostępnych mieszkań występuje w miastach, obserwuje się jednak ze względu na wysokie ceny gruntów czy mieszkań w miastach migracje ludzi z miast do wsi. Na obszarach wiejskich w zasadzie nie ma problemu z rozwojem budownictwa, istnieje wiele gruntów przeznaczonych pod budownictwo mieszkaniowe, ponadto obserwuje się coraz więcej gotowych zabudowań do sprzedaży.

Zjawiska rozlewania się miejsc lub rozbudowy stref podmiejskich na obszarach wiejskich

Z informacji uzyskanych od Urzędów Gmin województwa podlaskiego wynika iż zjawisko takie miało miejsce w latach poprzednich w niewielkiej skali. W latach osiemdziesiątych miasto Hajnówka powiększało swoje granice, w 2001 roku miasto Sokółka na podstawie odpowiednich przepisów także się zwiększyło poprzez dodanie części 3 miejscowości wiejskich. Jednak od kilkunastu lat mimo często chęci Burmistrzów granice miast nie są poszerzane. Ma na to wpływ fakt, iż od 2004 roku większość terenów wiejskich województwa jest zakwalifikowana do tzw. obszarów ONW, z czym wiążą się dodatkowe płatności do hektara dla rolników. Rolnicy posiadający grunty na terenie miast takich dopłat są pozbawieni. Stąd cały czas istnieje opór społeczeństwa do poszerzania granic miast.

Niemal każdy Urząd Gminy jednak stwierdza, iż występuje zjawisko osiedlania się ludności miejskiej, nie związanej z rolnictwem na terenach wiejskich najczęściej zlokalizowanych wokół miast, wsiach sąsiadujących. Jest to bardzo istotne, gdyż mówiąc o wsi i rolnictwie trzeba brać pod uwagę to że wsi z lat '80 czy '90 już nie ma. Bardzo często na kilkanaście – kilkadziesiąt domów w danej wsi rolnictwem zajmuje się tylko kilka i powoduje to często konflikty spowodowane hałasem, odorami z gospodarstw rolnych. Dlatego planując rozwój obszarów wiejskich na następne lata należy zwrócić uwagę na to, iż rolników aktywnych tj. produkujących jest coraz mniej na wsiach co wymaga

choćby zmiany polityki doradztwa, a z kolei przybywa mieszkańców terenów wiejskich chcących spędzać wolny czas w ciszy i spokoju zgodnie z naturą.

Zmiany obszarów podmiejskich na obszary wiejskie na podstawie zmian granic administracyjnych miast i gmin

Z informacji uzyskanych od Urzędów Gmin województwa podlaskiego wynika iż w ostatnich latach miał miejsce tylko jeden taki przypadek, a mianowicie miasto Ciechanowiec w powiecie wysokomazowieckim zmniejszyło granice administracyjne, odłączając wieś Ciechanowczyk. Powodem tego były apele mieszkańców, spowodowane w głównej mierze chęcią pobierania płatności do obszarów ONW, gdyż nie znajdując się na terenach miejskich takie prawo by mieli.

Obszary konfliktu urbanistycznego

Z informacji uzyskanych od Urzędów Gmin województwa podlaskiego w większości obszaru konfliktu urbanistycznego nie występują. W wielu gminach występują wyrobiska celem pozyskania żwiru przez mieszkańców, tudzież towarowe zwirowiska obsługiwane przez prywatne przedsiębiorstwa jednak nie stanowią one problemu.

W miarę rozwoju OZE na terenie województwa podlaskiego w ostatnich pojawiły się budowle typu turbiny wiatrowe, biogazownie czy farmy fotowoltaiczne, które stanowią pewnego rodzaju konflikt urbanistyczny aczkolwiek nie jest on zdefiniowany, a tego rodzaju inwestycje wywołują wśród mieszkańców protesty.

Teren województw podlaskiego to także wysoka skala produkcji zwierzęcej i związane z tym wyspecjalizowane fermy bydła, trzody czy drobiu. Co jest obserwowane, to z roku na rok rolnicy coraz śmielej podchodzą do inwestycji budowlanych pozwalających im na zwiększanie produkcji kilkakrotnie co budzi często protesty mieszkańców danej miejscowości. Jest to zjawisko coraz częstsze, do którego odpowiednie urzędy czy instytucje nie przywiązują aż takiej wielkiej wagi do tego problemu.

Trudno jest wskazać lokalizacje wszystkich inwestycji uciążliwych, gdyż brak jest na ten temat jakichkolwiek danych (żadna instytucja nie posiada takiej bazy).

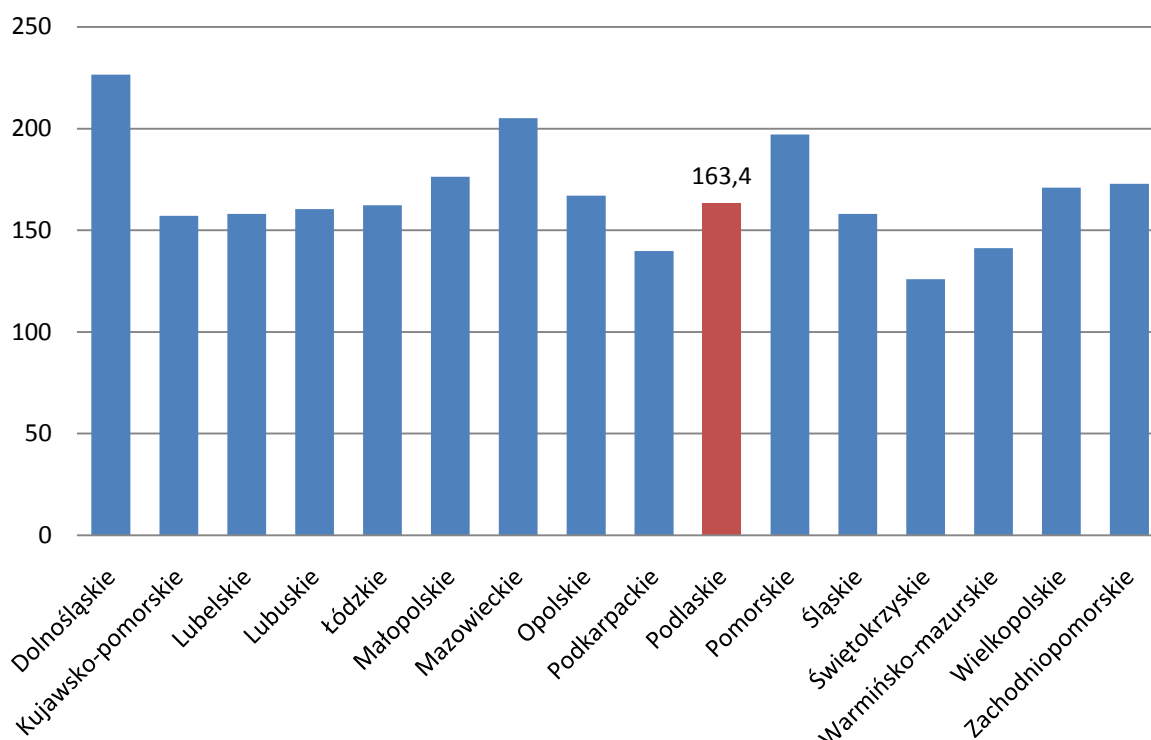
1.2.7. Zasoby dziedzictwa kultury na OW

Kultura jest jednym z kluczowych obszarów życia społeczno-gospodarczego. Buduje tożsamość regionalną w oparciu o kulturowe dziedzictwo i współczesne wyzwania, stymuluje rozwój gospodarczy – zwiększa atrakcyjność regionu dla jego mieszkańców, inwestorów i turystów, tworzy nowe miejsca pracy. Jest ważnym potencjałem, służącym wzrostowi konkurencyjności regionów.

Powszechny dostęp do oferty kulturalnej województwa prowadzą wyspecjalizowane instytucje kultury: muzea, teatry, filharmonia, domy i ośrodki kultury, biblioteki, galerie i salony sztuki, udostępniając społeczeństwu bogatą i różnorodną ofertę programową.

Głównym czynnikiem warunkującym działania w tym zakresie, zarówno pod względem bazy lokalowej jak i merytorycznej oferty programowej, jest budżet. Wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w budżetach samorządów terytorialnych w 2016 roku wyniosły 194,5 mln zł, co stanowiło 2,91% ogólnych wydatków z budżetów samorządowych (w 2015 r. odpowiednio – 183,4 mln zł i 3,0%). W przeliczeniu na 1 mieszkańca dało to kwotę 163,40 zł (w poszczególnych województwach – od 125,91 zł w woj. świętokrzyskim do 226,56 zł w woj. dolnośląskim). Województwo Podlaskie, wg danych na koniec 2016 r., zajmuje 13 miejsce w kraju na szczęblu regionalnym, pod względem wydatków ogółem na kulturę i 8 lokatę wydatków per capita. Mimo nieznacznego wzrostu nakładów na kulturę w 2016 roku, w porównaniu do roku 2010, wartości te nadal utrzymują się poniżej średniej krajowej.

Wykres 39. Wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w województwach w 2016 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL

Dostępność do oferty kulturalnej dla mieszkańców województwa jest dość mocno zróżnicowana, szczególnie w odniesieniu do tzw. kultury wysokiej. Najbardziej aktywna działalność kulturalna prowadzona jest w trzech największych miastach województwa, tzn. w Białymstoku, Łomży i Suwałkach, gdzie funkcjonuje najwięcej instytucji kultury, działają szkoły wyższe, liczne stowarzyszenia, fundacje, prasa, radio i telewizja. Realizowane są duże, często o charakterze międzynarodowym, przedsięwzięcia kulturalne.

Nie zapewniają one jednak powszechnego i zrównoważonego dostępu do wartości kultury, szczególnie dla społeczeństwa zamieszkującego znacznie oddalone tereny regionu.

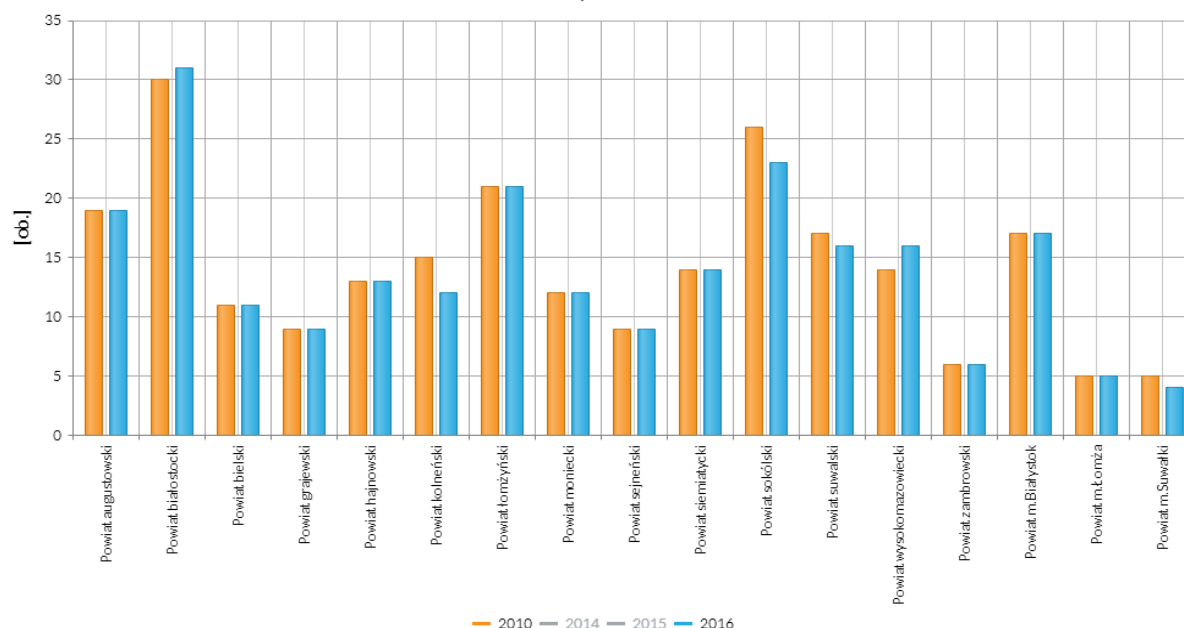
Bolączką województwa jest brak dużych wielofunkcyjnych sal widowiskowych, amfiteatrów z prawdziwego zdarzenia a przede wszystkim takich działań artystycznych, które byłyby rozpoznawalne na mapie kulturalnej kraju.

W Białymstoku, głównym centrum kulturalnym, działa 5 wojewódzkich samorządowych instytucji kultury (Teatr Dramatyczny im. Aleksandra Węgierki, Opera i Filharmonia Podlaska – Europejskie Centrum Sztuki, Książnica Podlaska, Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury, Muzeum Podlaskie) oraz 7 instytucji gminnych (Białostocki Teatr Lalek, Białostocki Ośrodek Kultury, Muzeum Wojska, Muzeum Pamięci Sybiru, Galeria „Arsenal”, Galeria im. Słędzińskich, Dom Kultury „Śródmieście”). Ponadto działają tu między innymi: Centrum Kultury Prawosławnej, 1 kino i 3 multiplexy, szereg galerii, 6 szkół artystycznych państwowych i niepublicznych, 2 wyższe uczelnie artystyczne (wydziały szkół warszawskich) Uniwersyteckie Centrum Kultury oraz kilkadziesiąt organizacji pozarządowych o profilu kulturalnym.

Biblioteki

Najliczniejszą grupę instytucji kultury stanowią biblioteki i domy kultury, w dalszej kolejności muzea i galerie. W 2016 roku w województwie funkcjonowało 284 bibliotek, w tym 238 publicznych. Na obszarach wiejskich działało 166 bibliotek publicznych (dane GUS - BDL).

Wykres 40. Liczba bibliotek w powiatach w roku 2010 i 2016

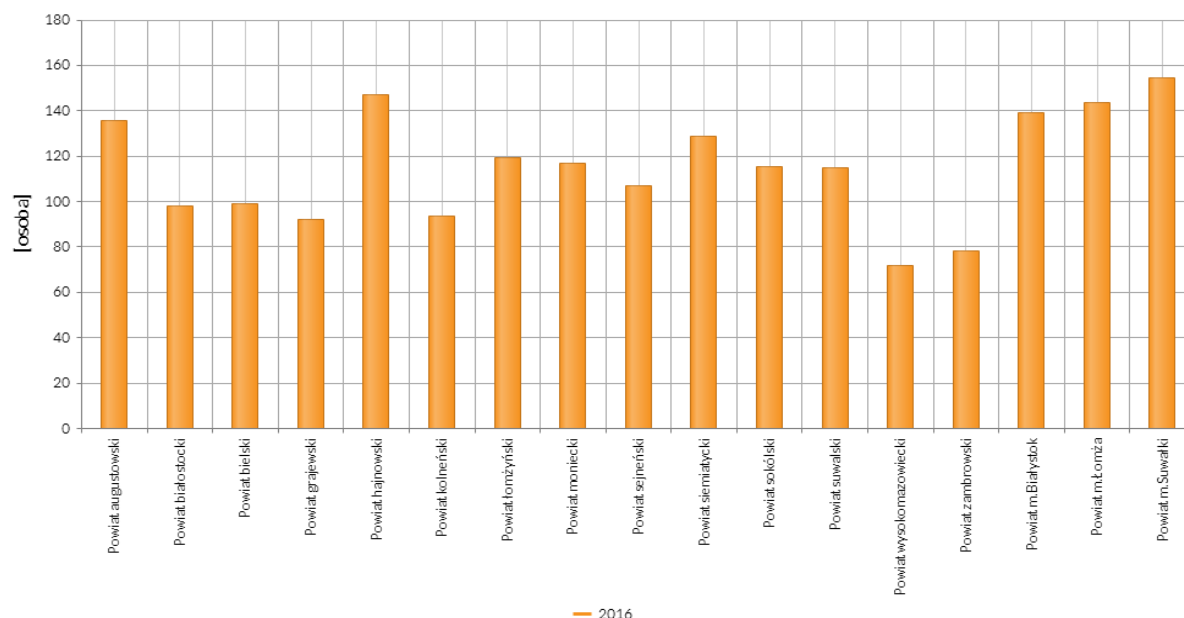

Źródło: GUS, na podstawie danych BDL

Najwięcej bibliotek publicznych zlokalizowanych jest w powiatach: białostockim, sokółskim i łomżyńskim odpowiednio 31, 23 i 21 bibliotek. Najmniej zaś znajduje się w powiatach zambrowskim i sejneńskim i po 9 bibliotek publicznych.

Liczba bibliotek publicznych i filii systematycznie malała do roku 2015. Na koniec 2015 r. zanotowano spadek o 6 placówek bibliotecznych w stosunku do roku 2010. Spadek ilości bibliotek publicznych – to zjawisko ogólnopolskie, notowane już od połowy lat 90-tych.

Wykres 41. Wskaźnik: czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 ludności w 2016 r.

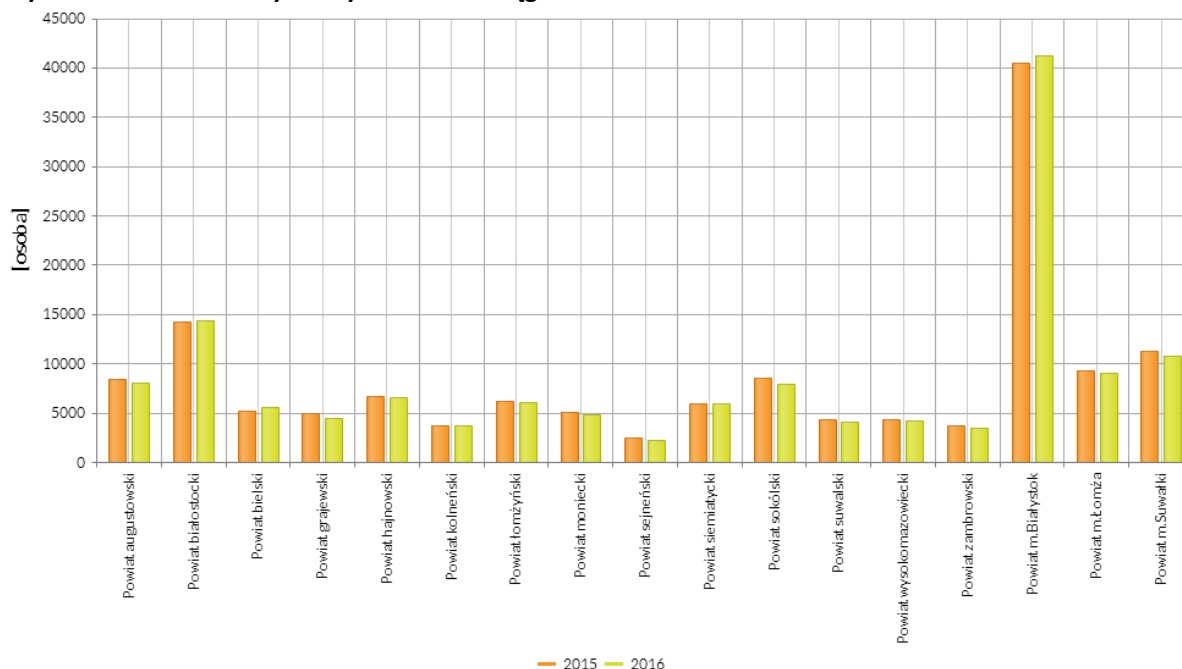
Źródło: GUS, na podstawie danych BDL.

Na podstawie danych GUS w 2016 r. czytelnicy bibliotek publicznych w województwie podlaskim stanowili 120 osoby na 1000 mieszkańców. Średnia dla całego kraju wyniosła pod tym względem 168 osób na 1000 mieszkańców. Największą popularnością cieszyło się korzystanie z bibliotek w powiecie

hajnowskim – 147 osób, najniższą w powiecie wysokomazowieckim – 72 osoby na 1000 mieszkańców.

W 2016 roku na jedną bibliotekę publiczną przypadało 4461 osób. W mieście wskaźnik ten był prawie dwukrotnie większy niż na wsi i wynosił: 6407– dla miasta, a 3537 – dla wsi.

Wykres 42. Wskaźnik: czytelnicy bibliotek w ciągu roku

Źródło: GUS, na podstawie danych BDL

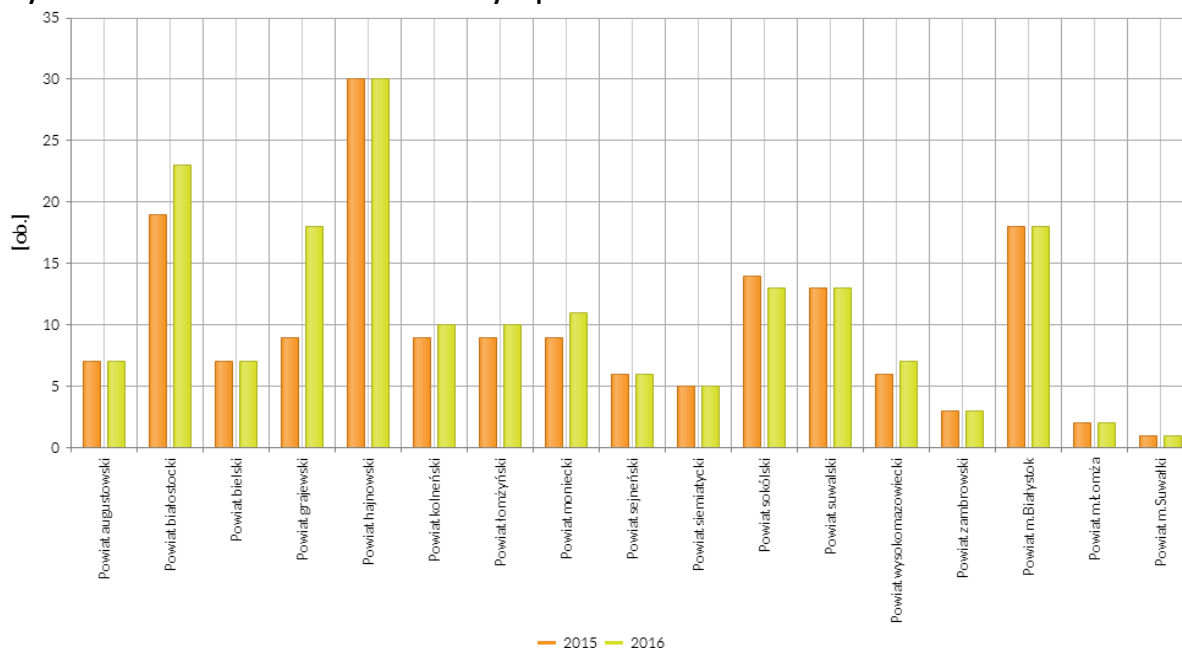
Poziom czytelnictwa, mierzony liczbą czytelników w bibliotekach publicznych, był niższy niż w 2015 r. (spadek o 1,7%), a liczba zarejestrowanych użytkowników aktywnie wypożyczających w 2016 r. wyniosła 142248 (w 2015 r. – 144677 mln). Najwięcej czytelników, podobnie jak w roku poprzednim, skorzystało w 2016 r. z bibliotek powiecie białostockim, augustowskim i sokółskim.

Wskaźnik liczby wypożyczeń na jednego czytelnika, który w 2016 r. wyniósł 20,2 (w roku poprzednim – również 20,2) jest wyższy od wskaźnika dla Polski, który wynosi 18,1. Najwięcej wypożyczeń na jednego czytelnika przypadało w powiecie łomżyńskim (24,5) i sokółskim (24,0). Jak podaje GUS (dane 2015 r.) wskaźnik ten był wyższy na wsi w stosunku do wskaźnika dla województwa i wynosił 21,9 woluminów.

Domy i ośrodki kultury

Najbardziej powszechnymi instytucjami kultury po bibliotekach publicznych, są domy i ośrodki kultury, które funkcjonują prawie we wszystkich gminach. Prowadzą one szeroką działalność – od wielkich przedsięwzięć takich jak festiwale i przeglądy, po zajęcia kół plastycznych, czy szachowych. Dzięki ośrodkom i domom kultury, prężnie działa i rozwija się amatorski ruch artystyczny – szczególnie wśród dzieci i młodzieży.

Wykres 43. Liczba domów i ośrodków kultury w powiatach

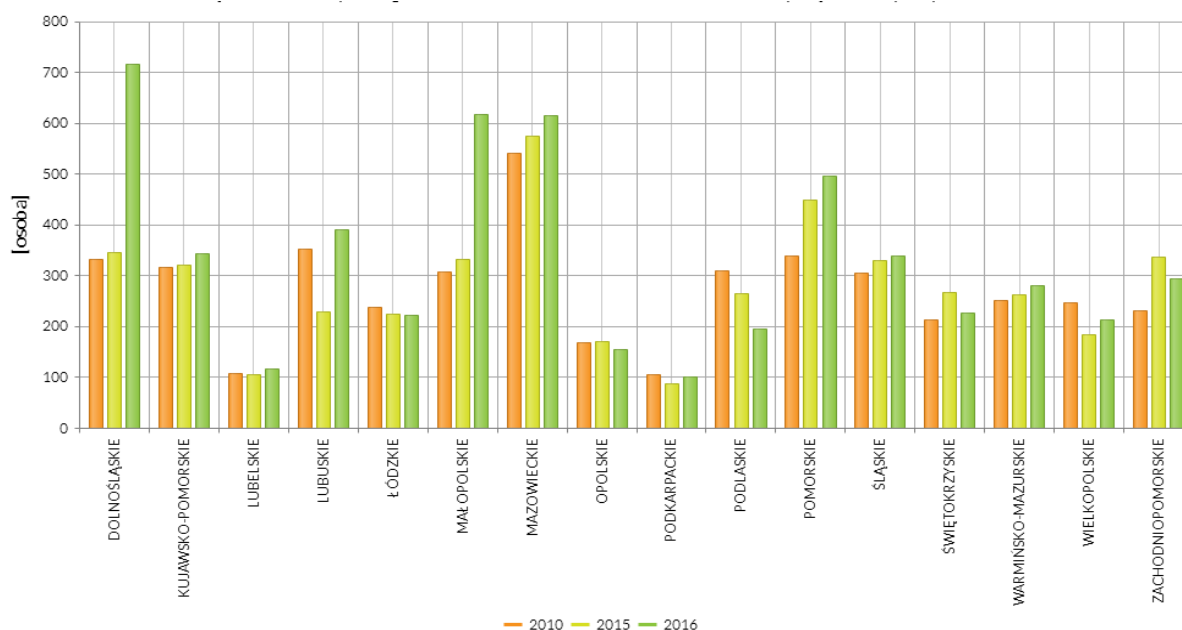

Źródło: GUS, na podstawie danych BDL

Dane liczbowe GUS z 2016 roku dotyczące domów i ośrodków kultury funkcjonujących na terenie województwa podlaskiego (184), zapewniających społeczeństwu dostępność do szerokiej oferty programowej z udziałem artystów zawodowych i działających w ramach amatorskiego ruchu artystycznego, potwierdzają wzrost o 17 obiektów w porównaniu do roku 2015. Najwyższy wzrost tych obiektów nastąpił w powiecie grajewskim - z 9 do 18.

Teatry

Wykres 44. Widzowie i słuchacze w teatrach i instytucjach muzycznych na 1000 ludności

Źródło: GUS, na podstawie danych BDL

W 2016 roku liczba widzów i słuchaczy w teatrach i instytucjach muzycznych na 1000 mieszkańców w województwie wynosiła 196 osób. Mniej widzów zanotowało tylko województwo podkarpackie lubelskie i opolskie. Liczba ta spadła o ponad 69 osób w porównaniu do roku 2015.

Galerie i salony sztuki

Głównym celem działalności galerii sztuki jest promocja, prezentacja i propagowanie współczesnej twórczości artystycznej poprzez organizację wystaw, działań plastycznych oraz imprez towarzyszących.

W województwie podlaskim działało w 2016 roku 8 galerii i salonów sztuki organizujących wystawy. Województwo zajmowało 13 miejsce w kraju. Mniej tego typu instytucji występowało jedynie w podkarpackim, lubuskim i opolskim.

W 2015 zorganizowano w podlaskim 96 wystaw, w tym 4 zagraniczne. W 2015 r. prawie 65 tys. osób galerie sztuki (83,3 tys. w 2014 r., tj. o 22% mniej niż przed rokiem).

Pomimo działania w naszym regionie wielu znanych, wybitnych artystów plastyków, nie przekłada się to na działalność instytucjonalną galerii i salonów sztuki. Dokuczliwym jest brak w naszym regionie jakiegokolwiek stałej galerii fotograficznej; regionie, gdzie działa wielu wybitnych i znanych fotografików.

Kina

Kina zawsze cieszyły się dużą popularnością i zajmują czołowe miejsce pod względem frekwencji wśród opisywanych podmiotów działających w obszarze kultury. Według stanu na koniec 2016 r. w województwie działało 12 kin. Jest to liczba (razem z województwami: opolskim i lubuskim, najniższa w kraju. Kina podlaskie dysponują 6,4 tys. miejsc. Wszystkie kina prowadzi swoją działalność w miastach, czyli na terenach najbardziej zurbanizowanych.

Po „zapaści” lat dziewięćdziesiątych, zauważa się wyraźny wzrost liczby widzów, który osiągnął w 2016 roku poziom 1020045 widzów, tj. wzrost o 9,8% w stosunku do 2015 roku.

Muzea

Istotną rolę w zakresie gromadzenia i trwałej ochrony dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa o charakterze materialnym i niematerialnym, ale także upowszechnienia wiedzy o nim i kształtowania wrażliwości poznawczej i estetycznej, wypełniają podlaskie muzea.

Według stanu na 31 grudnia 2016 roku w województwie prowadziły działalność 30 muzeów (31 w 2015 r.), co lokuje region na 12 miejscu w skali kraju. Tylko 3 muzea działają na terenach wiejskich. Pod względem ilości zwiedzających muzea, Podlaskie zajmuje 14 miejsce w skali kraju. Najwięcej muzeów znajduje się na powiecie m. Białystok, powiecie białostockim, m. Suwałki.

Łączna liczba zbiorów muzealnych, według stanu na koniec 2016 r., wyniosła 256 149 (wzrost o 6,8% w porównaniu z 2015 r.). 65% muzealiów znajduje się w muzeach m. Białegostoku.

W 2016 roku podlaskie muzea odwiedziło 538298 osób. Liczba odwiedzających spadła 1,9% w stosunku do roku poprzedniego, choć działalność muzeów w ostatnich latach systematycznie się zmienia. Pracownicy dbają o uatrakcyjnienie prezentacji zbiorów muzealnych. Przykładem może być Muzeum Ikon w Supraślu, którego nowatorski wystrój i aranżacja przyciągają tłumy odwiedzających z kraju i z zagranicy. Nowym zjawiskiem jest również powstawanie prywatnych i społecznych muzeów i mini skansenów, jak np. Studziwody czy Sioło Budy.

Opiekę nad dziedzictwem kulturowym minionych epok, sprawuje przede wszystkim muzea regionalne i miejskie, w tym: Muzeum Podlaskie w Białymstoku, Muzeum Okręgowe w Suwałkach, Muzeum Północno-Mazowieckie w Łomży, Muzeum Rolnictwa im. K. Kluka w Ciechanowcu, Podlaskie Muzeum Kultury Ludowej, Muzeum Regionalne w Lipsku, Muzeum Regionalne w Siemiatyczach, Muzeum Ziemi Augustowskiej w Augustowie, Muzeum Ziemi Sejneńskiej w Sejnach, Muzeum Ziemi Sokólskiej w Sokółce.

Dziedzictwo kulturowe

„Skomplikowane dzieje polityczne przyczyniły się do powstania na tych terenach mozaiki etnicznej i religijnej. W związku z tym funkcjonowały tu obok siebie różne struktury wyznaniowe: katolickie, prawosławne, greckokatolickie, staroobrzędowców, ale też społeczności niechrześcijańskie: Żydzi czy Tatarzy. Na ich kanwie wykształcił się specyficzny krajobraz kulturowy. Krajobraz ten to historyczne układy urbanistyczne i ruralistyczne miasteczek, architektura sakralna, rezydencjonalna, obronna, użyteczności publicznej, mieszkalna. Dzięki różnym czynnikom społeczno-gospodarczym województwo podlaskie jest również swoistym „zagłębiem” drewnianego

budownictwa wiejskiego, zarówno mieszkalnego, jak i gospodarczego. Wiele wsi, zwłaszcza położonych przy wschodniej granicy kraju, zachowało układ przestrzenny nadany im w XVI wieku. Szeregowa zabudowa ciągnąca się wzdłuż głównej drogi charakterystyczna jest m.in. dla Ryboł, Trześcianki, Wojszek, Soc, a także tzw. Długiej Wsi utworzonej przez kilka wiosek leżących na trasie Sokółka – Dąbrowa Białostocka. Bogate zdobnictwo domów, rozwinięte zwłaszcza na południowo-wschodnich obszarach województwa zamieszkałych przez ludność pochodzenia białoruskiego i ukraińskiego, podkreślane jest przez zróżnicowaną kolorystykę poszczególnych jego elementów. Przy pomocy wycinanych w deskach ornamentów dekorowano węgły i okapy chałup, zróżnicowany układ szalunku, zwłaszcza w partii szczytów oraz okiennice, nad- i podokienniki zdobiły elewacje. Wśród motywów geometrycznych i roślinnych pojawiały się niekiedy sylwetki zwierząt i ludzi, a nawet symbole religijne lub patriotyczne.

Wśród większych i mniejszych zespołów miejskich województwa można odnaleźć wiele układów urbanistycznych o proveniencji jeszcze XVI-wiecznej. Miasteczka północnego Podlasia i dawnej Grodzieńszczyzny, takie jak Lipsk, Augustów, Wasilków posiadają regularne, renesansowe rozplanowanie, którego centrum stanowi kwadratowy rynek. Z każdego naroża rynku odchodzą dwie ulice, które wraz z poprzecznymi arteriami tworzą geometryczną sieć komunikacyjną. Dwieście lat później za sprawą Jana Klemensa Branickiego, hetmana wielkiego koronnego barokowe rozplanowanie otrzymały dwa jego prywatne miasta: Tykocin i Białystok. Trójkątny białostocki rynek z ratuszem w centrum sprzężony był w jeden organizm miejski z rozległą rezydencją hetmana zwaną Wersalem Północy. Idee Oświecenia uwidoczniły się w układzie przestrzennym niewielkich Krynek, które na przełomie XVIII i XIX wieku przeżyły rozkwit dzięki działalności Antoniego Tyzenhauza. Wówczas rozplanowano w centrum miasteczka sześcioboczny rynek, z którego promieniście wybiega dwanaście ulic.

II wojna światowa przyniosła duże zniszczenia miejskiej zabudowy Białegostoku i Łomży, ale oszczędziła Suwałki. Miasto to rozwinęło się na początku XIX wieku wzdłuż jednej głównej arterii – ulicy Kościuszki. Obie jej pierzeje utworzone są przez klasycystyczne i eklektyczne kamienice, które stanowią jedyny w regionie zwarty zespół architektury mieszczańskiej. W Białymstoku zaś możemy do dziś podziwiać kilka pałaców fabrykantów, którzy ze względu na utworzenie granicy celnej między Rosją i Prusami zaczęli w latach 30. XIX wieku przybywać w okolice Białegostoku. Przy ul. Warszawskiej znajduje się neorenesansowy pałac Tryllingów i secesyjna rezydencja Citronów, na obrzeżach miasta, w otoczeniu parków, wznosi się eklektyczna siedziba Buchholtzów i ziemiański pałacyk Lubomirskich. Efektem działalności przemysłowców była przemiana krajobrazu Białegostoku, który z miasta rezydencjonalnego przekształcił się w ośrodek przemysłowy, a jego pejzaż zdominowały ceglane gmachy fabryk włókienniczych. Razem z rozległymi kompleksami koszar (wznoszonymi również w innych miastach garnizonowych, takich jak Suwałki i Zambrów) odmieniły one diametralnie oblicze miasta i wpłynęły również na kształt architektury mieszkaniowej.

Obok jednak budownictwa rezydencjonalnego i kamienic mieszczańskich przestrzeń miejską tworzyła zabudowa drewniana, nawiązująca swą formą zarówno do wiejskiego budownictwa mieszkalnego, modernistycznych willi, jak i piętrowych domów czynszowych. Drewniane czynszówki o ścianach ozdobnie szalowanych fazowanymi deskami, z dekoracyjną nieraz stolarką drzwiową wciąż są charakterystycznym, choć już ginącym, elementem białostockiego pejzażu. Równie znamienne są dla Supraśla „domy tkaczy”, dla Tykocina parterowe domy o naczółkowych dachach stojące wzdłuż północnej pierzei rynku, dla Nowego Dworu wiejskie chałupy ustawione szczytowo do ulic i połączone wspólnym dachem z zabudowaniami gospodarczymi. Miejska zabudowa drewniana tworzy kresowy klimat miejscowości, które utraciły już swoje prawa miejskie: Narwi, Orli, Sidry.

Sztuka wysoka wyraziła się oczywiście głównie w architekturze sakralnej. Wśród licznie występujących w naszym województwie kościołów rzymskokatolickich wyróżnia się grupa późnogotyckich świątyń wschodniego Mazowsza (Łomża, Kleckowo, Rosochate Kościelne, Szczepankowo, Niedźwiadna, Andrzejewo). To na ogół trójnawowe, przysadziste ceglane budowle, nad którymi górują masywne dzwonnice. Ich wnętrza przykrywają sklepienia kryształowe, sieciowe i gwiazdiste o skomplikowanym rysunku żeber. Katedra łomżyńska jest również jedyną w naszym regionie skarbnicą XVI-XVII wiecznych nagrobków przyściennych. W Supraślu wznosi się zaś

zrekonstruowana po zniszczeniach II wojny światowej unikalna cerkiew obronna, wystawiona w 1511 roku dla osiadłych tam prawosławnych mnichów. Nieliczne kościoły XVII-wieczne (Białystok, Zalesie, Strabla) prezentują lokalną odmianę renesansu o północnych reminiscencjach, łącząc w sobie niekiedy elementy różnych epok stylowych, czego przykładem może być kościół w Krasnymborze. Wzniesiony jako cerkiew na przełomie XVI i XVII stulecia posiada trójlistny rzut nawiązujący do architektury bizantyńskiej, gotyckie sklepienia i bryłę, którą można określić jako późnorenesansową. W XVII stuleciu wzniesiono również dwie najstarsze na Podlasiu murowane synagogi: w Tykocinie i Orli, szczęśliwie zachowane do dnia dzisiejszego. Wiek XVIII to okres fundacji i rozwoju licznych zespołów klasztornych. Chociaż siedziby zakonne w Wigrach, Sejnach, Choroszczy czy Różanymstoku miały swe początki o jedno stulecie wcześniej, to właśnie w tym okresie nadano im imponujący kształt barokowych założeń, wyposażając kościoły w rozbudowane zespoły ołtarzowe o wyrafinowanej formie i skomplikowanej ikonografii. XVIII stulecie zaowocowało również wysmakowanymi architektonicznie zespołami klasztornymi w Tykocinie, Boćkach, Siemiatyczach oraz Drohiczynie, gdzie oprócz domów zakonnych franciszkanów, bazylianów, benedyktynek i jezuitów funkcjonowały prawosławne ośrodki zakonne. Zróżnicowana stylistycznie architektura XIX wieku wyraziła się w realizacjach świątyń klasycystycznych, historyzujących i eklektycznych. Najliczniejszą chyba grupą były neogotyckie kościoły – „wiejskie katedry” o monumentalnych formach, wystawiane na przełomie XIX i XX stulecia nawet w niewielkich miejscowościach jako manifestacja katolicyzmu ich mieszkańców. Wyrastały one obok klasycyzujących cerkwi prawosławnych, których ściśle określony kształt i dyspozycja przestrzenna były wynikiem odgórnych, rządowych rozporządzeń. Na tym tle, niczym kontrpunkt, wyrasta modernistyczny i na wskroś nowoczesny kościół św. Rocha w Białymstoku, awangardowa realizacja Oskara Sosnowskiego i tryumf ówczesnej myśli technicznej.

Obok tych monumentalnych budowli sakralnych w mniejszych miastach i wsiach wyrastały przez stulecia drewniane świątynie różnych wyznań. Niektóre z nich, tak jak unickie cerkwie, przenosiły w swych bryłach i planach tradycje XVI- i XVII-wieczne, a nawet wcześniejsze. Inne – kościoły katolickie – były próbą odpowiedzi ludowych cieśli na skomplikowaną i finezyjną murowaną architekturę barokową. Naśladowały one bowiem bezwieżowe kościoły XVIII-wieczne, podzielone na nawy, wzbogacone o łoża kolatorskie i wysunięte ku nawie balkony chórów muzycznych. Wśród nich wyróżnia się dwuwieżowa bazylika w Narwi, której trójnawowe wnętrze nakryte jest imitującymi sklepienia drewnianymi stropami, a nawę główną i prezbiterium obiega wąska galerijka. XIX stulecie wzbogaciło podlaski krajobraz o liczne cerkwie prawosławne, których monumentalne, trójczołowe bryły i misterne, zaczerpnięte z rosyjskiego budownictwa ludowego zdobnictwo wniosły do tutejszej architektury drewnianej zupełnie nowe tradycje. Na bogactwo owej architektury wpływ miały również nieliczne, ale bardzo ciekawe molenny staroobrzędowców, osiadłych na Suwalszczyźnie oraz tatarskie meczety w Kruszynianach i Bohonikach. Niestety nie zachowały się do dnia dzisiejszego drewniane bóżnice, stojące jeszcze przed II wojną światową m.in. w Zabłudowie, Suchowoli, Janowie i Sidrze. Jedynie międzywojenne fotografie świadczą o imponującym poziomie, na który wzniosły się umiejętności żydowskich cieśli.

Dziedzictwo kulturowe województwa podlaskiego jest niezwykle w swym bogactwie i oryginalności konglomeratem sztuki wysokiej i ludowej, architektury sakralnej i rezydencjonalnej, wpływów Wschodu i Zachodu, kultury chrześcijańskiej, żydowskiej i muzułmańskiej.” (*Źródło: Narodowy Instytut Dziedzictwa*)

Istotne znaczenie dla ochrony dziedzictwa ma ochrona zabytków, której podstawą jest ewidencja zabytków, niezbędna do prowadzenia planowej polityki konserwatorskiej. Rejestry są prowadzone przez wojewódzkich konserwatorów zabytków. Wg GUS (dane Narodowego Instytutu Dziedzictwa) w 2016 r. w województwie podlaskim było 2 289 obiektów nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków na podstawie decyzji wojewódzkich konserwatorów zabytków. Liczba ta plasuje na 15 pozycji w Polsce, przed woj. świętokrzyskim. Liczba zabytków w województwie podlaskim stanowi zaledwie 3,2 % zabytków ruchomych w Polsce.

Największa liczba zabytków nieruchomych znajduje się w powiecie: białostockim, wysokomazowieckim, sejneńskim, najmniejsza w powiecie monieckim i zambrowskim. W ujęciu

powiatowym duża koncentracja zabytków nieruchomych występuje w miastach: w Białymstoku, w Łomży, w Suwałkach.

Wśród zabytków nieruchomych dużą grupę stanowią układy urbanistyczne miast i ruralistyczne wsi w województwie. To 63 historyczne układy przestrzenne wpisane do rejestru zabytków, w tym 52 stanowiące zabytki urbanistyczne i 11 zabytki ruralistyczne. Najstarsze układy urbanistyczne o średniowiecznej genezie, z charakterystycznym rozplanowaniem, którego centrum stanowi rynek i przylegająca do niego siatka ulic, znajdują się w zachodniej i południowej części województwa. Pozostałe reprezentują urbanistykę nowożytną. Niektóre z tych układów rozwijały się i przekształcały w następnych stuleciach (np. Łomża, Białystok), ale większość zachowała rozplanowanie z czasów lokacji (np. Wąsosz, Narew, Krasnopol). Interesujące układy ruralistyczne wsi, charakteryzujące się dużą ilością zabudowy drewnianej posiadają np.: Białowieża, Trześcianka, Topolany, Ryboły, Kruszyniany. Obecny stan ochrony prawnej układów urbanistycznych w formie wpisu do rejestru zabytków można uznać za wystarczający. W perspektywie zakładać należy podniesienie rangi ochrony niektórych układów przestrzennych pomników historii (np. miast Tykocin i Drohiczyn).

Zabytki sakralne są najcenniejszą i najlepiej zachowaną grupą obiektów zabytkowych, świadczących o różnorodności wyznaniowej i kulturowej regionu, obejmującą:

- zabytkowe kościoły i zespoły poklasztorne, stanowiące interesujące przykłady stylistycznego i historycznego zróżnicowania architektury, poczynając od późnogotyckiej (Łomża, Szczepankowo, Niedźwiadna), renesansowej (Sejny) poprzez barokową (Wigry, Siemiatycze, Tykocin, Szczuczyn, Ciechanowiec, Sejny, Bielsk Podlaski, Drohiczyn, Choroszcz, Różanystok, Boćki), aż po najliczniejszą grupę budowli sakralnych z XIX i XX wieku,
- zabytkowe cerkwie, reprezentowane przez: najstarszą, murowaną z początku XVI w., zniszczoną w 1944 r., a obecnie zrekonstruowaną, unikatową, obronną gotycko-bizantyjską cerkiew klasztorną w Supraślu, świątynie parafialne z XVIII w.
- w Szczytach-Dzięciołowie, Werstoku, Nowym Berezowie i Topolanach, XIX-wieczne cerkwie klasycystyczne w Białymstoku, Zabłudowie, Ciechanowcu, Topilcu, Fastach i Choroszcz, oraz grupę drewnianych dawnych unickich, a obecnie prawosławnych cerkwi cmentarnych,
- meczety, będące unikalnymi zabytkami, jedynymi zachowanymi w kraju we wsiach tatarskich – Bohonikach i Kruszynianach,
- synagogi, dające świadectwo historycznej przeszłości województwa, na czele z najstarszą i najokazalszą w Tykocinie z 1642 r., tworzącą wraz z sąsiadującym (zrekonstruowanym) domem talmudycznym i klasycystycznymi kamienicami bardzo interesujący zespół zabudowy na terenie dawnej dzielnicy żydowskiej, oraz z okresu późniejszego zachowanymi synagogami w Siemiatyczach, Milejczycach, Orli, Krynkach, Ciechanowcu, Kolnie i Sejnach,
- molenny staroobrzędowców – zachowane w północnej części województwa w Gabowych Grądach, Wodźkach i Suwałkach.

Architektura świecka reprezentowana jest przez: pałace, dwory, zabudowę mieszkaniową, obiekty użyteczności publicznej i przemysłowe, z których znaczenie regionalne mają w szczególności:

- zespół pałacowo-ogrodowy Branickich, wraz z pałacem gościnnym w Białymstoku oraz myśliwskim w Choroszcz,
- zespoły pałacowo-ogrodowe z drugiej połowy XVIII w. w Rudce – Ossolińskich, a w Strabli – Starzeńskich,
- XIX-wieczne pałace fabrykantów w Supraślu i Białymstoku, pałac z parkiem krajobrazowym w Ciechanowcu oraz resztki carskiej rezydencji myśliwskiej w Białowieży,
- założenia dworsko-parkowe o bardzo różnym stopniu zachowania, wśród których przeważają zespoły XIX-wieczne np. Drozdowo, Grabowo, Nieckowo, Szypliszki, Cisów, Andryjanki i Dowspuda, Stara Hańcza (Mierkinie) i Huta,
- obiekty użyteczności publicznej, w tym ratusze w Łomży, Białymstoku, Bielsku Podlaskim i Suwałkach, oraz zespoły pocztowe, dworce, szkoły, szpitale i banki,
- zespoły i obiekty przemysłowe, z których najlepiej zachowane są w Białymstoku, Choroszcz i Supraślu (w drugiej poł. XIX w. rozwinął się przemysł włókienniczy).

Zespoły obiektów architektury historycznej militarnej, z najstarszym obiektem unikalnej fortyfikacji – Redutą Obronną „Koziołek” z 1656 roku (okres potopu szwedzkiego) oraz architekturą militarną XIX i XX wieku, należąca do tzw. „europejskiego skansenu fortecznego”, reprezentowaną w województwie przez zespoły obronne czterech szkół fortyfikacyjnych: rosyjskiej, polskiej, radzieckiej i niemieckiej. Łącznie w województwie podlaskim istnieją 2 duże twierdze: w Osowcu i Piątnicy, oraz około 540 obiektów fortyfikacji rozproszonej z lat trzydziestych i czterdziestych XX wieku, w tym:

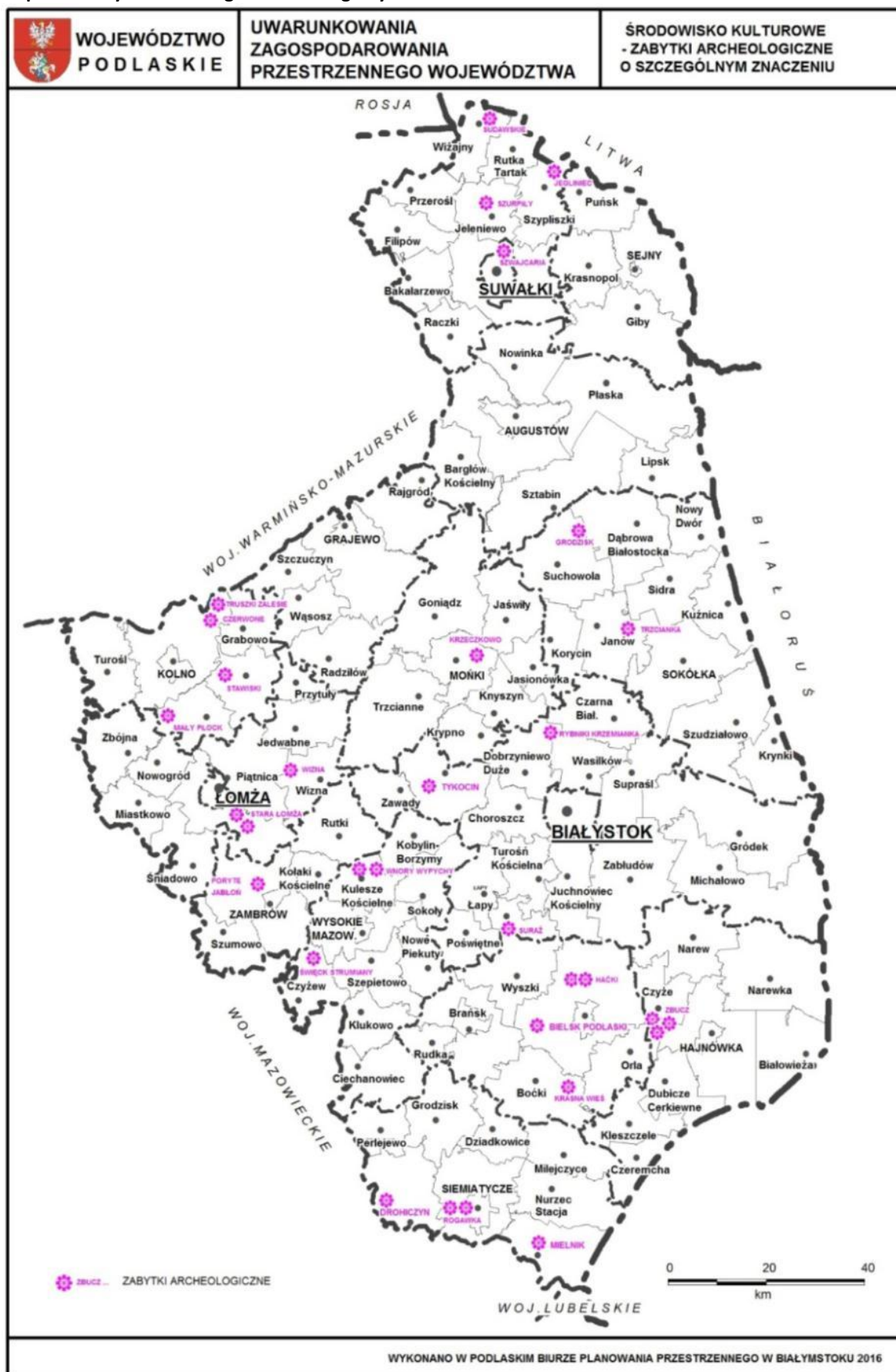
- fortyfikacje rosyjskie do 1915 r. – najstarsze i najcenniejsze zabytki architektury obronnej, reprezentowane przez duże twierdze w Osowcu i Piątnicy koło Łomży, wzniesione na przełomie XIX i XX w.,
- fortyfikacje polskie z lat 1918–1939, reprezentowane przez grupę 5 doświadczalnych schronów bojowych wzniesionych na początku lat trzydziestych w formie II Twierdzy Osowiec. Łącznie w województwie jest 80 polskich obiektów fortecznych,
- fortyfikacje niemieckie, reprezentowane przez umocnienia Pozycji Granicznej wzniesionej w latach 1939–1941 na nowej wówczas granicy radziecko-niemieckiej, ustalonej po agresji na Polskę. Pozycja ta w obszarze woj. składa się z 7 pkt. oporu, blokujących szlaki komunikacyjne, oraz z ok. 80 obiektów fortyfikacyjnych,
- fortyfikacje sowieckie, reprezentowane przez umocnienia radzieckiej Linii Mołotowa, wzniesione w latach 1940–1941. W województwie znajduje się: zachodnia część Grodzieńskiego Rejonu Umocnionego, cały Osowiecki Rejon Umocniony, północna część Zambrowskiego Rejonu Umocnionego i zachodnia część Brzeskiego Rejonu Umocnionego. Razem w województwie podlaskim znajduje się około 380 radzieckich obiektów fortyfikacyjnych,
- budownictwo koszarowe rosyjskich władz zaborczych, głównie z końca XIX i początku XX wieku, reprezentowane w województwie przez najlepiej zachowane zespoły w: Suwałkach, Augustowie, Białymstoku, Sokółce, Łomży i Zambrowie.

Jedną z form ochrony zabytków i dziedzictwa narodowego, zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jest również podniesienie rangi obiektu poprzez nadanie mu statusu pomnika historii. Według stanu na Narodowego Instytutu Dziedzictwa na liście obiektów (70) uznanych przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej za Pomniki Historii figurują 2 obiekty z Podlasia, tj.: Bohoniki i Kruszyniany – meczety i mizary, Kanał Augustowski – droga wodna.

Obok zabytków nieruchomych, ochronie podlegają także zabytki ruchome (tj. rzeczy ruchome, ich części lub zespoły rzeczy ruchomych), do których należą m.in.: dzieła sztuki plastycznej, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji ich twórców, numizmaty, militaria, wytwory techniki, niektóre materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła. W 2016 r. w województwie było wpisanych 4507 obiektów ruchomych wpisane do rejestru zabytków na podstawie decyzji wojewódzkich konserwatorów zabytków, co stanowi zaledwie 1,8% obiektów ruchomych w Polsce. Ponad 87% stanowią obiekty ruchome wyposażenia świątyń województwa podlaskiego.

Szczególnym rodzajem zabytków są zabytki archeologiczne, zachowywane dla ich wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Według stanu w dniu 30 czerwca 2016 r. wpisem do rejestru zabytków objęto 276 nieruchomości zabytków archeologicznych, w tym: 181 obiektów sepulkralnych (różne formy grobów i cmentarzysk), 51 grodzisk, 39 osad, obozowisk, zespołów osadniczych.

Mapa 12. Zabytki archeologiczne o szczególnym znaczeniu

W województwie podlaskim istnieją 4 skanseny, w których ratowane i prezentowane są głównie zabytki drewniane, ginące z krajobrazu regionu (obiekty, zabytki ruchome, wytwory i zjawiska), w tym:

- Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka – powstałe w 1962 r. w Ciechanowcu w zespole pałacowo-parkowym z połowy XIX wieku, odbudowanym ze zniszczeń wojennych w latach 1966-1969, posiadające aż osiem działów tematycznych,
- Podlaskie Muzeum Kultury Ludowej – założone w 1982 roku, gromadzące zabytki architektury drewnianej i zbiory etnograficzne z regionu, położone przy granicy Białegostoku na gruntach wsi Osowicze i miasta Wasilków,
- Skansen Kurpiowski w Nowogrodzie im. Adama Chętnika – założony w 1927 roku jako Muzeum Kurpiowskie, leżące na tzw. Górze Ziemowita naprzeciw ujścia rzeki Pisy do Narwi, drugie najstarsze muzeum dawnego drewnianego budownictwa ludowego w Polsce, mające charakter parku etnograficznego.
- Skansen Architektury Drewnianej Ludności Ruskiej Podlasia w Białowieży.

Sposobem ochrony zabytków jest także utworzenie parku kulturowego. Powołuje go rada gminy w celu ochrony krajobrazu kulturowego (tj. krajobrazu przetworzonego przez człowieka) poprzez działania pozwalające na zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. W 2016 r. w Polsce istniały 34 parki kulturowe, lecz żaden z nich nie został utworzony w województwie podlaskim.

W ramach czternastu polskich pozycji umieszczonych na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO Puszcza Białowieska jest jedyną obiektem z województwa. Wpisany na Listę w 1979 roku. Na liście informacyjnej UNESCO znajduje się zabytek techniki – Kanał Augustowski – kanał żeglugi wodnej, który łączy Wisłę przez rzekę Biebrzę (dopływ Narwi) z Niemnem, poprzez jego dopływ Czarną Hańczę.

Partnerstwa międzynarodowe

Przedsięwzięć województwa podlaskiego w zakresie zasobów dziedzictwa kulturowego:

- umowa współpracy z 22.10.2013 r., na czas nieokreślony, zawarta pomiędzy Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu a Białoruskim Państwowym Muzeum Architektury Ludowej i Życia Codziennego w Mińsku w zakresie wymiany doświadczeń w dziedzinie zachowania tradycyjnej kultury i rozwoju działalności muzealnej,
- umowa współpracy z 10.05.2017 r., na okres pięciu lat, zawarta pomiędzy Państwową Instytucją Nauki „Instytutem Historii Narodowej Akademii Nauk Białorusi” a Instytucją Kultury Województwa Podlaskiego Muzeum Podlaskim w Białymstoku w zakresie poprawy, wzmocnienia i rozwoju współpracy naukowej w dziedzinie archeologii, antropologii, historii i etnografii, a także organizacji i koordynacji wspólnych programów badawczych,
- umowa współpracy z 15.04.2016 r. zawarta pomiędzy Instytucją Kultury Muzeum Historyczno – Archeologicznym w Grodnie oraz Muzeum Podlaskim w Białymstoku – Instytucją Kultury Województwa Podlaskiego w zakresie prac konserwatorskich przy Archiwum Klasztoru Brygidek w Grodnie ze zbiorów Muzeum Grodzieńskiego. Po zrealizowaniu przedmiotu umowy zorganizowane zostaną wystawy w Grodnie oraz Białymstoku prezentujące efekty konserwacji, a także konferencja naukowo-praktyczna poświęcona historii i dziedzictwu Klasztoru Brygidek w Grodnie,
- List intencyjny z 03.08.2017 r. podpisany przez Narodowe Muzeum Sztuki Republiki Białoruś i Muzeum Podlaskie w Białymstoku dotyczący wymiany wystaw pomiędzy muzeami – w okresie lipiec-sierpień 2018 Muzeum Podlaskie w Białymstoku zaprezentuje wystawę obrazów Stanisława Żukowskiego, ponadto zorganizuje w Mińsku wystawę obrazów Aleksandra Szturmana, natomiast w okresie 21.07.2017 – 20.09.2017 w Mińsku prezentowana jest wystawa „Mistrzowie polskiego rysunku”, która od października 2017 r. będzie eksponowana także w Muzeum Krajoznawczym w Homlu,
- Porozumienie o współpracy partnerskiej z 17.05.2017 r., obowiązujące w okresie trzech lat, zawarte pomiędzy Wojewódzkim Ośrodkiem Animacji Kultury w Białymstoku oraz Grodzieńskim Miejskim Centrum Kultury określające współpracę w zakresie kultury poprzez wymianę artystów, wystaw, koncertów, podejmowania wspólnych przedsięwzięć, wymianę doświadczeń i promocję wspólnych działań, a także wspólne aplikowanie o środki transgraniczne.

1.3. Diagnoza sytuacji w rolnictwie województwie

1.3.1. Zasoby ziemi rolniczej i struktura jej użytkowania

Użytkowanie gruntów

W czerwcu 2016 r. ogólna powierzchnia gruntów w gospodarstwach rolnych w województwie podlaskim wyniosła 1 259 494 ha i była o 16,2 tys. ha (o 1,3%) większa od zanotowanej rok wcześniej. Użytki rolne w województwie zajmowały 1 073 898 ha (kraj 18 716 486 ha tj. 59,86 ha), lasy i grunty leśne 134 201 ha, zaś pozostałe grunty – 51 396 ha. Szczegółowo przedstawia tabela 26.

Tabela 26. Użytkowanie gruntów w gospodarstwach rolnych. Stan w czerwcu

Wyszczególnienie	2015	2016	
	ogółem		w tym: gospodarstwa indywidualne
w hektarach			
Powierzchnia ogólna.....	1243342	1259494	1243639
Użytki rolne.....	1058258	1073898	1059158
w dobrej kulturze rolnej.....	1050608	1067084	1053262
grunty orne.....	659491	679849	669328
w tym pod zasiewami.....	655567	674222	663892
uprawy trwałe.....	7260	4968	4919
w tym sady.....	6378	4820	4775
ogrody przydomowe.....	1212	1050	1050
łąki trwałe.....	323002	332837	330560
pastwiska trwałe.....	59644	48380	47405
pozostałe.....	7650	6813	5896
Lasy i grunty leśne.....	134655	134201	133681
Pozostałe grunty.....	50429	51396	50800
W % POWIERZCHNI OGÓLNEJ			
Powierzchnia ogólna.....	100,0	100,0	100,0
Użytki rolne.....	85,1	85,3	85,2
w dobrej kulturze rolnej.....	84,5	84,7	84,7
grunty orne.....	53,0	53,9	53,9
w tym pod zasiewami.....	52,7	53,5	53,4
uprawy trwałe.....	0,6	0,4	0,4
w tym sady.....	0,5	0,4	0,4
ogrody przydomowe.....	0,1	0,1	0,1
łąki trwałe.....	26,0	26,4	26,6
pastwiska trwałe.....	4,8	3,8	3,8
pozostałe.....	0,6	0,5	0,5
Lasy i grunty leśne.....	10,8	10,7	10,7
Pozostałe grunty.....	4,1	4,1	4,1
ROK POPRZEDNI=100			
Powierzchnia ogólna.....	98,3	101,3	101,4
Użytki rolne.....	98,2	101,5	101,6
w dobrej kulturze rolnej.....	98,0	101,6	101,7
grunty orne.....	98,2	103,1	103,2
w tym pod zasiewami.....	103,2	102,8	102,9
uprawy trwałe.....	157,6	68,4	68,6
w tym sady.....	159,9	75,6	75,3
ogrody przydomowe.....	66,2	86,6	86,6
łąki trwałe.....	100,5	103,0	103,2
pastwiska trwałe.....	82,8	81,1	81,1
pozostałe.....	119,5	89,1	88,6
Lasy i grunty leśne.....	105,3	99,7	99,7
Pozostałe grunty.....	85,9	101,9	103,2

Udział użytków rolnych w ogólnej powierzchni gospodarstw rolnych wyniósł 85,3% i w porównaniu z rokiem poprzednim zwiększył się o 0,2 p. proc. Lasy i grunty leśne stanowiły 10,7%

ogólnej powierzchni gospodarstw rolnych, a ich udział w strukturze użytkowania gruntów był o 0,1 p. proc. niższy niż rok wcześniej. Pozostałe grunty, podobnie jak przed rokiem, zajmowały 4,1% ogólnej powierzchni. Najwyższy udział gruntów ornych w ogólnej powierzchni użytków rolnych mają powiaty: wysokomazowiecki, siemiatycki, sejneński i moniecki. Natomiast użytków zielonych w ogólnej powierzchni (UR) odpowiednio: augustowski, bielski, grajewski, hajnowski, moniecki).

Dominujące w województwie podlaskim gospodarstwa indywidualne posiadały w użytkowaniu 1243,6 tys. ha, tj. 98,7% ogólnej powierzchni gruntów w gospodarstwach rolnych, w tym 1059,2 tys. ha użytków rolnych, co stanowiło 98,6% użytków rolnych znajdujących się w zasobach gospodarstw rolnych w regionie.

Odłogi i ugory zajmują w województwie 22 640 ha, co stanowi 1,86% powierzchni użytków rolnych. Uwarunkowania przyrodnicze produkcji rolnej są w województwie podlaskim gorsze niż przeciętnie w kraju, zarówno pod względem jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, jak i cech agroklimatu.

Tabela 27. Grunty rolne wyłączone na cele nierolnicze i leśne na cele nieleśne

Wyszczególnienie	2005	2010	2014	2015
OGÓŁEM	43	60	89	87
WEDŁUG RODZAJÓW GRUNTÓW				
Użytki rolne	17	30	39	34
klasy bonitacyjne:				
mineralne: III	7	11	5	7
IV	5	14	19	19
organiczne: IV	1	2	9	3
V–VI	4	3	6	5
Inne grunty rolne	11	20	33	33
Grunty leśne	15	10	17	20
WEDŁUG KIERUNKÓW WYŁĄCZENIA				
wyłączone:				
Na tereny osiedlowe	19	33	31	38
Na tereny przemysłowe	2	13	23	15
Pod drogi i szlaki komunikacyjne	5	–	2	1
Pod użytki kopalne	9	8	19	20
Na inne cele	8	6	13	13

a W trybie obowiązujących przepisów prawnych o ochronie gruntów rolnych i leśnych

Źródło: w zakresie gruntów rolnych – dane Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi; w zakresie gruntów leśnych – dane Ministerstwa Środowiska.

Tabela 28. Grunty zdewastowane i zdegradowane wymagające rekultywacji i zagospodarowania oraz grunty zrehabilitowane i zagospodarowane

Wyszczególnienie	2005	2010	2014	2015
	w ha			
Grunty wymagające rekultywacji (stan w dniu 31 XII)	2887	2855	2759	2632
zdewastowane	2772	2746	2655	2528
zdegradowane	115	109	104	104
Grunty (w ciągu roku):				
zrehabilitowane	58	31	159	89
w tym na cele:				
rolnicze	7	9	119	68
leśne	49	20	15	6
zagospodarowane	8	6	105	40

a W trybie obowiązujących przepisów prawnych o ochronie gruntów rolnych i leśnych.

Źródło: w zakresie gruntów rolnych – dane Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi; w zakresie gruntów leśnych – dane Ministerstwa Środowiska.

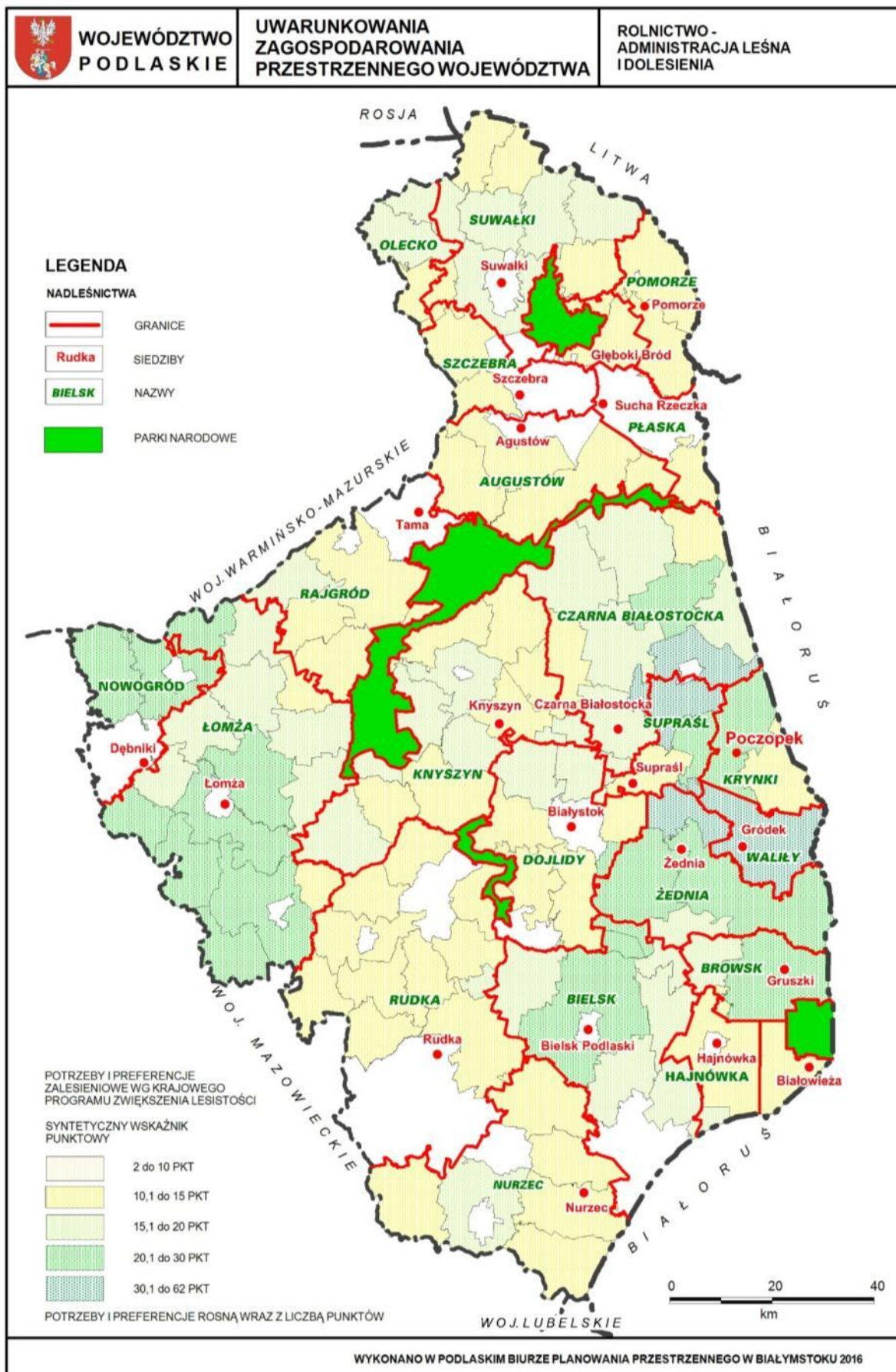
Główne przyczyny degradacji gleb w województwie to erozja wodna i erozja wietrzna. Największe zagrożenie erozją wodną występuje w najsilniej urzeźbionej jego części północnej oraz w strefach krawędziowych dolin rzecznych. Szacuje się, że zagrożeniom erozją wodną podlega 27,6%

gleb użytków rolnych i leśnych. Około 42,6% gruntów ornych w województwie podlaskim wykazuje średnią i silną podatność na procesy erozji wietrznej.

Dużym zagrożeniem dla gleb jest zwiększona zawartość azotu mineralnego pochodzącego ze źródeł rolniczych, który jest wymywany do wód powierzchniowych i podziemnych.

Zanieczyszczenie gleb metalami ciężkimi (ołowiem, kadmem, cynkiem, niklem, miedzią) jest stosunkowo niewielkie i kształtuje się na poziomie zawartości naturalnej, znacznie niższej od średniej krajowej. Nieco podwyższone wartości zanieczyszczenia metalami ciężkimi posiada pokrywa glebowa w strefach oddziaływania głównych szlaków komunikacyjnych oraz w większych ośrodkach miejskich.

Mapa 13. Administracja leśna i dolesianie.

Strukturę użytkowania gruntów, na podstawie danych statystycznych przedstawiono w tabeli 29. W województwie podlaskim w strukturze użytkowania gruntów zdecydowanie większy jest udział łąk i pastwisk (30,2%) niż średnio w kraju (13,0%), a odpowiednio niższy gruntów ornych. Pozostałe elementy struktury użytkowania gruntów nie odbiegają znacząco od wartości przeciętnych dla Polski.

Tabela 29. Gospodarstwa rolne posiadające użytki rolne i powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach w 2016 r. Stan w czerwcu

Grupy obszarowe użytków rolnych ^a	Gospodarstwa rolne posiadające użytki rolne		Powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach rolnych w ha	
	ogółem	w tym gospodarstwa indywidualne	ogółem	w tym w gospodarstwach indywidualnych
W LICZBACH BEZWZGLĘDNYCH				
OGÓŁEM	81736	81642	1073898	1059158
Do 1 ha	1325	1325	1047	1047
Powyżej 1 ha	80412	80318	1072851	1058111
1-2 ha	5367	5365	7846	7843
2-3	6010	6009	14614	14612
3-5	9748	9745	38569	38558
5-10	22239	22231	158313	158259
10-15	14727	14720	179433	179342
15-20	8566	8562	147068	146998
20-30	7413	7407	178167	178023
30-50	4351	4342	162644	162280
50 ha i więcej	1990	1936	186197	172197
2015=100				
OGÓŁEM	102,2	102,2	101,5	101,6
Do 1 ha	828,1	828,8	918,4	918,4
Powyżej 1 ha	100,8	100,8	101,4	101,5
1-2	108,1	108,1	106,3	106,3
2-	92,8	92,8	91,1	91,1
3-5	93,7	93,7	97,2	97,2
5-10	107,7	107,7	104,3	104,3
10-	100,4	100,5	101,5	101,5
15-	97,9	98,0	97,6	97,6
20-30	91,2	91,2	91,9	91,9
30-50	110,7	110,9	111,2	111,4
50 ha i więcej	108,7	109,1	106,0	106,9

a Przedziały grup obszarowych użytków rolnych są lewostronnie domknięte i prawostronnie otwarte, z wyjątkiem grup: do 1 ha, gdzie przedział jest obustronnie domknięty oraz 1-2 ha, gdzie przedział jest obustronnie otwarty.

W województwie podlaskim w 2016 r. było 81 736 gospodarstw rolnych, w tym utrzymanych w dobrej kulturze rolnej 81 620 gospodarstw (stanowiło to 99,8% ogółu gospodarstw. Szczegółowo przedstawiają tabele 29 i 30. Największy obszar zajmowały gospodarstwa w grupie obszarowej 50 ha i więcej (17,7%), 15-20 ha (16,7%), 20-30 ha (16,6%) a najmniejszy w grupie obszarowej w przedziale 1-2 ha (0,7%). Natomiast jeżeli chodzi o liczbę gospodarstw ogółem w województwie podlaskim było 81736 gospodarstw, w tym 81642 gospodarstwa indywidualne (tabela 29). Największa ilość została odnotowana w grupie obszarowej 5-10 ha (27,2%) i grupie 10-15 ha (18,0%), najmniejszą liczbę stanowiła ilość gospodarstw w przedziale do 1 ha (1,6%) oraz w grupie 50 i więcej ha (2,4%).

Tabela 30. Powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według grup obszarowych użytków rolnych w 2016 r. Stan w czerwcu

GRUPY OBSZAROWE UŻYTKÓW ROLNYCH	Ogółem	Użytki rolne							pozostałe
		w dobrej kulturze rolnej							
		razem	z razem						
			pod zasiewam i	grunty ugoro wane	uprawy trwałe	łąki trwałe	pastwisk a trwałe		
	w hektarach								
OGÓŁEM									
O G Ó Ł E M	1073898	1067084	674222	5627	4968	332837	48380	6813	
Do 1 ha	1047	911	366	47	1	463	16	136	
1-2	7846	7748	3740	496	57	3318	71	98	
2-3	14614	14412	9181	238	119	4752	94	202	
3-5	38569	37952	21652	1138	235	13575	1227	616	
5-7	61572	60950	37625	382	154	19788	2856	623	
7-10	96741	96040	60310	670	280	31717	2933	701	
10-15	179433	178263	114034	703	1186	53445	8698	1169	
15-20	147068	145833	90492	419	680	45779	8312	1235	
20-30	178167	177849	108589	373	417	58971	9403	317	
30-50	162644	162236	100999	494	342	52075	8263	408	
50 ha i więcej	186197	184889	127235	668	1497	48955	6508	1308	
w tym GOSPODARSTWA INDYWIDUALNE									
OGÓŁEM	1059158	1053262	663892	5436	4919	330560	47405	5896	
Do 1 ha	1047	911	366	47	1	463	16	136	
1-2	7843	7745	3740	496	57	3315	71	98	
2-3	14612	14410	9179	238	119	4752	94	202	
3-5	38558	37941	21645	1138	235	13574	1223	616	
5-7	61541	60920	37609	381	154	19780	2852	621	
7-10	96718	96017	60297	670	280	31707	2933	701	
10-15	179342	178173	113999	703	1186	53405	8683	1169	
15-20	146998	145767	90473	409	680	45742	8311	1231	
20-30	178023	177705	108495	371	417	58951	9374	317	
30-50	162280	161887	100837	462	342	51919	8263	394	
50 ha i wiecej	172197	171786	117252	522	1448	46952	5585	410	

a Przedziały grup obszarowych użytków rolnych są lewostronnie domknięte i prawostronnie otwarte, z wyjątkiem grup: do 1 ha, gdzie przedział jest obustronnie domknięty oraz 1–2 ha, gdzie przedział jest obustronnie otwarty.

Położenie i klasyfikacja gruntów

Obszar województwa podlaskiego pod względem hipsometrycznym i geomorfologicznym jest dość silnie zróżnicowany. Większość tego obszaru położona jest na wysokości 100 – 200 m n.p.m. Najwyżej wyniesione są pojezierza północno – suwalskiego (Góra Rowelska – 298 i Krzemieniucha - 289 m n.p.m.). Najniższe miejsce to dolina Narwi w pobliżu granicy z woj. Mazowieckim (93 m n.p.m.). Pod względem ukształtowania powierzchni województwo dzieli się na 2 zasadnicze części:

- Północną – o rzeźbie młodogłocjalnej, pagórkowatej z licznymi jeziorami,
- Środkową i południową - o rzeźbie starszej, bardziej płaskiej, mniej zróżnicowanej, z licznymi dolinami rzek.

Granice między tymi typami rzeźby wyznacza, w najogólniejszym zarysie, zasięg zlodowacenia bałtyckiego wzdłuż linii: Bęckowo (na północ od Szczuczyna) – Grajewo – jez. Tajno – jez. Kolno – Rudawka.

Na obszarze województwa podlaskiego podstawowym materiałem glebotwórczym są plejstocenyjskie piaski, żwiry, gliny i pyły oraz holocenyjskie torfy, namuły, utwory aluwialne, deluwialne i piaski eoliczne, które wytworzyły następujące rodzaje gleb:

- gleby piaszkowe i żwirowe na Równinie Augustowskiej,
- gleby brunatne na Pojezierzu Suwalskim i Ełckim, Wysoczyznach Kolneńskiej i Białostockiej, części Wysokomazowieckiej i Drohickej, części Równiny Bielskiej,
- gleby brunatne w strefie moren Czerwonego Boru,

- gleby bielcowe i pseudobielcowe na części Wysoczyzny Wysokomazowieckiej, wschodniej części Wysoczyzny Drohickej, Równinie Bielskiej, środkowej i południowej części Pojezierza Zachodniosuwalskiego oraz północnej części Pojezierza Północnosuwalskiego, niektórych fragmentach Wysoczyzny Białostockiej, części Międzyrzecza Łomżyńskiego i pozostałej strefy Czerwonego Boru,
- gleby bagienne reprezentowane głównie przez gleby torfowe w dnach dolin rzecznych,
- gleby murszowo-torfowe w zmeliorowanych i odwodnionych dolinach: Biebrzy, Brzozówki, Narwi, Nurca, Orlanki, Sidry, Supraśli i wzdłuż Kanału Augustowskiego oraz w większych obniżeniach Michałowa, Gródka, Suraża i Sokółki,
- gleby mułowo-torfowe i torfowo-mułowe w dolinach Biebrzy i Narwi,
- gleby murszowo-mineralne i murszowate w obniżeniach Równiny Kurpiowskiej, obszarach bagiennych Kotliny Biebrzańskiej oraz w dolinach Nurca, Nurczyka, Narewki, Nereśli, Ploski,
- mady w niezabagnionych partiach doliny Bugu i Narwi oraz niewielkie płaty w mniejszych dolinach rzecznych.

Wartość gleb województwa podlaskiego została wyceniona w procesie gleboznawczej klasyfikacji gruntów przeprowadzonej głównie dla celów podatkowych w latach 1956 -1965 i zaktualizowana według stanu na 31.12.2000 r.

Zgodnie z obowiązującymi przepisami o klasyfikacji i ewidencji gruntów do gruntów ornych zaliczono: grunty będące w uprawie, sady, ogrody działkowe, tereny pod inspektami, plantacje wikliny, szkółki drzew i ugory. Do użytków zielonych zaliczono trwałe łąki i pastwiska oraz nieliczne sady założone na pastwiskach.

W regionie brak jest gleb najlepszych, gdyż gleb klasyfikujących się do klasy I nie stwierdzono, a do klasy II zaliczono zaledwie 7 ha. Gleby orne klasy III a i III b, najlepsze w województwie zajmują 8%. Dominują natomiast gleby klasy IV a i IV b i V, które stanowią łącznie 74,5% ogółu gleb ornych. Natomiast najgorsze gleby klasy VI zajmują 17,5% powierzchni gruntów ornych. Największe powierzchnie gleb ornych klasy III a i III b występują w gminach: Brańsk (miasto) – 42,8%, Szepietowo – 36,4%, Zambrów (miejska) – 31,4%, Klukowo – 30,1, Drohiczyń 26,6% i Czyżew – 24,0%. Natomiast w powiecie sejneńskim jest ich zaledwie 0,5%, a w suwalski 0,9%.

Gleby najgorsze klasy VI największy udział mają w gminach: Turośl – 85,8%, Zbójna – 84,8%, Płaska – 81,2%, Giby – 41,9%, Mielnik 36,5%, Nurze Stacja -31,7% i Milejczyce 31,3%.

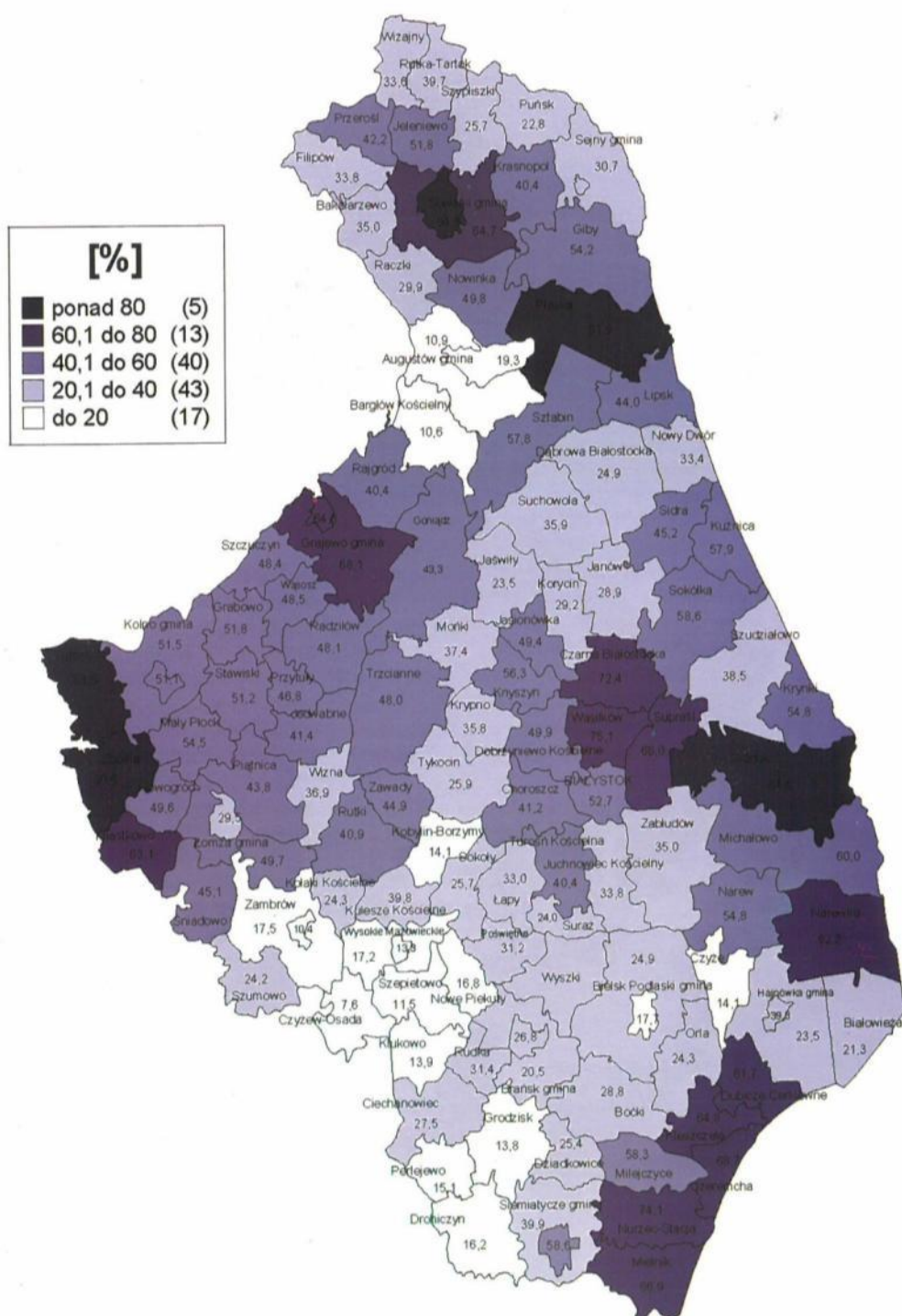
Wskaźnik bonitacji użytków zielonych województwa jest niski, podobnie jak gruntów ornych, gdyż gleby w klasie I nie występują, w klasie II jest ich zaledwie 46 ha, a w klasie III tylko 4,5%. Dominują natomiast łąki i pastwiska w klasie IV – 42,5% u V -35,4% ogółu trwałych użytków zielonych. Bardzo słabych użytków zielonych klasy VI jest w województwie 17,6%.

W porównaniu do przeciętnych warunków w Polsce jakość użytków rolnych regionu jest znacznie gorsza, ponieważ gleby grupy I-IV stanowią w kraju 65,9% areału użytków rolnych, a w województwie podlaskim tylko 52,9%.

Największy udział w przydatności rolniczej posiadają następujące kompleksy: 6 żytńi słaby – 22,7% ogólnej powierzchni gruntów ornych, 4 żytńi bardzo dobry – 19,3%, 5 żytńi dobry – 16,6%, 7 żytńi bardzo słaby – 16,5%. Najmniejszy udział mają: 3 kompleks pszenno-wadliwy – 3,6% oraz 9 zbożowo-pastewny – 4,3%. Najlepsze w skali regionu gleby 2 kompleksu pszenno-żytniego występują na powierzchni stanowiącej 10,0% gruntów ornych w gminach: Brańsk, Czyże, Czyżew, Drohiczyń, Klukowo, Rajgród, Hajnówka, Orla, Szepietowo, Wysokie Mazowieckie i Zambrów.

Wśród użytków zielonych dominuje 3 kompleks słaby i bardzo słaby obejmując 53,7%, przed 2 kompleksem średnim – 46,3%. Znikomy udział ma 1 kompleks bardzo dobry i dobry obejmujący w skali województwa zaledwie 47 ha łąk i pastwisk. Najlepszymi użytkami zielonymi cechują się gminy: Choroszcz, Krypno, Łomża, Rutki i Rajgród.

Mapa 14. Udział gleb kompleksu 6 - żytniego słabego i 7 - żytniego b. słabego w ogólnej powierzchni GO

Uwarunkowania przyrodnicze produkcji rolniczej w województwie podlaskim są gorsze niż przeciętnie w kraju, zarówno pod względem jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, jak i cech agroklimatu.

Gleby w województwie powstały z różnych skał macierzystych pod wpływem wielu czynników glebotwórczych. Do najważniejszych poza skałą macierzystą należą: rzeźba terenu, warunki wodne,

klimat, szata roślinna i działalność człowieka. Współdziałanie tych czynników doprowadziło do powstania niżej podanych typów gleb. W województwie dominują gleby autogeniczne – 47,7%, gleby brunatne – 24,6%, i bielicoziemne – 23,1% powierzchni użytków rolnych. Właściwości agrofizyczne gleb scharakteryzowano na podstawie składu granulometrycznego, kategorii uwilgotnienie, zagrożenia erozyjnego i zakamienienia.

Tabela 31. Gleby użytków rolnych województwa podlaskiego

Dział i rząd	Typ	Udział %
I gleby litogeniczne 1A gleby mineralne	1A5 gleby słabo wykształcone ze skał luźnych	0,2
II. gleby autogeniczne IIB gleby brunatno ziemne	IIB1 brunatne właściwe IIB2 brunatne kwaśne IIB3 płowe	7,6 11,5 5,5
IIC gleby zabagniane	IIC1 gleby rdzawe	23,1
III. gleby semihydrogenne IIIA gleby glejobielicowe IIIB czarne ziemie IIC gleby zabagniane	IIIA1 gleby glejobielicowe IIIA2 glejobielicowe IIIB1 czarne ziemie IIC1gleby opadowo – glejowe IIC2 gleby gruntowo-glejowe	2,7 0,6 12,0 13,0 0,6
IV gleby hydrogeniczne IVA gleby bagienne IVB gleby pobagienne	IVA1 gleby mułowe IVA2 gleby torfowe IVB1 gleby murszowe IVB2 gleby murszowate	1,4 5,7 6,4 6,5
V Gleby napływowe VA gleby aluwialne VB gleby deluwialne	VA1 mady rzeczne VB1 gleby deluwialne	2,4 0,8

Źródło: Opracowanie IUNG 2004r. Ocena warunków przyrodniczych do produkcji rolnej w województwie podlaskim

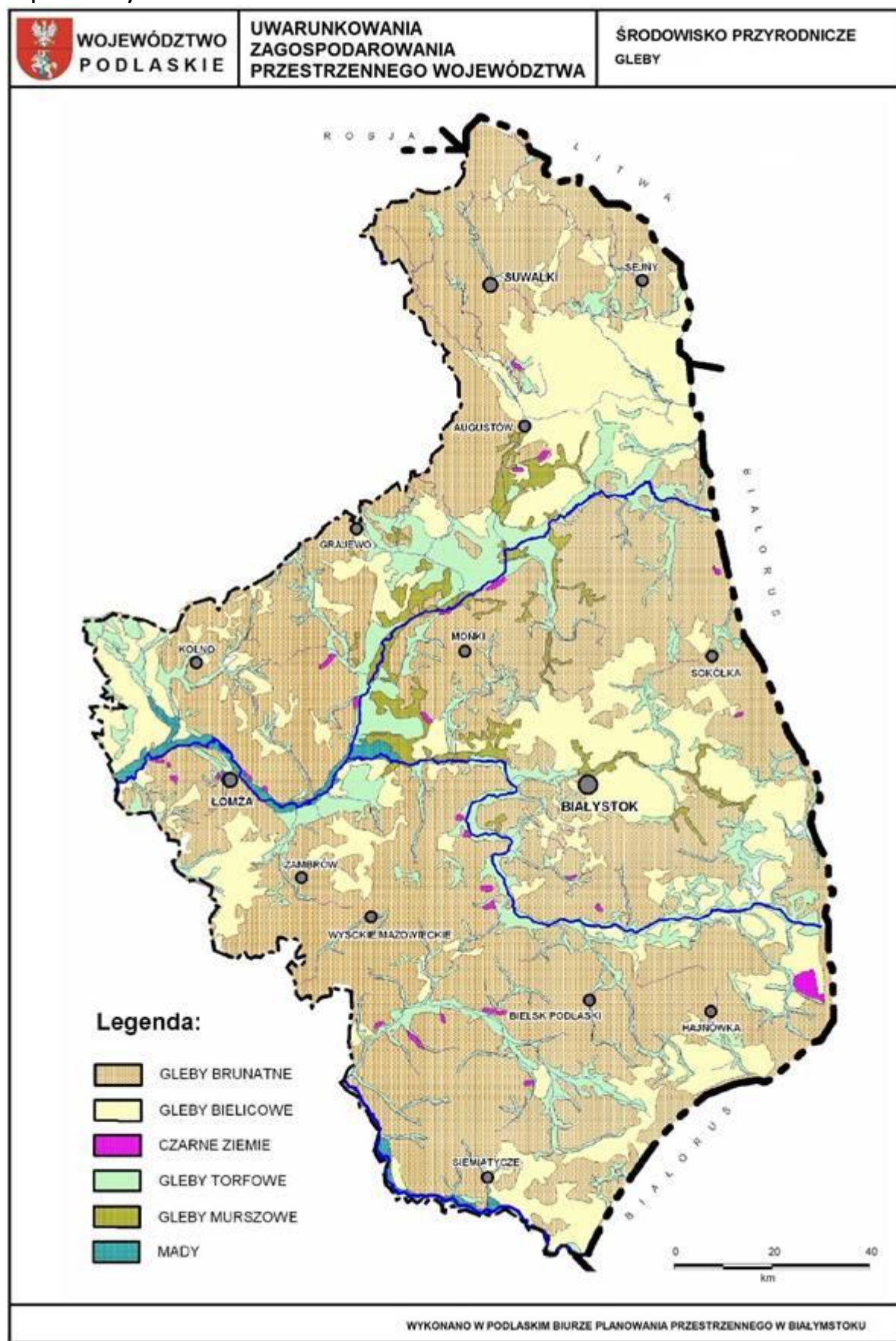
Warunki wodne stanowią jeden z podstawowych czynników decydujących o urodzajności i przydatności gleb i poziomie plonów. Zależą one przede wszystkim od tekstury gleby, morfologii profilu, rzeźby terenu i opadów. Wartości przedstawione w tabeli 32. wskazują, że warunki wodne są istotnym czynnikiem limitującym produktywność użytków rolnych województwa. Do optymalnie uwilgotnionych zaliczono tylko 23,1% gleb gruntów ornych i 42,8% łąk i pastwisk. Około połowy powierzchni gruntów ornych (50,7%) oraz ¼ użytków zielonych (25,8%) wykazuje okresowy lub stały niedobór wilgoci. Natomiast gleby okresowo lub stale podmokłe stanowią 13,5% gruntów ornych oraz 31,4% użytków zielonych

Tabela 32. Udział gleb rolnych (%) zaliczonych do różnych kategorii uwilgotnienia

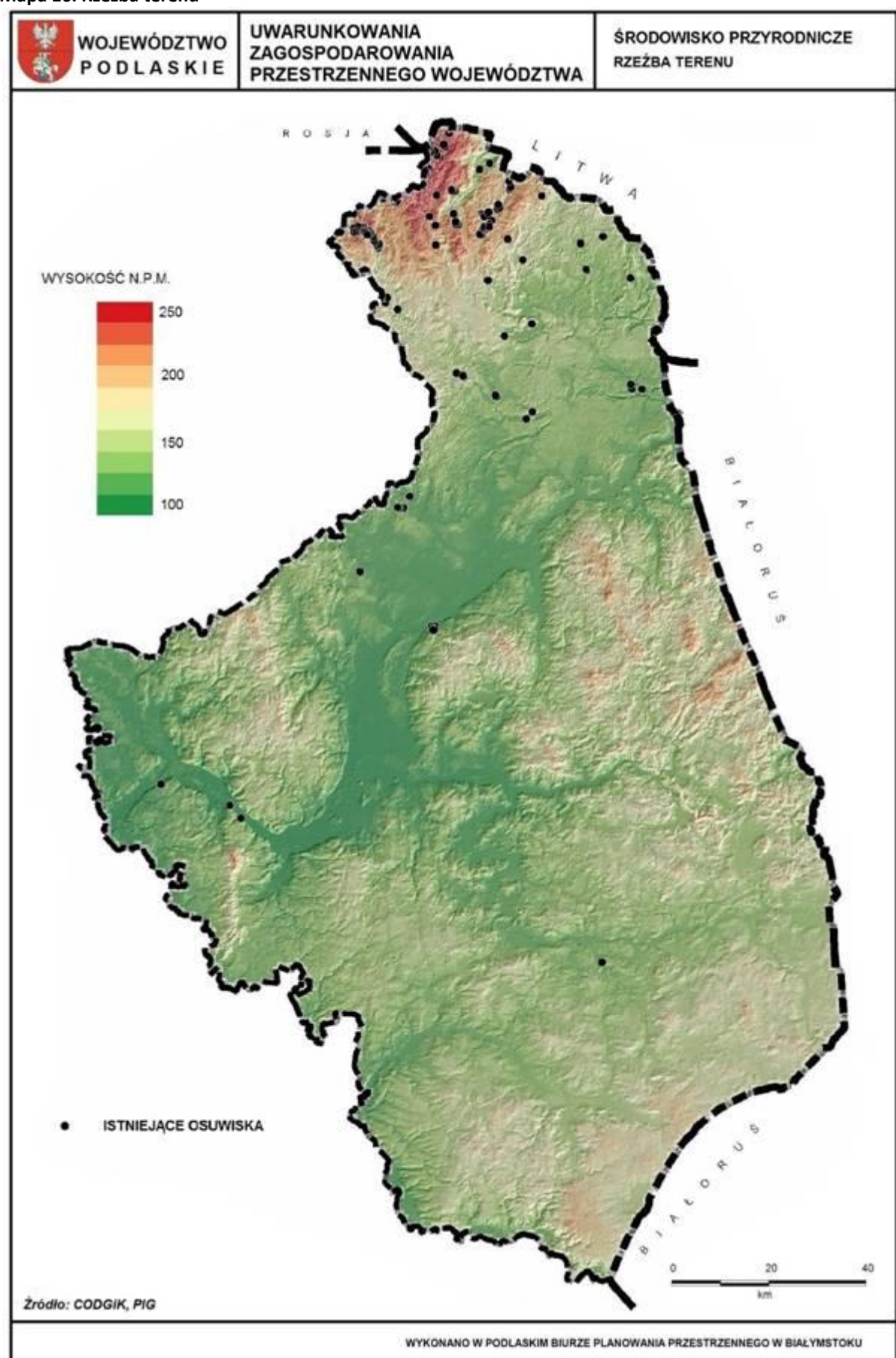
Kategoria uwilgotnienia gleb	Grunty orne (%)	Użytki zielone (%)
Gleby o właściwym uwilgotnieniu	23,1	42,8
Gleby okresowo odgórnie nadmiernie uwilgotnione	12,7	-
Gleby okresowo podmokłe	11,7	16,1
Gleby stale podmokłe	1,8	15,3
Gleby okresowo suche	34,5	19,8
Gleby stale suche	16,2	6,0
Razem	100,0	100,0

Źródło: Opracowanie IUNG 2004 . Ocena warunków przyrodniczych do produkcji rolnej w województwie podlaskim

Mapa 15. Gleby

Mapa 16. Rzeźba terenu

Na zapleczu wzniesień moreny czołowej występują pagórki kemowe (okolice Kulesz Kościelnych, Łap i Sokół na Równinie Bielskiej, a Turośni Kościelnej na Wysoczyźnie Białostockiej) oraz wały ozów koło Białegostoku, Kolna i Siemiatycz.

Dość powszechne na tym obszarze są także formy erozyjne – głównie rynny subglacjalne. Powszechnie występujące równiny sandrowe tworzące rozległe i płaskie powierzchnie na Równinie Kurpiowskiej i w dolinie dolnego Nurca na Równinie Bielskiej. Tarasy rzeczne akumulacyjne tworzą znaczne powierzchnie tylko w dolinach: Bugu, Nurca, Narwi i Biebrzy.

W województwie, poza terenami powierzchniowej eksploatacji kruszyw naturalnych, brak jest większych form rzeźby pochodzenia antropogenicznego.

Obszar województwa podlaskiego leży w obrębie prekambryjskiej platformy wschodnio-europejskiej, w której wyróżnia się dwie jednostki tektoniczne: wyniesienie mazursko-suwańskie i obniżenie podlaskie.

Utwory ery paleozoicznej występują głównie w południowej części województwa (obniżenie podlaskie), a ich miąższość sięga około 100 m. Część północna województwa (wyniesienie mazursko-suwańskie) jest właściwie pozbawiona pokrywy paleozoicznej.

Utwory mezozoiczne są reprezentowane przez skały wszystkich okresów tej ery (mułowce, wapienie, dolomity, piaskowce, margle i kreda piasząca) o miąższości od 200 do 800 m.

Brak jest ich w centralnej części Wysoczyzny Białostockiej oraz w okolicach Bielska Podlaskiego i wzdłuż doliny Bugu na wschód od Siemiatycz. Miąższość utworów trzeciorzędowych waha się od 100 m do 224 m.

Na obszarze województwa podlaskiego występują osady wszystkich zlodowaceń. Ostatnie zlodowacenie bałtyckie swoim zasięgiem objęło tylko tereny położone na północ od linii Grajewo – Rajgród – Augustów. Dominujące znaczenie w strukturze geologicznej obszaru mają osady zlodowacenia środkowopolskiego. Późniejsze przekształcenia rzeźby terenu wiązały się ze wzmożoną erozją i denudacją, wietrzeniem oraz procesami eolicznymi.

Budowa geologiczna północnej części województwa podlaskiego jest efektem procesów, jakie zachodziły na tym obszarze w trakcie trzech faz najmłodszego zlodowacenia bałtyckiego.

Mniejsze znaczenie posiadają osady rzeczne i rzeczno-jeziorne, a także eoliczne. Do form eolicznych zaliczyć należy wały i pola wydmy oraz pola piasków. Miąższość utworów czwartorzędowych wykazuje dużą zmienność od 1069 m w okolicach Jeziora Okrągłego, 200 m w okolicach Sokółki, do około 90 m w okolicy Ciechanowca.

Osuwiska

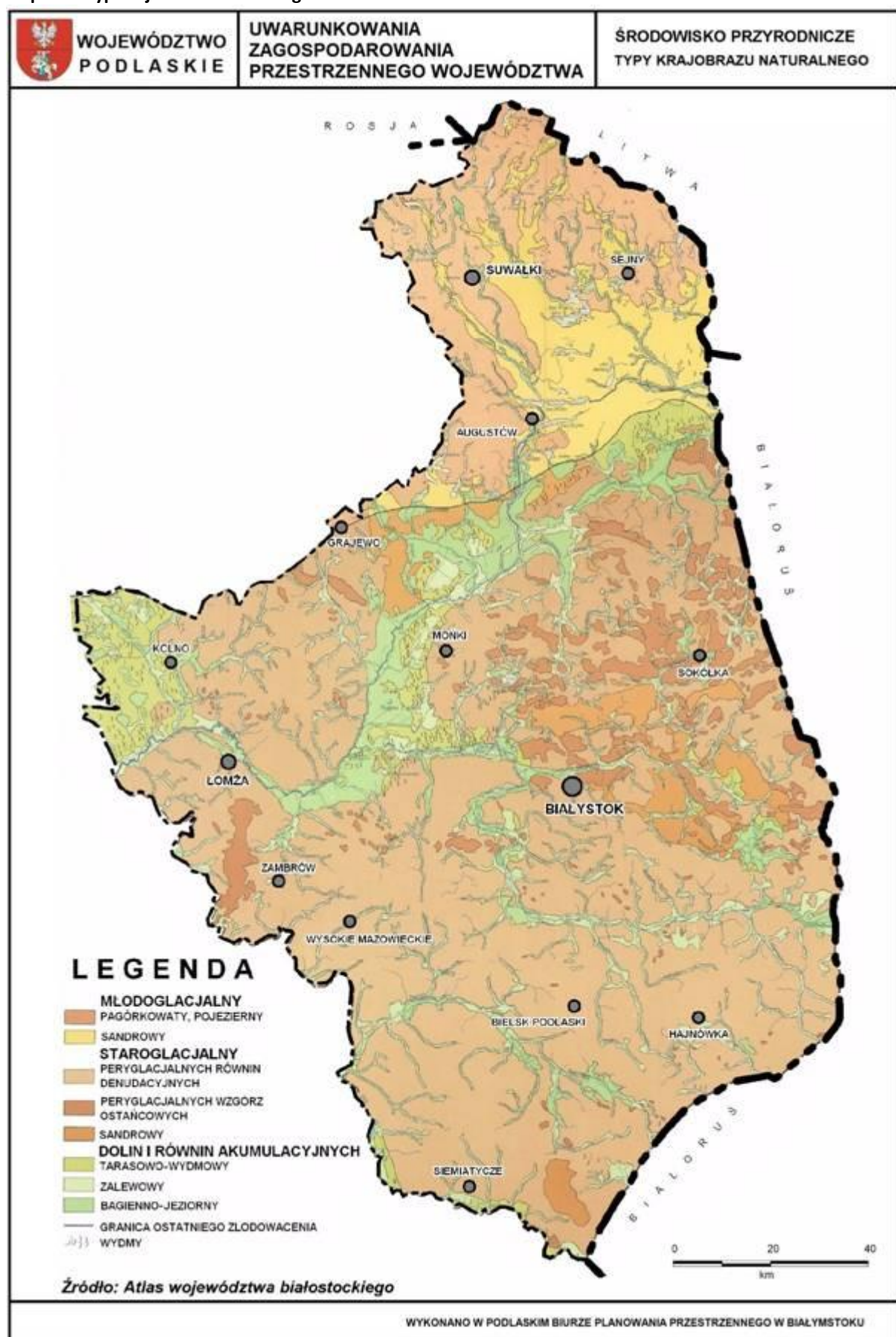
Od kilkunastu lat nasilają się niekorzystne zjawiska atmosferyczne wywołujące osuwanie się ziemi, powodujące szkody w infrastrukturze drogowej i zabudowie. W województwie podlaskim skala tego zagrożenia, choć niewielka, ciągle wzrasta. Podstawowymi rodzajami uszkodzeń były rozmycia i erozja wywołana spływającymi po zboczach wodami powierzchniowymi oraz osuwiska lub zsuwy powierzchniowe nawodnionych gruntów.

Najbardziej narażone na zagrożenia osuwiskowe są:

- krawędziowe odcinki dolin rzecznych: Narwi w okolicach Łomży, Piątnicy i Nowogrodu, Bugu w gminach Mielnik, Drohiczyn i Ciechanowiec oraz Biebrzy w gminach Jedwabne i Wizna,
- stokowe partie wzgórz morenowych i wydmy, zwłaszcza pozbawione zadrzewień i zakrzaczeń lub niewłaściwie zagospodarowywane, głównie na Suwalszczyźnie.

Przeciwdziałanie skutkom tych zjawisk wymaga przede wszystkim unikania nowego inwestowania na obszarach zidentyfikowanych zagrożeń, poprzez stosowną politykę w sferze planowania miejscowego i zabezpieczeń technicznych istniejącego na nich zagospodarowania.

Mapa 17. Typ krajobrazu naturalnego

Scalanie gruntów

Scalanie i wymiana to procedura dotycząca gruntów rolnych oraz leśnych. Jej głównym celem jest doprowadzenie do zwiększenia poziomu funkcjonalności tych gruntów. Często zmiany mają również na celu zmiany w układzie własności tak, aby mogły zostać wprowadzone nowe drogi czy inne usprawnienia. Scalanie (a także podział) działek ma na celu przede wszystkim wydzielenie nowych granic działek, o zmienionym (polepszonym) ukształtowaniu terenu. Na podstawie scalania, podziału i wymiany gruntów dokonuje się nowy podział, dający możliwość dalszego rozwoju na objętych działaniem terenach, czyli na przykład budowy drogi, czy stworzenie miejsca na nowe urządzenia melioracyjne. W województwie podlaskim w ostatnim dziesięcioleciu scalanie gruntów realizowane było na obszarze 3 powiatów tj: siemiatyckiego, bielskiego i hajnowskiego z działem unijnych środków finansowych. W latach 2007–2013 scaleń gruntów dokonano na obszarze 2 685 ha. W latach 2014-2020 planuje się proces ten przeprowadzić na powierzchni 7 795 ha. W sytuacji pozyskania dodatkowych środków finansowych zostaną przeprowadzone scalenia gruntów jeszcze w obecnej perspektywie PROW 2014 -2020. Wówczas ogólna powierzchnia dodatkowego obszaru scaleniowego wyniesie - 8 065ha. Według informacji uzyskanych z samorządów województwa podlaskiego szacuje się, że ogółem potrzeby scaleniowe w okresie dwudziestu lat w województwie mogą dotyczyć 137 120 ha (kraj 1 406 641 ha) przy średniorocznym ich wykonaniu w województwie na powierzchni 955 ha (kraj 13 628 ha), a scaleń koniecznych na 608 029 ha (kraj 7 077 571 ha). Natomiast potrzeby poprawy rozłogu gruntów w procesie scaleniowo-wymiennym szacuje się w województwie w zakresie scaleń koniecznych na powierzchni 137 120 ha (kraj 1 406 641 ha) przy średniorocznym ich wykonaniu w województwie na powierzchni 955 ha (kraj 13 628 ha), a scaleń koniecznych na 608 029 ha (kraj 7 077 571 ha),

Zmiany użytkowania gruntów

Zmiany użytkowania przestrzeni w Polsce i w województwie podlaskim przedstawia tabela 33., w której wskazano powierzchnie w hektarach i procent zmian użytkowania przestrzeni w kraju i w województwie podlaskim.

Główne kierunki wyłączenia gruntów rolnych w ostatnich latach dotyczyły: terenów komunikacyjnych, zbiorników wodnych, użytków kopalnych, terenów przemysłowych, terenów osiedlowych i innych.

Tabela 33. Powierzchnia i wskaźnik procentowy zmian użytkowania przestrzeni w Polsce w latach 1990-2006

Lp.	Województwo	Powierzchnia w ha			Zmiany w %		
		1990-2000	2000-2006	1990-2006	1990-2000	2000-2006	1990-2006
1.	Dolnośląskie	25740	14503	40243	1,29	0,73	2,02
2.	Kujawsko-Pomorskie	9150	5759	14909	0,51	0,32	0,83
3.	Lubelskie	8760	7179	15939	0,35	0,29	0,64
4.	Lubuskie	13980	10611	24591	0,77	0,58	1,35
5.	Łódzkie	16880	11040	27920	1,21	0,79	2
6.	Małopolskie	5710	3862	9572	0,38	0,26	0,64
7.	Mazowieckie	21190	15867	37057	0,6	0,45	1,05
8.	Opolskie	25570	7251	32821	2,72	0,77	3,49
9.	Podkarpackie	10850	3988	14838	0,61	0,22	0,83
10.	Podlaskie	13330	8996	22326	0,66	0,44	1,1
11.	Pomorskie	15270	14509	29779	0,84	0,8	1,64
12.	Śląskie	23570	10963	34533	1,72	0,8	2,52
13.	Świętokrzyskie	10100	4583	14683	0,87	0,39	1,26
14.	Warmińsko-Mazurskie	9920	25328	35248	0,41	1,05	1,46
15.	Wielkopolskie	28060	25187	53247	0,94	0,84	1,78
16.	Zachodniopomorskie	17380	13440	30820	0,76	0,59	1,35
Razem		255460	183066	438526	0,82	0,58	1,4

Według danych GUS w województwie w 2016 r. w stosunku do 2015 r. nastąpiły zmiany w powierzchni użytków rolnych (według ewidencji geodezyjnej) o 1799 ha.

Zmiany sposobu użytkowania terenu uwzględniają informacje odnośnie powierzchni użytków rolnych wyłączonych w badanych latach na cele nierolnicze. Ogólnie można stwierdzić, że w ostatnim

40-leciu występowało malejące tempo przeznaczania gruntów użytkowanych rolniczo na cele nierolnicze. Zatem należy przypuszczać, że w najbliższych latach ta tendencja się utrzyma ze względu na możliwość przekształcania gruntów rolnych na grunty nierolnicze na obszarach miejskich i podmiejskich.

Na podstawie analizy zmian zagospodarowania użytków rolnych województwa podlaskiego można stwierdzić, że są one na poziomie 6,1% powierzchni użytków rolnych, w tym 2,6% na obszary leśne i 1,7% na tereny zabudowane. Na konwersję użytków rolnych największy wpływ miała ekspansja zabudowy mieszkaniowej terenów podmiejskich oraz urbanizujących się ośrodków wiejskich. Wykazano również znaczące zmiany obszarów leśnych, dokonujących się w wyniku zalesiania gleb słabszych. Pogłębiona analiza wykazała, że w obrębie kompleksów gleb dobrych część gruntów ornych została przekształcona w użytki zielone. W powiatach: zambrowskim, monieckim, sejneńskim i grajewskim zmiany gruntów ornych w tym kierunku dotyczyły odpowiednio 8:2, 4,3:4,1 i 2,1% powierzchni. Wynika z tego pozytywna tendencja niezalesiania gleb dobrych. Poziom konwersji tych gleb oprócz powiatu suwalskiego, nie przekroczył 0,5% ogólnej powierzchni dobrych gleb gruntów ornych.

Konwencja użytków rolnych w obszary leśne i tereny zabudowane w województwie podlaskim lata 1970-2004

W ostatnich kilkunastu latach zaszło wiele zmian, nie ominęły powierzchni użytków rolnych. Obserwuje się, że w województwie podlaskim wraz z upływem czasu rolnicy mniej mają ziemi leżącej odłogiem. Powierzchnia ugorów w kraju ulegała zmniejszeniu, by w ubiegłym roku wynieść już tylko 1 34,1 tys. ha, tak wynika z danych ujętych w najnowszym raporcie Głównego Urzędu Statystycznego o Ochronie Środowiska 2016.

Zmieniała się w kraju powierzchnia gruntów rolnych i leśnych wyłączanych na cele nierolnicze i nieleśne. W 2000 roku było ich 2895 hektarów, 5 lat później – 4520 ha, w 2010 r. – 3486, w 2014 – 2945 ha, a w 2015 – 3851 ha. Głównie w ubiegłym roku tereny przekształcano w osiedlowe (1694 ha), potem pod użytki kopalne (742 ha), na tereny przemysłowe (667 ha), na inne cele (659 ha) i najmniej pod drogi oraz szlaki komunikacyjne (85 ha). Najwięcej gruntów wyłączonych z produkcji rolniczej i leśnej odnotowano w województwie łódzkim (530 ha) i pomorskim (410 ha). Najmniej, tylko 43 ha na Opolszczyźnie i 72 na Kujawach i Pomorzu. Według danych GUS zmiany w powierzchni gruntów rolnych dotyczą przyrostu lub ubytku gruntów ornych, sadów, łąk i pastwisk trwałych w 2016 roku w stosunku do 2015. Są to dane według ewidencji geodezyjnej. Ponadto dość duża część zasobu ziemi jest przedmiotem trwałego ugorowania gruntów.

Tabela 34. Powierzchnia gruntów ugorowanych na użytkach rolnych według województw

Województwa	2000 r. tys. hektarów	2015 r. tys. hektarów
Dolnośląskie	90,2	6,5
Kujawsko-pomorskie	34,2	4,6
Lubelskie	67,9	9,7
Lubuskie	100,0	6,4
Łódzkie	48,1	11,3
Małopolskie	56,4	6,1
Mazowieckie	131,0	19,4
Opolskie	18,5	1,3
Podkarpackie	119,3	11,3
Podlaskie	52,6	3,9
Pomorskie	76,2	4,9
Śląskie	82,8	3,1
Świętokrzyskie	62,1	8,8
Warmińsko – mazurskie	141,7	18,0
Wielkopolskie	46,9	5,9
Zachodnio- pomorskie	161,1	13,1

Dziedziczenie gospodarstw w województwie podlaskim odbywa się drogą ewolucyjną (pokoleniową) poprzez umowy przeniesienia własności gospodarstwa rolnego na następcę lub Skarb

Państwa, darowizny, spadki, działy rodzinne. W regionie dziedziczenie przebiega wolniej niż w innych województwach ze względu na dominujący udział prywatnej formy własności ziemi kształtujący się na poziomie 97,5%.

Tabela 35. Formy dziedziczenia w Polsce w latach 2011-2016 (w szt.)

Województwa	Lata	Darowizny nieruchomości rolnych	Dział spadku i zniesienie współwłasności nieruchomości rolnych	Umowy o dożywocie dotyczące nieruchomości rolnych	Umowy dzierżawy nieruchomości, w wyniku których następuje wypłata świadczeń z tytułu ubezpieczenia społecznego rolników
Polska	2011	56815	5098	2237	7807
	2013	46351	8316	2061	5020
	2015	53943	8159	2920	4808
	2016	61261	8137	1781	4211
Kujawsko-pomorskie	2011	2154	155	137	573
	2013	1395	264	71	293
	2015	1757	247	121	305
	2016	2010	220	74	253
Dolnośląskie	2011	1877	115	53	154
	2013	1413	224	52	68
	2015	1721	175	108	66
	2016	1853	227	64	38
Lubelskie	2011	8142	851	87	902
	2013	6612	1162	124	524
	2015	8345	1285	207	437
	2016	8975	1338	115	336
Lubuskie	2011	678	39	25	70
	2013	647	87	22	24
	2015	780	95	48	24
	2016	784	62	44	13
Łódzkie	2011	4145	326	195	863
	2013	3185	447	183	739
	2015	3692	529	232	777
	2016	4896	586	137	720
Opolskie	2011	1175	125	64	210
	2013	813	173	61	172
	2015	1018	190	81	208
	2016	1182	178	79	214
Mazowieckie	2011	8159	680	287	1203
	2013	7033	1662	265	810
	2015	8008	1119	324	702
	2016	8904	1074	193	698
Małopolskie	2011	5323	726	320	772
	2013	5365	933	321	512
	2015	6013	1092	359	424
	2016	6961	1065	180	300
Podkarpackie	2011	7444	701	286	326
	2013	6867	926	245	192
	2015	7039	1051	284	161
	2016	7852	1090	165	129
Podlaskie	2011	3088	192	230	723
	2013	2330	299	153	505
	2015	2977	449	277	660
	2016	3521	444	144	643

Pomorskie	2011	1574	91	65	236
	2013	1080	272	82	140
	2015	1200	151	121	119
	2016	1600	187	69	100
Śląskie	2011	1688	179	62	120
	2013	1436	400	53	59
	2015	1474	279	83	70
	2016	1671	281	55	74
Świętokrzyskie	2011	4963	532	76	370
	2013	3799	631	110	228
	2015	4128	675	126	165
	2016	4810	662	87	129
Warmińsko-mazurskie	2011	149	99	33	245
	2013	952	132	37	122
	2015	1352	146	56	110
	2016				
Wielkopolskie	2011	3489	203	283	914
	2013	2391	330	237	591
	2015	3233	406	424	542
	2016	3461	383	147	441
Zachodnio-pomorskie	2011	1417	84	34	126
	2013	1033	374	45	41
	2015	1206	270	69	38
	2016	1451	201	55	32

Tabela 36. Grunty Zasobu ogółem w dzierżawie na 31.12 2015 r. (w tys. ha)

Województwa	Grunty Zasobu ogółem w dzierżawie
Dolnośląskie	147
Kujawsko-pomorskie	69
Lubelskie	24
Lubuskie	67
Łódzkie	12
Małopolskie	8
Mazowieckie	17
Opolskie	60
Podkarpackie	16
Podlaskie	22
Pomorskie	71
Śląskie	23
Świętokrzyskie	5
Warmińsko-mazurskie	118
Wielkopolskie	163
Zachodniopomorskie	203

Tabela 37. Czynsze dzierżawne za grunty rolne Zasobu wydzierżawione w 2015 roku

Wyszczególnienie	I kwartał	II kwartał	III kwartał	IV kwartał	Średnio w roku
Dolnośląskie	9,9	11,8	6,7	11,4	10,8
Kujawsko-pomorskie	23,4	29,7	21,7	23	26,9
Lubelskie	7,1	4,9	5,4	8,3	6,4
Lubuskie	6,1	4	2,8	5,4	4,5
Łódzkie	2,1	18,7	3,3	10,9	16,1
Małopolskie	.	9,6	12,7	9,3	10,3
Mazowieckie	9,6	10,8	5,8	4,9	7,8
Opolskie	12,6	15,7	7,8	10,5	13,3
Podkarpackie	17,9	10,9	4,4	7,5	13,1
Podlaskie	15,4	3,8	3,3	5,2	4,6
Pomorskie	10,5	9	31,8	20,7	12,3
Śląskie	14,3	9,4	10,9	19,7	12,7
Świętokrzyskie	19,2	9,9	6	12,3	11,1
Warmińsko-mazurskie	12,2	9,6	8	10,4	10,8

Wielkopolskie	20,9	26,4	25,9	10,9	23
Zachodniopomorskie	8,4	8,6	5,1	9	8
RAZEM	12,5	11,3	10,2	11,7	11,5

Zasób ziemi będący w dyspozycji Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa

Tabela 38. Zagospodarowanie Zasobu KOWR w województwie podlaskim w latach 2010-2016

Lata	Sprzedaż gruntów ha	Dzierżawa ha	W zasobie pozostało na koniec roku ha	W tym gruntyniezagospodarowane ha
2010	2 202,0844	74,2786	47 240,6230	8 328,3297
2011	2 410,3343	28,3934	44 537,2111	8 576,9133
2012	2 835,1388	0,0	40 562,7632	9 575,6075
2013	3 684,1845	413,79	36 721,6526	9 507,0979
2014	2 340,5166	770,5359	33 418,5983	8 609,7133
2015	1 620,5341	602,2273	31 676,9874	8 254,3861
2016	176,2119	1 589,9599	31 427,0572	8 109,274

Zasób ziemi (w dyspozycji KOWR) położony na terenie woj. podlaskiego obejmuje w głównej mierze nieruchomości rolne. Nieruchomości inwestycyjne tj. nieruchomości, które położone są na obszarach dla których zostały sporządzone miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, stanowią niewielki odsetek gruntów znajdujących się w Zasobie KOWR. Z tego zasobu zostały również wytypowane tzw. grunty atrakcyjne, które nie są położone na obszarach, dla których zostały sporządzone miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, ale ich atrakcyjne położenie, wymagało zakwalifikowania ich do grona gruntów potencjalnie atrakcyjnych inwestycyjnie. Poniższe zestawienie za lata 2010-2016 określa jak kształtowała się struktura gruntów przeznaczonych na powiększenie gospodarstw rolnych w stosunku do gruntów inwestycyjnych oraz gruntów potencjalnie atrakcyjnych inwestycyjnie.

Tabela 39. Zagospodarowanie Zasobu KOWR w województwie podlaskim w latach 2010-2016

Okres	Grunty łącznie przeznaczo- ne na powiększenie gospodarstw rolnych i działalność inwestycyjną w ha	Grunty przeznaczone na powiększenie gospodarstw rolnych w ha	Udział gruntów na powiększenie gospodarstw rolnych w %	Grunty inwestycyjne w ha	Grunty atrakcyjne inwestycyjnie w ha	Grunty łącznie grunty inwestycyjne i atrakcyjne w ha	Udział gruntów inwestycyj- nych w %
2010	42635,71	41966,96	98,43	308,96	359,79	668,75	1,57
2011	40190,58	39491,35	98,26	355,66	343,57	699,23	1,74
2012	37311,72	36614,31	98,13	412,68	284,73	697,41	1,87
2013	33516,85	32824,05	97,93	451,20	241,60	692,80	2,07
2014	30982,83	30299,56	97,79	442,17	241,10	683,27	2,21
2015	29345,17	28662,07	97,67	442,00	241,10	683,10	2,33
2016	29165,83	28482,73	97,66	442,00	241,10	683,10	2,34

1.3.2. Środowiskowy wymiar produkcji rolniczej

Geba jest źródłem składników mineralnych, które obok energii słonecznej, wody i powietrza warunkuje rozwój życia, zwłaszcza w ekosystemach lądowych. Ze względu na nieodnawialny charakter, powinna stanowić podmiot szczególnej ochrony, a rozmiary i kierunki zmian zachodzących w środowisku glebowym powinny być poddawane stałemu monitorowaniu.

Obszar województwa charakteryzuje duża zmienność glebowa co ma związek z mocno zróżnicowaną rzeźbą terenu. Specyfika klimatyczna województwa podlaskiego powoduje, że na jego

obszarze następuje przenikanie się elementów środkowoeuropejskich i północno-wschodnich (borealnych).

Zróżnicowanie warunków przyrodniczych dla rolnictwa w przestrzeni województwa jest znaczne. Południowa jego część, powiaty: zambrowski, bielski, wysokomazowiecki i siemiatycki oraz zachodnia część powiatu augustowskiego posiadają korzystne warunki do upraw roślin intensywnych oraz przemysłowych. Na pozostałym obszarze dominuje uprawa żyta i ziemniaków (szczególnie w powiatach: łomżyńskim i monieckim). Znaczna powierzchnia gleb kompleksu 5 – żyniego dobrego stwarza możliwość zwiększenia powierzchni upraw pszenżyta, mającego dotychczas mały udział w strukturze zasiewów, oraz zwiększenia arealu intensywnych gatunków zbóż – pszenicy i jęczmienia.

W województwie podlaskim powinno być preferowane rolnictwo zrównoważone ze względu warunki przyrodnicze i środowiskowe. Takie rolnictwo powinno umożliwić realizację celów:

- produkcyjnych – wytworzenie niezbędnej ilości produktów rolnych o dobrej jakości i po cenach akceptowanych przez społeczeństwo,
- ekonomicznych – zapewnienie stabilnego dochodu rolniczego, umożliwiającego odtworzenie majątku produkcyjnego i zapewnienie odpowiedniej ilości miejsc pracy w rolnictwie i jego otoczeniu (wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich),
- ekologicznych – właściwą eksploatację zasobów przyrody gwarantującą trwałą zdolność ekosystemów do produkcji ziemiopłodów o dobrej jakości oraz zachowanie różnorodności gatunkowej flory i fauny oraz walorów krajobrazowych obszarów wiejskich.

Oceniając możliwości rozwoju rolnictwa województwa podlaskiego, szczególnie w aspekcie utrzymania rolniczego charakteru na obszarach cennych przyrodniczo z dominacją gleb słabych należy uwzględnić systematyczną ewolucję Wspólnej Polityki Rolnej z jednej strony wspomaganie produkcji i dotowania cen ziemiopłodów z drugiej zaś wspierania ochrony zasobów naturalnych i krajobrazu. W warunkach naszego województwa ma to istotne znaczenie.

Głównym uwarunkowanym klimatycznie typem roślinności w województwie są lasy, z 29 typami zbiorowiskami leśnymi oraz 3 zespołami zaroślowymi zgrupowanymi w 5 klasach: borów, borów liściastych i mieszanych, olsów, torfowisk wysokich i łęgów nadrzecznych. Lasy zajmują 628,4 tys. ha, co stanowi 31,6% powierzchni województwa, przy 30,6% w Polsce. Pod względem lesistości województwo podlaskie znajduje się na 6 pozycji w kraju. Dominującymi siedliskami są siedliska boru świeżego i mieszanego świeżego oraz siedliska lasu mieszanego świeżego i lasu świeżego. W strukturze gatunkowej zdecydowanie przeważa sosna z mniejszym udziałem świerka, a następnie olchy, brzozy, dębu i jesionu. Na obszarze województwa występują duże i dobrze zachowane unikalne kompleksy puszczańskie: Puszcza Augustowska, Puszcza Białowieska i Puszcza Knyszyńska oraz fragmenty Puszczy Kurpiowskiej. Około 18% powierzchni leśnej w województwie stanowią lasy ochronne – w tym Leśne Kompleksy Promocyjne Puszczy Białowieskiej i Puszczy Knyszyńskiej. Uzupełnieniem zbiorowisk leśnych jest roślinność wodna.

Zbiorowiska łąkowe powstałe w wyniku wycinania wilgotnych i bagiennych lasów na obszarze województwa utworzyły 23 zespoły roślinności łąkowej. W większości są to zespoły naturalne, które rozprzestrzeniły się na siedliska wtórne, antropogeniczne.

Na terenach działalności człowieka wykształciła się roślinność segetalna – występująca na polach uprawnych i w ogrodach – oraz roślinność ruderalna, występująca przy osiedlach ludzkich, obiektach przemysłowych i szlakach komunikacyjnych.

Świat zwierzęcy woj. podlaskiego reprezentują ssaki, ptaki, gady, płazy, ryby i minogi oraz bezkręgowce. Fauna ssaków województwa podlaskiego liczy obecnie 60 gatunków. Największym roślinożernym zwierzęciem województwa jest żubr. Występuje tu również łoś, jeleń, sarna, dzik i konik polski. Z 15 gatunków ssaków drapieżnych w Polsce, 12 występuje w województwie. Są to m.in.: wilk, ryś, lis, jenot, borsuk, wydra, kuna leśna i gronostaj. Największe skupiska fauny są w Puszczy Białowieskiej, Knyszyńskiej i Augustowskiej.

Najliczniej reprezentowaną grupą ssaków na terenie województwa podlaskiego są gryzonie, wśród których stwierdzono występowanie 19 gatunków. Również licznie występują tu nietoperze – 14 gatunków i ssaki owadożerne – 8 gatunków.

Stwierdzono występowanie ponad 300 gatunków ptaków na 428 notowanych w Polsce, z tego prawie 200 to gatunki lęgowe, co stanowi około 95% gatunków gniazdujących w kraju. Gatunkami zagrożonymi w skali światowej, objętymi międzynarodowymi konwencjami – erneńską i bońską oraz dyrektywą ptasią Unii Europejskiej, a występującymi w województwie, są: kania rdzawa, bielik, derkacz i wodniczka. W województwie podlaskim znajdują się stanowiska lęgowe prawie wszystkich gatunków wpisanych do Polskiej czerwonej księgi zwierząt.

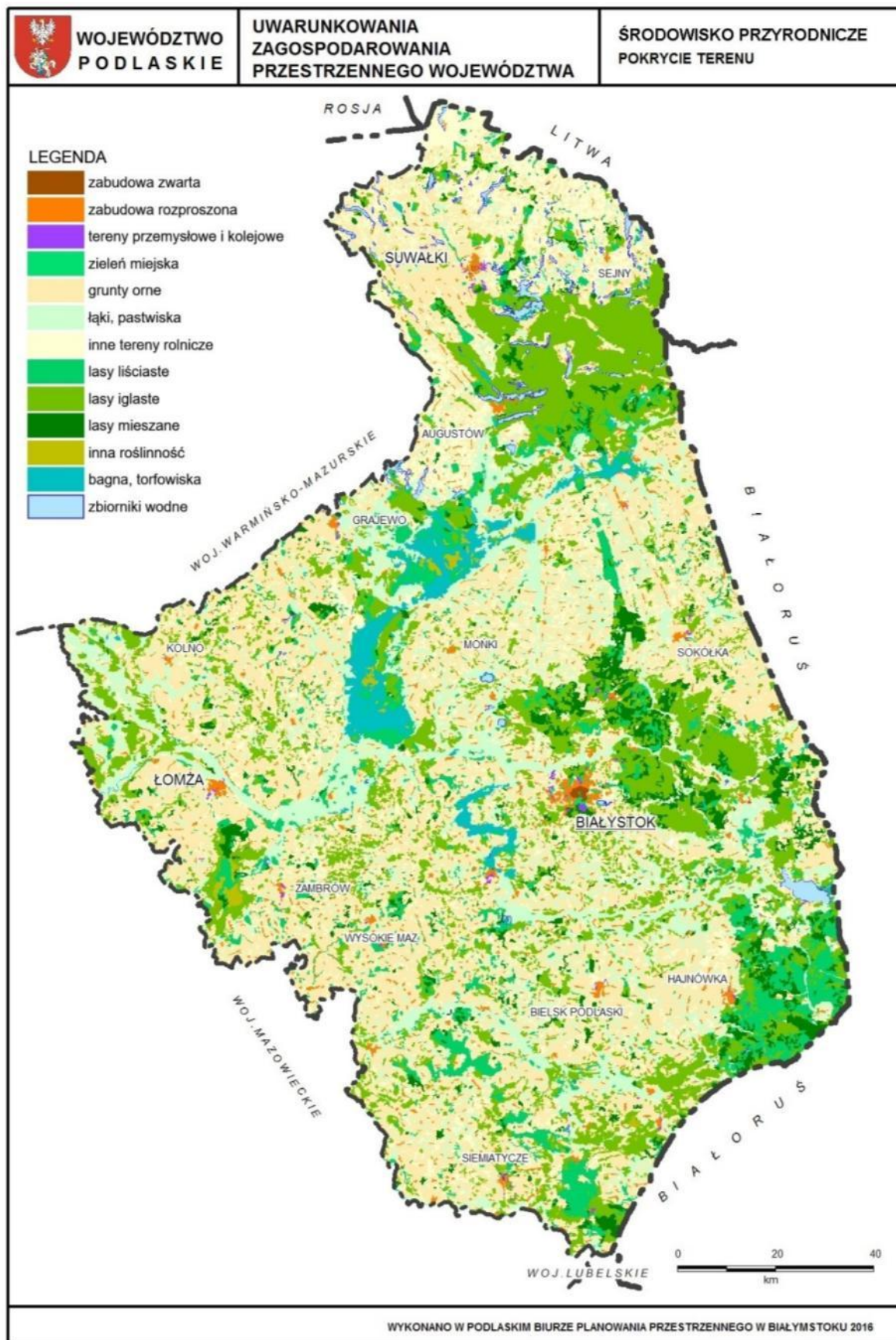
W granicach województwa stwierdzono obecność 7 spośród 8 gatunków gadów oraz 13 spośród 18 gatunków płazów występujących w Polsce.

Duża ilość i różnorodność wód na obszarze województwa sprzyja bogactwu ryb, wśród których stwierdzono występowanie 45 gatunków oraz 2 gatunki minogów.

Fauna bezkręgowców w województwie podlaskim jest wciąż jeszcze nie w pełni poznana. Najliczniejszą grupę stanowią owady. Dotychczas stwierdzono obecność 9 282 gatunków.

Głównymi zagrożeniami fauny i flory są na terenach leśnych stanowi: wyrąb starodrzewu i drzew dziuplastych, sadzenie monokultur, stosowanie zrębów zupełnych, spadek poziomu wód gruntowych, osuszanie, rozwój infrastruktury drogowej, rozwój zabudowy mieszkaniowej rozproszonej, a w dolinach rzek obniżenie poziomu wód gruntowych prowadzące do mineralizacji torfu, co powoduje ustępowanie roślinności typowo bagiennej, wkraczanie roślin ekspansywnych i zanik zbiorowisk pierwotnych oraz zaniechanie użytkowania łąk i pastwisk, powodujące ich zarastanie wyższą roślinnością.

Mapa18. Pokrycie terenu.

Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej

Do oceny warunków przyrodniczych rolniczej przestrzeni produkcyjnej w gminach zastosowano metodę IUNG. Końcowy syntetyczny wskaźnik wyrażający w punktach jakość środowiska przyrodniczego w aspekcie gospodarki rolnej, jest sumą punktowej oceny: gleby, agroklimatu, rzeźby terenu i warunków wodnych.

Wskaźniki jakości gleb dla poszczególnych gmin i powiatów województwa podlaskiego obliczono na podstawie rejestrów powierzchniowych klas bonitacyjnych oraz aktualnych rejestrów kompleksów przydatności rolniczej gleb. Szczegółowe informacje o waloryzacji poszczególnych elementów oraz ogólny wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej dla gmin i powiatów przedstawiono w części tabelarycznej (tab. 39 i 40).

Najgorsze gleby (o najniższej wartości wskaźnika) występują w powiatach grajewskim (35,5) i kolneńskim (35,7), natomiast najlepsze w wysokomazowieckim (51,9) i zambrowskim (49,8). Jeszcze większe zróżnicowanie gleb występuje w gminach. Najniższe wartości wskaźnika odnotowano w gminach: Turośl (23,3), Płaska (23,4), Zbójna (23,7) i m. Suwałki (22,6), zaś najwyższe w gminach: Czyżew (59,6), Szepietowo (59,4), m. Zambrów (57,1), Klukowo (55,8), Wysokie Mazowieckie (55,1) i Nowe Piekuty (53,1). Należy zaznaczyć, że średnia dla województwa wynosi 41,0, a dla Polski 49,5 punktu.

Województwo ma bardzo niski średni wskaźnik bonitacji agroklimatu - 7,5 punktu (w skali 15 punktowej) i jest on o 2,4 niższy od średniej dla Polski (9,9). Niekorzystne warunki klimatyczne województwa spowodowane krótkim okresem wegetacji, niższymi temperaturami, późniejszymi terminami występowania przymrozków powodują, że sam czynnik klimatyczny obniża plony zbóż średnio od 0,2 do 0,4 t/ha, w porównaniu do województw klimatycznie uprzywilejowanych (opolskie, dolnośląskie).

Najwyższe wskaźniki bonitacji agroklimatu mają gminy położone w południowej części województwa: Siemiatycze i Drohiczyn po 8,6 pkt, Mielnik 8,8, Dziadkowice, Nurzec Stacja i Perlejewo po 8,6 i skrajnie zachodniej: Miastkowo i Śniadowo po 8,6. Natomiast najgorsze warunki klimatyczne dla rolnictwa występują w gminach skrajnie północnej części województwa: Puńsk i Przerośl po 3,2 pkt, Rutka Tartak i Wiżajny po 3,4, Jeleniewo i Filipów po 3,8 pkt. Natomiast z powiatów najwyższy wskaźnik mają Siemiatycze – 8,8 pkt., a najniższy Suwałki – 4,8.

Bonitacja rzeźby terenu dla potrzeb rolnictwa została opracowana w skali 5 punktowej przez IUNG w Puławach. Średni wskaźnik bonitacji rzeźby terenu dla województwa wynosi 3,7 pkt. i jest zbliżony do wartości przeciętnej dla kraju – 3,9. Najkorzystniejszą (płaską) rzeźbą terenu charakteryzują się gminy: Turośl i Zbójna po 4,4 pkt., Czyżew i Zawady po 4,3 pkt., oraz Klukowo i Boćki po 4,2. Rzeźbę najmniej sprzyjającą rolnictwu mają gminy położone w pojeziernej, pagórkowatej części województwa: Wiżajny i Rutka tartak 1,9 pkt., Jeleniewo 2,2, Giby 2,4, Bakałarzewo 2,6 oraz Przerośl, Puńsk, Szypliszki po 2,7 pkt.

Również bonitację warunków wodnych opracowano według metody IUNG w Puławach przyjmując skalę 5 punktową. Województwo podlaskie cechują średnio korzystne warunki wodne dla potrzeb produkcji rolnej. Średni wskaźnik bonitacji tego czynnika wynosi 2,8 punktu (dla Polski – 3,3). Najwyższy wskaźnik bonitacji warunków wodnych mają gminy: Wysokie Mazowieckie (miasto), Zambrów (gm. miejska i wiejska) po 4,0, Szepietowo 4,1 i Czyżew 4,2. Natomiast najniższy wskaźnik mają gminy: m. Suwałki 0,8, Suwałki gm. 1,6, Giby i Mielnik 1,7, Jeleniewo 1,8 i Nurzec Stacja 1,9.

Ogólny wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej stanowi sumę punktów z wyceny: gleby, agroklimatu, rzeźby terenu i warunków wodnych. Szczegółowe wartości liczbowe dla powiatów i gmin zestawiono w tabelach 40 i 41 oraz dodatkowo dla gmin – mapa 19. Wskaźnik ten dla województwa wynosi 55,0 i jest aż o 11,6 pkt. Najniższy od wartości średniej dla Polski – 66,6. Najwyższy wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, a więc najkorzystniejsze warunki dla rolnictwa, występują w gminach: Czyżew -71,6, Szepietowo – 74,4, Zambrów (miejska) – 73,0, Klukowo – 71,6, Bielsk Podlaski (miejska) – 70,9 i Wysokie mazowieckie (wiejska) – 70,5 punktu. Natomiast najgorszymi warunkami do produkcji rolnej charakteryzują się gminy: m. Suwałki – 33,1, Płaska – 36,2, Turośl i Zbójna po 38,5 punkta. Najwyższą wartością wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej wyróżniają się powiaty: wysokomazowiecki – 67,0, zambrowski – 65,5

i bielski 61,7 pkt., natomiast najniższą: sejneński – 48,5, suwalski – 48,7 oraz grajewski i kolneński – 49,6 pkt.

Tabela 40. Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej w gminach

Gmina/Powiat	Wskaźnik bonitacji				Ogólny wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej
	jakości i przydatności rolniczej gleb	agroklimatu	rzeźby terenu	warunków wodnych	
Augustów	47,2	7	3,3	3,8	61,3
Augustów m.	47,2	7	4	3,8	62
Bargłów Kościelny	49,8	7,2	3	3,7	63,7
Lipsk	39,1	6,6	3,7	2,8	52,2
Nowinka	37,7	6,6	2,8	3,7	50,8
Płaska	23,4	6,6	3,4	2,8	36,2
Sztabin	31,6	7,2	4	2,9	45,7
augustowski	40,4	7	3,5	3,3	54,2
Choroszcz m.- w.	40,7	7,2	3,9	2,8	54,2
Czarna Białostocka m.-w.	31,3	7,6	4	2,1	45
Dobrzyniewo Kościelne	38,2	7,2	3,9	3	52,3
Gródek	30,8	7,4	3,9	2,2	44,3
Juchnowiec Kościelny	44,2	7,2	4,1	3,3	58,8
Łapy m.- w.	44,3	6,8	3,8	3,2	58,1
Michałowó	36,2	7,4	4	2,7	50,3
Poświętne k. Bielska Podl.	49,1	7	4	3,4	63,5
Supraśl m.-w.	33,3	7,4	4	2,3	47
Suraz m.-w.	43,7	7	4	3,2	59,9
Turośń Kościelne	39,9	6,8	4,1	3	53,8
Tykocin m.-w.	44,7	7,2	4,1	3,4	59,4
Wasilków m.-w.	31,3	7,4	3,5	2,3	44,5
Zabłudów m.-w.	43	7,4	3,9	3,1	57,4
Zawady	38,9	8	4,3	2,8	54
białostocki	40,1	7,3	4	2,9	54,3
Bielsk Podlaski	45,6	8	4,1	3,5	61,2
Bielsk Podlaski m.	55	8	4,1	3,8	70,9
Boćki	45,2	8,2	4,2	3,5	61,1
Brańsk	48,5	7,8	4,1	3,5	63,9
Brańsk m.	50,8	7,8	4,1	3,5	66,2
Orla	47,6	8	4,1	3,7	63,4
Rudka	45,3	7,8	4,1	3,5	60,7
Wyszki	42,9	7,2	3,9	3,4	57,4
bielski	46,2	7,9	4,1	3,5	61,7
Grajewo	31,1	7,8	3,8	2,5	45,2
Grajewo m.	31,7	7,8	3,8	2,8	45,8
Radziłów	35,1	8,2	4	2,7	50
Rajgród m.-w.	39,3	7,2	3,8	3	53,3
Szczuczyn m.-w.	38	8,4	3,9	2,5	52,8
Wąsocz k. Grajewa	37,4	8,4	3,8	2,3	51,9
grajewski	35,3	7,9	3,8	2,6	49,6
Białowieża	40	7	4,1	3,7	54,8
Czeremcha	31	8,2	3,7	1,9	44,8
Czyże	52,5	7,8	4	3,9	68,2
Dubicze Cerkiewne	32,8	7,8	4,1	2,3	47
Hajnówka	48,2	7,4	4	3,6	63,2
Hajnówka m.	38,3	7,4	4,2	3,1	53
Kleszczele m.-w.	33,3	8	3,9	2	47,2
Narew	35,1	7,2	3,9	2,7	48,9
Narewka	31,2	6,8	3,9	2,7	44,6
hajnowski	38,3	7,6	3,8	2,8	52,6
Grabowo	37,6	7,8	5	2	52,4
Kolni	37,7	8,4	3,9	2,2	52,2
Kolno m.	37,4	8,4	4	2,2	52

Mały Płock	36,4	8	3	2	49,4
Stawiski m.-w.	37,5	7,8	3,4	2,1	50,8
Turośl	23,3	8,2	4,4	2,2	38,1
kolneński	35,7	8,1	3,7	2,1	49,6
Jedwabne m.-w.	40	8	3,7	2,6	54,3
Łomża	38,3	7,8	4	2,4	52,5
Miastkowo	33	8,6	3,9	2,2	47,7
Nowogród m.-w.	38,6	8	3,6	2,3	52,5
Piątnica	40,4	7,8	3,5	2,2	53,9
Przytuły	38	8	3,7	2,6	52,3
Śniadowo	39,8	8,6	4,1	2,8	55,3
Wizna	39,6	7,8	3,8	2,5	53,7
Zbójna	23,7	8	4,4	2,4	38,5
Łomżyński	37,8	8	3,8	2,5	52,1
Goniądz m.-w.	34,2	8	3,9	2,8	48,9
Jasionówka	38,3	7,8	3,5	2,4	52
Jaświły	45,7	7,8	3,7	3,3	60,5
knyszyn	37,9	7,8	4	2,3	52
Krypno	39,5	7,2	4	3,3	54
Mońki m.-w.	40,8	8,2	3,9	2,4	55,3
Trzcianne	32,6	8	4	2,8	47,4
moniecki	38,3	7,9	3,9	2,7	52,8
Giby	32,4	6,2	2,4	1,7	42,7
Krasnopol	36,9	5,6	2,8	2,3	47,6
Puńsk	42	3,2	2,7	2	49,9
Sejny	38,7	5,4	3,2	2,2	49,5
Sejny m.	44,1	5,4	3,2	2,2	54,9
sejneński	38,4	5,1	2,9	2,1	48,5
Drohiczyn m.-w.	52,4	9	3,9	3,5	68,8
Dziadkowice	49,4	8,6	4	3,3	65,3
Grodzisk	52	8,4	4	3,7	68,1
Mielnik	30,5	8,8	2,9	1,7	43,9
Milejczyce	34,5	8,4	3,7	2,3	48,9
Nurzec-Stacja	32,5	8,6	3,9	1,9	46,9
Perlejewo	50,6	8,6	4	3,2	66,4
Siemiatycze	40,5	9	3,4	2,5	55,4
Siemiatycze m.	41,3	9	3,4	2,5	56,2
siemiatycki	45,1	8,8	3,8	2,9	60,6
Dąbrowa Białostocka	43,7	7,4	3,5	3,1	57,7
Janów	43,2	7,8	3,7	3,2	57,9
Korycin	42,4	7,8	4	2,9	57,1
Krynki	38,3	7,4	3	2	50,7
Kuźnica	35,9	7,4	3	2,1	48,4
Nowy Dwór	42,2	7	3,4	2,6	55,2
Sidra	39,1	7,6	3,5	2,7	52,9
Sokółka m.-w.	37,8	7,8	3,2	2,2	51
Suchowola m.-w.	37,6	7,8	3,7	3	52,1
Szudziałowo	43,2	7,6	3,3	2,4	56,5
sokólski	40,1	7,6	3,4	2,7	53,3
Bakalarzewo	41,4	5,6	2,6	2,6	52,2
Filipów	40,2	3,8	2,8	2,5	49,3
Jeleniewo	34,4	3,8	2,2	1,8	42,2
Przerośl	37,8	3,2	2,7	2	45,7
Raczki	46,2	6,4	3,4	2,9	58,9
Rutka-Tartak	39,1	3,4	1,9	2,3	46,7
Suwałki	32,4	5,8	3,6	1,6	43,4
Szypłiszki	41,5	4,4	2,7	2,5	51,1
Wiżajny	38,7	3,4	1,9	2,3	46,3
suwalski	38,8	4,8	2,7	2,3	48,7
Ciechanowiec m.-w.	44,6	8	4	2,8	59,4
Czyżew- Osada	59,6	8	4,3	4,2	76,1

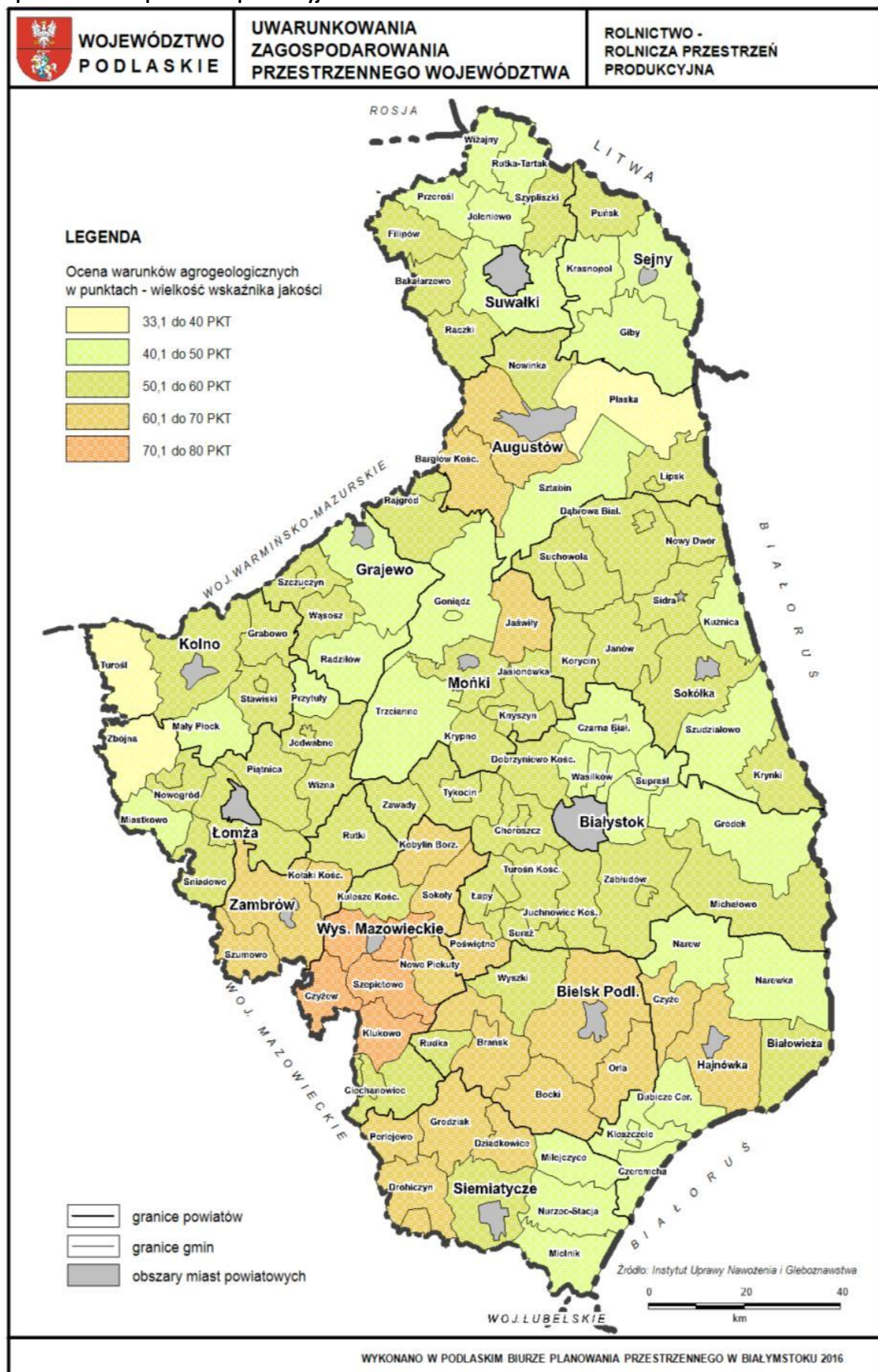
Klukowo	55,8	7,8	4,2	3,8	71,6
Kobylin-Borzemy	52,1	7,4	3,6	3,6	66,7
Kulesze Kościelne	43,2	7,4	4	3,2	57,8
Nowe Piekuty	53,1	6,8	4,1	3,8	67,8
Sokoły	48,8	7	3,8	3,5	63,1
Szepietowo	59,4	6,8	4,1	4,1	74,4
Wysokie Maz.	55,1	7,4	4,1	3,9	70,5
Wysokie Maz. M.	54,2	7,4	4,1	4	69,7
wysokomazowiecki	51,9	7,5	4	3,6	67
Kołaki Kościelne	49,3	8	3,8	3,2	64,3
Rutki	43	8	4	3,6	58,6
Szumowo	50,2	8,2	3,9	3,4	65,7
Zambrów	52,9	8	3,9	4	68,8
Zambrów m.	57,1	8	3,9	4	73
zambrowski	49,8	8	3,9	3,7	65,5
Miasta na prawach powiatu					
Białystok	40,3	7,2	3,9	2,8	54,2
Łomża	38,9	7,8	4	2,3	53
Suwałki	22,6	5,8	3,9	0,8	33,1
Województwo	41	7,5	3,7	2,8	55
Polska	49,5	9,9	3,9	3,3	66,6

* m. - gmina miejska; m.w. - gmina miejsko-wiejska; bez oznaczeń gminy wiejskie

Tabela 41. Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej według powiatów

Powiat	Wskaźnik bonitacji				Ogólny wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej
	jakości i przydatności rolniczej gleb	agroklimatu	rzeźby terenu	warunków wodnych	
augustowski	40,4	7	3,5	3,3	54,2
białostocki	40,1	7,3	4	2,9	54,3
bielski	46,2	7,9	4,1	3,5	61,7
grajewski	35,3	7,9	3,8	2,6	49,6
hajnowski	38,3	7,6	3,8	2,8	52,6
kolneński	35,7	8,1	3,7	2,1	49,6
łomżyński	37,8	8	3,8	2,5	52,1
moniecki	38,3	7,9	3,9	2,7	52,8
sejneński	38,4	5,1	2,9	2,1	48,5
siemiatycki	45,1	8,8	3,8	2,9	60,6
sokółski	40,1	7,6	3,4	2,7	53,3
suwalski	38,8	4,8	2,7	2,3	48,7
wysokomazowiecki	51,9	7,5	4	3,6	67
zambrowski	49,8	8	3,9	3,7	65,5
Miasta na prawach powiatu					
Białystok	40,3	7,2	3,9	2,8	54,2
Łomża	38,9	7,8	4	2,3	53
Suwałki	22,6	5,8	3,9	0,8	33,1
Województwo	41	7,5	3,7	2,8	55
Polska	49,5	9,9	3,9	3,3	66,6

Mapa 19. Rolnicza przestrzeń produkcyjna.

Województwo jest obszarem mało zasobnym w surowce naturalne. Udokumentowano 270 złóż kopalin pospolitych, z czego 220 stanowią złoża kruszywa naturalnego. Wydobywane kruszywo, żwir, piasek kwarcowy służą do produkcji ceramiki budowlanej, betonów komórkowych, cegły wapienno-piaskowej. Pozyskuje się również torf, kredę piszącą i jeziorną. W rejonie Augustowa i Supraśla – podlaskich ośrodków uzdrowiskowych, występują także złoża leczniczych borowin.

Gleby marginalne

Gleby marginalne to gleby pozostające obecnie w użytkowaniu rolnym lub ewidencji użytków rolnych, które ze względu na niekorzystne uwarunkowania przyrodnicze i antropogeniczne mają niską produktywność lub ograniczenia w zakresie produkcji zdrowej żywności i mogą lub powinny być przekwalifikowane w inną formę wykorzystania i przekazane pod zalesienie, zabudowę, użytki ekologiczne, rekreację, itp.

Tabela 42. Powierzchnia gleb marginalnych w ha – gruntów ornych i użytków zielonych według klas bonitacyjnych w powiatach (według spisu powszechnego z 2010 r.)

Powiat	Pow. ogółem ha	Pow. gruntów ornych ha	Pow. użytków zielonych ha	Pow. użytków rolnych ha	Pow. gleb marginalnych ha
augustowski	165827	40212	28749	68961	15352
białostocki	298696	90447	59778	150225	23428
bielski	133520	62281	38896	101177	8962
grajewski	96724	38048	25815	63863	18205
hajnowski	162365	39611	28153	67764	12626
kolneński	93973	47546	21256	68802	20392
łomżyński	135393	68135	27586	95721	23921
moniecki	138428	45224	34129	79353	15307
sejneński	85607	29218	11450	40668	9240
siemiatycki	145958	67048	20225	87273	14088
sokółski	205442	93021	45926	138947	17599
suwalski	130757	66712	23345	90057	18666
wysokomazowiecki	128187	77259	17825	95084	6075
zambrowski	73311	31990	14104	46094	3826
Miasta na prawach powiatu					
Białystok	8975	931	750	1681	268
Łomża	3271	981	824	1805	239
Suwałki	4652	3196	555	3751	2274
Województwo	2 017 958	801 860	399366	1 201 226	210 468

Do czynników przyrodniczych decydujących o marginalnej wartości gleb należą:

- Bardzo ubogie w części spławialne, w tym koloidalne i składniki pokarmowe, skały macierzyste gleb (żwiry piaszczyste, piaski luźne, piaski słabo gliniaste itp.),
- Bardzo ubogi kompleks sorpcyjny,
- Duża przepuszczalność oraz mała zdolność podsiąkania i magazynowania wody w glebie,
- Bardzo kwaśny i kwaśny odczyn i niedobór przyswajalnych składników pokarmowych,
- Degradacja gleb w wyniku procesów erozyjnych,
- Nadmierna kamienistość gleb.

Ponadto dla gleb marginalnych zalicza się różne (pod względem wartości bonitacyjnej) gleby zanieczyszczone metalami ciężkimi i innymi związkami toksycznymi, zanieczyszczone lub przekształcone mechanicznie – pozbawione warstwy urodzajnej, a także gleby o niekorzystnych warunkach przyrodniczo – organizacyjnych (o utrudnionych dojazdach, trudne do uprawy mechanicznej, położone w dużej odległości od ośrodków gospodarczych, enklawy śródlądne itp.).

W województwie podlaskim zjawisko zanieczyszczenia gleb metalami ciężkimi nie stanowi istotnego problemu ze względu na słaby stopień urbanizacji i rozwoju przemysłowego regionu. Również powierzchnie gleb zniszczonych mechanicznie są niewielkie, stąd też marginalizacja gleb jest tu uwarunkowana przede wszystkim czynnikami przyrodniczymi. Problem gleb marginalnych na obszarze województwa podlaskiego jest niezwykle istotny, gdyż na tym terenie są najgorsze w kraju

warunki przyrodnicze do produkcji rolniczej. W wyniku analizy danych z zakresu produktywności konkretnych jednostek glebowych (klas bonitacyjnych, kompleksów przydatności rolniczej, gatunków gleb) oraz ich rozmieszczenia przestrzennego można przyjąć, iż w warunkach przyrodniczych województwa do gleb marginalnych należą bezwzględnie wszystkie gleby orne klasy VI i VIRz oraz użytki zielone klasy VI i VIPsZ. Pod względem przydatności rolniczej są to wszystkie gleby orne kompleksu żytniego bardzo słabego, gleby rolniczo nie przydane (RN) oraz najgorsze łąki i pastwiska należące do kompleksu 3z.

Plony roślin uprawnych uzyskiwane na glebach klasy VI są bardzo niskie i wyjątkowo uzależnione od ilości oraz rozkładu opadów atmosferycznych. Natomiast trwałe użytki zielone będące częściowo nieużytkami, łąki o niskiej wydajności z hektara najgorszej jakości, a wydajność pastwisk nie wystarcza na wyżywienie jednej krowy w okresie wegetacyjnym a uprawa i sprzęt siana mechaniczny jest wręcz niemożliwy.

Z ewidencji z 2010 r. wynika, że gleby marginalne obejmujące łącznie grunty orne i użytki zielone zajmują 210 486 ha, co stanowi 17,5% ogólnej powierzchni użytków rolnych województwa. Najwięcej tych gleb jest w powiecie kolneńskim – 29,6%, grajewskim – 28,6% i łomżyńskim – 25,0%. Najmniej w powiatach: wysokomazowieckim – 6,4%, zambrowskim – 8,3% i bielskim 8,9%. W 30 gminach województwa udział gleb marginalnych nie przekracza 10% ogólnej powierzchni użytków rolnych i nie stanowi to istotnego problemu gospodarczego. W 26 gminach kształtuje się on w granicach 20-30%, a w 8 gminach w granicach 30-40%. W gminach Turośl – 58,2%, Płaska – 63,4%, Zbójna – 67,9, Giby 40,7% oraz w miastach Grajewo i Suwałki, w których udział gleb marginalnych jest wyjątkowo duży, zagadnienie to wymaga dużej uwagi. W przeprowadzonej analizie uwzględniono jedynie gleby (tabela 41 oraz mapki 20, 21 i 22), które należy bezwzględnie zakwalifikować do gleb marginalnych, natomiast jeżeli doda się gleby potencjalnie marginalne to procent tych gleb w województwie wzrośnie o kolejne do 38% ogólnej powierzchni użytków rolnych.

Zatem wykorzystanie i racjonalne zagospodarowanie gleb marginalnych jest jednym z ważniejszych problemów rolnictwa podlaskiego, szczególnie w rejonach, gdzie stanowią one ponad 20% powierzchni użytków rolnych.

Przedstawiane są różne sugestie zagospodarowania gleb marginalnych, w których przeważa koncepcja stopniowego wyłączania ich z produkcji rolnej i stopniowego zalesiania. Realizacja takich postulatów, stworzyć mogłaby zagrożenie utraty całkowitego lub częściowego utrzymania większości rodzin rolniczych, gospodarujących obecnie na gruntach najsłabszych. Spowodowałoby to zanik działalności rolniczej w gminach na znacznych obszarach województwa.

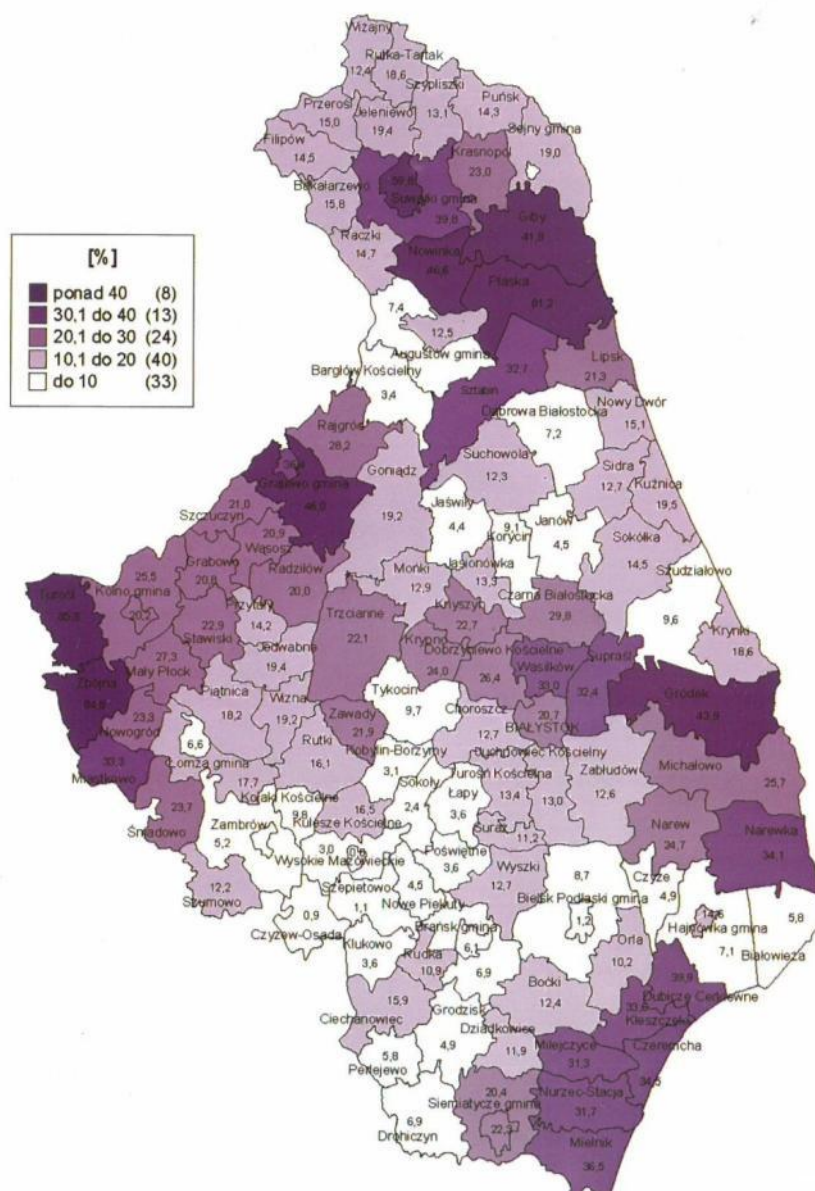
Natomiast ze względu na uwarunkowania przyrodnicze oraz potencjalne możliwości produkcji rolniczej w województwie podlaskim wydzielono 6 rejonów (obszarów) produkcyjnych (tabela 19.).

Ponadto określono obszary przydatne do różnych systemów gospodarowania uwzględniając zrównoważony system gospodarowania, który pozwala zaspokoić istniejące obecnie potrzeby, nie narażając przyszłych pokoleń, na to, że nie będą mogły zaspokoić swoich potrzeb. Zrównoważony rozwój oznacza ukierunkowanie wszystkich działań gospodarki na zaspokojenie ważnych potrzeb społecznych, efektywne wykorzystywanie wszystkich czynników produkcji oraz minimalizowanie ujemnych oddziaływań na środowisko przyrodnicze. Rolnictwo zrównoważone oznacza gospodarowanie realizujące trzy grupy celów:

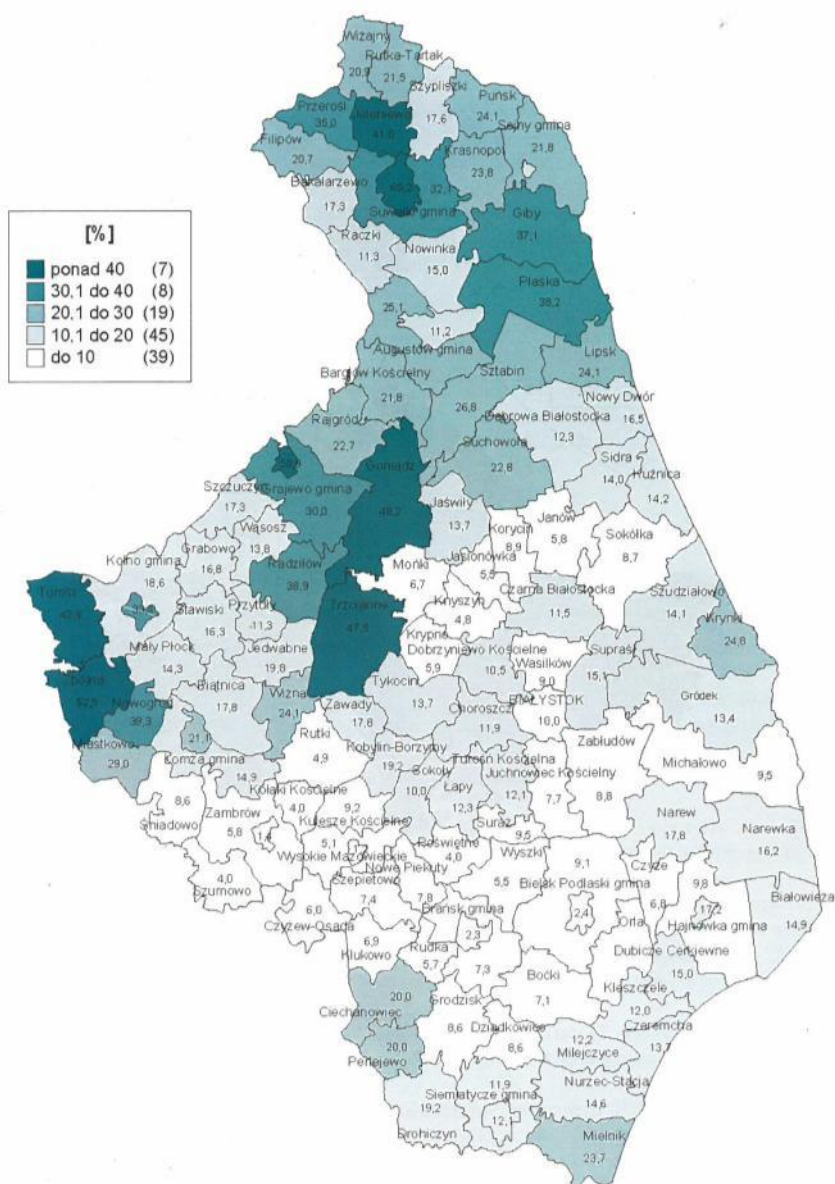
- Produkcyjne – poprzez wytwarzanie niezbędnej ilości produktów rolnych o dobrej jakości i po cenach akceptowanych społecznie;
- Ekonomiczne – poprzez zapewnienie stabilnego dochodu rolniczego, umożliwiającego odtworzenie majątku produkcyjnego i zapewnienie odpowiedniej ilości miejsc pracy w rolnictwie i jego otoczeniu;
- Ekologiczne – poprzez właściwą eksploatację zasobów przyrody gwarantującą trwałą zdolność ekosystemów do produkcji ziemiopłodów o dobrej jakości oraz zachowanie różnorodności gatunkowej i walorów krajobrazowych obszarów wiejskich;

Realizacja tych celów jest możliwa jedynie w dobrze urządzonym gospodarstwie, w którym kierunki produkcji i jej intensywność są dobrze dostosowane do naturalnych warunków przyrodniczych.

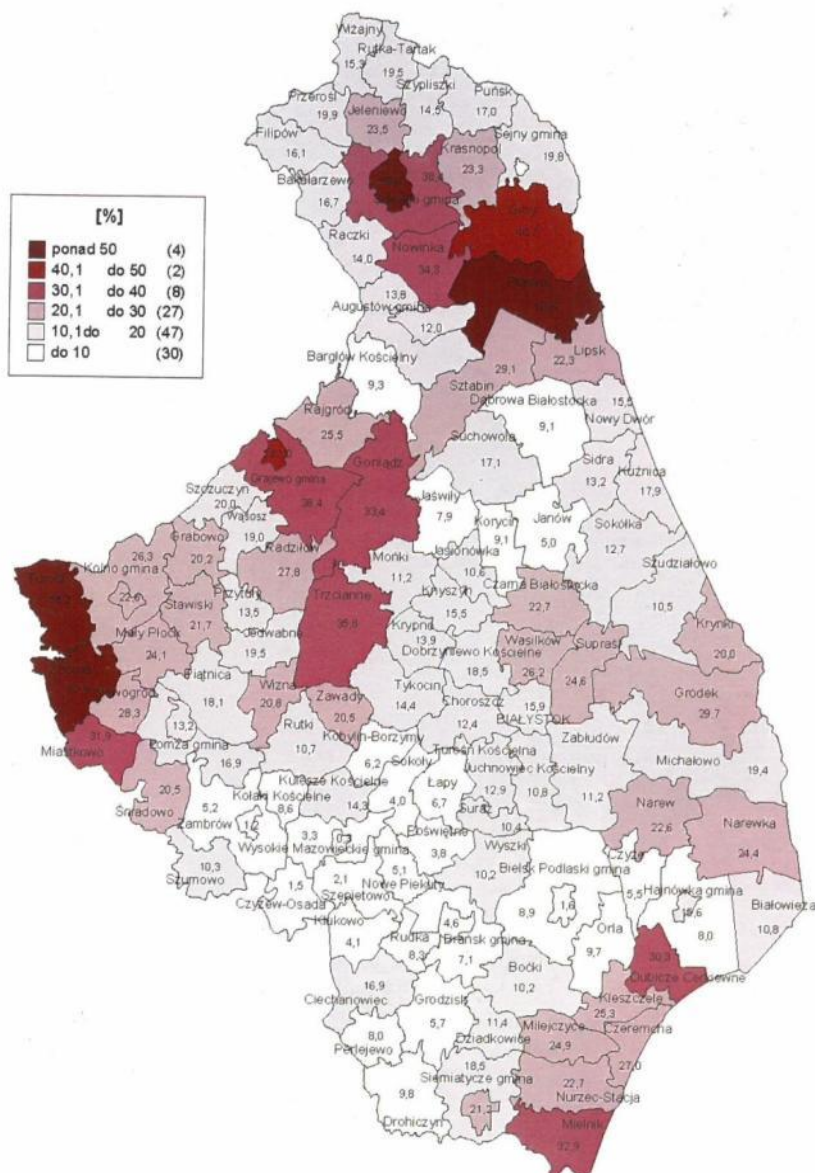
Mapa 20. Udział gleb marginalnych w ogólnej powierzchni gruntów ornych (%).

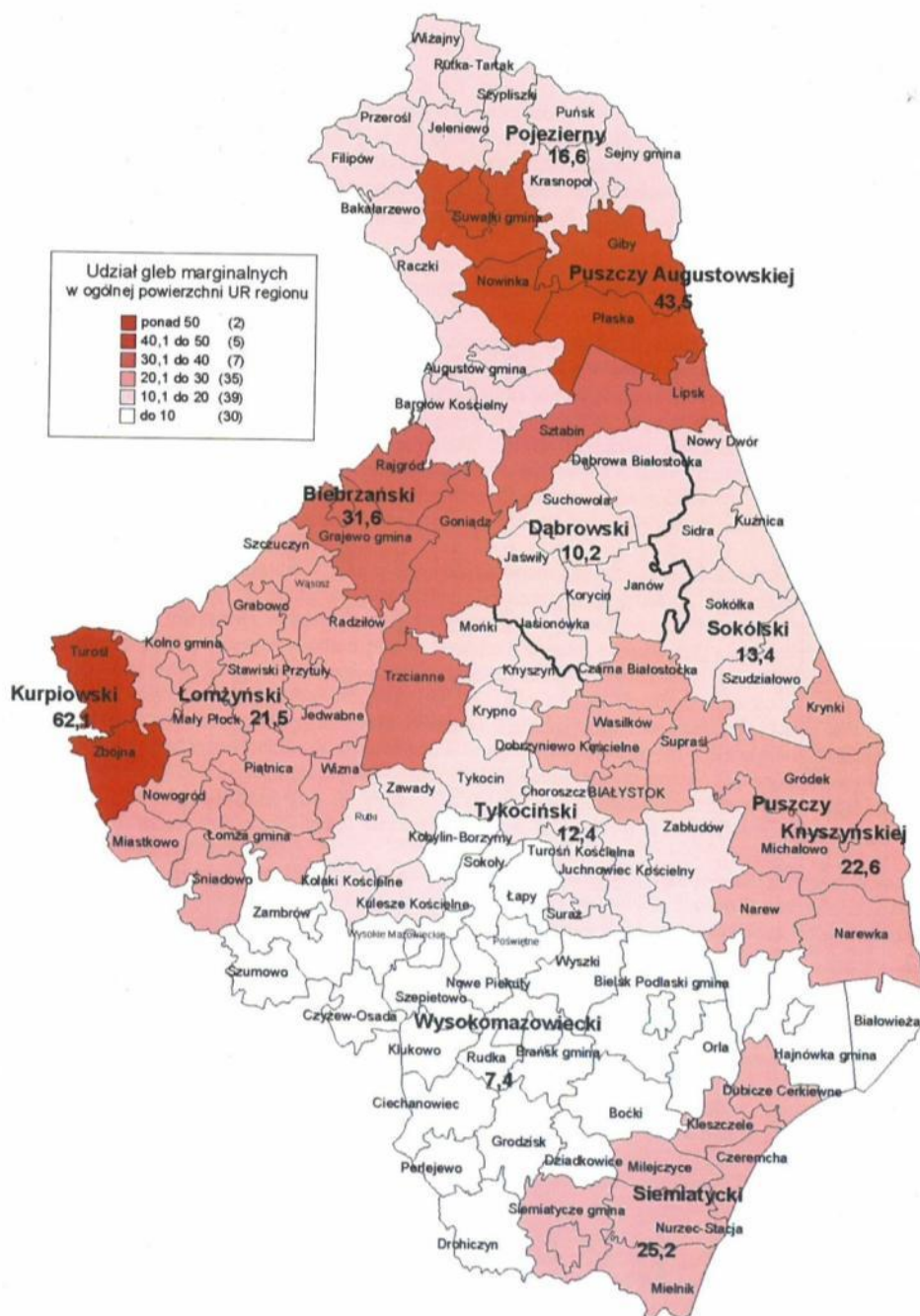
Mapa 21. Udział gleb marginalnych w ogólnej powierzchni użytków zielonych

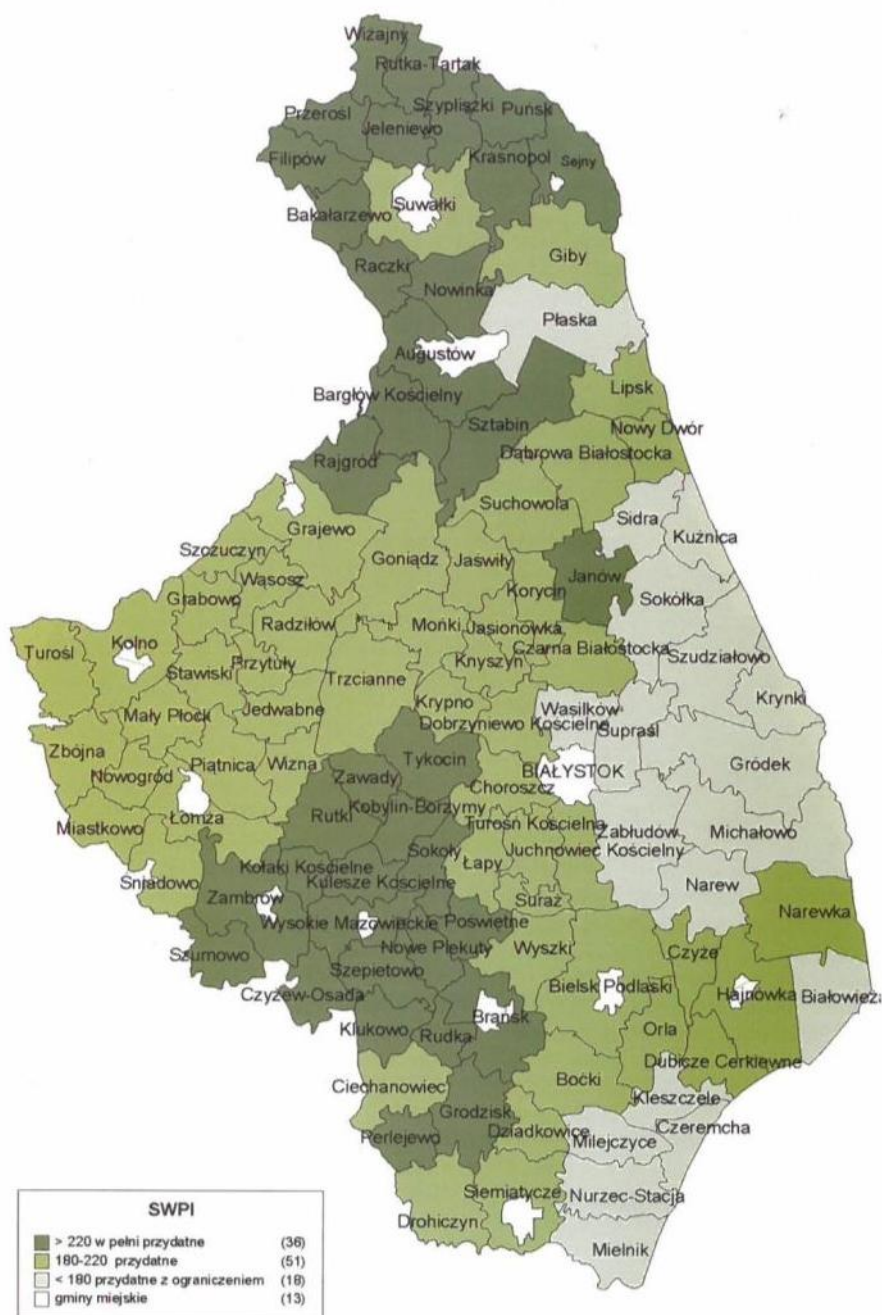
Mapa 22. Udział gleb marginalnych w ogólnej powierzchni użytków rolnych

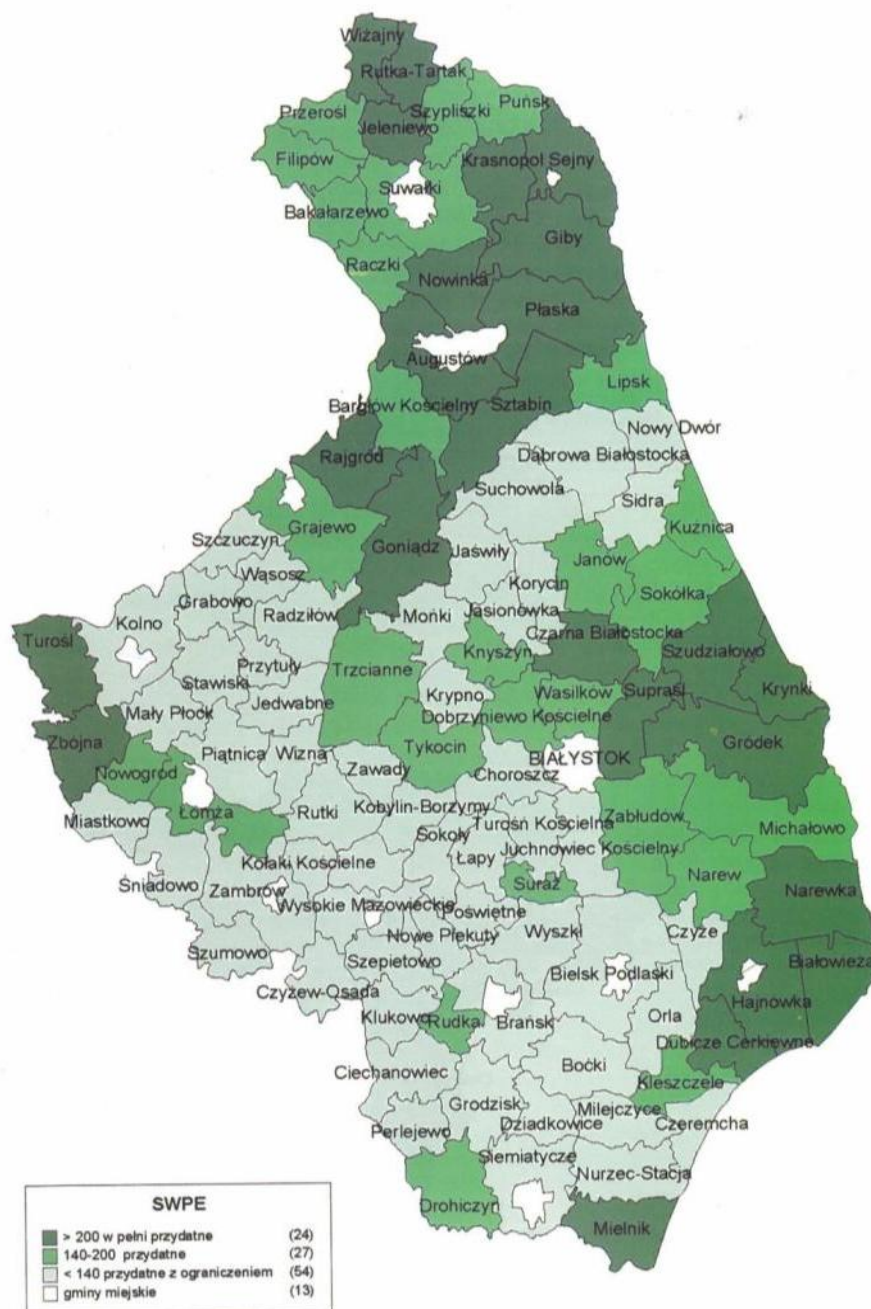
Mapa 23. Regiony gleb

Mapa 24. Przydatność gmin dla rolnictwa integrowanego

Mapa 25. Przydatność gmin dla rolnictwa ekologicznego

Wybór kierunku specjalizacji w produkcji oraz poziomu jej intensywności jest suwerenną decyzją producenta, w związku z tym przestrzenne ich rozmieszczenie nie zawsze jest zgodne z potencjałem wynikającym z uwarunkowań glebowo-przyrodniczych. Jednak precyzyjna waloryzacja warunków przyrodniczych powinna stanowić podstawę racjonalnej rejonizacji produkcji. Z tego też względu określone zostały obszary najbardziej przydatne do prowadzenia produkcji metodami ekologicznymi, tj. integrowanymi i ekologicznymi (mapa 24. i 25.).

Wody podziemne i powierzchniowe

Wody powierzchniowe

Obszar województwa położony jest w całości w zlewisku Morza Bałtyckiego w dorzeczu Wisły, Pregoły i Niemna. Głównym systemem rzeczny jest system rzeki Narew i jej dopływów obejmujący około 68% powierzchni regionu. Zlewnia Bugu zajmuje około 21,5% powierzchni południowej części województwa. Zlewnie tych rzek posiadają w większości cechy typowe dla zlewni nizinnych. Dominują meandrujące koryta rzek, tworzące rozległe doliny, często o charakterze podmokłym i bagienno-torfowym. Znaczne obszary zlewni rzek pokrywają łąki i powierzchnie leśne, objęte różnymi formami ochrony prawnej. Ca 10,5% powierzchni województwa w części północnej leży w dorzeczu rzek Niemna i Pregoły, uchodzących bezpośrednio do Bałtyku. Jest to obszar o silnie wykształconym reżimie rzeczny i o najdłużej trwających zjawiskach lodowych.

Dyspozycyjne zasoby wód płynących zlewni rzeki Narew z dopływami wynoszą 689,3 mln m³, przy uwzględnieniu zachowania w rzekach przepływu nienaruszalnego (Q_N). Wielkość tych zasobów, przy ich pełnym wykorzystaniu z pominięciem strat, mogłaby uzupełnić niedobór opadów w wysokości ok. 70 mm w roku.

Największe w województwie zasoby wód jeziornych znajdują się na Suwalszczyźnie oraz w obrębie Pagórków Augustowskich. Jezior o powierzchni większej niż 0,5 hektara jest około 310, a największymi są: Wigry, Hańcza, Szelment. Pozostały obszar województwa jest ubogi w wody stojące.

Sieć wodną uzupełniają stawy, zbiorniki retencyjne i kanały, z których największy jest Kanał Augustowski. W kompleksie Kuwaskim istnieją kanały służące do przerzutów wody (Rudzki, Woźnawiejski, Kuwaski).

Ze zbiorników retencyjnych największym jest zalew Siemianówka na rzece Narwi o powierzchni ca 3 150 ha. Na uwagę zasługują także stawy rybne w Wojdach, Ławsku, Waliłach i Topilcu oraz zbiorniki gł. rekreacyjne w: Białymstoku – Dojlidy, Sokółce, Milejczycach, Siemiatyczach, Czarnej Białostockiej, Kleszczelach, Turośni Kościelnej.

W województwie zostało zmeliorowanych 350,8 tys. ha użytków rolnych, a ogólne potrzeby melioracji użytków rolnych w województwie wynoszą 603 750 ha.

Wody podziemne

Wody podziemne o znaczeniu użytkowym występują w piaszczysto-żwirowych przewarstwieniach utworów czwartorzędowych, trzeciorzędowych i węglanowych utworach kredy. Występują one na niewielkim obszarze południowo-zachodniej części województwa, a ich strop znajduje się na głębokości 100–150 m.

W obrębie utworów czwartorzędowych występuje kilka poziomów wodonośnych, których powierzchnia stropu jest bardzo zróżnicowana (głębokość 15–100 m), a ich miąższość wynosi średnio 10–40 m.

W obrębie piętra czwartorzędowego zlokalizowane są główne obszary rezerw wód podziemnych – Głównych Zbiorników Wód Podziemnych:

- a) nr 216 „Sandr Kurpie” o powierzchni 2180 km² i zasobie ca 300 tys. m³/d,
- b) nr 217 „Pradolina rzeki Biebrzy” o powierzchni 1295 km² i zasobie ca 200 tys. m³/d,
- c) nr 218 „Pradolina rzeki Supraśl” o powierzchni 85,8 km² i zasobie ca 56700 m³/d,
- d) nr 215 „Subniecka Warszawska” – zbiornik trzeciorzędowy o powierzchni 51000 km² i zasobie ca 250 tys. m³/d.

W województwie podlaskim występują obszary o ograniczonych zasobach czwartorzędowych wód podziemnych – rejon Puszczy Białowieskiej, dorzecza rzek Nurca, Sidry i Łosośnej oraz rejon Wysoczyzny Kolneńskiej.

Rejon Puszczy Augustowskiej jest obszarem występowania czwartorzędowych wód podziemnych bez izolacji, narażonych na różnego rodzaju zanieczyszczenia.

Temperatury powietrza, opady atmosferyczne i nasłonecznienie

Klimat województwa podlaskiego wykazuje wiele cech wyraźnie różniących go od klimatu innych regionów Polski. Charakteryzuje się występowaniem silniejszych cech klimatu kontynentalnego,

a więc najniższą, poza terenami górskimi, średnią roczną temperaturą powietrza, opóźnieniem w nadejściu wiosny, krótszym latem i jesienią oraz wyraźnie skróconymi okresami: wegetacyjnym i bezprzymrozkowym. Średnia roczna temperatura powietrza z lat 1971-2000 kształtuje się na poziomie 6,9°C a w latach 2015-2016 na poziomie 7,5°C. Natomiast najcieplejsze miesiące lipiec i sierpień ze średnią temperaturą 17,9°C. W ostatnich latach obserwuje się wzrost temperatur. Okres wegetacyjny jest tu bardzo krótki i trwa około 185 dni na północy województwa i do 205-210 dni w jego południowej części. Początek okresu wegetacyjnego w północnej części województwa przypada średnio pod koniec II dekady, zaś na południu na przełomie I i II dekady kwietnia. Koniec tego okresu w części północnej notuje się średnio około 15-20 października, a na południu w ostatnich dniach tego miesiąca.

Średnia długość okresu bezprzymrozkowego mierzona na wysokości 2 m n.p.m. wynosi od poniżej 150 dni na skrajnej północy regionu i w kotlinie Biebrzańskiej do około 160 dni w części południowo-zachodniej. Średnie temperatury powietrza odnotowane na stacjach meteorologicznych w Białymstoku i Suwałkach w latach 1971-2000 oraz 2015 i 2016 przedstawione zostały w tabeli. Zapis ten przedstawia rosnące temperatury w latach 2015 i 2016 w stosunku do średnich z lat 1971–2000.

Średnia roczna suma opadów, wyliczana dla potrzeb bilansu wodnego województwa wynosiła za lata 1971-2000 i 2015-2016 527 mm z wahaniami w latach od 459 do 798 mm. Na zdecydowanej większości regionu roczne sumy opadów mieszczą się e przedziale 550-600 mm. W roku 2015 wystąpiła długotrwała susza, która spowodowała obniżenie się poziomu wód gruntowych średnio o 55 cm, miejscami nawet do 70 cm, że w okresie jesieni utrudnione były siewy zbóż ozimych.

W okresie wegetacyjnym (IV-X) opady w poszczególnych regionach fizjograficznych województwa są dość wyrównane i mieszczą się w przedziale od 358 do 378 mm. Oprócz średnich sum opadów w poszczególnych miesiącach istotne znaczenie dla rolnictwa ma częstotliwość i wielkość odchyień tych wartości od średnich wieloletnich. Dla rolnictwa również znaczenie ma długość zalegania okrywy śnieżnej, która występuje przeciętnie od listopada do kwietnia z przerwami powodowanymi odwilżami w okresie zimy. Średni okres zalegania okrywy śnieżnej wynosi od 65 dni w Biebrzy do 90 dni w Suwałkach. W latach 1971-2000 czas zalegania okrywy śnieżnej był bardzo zmienny w poszczególnych latach. Najkrócej zalegała ona zimą 1974/1975 i w latach 2015/2016.

Obszar Suwalszczyzny zaliczany jest do terenów o największej częstości występowania wiatru, z porywami pojawiającymi się głównie w sezonie zimowym, ze zwiększoną częstością cyklonalnej cyrkulacji zachodniej.

Okres wegetacyjny wynosi od poniżej 200 dni w północnej części regionu do około 210 dni w pasie gmin położonych przy zachodniej granicy województwa.

Uśłonecznienie badane na stacjach meteorologicznych w województwie podlaskim obrazują ilości godzin słonecznych w ciągu roku dla Białegostoku (1780 godzin) i Suwałk (1676 godzin), świadczące o możliwości wykorzystania energii promieniowania słonecznego na wybranych obszarach województwa podlaskiego.

Tabela 43. Zakwaszenie gleb a potrzeby wapnowania

Lp.	Terytoriany zasięg działania (powiat)	Przebadana powierzchnia UR (ha)	Ilość przebadanych próbek	Kategoria agronomiczna gleby						Odczyn (pH)					Potrzeby wapniowania				
				Bardzo lekka	lekka	średnia	ciężka	organiczna	węglanowa	Bardzo kwaśny	kwaśny	Lekko kwaśny	obojętny	zasadowy	konieczne	potrzebne	wskazane	ograniczone	zbędne
1.	augustowski	2 092	1 098 100%	31 3%	311 28%	524 48%	91 8%	141 13%	0 0%	185 16%	302 28%	314 29%	220 20%	77 7%	237 22%	137 12%	154 14%	145 13%	424 39%
2.	białostocki	2 145	877 100%	50 6%	388 44%	377 43%	25 3%	37 4%	0 0%	267 31%	291 33%	178 20%	102 12%	39 4%	309 36%	167 19%	118 13%	79 9%	204 23%
3.	bielski	4 318	1767 100%	108 6%	707 40%	750 42%	140 8%	62 4%	0 0%	498 28%	631 36%	465 26%	142 8%	31 2%	616 35%	394 22%	286 16%	206 12%	265 15%
4.	grajewski	1 649	690 100%	54 8%	285 41%	209 30%	53 8%	89 13%	0 0%	147 21%	188 27%	170 25%	143 21%	42 6%	136 19%	109 16%	73 11%	80 12%	292 42%
5.	hajnowski	1219	419 100%	13 3%	135 32%	243 58%	25 6%	3 1%	0 0%	103 25%	172 41%	110 26%	30 7%	4 1%	149 36%	101 24%	83 20%	47 11%	39 9%
6.	kolneński	1 041	646 100%	40 6%	205 32%	168 26%	154 24%	79 12%	0 0%	93 14%	246 38%	123 19%	172 27%	12 2%	104 15%	114 18%	133 21%	129 20%	166 26%
7.	łomżyński	1 879	922 100%	40 4%	418 45%	438 48%	14 2%	12 1%	0 0%	230 24%	355 39%	236 26%	79 9%	22 2%	291 32%	192 21%	159 17%	113 12%	167 18%
8.	moniecki	3 580	1625 100%	100 6%	1 057 66%	295 18%	7 0%	166 10%	0 0%	344 21%	706 43%	385 24%	175 11%	15 1%	351 22%	351 22%	296 18%	217 13%	410 25%
9.	sejneński	502	250 100%	19 8%	46 19%	128 51%	41 16%	16 6%	0 0%	24 10%	27 10%	49 20%	80 32%	70 28%	29 11%	17 7%	17 7%	22 9%	165 66%
10.	sokółski	2 107	1 069 100%	31 3%	526 49%	467 44%	1 0%	44 4%	0 0%	312 30%	386 36%	237 22%	112 10%	22 2%	391 37%	193 18%	159 15%	111 10%	215 20%
11.	suwalski	949	432 100%	17 4%	124 29%	243 56%	43 10%	5 1%	0 0%	74 17%	116 27%	110 25%	86 20%	46 11%	114 25%	51 12%	67 16%	46 11%	154 36%
12.	wysokomazowiecki	5 224	2 259 100%	48 2%	749 33%	1 239 55%	171 8%	52 2%	0 0%	527 23%	824 36%	622 28%	242 11%	44 2%	730 32%	452 20%	387 17%	291 13%	399 18%
13.	zambrowski	1 053	481 100%	18 4%	219 46%	183 38%	7 1%	54 11%	0 0%	93 19%	235 49%	110 23%	34 7%	9 2%	120 25%	105 22%	114 24%	49 10%	93 19%
14.	siemiatycki	2 172	836 100%	32 4%	324 39%	427 51%	50 6%	3 0%	0 0%	325 39%	302 36%	173 21%	34 4%	2 0%	399 48%	178 21%	122 15%	69 8%	67 8%
RAZEM Woj. podlaskie		29930	8945	601	4437	4452	822	763	0	3222	4781	3282	1651	435	3976	2561	2168	1604	2501

Źródło: dane z Okręgowej Stacji Chemiczno-Rolniczej w Białymstoku

Jak wynika z badań IUNG-PIB, stosunkowo niski poziom nawożenia mineralnego w przeliczeniu na 100 ha UR oraz duży udział gleb bardzo kwaśnych i kwaśnych, w znacznym stopniu mogą ograniczać potencjał produkcyjny rolnictwa regionu. Istotne znaczenie ograniczające ma również większy niż średnio w Polsce udział gleb o bardzo niskiej i niskiej zasobności w fosfor i potas. Prowadzone przez Okręgową Stację Chemiczno-Rolniczą w Białymstoku systematyczne badania agrochemiczne gleb wskazują, że na terenie województwa podlaskiego gleby użytkowane rolniczo są dość ubogie w fosfor przyswajalny dla roślin. W badaniach prowadzonych w 2016 roku około 40% przebadanych próbek z użytków rolnych charakteryzuje się bardzo niską i niską zasobnością w ten składnik pokarmowy (w tym 12% – bardzo niską i 28% – niską).

Z przeprowadzonych badań (tab. 42) wynika, że ponad połowa przebadanych w województwie próbek z użytków rolnych tj. 60% charakteryzuje się bardzo niską i niską zasobnością w przyswajalny potas (odpowiednio 27% i 33% udziału gleb).

Badania przeprowadzone w 2016 roku na terenie województwa podlaskiego wskazują, że stan zasobności gleb w magnez jest lepszy niż w fosfor i potas. Około 30% badanych użytków rolnych charakteryzuje się zasobnością bardzo niską i niską i wymaga systematycznego uzupełniania magnezu – najlepiej (z uwagi na koszty i ilość wnoszonego magnezu, w tym zwłaszcza na glebach o zasobności bardzo niskiej i niskiej) poprzez stosowanie wapna magnezowego.

W 2016 roku na terenie województwa podlaskiego przebadano około 29,9 tysięcy ha użytków rolnych w 1220 gospodarstwach. Wykonano analizy 13372 próbek gleb z użytków rolnych. Uzyskane wyniki badań wskazują, że zakwaszenie gleb na terenie województwa jest bardzo duże. Średnio w województwie podlaskim 60% przebadanych użytków rolnych posiada odczyn bardzo kwaśny i kwaśny, 25% – odczyn lekko kwaśny i zaledwie 15% – odczyn obojętny i zasadowy. Uwzględniając kategorie agronomiczne badanych gleb oraz wymagania w stosunku do odczynu roślin zazwyczaj uprawianych na tych glebach ustalono, że w analizowanym okresie aż 65% przebadanych w województwie użytków rolnych wymaga systematycznego – co ok. 4 lata – wapnowania, w tym: wapnowanie konieczne – 30%, wapnowanie potrzebne – 19% i wapnowanie wskazane – 16%

Melioracje

Melioracje wodne jako jeden z czynników łagodzących niekorzystne skutki klimatu i umożliwiające intensyfikację produkcji rolnej, są równie stare jak samo rolnictwo. Zabiegi melioracyjne poprawiające warunki prowadzenia produkcji rolniczej są jednocześnie elementem przekształcającym środowisko przyrodnicze. Wiele małych rzek jest podstawowym elementem systemu melioracyjnego, a ich koryta zostały dostosowane do odbioru wody z obiektu/ oraz możliwości poboru wody do nawodnień. Szczególnie wyraźnie widoczne jest oddziaływanie na środowisko szczególnie w dolinowych obiektach melioracyjnych, gdzie sieć rowów odwadniających powoduje, że w miejscach naturalnych ekosystemów bagiennych powstają ekosystemy agrarne w pełni zależne od człowieka. Mniejszy wpływ na środowisko wywierają obiekty drenarskie. Ocenia się, że nie ma możliwości intensyfikacji rolnictwa, zapewnienia konkurencyjności podlaskich gospodarstw bez sprawnie działających systemów melioracyjnych. W wyniku dokonywanych regulacji stosunków wodnych następuje zwiększenie plonowania. Zatem bardzo ważnym elementem jest potrzeba odbudowy lub modernizacji istniejących systemów melioracyjnych

Stan ilościowy melioracji w województwie w 2015 r. według danych WZMiUW w Białymstoku przedstawiał się następująco:

- 4 366 km - rzeki ogółem, w tym uregulowane – 3 037,6 km,
- 238,4 km kanały, w tym uszczelnione – 14,7 km,
- 31,2 km (obszar chroni 7 689 ha),
- 14 szt. - stacje pomp (obszar oddziaływania 18 808,7 ha),
- 13 szt. - zbiorniki, w tym Siemionówka o powierzchni 3 250 ha i pojemności użytkowej 59 508,9 m³,
- 73 szt. jeziora o powierzchni 5 825,01 ha,
- 4 030 szt. –budowle ogółem, w tym:
 - 1 516 szt. Budowli piętrzących i przelewów,

- 1846 szt. Komunikacyjne,
- 10 szt. - akwedukty, stopnie, bystrotoki,
- 9 szt. – przepusty wałowe.

Tabela 44. Melioracje użytków rolnych (stan na 31 grudnia 2015 i 2016 r.)

Użytki rolne zmeliorowane	2015	2016
W hektarach	350478	350492
Grunty orne	185253	185241
w tym: zdrenowane	181508	181481
nawadniane	89	89
łąki i pastwiska	165225	165251
w tym: zdrenowane	29679	29676
nawadniane	61086	61092
w% ogólnej powierzchni użytków rolnych	33,1	32,6

Źródło: MRiRW

Zakres i koszty odbudowy urządzeń wodnych i melioracyjnych zostały określone na gruntach ornych i trwałych użytkach zielonych, urządzeniach odbudowy urządzeń wodnych na ciekach, odbudowy wałów przeciwpowodziowych, odbudowy kanałów, pompowni melioracyjnych i zbiorników rolniczych do roku 2030 w kraju i województwie podlaskim określa tabela 44.

Tabela 45. Zakres i koszty odbudowy urządzeń wodnych i melioracyjnych w województwie podlaskim do 2030 r.

2030 r.

Wskaźnik zasadności odbudowy w latach		Średnia roczna początkowa intensywność zaległych odbudów w latach		Średnia roczna intensywność zaległych odbudów w latach		Pozostało do odbudowy z zaległych odbudów w roku		Średnia roczna intensywność odbudów bieżących	Średni koszt odbudowy w latach	
2014-2020	2021-2030	2016-2020	2021-2030	2016-2020	2021-2030	2020	2030		2016-2020	2021-2030
-	-	tys. ha						tys. zł		
Zakres rzeczowy i finansowy odbudowy urządzeń melioracyjnych na gruntach ornych (GO)										
0,82	0,67	0,16	0,23	0,16	0,23	11,0	9,0	0,19	18 003	9 906
Zakres rzeczowy i finansowy odbudowy urządzeń melioracyjnych na trwałych użytkach zielonych (TUZ)										
0,78	0,62	0,99	1,22	0,99	1,22	67,2	55,0	0,17	23 142	33 710
Zakres rzeczowy i finansowy odbudowy urządzeń wodnych na ciekach										
0,78	0,65	12,31	17,01	12,31	17,01	773,0	603,0	4,11	6 976	10 869
Zakres rzeczowy i finansowy odbudowy wałów przeciwpowodziowych										
0,78	0,65	2,22	3,92	2,22	0,32	3,0	0,0	0,03	2 124	402
Zakres rzeczowy i finansowy odbudowy pompowni melioracyjnych										
0,78	0,65	0,39	0,34	0,39	0,23	2,3	0,0	0,01	1 640	1 185
Zakres rzeczowy i finansowy odbudowy kanałów										
0,78	0,65	1,35	1,66	1,35	1,66	89	72	0,24	674	976
Zakres rzeczowy i finansowy odbudowy zbiorników rolniczych										
0,78	0,62	0,00	0,00	0,00	0,00	0,0	0,0	0,01	100	121

Źródło: WZMiUW w Białymstoku

Sieć rzeczną tworzą dorzecza Wisły (z większymi rzekami: Narwią, Biebrzą, Nurcem i Bugiem), Niemna (rzeka Czarna Hańcza z dopływami: Marychą i Szeszupą) oraz Pregoty (dopływy: Błędzianka i Błudzia). Zlewnie największych rzek mają cechy zlewni nizinnych. Dominują meandrujące koryta, tworzące rozległe doliny, często o charakterze podmokłym i bagienno-torfowym. Znaczne obszary pokrywają łąki i powierzchnie leśne, w tym obszary objęte, ze względu na walory przyrodnicze, różnorodnymi formami ochrony.

Sieć wód stojących stanowi około 280 jezior. Zdecydowana większość znajduje się w północnej części województwa – na Pojezierzu Wigierskim oraz w rejonie Pagórków Augustowskich. Pozostały obszar jest ubogi w wody stojące. Jego zasoby stanowią nieliczne jeziora: Rajgrodzkie, Dręstwo, Kolno oraz sztuczne zbiorniki zaporowe: (największy „Siemianówka” o pow. maksymalnej 3 250 ha i ponad 70 mniejszych o powierzchniach od kilku do kilkunastu ha) wybudowane w większości w ramach realizacji programu małej retencji. Do największych jezior zaliczają się Wigry (2 118,3 ha), Rajgrodzkie (1 503,2 ha) Gaładuś (728,6 ha), Sajno (522 ha) Dręstwo (504,2 ha). W podlaskim znajduje się najgłębsze jezioro w Polsce – Hańcza (108,5 m). Sieć wodną województwa uzupełniają stawy i kanały. Największym i niewątpliwie najbardziej znanym jest Kanał Augustowski, który łączy zlewnię Biebrzy i Czarnej Hańczy.

Główne zasoby wód podziemnych zgromadzone są w 3 udokumentowanych zbiornikach: pradoliny Biebrzy, pradoliny Supraśli i Sandru Kurpie. Łączna wielkość zasobów eksploatacyjnych oceniana jest na 661,3 hm³, pochodzą one w ponad 97% z utworów czwartorzędowych.

Obszary ochrony przyrody

Obszary chronione, na podstawie Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody, zajmują w przybliżeniu powierzchnię 645 058,3 ha, co stanowi 32,0% ogólnej powierzchni województwa. Na jednego mieszkańca województwa przypada 5 411,9 m² terenów chronionych (w kraju odpowiednio 32,5% i 2 634 m²) – dane nie uwzględniają sieci Natura 2000.

Parki narodowe

Na obszarze województwa podlaskiego są cztery parki narodowe, zajmujące łącznie powierzchnię 92 169,20 ha, w tym:

- **Białowiecki Park Narodowy** o powierzchni 10 517,27 ha obejmuje Park Pałacowy oraz Ośrodek Hodowli Żubrów z Rezerwatem Hodowlanym Żubrów i Rezerwatem Pokazowym Zwierząt oraz Obrębem Ochronnym Rezerwat – najbardziej cenna część BPN. Został on uznany przez UNESCO za Światowy Rezerwat Biosfery i wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Ludzkości, od 23 czerwca 2014 r. cała Puszcza Białowiecka (po stronie polskiej i białoruskiej) stanowi Obiekt Światowego Dziedzictwa UNESCO o nazwie „Białowieża Forest”.
- **Wigierski Park Narodowy** o powierzchni 15 085,49 ha obejmuje swym zasięgiem fragment Pojezierza Wschodniosuwalskiego oraz fragment Równiny Augustowskiej. Jezioro Wigry, jako pierwsze w świecie, zostało objęte programem patronackim Międzynarodowego Towarzystwa Limnologicznego,
- **Biebrzański Park Narodowy** o powierzchni 59 233 ha jest największym obszarem parkiem narodowym w Polsce. Jest on wpisany na listę obiektów chronionych konwencją z Ramsar oraz ma rekomendację Komisji Parków Narodowych i Obszarów Chronionych IUCN, a także Federacji Parków Narodowych i Parków Natury Europy do uznania za Obiekt Dziedzictwa Światowego,
- **Narwiański Park Narodowy** o powierzchni 7 350 ha obejmuje bagienną dolinę Narwi z silnie rozbudowanym systemem koryt rzecznych – tzw. „Polską Amazonię”. Walory przyrodnicze Parku – to unikatowy ekosystem doliny oraz różnorodne zespoły roślin i zwierząt.

Rezerваты przyrody

W granicach województwa są 93 rezerваты przyrody o łącznej powierzchni 23 591,7 ha. Różnorodność tworów i składników przyrody ożywionej i nieożywionej sprawia, że jest wśród nich: rezerwatów leśnych – 55, faunistycznych – 10, torfowiskowych – 9, florystycznych – 7, krajobrazowych – 4, wodnych i geologicznych – 7 oraz jeden stepowy.

Parki krajobrazowe

W województwie podlaskim występują trzy parki krajobrazowe o łącznej powierzchni 86 566,05 ha, w tym:

- Suwalski Park Krajobrazowy o powierzchni 6 337,66 ha. Celem utworzenia Parku jest zachowanie unikalnego, młodogłacjalnego krajobrazu północno-wschodniej Polski, rozpościerającego się wokół jeziora Hańcza i zagłębienia Szeszupy. Na jego terenie obowiązuje Uchwała Nr XII/92/15 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 czerwca 2015 r. w sprawie Suwalskiego Parku Krajobrazowego (Dz. Urz. Woj. Podl. z 2015 r. poz. 2120),

- Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej o powierzchni 72 860,17 ha obejmuje swoimi granicami przeważającą część Puszczy Knyszyńskiej – jednego z najlepiej zachowanych kompleksów leśnych w Polsce. Na jego terenie obowiązuje Uchwała Nr XXIII/201/16 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 21 marca 2016 r. w sprawie Parku Krajobrazowego Puszczy Knyszyńskiej im. Profesora Witolda Sławińskiego (Dz. Urz. Woj. Podl. z 2016 r. poz. 1502),
- Łomżyński Park Krajobrazowy Doliny Narwi o powierzchni 7 368,22 ha ma na celu ochronę wartości przyrodniczych, historycznych i kulturowych występujących na przełomowym odcinku doliny Narwi od Bronowa do Łomży. Na jego terenie obowiązuje Uchwała Nr XXIII/200/16 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 21 marca 2016 r. w sprawie Łomżyńskiego Parku Krajobrazowego Doliny Narwi (Dz. Urz. Woj. Podl. z 2016 r. poz. 1501),

Obszary chronionego krajobrazu

W województwie podlaskim wyznaczono 13 obszarów chronionego krajobrazu o łącznej powierzchni 460 076, 70 ha. Dla poszczególnych obszarów obowiązują:

- Uchwała XXIII/2013/16 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 21 marca 2016 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Puszcza Białowieska”,
- Uchwała Nr XXIII/2014/16 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 21 marca 2016 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Wzgórza Sokólskie”,
- Rozporządzenie Nr 10/05 Wojewody Podlaskiego z dnia 25 lutego 2005 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dolina Bugu”,
- Rozporządzenie Nr 9/05 Wojewody Podlaskiego z dnia 25 lutego 2005 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dolina Narwi”,
- Rozporządzenie Nr 11/05 Wojewody Podlaskiego z dnia 25 lutego 2005 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi,

Obszary Natura 2000

W województwie podlaskim jest 12 obszarów specjalnej ochrony ptaków (OSO) wyznaczonych na podstawie Dyrektywy Rady 2009/147/WE w sprawie ochrony dzikiego ptactwa o łącznej powierzchni 579 400 ha, które wymieniono w tabeli 24.

Dodatkowo wyodrębnione zostały 26 projektowane specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO) o łącznej powierzchni 543 673,40 ha, które Decyzją Komisji Europejskiej z dnia 16.11.2012 roku uznane zostały za obszary mające znaczenie dla Wspólnoty, wymienione w tabeli 25.

Duża część obszarów OSO i projektowanych SOO pokrywa się wzajemnie oraz z obszarami o innym statusie ochronnym (parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu – około 67,3%, a uwzględniając otuliny parków – około 90,0%).

Pozostałe formy ochrony przyrody

- Na pograniczu województwa podlaskiego i Republiki Białorusi funkcjonuje Transgraniczny Obiekt Dziedzictwa Światowego obejmujący Białowieski Park Narodowy oraz część Państwowego Parku Narodowego „Białowieżska Puszcza”.
- W granicach województwa występują 2 058 pomniki przyrody, 250 użytków ekologicznych, 2 stanowiska dokumentacyjne oraz 3 zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: w Czyżewie, w Szepietowie-Wawrzyńcach i Mielniku.

Na terenach leżących w strefie oddziaływania rolnictwa, przede wszystkim na trwałych użytkach zielonych, koncentruje się znaczna część walorów przyrodniczych objętych ochroną w ramach sieci Natura 2000. W szczególności dotyczy to województwa podlaskiego, na obszarze którego zachowały się tradycyjne systemy rolnictwa w stopniu nie spotykanym w żadnym z dotychczasowych krajów członkowskich. Jednak intensyfikacja rolnictwa prowadzi do skrajnego uproszczenia agroekosystemów. Dlatego cała Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej stopniowo ewoluuje w kierunku motywowania rolników do prowadzenia gospodarki rolnej w sposób korzystny dla środowiska i przyrody. Przykładem takiego mechanizmu motywującego są programy rolnośrodowiskowe. Programy te mają przeważnie charakter dobrowolnych umów zawieranych z rolnikami zobowiązanymi się do realizacji określonych świadczeń. Są przykładem konstruktywnej współpracy użytkowników terenu i administracji ochrony przyrody. Płatności kalkulowane są dla

każdego kraju członkowskiego Unii Europejskiej i dla każdego rodzaju działalności, w taki sposób, aby zrekompensować rolnikowi straty wynikłe z ekstensywnego użytkowania gruntu, zrównoważyć poniesione koszty oraz zachęcić do udziału w programach.

Utrzymanie tradycyjnego użytkowania rolniczego ekosystemów półnaturalnych jest konieczne dla skutecznej ochrony gatunków i siedlisk przyrodniczych, czego wymaga sieć Natura 2000. Sieć będzie przede wszystkim promowała poszerzenie oferty dobrowolnych programów rolnośrodowiskowych, które będą mogły być wykorzystane przez rolników. Jeżeli ochrona siedlisk przyrodniczych lub gatunków wymaga na obszarze Natura 2000 wprowadzenia regulacji ograniczających swobodę gospodarki rolnej, to zasadą jest, że rolnikowi przysługuje pieniężna kompensacja. Takie płatności są wypłacane na obszarach Natura 2000 w Brandenburgii, także na Litwie - za sam fakt utrzymania łąk jako ekstensywnych użytków zielonych.

Odnawialne źródła energii z rolnictwa

Rolniczy charakter województwa podlaskiego sprawia, że istnieją tu dobre warunki do pozyskiwania energii zarówno z biomasy stałej, jak i biogazu. Potencjał biomasy szacowany jest na 320 tys. ton/rok, a biogazu na ca 83 MW. Największe kotłownie na biomasę są w: Białousach 45 MW, Hajnówce 40 MW, Czarnej Białostockiej 14,5 MW, Grajewie 5 MW, Łapach 5 MW.

Największe obiekty wytwarzające w kogeneracji energię cieplną i elektryczną to Elektrociepłownia Białystok 150 GWh i ciepłownie w Orli – 5,4 MW, Hajnówce – 0,7 MW i Grajewie 0,6 MW.

Wytwarzana głównie w dużych oczyszczalniach ścieków (w Białymstoku, Łomży i Suwałkach) energia wykorzystywana jest do celów technologicznych i grzewczych. Coraz częstsza jest budowa biogazowni wytwarzających energię cieplną w kogeneracji z elektryczną. Największe biogazownie współpracujące z siecią zawodową to:

- Wojny-Wawrzyńce (gmina Szepietowo) o mocy zainstalowanej 2 MW,
- Ryboły (gmina Zabłudów) o mocy zainstalowanej 1 MW,
- Wysokie Mazowieckie o mocy 1,6 MW.

Największe potencjalne możliwości uzyskiwania biogazu z fermentacji osadów z oczyszczalni komunalnych i przemysłowych (głównie mleczarskich) oraz gnojowicy mają powiaty: białostocki, łomżyński, suwalski.

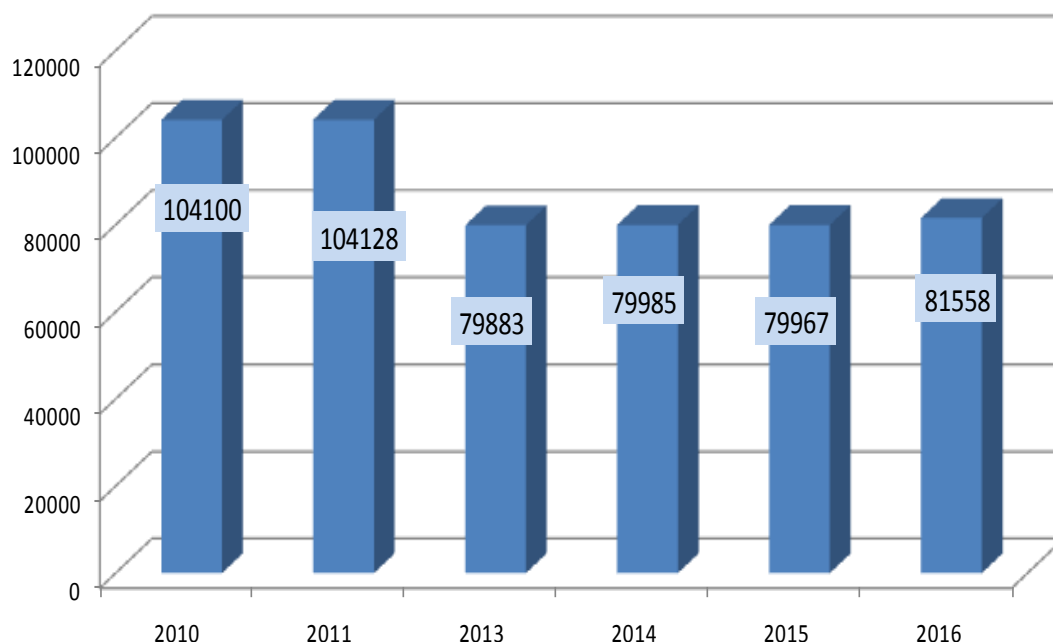
Bariery wykorzystania biomasy stałej i biogazu oraz rozwoju biogazowni, to m.in.:

- niska efektywność ekonomiczna upraw energetycznych,
- wysokie nakłady inwestycyjne i długi okres ich zwrotu,
- brak zaplecza technicznego do budowy instalacji biogazowych,
- konieczność zagwarantowania stałego odbioru energii z biogazowni, także latem,
- słaba dostępność i przepustowość sieci elektroenergetycznych na terenach wiejskich.

1.3.3. Struktura gospodarstw

Ilość gospodarstw rolnych oraz ich struktura według typów produkcji

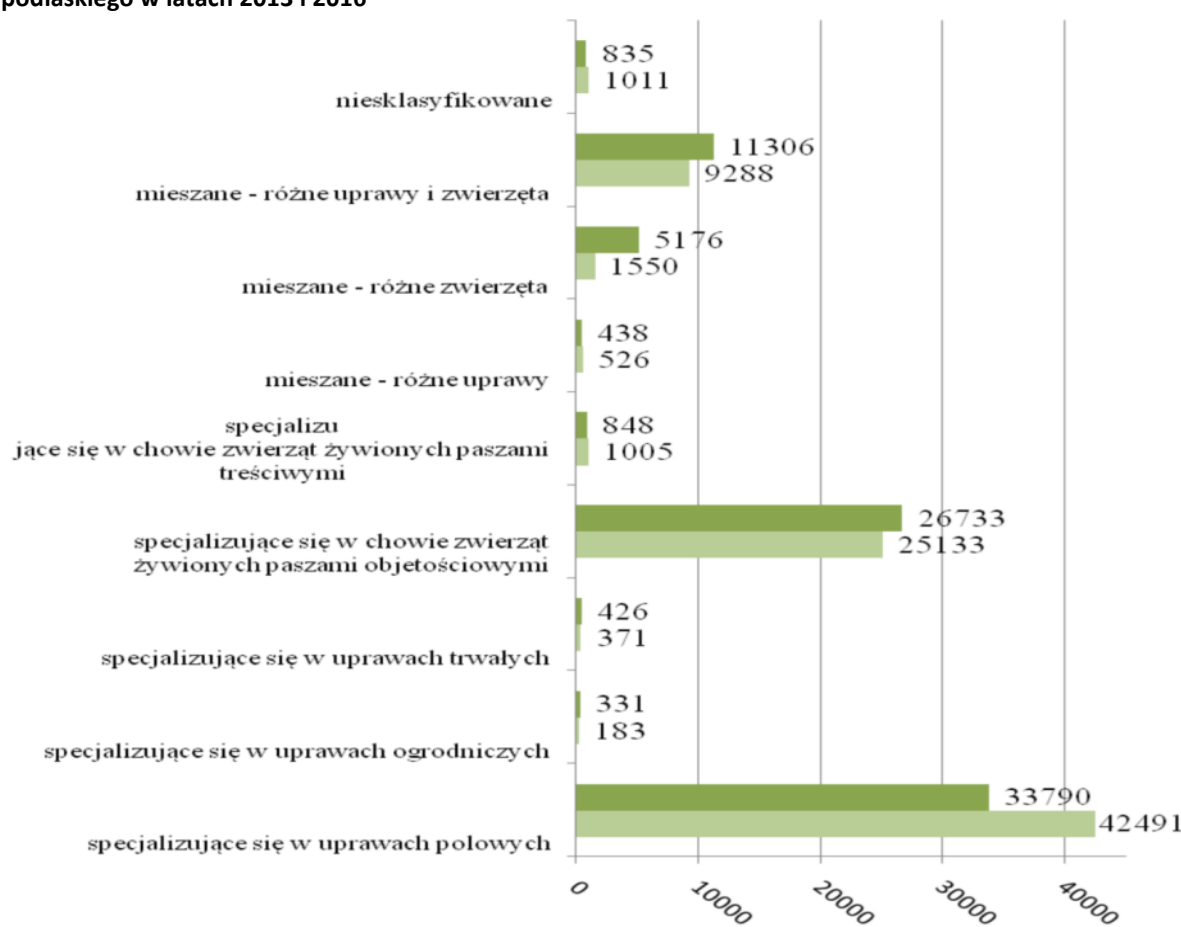
Wykres 45. Ilość gospodarstw rolnych w województwie podlaskim w liczbach bezwzględnych

Źródło: GUS

Jak wynika z powyższego wykresu pomiędzy latami 2011, a 2013 odnotowano gwałtowny spadek ilości gospodarstw rolnych w naszym województwie. Wynika to jednak nie z gwałtownych przemian w rolnictwie, a z faktu, że w roku 2012 zmieniono definicję gospodarstwa rolnego i od 2013 roku GUS zalicza tylko te, które prowadzą działalność rolniczą a do tego roku zaliczano i te, które posiadały grunty nieużytkowane, ugorowane i odłogowane. W latach 2013-15 liczba gospodarstw rolnych utrzymywała się na stałym poziomie zbliżonym do 80 tysięcy. W roku 2006 odnotowano wzrost ilości gospodarstw rolnych o ponad półtorej tysiąca.

Wykres 46. Porównanie struktury gospodarstw wg typów produkcji w gospodarstwach województwa podlaskiego w latach 2013 i 2016

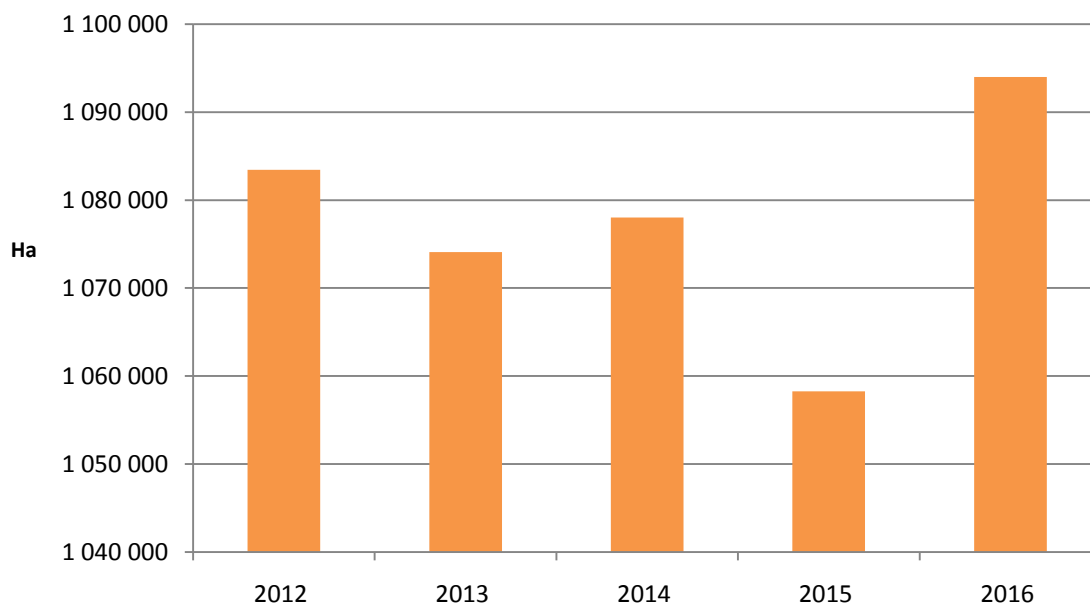

Źródło: GUS

Biorąc pod uwagę cztery dominujące typy produkcji w województwie podlaskim tj. gospodarstwa specjalizujące się w uprawach polowych, chowie zwierząt żywionych paszami objętościowymi, treściwymi i gospodarstwa mieszane warto zauważyć znaczący wzrost liczby gospodarstw specjalizujących się w uprawach polowych, których w 2016 roku było w naszym województwie 42 491. Wzrost gospodarstw o wyłącznie roślinnym profilu produkcji odbywa się kosztem gospodarstw mieszanych-zwierzęcych, których spadek na przestrzeni ostatnich trzech lat jest kilkukrotny (z 5176 w roku 2013 do 1550 w grudniu roku 2016). Wiąże się to głównie z koniecznością ścisłej specjalizacji jaką wymusza coraz bardziej skomplikowana sytuacja ekonomiczna w branży rolniczej oraz wymogi dotyczące dostosowania gospodarstw do standardów cross compliance. Odnotowano również spadek ilości gospodarstw specjalizujących się w chowie zwierząt żywionych paszami objętościowymi oraz mieszanych z produkcją zwierzęcą wraz z uprawami roślinnymi.

Powierzchnia użytków rolnych

Wykres 47. Powierzchnia użytków rolnych w woj. podlaskim

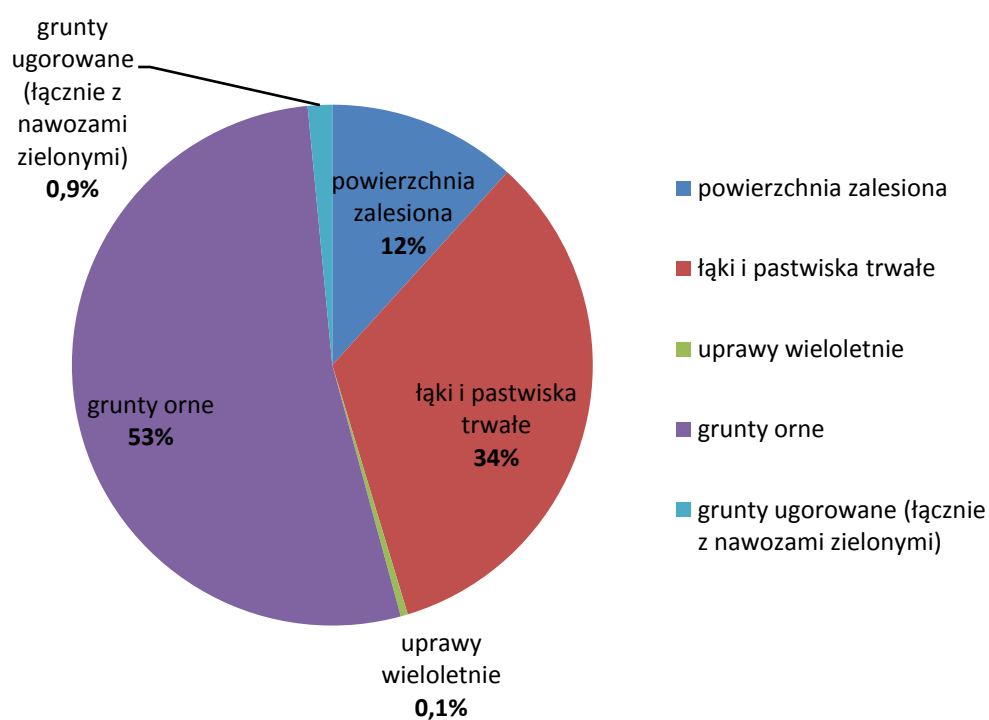

Źródło: GUS

Areał UR będących w posiadaniu podlaskich producentów rolnych w okresie 2012-2016 uległ niewielkiemu powiększeniu o 1%. Wzrostowi temu zawdzięcza się włączenie do użytkowania gruntów ugorowanych, nieużytków oraz część powierzchni likwidowanych zalesień.

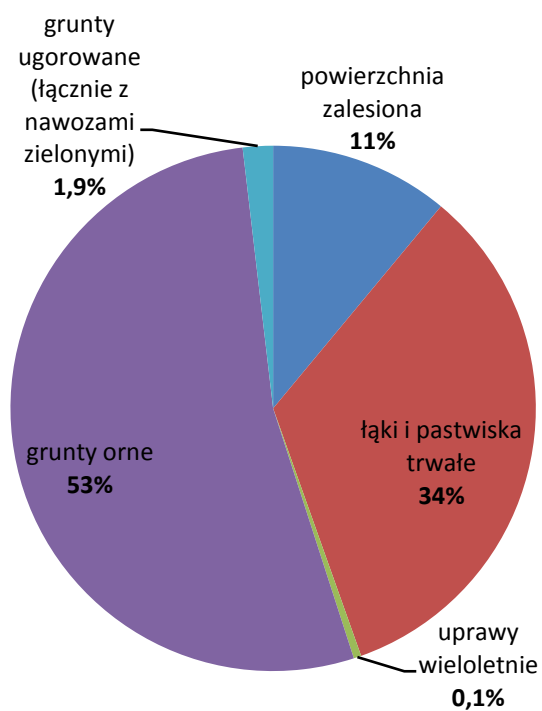
Użytkowanie gruntów

Wykres 48. Użytkowanie gruntów w woj. podlaskim

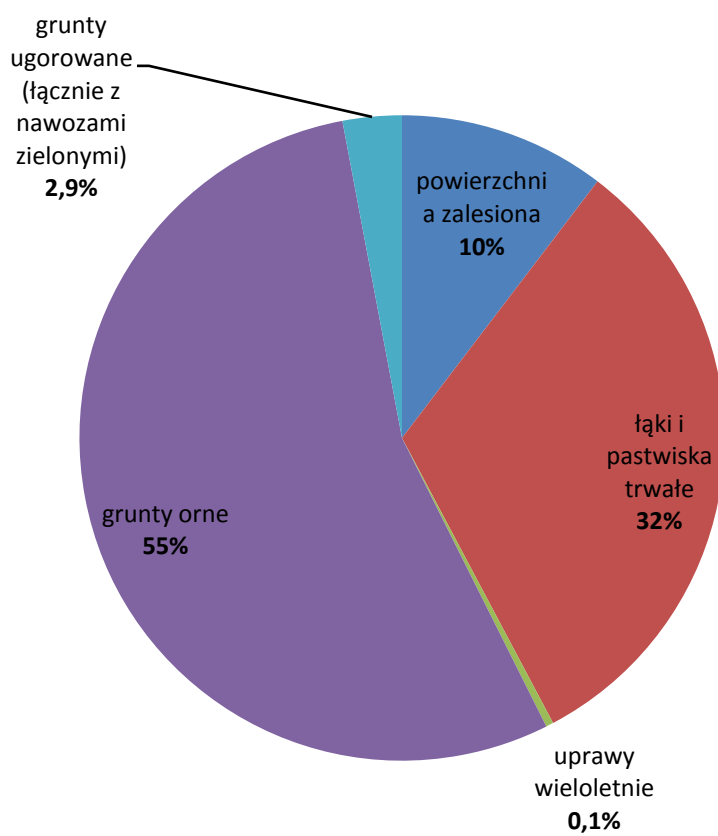
Źródło: GUS

Wykres 49. Użytkowanie gruntów w woj. podlaskim rok 2013

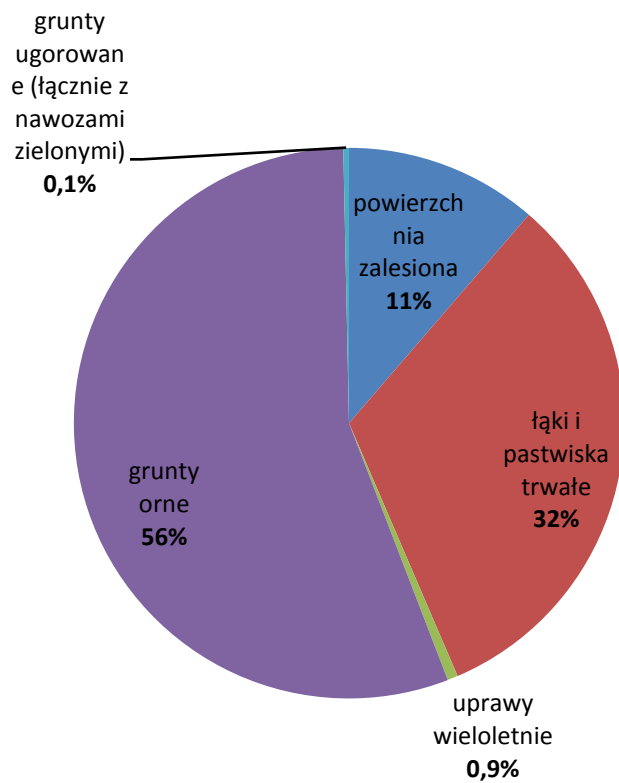
Źródło: GUS

Wykres 50. Użytkowanie gruntów w woj. podlaskim rok 2014

Źródło:GUS

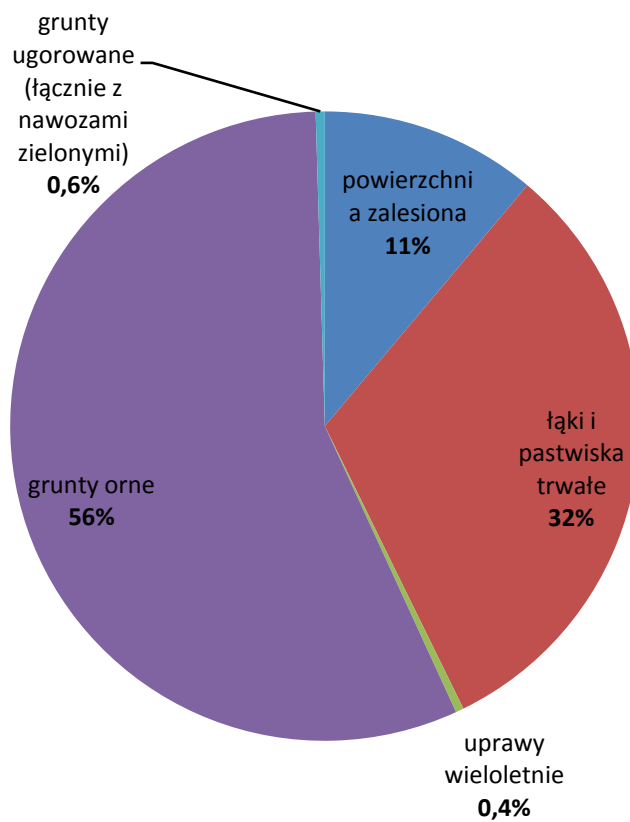
Wykres 51. Użytkowanie gruntów w woj. podlaskim rok 2015

Źródło:

Źródło: GUS

Wykres 52. Użytkowanie gruntów w woj. podlaskim rok 2016

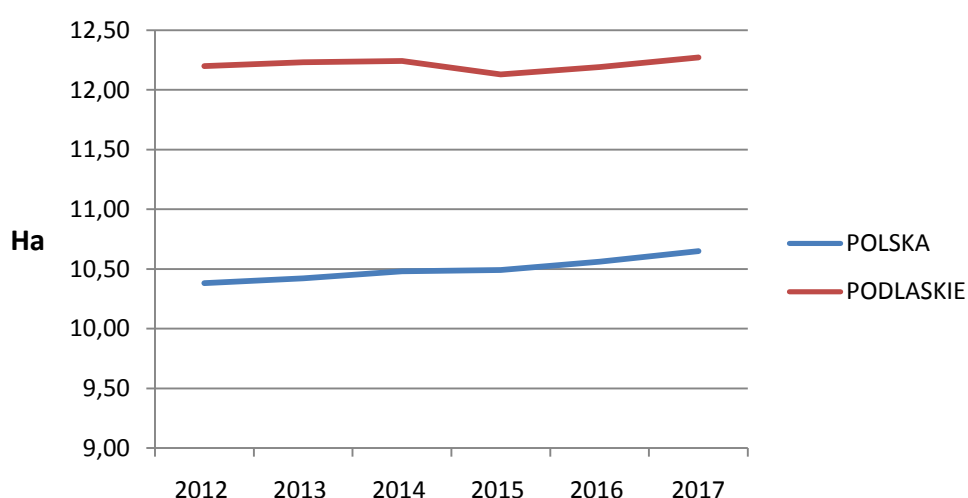

Źródło: GUS

W użytkowaniu gruntów rolnych porównując rok 2013 do 2012 wystąpiło zjawisko zmniejszenia o 1% powierzchni zalesionej, kosztem wzrostu gruntów ugorowanych. W 2014 r. w odniesieniu do wyników z roku wcześniejszego w powierzchni zalesionej utrzymała się dalsza taka sama tendencja spadkowa. Również spadek nastąpił w powierzchni łąk i pastwisk trwałych (2%). Natomiast wynik wzrostowy wystąpił w gruntach ornych (2%) oraz w gruntach ugorowanych (1%). W 2015 r. odnosząc się do 2014 r. zwiększyła się o 1% powierzchnia zalesienia, a także gruntów ornych. W mniejszej skali (0,8%) wzrosła powierzchnia upraw wieloletnich, natomiast odnotowany został wysoki spadek (2,8%) gruntów ugorowanych. Tak duże wahania spowodowane były wprowadzeniem od roku 2015 zmienionych zasad w przyznawaniu płatności bezpośrednich. Rok 2016 w analizie do roku 2015 w strukturze użytkowania gruntów okazał się najbardziej stabilny, gdyż wystąpił lekki spadek (0,5%) w powierzchni upraw wieloletnich oraz niewielki wzrost (0,5%) w gruntach ugorowanych.

Średnia wielkość gospodarstwa

Tabela 53. Średnia wielkość gospodarstwa

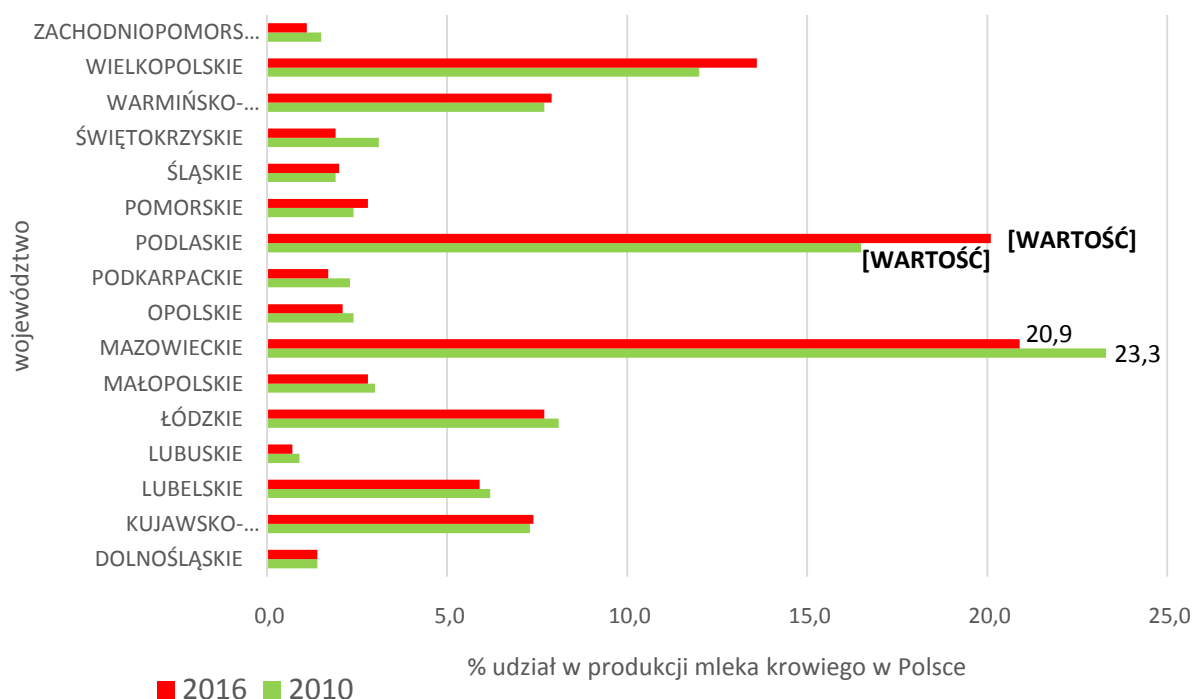
Źródło: ARiMR

Średnia wielkość gospodarstw rolnych w województwie podlaskim w latach 2012-2017 uległa małemu zwiększeniu o 0,5%. Jedynie w latach 2014-2015 nastąpił spadek w tej średniej o ok. 1%, co było spowodowane dzieleniem gospodarstw na mniejsze, celem pozyskania dodatkowego dofinansowania z UE na wsparcie mniejszych gospodarstw. Rolnicy chcąc zachować żywotność ekonomiczną powiększają swoje gospodarstwa. Do zwiększania areału gospodarstw w dużym stopniu mają wpływ fundusze pomocowe pochodzące ze Wspólnej Polityki Rolnej (WPR). Obecnie średnia wojewódzka jest o 15% wyższa od średniej krajowej.

Stopień specjalizacji

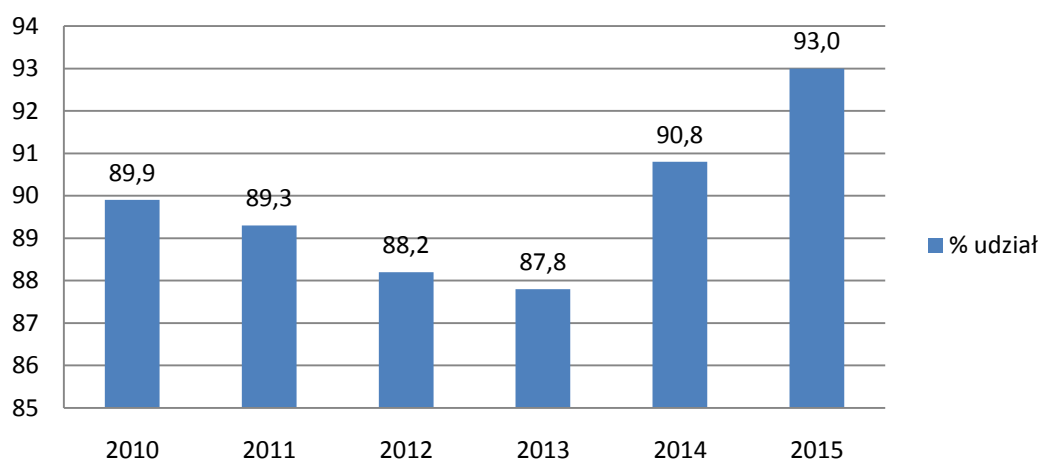
Struktura i poziom produkcji są decydującymi elementami charakteryzującymi produkcję rolniczą. W latach 2010-2016 zaobserwowano znaczący udział podlaskiej produkcji w strukturze krajowej, która stanowi ok. 20% ogólnej produkcji (wykres 49).

Wykres 54. Udział produkcji mleka krowiego poszczególnych województw w strukturze krajowej (dane wg. GUS).

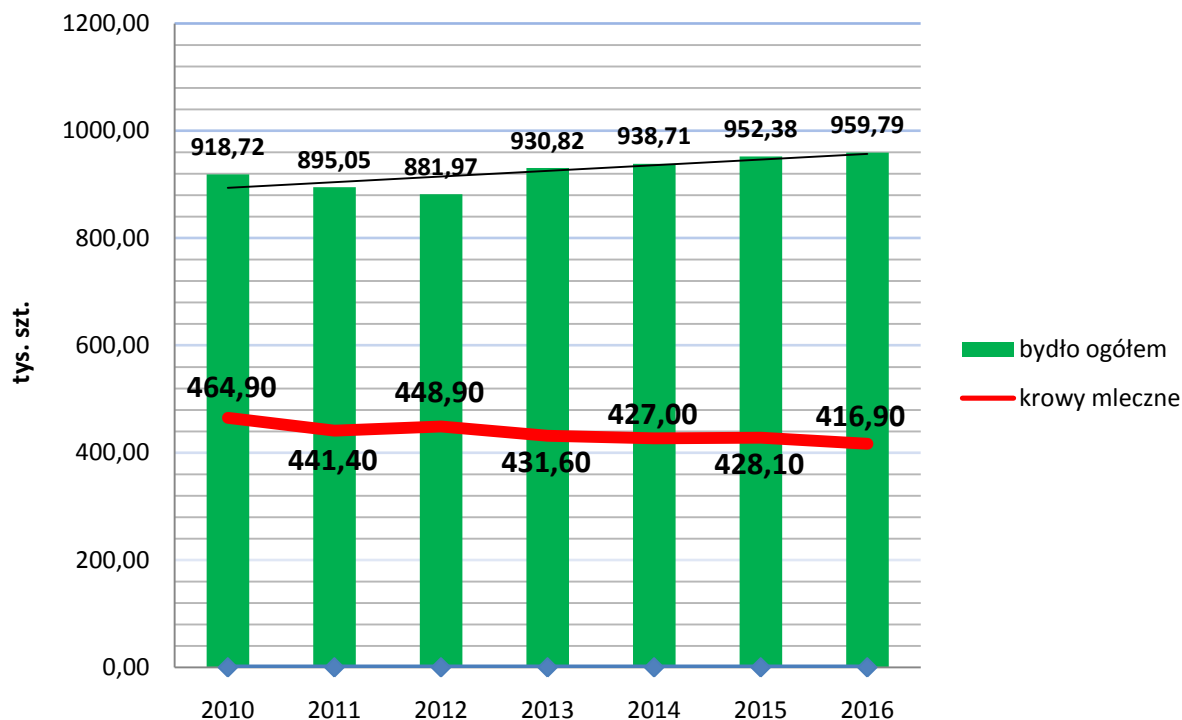
Dominująca rola produkcji zwierzęcej nad roślinną jest widoczna w ogólnej produkcji województwa podlaskiego. Na przestrzeni 6 lat produkcja zwierzęca przeważała, jej udział zwiększył się z 89,9% w 2010 roku do 93,0% w 2016 roku (wykres 55). W strukturze tej największe znaczenie odgrywa produkcja bydła, która jest dość stabilna. W bydłowej produkcji dominowała towarowa produkcja mleka.

Wykres 55. Udział produkcji zwierzęcej w strukturze produkcji w województwie podlaskim (dane wg. GUS).

W analizowanym okresie w Podlaskiem pogłowie bydła wzrosło do 959,788 tys. szt. w 2016 r. Jednocześnie o 11% zmniejszyła się populacja krów mlecznych z 464,94 tys. sztuk w 2010 do 416,94 tys. szt. w 2016 roku (wykres 51).

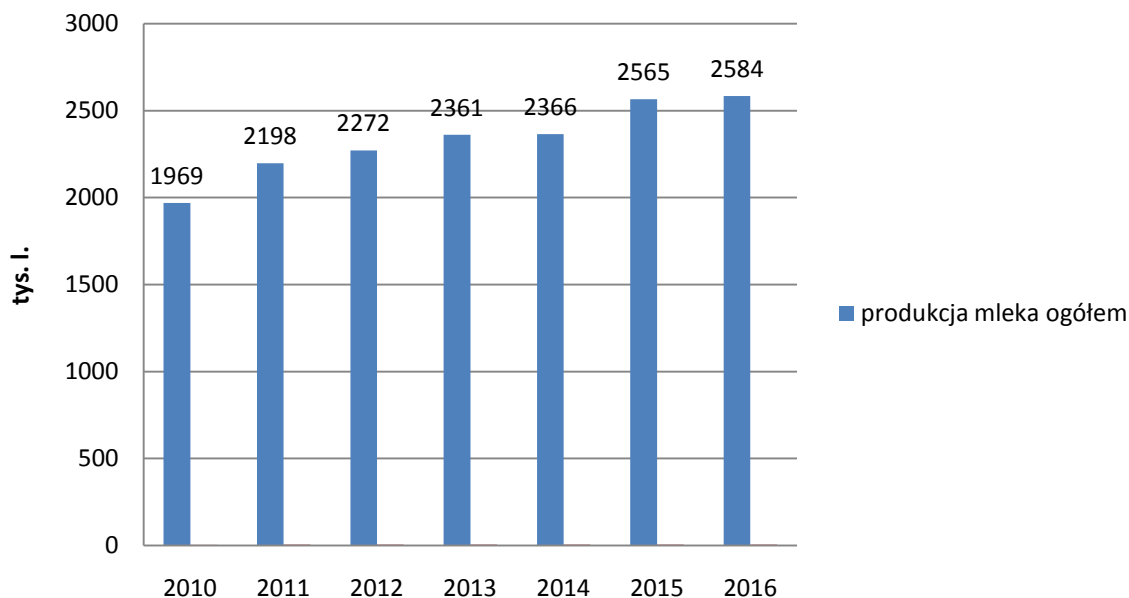
Wykres 56. Pogłowie bydła, w tym krów mlecznych w województwie podlaskim w latach 2010-2016.

Źródło: GUS

Od kilku lat następuje proces specjalizacji produkcji w kierunku produkcji mleka, co uwidacznia wzrost produkcji mleka z jednoczesnym spadkiem pogłowia mlecznic (wykres 57).

Wykres 57. Produkcja mleka w województwie podlaskim w latach 2010-2016 (dane wg. GUS)

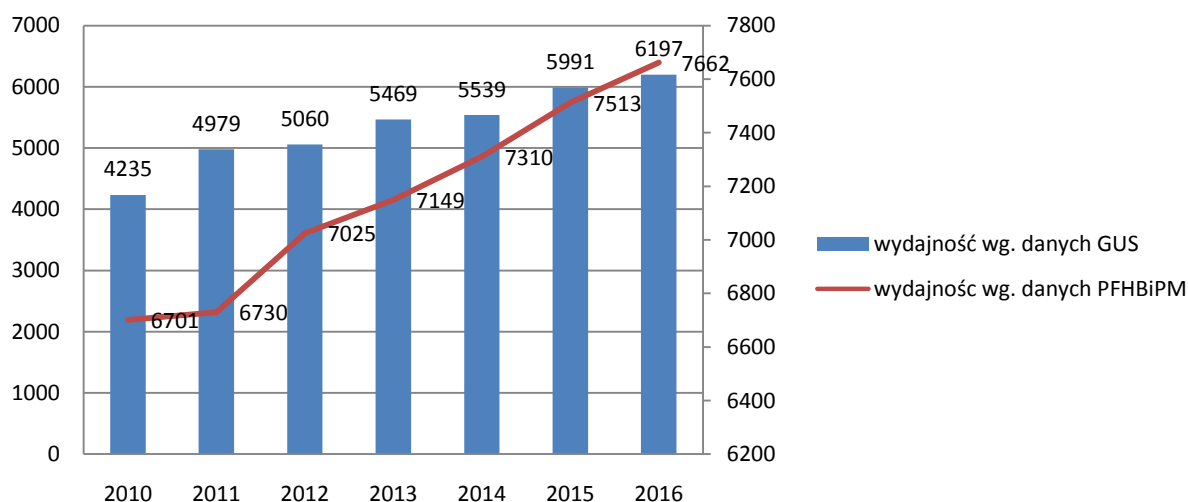

Źródło: GUS

Z roku na rok wydajność krów mlecznych w Podlaskiem wzrasta. Wg danych dostępnych w GUS od 2010 odnotowano wzrost prawie o 2 tys. l. mleka. Krowy objęte Oceną Użytkowości Mlecznej

prowadzoną przez Polską Federację Hodowców Bydła i Producentów Mleka cechuje wyższa wydajność.

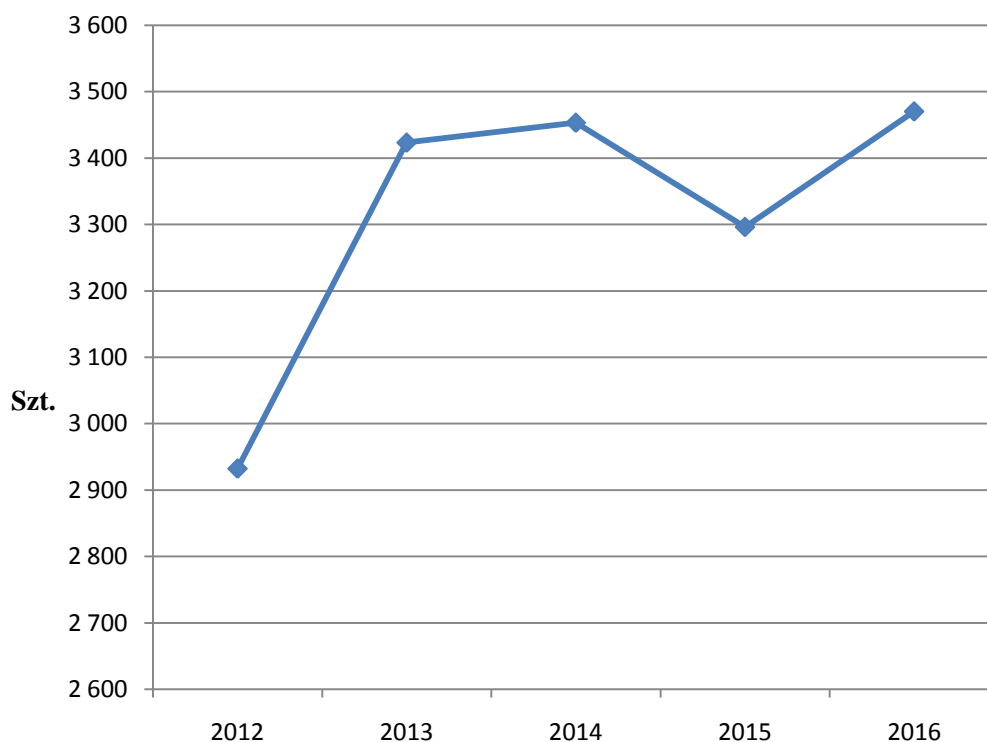
Wykres 58. Wydajność krów mlecznych w województwie podlaskim od 2010 do 2016 roku

Źródło: dane wg GUS i PFHBiPM

Gospodarstwa ekologiczne

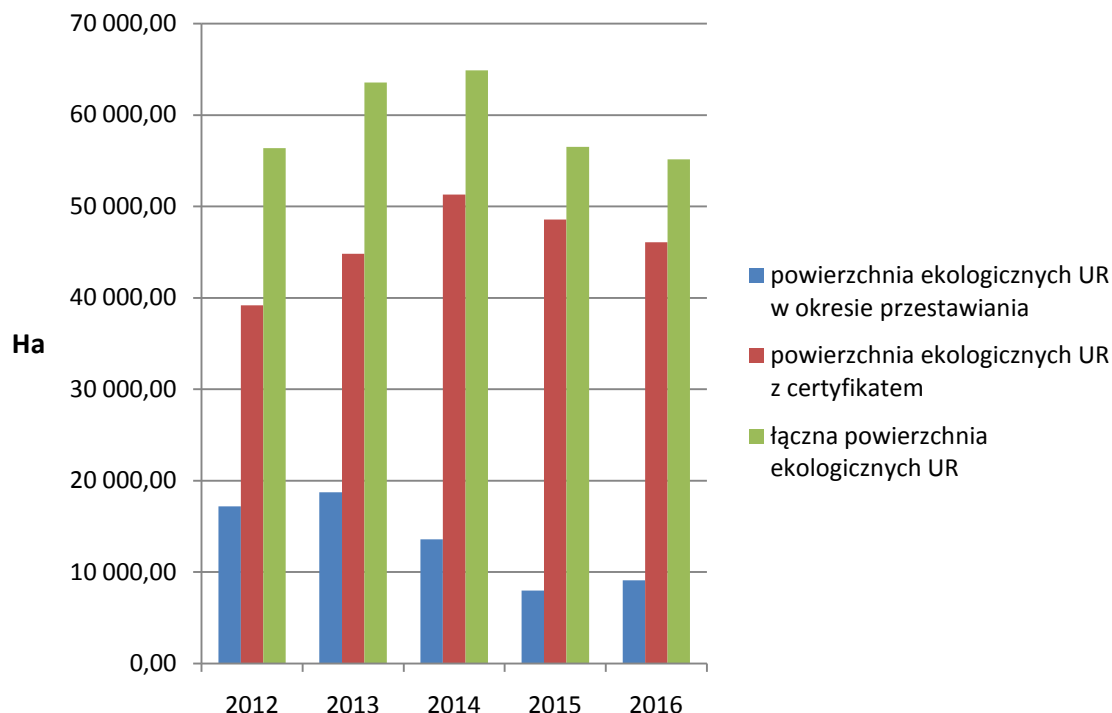
Wykres 59. Liczba gospodarstw ekologicznych w woj. podlaskim

Źródło: Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych

W okresie 5-letnim obejmującym lata 2012-2016 w województwie podlaskim ilość gospodarstw ekologicznych wzrosła o 18%. Na tak duży wzrost ilości przyczyniły się unijne środki, które służyły dofinansowaniu prowadzenia działalności w tych gospodarstwach, a także rosnący popyt rynkowy na produkty pochodzące z gospodarstw ekologicznych.

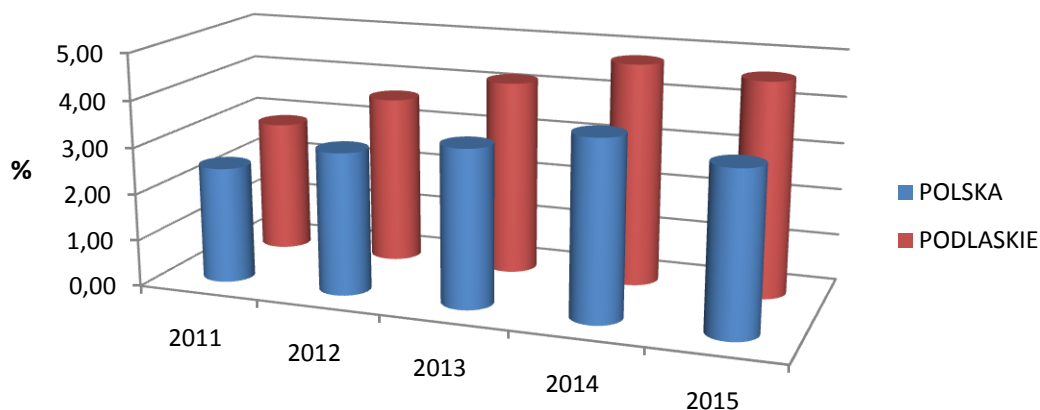
Wykres 60. Powierzchnia ekologicznych UR

Źródło: Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych

W roku 2013 łączna powierzchnia ekologicznych UR zwiększyła się o 13% w stosunku do roku poprzedniego. Również w tym samym roku nastąpił wzrost powierzchni ekologicznych UR z certyfikatem o 14%, a powierzchni w okresie przestawiania o 9%. Rok 2014 również wykazał tendencję wzrostową, z wyjątkiem powierzchni ekologicznych UR w okresie przestawiania gdzie spadek w stosunku do roku 2013 wyniósł aż 27% i utrzymał się do roku 2015. Natomiast rok 2016 w porównaniu do 2015 wykazał lekką tendencję spadkową w powierzchni ekologicznych UR z certyfikatem (5%) oraz w łącznej powierzchni (2%), a powierzchnia ekologicznych UR w okresie przestawiania wzrosła o 14%. Podsumowując okres pięcioletni z lat 2012-2016 należy stwierdzić, iż zmniejszyła się w znacznym stopniu powierzchnia ekologicznych UR w okresie przestawiania oraz w mniejszym stopniu – łączna powierzchnia, natomiast powierzchnia z certyfikatem wzrosła. Zjawisko to jest związane z sytuacją w której to gospodarstwa w okresie przestawiania nie mogą zbywać swoich produktów ekologicznych i podejmują działania w celu pozyskania ekologicznego certyfikatu.

Wykres 61. Ekologiczne gospodarstwa rolne z certyfikatem - udział powierzchni UR w pozostałych użytkach rolnych ogółem

Źródło: GUS

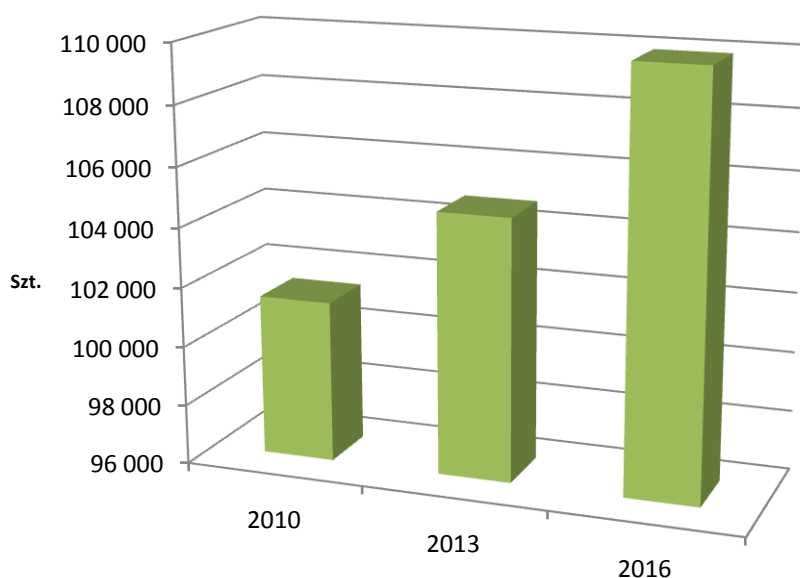
W woj. podlaskim % udział powierzchni UR w ekologicznych gospodarstwach rolnych posiadających certyfikat, do powierzchni w UR ogółem w latach 2011-2015 wzrósł o 61%. Na wzrostowy trend wpłynęły korzyści ekonomiczne dla producentów rolnych posiadających certyfikat, a w porównaniu do średniej krajowej, podlaskie wypada bardzo korzystnie.

Liczba osób pracujących w 1 gospodarstwie

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego w 2010 roku pracowało w jednym gospodarstwie 1,3 osoby. W roku 2016 wyniki badania struktury gospodarstw rolnych liczbę pracujących w gospodarstwie w naszym województwie szacują na 100 100 osób, co po przeliczeniu na liczbę 81558 tysięcy gospodarstw (dane: GUS, grudzień 2016) daje liczbę 1,23 osoby na jedno gospodarstwo i świadczy o tendencji spadkowej.

Poziom mechanizacji

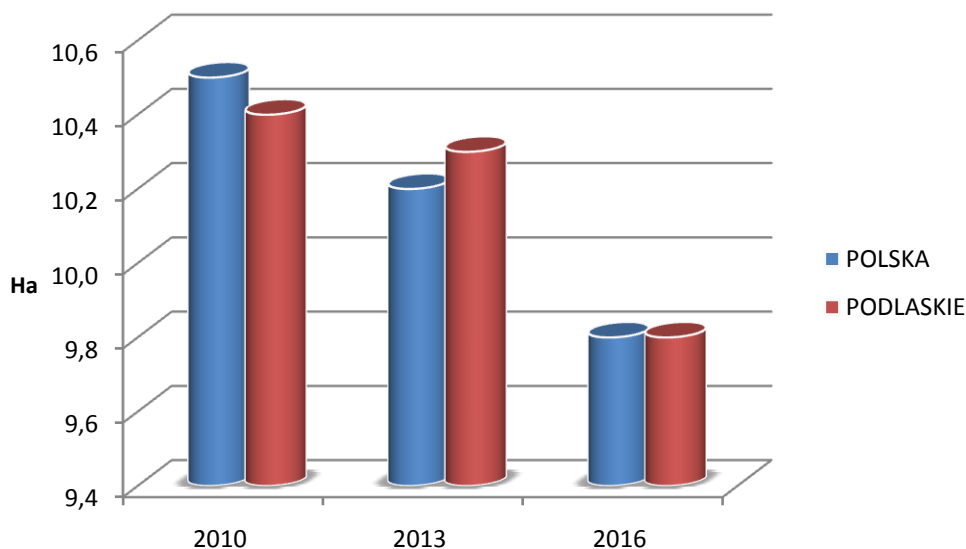
Wykres 62. Liczba ciągników rolniczych w woj. podlaskim

Źródło: GUS

W województwie podlaskim liczba ciągników znajdujących się w indywidualnych gospodarstwach rolnych w przedziale lat 2010-2016 wzrosła o 8%. Związane jest to z tym, iż rolnicy w ostatnich latach zakupując nowy sprzęt nie sprzedawali używanego, który miał im jeszcze służyć do innych czynności lub podczas spiętrzenia prac polowych.

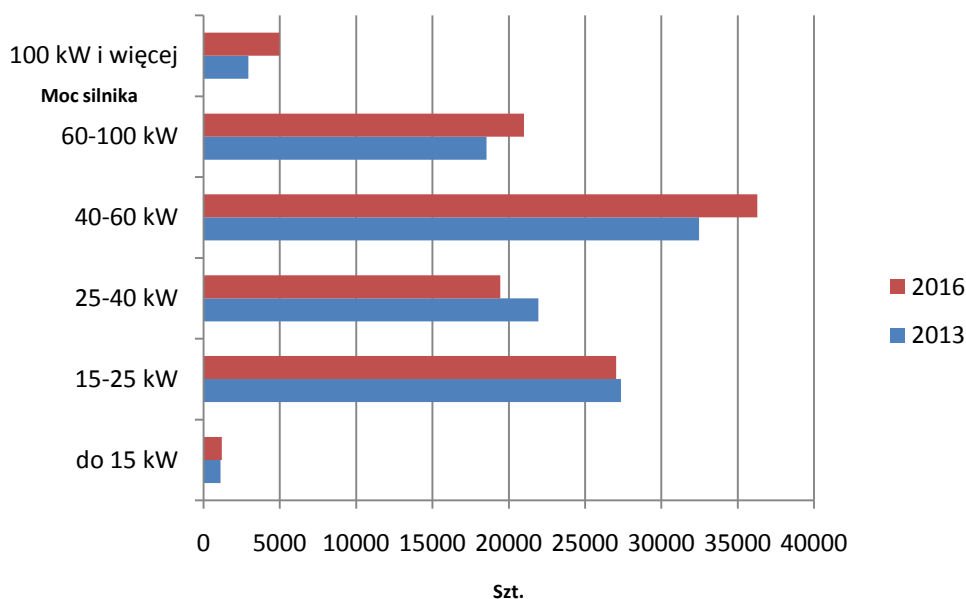
Wykres 63. Powierzchnia UR przypadająca na 1 ciągnik

Źródło: GUS

W okresie od roku 2010 do 2016 powierzchnia UR na którą przypada 1 ciągnik uległa zmniejszeniu o 6%. Jest to niekorzystna sytuacja pod względem ekonomicznym, gdyż rolnicy wymieniając swoje parki maszynowe inwestują w bardziej wydajny i drogi sprzęt, który powinien obsługiwać większy areał UR. Wzrost ilości posiadanych ciągników powiązany jest w większości gospodarstw z posiadaniem przez nie dużej ilości maszyn i urządzeń do obsługi której wymagana jest różna moc ciągnika. Województwo podlaskie w porównaniu do średniej krajowej jest na zbliżonym poziomie.

Wykres 64. Ilość ciągników rolniczych według mocy silnika w woj. podlaskim

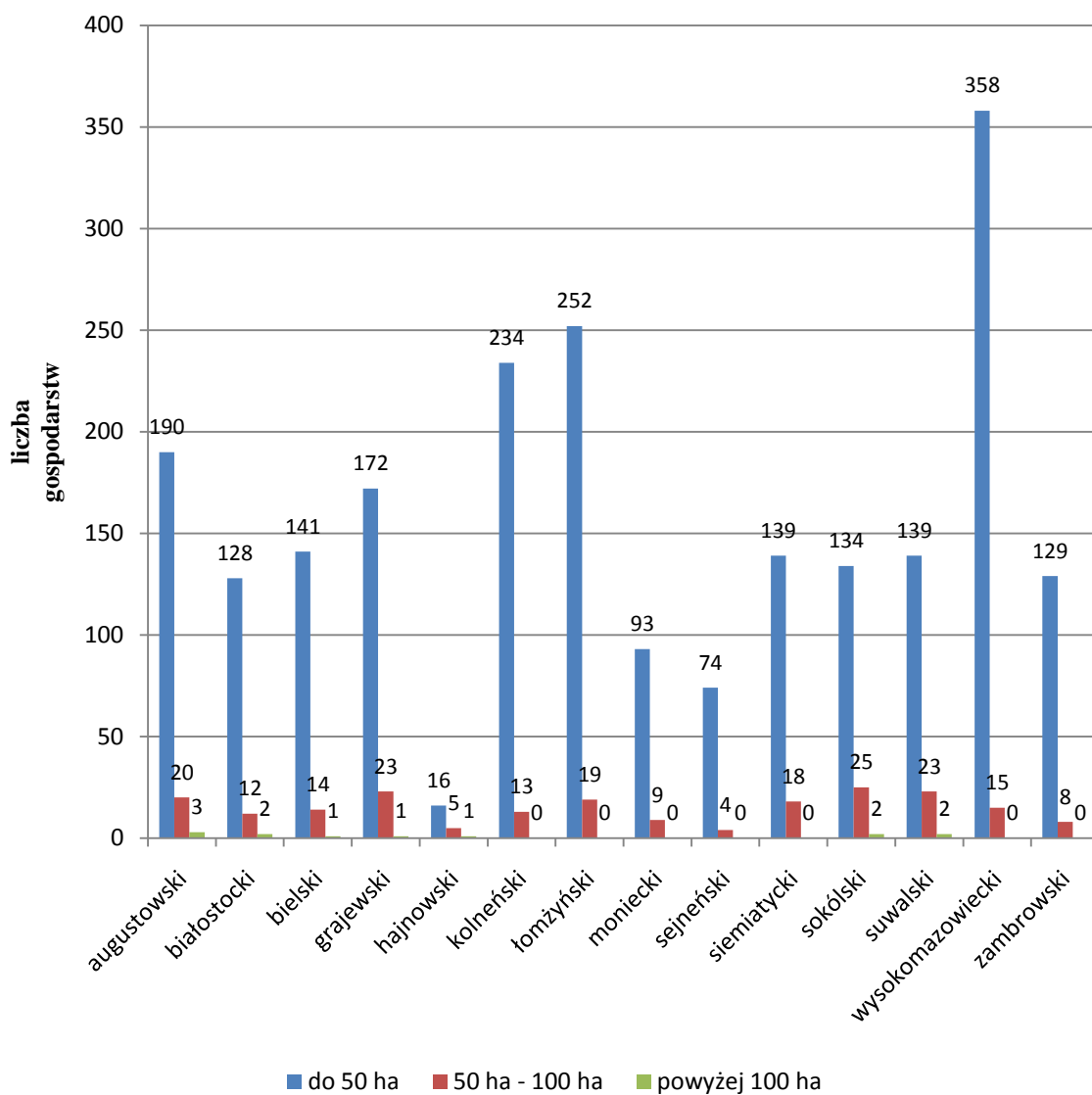

Źródło: GUS, Instytut Technologiczno-Przyrodniczy

W okresie minionych ostatnich 4 lat (2013-2016) w indywidualnych gospodarstwach rolnych województwa podlaskiego nastąpił wzrost ilości posiadanych ciągników o wyższej mocy silnika. Najwięcej ciągników posiadają rolnicy w przedziale mocy 40-60 kW (ok. 70 KM) a wzrost ich ilości w roku 2016 w porównaniu do 2013 wynosi 12%. Ciągniki tej mocy dobrze sprawdzają się w gospodarstwach z produkcją mleka i bydła opasowego, gdyż służą do codziennego przygotowywania i zadawania pasz. Ilość ciągników o mniejszej mocy (do 25 kW) w ostatnich 4 latach pozostała na stałym poziomie, a ilość o największej mocy (pow. 100 kW) wzrosła o 41%.

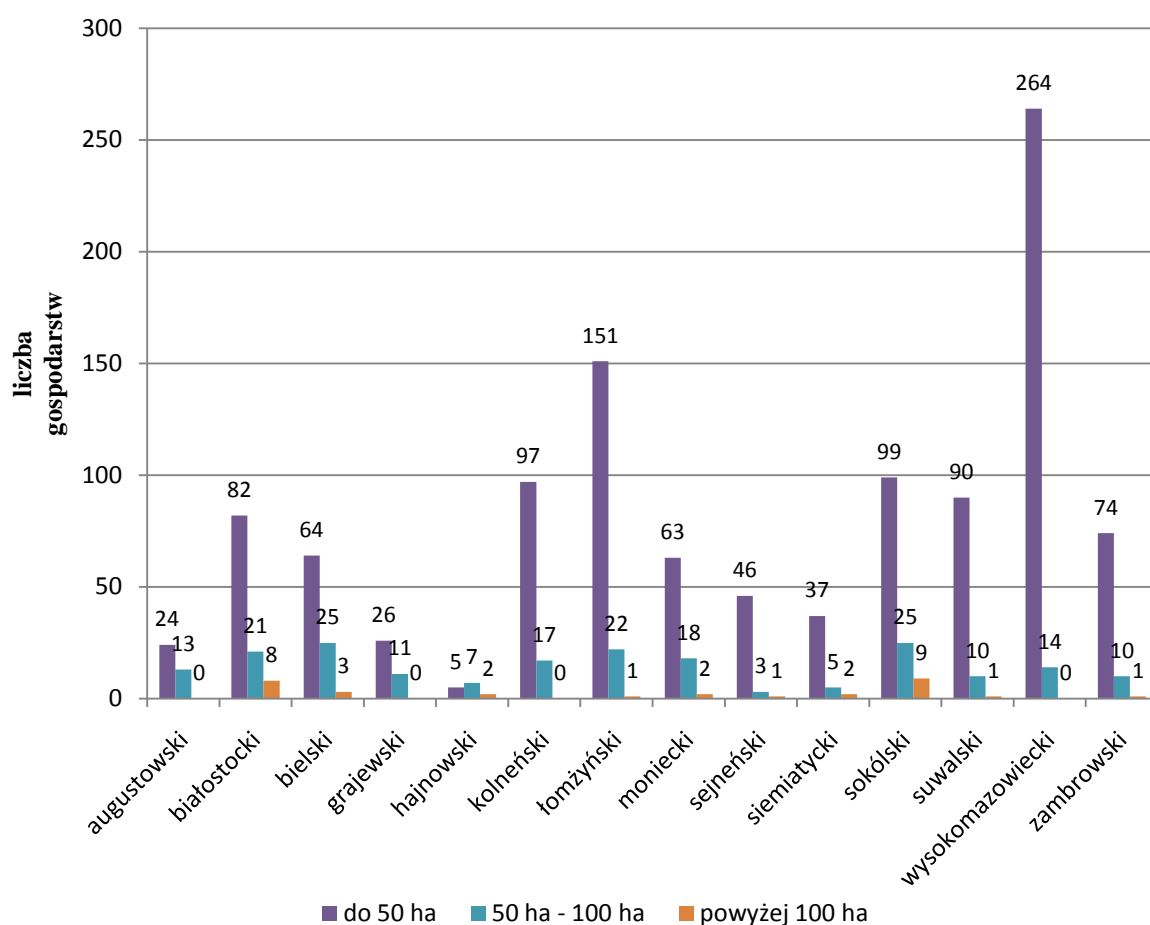
Stopień innowacyjności a wielkość gospodarstwa

Wykres 65. Stopień innowacyjności a wielkość gospodarstwa rolnego w roku 2011

Źródło: ARiMR

Wykres 66. Stopień innowacyjności a wielkość gospodarstwa rolnego w roku 2016

źródło: ARIMR

W województwie podlaskim najwyższy stopień innowacyjności występuje w gospodarstwach o powierzchni UR do 50 ha znajdujących się na terenie powiatu wysokomazowieckiego. W powiecie tym znajduje się duża spółdzielnia mleczarska i rolnicy ciągle rozwijają produkcję bydła mlecznego, a rozwój tego kierunku związany jest z inwestycjami w innowacyjne technologie. Najniższy stopień innowacyjności w ww. wielkości gospodarstw znajduje się w powiecie hajnowskim, gdzie ze względu na cenne walory przyrodnicze rolnicy nie stosują intensywnych technologii produkcji lecz bardziej ekologiczne, dla których innowacyjność nie ma znaczącego znaczenia. W przedziale 50-100 ha w roku 2016 wysoki stopień innowacyjności pojawił się u producentów rolnych gospodarujących w powiecie bielskim i sokólskim, gdzie jest duża liczba gospodarstw posiadających wielkość UR z tego przedziału. Niski stopień innowacyjności w tym przedziale występuje w gospodarstwach rolnych położonych na terenie powiatu sejneńskiego, w którym przeważają gospodarstwa mniejsze powierzchniowo. W gospodarstwach największych powierzchniowo (powyżej 100 ha) w roku 2016 powiat sokółski charakteryzował się najwyższą innowacyjnością, natomiast brak inwestycji w innowacyjne technologie wystąpił u rolników gospodarujących w powiatach: augustowskim, grajewskim, kolneńskim i wysokomazowieckim, gdzie duże gospodarstwa stanowią mały odsetek w całej ilości gospodarstw.

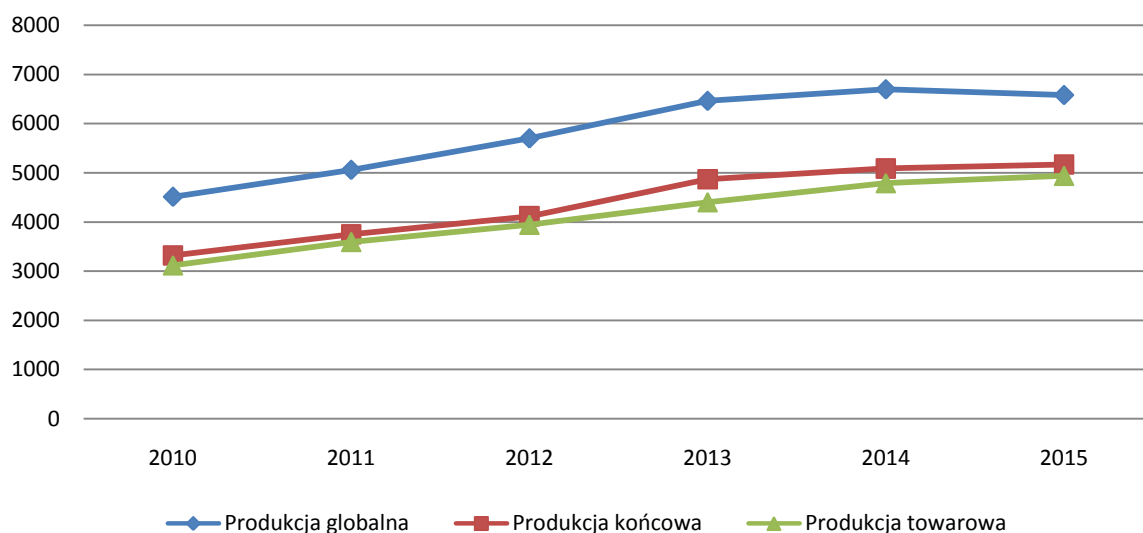
1.3.4. Wartość produkcji rolniczej

Globalna produkcja roślinna i zwierzęca, w tym towarowa

Województwo podlaskie zajmuje 6 pozycję pod względem powierzchni w kraju. Klasyfikowane jest jako województwo o typowo rolniczym charakterze, odznacza się niskim potencjałem produkcyjnym rolnictwa, wynikającym przede wszystkim z najgorszych w kraju warunków

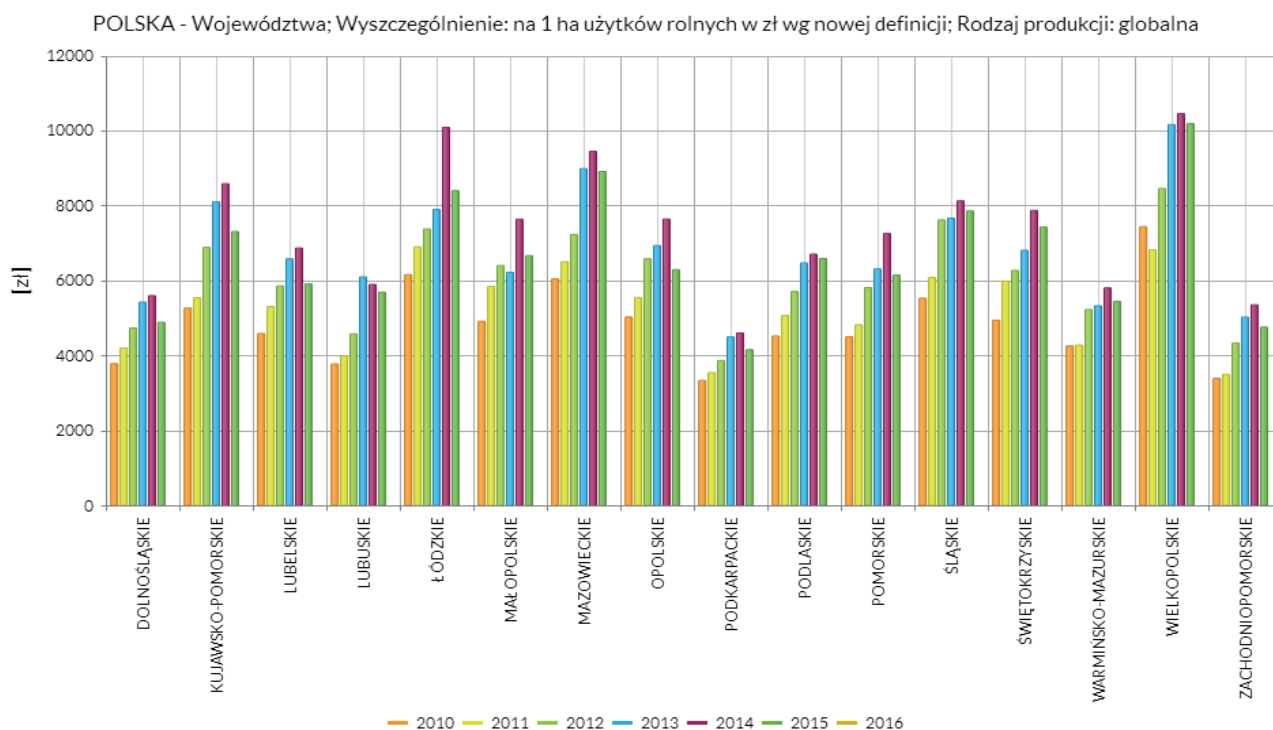
przyrodniczych, natomiast stopień wykorzystania tego potencjału jest relatywnie wysoki ok. 85%. Cechuje się dużym udziałem użytków rolnych (UR) 98,8 % ogólnej powierzchni użytków w dobrej kulturze, a ich udział w powierzchni UR Polski wynosił 7,4%. Województwo charakteryzuje się dużym udziałem trwałych użytków zielonych (TUZ) na co wpływ ma rosnąca obsada zwierząt (w tym bydła). Zmniejszył się udział gruntów ornych (GO) z 64,2% w 2002 r. do 60,6% w 2012.

Wykres 67. Produkcja rolnicza na 1 ha użytków rolnych w zł

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wykres 68. Produkcja globalna na 1 ha użytków rolnych w zł

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Region ten cechuje się gorszym agroklimatem i mniej korzystnymi warunkami wodnymi, co sprawia, że jest mniej przyjazny dla produkcji rolnej. O nieodpowiednich warunkach dla tego typu

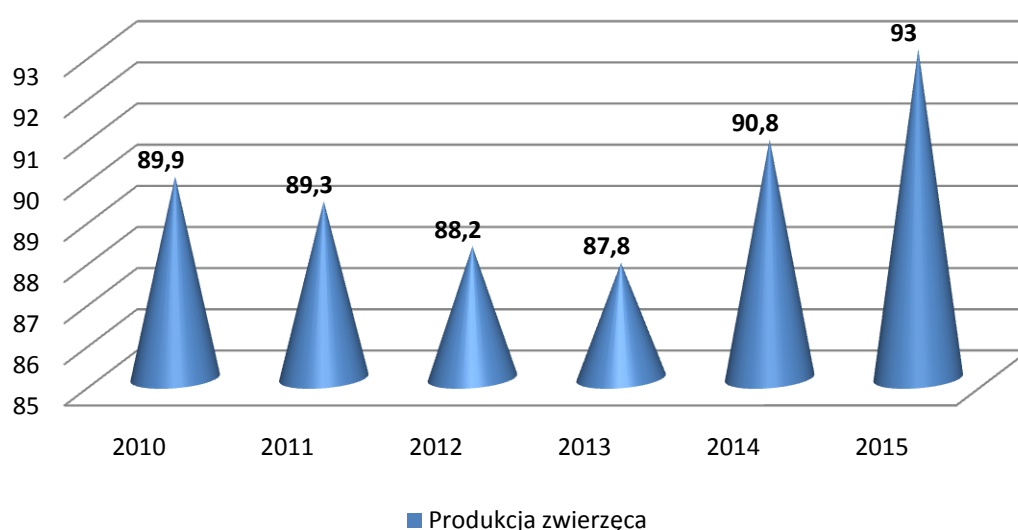
produkcji świadczy również duży udział obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), wynoszący ponad 93% powierzchni użytków rolnych województwa.

Produkcyjność województwa podlaskiego, mimo niekorzystnych warunków przyrodniczych, jest stosunkowo wysoka. W roku 2015 produkcja globalna wynosiła 6581,00 zł na 1 ha użytków rolnych i była wyższa o 45,9 % w stosunku do roku 2010.

Struktura produkcyjna i tendencje rolnictwa podlaskiego:

- produkcja towarowa 1 ha użytków rolnych w 2015 roku wynosiła 4941,00 zł i była wyższa o 58,4 % w stosunku do roku 2010, produkcja końcowa była również wyższa i wynosiła 5165,00 zł na 1,00 ha
- w strukturze produkcji dominowała produkcja zwierzęca, która stanowiła w 2015 roku 93% całej produkcji
- największą powierzchnię upraw w 2016 roku stanowiły zboża bo 424035 ha, następnie łąki trwałe 332837 ha, zmniejszyła się powierzchnia uprawy buraków cukrowych i pastwisk.

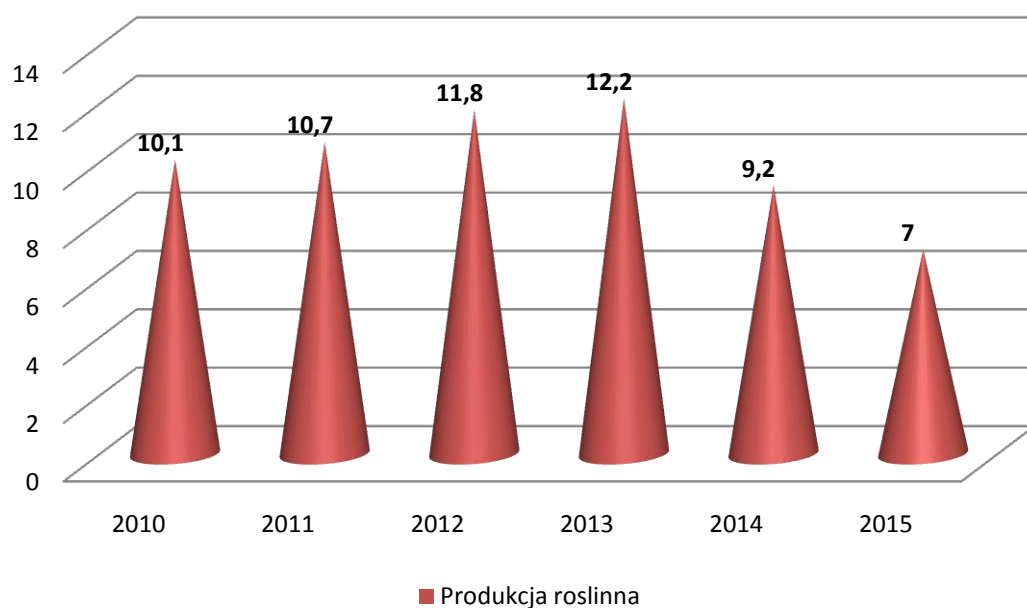
Wykres 69. Struktura produkcji zwierzęcej w województwie podlaskim (udział %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Województwo podlaskie charakteryzuje się specjalizacją w produkcji zwierzęcej, zwłaszcza w chowie bydła mlecznego. W strukturze produkcji zwierzęcej widoczna jest tendencja wzrostowa.

Wykres 70. Struktura produkcji roślinnej w województwie podlaskim (udział %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Produkcja roślinna w województwie podlaskim podporządkowana jest w znacznym stopniu potrzebom chowu bydła mlecznego i z tego powodu nie przekłada się na osiągnięte w rolnictwie wyniki finansowe.

Powierzchnia zasiewów w tym wg rodzajów

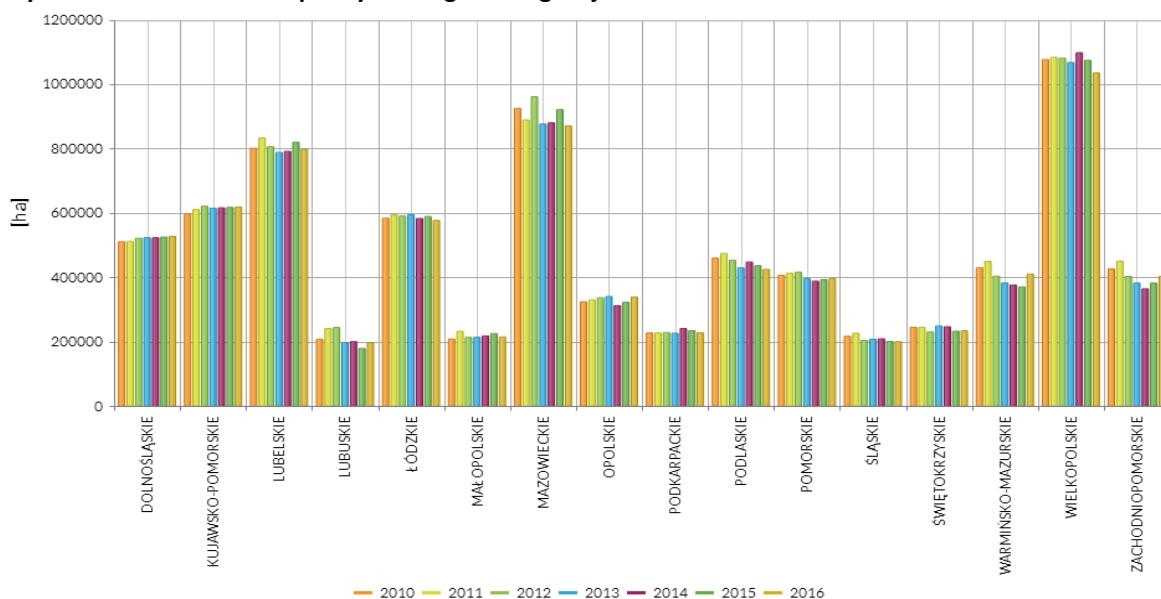
Tabela 46. Powierzchnia upraw województwa podlaskiego

Uprawy	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	[ha]	[ha]	[ha]	[ha]	[ha]	[ha]	[ha]
zboża ogółem	459 672	473 732	452 257	429 087	447 187	435 287	424 035
ziemniaki	18 161	17 613	12 704	23 947	10 625	11 909	8 683
buraki cukrowe	275	716	111	1	85	68	72
rzepak i rzepik	8 310	6 981	8 043	9 348	10 487	11 058	13 657
łąki trwałe	295 537	294 481	303 640	318 072	321 418	323 001	332 837
pastwiska trwałe	111 037	109 963	110 097	91 145	72 028	59 644	48 380
kukurydza na ziarno	4827	4556	8615	19931	32032	24271	15771
kukurydza na zielonkę	477	507	503	500	484	380	542

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Struktura zasiewów w województwie jest pochodną warunków przyrodniczych, organizacyjno-ekonomicznych oraz silnego zróżnicowania wewnętrznego regionu. W roku 2010 widoczny jest dominujący udział zbóż w ogólnej powierzchni upraw, pod wpływem rozwijającej się produkcji zwierzęcej, zmniejszył się o 8,4%. Ze względu na warunki glebowe i klimatyczne, zbożem uprawianym na największej powierzchni były w tym rejonie mieszanki zbożowe i owies (37,3%). Pszenica podstawowe zboże towarowe – zajmowała w strukturze jedynie 6,7%. Zdecydowanie niski był udział roślin przemysłowych, w tym rzepaku, na co obok jakości gleb, zdecydowany wpływ wywierało zwiększone ryzyko wymarzania, wynoszące dla tego rejonu ponad 20 %. Ze względu na mleczny kierunek produkcji przeważającej liczby gospodarstw towarowych, duży był udział roślin pastewnych w strukturze zasiewów na gruntach ornych.

Wykres 71. Powierzchnia uprawy zbóż ogółem wg województw w latach 2010-2016

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ogólny wskaźnik jakości przyrodniczych warunków rolnictwa wynosi dla woj. podlaskiego 54,3 pkt (kraj 66,6 pkt). W województwie prawie całkowicie brak jest gleb bardzo dobrych (klasy I i II), a udział gleb dobrych (klasy IIIa i IIIb) wynosi tylko 8%. Gleby średnie (klasy IVa i IVb) stanowią łącznie 48%, słabe (klasa V) 27%, a najgorsze (klasy VI i VIz) 18% ogółu gruntów ornych województwa. W niektórych gminach udział gruntów najgorszych przekracza 90%. Również warunki klimatyczne województwa, z uwagi na niższe temperatury i znacznie krótszy okres wegetacji, są mniej korzystne w niektórych jego częściach. Najbardziej korzystne warunki produkcji rolnej posiadają powiaty: wysokomazowiecki, zambrowski oraz bielski, a najmniej: sejneński, suwalski oraz kolneński i grajewski,

Odłogi i ugory zajmują w województwie 22 640 ha, co stanowi 1,86% użytków rolnych.

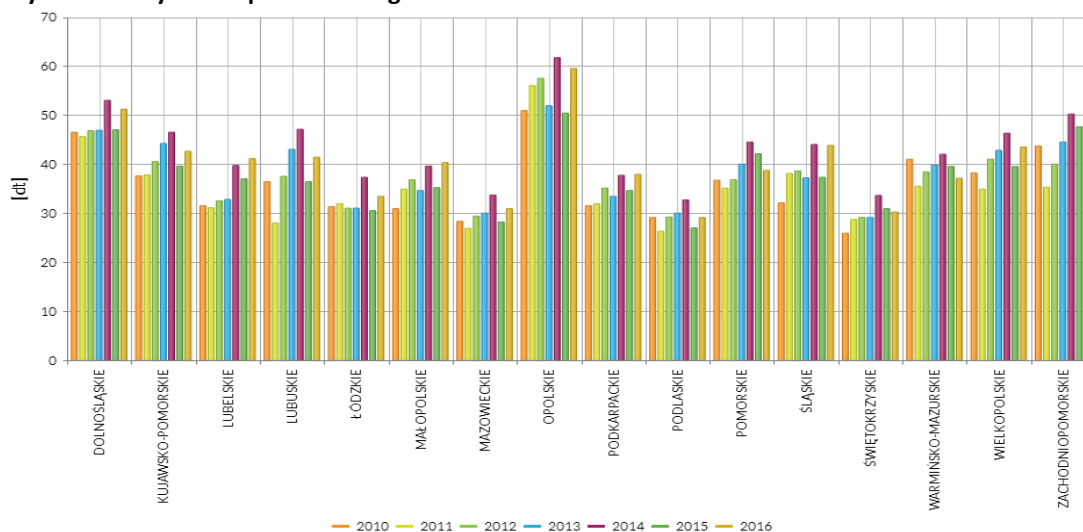
Zróżnicowanie warunków przyrodniczych dla rolnictwa w przestrzeni województwa jest znaczne. Południowa jego część, powiaty: zambrowski, bielski, wysokomazowiecki i siemiatycki oraz zachodnia część powiatu augustowskiego posiadają korzystne warunki do upraw roślin intensywnych oraz przemysłowych. Na pozostałym obszarze dominuje uprawa żyta i ziemniaków (szczególnie w powiatach: łomżyńskim i monieckim). Znaczna powierzchnia gleb kompleksu 5 – żyniego dobrego stwarza możliwość zwiększenia powierzchni upraw pszenżyta, mającego dotychczas mały udział w strukturze zasiewów, oraz zwiększenia areалу intensywnych gatunków zbóż – pszenicy i jęczmienia.

Wysokość plonów wg gatunków podstawowych upraw w przeliczeniu na 1 ha, produkcja owoców i warzyw

Tabela 47. Plony roślin w województwie podlaskim

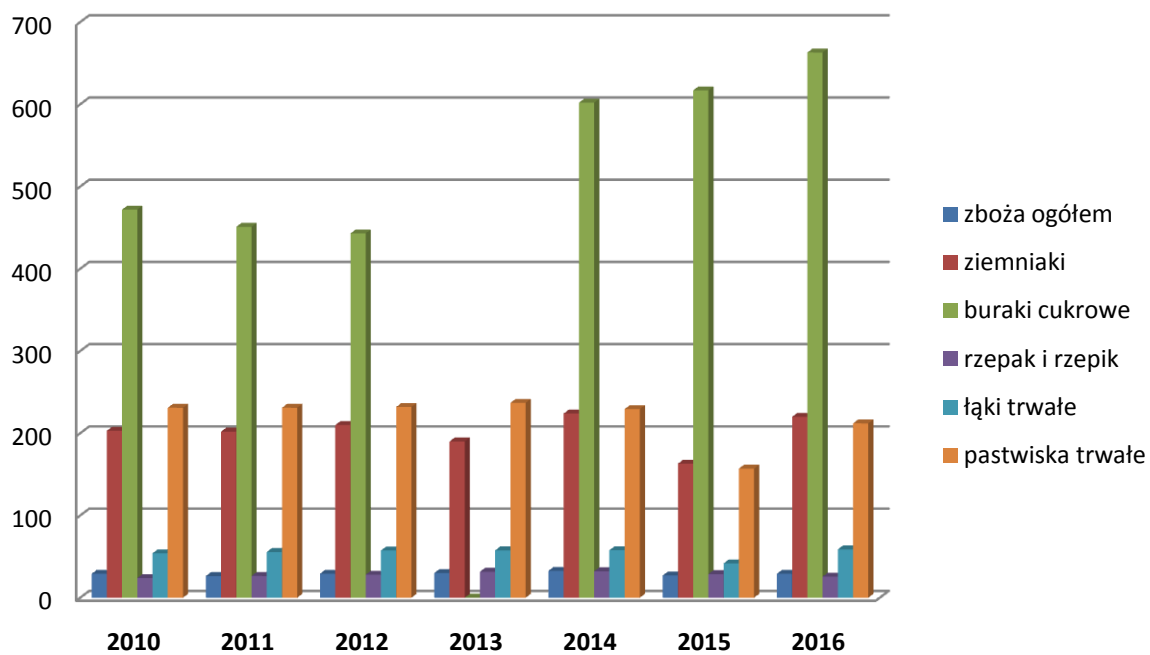
Uprawy	Ogółem						
	2010 [dt]	2011 [dt]	2012 [dt]	2013 [dt]	2014 [dt]	2015 [dt]	2016 [dt]
zboża ogółem	29,1	26,3	29,2	30,0	32,7	27,0	29,1
ziemniaki	203,0	202,0	210,0	190,0	224,0	163,0	220,0
buraki cukrowe	472,0	451,0	443,0	0,0	602,0	617,0	663,0
rzepak i rzepik	23,9	26,4	28,0	31,6	32,2	28,7	25,7
łąki trwałe	54,0	55,6	57,4	57,6	57,7	41,7	58,8
pastwiska trwałe	231,0	231,0	232,0	237,0	229,4	157,0	212,0
kukurydza na ziarno	48,4	57,7	59,2	61,9	55,5	55,2	74,2
Kukurydza na zielonkę	477	507	503	500	484	380	542

Wykres 72. Wysokość plonu zbóż ogółem z 1 ha

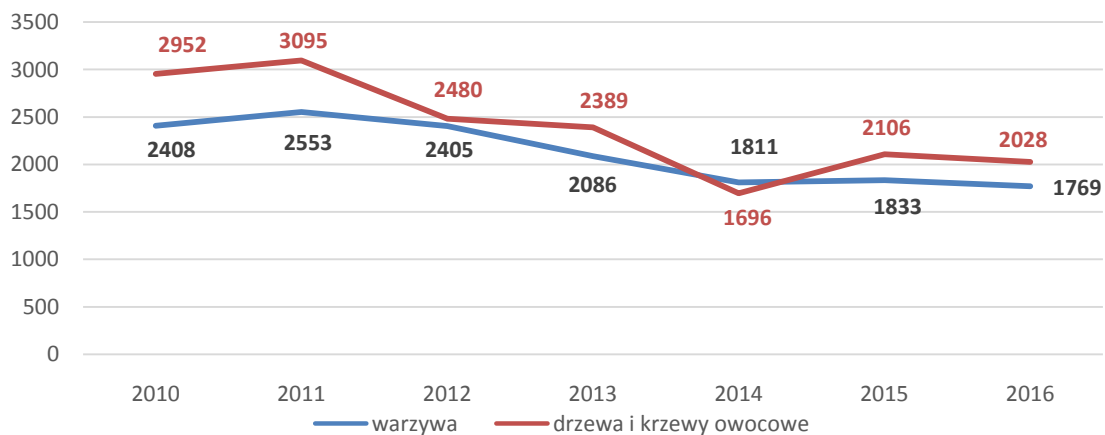
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wykres 73. Plony roślin woj. podlaskiego

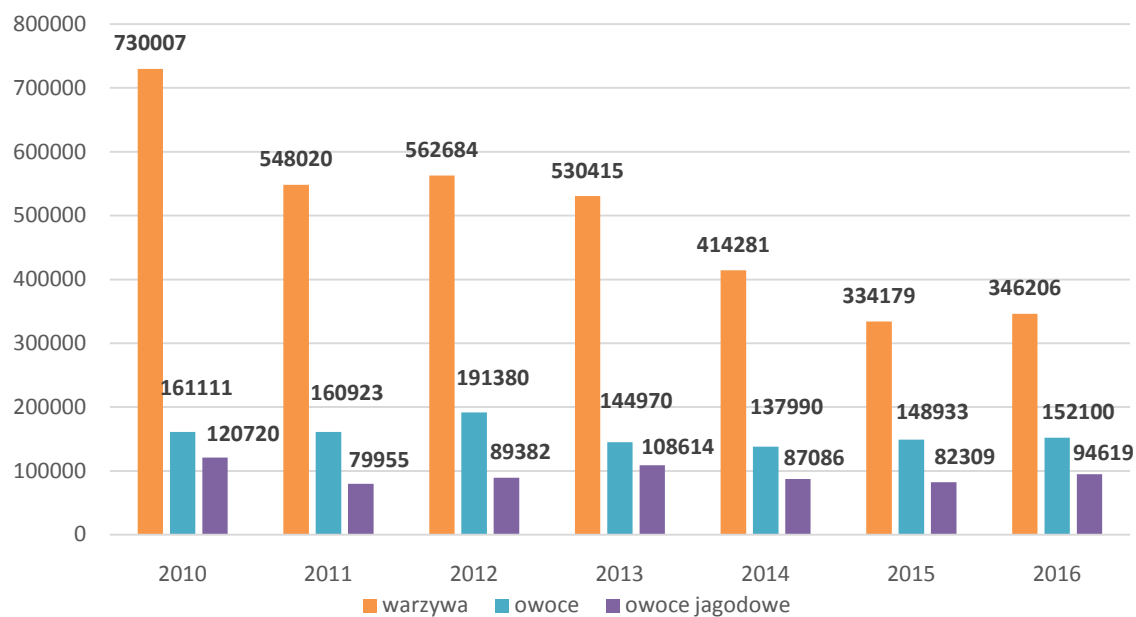
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wykres 74. Powierzchnia zbioru warzyw i owoców w województwie podlaskim (w ha)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wykres 75. Zbiór owoców i warzyw w woj. podlaskim w dt

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

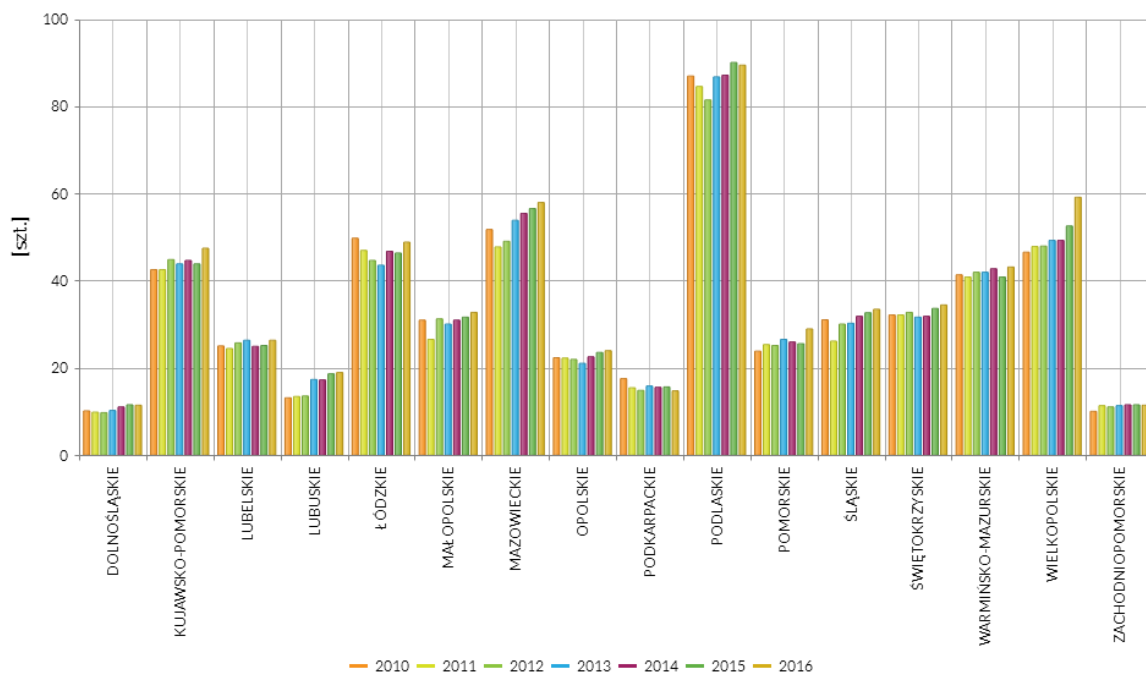
Pogłowie zwierząt ogółem, wg gatunków, średnia wielkość stada

Województwo podlaskie zdecydowanie wyróżniało się na tle kraju pod względem produkcji zwierzęcej. Cechą charakterystyczną dla tego rejonu na tle Polski w 2010 r. była większa obsada zwierząt w sztukach dużych na 1 ha UR (w tym bydła i krów mlecznych) mniejsza natomiast trzody. Wyższa obsada bydła w województwie niż przeciętnie w Polsce charakterystyczna jest dla całego okresu lat 2010-2016. Obserwuje się powolny wzrost obsady tych zwierząt. W przypadku trzody chlewnej stopień koncentracji produkcji był zdecydowanie mniejszy niż średnio w kraju.

Tabela 48. Pogłowie zwierząt w latach 2010-2016

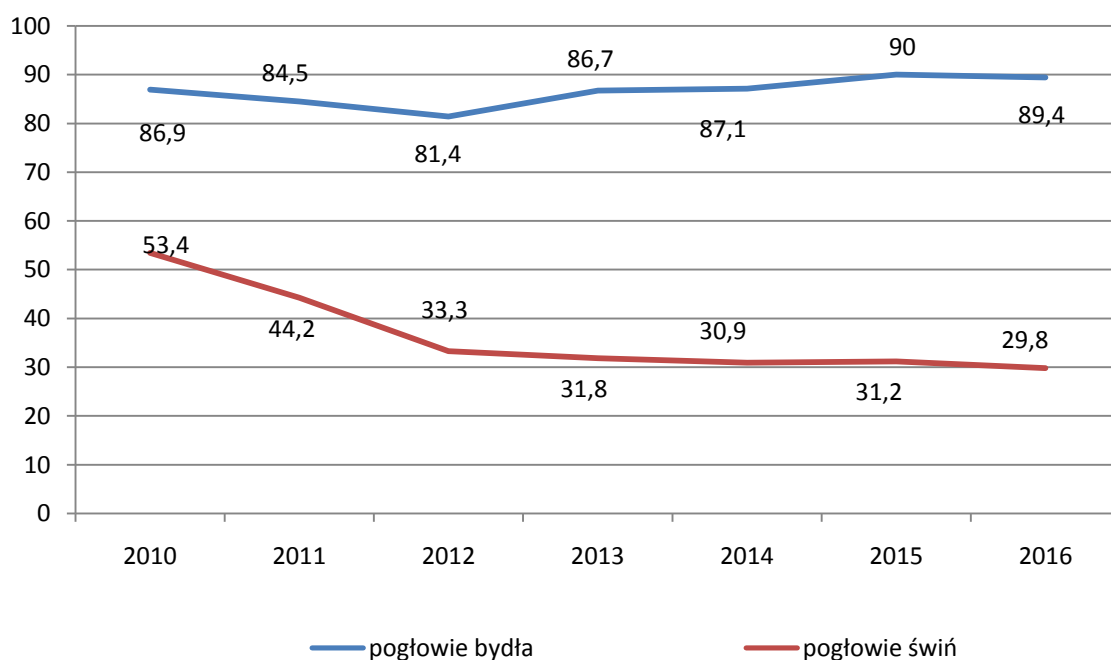
Nazwa	Pogłowie zwierząt wg nowej definicji na 100 ha						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	[szt.]	[szt.]	[szt.]	[szt.]	[szt.]	[szt.]	[szt.]
pogłowie bydła	86,9	84,5	81,4	86,7	87,1	90,0	89,4
pogłowie świń	53,4	44,2	33,3	31,8	30,9	31,2	29,8

Wykres 76. Pogłowie zwierząt w latach 2010-2016

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wykres 77. Pogłowie zwierząt na 100 ha

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Dynamika, produkcja wg rodzajów rynków

Struktura produkcyjna i tendencje rolnictwa podlaskiego:

- towarowa produkcja zwierzęca w 2012 r. stanowiła 88,2% (kraj 58,7%) sprzedaży produktów rolnych, szczególnie mleko – 49,6% (kraj 35,5%), którego produkcja 2 067 l/ha jest najwyższa w kraju,
- stan pogłowia zwierząt przedstawiał się następująco: bydło 89,1 szt./100 ha użytków rolnych (kraj 42,0), w tym krowy 43,7 szt. (kraj 18,0 szt.), trzoda chlewna 32,7 szt./100 ha (kraj 71,0 szt.),

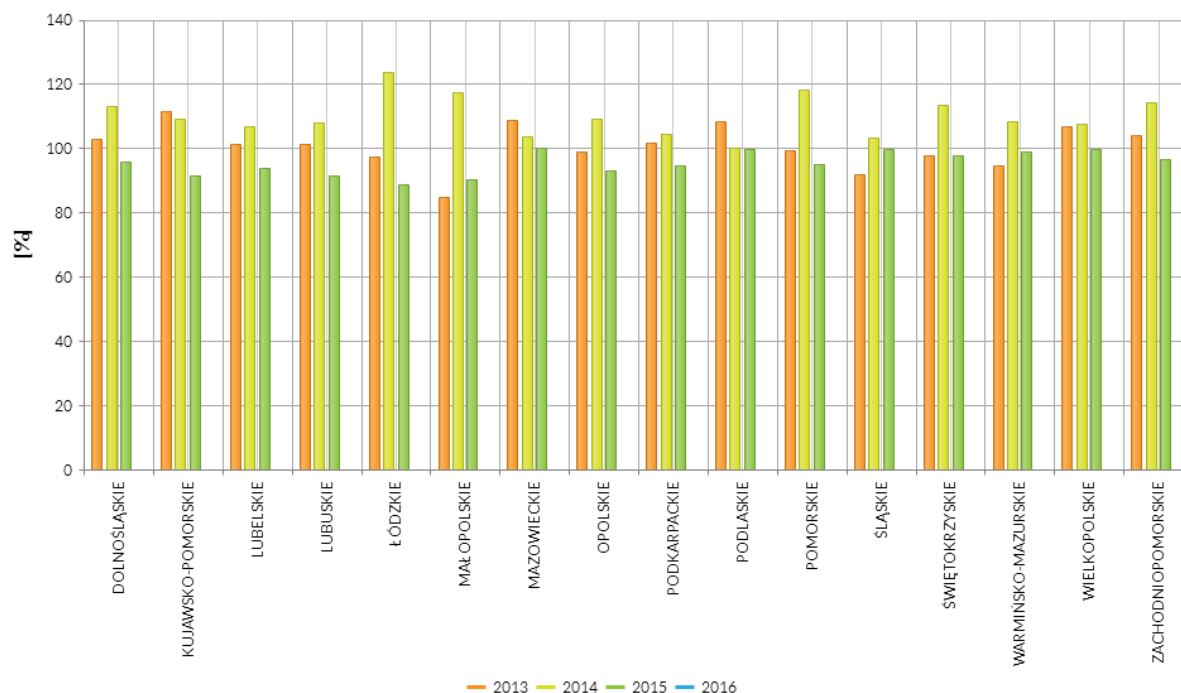
- w tym lochy 3 szt. (kraj 6,2 szt.), owce 2 szt./100 ha (kraj 1,6 szt.), konie 1,9 szt./100 ha (kraj 1,6 szt.),
- narasta koncentracja chowu bydła mlecznego – ponad 64% krów utrzymuje się w stadach powyżej 5 sztuk (kraj ca 40%) i coraz więcej gospodarstw specjalizuje się w produkcji mleka – zwłaszcza w zachodniej części województwa,
 - produkcja żywca wieprzowego o systematycznej poprawie „mięsności” jest drugim ważnym kierunkiem produkcji zwierzęcej w województwie,
 - struktura upraw zbóż w roku 2014 przedstawia się następująco: mieszanki zbożowe – 38,5%, pszenżyto – 18%, pszenica – 10,4%, owies – 10,3%, żyto – 10,0%, kukurydza na paszę – 7,2%, jęczmień – 4,4%, gryka – 1,2%. W ogólnej zasiewów ziemniaki stanowią 1,6%, pastewne 24,9%.
 - w 2014 r., w porównaniu z rokiem poprzednim, w strukturze zasiewów zbóż odnotowano wzrost udziału: kukurydzy na ziarno (o 2,6%), pszenżyta jarego (o 1,0%), owsa (o 0,9%), mieszanek zbożowych ozimych (o 0,7%), pszenicy ozimej i jarej (po 0,5%), gryki, prosa i innych zbożowych (o 0,4%), jęczmienia jarego (o 0,3%), natomiast spadek dotyczył żyta (o 3,8%), mieszanek zbożowych jarych (o 2,3%), pszenżyta ozimego (o 0,6%) oraz jęczmienia ozimego (o 0,2%). Plony zbóż ogółem w 2014 r. osiągnęły 32,7 dt z 1 ha i wzrosły o 9% w porównaniu z poprzednim rokiem. W 2014 roku., podobnie jak w latach poprzednich, plony wszystkich gatunków zbóż w województwie podlaskim były niższe od uzyskanych średnio w kraju.
 - po dużym wzroście areалу uprawy ziemniaków zanotowanym w 2013 roku, w 2014 r. uległ on ponownemu zmniejszeniu. W omawianym roku ziemniaki zasadzono na powierzchni 10,6 tys. ha, czyli aż o 55,6% mniejszej niż przed rokiem. W strukturze zasiewów ziemniaki zajmowały 1,6% wobec 3,8% w 2013 r.
 - ograniczenie nawożenia mineralnego zmniejsza wydajność produkcji roślinnej, ale podnosi jej jakość ekologiczną. Plony zbóż w 2014 r. były poniżej średniej krajowej.

Tabela 49. Dynamika produkcji w latach 2013-2016

Nazwa	Dynamika produkcji			
	2013	2014	2015	2016
	[%]	[%]	[%]	[%]
ogółem	108,4	100,0	99,9	-
roślinna	105,0	97,8	80,0	-
zwierzęca	110,0	100,8	106,8	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wykres 78. Produkcja rolnicza ogółem w latach 2013-2016

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Opłacalność produkcji

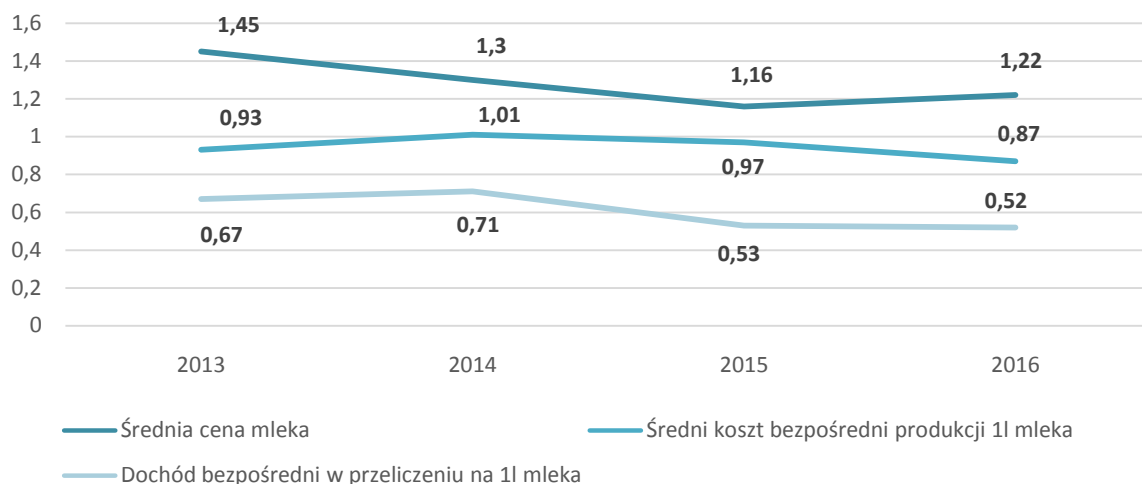
W Podlaskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego Szepietowo tematyka analizy kosztów opłacalności produkcji realizowana jest w gospodarstwach współpracujących w ramach zadań ekonomicznych przez specjalistów doradztwa ekonomicznego. Wykorzystywany jest do tego celu program komputerowy **Eurokal-7** na bazie arkusza kalkulacyjnego Excel.

Umożliwia on zapisy zdarzeń w kartach kalkulacyjnych działalności produkcyjnych, gdzie odnotowywane są wielkości, cena, ilość i wartość produkcji, poszczególne elementy kosztów zmiennych w produkcji roślinnej takich jak: materiał siewny, nawożenie mineralne, środki ochrony roślin, zmienne koszty maszynowe w tym praca ciągnika z maszyną oraz remonty bieżące, usługi oraz inne koszty bezpośrednie /folia, sznurek, itp./ W produkcji zwierzęcej sprzedaż produkcji, zakup zwierząt, pasze z zakupu, pasze własne oraz koszty poza paszowe jak środki czystości, remonty bieżące w budynkach inwentarskich, serwis urządzeń, itp.

Gospodarstwa wybrane do współpracy reprezentowały zróżnicowany poziom produkcji rolnej. Dla rolnika zasadniczym celem ekonomicznym jest możliwie wysoki dochód rolniczy. Wielkość dochodu z prowadzenia działalności produkcyjnej jest wynikiem wielu zależnych i niezależnych czynników, a w tym koniunktury na płody rolne, pochodną wielkości nakładów na produkcję, cen sprzedaży produktów rolnych oraz cen nabywanych środków produkcji, usług oraz sytuacji podaży-popytu. Analiza kosztów jest tu pomocnym narzędziem działań poprawy efektywności ekonomicznej poszczególnych działalności produkcyjnych. Rolnik zapoznaje się z wielkością własnych kosztów zmiennych prowadzenia działalności rolniczej. W niniejszym opracowaniu miernikami sprawności ekonomicznej jest koszt zmienny przeliczony na jednostkę produkcji (ha, dt, szt, kg, l), dochód bezpośredni. Rachunek kosztów przeprowadzony był bez uwzględniania dotacji i podatków, uzyskane ceny za produkty oraz ponoszone koszty wyrażone są w wartościach brutto (zł).

Działalności te opisane były w różnym rozmiarze ilościowym i jakościowym wynikającym z rzeczywistego stanu w gospodarstwach.

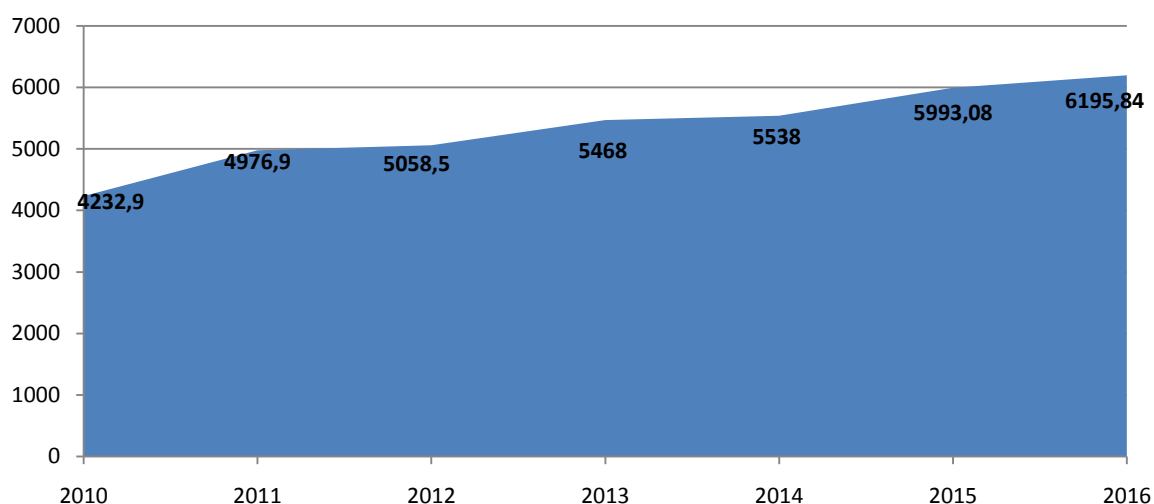
Wykres 79. Opłacalność produkcji mleka w województwie podlaskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych EUROKAL

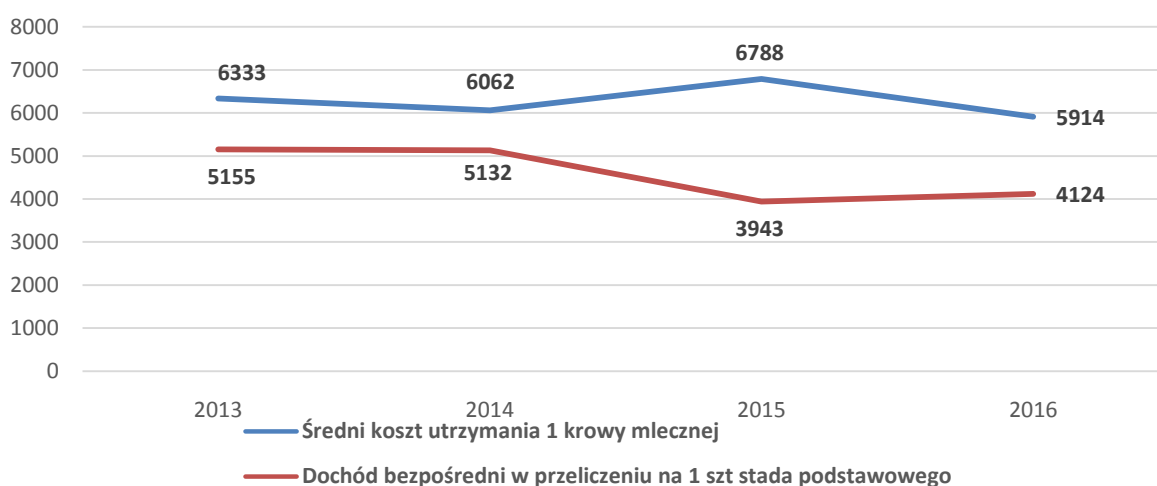
Chów bydła mlecznego, produkcja mleka to dla dużej liczby gospodarstw rolnych w naszym województwie podstawowy kierunek produkcji rolniczej i główne źródło utrzymania. Produkcja mleka jest jedną z najbardziej intensywnych działalności rolniczych wymagających specjalistycznej wiedzy, wysokich nakładów na technologię i organizację produkcji. W zestawieniu prezentowane są wyniki analiz kosztów zmiennych produkcji mleka w oparciu o dane z gospodarstw różniących się skalą produkcji, wydajnością mleczną, systemem żywienia i utrzymania zwierząt. Dane przygotowane zostały z gospodarstw o różnej skali utrzymywanego stada krów i wydajności mlecznej. Analiza kosztów oprócz produkcji mleka obejmowała także wyliczenie kosztów zmiennych pasz wytwarzanych i skarmianych w toku produkcji w gospodarstwach. Główne czynniki różnicujące efektywność produkcji i poziom kosztów zmiennych mleka to koszty wytworzenia pasz własnych, udział pasz z zakupu, poziom wydajności mlecznej krów, zróżnicowane nakłady na remont stada, koszty leczenia i usług weterynaryjnych, mniejszy wartościowo udział stanowiły koszty poza paszowe.

Wykres 80. Średnia wydajność od krowy w litrach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

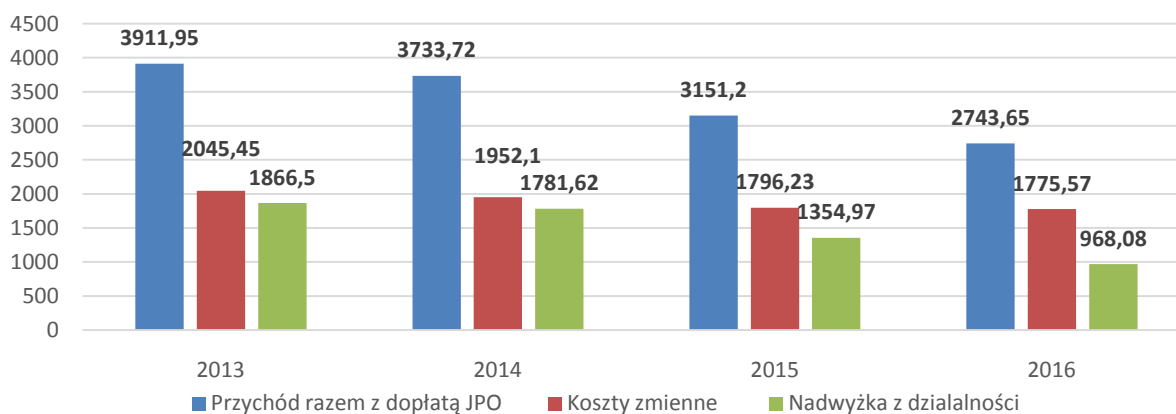
Wykres 81. Opłacalność chowu bydła mlecznego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych EUROKAL

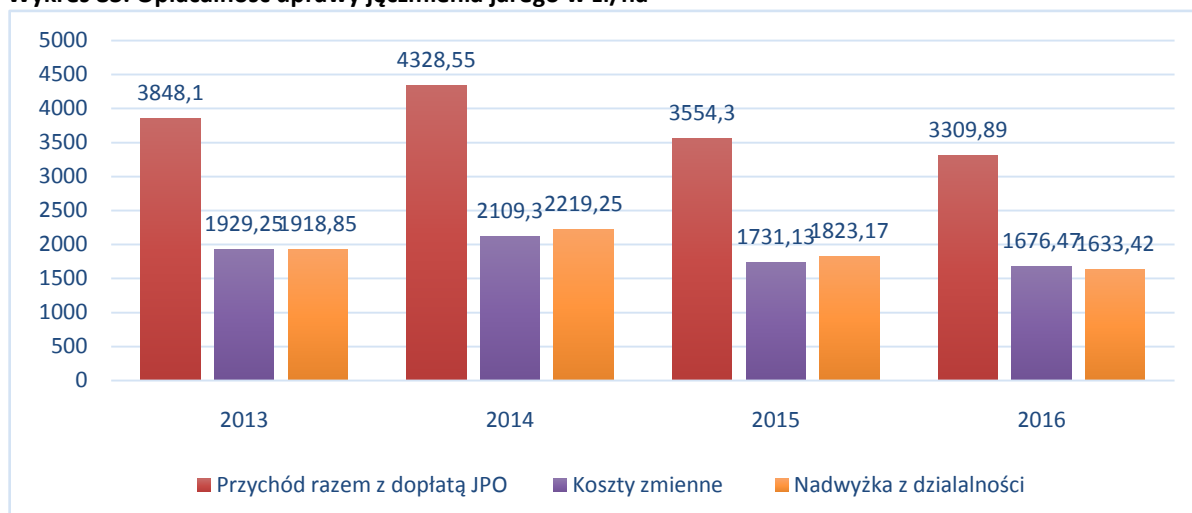
W badanej zbiorowości średni koszt utrzymania 1 krowy mlecznej w poszczególnych latach kształtował się na poziomie ok. 6-6,5 tys. zł, w 2015r. wystąpiła susza i niższe zbiory pasz objętościowych co wpłynęło na wzrost kosztów utrzymania krów. Dochód bezpośredni w przeliczeniu na 1 szt. stada podstawowego stanowi różnicę między przychodem a kosztem i uwzględniał oprócz mleka część przychodu z żywca wołowego. Spadająca tendencja ceny skupu mleka miała istotny wpływ na kształtowanie się dochodu i dopiero w 2016 r. została odwrócona.

Wykres 82. Opłacalność uprawy pszenżyta ozimego (zł/ha)

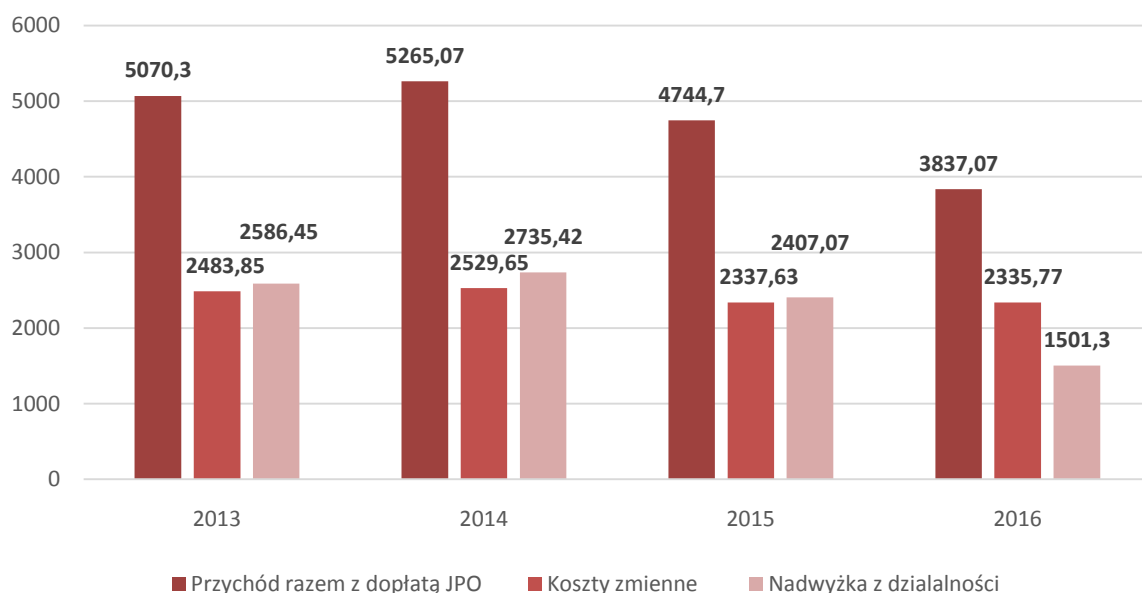
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych EUROKAL

Pszenżyto uprawiane w plonie głównym jako roślina paszowa ale także sprzedawane jest w obrocie wolnorynkowym jako zboże towarowe. Głównym czynnikiem wyróżniającym poziom kosztów w uprawie pszenżyta był poziom nawożenia mineralnego oraz zmienny poziom nakładów w poszczególnych gospodarstwach na materiał siewny i ochronę roślin. Warto odnotować wzrastające nakłady na kwalifikowany materiał siewny. Inne koszty utrzymywały się na zbliżonym i wyrównanym poziomie. Nakłady na usługi wyraźnie zróżnicowane, blisko połowa gospodarstw korzystała z usług zbioru. Wyraźne zmniejszenie cen rynkowych zbóż w tym pszenżyta wpłynęło na decyzje rolników o zastosowaniu nieco niższych nakładów pod uprawę. Przy nieco niższym plonowaniu pszenżyta ozimego przyczynił się do wzrostu poziomu kosztów.

Wykres 83. Opłacalność uprawy jęczmienia jarego w zł/ha

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych EUROKAL

Jęczmień jary uprawiany jako zboże zabezpieczające potrzeby paszowe gospodarstw jest równocześnie zbożem towarowym. W badanej zbiorowości plantacji we wszystkich uprawach wartość produkcji przewyższała poniesione koszty zmienne. Główne czynniki różnicujące poziom kosztów zmiennych to zmienne proporcje udziału materiału siewnego /wzrastający udział materiału siewnego z zakupu/, wyższy poziom w nakładach na nawożenie, poziom ochrony roślin był niższy niż w latach ubiegłych. Ceny sprzedaży wynosiły: w 2012r. średnio 80 zł/dt, a w 2013 r., średnio 79,0 zł/dt, w 2014 r. średnio 71 zł/ha, w 2015 r. średnio 74 zł/dt. Uzyskane wyniki kształtowały się przy średnio korzystnych warunkach wegetacji przy podobnym poziomie kosztów zmiennych w przeliczeniu na 1dt i wyższym plonowaniu jęczmienia.

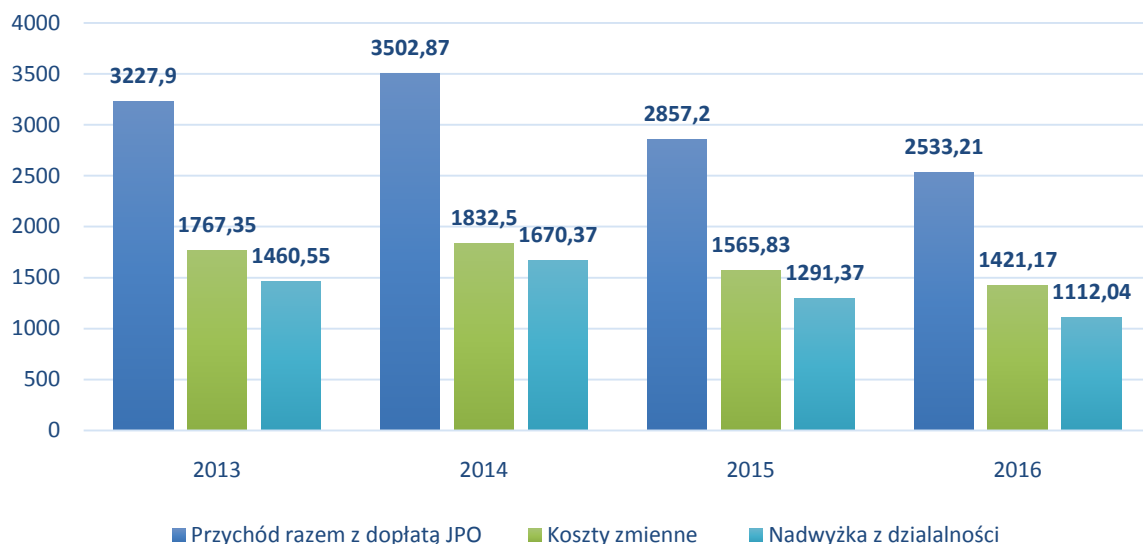
Wykres 84. Opłacalność uprawy pszenicy ozimej w zł/ha

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych EUROKAL

Pszenica ozima uprawiana głównie jako roślina towarowa i w znacznie mniejszym stopniu zabezpieczająca potrzeby paszowe gospodarstw. W badanej zbiorowości we wszystkich plantacjach wartość produkcji przewyższała poniesione koszty zmienne. Ceny sprzedaży ziarna zawierały się w przedziale/65-75zł/dt a średnio wynosiły 67,2 zł/dt. Wartość produkcji plonu głównego zawierała się od 2100 zł/ha do 5019 zł/ha, gdzie średnia wartość wyniosła 3837,1 zł/ha. W strukturze kosztów dominował koszt nawożenia mineralnego i stanowił 41,4% zmienne koszty maszynowe tj. paliwo

i remonty bieżące wynosiły 23,5%, materiał siewny – 14,2%, środki ochrony roślin – 13,8%, usługi – 4,6%, inne koszty – 2,5%. Główne czynniki różnicujące poziom kosztów zmiennych to różnice w nakładach na nawożenie, wzrastający udział kwalifikowanego materiału siewnego. Poziom ochrony roślin był nieco wyższy jak w roku ubiegłym, usługi w znacznym stopniu zróżnicowane, tylko jedna czwarta liczby gospodarstw korzystała z usług zbioru. W porównaniu z latami ubiegłymi należy odnotować spadek średniej ceny sprzedaży, nieco niższy poziom nakładów na produkcję oraz niższy poziom plonowania pszenicy ozimej.

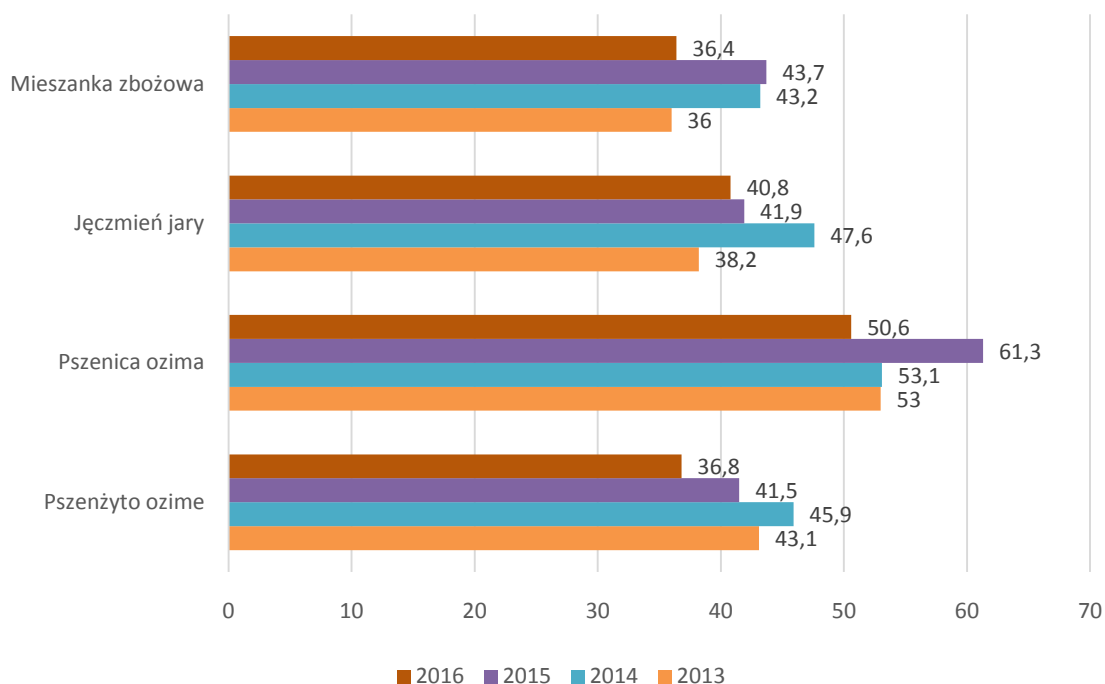
Wykres 85. Opłacalność uprawy mieszanki zbożowej w zł/ha

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych EUROKAL

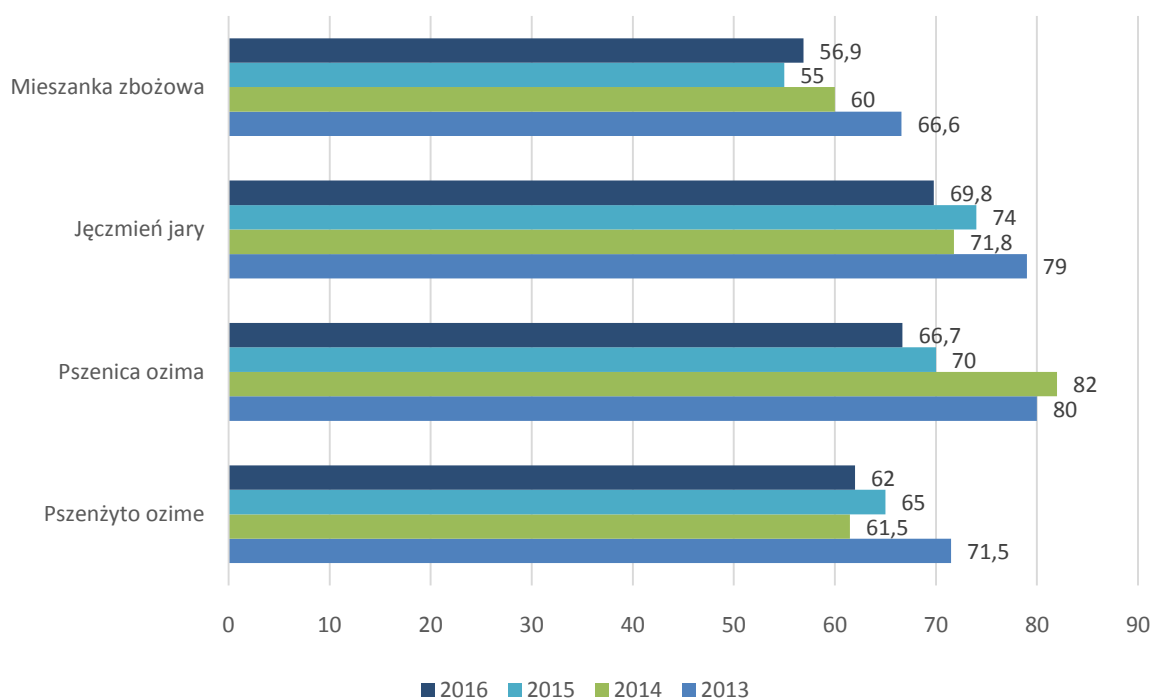
Mieszanka zbożowa uprawiana głównie jako zboże zabezpieczające potrzeby paszowe gospodarstwa, występuje również w obrocie wolnorynkowym jako zboże towarowe. W badanej zbiorowości upraw, we wszystkich uprawach wartość produkcji przewyższała poniesione koszty zmienne. Ceny realizacji sprzedaży ziarna zawierały się w przedziale 55-65 zł/dt. Wartość produkcji plonu głównego zawierała się od 1375 do 2850 zł/ha, średnia wartość wyniosła 2538 zł/ha. W strukturze kosztów dominował koszt nawożenia mineralnego i stanowił 35,5% oraz zmienne koszty maszynowe tj. paliwo i remonty bieżące wynosiły 32,9%, udział usług zwiększył się do 13,7%, materiał siewny 9,7%, środki ochrony roślin 4,3%, inne koszty 3,9%. Główne czynniki wpływające na poziom kosztów zmiennych to różnice cenowe kupowanych nawozów mineralnych, zróżnicowany cenowo materiał siewny, zmienne ceny paliwa oraz poziom remontów bieżących i ich udział w kosztach maszynowych. Poziom ochrony roślin był niewysoki i wyrównany, zwiększył się udział usług, ponad pięćdziesiąt procent gospodarstw korzystało z usług zbioru. W porównaniu z latami ubiegłymi utrzymuje się stała tendencja zmniejszania kosztów upraw. Wartość średniej ceny sprzedaży, nieco niższy poziom nakładów na produkcję oraz znacznie wyższy poziom plonowania zboża wpłynął na obniżenie poziomu kosztów zmiennych w przeliczeniu na 1 dt plonu głównego.

Wykres 86. Średni plon zbóż w dt/ha województwa podlaskiego na podstawie badań EUROKAL

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych EUROKAL

Wykres 87. Średnia cena zbóż w zł/ha uprawianych w województwie podlaskim na podstawie badań EUROKAL

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych EUROKAL

Produkcja energii odnawialnej w rolnictwie

Energetyka oparta na źródłach odnawialnych, takich jak: biomasa, słońce, wiatr, woda, biogaz, biopaliwa pozwala uzyskać energię elektryczną, bądź ciepłą bez uciążliwych odpadów i skażeń środowiska powstających w procesie produkcji w tradycyjnych elektrowniach węglowych,

a wykorzystanie tych zasobów pozwala na oszczędzanie zasobów energii konwencjonalnej tj. złóż kopalnych; węgla, ropy naftowej i gazu.

Wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych jest jednym z istotnych elementów zrównoważonego rozwoju przynoszącym wymierne efekty ekologiczne i energetyczne. Rozwój i eksploatacja odnawialnych źródeł energii (OZE) to właściwy kierunek działań, gdyż złoża kopalne wyczerpują się. Wzrost udziału odnawialnych źródeł energii w bilansie paliwowo-energetycznym, przyczynia się do poprawy stanu środowiska poprzez redukcję emisji gazów powodujących zmiany w klimacie Ziemi. Odnawialne źródła energii mogą przyczynić się do zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego; mogą stanowić istotny udział w bilansie energetycznym poszczególnych gmin i powiatów, powodując poprawę zaopatrzenia w energię. Dlatego, więc zasoby i możliwości wykorzystania odnawialnych źródeł energii powinny być uwzględniane w Założeniach do Planu Energetycznego, Planach Zagospodarowania Przestrzennego, Strategiach Energetycznych i innych. Ułatwi to przyszłym inwestorom rozpoznanie możliwości na lokalizację i realizację tego typu inwestycji. Potencjalni inwestorzy mają trudności w dostępie do informacji dotyczących preferowanych kierunków inwestycyjnych, dostępności terenu, lokalnych uwarunkowań dla inwestycji OZE oraz możliwości uzyskania wsparcia (technicznego, finansowego). W PODR prowadzone są działania umożliwiające bezpośredni kontakt zainteresowanych firm inwestycjami na naszym terenie z jednostkami samorządowymi, lub bezpośrednio z inwestorami.

1. Biomasa

- plantacje roślin energetycznych na potrzeby: Elektrociepłowni Białystok – ok. 233 ha. Przedsiębiorstw Energetyki Ciepłej w Grajewie – ok. 20 ha i w Różanymstoku – ok. 30 ha oraz plantacje rolników na potrzeby własne i na sprzedaż – ok. 217 ha. Ogółem powierzchnia uprawy roślin energetycznych w województwie podlaskim określana jest na poziomie ok. 500 ha. Jest to przede wszystkim wierzba energetyczna, ślazier pensylwański i miskant olbrzymi. Topola energetyczna (nasadzenia 2011r) powierzchnia 50 ha powiat sokólski.
- zrębki drzewne z biomasy odpadowej /leśnej/ spalane w Elektrociepłowni w Białymstoku. Biomasa pochodzenia leśnego i rolniczego staje się coraz powszechniej stosowanym paliwem w energetyce. Już obecnie elektrociepłownie i przedsiębiorstwa energetyki ciepłej wykorzystują biomasę jako opał w odpowiednio dostosowanych kotłach. Wynika to z wypełniania zobowiązań wynikających z dyrektyw unijnych dotyczących zmniejszenia emisji CO₂, zwiększenia udziału energii elektrycznej wytwarzanej w odnawialnych źródłach energii (zielonej energii) oraz uzyskiwania dodatkowych przychodów z certyfikatów pochodzenia. Zakładanie i rozwijanie już istniejących plantacji energetycznych przez firmy energetyczne i rolników jest korzystne, wręcz konieczne w sytuacji, gdy wedle obecnie obowiązujących przepisów po 2015 r. biomasa rolnicza ma stanowić główny surowiec do energetyki.

Rolniczy charakter województwa podlaskiego sprawia, że istnieją tu dobre warunki do pozyskiwania energii zarówno z biomasy stałej, jak i biogazu. Potencjał biomasy szacowany jest na 320 tys. ton/rok, a biogazu na ca 83 MW. Największe kotłownie na biomasę są w: Białousach 45 MW, Hajnówce 40 MW, Czarnej Białostockiej 14,5 MW, Grajewie 5 MW, Łapach 5 MW.

Największe obiekty wytwarzające w kogeneracji energię ciepłą i elektryczną to Elektrociepłownia Białystok 150 GWh i ciepłownie w Orli – 5,4 MW, Hajnówce – 0,7 MW i Grajewie 0,6 MW.

Wytwarzana głównie w dużych oczyszczalniach ścieków (w Białymstoku, Łomży i Suwałkach) energia wykorzystywana jest do celów technologicznych i grzewczych. Coraz częstsza jest budowa biogazowni wytwarzających energię ciepłą w kogeneracji z elektryczną.

2. Biopaliwa rolnicze – w 2009 r. w Podlaskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego została wykonana w celach szkoleniowych instalacja pokazowa do tłoczenia oleju z rzepaku i do estryfikacji biodiesla /paliwa rolniczego/ do napędu silników wysokoprężnych. Pokazy pracy urządzeń (prasy do tłoczenia oleju i estryfikatora) są stałą ekspozycją wystawową i szkoleniową, głównie rolników i uczniów szkół rolniczych i studentów szkół wyższych. W województwie podlaskim urządzenia do produkcji biopaliwa z rzepaku (prasę do tłoczenia oleju i estryfikator) posiadają: rolnik z powiatu monieckiego, gmina: Jaświły, wieś: Zabiele. Druga tego typu instalacja jest w miejscowości Panki

na gminie Choroszcz. Ponadto trzech rolników posiadających ciągniki John Deere testuje urządzenia adaptacyjne pozwalające na eksploatację tych ciągników na oleju rzepakowym tłoczonym na zimno. Ciągniki są eksploatowane na gminach, Wnory Wiechy, powiat Wysokie Mazowieckie, Sejny i Śniadowo

3. Biogazownie rolnicze – są instalacjami pozwalającymi w kompleksowy sposób rozwiązać problem zagospodarowania (utylicacji) odpadów organicznych i jednocześnie wytwarzać energię elektryczną i ciepłą oraz masę pofermentacyjną o właściwościach nawozu. Powstające biogazownie rolnicze są nowoczesnymi obiektami o wysokim stopniu zautomatyzowania, które umożliwiają przetwarzanie odpadów organicznych na biogaz. Ma to duże znaczenie przy wykorzystywaniu jako substrat odpadów z produkcji rolniczej (gnojowicy, obornika, traw o niskiej wartości paszowej i innych odpadów np. odpadów z rzeźni lub mleczarni). Produkowany podczas fermentacji metanowej biogaz w procesie kogeneracji jest wykorzystywany do napędu silnika gazowego, który napędza generator prądu. W ten sposób produkowana jest energia elektryczna na potrzeby biogazowni i na sprzedaż. Drugim czynnikiem energetycznym produkowanym w procesie kogeneracji jest ciepło. Oprócz tego jako produkt procesu fermentacji powstaje wysokiej jakości nawóz pofermentacyjny pozbawiony odoru, który jest przekazywany rolnikom dostarczającym substrat lub stosowany na polach właścicieli biogazowni. Między innymi dlatego określa się biogazownie rolnicze jako instalacje utylizacyjne.

Największe biogazownie współpracujące z siecią zawodową to:

- Wojny-Wawrzyńce (gmina Szepietowo) o mocy zainstalowanej 2 MW,
- Ryboły (gmina Zabłudów) o mocy zainstalowanej 1 MW,
- Wysokie Mazowieckie o mocy 1,6 MW.

Największe potencjalne możliwości uzyskiwania biogazu z fermentacji osadów z oczyszczalni komunalnych i przemysłowych (głównie mleczarskich) oraz gnojowicy mają powiaty: białostocki, łomżyński, suwalski.

Bariery wykorzystania biomasy stałej i biogazu oraz rozwoju biogazowni, to m.in.:

- niska efektywność ekonomiczna upraw energetycznych,
 - wysokie nakłady inwestycyjne i długi okres ich zwrotu,
 - brak zaplecza technicznego do budowy instalacji biogazowych,
 - konieczność zagwarantowania stałego odbioru energii z biogazowni, także latem,
 - słaba dostępność i przepustowość sieci elektroenergetycznych na terenach wiejskich.
4. Kolektory słoneczne – użytkowane są do podgrzewania wody na cele socjalno-bytowe i gospodarcze. W ofercie firm handlowych są kolektory próżniowe i panelowe. W budownictwie mieszkalnym już na etapie projektowania domu są projektowane instalacje solarne i bardzo dużo budynków obecnie posiada instalacje kolektorów słonecznych. Ogniwa fotowoltaiczne są stosowane do oświetlania znaków drogowych, przejść dla pieszych i posesji mieszkalnych.

Potencjał techniczny energii słonecznej w województwie podlaskim (wg Planu energetycznego województwa podlaskiego z 2005 r.) wynosi ca 121 230 TJ/rok, ale stopień jego wykorzystania jest bardzo mały, jednak z tendencją rosnącą, zwłaszcza w 2014 r. Energia słoneczna, pozyskiwana dotychczas przez indywidualnych odbiorców zaspokajających zapotrzebowanie na ciepłą wodę oraz wspomagających w okresie grzewczym centralne ogrzewanie, budzi coraz większe zainteresowanie inwestorów planujących produkcję energii na sprzedaż z elektrowni fotowoltaicznych.

Łączna zainstalowana moc pochodząca z 8 elektrowni fotowoltaicznych w naszym województwie wynosi ok. 6,5 MW (na koniec 2014 r.). Pierwsza elektrownia fotowoltaiczna o mocy 0,268 MW powstała w gminie Lipsk (oddana na koniec 2013 r.), pozostałe 7 elektrowni, w tym największa w Polsce, w mieście Kolno, o mocy 1,84 MW, powstały w 2014 roku.

Firmy zainteresowane produkcją energii na bazie ciepła solarnego przeprowadzają ciągłe rozpoznawanie możliwości lokalizacyjnych elektrowni fotowoltaicznych w naszym województwie. Planowana jest budowa elektrowni między innymi w Kolnie (Kolno II), Łomży, w gminie Śniadowo, Wąsosz (na etapie wydanych decyzji o warunkach zabudowy).

5. Elektrownie wodne - województwo podlaskie jest obszarem nizinnym i nie posiada dużych cieków wodnych o znaczącym potencjale energetycznym.

Energetyka wodna w województwie to 11 obiektów o łącznej mocy zainstalowanej nieprzekraczającej 1 MW. Największe z nich, to: Siemianówka – o mocy zainstalowanej 0,33 MW, Augustów – 0,13 MW, Rygól – 0,12 MW i Ciechanowiec – 0,09 MW.

Bariery w rozwoju małych elektrowni wodnych w województwie podlaskim, to w szczególności:

- brak cieków o znaczącym potencjale energetycznym,
 - duże koszty inwestycyjne, przy konieczności budowy od podstaw stopni wodnych.
6. Elektrownie wiatrowe. Łączna zainstalowana moc 26 elektrowni wiatrowych (6 farm i 20 pojedynczych wiatraków) wyniosła w końcu 2014 roku – 196,7 MW, w tym farmy wiatrowe: „Potasznia” o mocy 41,4 MW, „Piecki” – 32 MW, „Taciewo” – 30 MW, „Rajgród” – 25,3 MW oraz „Orla” – 37,5 MW – podłączone do sieci WN 110 kV, a pozostałe do sieci SN. W realizacji pozostaje farma wiatrowa w gminie Grabowo o mocy ok. 40 MW.

Elektrownie wiatrowe uważane powszechnie za urządzenia proekologiczne wywierają jednak negatywny wpływ na krajobraz, emitują monotony i uciążliwy hałas oraz stanowią zagrożenie dla przelatujących ptaków. Z potencjalnej lokalizacji farm wiatrowych powinno się zatem eliminować m.in. obszary tworzące sieć ekologiczną oraz wymagające ochrony krajobrazu, w tym strefy ochrony ekspozycji zabytkowych zespołów urbanistycznych i ruralistycznych, zgodnie z przepisami Ustawy z dnia 20.05.2016 r. o inwestycjach w zakresie elektrowni wiatrowych.

Bariera w wykorzystaniu energii wiatrowej, to w szczególności:

- słaba infrastruktura sieci dystrybucyjnej WN 110 kV i SN 15 kV oraz przesyłowej niezbędnej do odbioru wyprodukowanej energii,
 - ograniczenia wynikające z ww. ustawy.
7. Pompy ciepła - są obecnie instalowane w sposób zintegrowany z innymi odnawialnymi źródłami energii do ogrzewania budynków mieszkalnych w okresie zimowym i do podgrzewania wody na cele socjalno bytowe, oraz do klimatyzacji w okresie letnim. W gospodarstwach prowadzących chów bydła mlecznego są to urządzenia stosowane do odzyskiwania ciepła mleka podczas pracy urządzeń schładzających i do podgrzewania wody, która jest niezbędna do mycia konwi i sprzętu udojowego.

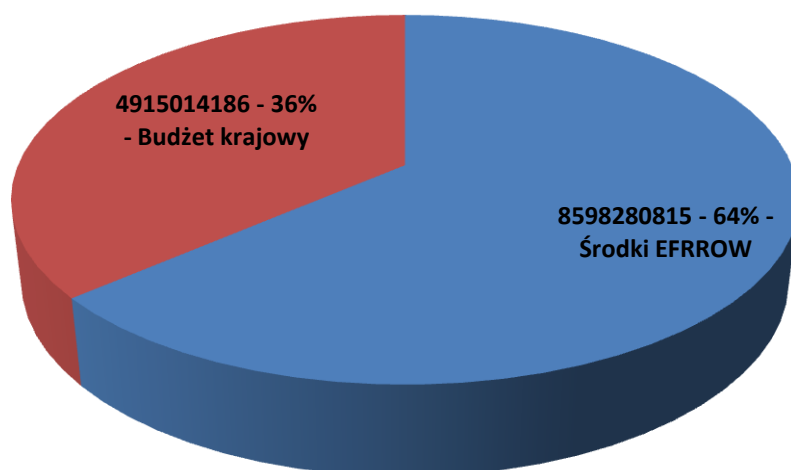
Głębokość zalegania wód geotermalnych w województwie, wynosząca od 1800 do 2200 m, nie sprzyja ich wykorzystaniu. Na mniejszych głębokościach występują wody niskotemperaturowe, których wykorzystanie do celów grzewczych wymaga wprowadzie użycia dodatkowych źródeł energii, ale to właśnie te zasoby energii geotermalnej są wykorzystywane w niskotemperaturowych układach pomp ciepłych.

W województwie pracuje kilkadziesiąt instalacji pomp ciepłych, którymi ogrzewane są głównie budynki jednorodzinne oraz budynki użyteczności publicznej. System grzewczy z pompą ciepłą może współpracować lub uzupełniać inne źródła ciepła (np. skojarzenie systemu z kolektorem słonecznym). Wysoki koszt instalacji pompy ciepła i związany z tym dość długi okres amortyzacji rekompensowany jest niskim kosztem eksploatacji w porównaniu z innymi źródłami ciepła.

Znaczenie wsparcia publicznego w rolnictwie dla opłacalności produkcji i ciągłości produkcji rolniczej

Budżet Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 to ponad 13,5 mld euro. W ramach Programu realizowanych będzie 15 działań obejmujących 35 poddziałań. PROW 2014-2020 określa strategię i zasady wykorzystania środków unijnych Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) dla rozwoju polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich.

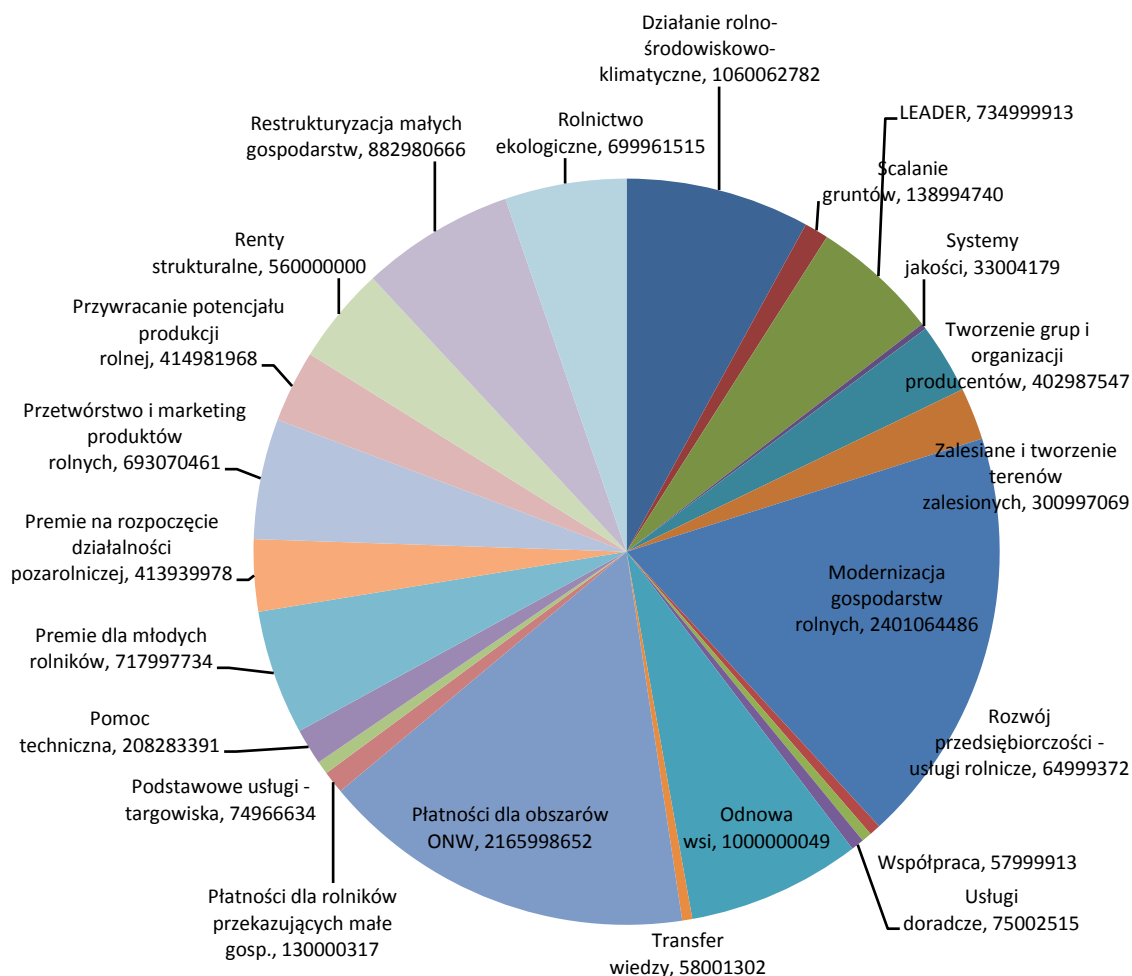
Wykres 88. Budżet PROW2014-2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ARiMR

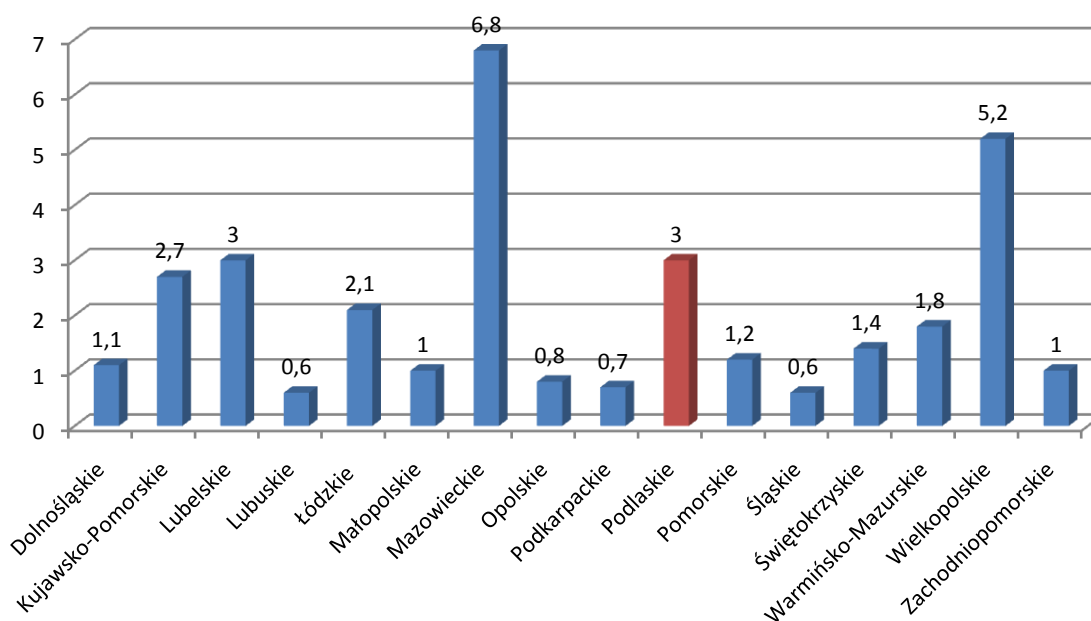
Europejskie programy pomocowe stały się w ostatnich latach impulsem do przemian w rolnictwie na obszarach wiejskich. Środki pomocy UE, które otrzymała polska wieś, rolnictwo zostały skierowane na inwestycje w gospodarstwach rolnych. Dzięki modernizacji swoich gospodarstw polscy rolnicy mogą skutecznie konkurować na krajowym i unijnym rynku z innymi farmerami z innych państw. Integracja Polski z UE przyniosła wzrost dochodów rolników. Polska jest wśród krajów UE, które najefektywniej wykorzystują fundusze europejskie. Polska od lat realizuje politykę zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich zgodnie z zasadami określonymi w programach UE. Polega ona na dostosowaniu warunków życia ludzi na obszarach wiejskich do wymagań współczesności przy uwzględnieniu konieczności wielokierunkowego i zrównoważonego rozwoju. Trzeba podkreślić, że taka polityka rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich stwarza nie tylko nowe szanse rozwoju społeczno-gospodarczego dla rolników i mieszkańców wsi, ale także pozwala na zapewnienie ochrony środowiska naturalnego i zachowania piękna krajobrazu wiejskiego.

Wykres 89. Środki finansowe ogółem na rzecz rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014-2020

Województwo podlaskie efektywnie wykorzystuje środki dostępne w ramach PROW 2014-2020 o czym świadczą ilości składanych wniosków do ARiMR. Województwo podlaskie znajduje się w czołówce Polski pod względem wykorzystania dostępnych środków.

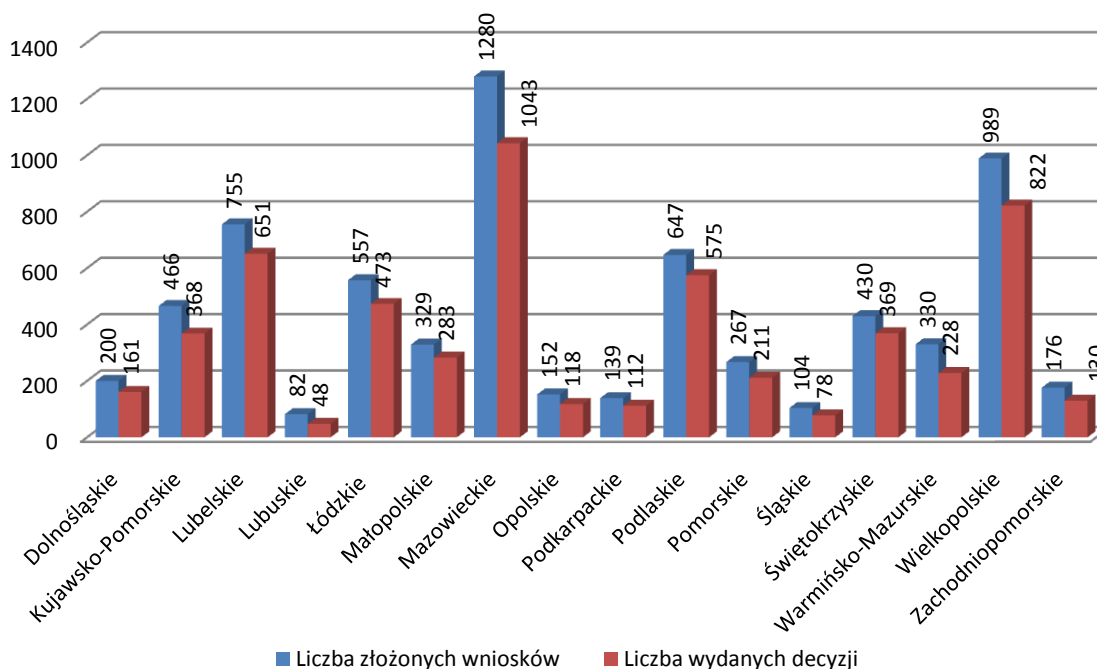
Wykres 90. Liczba złożonych wniosków w 2016 r. z operacji typu Modernizacja gospodarstw rolnych (w tys. zł)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ARiMR

Najwięcej wniosków o przyznanie pomocy złożono w województwie Mazowieckim, Województwo podlaskie klasyfikuje się na trzecim miejscu z ilością 3000 złożonych wniosków.

Wykres 91. Liczba złożonych wniosków i wydanych decyzji z operacji typu - Premie dla Młodych Rolników

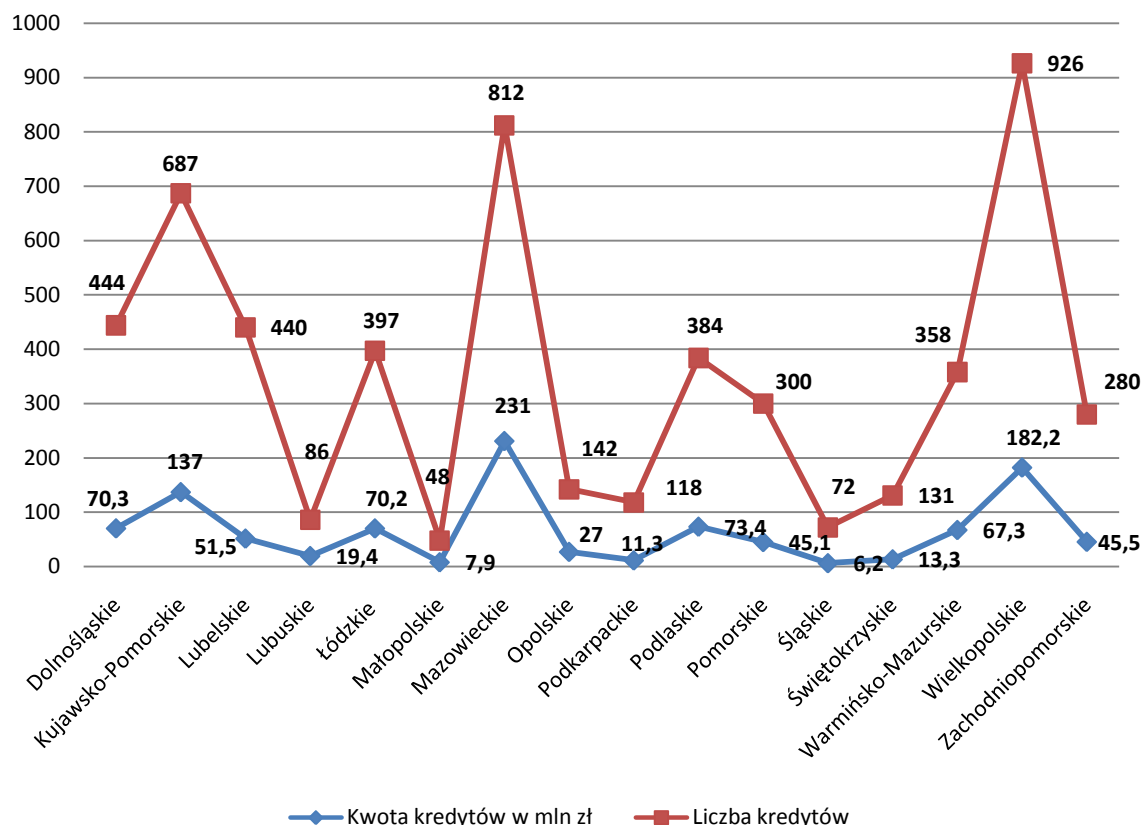

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ARiMR

W dniu złożenia wniosków o przyznanie pomocy około 57% młodych rolników nie osiągnęło 25 lat. Dominującym kierunkiem produkcji w gospodarstwach, którym przyznano pomoc były:

- uprawy polowe 36%
- produkcja mieszana (uprawy, hodowla) – 24%
- chów i hodowla krów mlecznych – 18%
- pozostałe – 22%

Wykres 92. Liczba i kwota preferencyjnych kredytów inwestycyjnych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ARiMR

W 2016 roku największe kwoty preferencyjnych kredytów inwestycyjnych przeznaczone zostały na:

- zakup gruntów rolnych – 505,5 mln (15,6 tys. ha)
- zakup, budowę, przebudowę i remont połączonych z modernizacją budynków – 276,4 mln zł (780,7 tys. m²)
- zakup maszyn lub urządzeń – 75,7 mln zł (10,6 tys. szt.)
- zakup ciągników – 42,9 mln zł (254 szt.)
- zakup kompletnych linii technologicznych – 31,3 mln zł (79 szt.)
- szklarnie i tunele foliowe – 31,0 mln zł (150,2 tys. m²)
- zakup kombajnów – 12,8 mln zł (28 szt.).

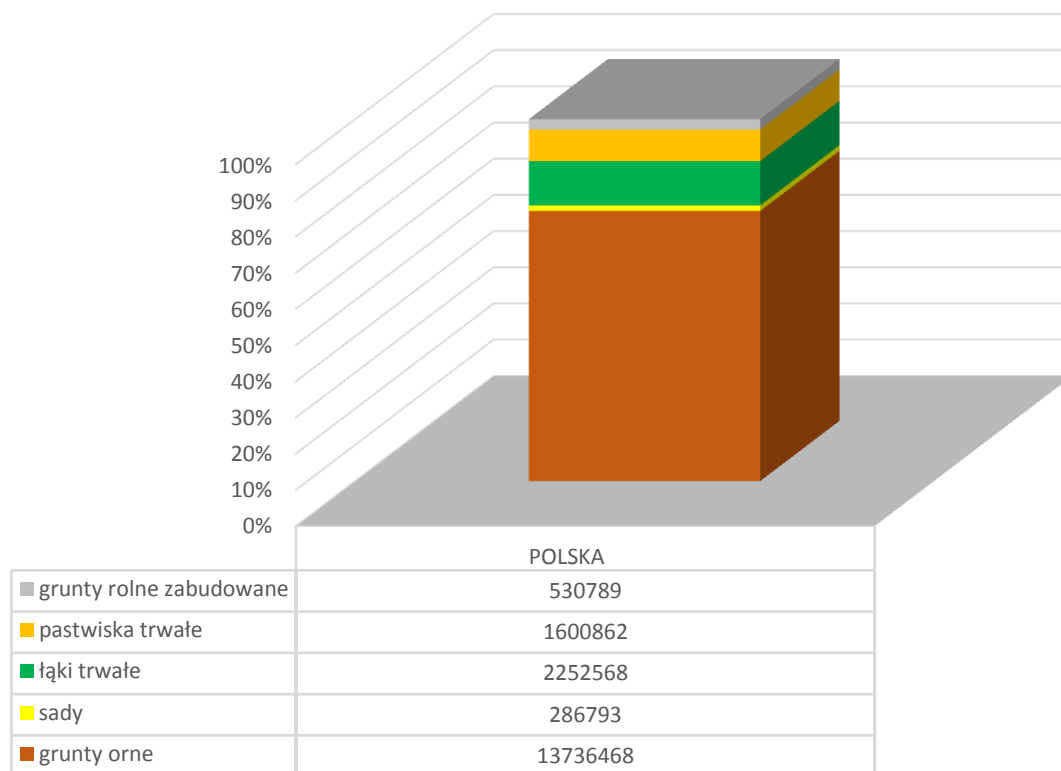
W 2016 roku największą popularnością wśród rolników cieszyły się kredyty inwestycyjne na zakup użytków rolnych. Rolnicy skorzystali z 2647 kredytów z linii Z, z czego 98,5 % kredytów miało na celu powiększenie istniejącego gospodarstwa rolnego, a 1,5% utworzenie nowego gospodarstwa. Korzystając z kredytów z linii Z rolnicy zakupili 21,1 tys. ha użytków.

1.3.5. Rola rolnictwa w kształtowaniu wzrostu gospodarczego województwa i kraju

Rolnictwo, to jedna z najstarszych i podstawowych dziedzin gospodarki, której głównym celem jest dostarczenie człowiekowi żywności do bezpośredniej konsumpcji lub po przetworzeniu w zakładach przemysłu spożywczego, ponadto produkowanie surowców przemysłowych (np. włókna roślinnego i zwierzęcego, skór surowych, używek) w celu zaspokojenia innych (nieżywnościowych) potrzeb człowieka. Dlatego odgrywa dużą rolę w rozwoju społecznym i gospodarczym obszarów wiejskich. Gospodarując na ponad połowie ogólnej powierzchni kraju rolnictwo wyznacza główne funkcje i kierunki użytkowania ziemi oraz kształtuje środowisko przyrodnicze i krajobraz. Obecnie obserwujemy w Polsce modernizację i specjalizację produkcji rolnej. Nowoczesne rolnictwo produkujące często metodami „przemysłowymi”, przynosi dużo większe korzyści ekonomiczne niż rolnictwo tradycyjne 1.

(https://www.igipz.pan.pl/tl_files/igipz/ZGWiRL/ARP/01.Znaczenie%20rolnictwa%20w%20gospodarce%20Polski.pdf).

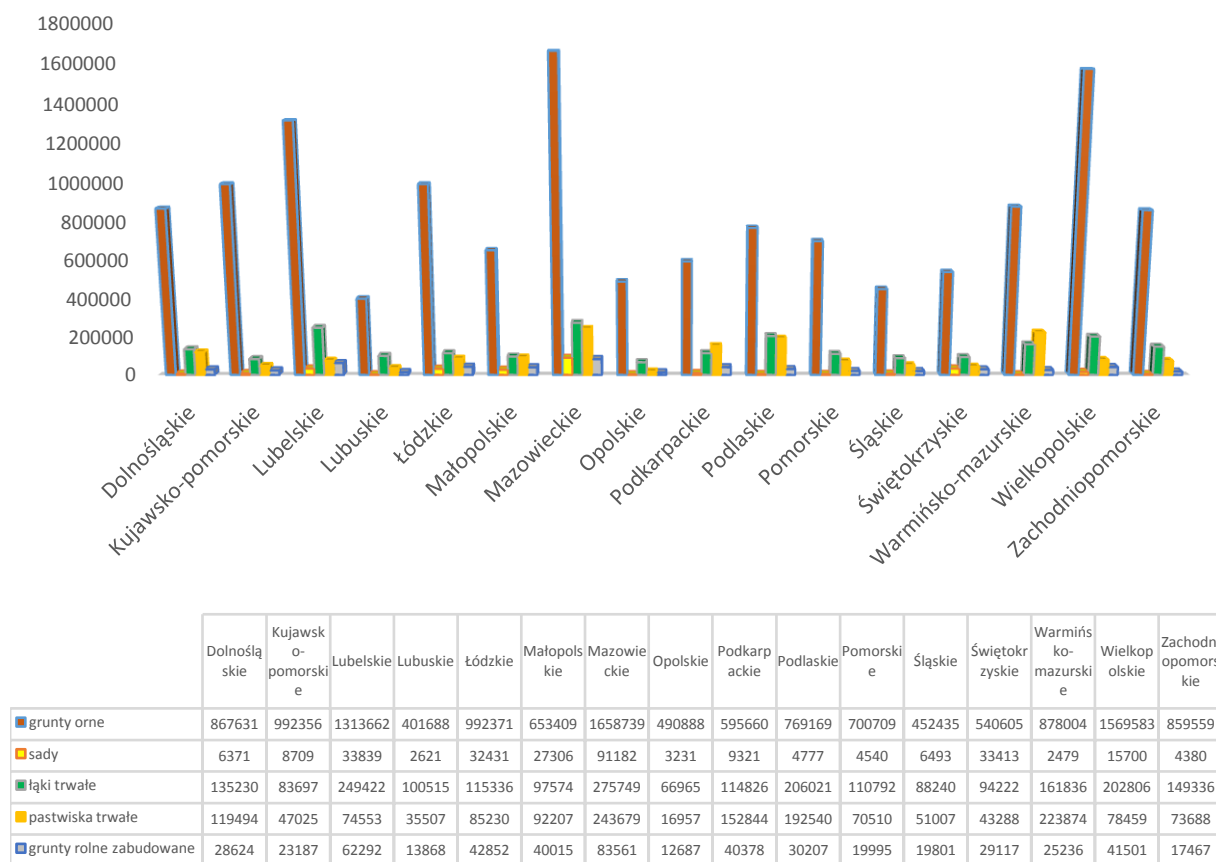
Wykres 93. Powierzchnia kraju wg kierunków wykorzystania [w ha]

Dane GUS

Rozpatrując powyższy wykres należy stwierdzić, że największą część Polski zajmują grunty rolne, stanowiące 13 736 468 ha powierzchni kraju, na drugim miejscu znajdują się łąki trwałe stanowiące 2 252 568 ha powierzchni kraju, natomiast na trzecim miejscu są pastwiska trwałe, zajmujące 1 600 862 ha. To pozwala wysunąć wniosek, że Polska posiada znaczne możliwości do rozwoju rolnictwa przy dobrym wykorzystaniu arealów i nowych technologii produkcji.

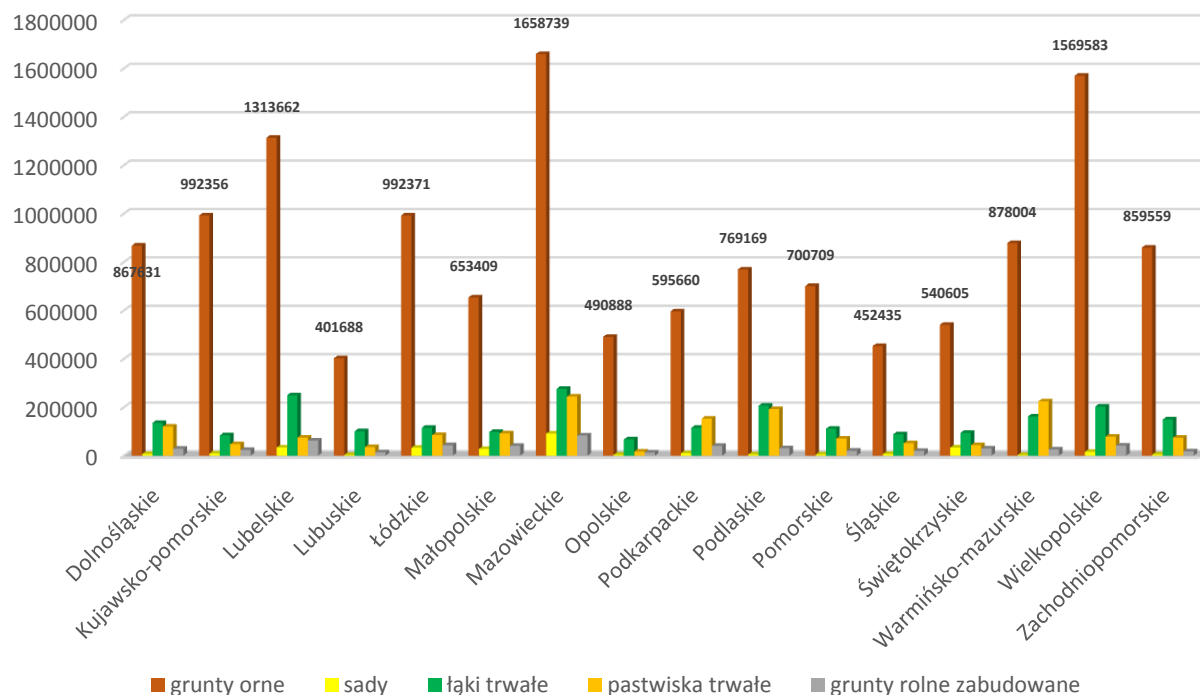
Wykres 94. Powierzchnia geodezyjna kraju w podziale na województwa wg kierunków wykorzystania w 2016 r. [w ha]

Dane GUS

Województwo podlaskie to obszar, którego dominującą funkcją gospodarczą jest rolnictwo. Obszar ten jest silnie zróżnicowany pod względem przyrodniczym, społeczno-ekonomicznym, historycznym, etnicznym i kulturowym. Jego specyfiką są mniej korzystne warunki przyrodnicze do prowadzenia produkcji rolniczej niż w wielu innych regionach kraju, a także ogólnie duży, choć nierównomiernie rozłożony przestrzennie udział obszarów przyrodniczo cennych i chronionych oraz o wybitnych walorach turystyczno-rekreacyjnych². (Barbara Roszkowska-Mądra, Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej nr 107, 2014:103).

Wykres 95. Powierzchnia województwa podlaskiego wg kierunków wykorzystania w 2016 r. [w ha]

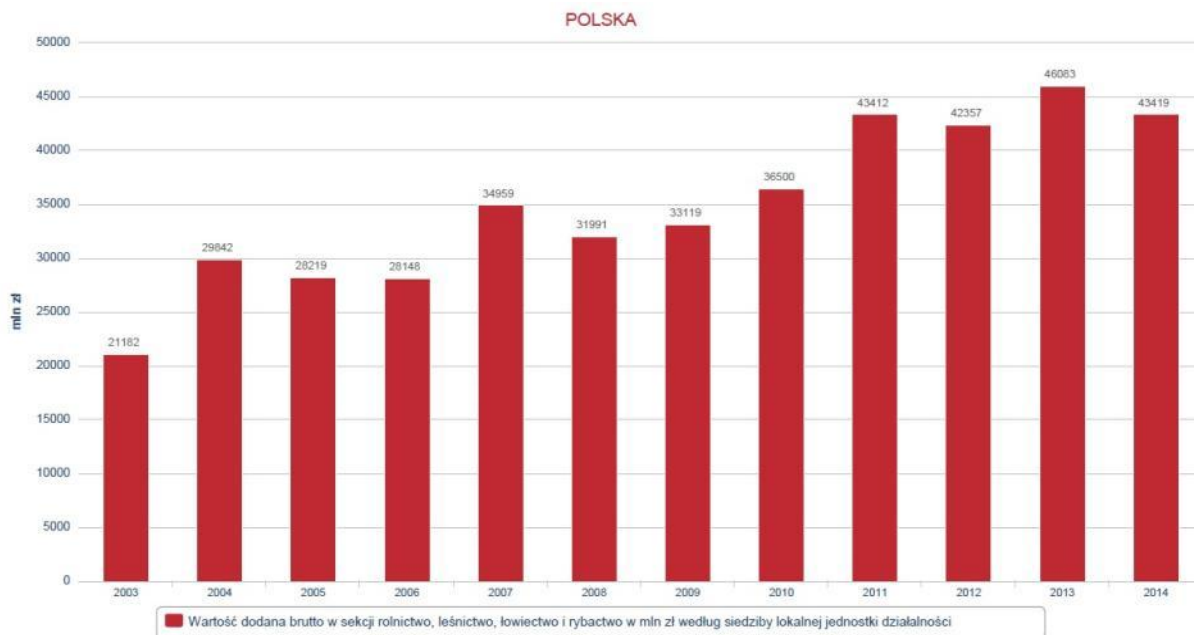
Dane GUS

Kierunki wykorzystania powierzchni wyglądają identycznie jak w przypadku całego kraju. Najwięcej powierzchni zajmują grunty orne stanowiące 769 169 ha powierzchni województwa, w dalszej kolejności są łąki trwałe – 206 021 ha, pastwiska trwałe 192 540 ha, sady – 4 777 ha.

Udział w PKB

Rolnictwo jest ważnym sektorem polskiej gospodarki, dlatego mając tą świadomość ciągle się doskonali. Na uniwersytetach rolniczych i ośrodkach badawczych wciąż rozwijane są nowe technologie produkcji i hodowli pozwalające uzyskać jak największą ilość plonów i zmaksymalizować zyski w sektorze rolniczym. Dlatego też w rolnictwie pojawiają się najnowocześniejsze technologie, poza tym mamy żywność wysokiej klasy, której marka jest rozpoznawalna w świecie, stąd udział sektora rolno-spożywczego w polskim PKB wciąż rośnie. Sektor rolno-spożywczy jest konkurencyjny już nie tylko w skali europejskiej, ale i światowej. Wytwarzane przez niego produkty są wysyłane na zagraniczne rynki, a miejsca pracy i dochody zostają w Polsce. Znajduje to potwierdzenie przede wszystkim w tworzeniu produktu krajowego brutto (tabela 50, i wykres 96). Pokazane dane pozwalają na ukazanie pozycji rolnictwa w PKB latach 2003-2014.

Wykres 96. Wartość dodana brutto w sekcji rolnictwo, leśnictwo i rybactwo w mln zł

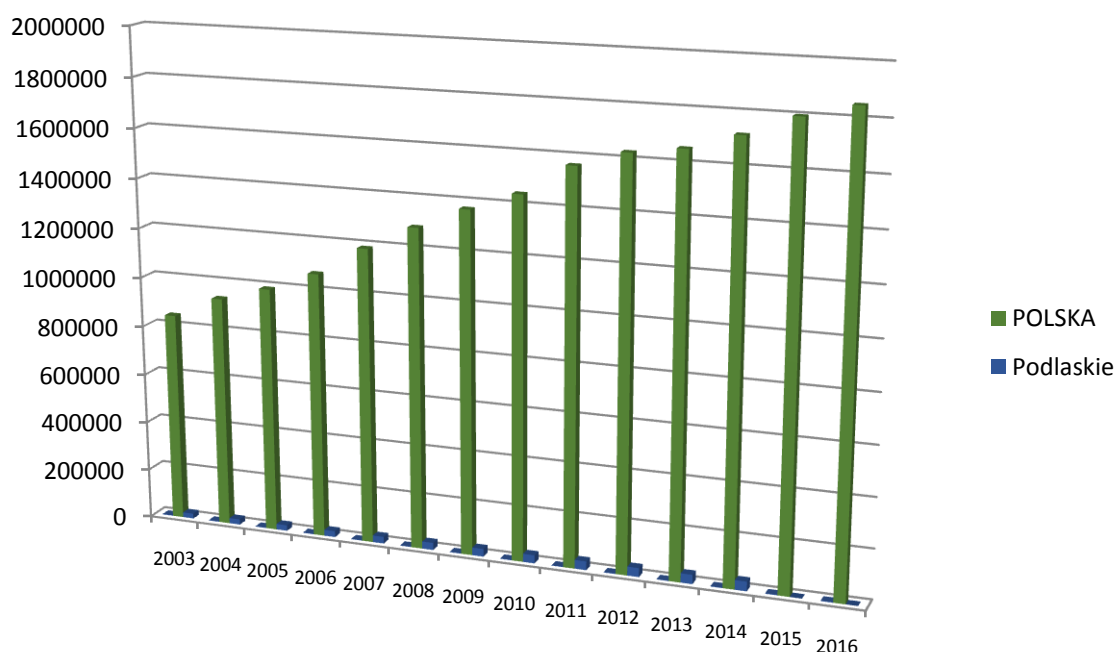

Opracowanie własne na podstawie danych systemu Strateg na dzień: 30.9.2017

Tabela 50. Dynamika PKB w latach 2003-2016

Rok	Polska	Województwo podlaskie
2003	845 930	20 121
2004	933 062	21 695
2005	990 468	23 029
2006	1 069 824	24 405
2007	1 187 605	27 609
2008	1 286 069	29 321
2009	1 372 208	31 508
2010	1 445 297	32 975
2011	1 566 813	35 665
2012	1 629 392	36 337
2013	1 656 842	37 536
2014	1 719 704	38 605
2015	1 799 321	-
2016	1 851 171	-

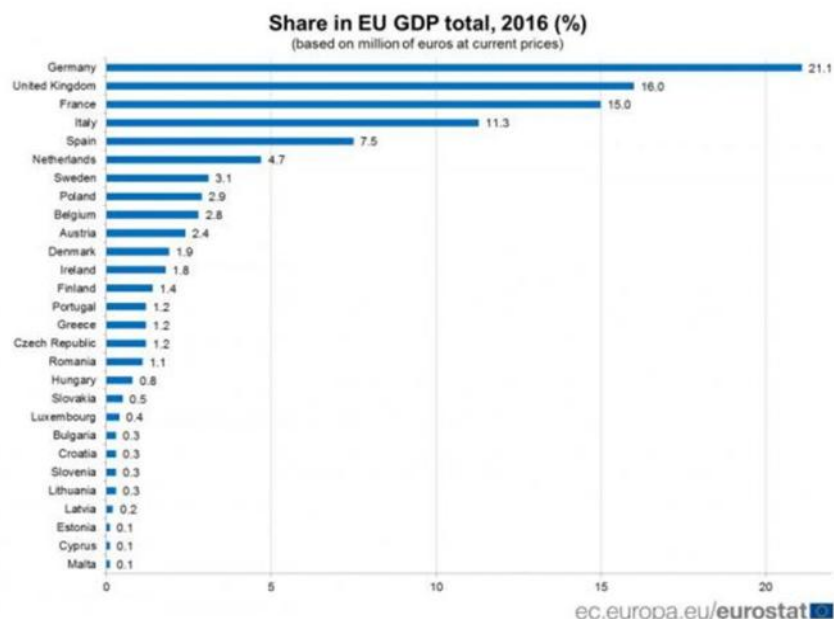
Wykres 97. Dynamika zmian PKB województwa podlaskiego w latach 2003-2016 w odniesieniu do PKB Polski

Na wykresie 5 przedstawiono dynamikę zmian PKB Polski w odniesieniu do województwa podlaskiego. W przeciągu ostatnich 13 lat widoczny jest wzrost PKB kraju o 120% natomiast udział w tworzeniu PKB przez województwo podlaskie wzrósł o 90%. Znaczącą wartość tego wzrostu stanowi udział rolnictwa w produkcji globalnej gospodarki narodowej. W krajach rozwijających się do jakich należy Polska, obserwuje się trend do zmniejszania udziału rolnictwa w tworzeniu PKB danego kraju. Zjawisko to jest widoczne na podstawie porównania udziału województwa podlaskiego w tworzeniu PKB kraju. Pomimo faktu że zarówno PKB Polski jak i udział województwa podlaskiego w tworzeniu PKB rośnie, to jednak dystans pomiędzy całkowitą wartością PKB a udziałem regionów rolniczych w tworzeniu PKB zwiększa się. Proces ten świadczy o tym, że gospodarka narodowa rozwija się równomiernie jednak postępujący rozwój rolnictwa nie zwiększa udziału w PKB. Inne gałęzie gospodarki narodowej rozwijają się także i to one warunkują w znacznej mierze rozwój PKB. Rolnictwo dzięki procesom mechanizacji, intensyfikacji i chemizacji zmienia się w kierunku pożądanym przez dzisiejsze zapotrzebowanie na żywność jednak nie jest w stanie zwiększać swojego udziału w tworzeniu PKB. Przyjmuje się, że jest to naturalne zjawisko występujące w krajach rozwijających się.

Reasumując w państwach rozwijających się, do jakich należy Polska, gdzie gospodarka nie odgrywa głównej roli w kształtowaniu wzrostu PKB kraju, rolnictwo ma szansę odgrywać ważną rolę ze względu na swoją specyfikę.

Wykres 98. Udział PKB państw członkowskich w PKB Unii Europejskiej.

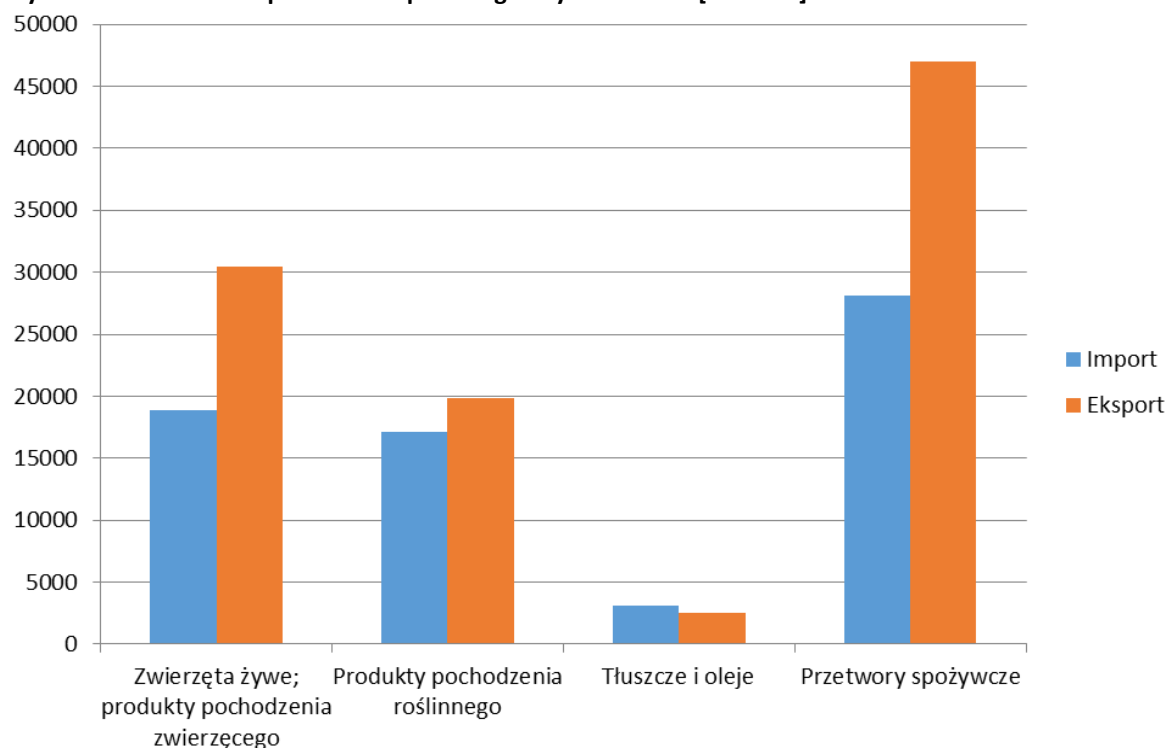

Udział rolnictwa w wymianie handlowej

Podlasie swoją wymianę handlową opierają głównie na współpracy z sąsiadami. Analiza wymiany handlowej Polski na przestrzeni lat 2000 – 2016 wskazuje na znaczący wzrost obserwowany zarówno w eksporcie jak i imporcie. Wskaźniki Narodowego Banku Polskiego oraz Głównego Urzędu Statystycznego w ujęciu płatniczym i rzeczowym wskazują, że w omawianym okresie nastąpił wzrost w granicach 3,6 – 5,6. Na kształtowanie PKB wpływ ma wymiana handlowa czyli zależność pomiędzy importem a eksportem. Polską produkcję rolną charakteryzuje wysoka jakość do ceny ich wytworzenia. Ponadto ze względu na stosunkowo niskie zużycie nawozów sztucznych przy produkcji polskie rolnictwo jest konkurencyjne ze względu na kwestie ekologiczne oraz smakowe i jakościowe. Stwarza to potencjalne możliwości wykorzystania tych faktów do wzrostu eksportu produktów rolnych. Obecna struktura produkcji rolnej zapewnia wzrost wymiany handlowej co jest widoczne we wzroście cen produktów mlecznych jak również żywca w III kwartale br.

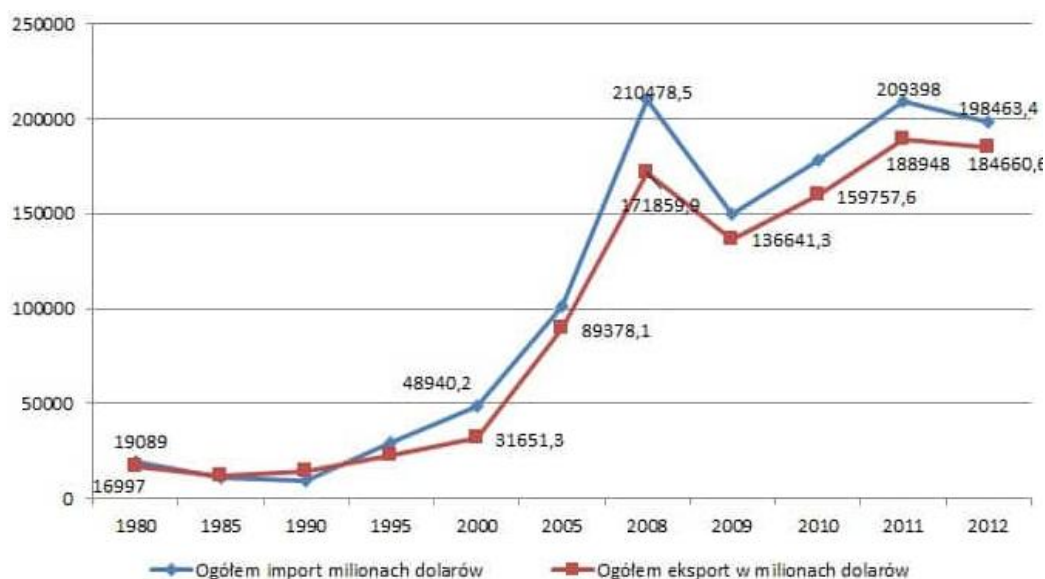
Mniej więcej od 1995 r. Polska notuje ujemne saldo obrotów handlowych. Oznacza to, że import przewyższa eksport. Biorąc jednak pod uwagę udział rolnictwa w handlu międzynarodowym Polski (wykres 7) sytuacja przedstawia się odwrotnie – więcej towarów jest eksportowana niż importowana. Widać zatem, że polska żywność jest znaczącym dla Polski towarem eksportowym i ma duże szanse na dalszy rozwój.

Wykres 98. Stosunek importu do eksportu wg danych z 2015 r. [w mln zł]

Dane GUS

Wykres 99. Stosunek importu do eksportu w latach 1980-2012 ogółem [w mln zł]

Liczba miejsc pracy

Zmiany w gospodarce wymuszają wykorzystywanie w coraz większym stopniu nowych technologii oraz zmiany sposobu wytwarzania i sprzedaży dóbr wysokiej jakości. Rolnictwo musi podążać za tymi trendami i również modernizować się w celu poprawy jakości, wydajności i nakładów inwestycyjnych. Globalne zmiany w rolnictwie mogą jednak powodować ubytek miejsc pracy ze względu na zwiększoną mechanizację i modernizację a z drugiej na specjalizację gałęzi produkcji rolnej. Analiza zatrudnionych w rolnictwie od momentu akcesji do Unii Europejskiej wskazuje, że liczba ta wzrosła o ok. 10% jednakże ostatnie lata pokazują, że liczba ta utrzymuje się na stałym

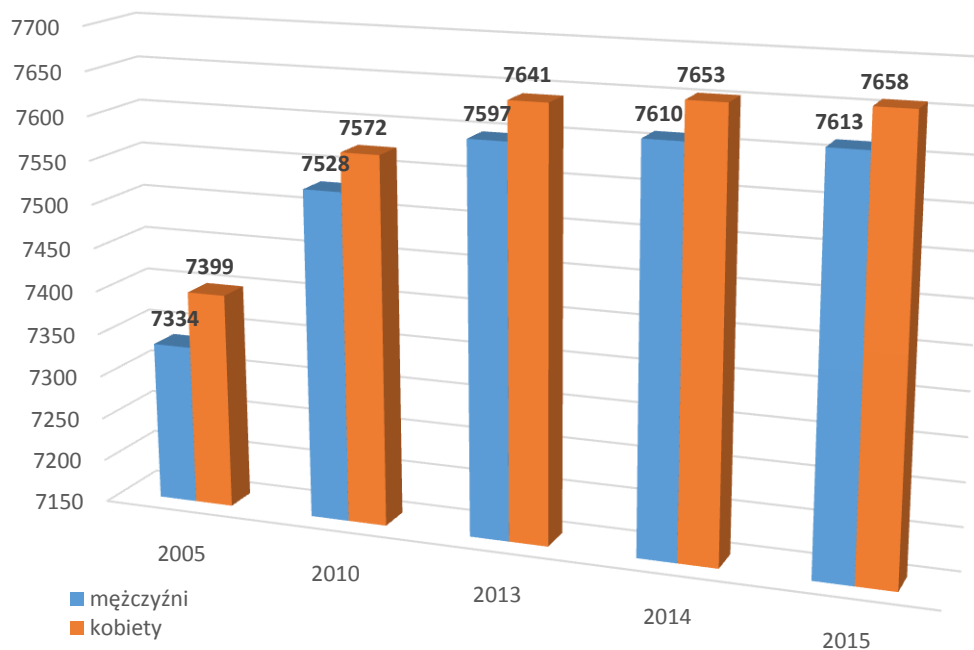
poziomie ok. 233 tys. osób. Prognozy jednak nie są tak optymistyczne i przewidują, że liczba ta będzie spadać.

Dynamika tych wartości

Reasumując należy stwierdzić, że pomimo tego, iż rolnictwo nie ma dużego udziału w PKB Polski to jednak przed rolnictwem ze względu na polską specyfikę rysują się dobre perspektywy. Istotne jest jednak inwestowanie w odpowiednie obszary rolnictwa obejmujące m.in. referencyjne wspieranie powstawania nowych gospodarstw rolnych oraz wspieranie istniejących. Wsparcie nie może jednak polegać tylko na dofinansowywaniu modernizacji czy dopłat ze środków Unii Europejskiej. Należy również większy nacisk położyć na rozwój grup producenckich, rolniczy system ubezpieczeń i emerytur oraz zwolnienia fiskalne.

Udział w PKB

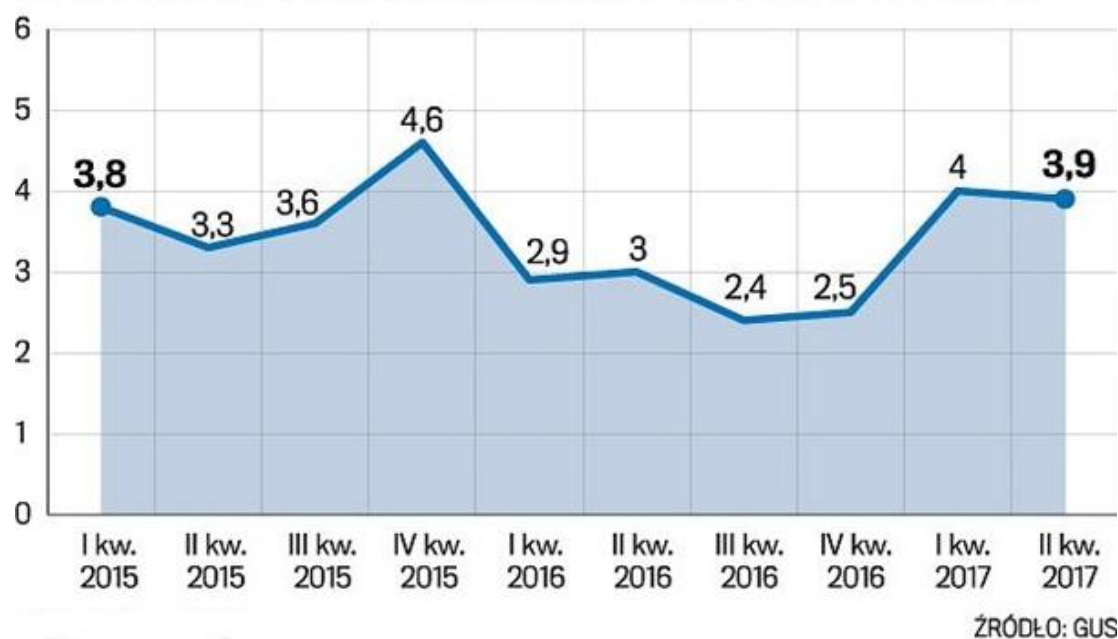
Wykres 100. Ludność Polski pracująca w rolnictwie wg płci na przełomie 2005 - 2015 [w tys.]

Rolnicy zachęcani dotacjami unijnymi inwestują w rozwój swoich gospodarstw, sięgają po nowe technologie w celu usprawnienia i intensyfikowania swojej produkcji. Obecnie w województwie podlaskim jest najwięcej gospodarstw rolnych o powierzchni 5-15 ha. W roku 2015 pracujących w rolnictwie w województwie podlaskim było 124 428 tys. ludzi, co dało w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych 11,8 osób.

Rolnictwo, jako stały i nieodłączny składnik gospodarki bierze czynny udział w kształtowaniu wzrostu gospodarczego, poprzez wzrost produkcji rolnej. Jednak, aby wzrost produkcji rolnej był możliwy trzeba przede wszystkim skupić się na jak najlepszym wykorzystaniu potencjału danego województwa. W obecnych czasach najkorzystniej na uprawach czy hodowli zwierząt wychodzą duże zintegrowane przedsiębiorstwa, bowiem mogą one liczyć na duże zniżki u producentów pasz czy nawozów zgodnie z zasadą, że większy może więcej.

Wykres 101. Wzrost gospodarczy w Polsce [%]

Uwarunkowania zewnętrzne województwa podlaskiego

Czynniki społeczne

- zachowanie konsumentów na rynku

Nowoczesne trendy społeczne muszą stać się motorem rozwoju polskiego rolnictwa. Bardzo ważne, aby modę na zdrową, smaczną polską żywność, przekuć w trend, aby było to trwałe i rozszerzające się na całą populację zjawisko.

Konieczne jest prowadzenie nowego sposobu narracji dla polskiego rolnictwa. Celem takiego komunikowania jest połączenie świetnego jakościowo polskiego surowca z nowoczesnymi i innowacyjnymi technologiami produkcji oraz coraz doskonalszymi systemami kontroli jakości spowodują, że polska żywność śmiało będzie mogła wkroczyć na światowe rynki zbytu.

Polskie produkty rolno spożywcze należy promowane pod jednym wspólnym znakiem, hasłem „Polska smakuje”. Nowe podejście i zespolenie inicjatyw z zakresu działań informacyjno-promocyjnych powinny mieć wspólny mianownik „wspólna marka polskiego rolnictwa”.

Wysiłki marketingowe powinny być skoncentrowane na pobudzeniu u konsumentów reakcji rozpoznania i kojarzenia tych produktów z Polską, a co za tym idzie, z doskonałą jakością i konkurencyjną ceną. Najważniejszą i najcenniejszą z punktu widzenia marketingu rolniczego grupą konsumentów są tzw. innowatorzy. Są to osoby mocno związane z daną marką na dobre i złe. Mówią głośno i chętnie o aktywności firmy. Sprzyja temu rozwój mediów społecznościowych, dzięki temu informacje o produktach czy o konkretnych działaniach błyskawicznie się rozprzestrzeniają. Ta forma przekazu ma obecnie największe przełożenie na wzrost sprzedaży, coraz więcej aktywności przenosi się do internetu, telewizję coraz częściej ogląda się w internecie.

Trendy na których warto oprzeć działania w ramach promocji polskiego rolnictwa.

- patriotyzm konsumencki

Coraz więcej Polaków deklaruje, że polskość marki zachęca ich do zakupu danego produktu, (w 2017 roku już 7 na 10 badanych). Artykuły rolno-spożywcze to kategoria, dla której polskie pochodzenie jest szczególnie istotne (60%). Klienci nie zawsze potrafią zidentyfikować polską markę, niewielki procent korzysta ze specjalnej aplikacji do tego stworzonej. Bardzo istotne i ważne jest informowanie na opakowaniach o polskim pochodzeniu marki co zachęca najczęściej do zakupu produktu. Świadczy to tym, że Polacy świadomie i dojrzałe podejmują decyzje zakupowe. Coraz większa ilość kupujących sprawdza czy produkt został wyprodukowany w Polsce.

- zdrowy tryb życia (sport, dieta)

Zdrowy styl życia to sposób życia, który ma na celu zapewnić optymalne zdrowie oraz zminimalizować ryzyko zachorowań na choroby określanych mianem społecznych. Najważniejszym elementem zdrowego trybu życia jest odpowiednio zbilansowana dieta, ważnym elementem jest też sen, podczas którego organizm regeneruje się, a mózg odpoczywa. Aktywność fizyczna zapobiega nadwadze, wzmacnia serce, układ krwionośny i poprawia pracę mózgu.

- wzrost turystyki krajowej

Turystyka jest sektorem usług, który odpowiednio pokierowany staje się istotnym elementem polskiej gospodarki, czynnikiem zwiększającym zatrudnienie. Na terenach wiejskich odpowiednikiem turystyki jest agroturystyka tj: wypoczynek w gospodarstwach rolnych. Rozwój turystyki i agroturystyki jest uwarunkowany następującymi czynnikami.

- odpowiednia infrastruktura (drogi, hotele, gospodarstwa agroturystyczne)
- zabytki architektoniczne
- baza kulturalna
- miejsca o walorach przyrodniczych i krajobrazowych
- położenie w centrum Europy
- połączenia lotnicze

Czynniki blokujące napływ turystów do Polski to:

- za mała promocja regionów turystycznych polski,
- uboga oferta dla turystów.
- większa rola emocji w procesach zakupowych

W dzisiejszych czasach bardzo ważne staje się aby marka jaką jest „polska żywność” miała zbudowaną strategię uwzględniającą zmiany społeczne, kulturowe i cywilizacyjne. Znaczące staje się oddziaływanie na emocje narzędziami, które budują zaangażowanie konsumenta w działanie marki. Odpowiednie wykorzystanie oddziaływania na zmysły może prowadzić do lepszego, głębszego doświadczenia marki i na stałe przekonać do niej kupującego. Marki nie sprzedają wyłącznie produktów, ale dążą do zapewnienia klientowi jak najliczniejszych pozytywnych doświadczeń, odwołujących się do emocji.

Ekologia

Zadaniem rolnictwa ekologicznego jest nie tylko produkcja wysokojakościowej żywności przy jednoczesnym zrównoważeniu środowiska przyrodniczego, zapewnieniu dobrostanu zwierząt oraz dbałość o prowadzone uprawy. Ekologiczne metody produkcji nie powinny obciążać środowiska naturalnego bardziej niż naturalne ekosystemy, powinny być niezależne od nakładów zewnętrznych oraz powinny umożliwić zachowanie oraz rozwój rolnictwa i wsi.

Do głównych celów rolnictwa ekologicznego należą:

- produkcja żywności o możliwie największej jakości, która pomaga człowiekowi utrzymać zdrowie przy jednoczesnym utrzymaniu jakości użytkowej gleby.
- prowadzenie upraw w zgodzie z prawami przyrody.
- traktowanie gospodarstwa jako żywego gospodarstwa.
- ożywienie biologiczne gleby.
- naturalna ochrona roślin przed szkodnikami i chorobami.
- obecność zwierząt w gospodarstwie.

1.3.6.Przetwórstwo rolno spożywcze i pozostała działalność gospodarcza związana z rolnictwem

Rodzaje działalności związanej z rolnictwem i jego miejsce w strukturze produkcji w województwie wpływ na zatrudnienie

1. Działalność rolnicza(nie objęta ustawą o swobodzie działalności gospodarczej):

- działalność wytwórcza w rolnictwie w zakresie upraw rolnych oraz chowu i hodowli zwierząt, ogrodnictwa, warzywnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego,
- działalność agroturystyczna, polegająca na wynajmowaniu przez rolników pokoi, sprzedaży posiłków domowych i świadczenia w gospodarstwach rolnych innych usług związanych z pobytem turystów,

- działalność obejmująca wyrób wina przez producentów będących rolnikami, którzy wyrabiają mniej niż 100 hektolitrów wina w ciągu roku gospodarczego.

2. Inne działalności związane z rolnictwem

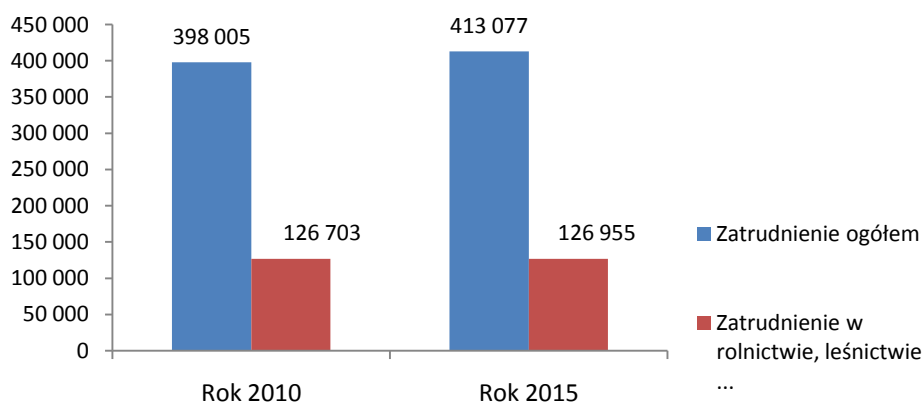
- Przetwórstwo rolno-spożywcze
- Usługi rolnicze
- Produkcja maszyn i narzędzi rolniczych
- Handel
- Turystyka wiejska, usługi i rzemiosło tradycyjne związane z obsługą ruchu turystycznego,
- Usługi bankowe, prawne, doradztwo
- Usługi dla ludności wiejskiej
- Wytwarzanie agroenergii, brykietu z biomasy.
- Pozyskiwanie dziko rosnących produktów leśnych z wyłączeniem drewna

Wpływ rolnictwa na zatrudnienie w województwie podlaskim

Rolnictwo odgrywa ważną rolę w gospodarce województwa podlaskiego. Wynika to między innymi z niskiego poziomu industrializacji regionu, jak również historycznych uwarunkowań związanych przede wszystkim z dominacją rolnictwa rodzinnego w strukturze własności. O znaczeniu tej branży w podlaskiej gospodarce świadczą między innymi: wysoki (choć spadający systematycznie w ostatnich latach) udział pracujących w rolnictwie w strukturze zatrudnienia mieszkańców regionu, jak też wysoki – w porównaniu do innych województw – udział wartości dodanej brutto z działalności rolniczej. Województwo podlaskie (a także podkarpackie, lubelskie i świętokrzyskie) cechuje najwyższy odsetek pracujących w sektorze rolnictwa wśród ogółu pracujących w regionie. Dane GUS z 2015 mówią, że blisko co trzeci pracujący (30,73%) na Podlasiu pracował właśnie w analizowanym sektorze. Należy podkreślić, że na przestrzeni ostatnich 10 lat następuje jednak wyraźny spadek liczby pracujących w podlaskim rolnictwie. W 2002 r. udział zatrudnionych w rolnictwie w ogólnej liczbie pracujących w regionie sięgał 42,8%. Ten zauważalny spadek liczby pracujących w rolnictwie wynika to z tego, że coraz więcej ludności mieszkającej na wsi znajduje zatrudnienie w innych działach gospodarki

Zatrudnienie w rolnictwie, leśnictwie i rybołówstwie (klasyfikacja GUS) w województwie podlaskim stanowi 30,7% zatrudnionych ogółem. W wartościach bezwzględnych w ciągu ostatnich 5 lat praktycznie jest niezmienna (zwiększenie o 253 osoby). Natomiast udział zatrudnionych w rolnictwie do ogółu zatrudnionych ma lekką tendencję spadkową.

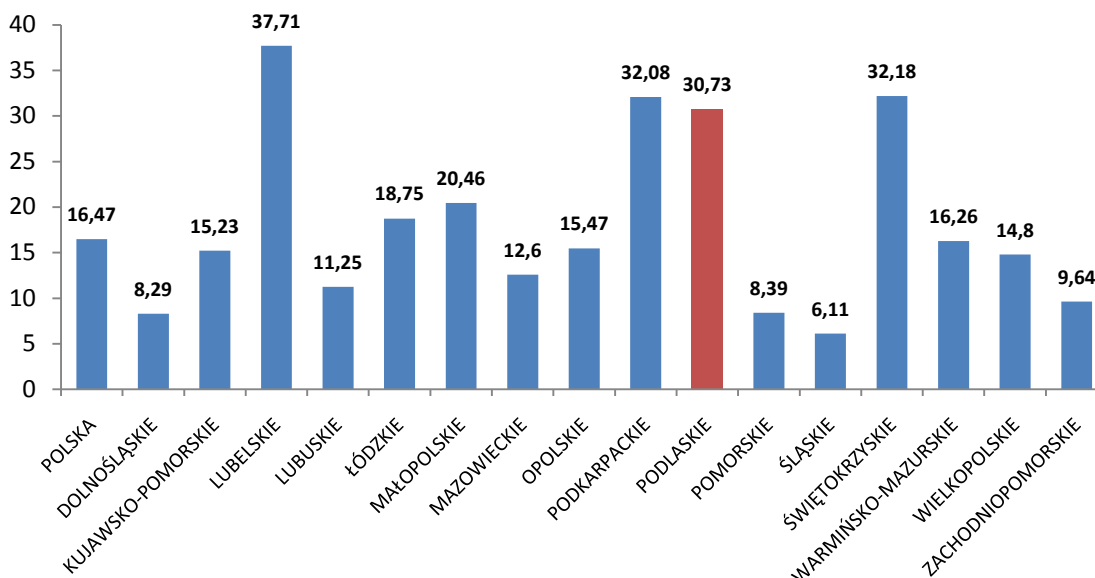
Wykres 102. Zatrudnienie w województwie podlaskim w roku 2010 i 2015, ogółem i w rolnictwie, leśnictwie.

Źródło: dane GUS, opracowanie własne

W skali kraju średnie zatrudnienie w rolnictwie wynosi 16,47%, a podlaskie z udziałem zatrudnionych w rolnictwie na poziomie 30,73% znajduje się wśród czterech województw o najwyższym wskaźniku. Należy pamiętać, że ujęci tu są również pracujący we własnych gospodarstwach rolnych.

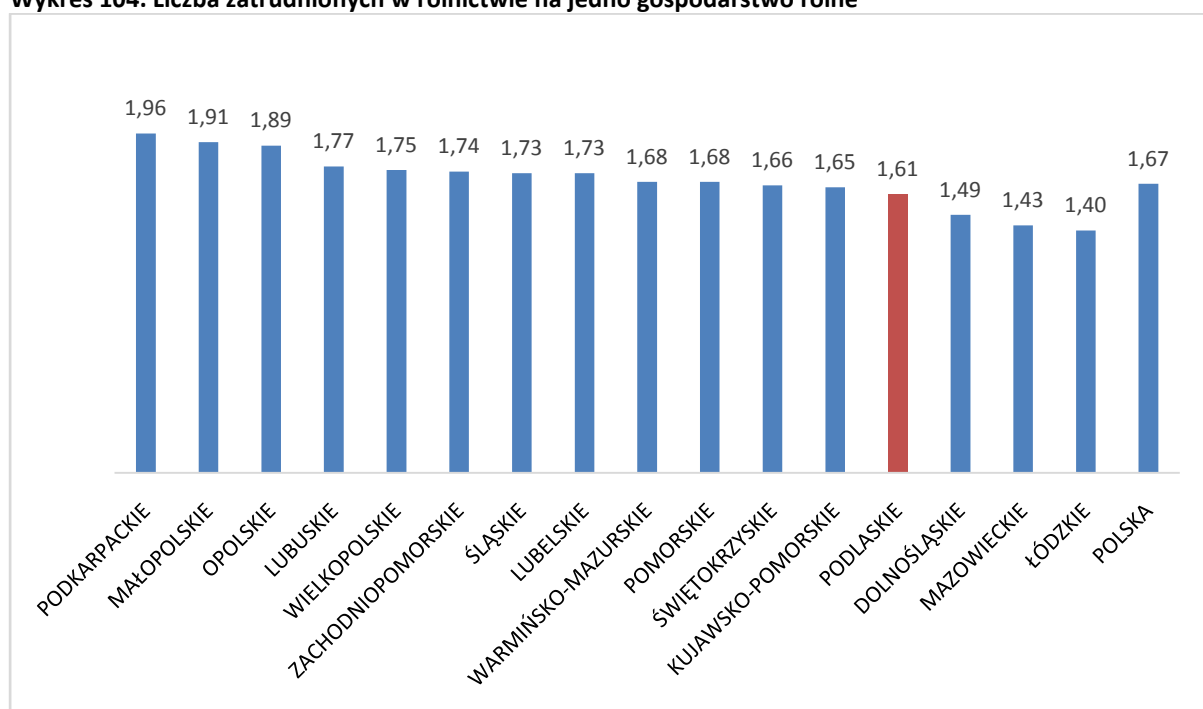
Wykres 103. Zatrudnieni w rolnictwie do zatrudnionych ogółem w % w układzie województw w roku 2015

Źródło: dane GUS, opracowanie własne

Biorąc pod uwagę, że w województwie jest ok 79,1 tys. gospodarstw rolnych (dane GUS za 2013 rok) średnio na jedno gospodarstwo przypada 1,6 osoby.

Wykres 104. Liczba zatrudnionych w rolnictwie na jedno gospodarstwo rolne

Źródło: dane GUS, opracowanie własne

Zmniejszające się zatrudnienie powoduje już odczuwalny brak rąk do pracy szczególnie w dziedzinach pracochłonnych (rolnictwo ekologiczne, warzywnictwo, przetwórstwo na poziomie gospodarstwa). Prawdopodobnie tendencja ta w przyszłości będzie się pogłębiać

Najwięksi pracodawcy i zakłady przetwórcze rolno-spożywcze lub związane z rolnictwem

W województwie podlaskim dominują małe zakłady pracy zatrudniające do 9 pracowników (w tym samozatrudnienie). Stanowią one ponad 96% wszystkich zakładów. Natomiast zatrudniających powyżej 250 pracowników jest tylko 90 (0,09%).

Tabela 51. Liczba podmiotów gospodarczych i ich wielkość

Lp.	Nazwa	Liczba zakładów i poziom zatrudnienia					
		ogółem	0 - 9	10 - 49	50 - 249	250 - 999	1000 i więcej
PODLASKIE		99 956	96 097	3 049	720	72	18
w tym w powiatach							
1	augustowskim	4 256	4 099	132	22	2	1
2	białostockim	12 594	12 131	389	69	5	0
3	bielskim	3 827	3 662	124	36	5	0
4	grajewskim	3 105	2 971	110	23	0	1
5	hajnowskim	2 959	2 818	108	32	1	0
6	kolneńskim	2 432	2 337	83	12	0	0
7	łomżyńskim	3 011	2 909	86	15	1	0
8	monieckim	2 392	2 307	68	15	2	0
9	sejneńskim	1 267	1 212	48	6	1	0
10	siemiatyckim	2 777	2 641	115	18	3	0
11	sokólskim	3 924	3 742	147	32	3	0
12	suwalskim	1 973	1 906	58	9	0	0
13	wysokomazowieckim	4 100	3 959	117	22	1	1
14	zambrowskim	3 292	3 174	93	21	4	0

Źródło: dane GUS, opracowanie własne

Najwięcej podmiotów gospodarczych znajduje się w powiecie białostockim ponad 12 500. Związane jest to z dużą ilością mieszkańców i podmiejskim charakterem części gmin. W pozostałych, bardziej rolniczych powiatach liczba zakładów pracy waha się od 4100 w powiecie wysokomazowieckim do 1267 sejneńskim. Natomiast największe zakłady pracy, zatrudniające powyżej 250 pracowników zlokalizowane są w powiatach bielskim i białostockim – 5, zambrowskim – 4, augustowskim, sokólskim, siemiatyckim po 3. Do powiatów, w których nie ma żadnego zakładu zatrudniającego powyżej 250 pracowników należą suwalski i kolneński

Tabela 52. Największe zakłady pracy

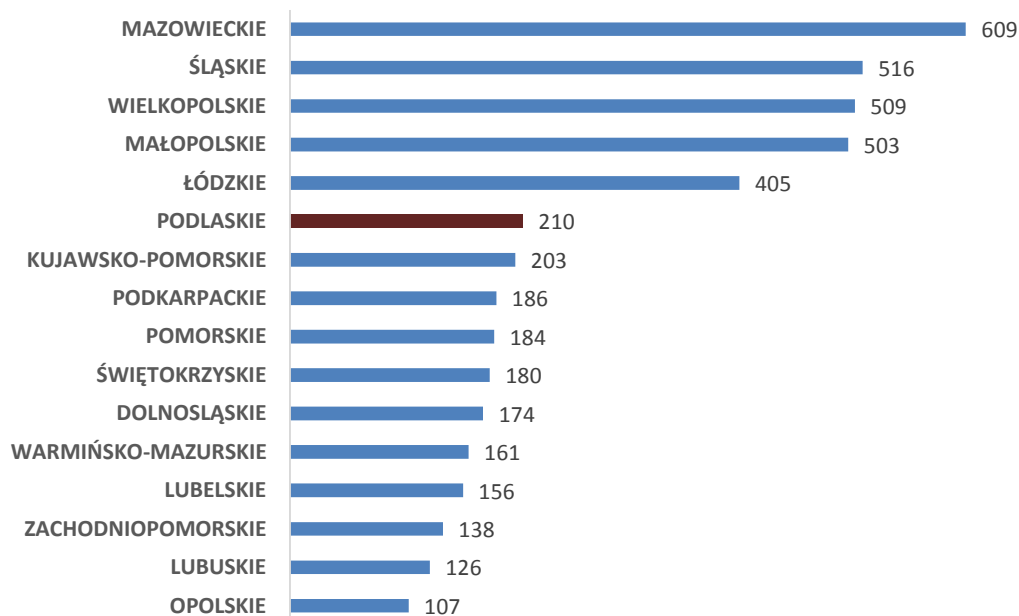
Lp.	Nazwa firmy	Siedziba	Forma własności	Przychody netto ze sprzedaży w 2015 r	Zatrudnienie osób
Przetwórstwo rolno spożywcze					
1	Spółdzielnia Mleczarska MLEKOVITA	Wysokie Mazowieckie	Spółdzielnia	3 882 896,00	2860
2	Spółdzielnia Mleczarska MLEKPOL	Grajewo	Spółdzielnia	3 031 490,00	2212
3	Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Piątnicy	Piątnica	Spółdzielnia	914 855,00	740
4	Zakłady Mięsne Łuniewscy Eugeniusz Łuniewski	Klukowo	Jednoosobowa własność prywatna	236 548,00	114
5	Moniecka Spółdzielnia Mleczarska w Mońkach	Mońki	Spółdzielnia	201 419,00	200
6	MISPOL	Białystok	S.A.	179 017,00	409
7	Bielmleń Spółdzielnia Mleczarska	Bielsk Podlaski	Spółdzielnia	174 049,00	160
8	Grupa Kapitałowa Przedsiębiorstwo Przemysłu Spożywczego "Pepees"	Łomża	S.A.	141 553,00	395
9	TMT (pakowanie, serów, hurtownia)	Łomża	sp. z o.o.	96 677,00	
10	Grupa Agrocentrum	Łomża	sp. z o.o.	95 940,00	50
11	Zakład Mięsny BOST Jakim Bogdan Jakim Stanisław	Turośń Kościelna	spółka jawna	49 034	b. d.

12	Tarboj, Tarasiuk (ubojnia zwierząt)	Zabudów	spółka jawna	39 770	b. d.
13	Przedsiębiorstwo Produkcyjno Handlowe Cymes Adam Ołów	Suwałki	Jednoosobowa własność prywatna	32 785	b. d.
Maszyny i urządzenia rolnicze					
1	Pronar (maszyny rolnicze)	Narew	sp.z o.o.	608 628,00	2281
2	Metal- Fach (maszyny rolnicze)	Sokółka	sp.z o.o.	210 647,00	643
3	SaMasz	Białystok	sp. z o.o.	108 392,00	600
Zaopatrzenie w środki produkcji, skup płodów rolnych					
1	Spółdzielnia Obrotu Towarowego Przemysłu Mleczarskiego	Białystok	spółdzielnia	755 911,00	474
2	Adler Agro	Białystok	sp. z o.o.	139 600,00	61
3	Rolpol Ołdakowscy	Szepietowo	s.j.	119 819,00	31
4	Rolnicze Przedsiębiorstwo Produkcyjno -Handlowe Contraktus	Sokółka	sp. z o.o.	104 125,00	bd

Źródło: Kurier Poranny „Podlaska Złota Setka Przedsiębiorstw” – opracowanie własne

Przetwórstwo rolno-spożywcze jest podstawową gałęzią gospodarki województwa i w niektórych branżach (np. mleczarska) posiada dobrze rozwiniętą sieć zakładów o wysokim standardzie technologicznym. W województwie funkcjonują zakłady przetwórstwa surowców pochodzenia zwierzęcego, posiadające uprawnienia do wprowadzania swoich produktów na rynki europejskie (20 mleczarskich, 100 przetwórstwa mięsnego) i rynki krajowe 78 zakładów. Uboższa jest baza przetwórstwa surowców pochodzenia roślinnego: 10 przetwórstwa owocowo-warzywnego, 70 młynów, 20 wytwórni i mieszalni pasz, 24 zbożowe (spichrze i elewatory), 1 przetwórstwa ziemniaczanego, 3 browary, 4 gorzelnie, 3 winiarnie i wytwornie alkoholi spirytusowych.

Wykres 105. Ilość zakładów przetwórstwa surowców mięsnych w poszczególnych województwach 2017 rok

Źródło: dane GIW (Główny Inspektorat Wet), opracowanie własne

W województwie podlaskim najlepiej rozwinięte jest przetwórstwo mleka (34% udziału w krajowej produkcji mleka płynnego przetworzonego – dane GUS 2014 rok). Przetwory mleczne stanowią istotny udział w eksporcie, ok. 11% eksportu krajowego(mleka i jego przetworów).

Tabela 53. Liczba zakładów przetwórstwa surowców zwierzęcych w poszczególnych powiatach województwa

Lp.	Powiat	Liczba podmiotów			
		Mięso, ryby, miód	Mleko	MOL	Razem
1	Augustowski	0	0	3	3
2	Białostocki	17	1	14	32
3	Bielski	11	1	2	14
4	Grajewski	2	1	1	4
5	Hajnowski	0	1	1	2
6	Kolneński	1	1	7	9
7	Łomżyński	6	1	2	9
8	Moniecki	10	2	5	17
9	Sejneński	5	1	1	7
10	Siemiatycki	0	1	2	3
11	Sokółski	4	2	18	24
12	Suwański	5	1	8	14
13	Wysokomazowiecki	8	1	2	11
14	Zambrowski	6	1	6	13
15	m. Białystok	13	0	10	23
16	m. Łomża	4	2	2	8
17	m. Suwałki	8	3	6	17
Województwo ogółem		100	20	90	210

Źródło: dane GIW (Główny Inspektorat Wet), opracowanie własne

Najwięcej zakładów przetwórstwa surowców zwierzęcych zlokalizowanych jest w mieście Białystok i powiecie białostockim – 55. W Suwałkach i powiecie suwański – 31, a następnie powiaty sokółski 24 i moniecki 17. Najmniej w powiatach: augustowskim, hajnowskim, siemiatyckim, grajewskim – od 2 do 4.

Rynki hurtowe

Do podstawowych funkcji rynków hurtowych, co również odróżnia je od giełd towarowych, należy zaspokajanie zapotrzebowania zgłaszanego przez firmy handlu detalicznego na artykuły rolno-spożywcze i kwiaty. Dlatego ich rola jest szczególnie istotna w przypadku dużych i wielkich aglomeracji miejskich, na terenie których skupiona jest znaczna liczba punktów sprzedaży detalicznej.

W województwie podlaskim są dwie giełdy rolno-spożywcze, które pełnią rolę targowisk lokalnych i nie są zrzeszone w Stowarzyszeniu Polskie Rynki Hurtowe (SPRH)

1. Podlaskie Centrum Rolno-Towarowe to:

- znaczący ośrodek dystrybucji na inne regiony Polski i WNP
- miejsce kontaktów handlowych: producentów, hurtowników, eksporterów i importerów artykułów rolno-spożywczych
- możliwość bezpośredniego zbytu swoich produktów przez producentów
- miejsce zaopatrzenia handlu detalicznego i gastronomii, magazynów dystrybucyjnych sieci sklepów i supermarketów
- miejsce kompletacji dostaw
- miejsce dla krajowych i zagranicznych inwestorów zainteresowanych budową własnych magazynów, sortowni i pakowni oraz innych obiektów.

2. Natomiast „Fasty” Rynek Hurtowy Rolno-Spożywczy przygotowany jest na jednorazową obsługę dużej ilości klientów. Na jego dużej powierzchni, zostało wybudowanych 131 nowoczesnych i przestronnych pawilonów targowych. Wszystkie one w pełni spełniają wymagania stawiane przez Unię Europejską. W halach tych stworzone zostały komfortowe warunki umożliwiające ekspozycję i sprzedaż produktów rolnych.

Kanały sprzedaży produktów rolniczych

Przedsiębiorca działający efektywnie (dobrze zarządzający), może przy danych zasobach osiągać coraz lepsze wyniki, zwiększając wydajność i produktywność. Zatem źródłem zysku nie jest tylko przychód, ale również umiejętne wykorzystanie zasobów np. typów i sposobów upraw czy wyboru odpowiedniego sposobu sprzedaży. Każda działalność w gospodarce rynkowej oparta jest

(w mniejszym lub większym stopniu) na relacji popytu i podaży. Możemy zatem tyle wyprodukować i sprzedać, ile będzie w stanie kupić od nas potencjalny klient.

1. Tradycyjne kanały sprzedaży:

- **„renesans” bazarków:** wymaga większego zaangażowania i sąsiedztwa miasta lub miast. Odbywają się one cyklicznie (w trybie miesięcznym, dwutygodniowym lub co tydzień)
- **sprzedaż z gospodarstwa / sklepiki przy gospodarstwach:** duże znaczenie dla małych, wielokierunkowych gospodarstw, łatwe w realizacji, niska cena / brak prowizji, konsument widzi skąd pochodzi żywność, mniejsze obciążenie czasowe dla rolnika, możliwe tylko przy aglomeracjach albo miejscach atrakcyjnych turystycznie, ważny jest PRETEKST (np. strusie przyciągające do gospodarstwa)
- **dostawy bezpośrednio do domu (door to door):** sprzedaż koszykowa, kartonowa, paczkowa /bardzo popularne za granicą, wymaga szerokiej gamy produktów, sąsiedztwo miasta
- **kooperatywy spożywcze „Myśl globalnie, działaj i kupuj lokalnie”:** coraz popularniejsza metoda zrzeszania się konsumentów i wspólnego, regularnego zamawiania produktów od lokalnych rolników. Odbiór w określonym punkcie – magazynie lub gospodarstwach albo poprzez lokalny bazar. **Kooperatywa Spożywcza** to inicjatywa konsumentów, którzy chcą budować sprawiedliwą, demokratyczną i ekologiczną gospodarkę. Cel szlachetny i z długim terminem realizacji, lecz realny. Jak wygląda działalność Kooperatywy na dzień dzisiejszy? Na chwilę obecną są to tanie i ekologiczne (w miarę możliwości) zakupy. Zainteresowani konsumenci przekazują swoją listę zakupów, które później odbierają w określonym miejscu i czasie. Kooperatywa zaopatruje się w okolicznych gospodarstwach lub na giełdzie rolnej. „Kooperatywa buduje sieć producentów rolnych, z którymi współpracujemy bezpośrednio, uzyskując wpływ na sposób produkcji i jakość żywności oraz będziemy w stanie utrzymywać stosunkowo niskie ceny.
- **dostawy do sklepów specjalistycznych:** najpopularniejsza forma sprzedaży z promocją swojego gospodarstwa (nazwiska), wysoka jakość handlowa, zaczynają się pojawiać także sygnały o zapotrzebowaniu od firm prowadzących restauracje i hotele.
- **dostawy do sklepów ogólnie spożywczych, sieci handlowych, marketów, supermarketów:** aktualnie marginalna, ale najbardziej przyszłościowa droga, trudna z powodu stałości i wielkości asortymentu, utrudnionych umów handlowych.
- **sprzedaż do przetwórców ekologicznych, hurtowni oraz za granicę:** najbardziej popularna forma sprzedaży dla rolników wielkoobszarowych, sprzedaż „anonimowa”

2. Nowoczesne kanały sprzedaży

- automaty np. mlekomy (są także dostosowane do mniejszych ilości i dostawców. Problem: badania mleka więc jest to propozycja dla rolników stale współpracujących z mleczarniami), automaty sprzedające warzywa, owoce;

Internet jako nowoczesny kanał sprzedaży/promocji

1. facebook / blogi: ciągła komunikacja z odbiorcami. Informacje o produkcie (inicjatywach) pomysłach, informacja zwrotna – opinie, komentarze, kreowanie mody na zdrowy styl życia i tradycyjne smaki, katalogi lokalnych producentów;

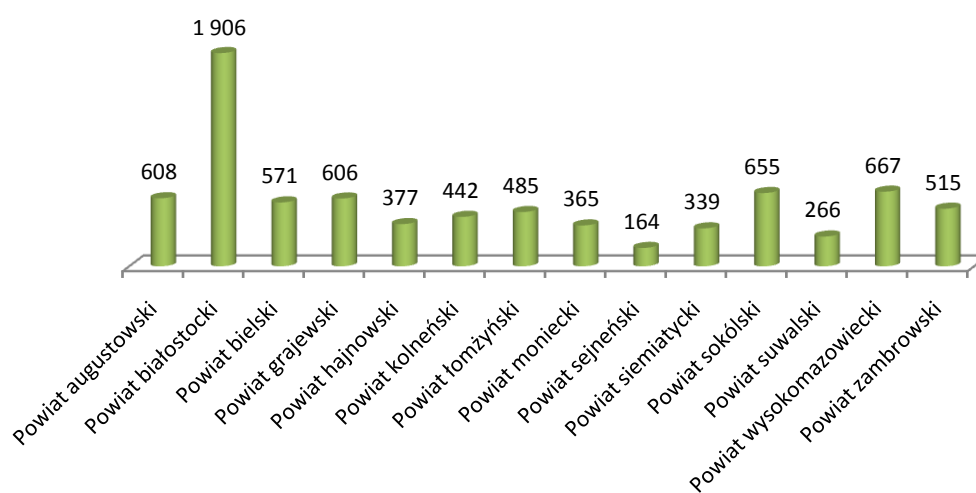
- strony internetowe, tj.
Lokalnazywnosc.pl – wyszukiwarka i lokalizator lokalnych, tradycyjnych i ekologicznych producentów, produktów i punktów sprzedaży. Zamieszczenie wpisu i dostęp do niego są bezpłatne.
ekotarg.pl – wyszukiwarka i lokalizator lokalnych, tradycyjnych i ekologicznych producentów, produktów i punktów sprzedaży. Zamieszczenie wpisu i dostęp do niego są bezpłatne lub płatne (jest kilka opcji).

Aplikacja POLSKA SMAKUJE – platforma komunikacji między producentami żywności a konsumentami. Każdy rolnik lub lokalny producent żywności, który szuka nabywców swoich produktów, może skorzystać z darmowej aplikacji Polska smakuje. Aplikacja gromadzi informacje o lokalnych rolnikach i wytwórcach regionalnych produktów spożywczych.

Rola handlu detalicznego

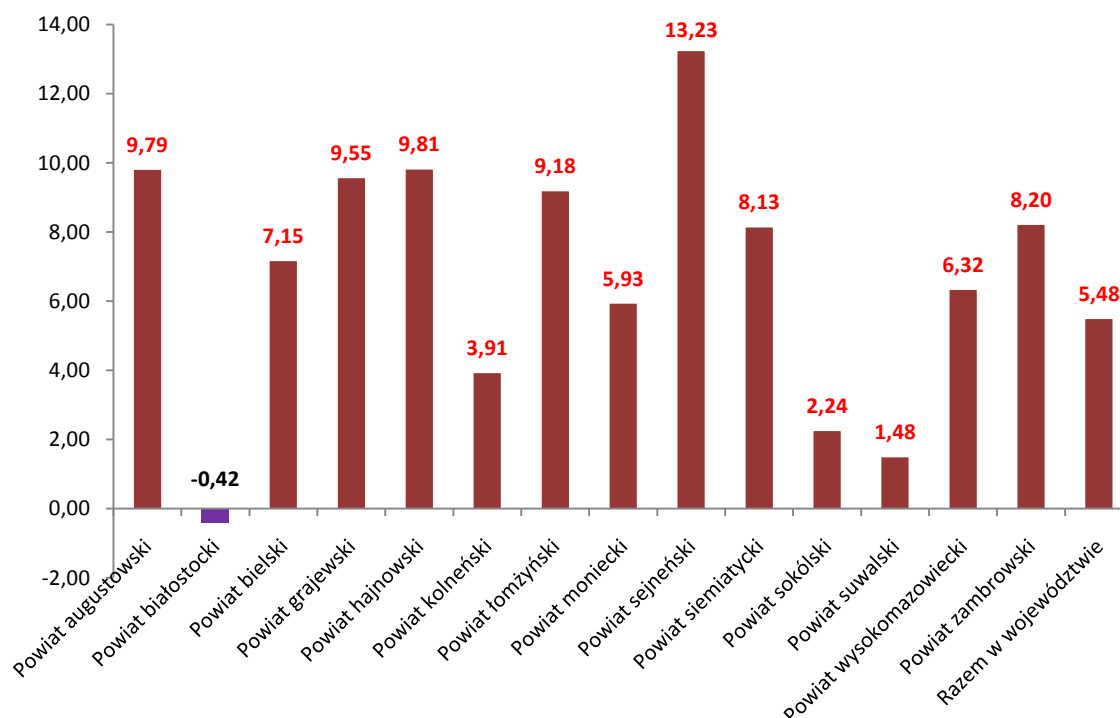
Sektor handlu jest bardzo ważnym obszarem aktywności gospodarczej w województwie podlaskim. Ze względu na specyfikę województwa (znaczne rozproszenie miejscowości), w strukturze podmiotów dominują te związane z handlem detalicznym. Ponad dwie trzecie wszystkich podmiotów działających w sektorze handlu prowadzi działalność detaliczną. Na obszarach wiejskich dominuje handel tradycyjny, bazujący na przyzwyczajeniach lokalnych społeczności. W obliczu dużej ekspansji super i hipermarketów placówki handlu detalicznego zmuszone są prowadzić intensywną konkurencję. Na przestrzeni lat 2012-2016 liczba podmiotów zajmujących się handlem detalicznym zmniejszyła się o ponad 5 % z 8428 do 7966.

Wykres 106. Liczba podmiotów zajmujących się handlem detalicznym w poszczególnych powiatach w roku 2016

Źródło: dane GUS, opracowanie własne

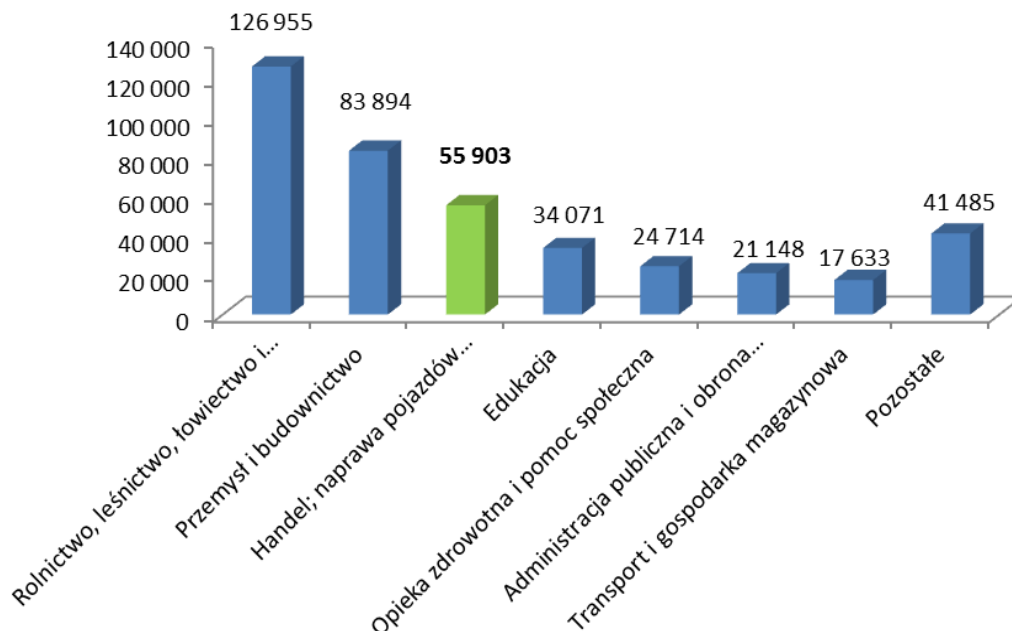
Wykres 107. Zmniejszenie liczby podmiotów zajmujących się handlem detalicznym w porównaniu roku 2012 do 2016 w %

Źródło: dane GUS, opracowanie własne

Pomimo niewielkiego spadku ilości podmiotów prowadzących handel detaliczny, sektor handlu zajmuje istotne miejsce na rynku pracy. Według danych GUS w roku 2015 w handlu pracował co piąty zatrudniony mieszkaniec naszego województwa.

Wykres 108. Zatrudnienie w sektorze „Handel ...” na tle najważniejszych sektorów gospodarki w województwie podlaskim w 2015 roku

Źródło: dane GUS, opracowanie własne

W handlu detalicznym dominującą formą własności jest jednoosobowa działalność gospodarcza (ponad 90% firm w branży handlu detalicznego). Do mocnych stron tradycyjnego handlu detalicznego w naszym województwie zaliczyć trzeba przyzwyczajenie konsumentów do placówek handlu położonych w bliskim sąsiedztwie, oraz niewielkim nasyceniem powierzchni handlowej, co skutkuje niższymi kosztami. W zakresie produktów świeżych (warzywa, owoce, pieczywo, mięso, wędliny) tradycyjny handel detaliczny w wymiarze lokalnym może skutecznie rywalizować z konkurencją sklepów wielkopowierzchniowych

Powiązania przetwórcy-producenti w kontekście krótkich łańcuchów dostaw, terytorialne rozmieszczenie

„Krótki łańcuch dostaw” oznacza zmniejszenie liczby pośredników niezbędnych do dostarczenia ostatecznemu konsumentowi produktu końcowego.

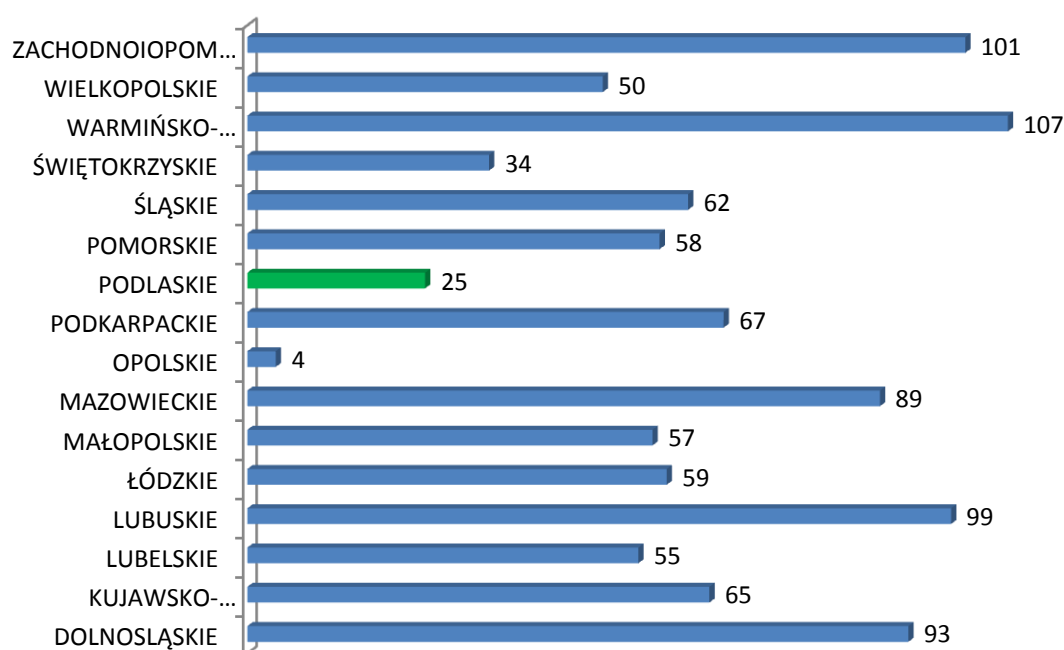
Istnieje wiele przykładów i typów takich łańcuchów – nawiązujących do tradycyjnej bezpośredniej sprzedaży, sprzedaży na targu lub lokalnym rynku, w wyspecjalizowanym sklepie lub przy użyciu pośredników (spółdzielnie konsumenckie, sprzedaż internetowa, sklepy należące do grup producenckich).

Sprzedaż bezpośrednia, dostawy bezpośrednie, rolniczy handel detaliczny, MOL to najczęściej praktykowane formy krótkiego łańcucha dostaw. Obejmują one bezpośrednią transakcję pomiędzy wytwórcą produktu a klientem (konsumentem). Mogą być prowadzone w miejscu wytworzenia, jak również poza gospodarstwem np. na lokalnych targach czy imprezach regionalnych, poprzez sieć własnych sklepów, itp. W regionach o bardziej utrwalonej polityce regionalnej powstają partnerstwa między konsumentami a producentami. Dzięki nim konsumenci mogą odgrywać bardziej aktywną rolę w tworzeniu i utrzymywaniu lokalnych systemów żywnościowych oraz krótkich łańcuchów dostaw w swoich społecznościach. W niektórych przypadkach konsumenci dzielą z producentem ryzyko i korzyści związane z produkcją. Szerokie partnerstwo współpracujących ze sobą producentów, konsumentów, podmiotów sektora publicznego i organizacji wsparcia może stworzyć wiele możliwości dla lokalnych producentów. To umożliwia przyjęcie bardziej strategicznego podejścia i przynosi często wiele korzyści na całym obszarze.

Rolniczy Handel Detaliczny

Nowa obowiązująca od 1 stycznia 2017 roku formuła prawna oznaczająca handel detaliczny, polegający na zbywaniu konsumentowi finalnemu „żywności pochodzącej w całości lub części z własnej uprawy, hodowli lub chowu”. Produkcja i zbywanie żywności w ramach rolniczego handlu detalicznego mogą być dokonywane w ilościach dostosowanych do potrzeb konsumentów i nie mogą stanowić zagrożeń dla bezpieczeństwa żywności i wpływać niekorzystnie na ochronę zdrowia publicznego. Działalność ta podlega nadzorowi organów odpowiednio Państwowej Inspekcji Sanitarnej albo Inspekcji Weterynaryjnej.

Wykres 109. Liczba podmiotów prowadzących RDH wg. województw

Źródło: rejestr GIW, opracowanie własne

Tabela 54. Podmioty prowadzące rolniczy handel detaliczny w województwie podlaskim

Lp.	Powiat	Liczba zarejestrowanych podmiotów
1	Augustowski	0
2	Białostocki	3
3	Bielski	1
4	Grajewski*	4
5	Hajnowski	0
6	Kolneński	0
7	Łomżyński	1
8	Moniecki	2
9	Sejneński	1
10	Siemiatycki	1
11	Sokółski	4
12	Suwalski	6
13	Wysokomazowiecki	0
14	Zambrowski	1
15	m. Białystok**	1
Ogółem w województwie		25

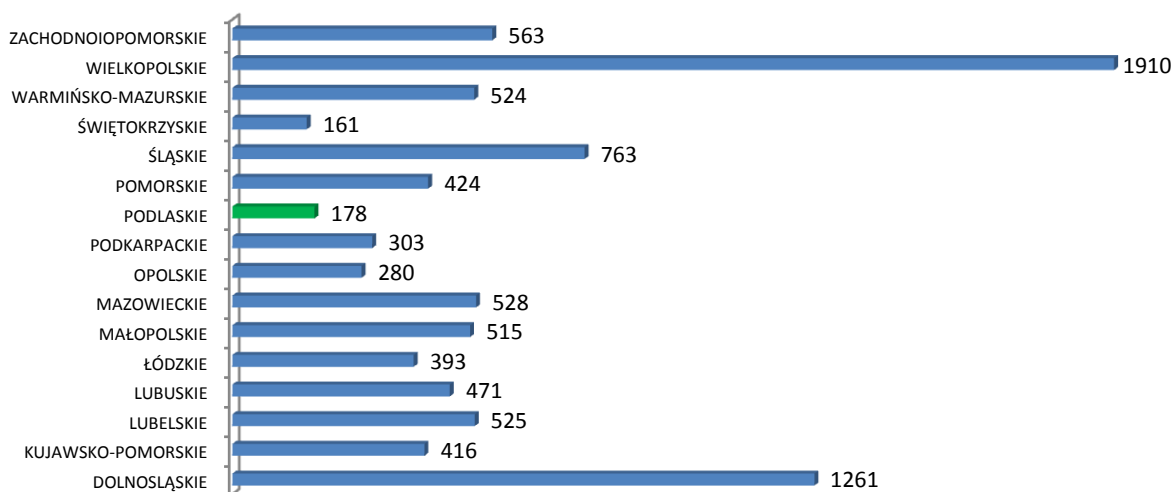
Źródło: rejestr GIW, opracowanie własne

Rolniczy handel detaliczny jako krótki łańcuch dostaw jest jeszcze mało popularny, ale już zaznaczają się regiony o większym zainteresowaniu: powiaty suwalski, białostocki, sokólski, grajewski i obszary, na których ta forma sprzedaży nie jest jeszcze rozpowszechniona.

Sprzedaż bezpośrednia i dostawy bezpośrednie

Oznaczają sprzedaż nieprzetworzonych produktów zwierzęcych lub roślinnych w ograniczonej skali na ograniczonym terytorium. W kraju działalność taką prowadzi aż 9215 podmiotów gospodarczych (dane GIW wrzesień 2017 rok), a najwięcej jest w województwie wielkopolskim – ponad 1900. W województwie podlaskim działalności tą zajmuje się 178 podmiotów i stanowi to zaledwie 1,9% wszystkich podmiotów w kraju.

Wykres 110. Wykaz podmiotów prowadzących sprzedaż bezpośrednią w układzie województw.

Źródło: rejestr GIW, opracowanie własne

W skali województwa ta forma krótkiego łańcucha dostaw najbardziej rozwinięta jest w powiatach: hajnowskim, suwalskim i łomżyńskim (od 20 do 26 dostawców). Odstającymi powiatami jest grajewski, moniecki i kolneński (1 – 3 podmioty).

Tabela 55. Podmioty prowadzące sprzedaż bezpośrednią wg. powiatów

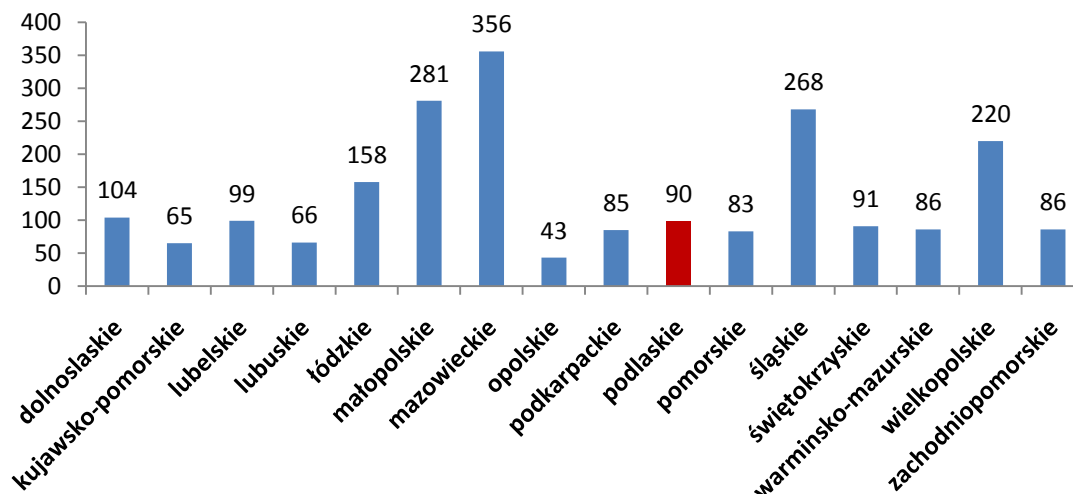
Lp.	Powiat	Liczba zarejestrowanych podmiotów
1	Augustowski	15
2	Białostocki	17
3	Bielski	12
4	Grajewski	1
5	Hajnowski	26
6	Kolneński	3
7	Łomżyński	20
8	Moniecki	3
9	Sejneński	13
10	Siemiatycki	11
11	Sokólski	13
12	Suwalski	24
13	Wysokomazowiecki	4
14	Zambrowski	12
15	m. Białystok	2
16	m. Łomża	6
17	m. Suwałki	1
Ogółem w województwie		178

Źródło: rejestr GIW, opracowanie własne

Produkcja Marginalna, lokalna, ograniczona (MOL)

Produkcja MOL oznacza przetwarzanie i wprowadzanie na rynek produktów pochodzenia zwierzęcego w ograniczonej ilości i ograniczonym zasięgu (lokalnie). W Polsce produkcję taką prowadzi 2189 zakładów (dane GIW wrzesień 2017 rok), a dominuje województwo mazowieckie (356 zakładów). Województwo podlaskie z ilością 90 zakładów jest na 9 pozycji.

Wykres 111. Ilość zakładów przetwórczych wprowadzających swój produkt na rynek lokalny w ramach MOL w układzie województw

Źródło: rejestr GIW, opracowanie własne

Zakłady prowadzące działalność MOL skupione są głównie w powiecie białostockim i mieście Białymstoku. Razem 24 szt. tj. ponad 26 % aktualnie funkcjonujących. Wyróżniającym się powiatem jest powiat sokólski 18 podmiotów w tym szczególnie związane z wytwarzaniem sera korycińskiego. Najmniej rozwinięta działalność MOL jest w powiatach grajewskim, hajnowskim, sejneńskim.

Tabela 56. Ilość zakładów prowadzących działalność marginalną, lokalną, ograniczoną w poszczególnych powiatach

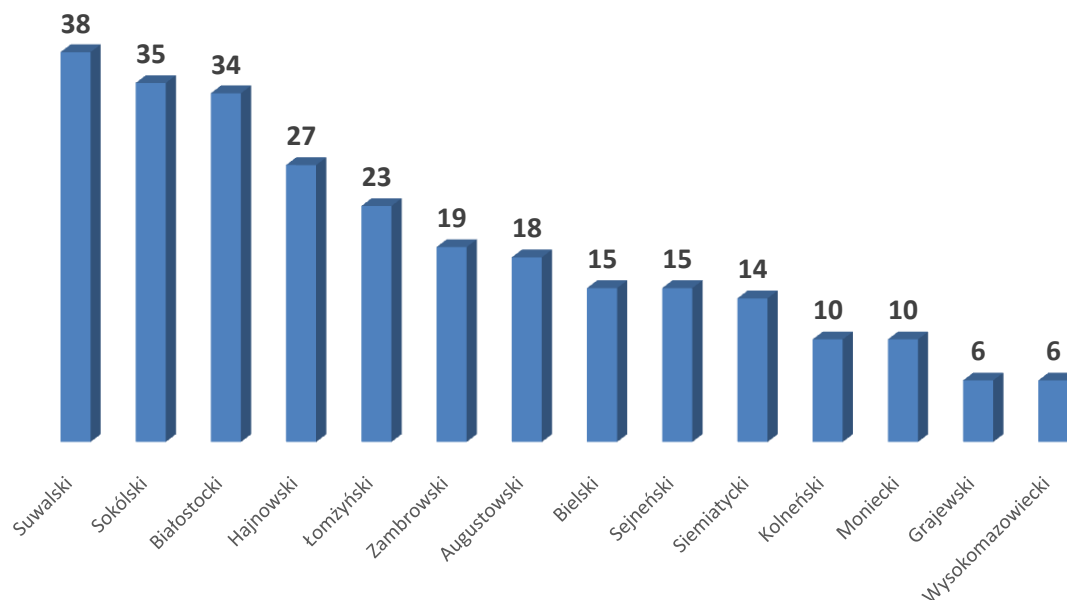
Lp.	Powiat	Liczba zakładów prowadzących działalność MOL
1	Augustowski	3
2	Białostocki	14
3	Bielski	2
4	Grajewski	1
5	Hajnowski	1
6	Kolneński	7
7	Łomżyński	2
8	Moniecki	5
9	Sejneński	1
10	Siemiatycki	2
11	Sokólski	18
12	Suwalski	8
13	Wysokomazowiecki	2
14	Zambrowski	6
15	m. Białystok	10
16	m. Łomża	2
17	m. Suwałki	6
Ogółem w województwie		90

Źródło: rejestr GIW, opracowanie własne

Podsumowując wszystkie formy realizowane w ramach skracania łańcuchów dostaw tj. sprzedaż bezpośrednią, dostawy bezpośrednie, rolniczy handel detaliczny, MOL w poszczególnych powiatach (bez miast na prawach powiatów) okazuje się, że są one najbardziej rozpowszechnione w powiatach

suwalskim, sokólskim i białostockim powyżej 30 szt. Natomiast zdecydowanie odstają powiaty grajewski i wysokomazowiecki tylko 6.

Wykres 112. Liczba podmiotów prowadzących dostawy w ramach krótkich łańcuchów w powiatach

Na podstawie danych GIW opracowanie własne

Klastry i poziom innowacyjności przemysłu

Tworzenie klastrów, w świetle dotychczasowych, zarówno krajowych i międzynarodowych doświadczeń, jest jednym z kluczowych stymulatorów regionalnego rozwoju. Klastry, dzięki tworzeniu nowych sieci współpracy, budowaniu relacji pomiędzy przedsiębiorstwami, organami władzy lokalnej czy też instytucjami otoczenia biznesu, umożliwiają poprawę konkurencyjną interesariuszy. Ponadto, klastry, zgodnie z założeniami koncepcji ich funkcjonowania, bazując na szeroko rozumianych zasobach lokalnych, tj. wiedzy, technologii, zasobów pracy, przyczyniają się do intensywniejszego rozwoju gospodarczego regionu.

Początki działalności klastrów w Polsce przypadają na 1997 rok. Obecnie działają one praktycznie we wszystkich województwach kraju. W woj. podlaskim (według stanu na dzień 30.09.2015 roku) mamy 7 klastrów.

Tabela 57. Klastry w województwie podlaskim

Lp.	Nazwa klastra	Stron	Działalność	Założyciel	Ulica	Kod	Miejscowość
1.	Klaster Instytucji Otoczenia Biznesu	www.biznesklaster.pl	usługi biznesowe, edukacja	Polskie Stowarzyszenie Doradcze i Konsultingowe	ul. Studzienna 2	15-771	Białystok
2.	Klaster Marek Turystycznych Polski Wschodniej	www.klasterturystyczny.pl	turystyka, rozrywka, rekreacja, kultura	Polskie Stowarzyszenie Doradcze i Konsultingowe	ul. Studzienna 2	15-771	Białystok
3.	Klaster Obróbki Metali	www.metalklaster.pl	przemysł metalowy	Centrum Promocji Innowacji i Rozwoju	ul. Lniana 41	15-665	Białystok

4.	Ogólnopolskie Centrum Badania, Edukacji i Monitorowania Problemów Płodności	www.centrumplodnosci.pl	medycyna, biomedycyna, turystyka medyczna	Stowarzyszenie na Rzecz Doskonalenia Współczesnych Metod Diagnostyki i Leczenia Niepłodności "Dziecko"	ul. Brukowa 28b/2	15-889	Białystok
5.	Podlaski Klaster Bielizny	www.spkb.pl	przemysł odzieżowy	Stowarzyszenie Podlaski Klaster Bielizny	ul. Legionowa 30/108	15-281	Białystok
6.	Północno-Wschodni Klaster Edukacji Cyfrowej	www.cdedu.pl	usługi biznesowe, edukacja	Park Naukowo-Technologiczny "Polska-Wschód" w Suwałkach Sp. z o.o.	ul. Innowacyjna 1	16-400	Suwałki
7.	Północno-Wschodni Klaster Ekoenergetyczny	www.pwkee.pl	energetyka, ciepłownictwo, OZE	Podlaska Fundacja Rozwoju Regionalnego	ul. Starobojarska 15	15-073	Białystok
8.	Wschodni Klaster Budowlany	www.budowlanyklaster.pl	budownictwo i architektura	Polskie Stowarzyszenie Doradcze i Konsultingowe	ul. Studzienna 2	15-771	Białystok

www.pi.gov.pl/PARPFiles/file/klastry/20150930_Wykaz_klastrow_w_Polsce.docx

W strukturze gospodarczej woj. podlaskiego dużą rolę odgrywa rolnictwo, przemysł rolno-spożywczy i sektor metalowo-maszynowy. Problemem są jednak niskie nakłady na działalność badawczo-rozwojową, co przekłada się również na niezbyt wysoką innowacyjność w przedsiębiorstwach. Na szczęście mamy w regionie branże wiodące, w których z kolei poziom innowacyjności nie tylko przewyższa konkurencję krajową, a wręcz międzynarodową. Łączenie tradycji gospodarczych regionu z najnowszą wiedzą i technologiami w sektorze rolno-spożywczym, a nawet w samym rolnictwie. Coraz częściej wykorzystujemy robotykę dedykowaną tej gałęzi przemysłu, a produkowaną przez naszą podlaską branżę metalowo-maszynową, w szczególności zaś przez firmy wytwarzające roboty dla rolnictwa.

Podlasie ma warunki do rozwoju klastrów, w których ideę wpisana jest innowacyjność. Ważnym aspektem rozwoju klastrów pozostaje nie tylko nawiązywanie współpracy między przedsiębiorstwami, ale też budowa współdziałania z sektorem nauki. Silne uczelnie współpracujące z biznesem mogą przynieść efekt synergii i znacząco wpływać na wzrost innowacyjności gospodarki.

II. ANALIZY SWOT

2.1. Analiza SWOT obszarów wiejskich województwa

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> Położenie przygraniczne stwarzające szanse rozwijania współpracy gospodarczej, naukowej i kulturalnej z aglomeracjami krajowymi oraz z najbliższymi sąsiadami, Duży potencjał ludzki w wieku produkcyjnym o wzrastającym poziomie wykształcenia Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich w oparciu o programy pomocowe, Aktywność samorządów lokalnych w pozyskiwaniu środków finansowych ze źródeł zewnętrznych. Korzystne warunki przyrodniczo-kulturowe dla rozwoju turystyki, agroturystyki i rolnictwa integrowanego oraz tzw. „czystego” przemysłu. Znaczne zasoby naturalne (Np. wody powierzchniowe, drewno). Dobry stan środowiska naturalnego. Czyste i mało zmienione działalnością człowieka różnorodne środowisko naturalne, zadowalający stan czystości dużych naturalnych zbiorników wodnych, - cały obszar województwa należy do Zielonych Płuc Polski. występowanie dużych, zwartych obszarów leśnych o zadowalającym stanie zdrowotnym, bagiennych oraz naturalnie ukształtowanych dolin rzecznych, Funkcjonowanie Suwalskiej specjalnej Strefy Ekonomicznej - dobre warunki do inwestowania - rozwinięta infrastruktura, tereny inwestycyjne) Przedsiębiorczy charakter mieszkańców obszarów wiejskich Doświadczenie w realizacji przedsięwzięć z dofinansowaniem zewnętrznym, Umacnianie się aglomeracji białostockiej, łomżyńskiej i suwalskiej, Rozwijający się rynek instytucji otoczenia biznesu, Zmniejszanie się dysproporcji między wsią i miastem dzięki angażowaniu środków w ramach programów pomocowych. malejąca liczba zakładów szczególnie uciążliwych dla środowiska i wzrost ilości zakładów przemysłowych spełniających wymogi BAT, 	<ul style="list-style-type: none"> Niski poziom PKB i dochodów ludności na jednego mieszkańca, Wyższy poziom bezrobocia utrzymujący się głównie w miejscowościach oddalonych od większych miast i utrudniający pozyskiwanie pracowników o wysokich kwalifikacjach Niekorzystne tendencje w strukturach demograficznych na wsi, szczególnie we wschodniej jej części, Zbyt duża migracja zwłaszcza ludzi młodych i wykształconych, Mała konkurencyjność gospodarki województwa Niestabilna gospodarka państw sąsiadujących wschodnich, w tym ograniczanie wolnorynkowe tych gospodarek utrudniające efektywną współpracę gospodarczą, degradacja walorów przyrodniczych obrzeży jezior poprzez zabudowę rekreacyjną i inną, często pozbawioną urządzeń służących ochronie środowiska, zagrożenia eutrofizacją wód i zanikaniem drobnych zbiorników wodnych oraz bogatych przyrodniczo enklaw śródpolnych i śródleśnych, brak dostatecznej liczby przejść dla zwierzyny przez drogi szybkiego ruchu. Nierównomiernie rozmieszczona infrastruktura techniczna i społeczna – marginalizacja gmin słabo rozwiniętych Brak kapitału lokalnego (niskie dochody ludności zamieszkującej obszary wiejskie) i w związku z tym ograniczone możliwości pozyskiwania środków zewnętrznych dla podejmowania działalności gospodarczej. Słaba dostępność komunikacyjna zewnętrzna i wewnętrzna, Utrudniony dostęp dzieci i młodzieży wiejskiej do edukacji i zajęć pozaszkolnych Duże dysproporcje ekonomiczne, społeczne i gospodarcze między poszczególnymi gminami w województwie, w szczególności w gminach wiejskich oddalonych od aglomeracji Białostockiej– niskie ich budżety obciążone dodatkowo świadczeniami socjalnymi. Niewystarczające nakłady na inwestycje w zakresie poprawy warunków środowiskowych, niedostateczne zagospodarowywanie odpadów niebezpiecznych, w tym: odpadów zawierających azbest, olejów odpadowych, pojazdów wycofanych z eksploatacji, zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego. Mało dynamiczny rozwój małych przedsiębiorstw wykorzystujących lokalne zasoby surowcowe. Skoncentrowanie działań związanych z rozwiązywaniem problemów obszarów wiejskich w dużych miastach (agencje rozwoju, fundusze pożyczkowe i poręczeniowe, szkolenia dla bezrobotnych, doradztwo finansowe, prawne, nowe technologie, certyfikaty itp.). Wymagający poprawy stan przewozów ludności wiejskiej Postępujące ubożenie niektórych grup społecznych na obszarach wiejskich

	<ul style="list-style-type: none"> – Niska dostępność do źródeł zasilania: energia elektryczna, sieci gazowe i kanalizacyjne – Niska gęstość zaludnienia – Mały dostęp do Internetu.
--	---

Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> – Wykorzystanie warunków tworzonych przez państwo dla obszarów wiejskich i rolnictwa, zawartych między innymi w Strategii Odpowiedzialnego Rozwoju. – Możliwość korzystania ze środków finansowych na rozwój obszarów wiejskich, w tym funduszy strukturalnych, budżetu państwa, budżetu samorządów i innych. – Rozwój infrastruktury technicznej: drogi, połączenia kolejowe, porty, sieci przesyłowe, , (poprawa stanu dróg, nowych sieci elektrycznych, kanalizacyjnej, gazowej itp.). – Wzrastająca aktywność samorządów lokalnych i podejmowanie działań na rzecz pozyskiwania inwestorów krajowych i zagranicznych. – Wielokulturowość szansą wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich – Bliskość zagranicznych rynków zbytu, w tym rynków wschodnich. – Wykorzystanie światowych trendów w zakresie turystyki ekologicznej żywności oraz produktów regionalnych i markowych. – Szerokie wykorzystanie nowych technologii informatycznych w tym Internetu do celów edukacyjnych, kulturalnych i gospodarczych. – Ożywienie gospodarcze kraju, regionów przygranicznych poprzez wymianę nauki, kultury i technologii – Tworzenie grup producentów i klastrów jako jednego z elementów wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, – Pozytywne doświadczenia przedstawicieli przedsiębiorstw społecznych i podmiotów ekonomii społecznej do wykonywanej przez nich pracy, – Możliwość wzmocnienia systemu ochrony przyrody poprzez utworzenie transgranicznych obszarów chronionych (Augustowsko-Druskiennickiego, Suwalsko-Wisztynieckiego, Puszczy Białowieskiej i Przełomu Bugu), – Rozwój instalacji prosumenckich (OZE) 	<ul style="list-style-type: none"> – Planowane, niekorzystne zmiany finansowania rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa w przyszłym budżecie Unii Europejskiej. – Zbyt wolne tempo wyrównywania opóźnień rozwojowych, w stosunku do aglomeracji miejskich i innych regionów oraz opóźnienia w inwestycjach krajowych, np. drogi ekspresowe S8, drogi 61, Korytarza Transportowego (VIA BALTICA, RAIL BALTICA). – Utrzymywanie się stref wiejskich oddalonych w zakresie podwyższonego bezrobocia (w tym ukrytego), ubóstwa – Emigracja i migracje do miast ludzi młodych i wykształconych – Regres demograficzny na obszarze niektórych gmin, – Niska świadomość pojęcia ekonomii społecznej oraz korzyści jakie za sobą niesie wśród społeczności lokalnej województwa, – Zaburzenie równowagi między ochroną środowiska a strategicznym dla regionu rozwojem społeczno – gospodarczym, w tym NATURA 2000, – Niedostatecznie rozwinięta struktura społeczeństwa obywatelskiego – Zbyt niski wzrost gospodarczy dla zapewnienia tworzenia nowych miejsc pracy, – Wzrost konkurencyjności głównie aglomeracji warszawskiej. – Napływ taniej i nielegalnej siły roboczej, – Wysokie potrzeby inwestycyjne w związku z dostosowaniem się zwłaszcza lokalnego biznesu do standardów unijnych, – Słaby rozwój drobnego przemysłu i usług dla lokalnych społeczności, – Niewłaściwe lokowanie działań pomocowych na obszary wiejskie.

2.2. Analiza SWOT rolnictwa, w tym przetwórstwa w województwie.

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> – Wzrastający poziom wykształcenia właścicieli gospodarstw, otwartość na rozwiązania innowacyjne i chęć korzystania rolników z wsparcia zwłaszcza ze środków pomocowych i specjalistycznego doradztwa rolniczego. – Korzystna struktura demograficzna producentów rolnych – Wielofunkcyjność gospodarstw i specjalizacja kierunków produkcji rolniczej. – Stosunkowo korzystna na tle kraju struktura obszarowa gospodarstw rolnych i możliwości dalszego ich powiększania, w tym również z zasobów będących w dyspozycji KOWR, – Korzystne warunki do prowadzenia produkcji metodami integrowanymi i ekologicznymi – Korzystne walory przyrodnicze i atrakcyjność turystyczna sprzyjająca dywersyfikacji działalności rolniczej, szczególnie w kierunku turystyki agro- i eko-turystyki. – Dobre wyposażenie techniczne i technologiczne wysokotowarowych gospodarstw rolnych i przetwórstwa rolno - spożywczego. – Dobrze rozwijające się mleczarnie dające stabilizację producentom mleka w województwie, – Bliskie i znaczące rynki zbytu (regionalne, krajowe i zagraniczne) na produkty rolne, rybne i produkty przetworzone, – Wysoki potencjał produkcyjny zakładów przetwórczych (młyny, przetwórstwo mięsa, mleczarnie, nowoczesność technologiczna, standardy higieny i jakości na poziomie europejskim) z szansami na rozwój produkcji o cechach regionalnych, – Dobry potencjał środowiskowy dla rozwoju ośrodków hodowli ryb gatunków jeziorowych (zasoby wód). – Wzrastający poziom wykształcenia, coraz większa otwartość na rozwiązania innowacyjne, – Rosnące możliwości eksportowe żywności, zarówno na rynku europejskim jak i trzecim, – Rosnące możliwości dofinansowania gospodarstw w nowoczesne rozwiązania techniczne i technologiczne, 	<ul style="list-style-type: none"> – Niska jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej ograniczająca kierunki produkcji w gospodarstwach rolnych, – Niekorzystna struktura agrarna, zwłaszcza na terenach wschodnich w pasie przygranicznym, – Duża ilość gospodarstw rolnych produkujących metodami tradycyjnymi (wielokierunkowość produkcji), – Niewystarczająca ilość i trudność w pozyskaniu środków finansowych na przeprowadzanie scaleń gruntów, – Obniżanie się poziomu wód gruntowych, w tym zaburzenia stosunków wodnych wynikające z wadliwie przeprowadzonej melioracji niektórych obszarów, – Niski poziom kapitału własnego w gospodarstwach i niedofinansowanie w rolnictwie powodujące słaby rozwój i ich dostosowanie do zmieniających się warunków prowadzenia produkcji, – Występowanie chorób zakaźnych powodujący czasowe ograniczenia produkcji rolniczej i sąsiedztwo z krajami, w których walka z chorobami zakaźnymi jest niewystarczająca, – Nadmierne zatrudnienie w rolnictwie, – Słabe powiązania gospodarcze gospodarstw rolnych z podmiotami przetwórstwa rolnego oraz handlu. – Trudności rolników w przygotowaniu dużych wystandaryzowanych partii o wysokiej jakości surowców (półproduktów) rolnych, – Niechęć rolników do tworzenia grup producentów rolnych. – Zanedbana infrastruktura techniczna w gospodarstwach (melioracje, drogi, dojazdowe do pól, itp.). – Niewłaściwe wyposażenie gospodarstw w urządzenia w zakresie ochrony środowiska (płyty obornikowe, zbiorniki na gnojówkę, kanalizacje), w kontekście nowych regulacji prawnych, w tym OSN. – Nieracjonalne użytkowanie gruntów rolnych, wadliwa gospodarka płodozmianowa, niewykorzystany potencjał biologiczny, duża część gleb ugorowanych i odłogowanych. – Słaba kondycja ekonomiczna nisko i średniotowarowych gospodarstw rolnych oraz ich uzależnienie ekonomiczne od dopłat obszarowych – Niewystarczająca promocja lokalnych i regionalnych produktów rolnych. – Brak zakładów przetwórczych zajmujących się przetwórstwem produktów ekologicznych. – Słabo rozwinięty rynek produktów rybnych w województwie – Niski poziom wykształcenia i kwalifikacji zawodowych rolników, – Brak infrastruktury targowiskowej – Zły stan jakościowy wód jeziornych i płynących dla rozwoju ośrodków hodowli ryb.

Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> – Rosnące możliwości eksportowe żywności na rynek UE oraz na rynki państw trzecich. – Możliwości wzrostu produkcji rolniczej na cele nieżywnościowe (biopaliwa, OZE). – Możliwości doinwestowania gospodarstw oraz podmiotów przetwórczych z funduszy strukturalnych, WPR oraz kredytów preferencyjnych. – Wypracowanie efektywnych mechanizmów zapobiegania skutkom klęsk żywiołowych w rolnictwie. – Duża powierzchnia trwałych użytków zielonych i gruntów przeznaczonych pod uprawy roślin paszowych niezbędna do produkcji mleka i żywca wołowego, – Tworzenie klastrów w poszczególnych kierunkach rozwoju produkcji rolniczej i przetwórczej (np. klastrer spożywczy – Powstawanie coraz większej liczby specjalistycznych gospodarstw – Rosnące zapotrzebowanie konsumentów zagranicznych na polskie produkty w tym produkty regionalne stwarzające szanse rozwoju małych gospodarstw, w tym ekologicznych, – Możliwość dostosowania się małych zakładów przetwórczych do zmieniających się gustów i zwyczajów żywieniowych. – Rozwijająca się możliwość handlu produktami wytworzonymi w gospodarstwie rolnym w ramach sprzedaży bezpośredniej, – Napływ taniej siły roboczej ze wschodu, – Podlaskie Centrum Technologii Rolno-Spożywczych w Szepietowie przygotowujące producentów do uruchamiania przetwórstwa na surowce produkowane w swoim gospodarstwie, – Dostosowywanie produkcji rolniczej do zmieniających się gustów żywieniowych w krajach europejskich, azjatyckich i innych 	<ul style="list-style-type: none"> – Brak stabilizacji na rynkach rolnych skutkujących wzrostem zagrożeń finansowych gospodarstw oraz osłabieniem skuteczności mechanizmów i poziomu budżetu WPR po roku 2020 – Nasilenie występowania klęsk żywiołowych (susze, powodzie, grad, huragany). – Brak zainteresowania producentów tworzeniem grup producenckich dla produktów wytwarzanych w gospodarstwie i jego przetwórstwa – Niewystarczające powiązanie producenta z zakładami przetwórczymi – Zagrożenia epizootyczne w chowie i hodowli zwierząt, w tym ostatnio zakażeń wirusem afrykańskiego pomoru świń, grypy ptaków – Procesy globalizacyjne w rolnictwie zagrażające rozwojowi gospodarstw nisko i średniotowarowych utrudniające rozwój podmiotom przetwórczym o mniejszym potencjale produkcyjnym. – Czynniki polityczne (embarga) zagrażające stabilizacji produkcji i dochodów producentów rolnych i przetwórców. – Niewystarczająca pula środków z funduszy WPR oraz brak własnych środków na zaspokojenie potrzeb inwestycyjnych rolników, producentów ryb i zakładów przetwórczych – Konkurencja cenowa na rynku krajowym ze strony firm importujących produkty wysoko przetworzone często o niższej jakości – Brak profesjonalnej giełdy rolno – towarowej w województwie, – Zagrożenia ekologiczne związane z brakiem odpowiedniej dbałości o środowisko naturalne. – Niekorzystne oddziaływanie zmian klimatycznych na produkcję rolniczą (okresy deszczowe, suszowe, itp.).

III. ROZWÓJ FUNKCJONALNY I PRZESTRZENNY OBSZARÓW WIEJSKICH

3.1. Zróżnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich

3.1.1. Dominujące typy obszarów wiejskich w województwie wynikające z głównych funkcji gospodarczych

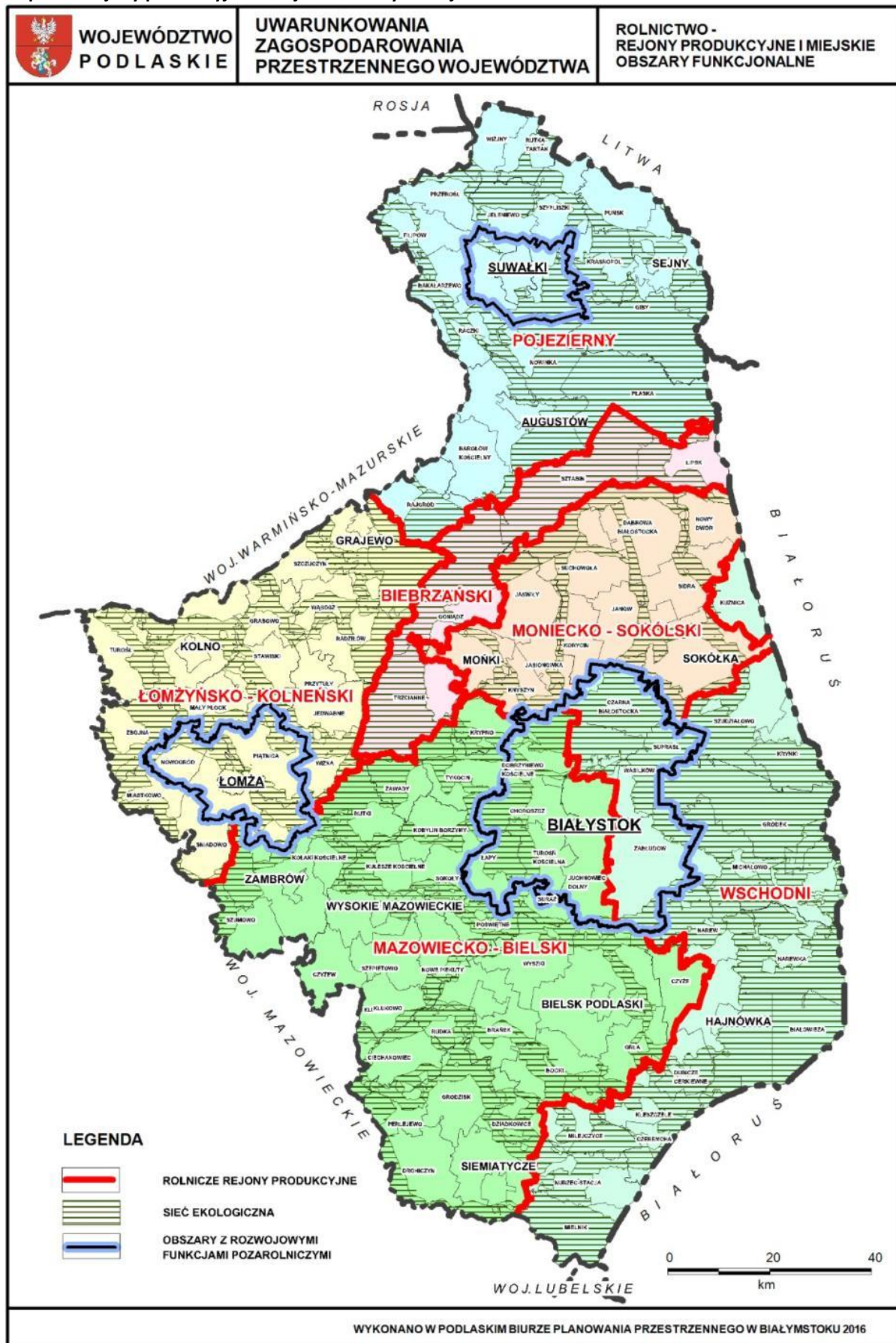
Obszary wiejskie w województwie podlaskim mają jeszcze podstawową funkcję rolniczą, ale znaczna ich część ewoluuje w kierunku wielofunkcyjności. W strefie silnego oddziaływania największych miast, wsie utraciły większość funkcji rolniczych na rzecz funkcji pozarolniczych, tj. usługowych, produkcyjnych, mieszkaniowych i rekreacyjnych, stając się obszarami funkcjonalnymi rozwoju urbanizacji Białegostoku i w mniejszym zakresie Łomży i Suwałk. Na obszarach atrakcyjnych krajobrazowo i przyrodniczo coraz wyraźniej przeważa tendencja do przekształcania w miejscowości rekreacyjno-wypoczynkowe.

Rolnicze rejony produkcyjne, uwzględniające uwarunkowania przyrodniczo-organizacyjne oraz możliwości produkcji rolnej przyjazne środowisku naturalnemu, ustalone w oparciu o opracowaną przez Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach charakterystykę rolniczą obszaru województwa, to:

- **rejon mazowiecko-bielski**, mający najwyższą jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej i intensywność produkcji rolnej w województwie, z niewielkim udziałem obszarów chronionych o korzystnej strukturze obszarowej gospodarstw rolnych, z dobrze rozwiniętą produkcją roślinną, w szczególności zbóż intensywnych, warzyw i owoców oraz hodowlą bydła mlecznego i trzody chlewnej,
- **rejon łomżyńsko-kolneński**, mający średnią jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej i wysoką intensywność produkcji rolnej, dzięki dobrze rozwiniętej hodowli bydła mlecznego i tuczu trzody chlewnej, z dobrze zagospodarowanymi użytkami rolnymi i ca 10% udziałem lasów i obszarów chronionych. Charakteryzuje się on również rozwiniętą produkcją upraw przemysłowych ziemniaków i rzepaku dla istniejącego na tym obszarze przemysłu rolno-spożywczego. W rejonie tym, w szczególności w obszarach chronionych, realizowany jest program rolnośrodowiskowy, polegający na pomocy finansowej dla gospodarstw promujących produkcję rolną opartą na metodach zgodnych z wymogami ochrony środowiska i przyrody,
- **rejon moniecko-sokółski**, mający średnie warunki przyrodnicze, średnią intensywność produkcji rolnej, niewielki udział obszarów chronionych oraz dość korzystną strukturę agrarną gospodarstw rolnych, w których duży udział stanowią użytki zielone. Rejon ten charakteryzuje się dobrze rozwiniętą hodowlą bydła mlecznego i trzody, której w dużej mierze jest podporządkowana produkcja roślinna i hodowla koni. Osiąga on również dobre wyniki w produkcji ziemniaków i posiada ukształtowane tradycje w uprawie truskawek, a w jego obszarach chronionych realizowany jest program rolnośrodowiskowy,
- **rejon biebrowski**, mający warunki przyrodnicze do produkcji rolnej gorsze niż w innych rejonach, o największej ilości obszarów chronionych (65,6%), z dużym udziałem gleb marginalnych wymagających użytkowania w Biebrowskim Parku Narodowym. Gospodarstwa rolne rejonu posiadają niekorzystną strukturę agrarną, jednak przy dość dużym udziale użytków zielonych mają dobrze rozwinięty chów bydła mlecznego, a w ramach pakietów rolnośrodowiskowych realizowany jest między innymi program dotyczący ekstensywnych trwałych użytków zielonych,
- **rejon pojezierny**, bardzo zróżnicowany pod względem warunków przyrodniczych, o dużym udziale obszarów prawnie chronionych (58,8%) oraz lasów (28,2%), ze zróżnicowaną również intensywnością produkcji rolnej. W rejonie tym występuje najwięcej w stosunku do innych rejonów gospodarstw rolnych dużych, powyżej 10 ha (62,2%), i jest rozwinięty chów bydła oraz trzody. Produkcja roślinna jest podporządkowana w dużej części produkcji zwierzęcej. W południowej części obszaru uprawiane są rośliny przemysłowe, w szczególności tytoń. Atrakcyjne warunki przyrodnicze regionu (urozmaicona rzeźba terenu, jeziora i lasy) sprawiają, że dobrze rozwija się tu agroturystyka połączona z rolnictwem ekologicznym,

- **rejon wschodni**, o najniższym w stosunku do innych rejonów wskaźniku rolniczej przestrzeni produkcyjnej (49,1%), najniższej intensywności produkcji rolnej, niekorzystnej strukturze obszarowej gospodarstw rolnych (26,8% gospodarstw powyżej 10 ha). Rejon ten charakteryzuje się najwyższym udziałem lasów (49%) oraz dużym udziałem obszarów prawnie chronionych (50,2%), a dominuje w nim uprawa zbóż podstawowych i ziemniaków dla potrzeb chowu bydła i trzody.

Mapa 26. Rejony produkcyjne i miejskie obszary funkcjonalne

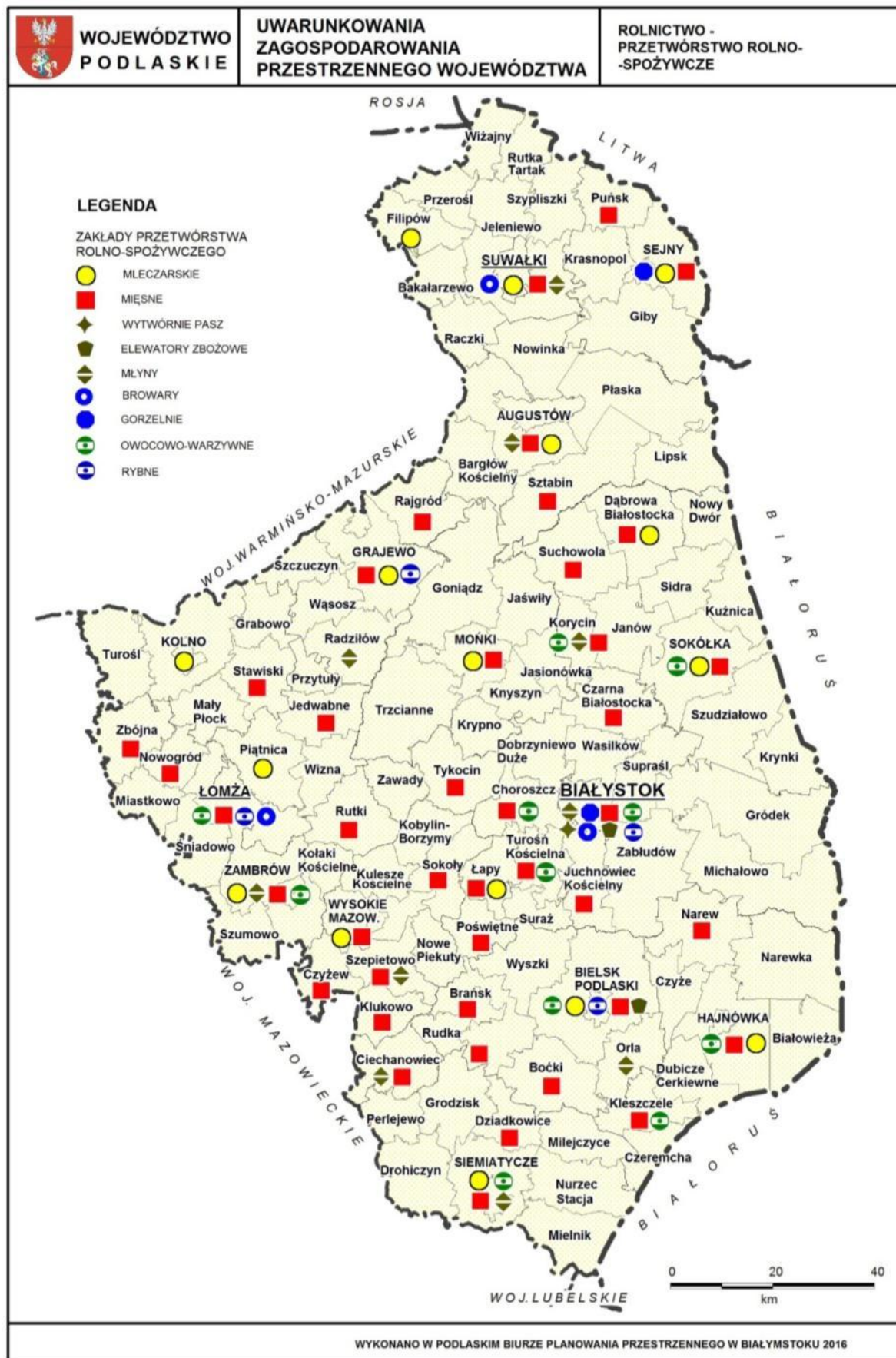

Przetwórstwo rolno-spożywcze stanowi aktualnie główną gałąź gospodarki województwa i w niektórych branżach posiada dość dobrze rozwiniętą sieć zakładów o wysokim standardzie technologicznym i sanitarnym. W województwie funkcjonują zakłady: 17 mleczarskich, częściowo połączonych w holdingi, także z zakładami z innych województw, ca 70 przetwórstwa mięsnego, 10 przetwórstwa owocowo-warzywnego, 70 młynów, 20 wytwórni i mieszalni pasz, 24 zbożowe (spichrze i elewatory), 1 przetwórstwa ziemniaczanego, 3 browary, 4 gorzelnie, 3 winiarnie i PPS. „Polmos” Białystok. Przetwórstwo rolno-spożywcze województwa cechuje się:

- przynależnością zakładów mleczarskich: „Mlekovita”, „Mlekol” i OSM Piątnica do ścisłej czołówki krajowej i pierwszej dziesiątki największych eksporterów produktów mleczarskich w kraju,
- wysoką jakością wyrobów mięsnych i drobiowych, z których część uzyskała certyfikaty unijne oraz normy jakości ISO,
- koniecznością rozbudowy potencjału przetwórczego w zakresie ziemniaków, warzyw i zbóż – uzasadnioną potencjałem surowcowym województwa,
- rozwijającą się infrastrukturą handlu hurtowego i giełdowego artykułów rolnych – giełda rolno-towarowa w Białymstoku oraz rynki półhurtowe w Suwałkach, Fastach i Sokółce.

Sytuacja polskiego rolnictwa uległa znacznej zmianie na lepsze po wstąpieniu do Unii Europejskiej. Szereg programów pomocowych oferowanych przez UE realizowanych i finansowanych wspólnie z państwem ma na celu dostosowanie rolnictwa do standardów unijnych. Obecnie realizowany *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich* promuje model zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich. W *Programie* zawarto między innymi takie działania, jak: modernizacja gospodarstw rolnych poprzez preferencyjne kredyty, programy rolnośrodowiskowe, zalesianie gruntów. Podstawą tego modelu jest realizacja wielofunkcyjności obszarów wiejskich, a także promocja ich zrównoważonego rozwoju.

Mapa 27. Przetwórstwo rolno-spożywcze

Turystyka i wypoczynek

Województwo podlaskie położone jest w obszarze funkcjonalnym Zielonych Płuc Polski. Walory środowiska przyrodniczego, na które składają się unikalne w skali Europy tereny bagienne, puszcze, doliny rzek, urozmaicona rzeźba polodowcowa i jeziora oraz różnorodność i bogactwo środowiska kulturowego, stwarzają szansę dla rozwoju aktywnej turystyki krajoznawczej, przyrodniczej i kulturowo-etnicznej oraz wypoczynku.

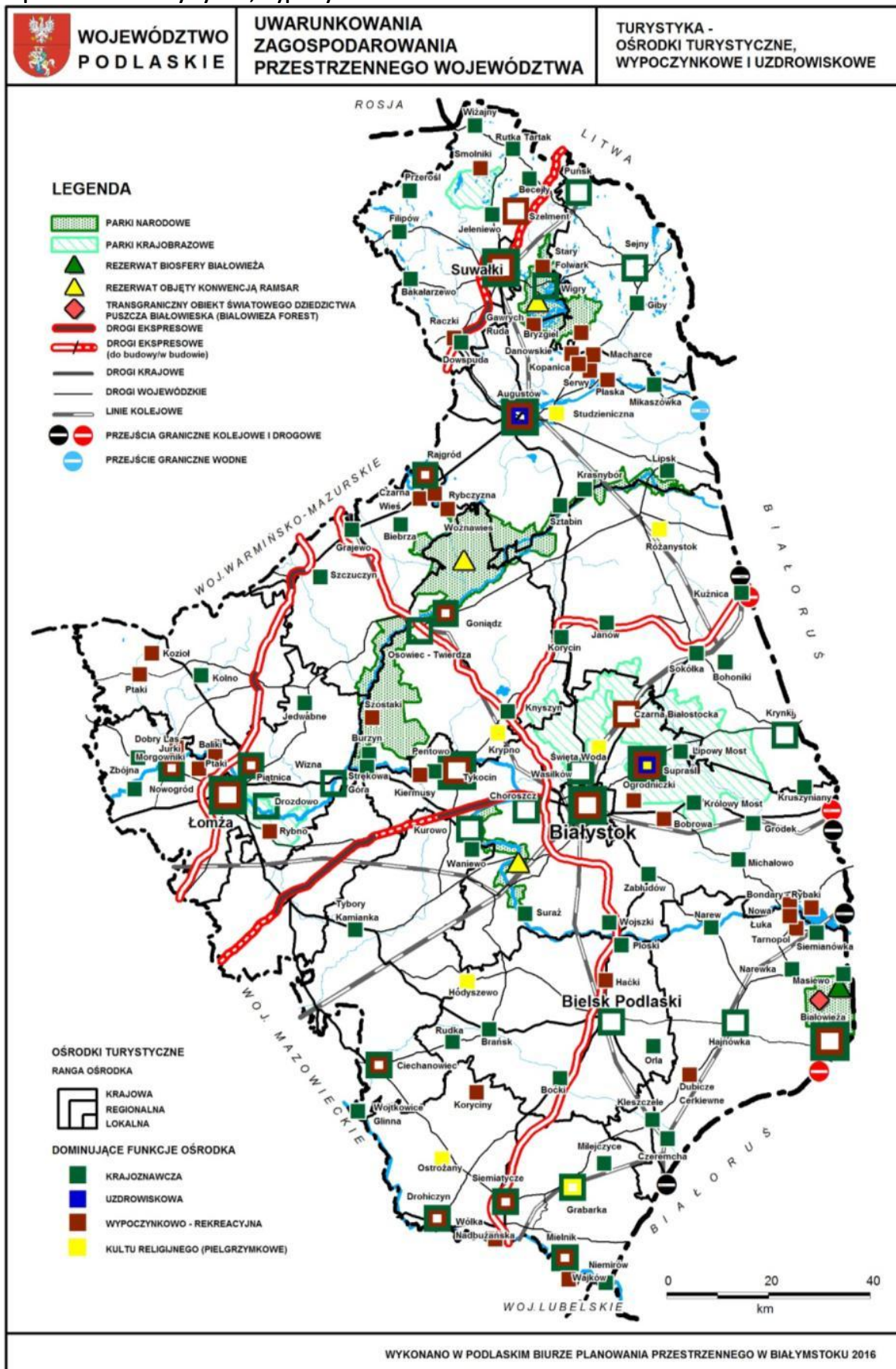
Nieprzeciętne walory przyrodnicze województwa podlaskiego objęte różnymi formami ochrony prawnej przyrody określa szczegółowo pkt 3.7.2. Z uwagi na unikatowe walory przyrodnicze Białowiecki Park Narodowy został uznany przez UNESCO w 1977 r. za Światowy Rezerwat Biosfery, od 1979 r. – jako jedyny polski obiekt przyrodniczy – znajduje się na Liście Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości. Od 23 czerwca 2014 r. cała Puszcza Białowiecka (po stronie polskiej i białoruskiej) stanowi Obiekt Światowego Dziedzictwa UNESCO pn. Białowieża Forest. Obszarem o wybitnych walorach przyrodniczych i krajobrazowych jest obszar Pojezierza Suwalskiego z: jeziorem Wigry położonym w Wigierskim Parku Narodowym, Suwalskim Parkiem Krajobrazowym i otoczonymi lasami malowniczymi jeziorami augustowskimi, a także Pojezierze Rajgrodzkie. Szczególnego rodzaju obszarami, promującymi region pod względem walorów turystycznych, są najbardziej rozległe w kraju obszary Natura 2000, obejmujące 12 obszarów specjalnej ochrony ptaków (OSO) i 24 specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO). Obszary objęte prawną ochroną przyrody zajmują ca 32% powierzchni województwa. Województwo podlaskie to również jeden z najczystszych regionów Polski pod względem zanieczyszczenia wód i powietrza oraz zagrożenia hałasem (pkt 2.7.5. Zagrożenia środowiska przyrodniczego). Obejmuje ono część historycznych prowincji – Mazowsza, Podlasia i Wielkiego Księstwa Litewskiego, gdzie przenikały się kultura wschodnia i zachodnia. Znajduje to odzwierciedlenie w obiektach dziedzictwa kulturowego oraz w klimacie kulturowym poszczególnych miast i miasteczek. Wśród zachowanych w krajobrazie zasobów dziedzictwa kulturowego wyróżnić należy układy urbanistyczne i ruralistyczne, budowle i obiekty architektoniczne, obiekty sakralne (w tym kościoły i klasztory różnych wyznań), zespoły rezydencjalne oraz zabytkowe cmentarze i niektóre zabytki techniki (określone szczegółowo w pkt 3.8.2. Krajobraz kulturowy). Rejestr zabytków nieruchomych województwa podlaskiego obejmuje 2 193 obiekty, w tym: 68 założeń przestrzennych, 490 obiektów sakralnych, 915 zabytków architektury i budownictwa, 75 obiektów budownictwa przemysłowego, 438 parków i cmentarzy. Spośród nich około 400 obiektów posiada wysokie walory turystyczne. Do grupy około 100 najważniejszych zabytków w Polsce, z woj. podlaskim należą następujące:

- zespół rynku z kościołem misjonarzy, pomnikiem Stefana Czarnieckiego i zabudową małomiasteczkową w Tykocinie,
- zespół klasztorny Kamedułów w Wigrach,
- zespół pałacowy Branickich z ogrodem w Białymstoku,
- kościół modernistyczny św. Rocha w Białymstoku.

Pozostałe składniki dziedzictwa kulturowego, generujące regionalny i ponadregionalny ruch turystyczny, znajdują się przeważnie w najstarszych jednostkach osadniczych.

W województwie jest szereg miejscowości z licznymi obiektami zabytkowymi, w tym w szczególności: Białystok, Łomża, Suwałki, Augustów, Supraśl, Choroszcz, Tykocin, Bielsk Podlaski, Szczuczyn, Wąsosz, Białowieża, Goniądz, Sejny, Drohiczyn, Mielnik, Siemiatycze, Sokółka, Krynki, Ciechanowiec. Miejscowości i obiekty zabytkowe regionu często cechuje niezadowalający stan techniczny oraz zbyt małe wykorzystanie do celów kulturalno-turystycznych.

Mapa 28. Ośrodki turystyczne, wypoczynkowe i uzdrowiskowe

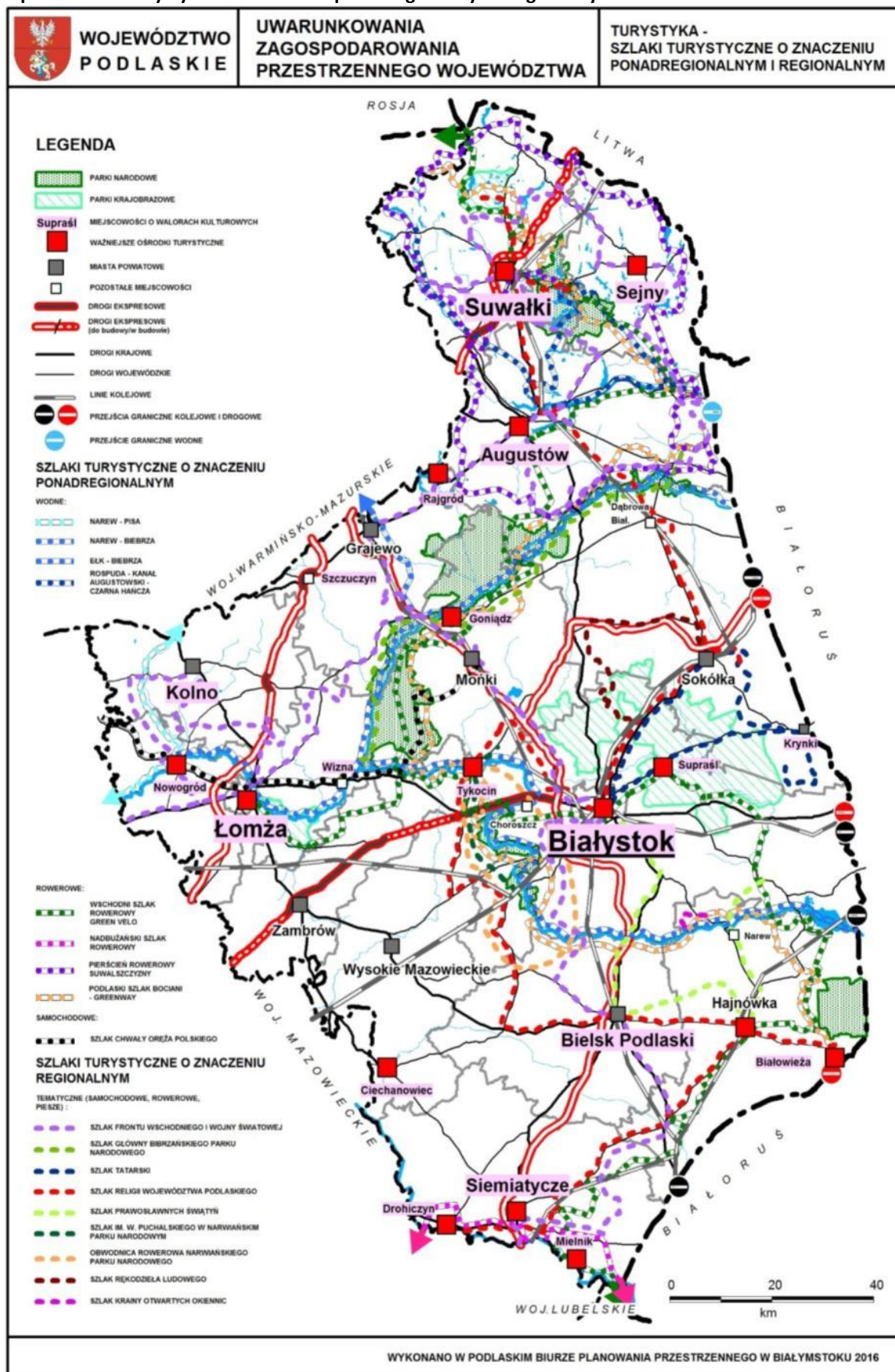

Zagospodarowanie i ruch turystyczny

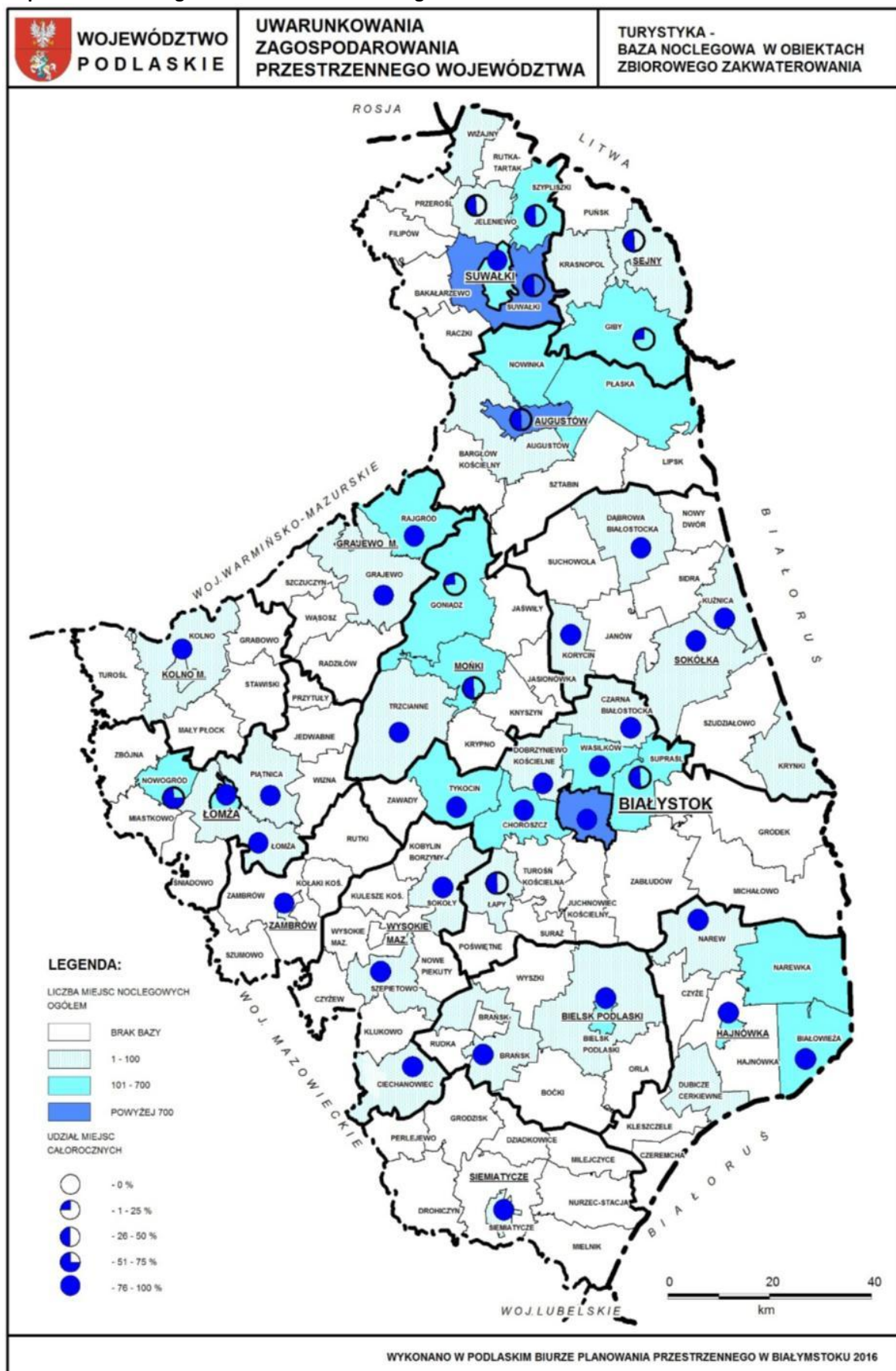
Rozwój turystyki uwarunkowany jest jakością i dostępnością walorów przyrodniczych i kulturowych oraz stanem infrastruktury turystycznej, wypoczynkowej i rekreacyjnej.

Województwo podlaskie dysponuje znaczną siecią szlaków turystycznych. Najwięcej jest znakowanych szlaków rowerowych – około 3,7 tys. km, pieszych – 3,3 tys. km i wodnych – 1,3 tys. km. Szlaki piesze koncentrują się w kilku rejonach, głównie o wysokich walorach przyrodniczych. Większe ich zgrupowanie występuje na Suwalszczyźnie, w Puszczy Białowieskiej i Knyszyńskiej oraz w dolinach największych rzek. Istotnym uzupełnieniem szlaków pieszych są edukacyjne ścieżki przyrodniczo-kulturowe i szlaki Nordic Walking. Do bardziej wyróżniających się szlaków rowerowych należą: fragment europejskiej trasy Euro Velo R11, Białowiecki Szlak Transgraniczny, „Wschodni Szlak Rowerowy Green Velo”, Nadbużański Szlak Rowerowy, Podlaski Szlak Bociani, Pierścień Rowerowy Suwalszczyzny, Obwodnica Rowerowa Narwiańskiego Parku Narodowego, oraz szlak pieszo-rowerowy „Tajemnice Światła” Wigry – Ełk, Turystyka wodna, w tym żeglarstwo i kajakarstwo mają korzystne warunki rozwoju w północnej części woj., głównie na bazie jezior, Kanału Augustowskiego oraz rzek: Czarnej Hańczy, Rospudy, Biebrzy, Supraśli, Narewki, Narwi oraz dolnego odcinka Pisy, a turystyka nurkowa na bazie jeziora Czarna Hańcza. Ważnym rozwojowym elementem turystyki stają się oznakowane szlaki, do których należą: samochodowy i rowerowy „Szlak Fortyfikacji Pozycji Granicznej” o długości 59 km w powiecie Suwalskim biegnący po linii umocnień niemieckich z II wojny światowej od Bolci do Dowspudy oraz samochodowy „Szlak Frontu Wschodniego i Wojny Światowej”. Bogactwo wielu kultur warunkuje rozwój turystyki kulturowej i etnicznej. Umożliwiają to m.in. następujące szlaki: Szlak Tatarski, Szlak Krainy Otwartych Okiennic i Szlak Religii Województwa Podlaskiego, Szlak Prawosławnych Świątyń i Szlak Rękodzieła Ludowego. Oferta turystyki kulturowej spleta się z walorami turystyki pielgrzymkowej. Najwięcej pielgrzymów odwiedza sanktuaria: katolickie – Różanystok, Hodyszewo i Studzieniczną, oraz prawosławne – Grabarkę, Supraśl, Stary Kornin i Krynoczkę. Województwo posiada jedną z najskromniejszych baz noclegowych turystyki w Polsce. Baza ta jest nierównomiernie rozmieszczona, a najbardziej rozwinięta jest w północnej i wschodniej części regionu. Baza noclegowa w 2013 r. obejmowała 254 obiekty zbiorowego zakwaterowania (2,5% ogólnej liczby w kraju), w tym 181 obiektów całorocznych. Obiekty te dysponowały 12,9 tys. miejsc noclegowych, z czego 8,7 tys. w placówkach całorocznych. Wśród turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania były tylko 84 obiekty hotelowe, w tym: 34 hotele (kraj – 1 488), 2 motele (kraj – 106), 9 pensjonatów (kraj – 250) oraz 39 innych obiektów hotelowych (kraj – 798). Liczba obiektów do 2010 r. nie zwiększała się, a nawet wykazywała tendencję malejącą. W latach 2010–2013, nastąpił wzrost liczby obiektów turystycznych o 88, tj. o ok. 52%, a miejsc noclegowych o ok. 1,48 tys., tj. o ok. 13%. Zwiększenie liczby obiektów turystycznych dotyczy głównie obiektów hotelowych (hotele, motele, pensjonaty) z 51 do 84, a liczby miejsc noclegowych w tych obiektach z 3,93 do 5,86 tys., tj. o ok. 49%. Podniósł się standard jakościowy obiektów hotelarskich. Pomimo wzrostu ogólnej liczby obiektów turystycznych zmniejszyła się liczba m.in. schronisk młodzieżowych, ośrodków wczasowych, domów wycieczkowych. Największą bazę obiektów turystycznych zbiorowego zakwaterowania posiadają powiaty: augustowski (36 obiektów i 2,7 tys. miejsc noclegowych), hajnowski (32 obiekty i 1,26 tys. miejsc noclegowych), suwalski (28 obiektów i 0,98 tys. miejsc noclegowych), białostocki (24 obiekty i 1,2 tys. miejsc noclegowych), sejneński (19 obiektów i 0,07 tys. miejsc noclegowych) oraz miasto Białystok (27 obiektów i 2,22 tys. miejsc noclegowych). W pozostałych powiatach można mówić o poważnych niedoborach, szczególnie jeśli dotyczy to obszarów o wysokich walorach turystycznych.

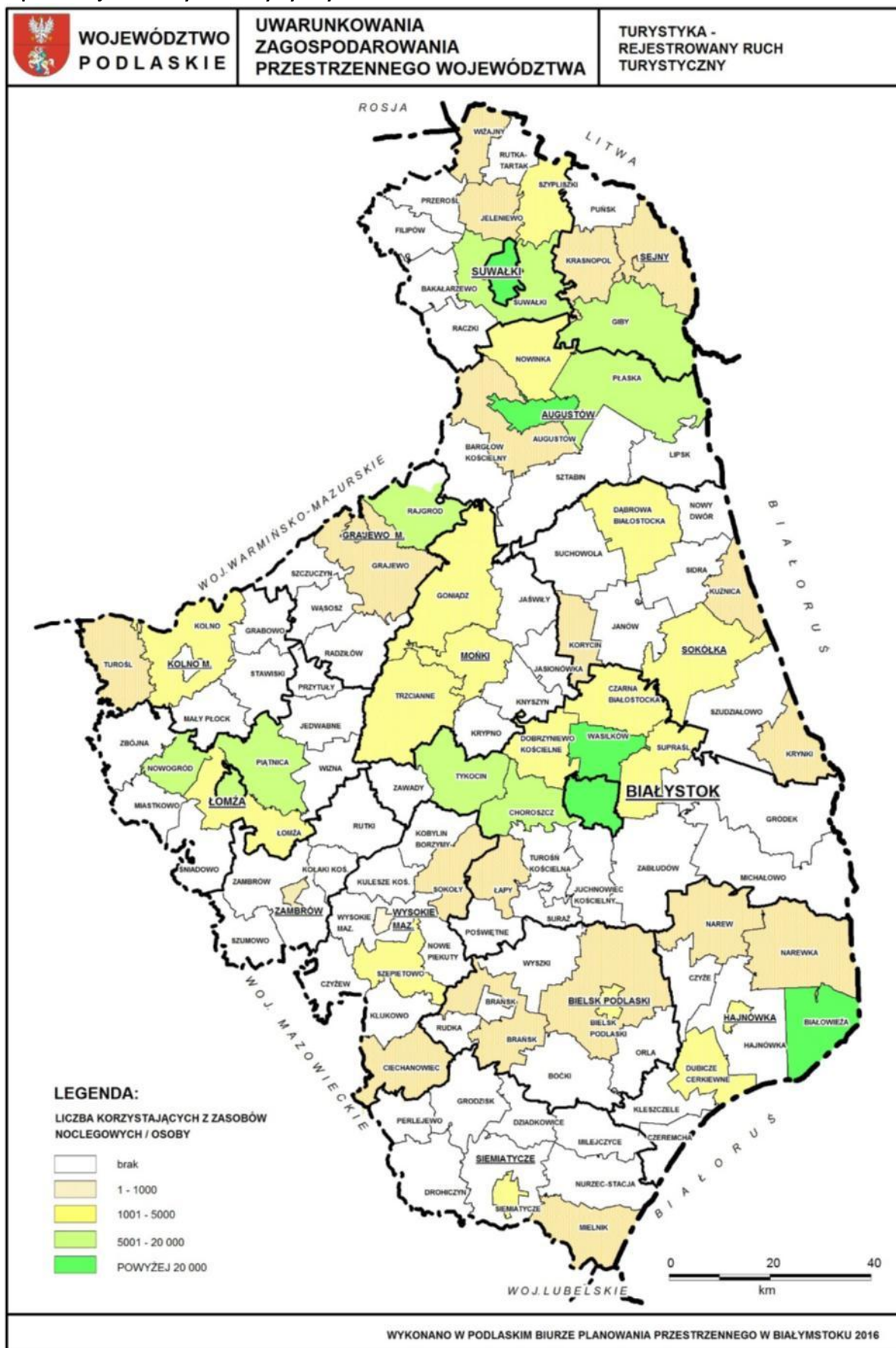
Mapa 29. Szlaki turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym

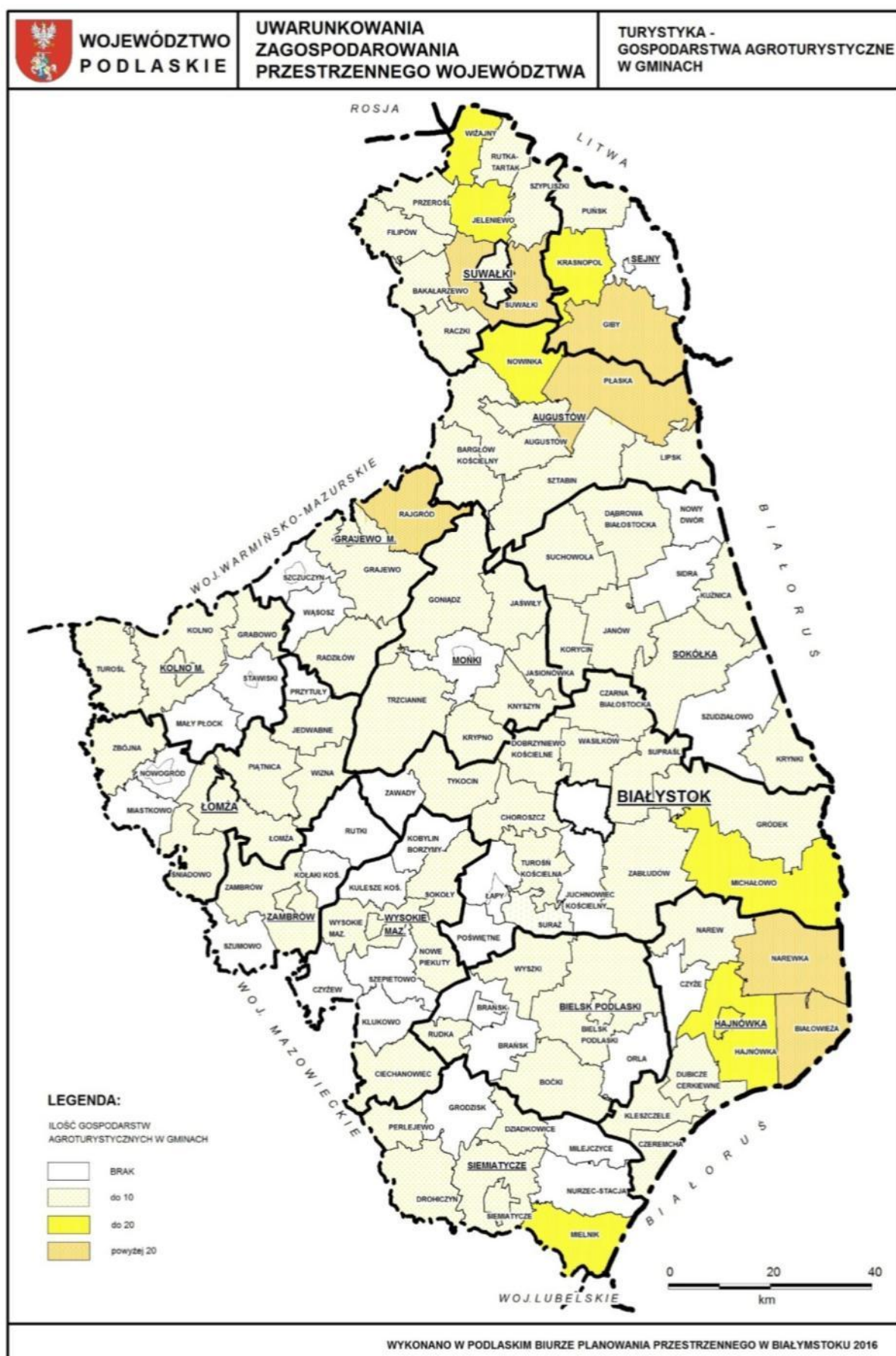
Mapa 30. Baza noclegowa w obiektach zbiorowego zakwaterowania

Mapa 31. Rejestrowany ruch turystyczny

Mapa 32. Gospodarstwa agroturystyczne w gminach

W 2013 r. z miejsc noclegowych obiektów zbiorowego zakwaterowania w województwie skorzystało 594,5 tys. turystów, w tym 163,9 tys. turystów zagranicznych. Udział woj. podlaskiego w krajowym ruchu turystycznym jest zatem niewielki i wynosi: ogółem – ok. 2,4 %, a w turystyce zagranicznej – 1,7%. Turyści najczęściej zatrzymywali się w hotelach, które udzieliły 457,9 tys. noclegów, co stanowiło 45% ogółu korzystających z noclegów. Turystom zagranicznym w 2013 r. udzielono 209,6 tys. noclegów, co stanowiło 20,6 % wszystkich udzielonych turystom noclegów w obiektach turystycznych województwa. Ruch turystyczny koncentruje się głównie w Białymstoku, w północnej części województwa, i Białowieży. W 2013 r. w obiektach noclegowych Białegostoku przebywało 247,5 tys. osób, w pow. augustowskim – 59,5 tys., w pow. hajnowskim – 49,9 tys. i na Suwalszczyźnie – 15,8 tys., co stanowiło łącznie 2/3 całego ruchu turystycznego w regionie.

Z analizy walorów środowiskowych i kulturowych wynika, że w województwie są dobre warunki do rozwoju różnorodnych form turystyki, wypoczynku pobytowego i świąteczno-weekendowego oraz lecznictwa uzdrowiskowego. W przyszłości jedną z głównych gałęzi turystyki może być dynamicznie rozwijająca się agroturystyka i indywidualne obiekty noclegowe. Niewątpliwą barierą w rozwoju turystyki jest niedostateczny poziom infrastruktury turystycznej i utrudniona jej dostępność, szczególnie zbyt mała liczba hoteli, co świadczy o znacznym niedoborze obiektów o podwyższonym standardzie. Dwa sanatoria w Augustowie i Supraślu przyjęły w 2013 r. ok. 1,9 tys. kuracjuszy, co, mimo poprawy w rozwoju infrastruktury uzdrowiskowej w Supraślu, świadczy o bardzo jeszcze słabym rozwoju turystyki uzdrowiskowej.

Rejony turystyczne

Kompleksowa ocena atrakcyjności turystycznej, uwzględniająca walory wypoczynkowe, osobliwości przyrodnicze i kulturowe, zagospodarowanie turystyczne i dostępność komunikacyjną, pozwala wyróżnić na obszarze województwa podlaskiego następujące rejony turystyczne:

1) rejony o znaczeniu międzynarodowym:

- Puszcza Białowiecka – z Białowieckim Parkiem Narodowym predestynowana do rozwoju turystyki krajoznawczej, przyrodniczej i kulturowo-etnicznej oraz wypoczynku,
- Dolina Biebrzy – z unikalnym Biebrzańskim Parkiem Narodowym, predysponowanym do rozwoju turystyki krajoznawczej, przyrodniczej i kulturowo-etnicznej oraz wypoczynku,
- Puszcza Augustowska – z Wigierskim Parkiem Narodowym, Kanałem Augustowskim, Czarną Hańczą i uzdrowiskiem Augustów predestynowana do rozwoju wypoczynku pobytowego, turystyki aktywnej, krajoznawczej, przyrodniczej i kulturowo-etnicznej, lecznictwa sanatoryjnego oraz sportów wodnych,

2) rejony o znaczeniu krajowym:

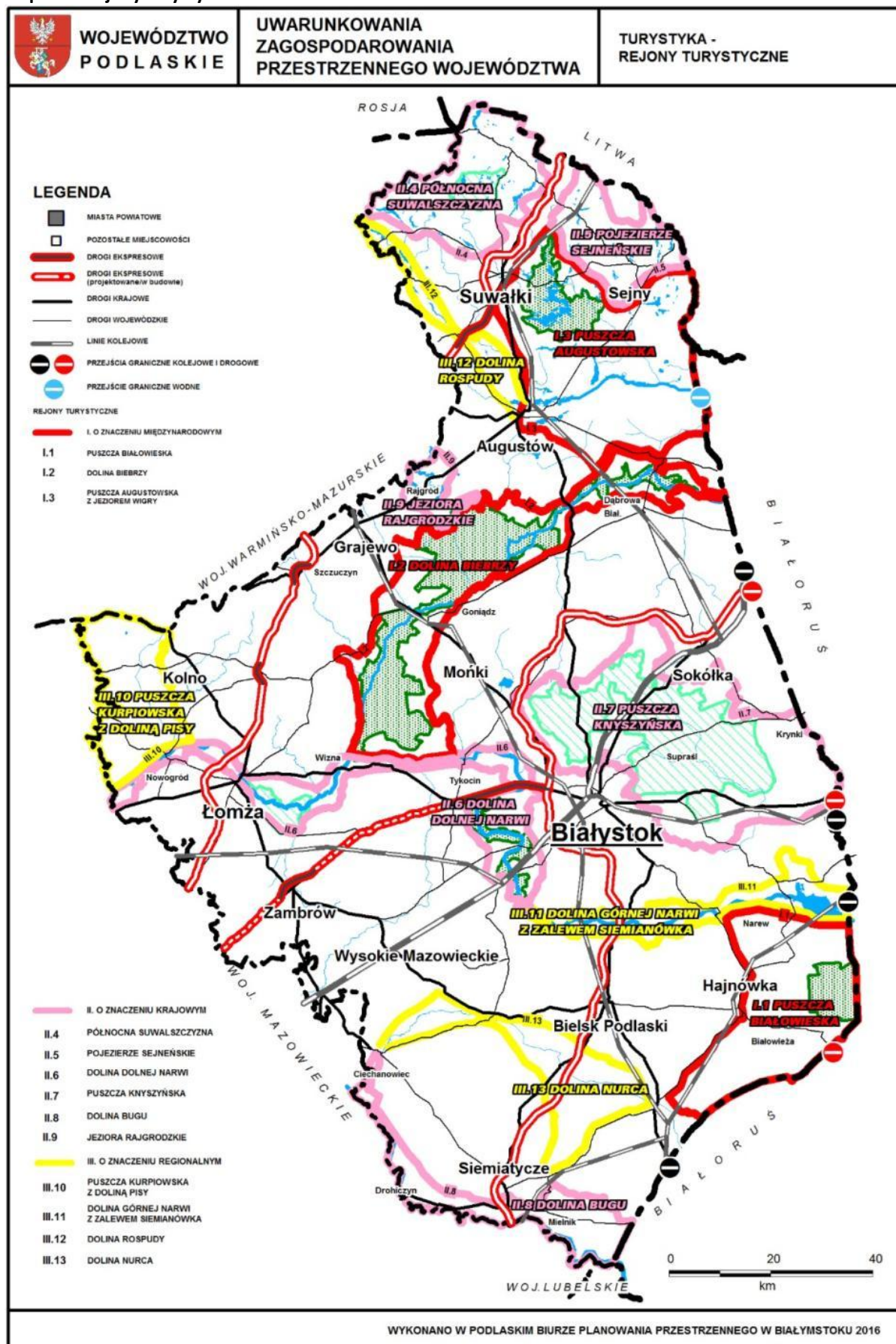
- Północna Suwalszczyzna – z Suwalskim Parkiem Krajobrazowym i urozmaiconą rzeźbą terenu predestynowana do rozwoju turystyki krajoznawczej, głównie kulturowo-etnicznej, aktywnej, wypoczynku oraz sportów zimowych narciarskich i letnich wodnych,
- Pojezierze Sejneńskie – z częścią Puszczy Augustowskiej, o bogatej rzeźbie terenu, predestynowana do rozwoju turystyki krajoznawczej, kulturowo-etnicznej i przyrodniczej, wypoczynku pobytowego, w tym agroturystyki,
- Dolina Dolnej Narwi – z Narwiańskim Parkiem Narodowym i Łomżyńskim Parkiem Krajobrazowym Doliny Narwi, predestynowana do rozwoju turystyki krajoznawczej, przyrodniczej i kulturowo-etnicznej, w tym aktywnej wodnej,
- Puszcza Knyszyńska – z Parkiem Krajobrazowym Puszczy Knyszyńskiej, dolinami rzek oraz uzdrowiskiem Supraśl, predestynowana do rozwoju turystyki krajoznawczej, kulturowo-etnicznej i przyrodniczej, w tym aktywnej wodnej i rowerowej, wypoczynku pobytowego i rekreacji specjalistycznej wodnej i narciarskiej oraz lecznictwa sanatoryjnego,
- Dolina Górnej Narwi – z częścią doliny górnej Narwi i zbiornikiem Siemianówka, stwarzająca możliwości rozwoju turystyki aktywnej wodnej i rowerowej oraz rekreacji specjalistycznej i sportów wodnych, a także wypoczynku letniskowego i agroturystyki,
- Jeziora Rajgrodzkie – z rozbudowaną infrastrukturą rekreacyjną z możliwościami dalszego rozwoju turystyki aktywnej wodnej, wypoczynku i rekreacji specjalistycznej – sportów wodnych,

- Dolina Bugu – z prawobrzeżną częścią doliny oraz częściowo doliny Nurca, z historycznymi miejscowościami (Ciechanowcem, Drohiczyń, Siemiatyczami i Mielnikiem), predestynowana do rozwoju aktywnej turystyki krajoznawczej, kulturowo-etnicznej, pielgrzymkowej (Święta Góra Grabarka), wypoczynku pobytowego i agroturystyki.

3) rejon o znaczeniu regionalnym:

- Puszcza Kurpiowska z Doliną Pisy – część Puszczy Piskiej i Puszczy Kurpiowskiej z doliną rzeki Pisy, umożliwiając rozwój turystyki aktywnej, krajoznawczej głównie kulturowo-etnicznej i wypoczynku agroturystycznego,
- Dolina Rospudy – z jeziorami wzdłuż biegu rzeki, z urozmaiconą rzeźbą terenu, oraz zabytkami, w tym militarnymi, predestynowana głównie do aktywnej turystyki krajoznawczej wodnej, a w połączeniu z Puszcą Augustowską i Kanałem Augustowskim może stanowić poszerzenie rejonu o znaczeniu międzynarodowym „Puszcza Augustowska”,
- Dolina Nurca – z doliną rzeki Nurzec i zachodnią częścią Równiny Bielskiej, predestynowana do turystyki kulturowo-etnicznej, w tym aktywnej wodnej i agroturystyki.

Mapa 33. Rejony turystyczne

3.1.2. Zróżnicowanie obszarów wiejskich w województwie pod kątem stopnia urbanizacji

Struktura sieci osadniczej

1. Ludność województwa zamieszkuje w 40 miastach i 3757 miejscowościach wiejskich. Charakterystyczną cechą sieci osadniczej jest jej rozdrobnienie i znaczne rozproszenie. Średnio na 1 miasto przypada 18,02 tys. mieszkańców (w Polsce – 25 tys.) oraz 779 km² (Polska – 349 km²), a na 1 miejscowość wiejską 125 osób (Polska – 354).
2. Strukturę osadnictwa miejskiego województwa tworzy miasto wojewódzkie (powyżej 250 tys. mieszkańców), 2 miasta subregionalne (powyżej 60 tys.), 10 miast średnich gł. powiatowych (ca 10 – 30 tys.) i 27 miast małych gminnych (poniżej 10 tys.), w tym:
 - **Białystok** – stolica województwa, o zaludnieniu 295,5 tys. osób, stanowiącym 1/4 ogółu mieszkańców Podlasia i ponad 40% jego ludności miejskiej, odgrywająca znaczącą rolę w kraju (11 – pod względem liczby ludności ośrodka miejskiego). Miasto koncentruje większość najważniejszych publicznych usług regionu oraz znaczący potencjał usług komercyjnych i produkcyjnych. Węzłowe położenie w systemie komunikacji drogowej i kolejowej na szlakach powiązań z krajami Europy Wschodniej i Północnej nadaje mu rangę pomostową w skali międzynarodowej,
 - **Łomża (62,8 tys. mieszkańców) i Suwałki (69,3 tys.)** – ośrodki subregionalne mające łącznie 13,1% ogółu ludności województwa i prawie 21% ludności miejskiej. Koncentrują one usługi wyższego rzędu, oddziałujące na znaczne obszary województwa, instytucje otoczenia biznesu i znaczący potencjał gospodarczy,
 - **grupa miast średnich** – to ogółem 11 miast, w tym 10 ośrodków lokalnych – powiatowych (Augustów, Bielsk Podlaski, Grajewo, Hajnówka, Mońki, Siemiatycze, Sokółka, Wysokie Mazowieckie, Zambrów i Kolno) i ośrodek gminny (Łapy). Łącznie skupują one 180 tys. mieszkańców, tj. 15% ludności województwa i 26% ludności miejskiej, i są równomiernie rozmieszczone na obszarze województwa. Ich ranga jest jednak zróżnicowana, zależnie od potencjału demograficznego, gospodarczego i usługowego. Największe z nich to: Augustów (30,4 tys. ludności) – krajowy ośrodek ruchu turystycznego i Bielsk Podlaski (26,2 tys.) – potencjalny ośrodek subregionalny,
 - **miasta małe** – cechują się znacznym zróżnicowaniem zaludnienia i potencjału społeczno-gospodarczego. W grupie tej, liczącej 25 miast, znajduje się miasto powiatowe Sejny, uprzemysłowione, liczące ponad 10 tys. mieszkańców miasta: Czarna Białostocka i Wasilków oraz najmniejsze Suraż (1,0 tys.) i Kleszczele (1,3 tys.). Średnio na jedno małe miasto przypada tylko 2,7 tys. mieszkańców,
 - **ludność wiejska** – licząca w końcu 2014 r. 471 tys. mieszkańców, tj. 3% ludności wiejskiej kraju, skupiona jest w 78 gminach wiejskich i 27 gminach miejsko-wiejskich. Przeciętnie na 1 gminę przypada 4,8 tys. ludności wiejskiej (Polska – 7,0 tys.). Największą liczbą mieszkańców wyróżniają się gminy: Juchnowiec Kościelny (15,4 tys.), Łomża (10,8 tys.), Piątnica (10,7 tys.), a najliczniejszą grupą 69 jednostek są gminy, w których liczba ludności waha się w granicach 2-5 tys. mieszkańców oraz grupa 20 gmin z ludnością 5-7 tys. mieszkańców. Pięć najmniejszych gmin posiada poniżej 2 tys. ludności (Suraż, Krynki, Nowogród, Kleszczele i Dubicze Cerkiewne),
 - **wiejska sieć osadnicza województwa** – to 3757 miejscowości, w tym 3277 wsi i 480 miejscowości pozostałych oraz 1191 części integralnych (tj. kolonii, przysiółków, osad, leśniczówek itp.). Średnio w województwie na 1. miejscowość przypada tylko 125 mieszkańców; najmniej – w powiecie sejneńskim (84) i sokólskim (85); najwięcej – w pow. łomżyńskim (156) i kolneńskim (152). Sieć osadnictwa wiejskiego cechuje dominacja – ponad 80% wsi małych, poniżej 200 mieszkańców (Polska 49%). Ponad 500 mieszkańców posiada 95 jednostek, w tym 35 wsi, głównie gminnych, ma powyżej 1000 osób,
 - **gminy w otoczeniu Białegostoku** – cechuje intensywny rozwój wsi położonych przy granicy z miastem, zwłaszcza przy drogach krajowych i wojewódzkich, oraz silniejsze często związki funkcjonalne z Białymstokiem, niż z własnym ośrodkiem gminnym. Dotyczy to zwłaszcza miejscowości: Kleosin (4,7 tys. mieszkańców) i Księżyno (0,98 tys.) w gm. Juchnowiec Kościelny,

Grabówka (3,3 tys.), Zaścianki (2,4 tys.) i Sobolewo (1,3 tys.) w gm. Supraśl oraz Fasty (1,6 tys.) w gm. Dobrzyniewo Duże.

Funkcje jednostek osadniczych

Miasta w regionie pełnią przede wszystkim funkcje usługowe lub produkcyjno-usługowe (około 2/3 ogółu pracujących) i mieszkaniowe, w tym:

- **Białystok (84,6 tys. pracujących), Łomża (14,5 tys.) i Suwałki (18,6 tys.)** – największe ośrodki koncentracji miejsc pracy w regionie kształtują jego strukturę pracujących. Dominującą rolę w tych miastach pełni sektor usługowy, który zatrudnia ponad 70% ogółu pracujących w Białymstoku i Łomży oraz 60% w Suwałkach,
- **ośrodki lokalne – powiatowe** – gdzie udział pracujących w sektorze usług w większości przekracza 60%, a w mniejszości występuje w Bielsku Podlaskim, Grajewie i Wysokiem Mazowieckiem, o lepiej rozwiniętej funkcji produkcyjnej,
- **miejskie ośrodki gminne** – cechuje przewaga funkcji usługowych, z wyjątkiem Czarnej Białostockiej i Wasilkowa, z ponad 50% udziałem pracujących w sektorze produkcyjnym,
- **wiejskie ośrodki gminne** – mają jeszcze podstawową funkcję rolniczą, ale znaczna ich część ewoluuje w kierunku wielofunkcyjności. W strefie silnego oddziaływania największych miast wsie utraciły większość funkcji rolniczych na rzecz funkcji pozarolniczych, tj. usługowych, produkcyjnych, mieszkaniowych i rekreacyjnych, stając się obszarami funkcjonalnymi rozwoju urbanizacji Białegostoku i w mniejszym zakresie Łomży i Suwałk,
- **ośrodki wiejskie** – na obszarach atrakcyjnych krajobrazowo i przyrodniczo coraz wyraźniej przeważa tendencja do przekształcania w miejscowości rekreacyjno-wypoczynkowe.

Uwarunkowania rozwoju jednostek sieci osadniczej

Poziom I – krajowy ośrodek równoważenia rozwoju – miasto Białystok

Stolica województwa i rdzeń białostockiego obszaru funkcjonalnego pełni wiodącą rolę administracyjnego, gospodarczego, kulturalnego i naukowego centrum województwa oraz północno-wschodniej części kraju, a także ośrodka pomostowego w stosunkach z Białorusią i Rosją. Uwarunkowania rozwoju funkcji i zagospodarowania przestrzennego miasta Białegostoku, wynikające ze strategii jego rozwoju na lata 2011 – 2020 plus oraz strategicznych i koncepcyjnych dokumentów rządowych i samorządu województwa obejmują:

1. Mocne strony i szanse rozwoju miasta:

- położenie geograficzne stwarzające możliwości zwiększenia atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej oraz współpracy transgranicznej z Białorusią w:
 - a) węzle linii kolejowych: *Rail Baltica* Warszawa – Białystok – (Kowno), linii Białystok – Sokółka – (Grodno), Białystok – Sokółka – Augustów – Suwałki, Białystok – Czeremcha – (Brześć Litewski) oraz Białystok – Zubki Białostockie – (Wołkowysk),
 - b) węzle dróg: realizowanego odc. S8 Warszawa – węzeł Białystok Zachód z S19, odc. S19 Lublin -węzeł Białystok Zachód – Korycin – Sokółka – gr. RP (Grodno), S16 Ełk – S19 Knyszyn łączącej S61 *Via Baltica* i S19 *Via Carpatia* oraz nr 65, 8 i 19,
 - c) sąsiedztwie węzłowych elementów regionalnej sieci ekologicznej – Puszczy Knyszyńskiej z Parkiem Krajobrazowym Puszczy Knyszyńskiej i doliny rzeki Narew z Narwiańskim Parkiem Narodowym oraz bogatych w dziedzictwo kulturowe miast – Tykocina, Choroszczy i Supraśla,
 - d) sąsiedztwie przejść granicznych z Białorusią w Kuźnicy i Bobrownikach,
- status Białegostoku jako miasta wojewódzkiego, ośrodka krajowego pełniącego niektóre funkcje metropolitalne w policentrycznej metropolii sieciowej ustalony w *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*,
- duży i rozwijający się potencjał miasta w zakresie infrastruktury usługowej o znaczeniu regionalnym i międzyregionalnym, zwłaszcza w zakresie: nauki i szkolnictwa wyższego oraz ponadgimnazjalnego, lecznictwa zamkniętego i specjalistycznego, administracji publicznej, gospodarczej i wyznaniowej, opieki społecznej, kultury, sportu i obsługi turystyki,

- a) możliwość przekształcenia i modernizacji lotniska „Krywlany” do potrzeb komunikacji lotniczej,
- b) zaawansowana modernizacja i przebudowa podstawowego układu uliczno-drogowego, zapewniającego sprawne powiązania zewnętrzne i wewnętrzne,
- c) zwartość struktury przestrzennej miasta umożliwiająca racjonalny rozwój infrastruktury technicznej i ekonomiczne jej funkcjonowanie,
- d) wzrastający potencjał funkcji gospodarczych, w tym Podstrefy Białostockiej Specjalnej Suwalskiej Strefy Ekonomicznej oraz Parku Naukowo-Technologicznego,
- e) rezerwy terenów dla rozwoju infrastruktury ponadlokalnych funkcji usługowych publicznych i komercyjnych, funkcji gospodarczych, w tym targów i wystawiennictwa, oraz infrastruktury transportowej i technicznej,
- f) systemy infrastruktury technicznej energetyki, gospodarki wodno-ściekowej i utylizacji odpadów stałych z rezerwami i możliwościami rozwojowymi, w tym zrealizowana instalacja termicznego przekształcania odpadów.

2. Słabe strony i bariery rozwoju miasta:

- słaba jakość powiązań drogowych i kolejowych oraz brak powiązań lotniczych z głównymi ośrodkami kraju oraz UE, obniżająca atrakcyjność inwestycyjną miasta, spowodowana:
 - a) opóźniającą się realizacją drogi ekspresowej S8 na odc. Warszawa – Białystok,
 - b) odkładaną przebudową i budową projektowanej drogi S19,
 - c) opóźniającą się modernizacją linii kolejowej magistralnej E75 *Rail Baltica*,
 - d) odłożoną bezterminowo budową Podlaskiego Lotniska Regionalnego, a nierozpoczętą jeszcze modernizacją lotniska „Krywlany”,
 - e) brakiem zrealizowanego powiązania na poziomie ekspresowym (*Via Carpatia*) z Litwą, Łotwą i Estonią (S19, S16, S61),
- brak niektórych elementów lub parametrów technicznych podstawowego układu uliczno-drogowego miasta, w tym: fragmentów obwodnic i powiązań z układem dróg zewnętrznych oraz dwupoziomowych skrzyżowań z liniami kolejowymi,
- brak lub przedłużający się proces realizacji niektórych ważnych obiektów infrastruktury usługowej, takich jak, np.: centrum nauki, hali sportowo-widowskiej, centrum wystawienniczo-kongresowego, aquaparku, ogrodu botanicznego,
- zbyt mała ilość terenów parkowych, w tym brak zagospodarowania znacznej części dolin, zwłaszcza rzeki Białej, w śródmieściu, oraz zespołów leśnych,
- niezadowalająca jakość zagospodarowania części ważnych przestrzeni publicznych miasta (np. rejonu dworców) i brak wielkomiejskiego charakteru centrum,
- niezagospodarowane na potrzeby rekreacji i obsługi turystyki atrakcyjne tereny strefy podmiejskiej, zwłaszcza w gminach Supraśl i Wasilków, niewystarczające zabezpieczenie sanitarne stref ochronnych ujęć wody.

Poziom II – ośrodki subregionalne – Łomża i Suwałki

W sieci osadniczej województwa miasta te, stanowiące ośrodki równoważenia rozwoju, wspomagające ośrodek wojewódzki w zaspokajaniu potrzeb mieszkańców subregionów w zakresie usług publicznych, szkolnictwa wyższego, specjalistycznej służby zdrowia i opieki społecznej, kultury i administracji publicznej, są też ważnymi ogniwami gospodarczymi, ze znaczącym potencjałem produkcyjno-usługowym aktywizującym sąsiadujące obszary.

- 1) **Uwarunkowania rozwoju zagospodarowania przestrzennego miasta Łomży, w tym** wynikające ze strategii jego zrównoważonego rozwoju do 2020 r., obejmują:

Mocne strony i szanse rozwoju miasta:

- a) położenie geograficzne stwarzające szanse zwiększenia konkurencyjności i atrakcyjności inwestycyjnej oraz turystycznej, w tym:
 - nad rzeką Narew i doliną objętą europejską siecią ekologiczną Natura 2000, z sąsiedztwem Łomżyńskiego Parku Krajobrazowego Doliny Narwi,

- w węźle dróg: projektowanej S61 *Via Baltica*, krajowych nr 63 i nr 64 oraz kilku dróg wojewódzkich, z szansą poprawy dostępności z obszaru kraju,
 - dwie istniejące przeprawy mostowe na rzece Narew oraz jedna projektowana,
 - planowane reaktywowanie połączenia kolejowego pasażerskiego z Białymstokiem i Warszawą,
- b) dobrze rozwijająca się infrastruktura funkcji usługowych subregionalnych, w tym:
- szkolnictwa wyższego (Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości, Wyższa Szkoła Agrobiznesu, Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości),
 - ośrodka diecezjalnego rzymskokatolickiego (siedziba diecezji, Wyższe Seminarium Duchowne),
 - szkolnictwa średniego i policealnego z kierunkami specjalistycznymi,
 - lecznictwa – Szpital Wojewódzki im. Kard. S. Wyszyńskiego – i opieki społecznej,
 - kultury (Muzeum Północno-Mazowieckie wraz ze Skansenem Kurpiowskim w Nowogrodzie, Muzeum Diecezjalne, Teatr Lalki i Aktora, Łomżyńska Filharmonia Kameralna),
 - sportu i wypoczynku (stadion sportowy z zespołem boisk, aquapark, tereny rekreacyjne nad Narwią wraz z portem rzeczny),
- c) funkcjonowanie kilku dużych przedsiębiorstw o randze regionalnej oraz rozwinięta infrastruktura obsługi biznesu,
- d) funkcjonująca Podstrefa Łomżyńska Specjalnej Suwalskiej Strefy Ekonomicznej oraz Park Przemysłowy Łomża,
- e) rezerwy w systemach infrastruktury – wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowniczej.

Słabe strony i bariery rozwoju miasta:

- a) brak kolejowych powiązań z głównymi miastami regionu i kraju (zawieszenie ruchu pasażerskiego na linii kolejowej Łomża – Śniadowo i Łapy – Śniadowo – Ostrołęka),
- b) opóźniająca się realizacja całości krajowej drogi ekspresowej S61 *Via Baltica*, w tym obwodnicy, skutkujący kolizyjnością ruchu tranzytowego z funkcjonowaniem miasta,
- c) brak niektórych elementów lub parametrów technicznych podstawowego układu uliczno-drogowego, zwłaszcza w strefie śródmiejskiej i w ciągach dróg krajowych, oraz powiązań z układem dróg zewnętrznych,
- d) braki w infrastrukturze usług subregionalnych: szkolnictwa wyższego (np. hali sportowej w Państwowej Wyższej Szkole Informatyki i Przedsiębiorczości i laboratorium w Wyższej Szkole Agrobiznesu), szkolnictwa średniego (np. urządzeń sportowych), kultury, sportu i rekreacji (Łomżyńskiego Centrum Kultury, amfiteatru, hali widowiskowo-sportowej dla organizacji imprez masowych, galerii teatralnej w Teatrze Lalki i Aktora, odpowiednio dużej powierzchni ekspozycyjnej w Muzeum Północno-Mazowieckim itp.) oraz odpowiedniej do potrzeb ilości zagospodarowanych terenów parkowo-rekreacyjnych ogólnomiejskich, w tym w dolinie rzeki Narew,
- e) braki w infrastrukturze gospodarczej, w tym placówek regionalnej i międzynarodowej współpracy targowo-wystawienniczej, handlowej i logistycznej,
- f) zbyt mała koncentracja funkcji administracyjnych, kulturalnych i handlowo-usługowych w centrum miasta,
- g) niezakończona rewaloryzacja zabytkowej substancji miasta i pogarszający się stan niektórych obiektów zabytkowych oraz niska jakość części przestrzeni publicznych.

2) Uwarunkowania rozwoju zagospodarowania przestrzennego miasta Suwałk

Uwarunkowania te, wynikające w szczególności ze *Strategii zrównoważonego rozwoju miasta Suwałki do roku 2020*, obejmują:

Mocne strony i szanse rozwoju miasta:

- a) korzystne położenie geograficzne stwarzające możliwość podniesienia atrakcyjności inwestycyjnej w sferze gospodarczej i turystycznej, w tym:

- na trasie *Via Baltica* w ciągu dróg – S8 Warszawa – Ostrów Mazowiecka – S61 Ostrów Mazowiecka – Łomża – Ełk – Suwałki – (Kowno) a perspektywnie na trasie *Via Carpatia* – południe Europy – S19 Rzeszów – Lublin – Białystok – S16 Knyszyn – S61 Ełk – Suwałki – gr. RP (Kłajpeda), oraz w węźle dróg wojewódzkich nr 653, nr 652, nr 655 i nr 662,
 - w węźle linii kolejowej E75 *Rail Baltica* Warszawa – Białystok – Ełk – Suwałki – (Kowno) i przewidzianej do modernizacji w KPZK 2030 linii kolejowych nr 6 i nr 40 Białystok – Sokółka – Augustów – Suwałki,
 - w sąsiedztwie atrakcyjnych dla turystyki i wypoczynku unikalnych obszarów europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000 i krajowej sieci ECONET – Wigierskiego Parku Narodowego i Puszczy Augustowskiej, kilku jezior, oraz tras rowerowych Euro – Velo R – 11 i Green Velo.
- b) bogate wielokulturowe zasoby dziedzictwa kulturowego zabytkowym obszarem staromiejskim i na sąsiadujących z miastem obszarach – np. klasztor wigierski,
- c) rozwinięta infrastruktura funkcji usługowych o znaczeniu subregionalnym, w tym:
- szkolnictwa wyższego (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Suwałkach i Wyższa Szkoła Suwalsko-Mazurska im. Papieża Jana Pawła II),
 - szkolnictwa średniego ponadgimnazjalnego, o zróżnicowanych typach szkół,
 - lecznictwa zamkniętego – (Szpital Wojewódzki im. dr. Ludwika Rydygiera) i pomocy społecznej,
 - kultury, sportu i rekreacji (Muzeum Okręgowe, Ośrodek Sportu i Rekreacji, w tym aquapark z pływalnią, Suwalski Ośrodek Kultury, sala koncertowo-teatralna, stadion lekkoatletyczny, tereny rekreacyjne z zalewem Arkadia itp.),
- d) sprawnie funkcjonująca Suwalska Specjalna Strefa Ekonomiczna, Park Naukowo-Technologiczny oraz infrastruktura obsługi biznesu,
- e) lotnisko sportowo-sanitarne z możliwością dostosowania do potrzeb lotniska lokalnego użytku publicznego,
- f) możliwość wykreowania atrakcyjnego zagospodarowania rekreacyjnego doliny rzeki Czarnej Hańczy i wyrobisk poeksploatacyjnych kruszywa w Sobolewie,
- g) rezerwy w systemach infrastruktury ciepłowniczej, wodociągowej i kanalizacyjnej oraz terenów inwestycyjnych.

Słabe strony i bariery rozwoju miasta:

- a) słaba jeszcze dostępność komunikacyjna zewnętrzna, wynikająca z:
- odległych terminów realizacji całości drogi ekspresowej S61 *Via Baltica*, i *Via Carpatia*,
 - odległej modernizacji całości linii kolejowej E75 *Rail Baltica* oraz linii kolejowej Białystok – Sokółka – Augustów – Suwałki,
 - przedłużającego się dostosowania lotniska sportowo-sanitarne do potrzeb lotniska lokalnego użytku publicznego,
 - przedłużająca się przebudowa i budowa całości odcinka drogi krajowej nr 8 Augustów – Korycin – Katrynka do kl. GP,
- b) braki i potrzeby modernizacji infrastruktury usług subregionalnych, w tym:
- wyższych uczelni oraz szkolnictwa ponadgimnazjalnego zawodowego,
 - wielofunkcyjnych obiektów sportowych do organizacji znaczących imprez ponadlokalnych, np. sali sportowo-widowiskowej i bazy sportów motorowych,
 - zagospodarowania rekreacyjnego w dolinie rzeki Czarnej Hańczy,
 - znaczących całorocznych usług turystycznych,
- c) niedokończona rewitalizacja zabudowy śródmiejskiej w tym zabytkowej i na terenach powojennych, pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych oraz niska jakość zagospodarowania części przestrzeni publicznych,
- d) niedostosowane do funkcji niektóre z ulic układu podstawowego w ciągach dróg krajowych i wojewódzkich, oraz braki uzbrojenia terenów rozwoju zabudowy.

Poziom III – ośrodki lokalne – powiatowe

W województwie podlaskim funkcje powiatowe pełni 11 miast, ze standardowymi dla tego szczebla funkcjami ponadlokalnymi obsługi ludności w zakresie administracji publicznej, edukacji, ochrony zdrowia, opieki społecznej i kultury oraz z szeregiem funkcji usługowych i gospodarczych o zasięgu ponadpowiatowym. Uwarunkowania ich rozwoju kształtują się następująco:

- 1) **Augustów** – miasto z funkcjami: ponadlokalnych i lokalnych usług publicznych, mieszkalnictwa, turystyki, wypoczynku, uzdrowiskową i sportów wodnych o znaczeniu krajowym i międzynarodowym oraz produkcyjno-usługową, cechują:
 - a) położenie w węźle: dróg krajowych nr 8, 16 i 61, wojewódzkiej nr 662 i 664 do projektowanego przejścia granicznego w Lipszczanach w gm. Lipsk oraz linii kolejowej nr 6 i 40 Białystok – Augustów – Suwałki, wymagającej modernizacji,
 - b) wysokie walory środowiska przyrodniczego, korzystne dla rozwoju funkcji turystyczno-wypoczynkowej i uzdrowiskowej (j. Necko, j. Białe, j. Studzieniczne, Kanał Augustowski, rzeki Netta i Rospuda oraz sąsiedztwo Puszczy Augustowskiej z obszarami Natury 2000 i położenie na szlaku rowerowym *Green Velo*),
 - c) rozwinięta infrastruktura ponadlokalnych usług publicznych oraz wypoczynku i obsługi turystyki z możliwością rozwoju,
 - d) przemysł oparty głównie na przetwórstwie surowców lokalnych, z ograniczeniami rozwoju ze względu na dominujące funkcje miasta,
 - e) potrzeba rewaloryzacji części zabudowy śródmiejskiej i przestrzeni publicznych,
 - f) brak systemu gazowniczego, ale rozwinięta infrastruktura komunalna.
- 2) **Bielsk Podlaski** – miasto z funkcjami: ponadlokalnych i lokalnych usług publicznych, mieszkalnictwa oraz produkcyjno-usługową na bazie surowców lokalnych i budownictwa – potencjalny ośrodek subregionalny cechują:
 - a) położenie w węźle: projektowanej drogi S19 *Via Carpatia*, krajowej nr 66 do przejścia granicznego z Białorusią w Połowcach, wojewódzkiej nr 689 do Hajnówki i Białowieży oraz linii kolejowych Białystok – Bielsk Podlaski – Czeremcha – przejście graniczne z Białorusią i Bielsk Podlaski – Hajnówka,
 - b) walory przyrodnicze miasta ograniczone do częściowo zagospodarowanej doliny rzeki Białej, ale brak większego zbiornika wodnego do rekreacji,
 - c) dobrze rozwinięta infrastruktura ponadlokalnych usług publicznych z potrzebami uzupełnień oraz tereny rozwoju zabudowy mieszkaniowej i produkcyjno-usługowej z Podstrefą Bielską Suwalskiej SSE oraz stabilizacja zaludnienia,
 - d) zabudowa śródmiejska wymagająca dalszej rewaloryzacji,
 - e) ruch tranzytowy towarowy w ciągu drogi ekspresowej S19 stwarzający utrudnienia w funkcjonowaniu miasta, w tym „wąskie gardło” na skrzyżowaniu z linią kolejową,
 - f) brak systemu gazowniczego, ale dobrze rozwinięta infrastruktura komunalna.
- 3) **Hajnówka** – miasto z funkcjami: ponadlokalnych i lokalnych usług publicznych, mieszkalnictwa, turystyki i wypoczynku, o znaczeniu regionalnym i krajowym, oraz produkcyjno-usługową (głównie na bazie surowców lokalnych), cechują:
 - a) dostępność z drogi wojewódzkiej nr 685 i nr 689 do przejścia granicznego turystycznego z Białorusią w Białowieży oraz z linii kolejowych nr 52 Bielsk Podlaski – Hajnówka i nr 31 Siedlce – Siemiatycze – Hajnówka, oraz z drogi nr 687 do zbiornika „Siemianówka” i przejścia granicznego kolejowego w Siemianówce,
 - b) walory turystyczno-wypoczynkowe o znaczeniu krajowym i międzynarodowym wynikające z bezpośredniego sąsiedztwa Puszczy Białowieskiej z BPN, Białowieży, turystyki leśnej, kolei wąskotorowej, bliskości zbiornika wodnego Siemianówka oraz wielokulturowości etnicznej,
 - c) rozwinięta ponadlokalna infrastruktura usługowa publiczna z Zamiejscowym Wydziałem Leśnym Politechniki Białostockiej oraz umiarkowanie produkcyjno-usługowa z Podstrefą Hajnowską Suwalskiej SSE,
 - d) brak systemu gazowniczego, ale rozwinięta infrastruktura komunalna,

- e) wymagające rewaloryzacji i rewitalizacji fragmenty zdegradowanej zabudowy w śródmieściu i przestrzeni publicznych,
 - f) niewystarczający rozwój infrastruktury obsługi turystyki i wypoczynku, w tym brak w mieście zbiornika wodnego do rekreacji.
- 4) Siemiatycze** – miasto z funkcjami: ponadlokalnych i lokalnych usług publicznych, mieszkalnictwa, turystyki i wypoczynku, o znaczeniu regionalnym i krajowym, oraz produkcyjno-usługową, cechują:
- a) położenie w węźle: projektowanej drogi S19 *Via Carpatia*, krajowej nr 62, wojewódzkich nr: 690, 693, 697 i 640 do projektowanego przejścia granicznego z Białorusią w Tokarach oraz przy linii kolejowej Białystok – Bielsk Podlaski – Siemiatycze,
 - b) walory turystyczno-wypoczynkowe o znaczeniu regionalnym, a potencjalnie krajowym, w tym zbiornik retencyjny i tereny leśne w mieście, oraz sąsiadująca dolina rzeki Bug w sieci Natura 2000, a także znaczące w regionie obiekty zabytkowe,
 - c) rozwinięta ponadlokalna infrastruktura usługowa oraz tereny rozwoju zabudowy mieszkaniowej i produkcyjno-usługowej z Podstrefą Suwalskiej SSE,
 - d) rozwinięta infrastruktura techniczna, komunalna i energetyczna,
 - e) brak obwodnicy w ciągu drogi ekspresowej S19, stwarzający kolizję ruchu tranzytowego z ruchem wewnętrznym i funkcjonowaniem zabudowy,
 - f) niepełne zagospodarowanie doliny rzeki Kamionki i obrzeży zbiornika wodnego,
 - g) potrzeba modernizacji części zabudowy i przestrzeni publicznych.
- 5) Sokółka** – miasto z funkcjami: ponadlokalnych i lokalnych usług publicznych, mieszkalnictwa, produkcyjno-usługową (głównie na bazie surowców lokalnych) oraz obsługi ruchu turystycznego z polsko-białoruskich przejść granicznych w Kuźnicy, cechują:
- a) położenie w węźle: projektowanej drogi S19 do przejścia granicznego z Białorusią w Kuźnicy i dwóch dróg wojewódzkich nr 673 i nr 674 oraz dwóch linii kolejowych nr 6 (Warszawa) – Białystok – Sokółka – przejście graniczne w Kuźnicy i nr 40 Sokółka – Augustów – Suwałki – gr. z Litwą,
 - b) walory turystyczne – zbiornik retencyjny, tereny parkowe i obiekty dziedzictwa kulturowego oraz Puszcza Knyszyńska w odległości ca 15 km,
 - c) rozwinięta infrastruktura ponadlokalnych usług publicznych i produkcyjno-usługowa oraz tereny rozwoju zabudowy mieszkaniowej i aktywności gospodarczej,
 - d) brak systemu gazowniczego i energetyka ciepła oparta głównie na źródle przemysłowym,
 - e) brak obwodnicy miasta w ciągu drogi krajowej nr 19, skutkujący uciążliwością ruchu tranzytowego, ale rozwinięta infrastruktura wodno-kanalizacyjna,
 - f) wymagająca rewaloryzacji część zabudowy śródmieścia i przestrzeni publicznych.
- 6) Zambrów** – miasto z funkcjami: ponadlokalnych i lokalnych usług publicznych, mieszkalnictwa oraz produkcyjno-usługową, cechują:
- a) położenie w węźle: drogi ekspresowej S8 oraz krajowych nr 63 i nr 66 z brakiem obwodnicy południowej,
 - b) rozwinięta ponadlokalna infrastruktura społeczna, w tym baza sportowa, oraz zagospodarowane tereny rekreacyjno-wypoczynkowe i parkowe nad zalewem,
 - c) posiadanie programów rewitalizacji śródmieścia i osiedla koszarowego,
 - d) rozwinięta infrastruktura techniczna wodno-kanalizacyjna, ciepłownicza i gazownicza, z rezerwami w sieci (ca 50%), oraz przetwarzania odpadów komunalnych (realizowany zakład),
 - e) brak drugiego GPZ-u i wyeksploatowana sieć elektroenergetyczna,
 - f) rozwijający się Zambrowski Park Przemysłowy i sfera okołobiznesowa.
- 7) Grajewo** – miasto z funkcjami: ponadlokalnych i lokalnych usług publicznych, mieszkalnictwa oraz produkcyjno-usługową, cechują:
- a) położenie w węźle dróg: proj. S16 Ełk – S19 Knyszyn (proj. *Via Carpatia*), krajowej nr 61 i linii kolejowej E75 Białystok – Ełk, w ciągu *Rail Baltica*,
 - b) rozwinięta ponadlokalna infrastruktura usługowa wymagająca uzupełnień,

- c) sąsiedztwo niezagospodarowanej rekreacyjnie doliny rzeki Ełk, Biebrzańskiego Parku Narodowego i Pojezierza Rajgrodzkiego, stwarzające szansę rozwoju obsługi turystyki,
 - d) dobrze rozwinięta sfera gospodarcza, w tym wiodąca w kraju Spółdzielnia Mleczarska „Mlekpól” oraz duży zakład produkcji płyt wiórowych „Pfleiderer Grajewo S.A.” i Podstrefa Suwalskiej SSE,
 - e) dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna, z brakiem sieci gazowniczej,
 - f) opracowany program rewitalizacji części śródmieścia miasta,
 - g) brak obwodnic drogowych w ciągach dróg krajowych S16 i nr 61.
- 8) Kolno** – miasto z funkcjami: ponadlokalnych i lokalnych usług publicznych, mieszkalnictwa i produkcyjno-usługową, cechują:
- a) położenie przy drodze krajowej nr 63, stanowiącej szlak turystyczny w kierunku Pojezierza Mazurskiego i wojewódzkiej nr 647,
 - b) rozwinięta powiatowa publiczna infrastruktura usługowa z rezerwami terenów i zagospodarowane przestrzenie publiczne, z wyjątkiem terenów rekreacji,
 - c) rozwijająca się sfera gospodarcza, w tym Zakład Produkcji Mleczarskiej „Kurpianka”, i utworzony park inwestycyjny z możliwością rozwoju, zwłaszcza przemysłu rolno-spożywczego,
 - d) rozwinięta sieć infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, ale brak sieci gazowniczej,
 - e) brak obwodnicy drogowej w ciągu drogi krajowej nr 63.
- 9) Wysokie Mazowieckie** – miasto z funkcjami: ponadlokalnych i lokalnych usług publicznych, mieszkalnictwa i produkcyjno-usługową, cechują:
- a) położenie przy drodze krajowej nr 66 Zambrów – Połowce i wojewódzkiej nr 678 Zambrów – Białystok oraz ca 9 km od linii kolejowej E75 Warszawa – Białystok,
 - b) rozwinięta infrastruktura gospodarcza, w tym przodująca w kraju Spółdzielnia Mleczarska „Mlekovita” i tereny inwestycyjne jej rozwoju,
 - c) rozwinięta ponadlokalna publiczna infrastruktura usługowa oraz zagospodarowane tereny publiczne, ale brak warunków do rozwoju turystyki, w tym zbiornika wodnego.
- 10) Mońki** – miasto z funkcjami: usług publicznych, mieszkalnictwa i produkcyjno-usługowymi, cechują:
- a) położenie w węźle: drogi projektowanej S16 Ełk – S19 Knyszyn (proj. *Via Carpatia*), pięciu dróg powiatowych oraz linii kolejowej magistralnej E75 Warszawa – Białystok – Ełk – Suwałki – gr. RP (proj. *Rail Baltica*),
 - b) standardowe wyposażenie w ponadlokalną usługową infrastrukturę publiczną oraz umiarkowanie rozwinięta sfera gospodarcza produkcyjno-usługowa z rezerwami terenów inwestycyjnych,
 - c) brak obwodnicy w ciągu drogi krajowej nr 65 skutkujący uciążliwością ruchu tranzytowego w funkcjonowaniu miasta,
 - d) brak systemu gazowniczego, ale rozwinięta infrastruktura komunalna,
 - e) brak walorów do rozwoju turystyki i wypoczynku, w tym zbiornika wodnego.
- 11) Sejny** – miasto z funkcjami: ponadlokalnych i lokalnych usług publicznych, mieszkalnictwa, obsługi turystyki, ruchu przygranicznego i produkcyjno-usługową, cechują:
- a) położenie w sąsiedztwie drogi krajowej nr 16 z ruchem na kierunku litewskim przez Ogrodniki oraz na skrzyżowaniu dróg wojewódzkich nr 651, nr 653 oraz nr 663,
 - b) walory turystyczno-wypoczynkowe o znaczeniu regionalnym i krajowym wynikające w szczególności z położenia jeziora w mieście i znacznych zasobów dziedzictwa kulturowego zróżnicowanego etnicznie,
 - c) rozwinięta ponadlokalna usługowa infrastruktura publiczna ze specyfiką etniczną i umiarkowanie lokalna produkcyjno-usługowa z Podstrefą Suwalskiej SSE, brak systemu gazowniczego i zagospodarowania części terenów publicznych.

Poziom IV – małe miasta i wsie gminne

Małe miasta i wsie gminne to 24 miasta i 67 wsi gminnych. Koncentrują one funkcje usług publicznych podstawowych z zakresu: administracji, szkolnictwa, opieki zdrowotnej i społecznej,

kultury i sportu oraz gospodarcze, produkcyjno-usługowe i mieszkalnictwa. Niektóre z nich pełnią ważne funkcje o ponadlokalnym zasięgu oddziaływania, w tym:

- **Białowieża** – obsługi turystyki międzynarodowej, naukowo-badawczą oraz szkolnictwa średniego o profilu leśnym i ekologicznym,
- **Łapy** – ponadlokalnych usług lecznictwa, szkolnictwa ponadgimnazjalnego i pożarniczego oraz przemysłu, w tym w Podstrefie Łapskiej Tarnobrzeskiej SSE,
- **Dąbrowa Białostocka** – szkolnictwa ponadgimnazjalnego i ochrony zdrowia,
- **Choroszcz** – lecznictwa specjalistycznego o znaczeniu ponadregionalnym, kultury, opieki społecznej i turystyki,
- **Supraśl** – szkolnictwa ponadgimnazjalnego, turystyki krajowej i międzynarodowej, wypoczynku, uzdrowiskowa oraz administracji leśnej i ekologicznej,
- **Tykocin, Goniądz** – turystyki krajowej i międzynarodowej,
- **Ciechanowiec, Drohiczyn, Nowogród, Jedwabne** – kultury i turystyki, w tym Drohiczyn administracji kościelnej i szkolnictwa wyższego diecezjalnego, a Nowogród także produkcyjno-usługową z Podstrefą Suwalskiej SSE,
- **Czarna Białostocka, Wasilków, Narew, Piątnica** – przemysłu oraz turystyki i rekreacji,
- **Czyżew, Zabłudów** – przemysłu z Podstrefą Suwalskiej SSE i turystyki,
- **Szepietowo** – obsługi rolnictwa o znaczeniu regionalnym,
- **Śniadowo** – przemysłu materiałów budowlanych,
- **Kuźnica, Gródek, Czeremcha** – obsługi ruchu granicznego,
- **Rajgród, Puńsk** – obsługi turystyki i wypoczynku o znaczeniu krajowym,
- **Płaska, Giby, Jeleniewo, Filipów, Szczuczyn, Wizna, Zbójna, Rutka-Tartak, Wiązajny, Lipsk, Sztabin, Mielnik, Krynki, Dubicze Cerkiewne, Suraz, Orla** – obsługi turystyki o znaczeniu regionalnym, a **Narewka** także przemysłu w podstrefie SSSE,
- **Suchowola, Rudka** – szkolnictwa ponadgimnazjalnego,
- **Brańsk** – opieki społecznej.

Poziom V – wybrane wsie i miejscowości o standardowych funkcjach podstawowych (mieszkaniowo-rolniczych) z funkcjami ponadlokalnymi, w tym:

- **Wigry, Stary Folwark** – turystyki o znaczeniu krajowym i międzynarodowym,
- **Smolniki, Osowiec Twierdza i Raczek – Dowspuda** – turystyki o znaczeniu regionalnym i krajowym,
- **Szelment** – sportu, wypoczynku i turystyki o znaczeniu regionalnym i krajowym,
- **Rybno** – sportu o znaczeniu regionalnym,
- **Bondary, Rybaki, Nowa Łuka, Tarnopol, Masiewo, Królowy Most, Sokole, Zawyki, Lesznia, Doktorce, Dolistowo, Waniewo, Kozioł, Ptaki, Baliki, Płoski, Wajków, Wólka Nadbużna, Gawrych Ruda, Zelwa, Serwy, Beceży, Pobondzie, Macharce, Danowskie, Rybczyzna, Woźna Wieś, Czarna Wieś, Osowiec-Twierdza, Wojtkowice, Morgowniki, Dobry Las, Burzyn** – wypoczynku o znaczeniu głównie regionalnym,
- **Kurowo, Biebrza, Tybory-Kamianka, Drozdowo** – naukowo-badawczą oraz kulturą i turystyczną o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym,
- **Czerwony Bór, Grądy-Woniecko** – sportu i więziennictwa o znaczeniu regionalnym,
- **Kozarze, Jałówka, Łąźnie, Czerewki, Sokole, Pociesze** – opieki społecznej o znaczeniu regionalnym,
- **Studzieniczna, Grabarka, Krypno, Różanystok, Święta Woda, Hodyszewo, Bohoniki, Kruszyniany, Krasnybór, Lipsk** – kultu religijnego i turystyki pielgrzymkowej o znaczeniu regionalnym, a niektóre i ponadregionalnym.

Powyższy wykaz nie obejmuje wszystkich wsi i miejscowości o aktualnych i potencjalnych szansach rozwoju funkcji ponadlokalnych, a w szczególności w obszarach funkcjonalnych miast. O rozwoju takich funkcji i ich znaczeniu decydować będzie, obok walorów kulturowych i przyrodniczych, przedsiębiorczość społeczności lokalnych.

3.2. Rozwój przestrzenny obszarów wiejskich

3.2.1. Spójność środowiskowa obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym

Fauna i flora

Specyfika klimatyczna województwa podlaskiego powoduje, że na jego obszarze następuje przenikanie się elementów środkowoeuropejskich i północno-wschodnich (borealnych).

Głównym uwarunkowanym klimatycznie typem roślinności w województwie są lasy, z 29 typami zbiorowisk leśnych oraz 3 zespołami zaroślowymi zgrupowanymi w 5 klasach: borów, borów liściastych i mieszanych, olsów, torfowisk wysokich i łęgów nadrzecznych. Lasy zajmują 628,4 tys. ha, co stanowi 31,6% powierzchni województwa, przy 30,6% w Polsce. Pod względem lesistości województwo podlaskie znajduje się na 6 pozycji w kraju. Dominującymi siedliskami są siedliska boru świeżego i mieszanego świeżego oraz siedliska lasu mieszanego świeżego i lasu świeżego. W strukturze gatunkowej zdecydowanie przeważa sosna z mniejszym udziałem świerka, a następnie olchy, brzozy, dębu i jesionu. Na obszarze województwa występują trzy duże i dobrze zachowane unikalne kompleksy puszczańskie: Puszcza Augustowska, Puszcza Białowieska i Puszcza Knyszyńska oraz fragmenty Puszczy Kurpiowskiej. Około 18% powierzchni leśnej w województwie stanowią lasy ochronne – w tym Leśne Kompleksy Promocyjne Puszczy Białowieskiej i Puszczy Knyszyńskiej. Uzupełnieniem zbiorowisk leśnych jest roślinność wodna.

Zbiorowiska łąkowe powstałe w wyniku wycinania wilgotnych i bagiennych lasów na obszarze województwa utworzyły 23 zespoły roślinności łąkowej. W większości są to zespoły naturalne, które rozprzestrzeniły się na siedliska wtórne, antropogeniczne.

Na terenach działalności człowieka wykształciła się roślinność segetalna – występująca na polach uprawnych i w ogrodach – oraz roślinność ruderalna, występująca przy osiedlach ludzkich, obiektach przemysłowych i szlakach komunikacyjnych.

Świat zwierzęcy woj. podlaskiego reprezentują ssaki, ptaki, gady, płazy, ryby i minogi oraz bezkręgowce. Fauna ssaków województwa podlaskiego liczy obecnie 60 gatunków. Największym roślinożernym zwierzęciem województwa jest żubr. Występuje tu również łoś, jeleń, sarna, dzik i konik polski. Z 15 gatunków ssaków drapieżnych w Polsce, 12 występuje w województwie. Są to m.in.: wilk, ryś, lis, jenot, borsuk, wydra, kuna leśna i gronostaj. Największe skupiska fauny są w Puszczy Białowieskiej, Knyszyńskiej i Augustowskiej.

Najliczniej reprezentowaną grupą ssaków na terenie województwa podlaskiego są gryzonie, wśród których stwierdzono występowanie 19 gatunków. Również licznie występują tu nietoperze – 14 gatunków i ssaki owadożerne – 8 gatunków.

Stwierdzono występowanie ponad 300 gatunków ptaków na 428 notowanych w Polsce, z tego prawie 200 to gatunki lęgowe, co stanowi około 95% gatunków gniazdujących w kraju. Gatunkami zagrożonymi w skali światowej, objętymi międzynarodowymi konwencjami – berneńską i bońską oraz dyrektywą ptasią Unii Europejskiej, a występującymi w województwie, są: kania rdzawa, bielik, derkacz i wodniczka. W województwie podlaskim znajdują się stanowiska lęgowe prawie wszystkich gatunków wpisanych do *Polskiej czerwonej księgi zwierząt*.

W granicach województwa stwierdzono obecność 7 spośród 8 gatunków gadów oraz 13 spośród 18 gatunków płazów występujących w Polsce.

Duża ilość i różnorodność wód na obszarze województwa sprzyja bogactwu ryb, wśród których stwierdzono występowanie 45 gatunków oraz 2 gatunki minogów.

Fauna bezkręgowców w województwie podlaskim jest wciąż jeszcze nie w pełni poznana. Najliczniejszą grupę stanowią owady. Dotychczas stwierdzono obecność 9 282 gatunków.

Głównymi zagrożeniami fauny i flory są na terenach leśnych: wyręb starodrzewu i drzew dziuplastych, sadzenie monokultur, stosowanie zrębów zupełnych, spadek poziomu wód gruntowych, osuszanie, rozwój infrastruktury drogowej, rozwój zabudowy mieszkaniowej rozproszonej, a w dolinach rzek obniżenie poziomu wód gruntowych prowadzące do mineralizacji torfu, co powoduje ustępowanie roślinności typowo bagiennnej, wkraczanie roślin ekspansywnych i zanik zbiorowisk pierwotnych oraz zaniechanie użytkowania łąk i pastwisk, powodujące ich zarastanie wyższą roślinnością.

Obszary ochrony przyrody

Obszary chronione, na podstawie Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody, zajmują w przybliżeniu powierzchnię 645 058,3 ha, co stanowi 32,0% ogólnej powierzchni województwa. Na jednego mieszkańca województwa przypada 5 411,9 m² terenów chronionych (w kraju odpowiednio 32,5% i 2 634 m²) – dane nie uwzględniają sieci Natura 2000.

Parki narodowe

Na obszarze województwa podlaskiego są cztery parki narodowe, zajmujące łącznie powierzchnię 92 169,20 ha, w tym:

- **Białowiecki Park Narodowy** o powierzchni 10 517,27 ha obejmuje Park Pałacowy oraz Ośrodek Hodowli Żubrów z Rezerwatem Hodowlanym Żubrów i Rezerwatem Pokazowym Zwierząt oraz Obrębem Ochronnym Rezerwat – najbardziej cenna część BPN. Został on uznany przez UNESCO za Światowy Rezerwat Biosfery i wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Ludzkości, od 23 czerwca 2014 r. cała Puszcza Białowiecka (po stronie polskiej i białoruskiej) stanowi Obiekt Światowego Dziedzictwa UNESCO o nazwie „Białowieża Forest”.
- **Wigierski Park Narodowy** o powierzchni 15 085,49 ha obejmuje swym zasięgiem fragment Pojezierza Wschodniosuwalskiego oraz fragment Równiny Augustowskiej. Jezioro Wigry, jako pierwsze w świecie, zostało objęte programem patronackim Międzynarodowego Towarzystwa Limnologicznego.
- **Biebrzański Park Narodowy** o powierzchni 59 233 ha jest największym obszarem parkiem narodowym w Polsce. Jest on wpisany na listę obiektów chronionych konwencją z Ramsar oraz ma rekomendację Komisji Parków Narodowych i Obszarów Chronionych IUCN, a także Federacji Parków Narodowych i Parków Natury Europy do uznania za Obiekt Dziedzictwa Światowego.
- **Narwiański Park Narodowy** o powierzchni 7 350 ha obejmuje bagienną dolinę Narwi z silnie rozbudowanym systemem koryt rzecznych – tzw. „Polską Amazonię”. Walory przyrodnicze Parku – to unikatowy ekosystem doliny oraz różnorodne zespoły roślin i zwierząt.

Rezerваты przyrody

W granicach województwa są 93 rezerваты przyrody o łącznej powierzchni 23 591,7 ha. Różnorodność tworów i składników przyrody ożywionej i nieożywionej sprawia, że jest wśród nich: rezerваты leśnych – 55, faunistycznych – 10, torfowiskowych – 9, florystycznych – 7, krajobrazowych – 4, wodnych i geologicznych – 7 oraz jeden stepowy.

Parki krajobrazowe

W województwie podlaskim występują trzy parki krajobrazowe o łącznej powierzchni 86 566,05 ha, w tym:

- **Suwalski Park Krajobrazowy** o powierzchni 6 337,66 ha. Celem utworzenia Parku jest zachowanie unikalnego, młodogłacjalnego krajobrazu północno-wschodniej Polski, rozpościerającego się wokół jeziora Hańcza i zagłębienia Szeszupy. Na jego terenie obowiązuje Uchwała Nr XII/92/15 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 czerwca 2015 r. w sprawie Suwalskiego Parku Krajobrazowego (Dz. Urz. Woj. Podl. z 2015 r. poz. 2120).
- **Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej** o powierzchni 72 860,17 ha obejmuje swoimi granicami przeważającą część Puszczy Knyszyńskiej – jednego z najlepiej zachowanych kompleksów leśnych w Polsce. Na jego terenie obowiązuje Uchwała Nr XXIII/201/16 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 21 marca 2016 r. w sprawie Parku Krajobrazowego Puszczy Knyszyńskiej im. Profesora Witolda Sławińskiego (Dz. Urz. Woj. Podl. z 2016 r. poz. 1502).
- **Łomżyński Park Krajobrazowy Doliny Narwi** o powierzchni 7 368,22 ha ma na celu ochronę wartości przyrodniczych, historycznych i kulturowych występujących na przełomowym odcinku doliny Narwi od Bronowa do Łomży. Na jego terenie obowiązuje Uchwała Nr XXIII/200/16 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 21 marca 2016 r. w sprawie Łomżyńskiego Parku Krajobrazowego Doliny Narwi (Dz. Urz. Woj. Podl. z 2016 r. poz. 1501).

Zagrożenia dla funkcjonowania parków narodowych, rezerwatów i parków krajobrazowych stanowią w szczególności:

- fragmentacja powierzchni większych obszarów ciągami infrastruktury transportowej z narastającymi potokami ruchu w parkach narodowych i parkach krajobrazowych,
- żywiołowy rozwój budownictwa rekreacyjnego, w tym bez pełnego wyposażenia w infrastrukturę kanalizacyjną, w parkach krajobrazowych,
- brak właściwej dla obszarów bagiennych gospodarki rolnej (wykaszanie) w parkach narodowych,
- niewłaściwe regulacje stosunków wodnych w niektórych parkach.

Obszary chronionego krajobrazu

W województwie podlaskim wyznaczono 13 obszarów chronionego krajobrazu o łącznej powierzchni 460 076, 70 ha. Dla poszczególnych obszarów obowiązują:

- 1) Uchwała XXIII/2013/16 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 21 marca 2016 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Puszcza Białowieska”,
- 2) Uchwała Nr XXIII/2014/16 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 21 marca 2016 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Wzgórza Sokólskie”, Rozporządzenie Nr 10/05 Wojewody Podlaskiego z dnia 25 lutego 2005 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dolina Bugu”,
- 3) Rozporządzenie Nr 9/05 Wojewody Podlaskiego z dnia 25 lutego 2005 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dolina Narwi”,
- 4) Rozporządzenie Nr 11/05 Wojewody Podlaskiego z dnia 25 lutego 2005 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi,
- 5) Uchwała Nr XII/91/15 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 czerwca 2015 r. w sprawie wyznaczenia Obszaru Chronionego Krajobrazu „Pojezierze Rajgrodzkie”,
- 6) Uchwała Nr XXIII/202/16 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 21 marca 2016 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dolina Bugu i Nurca”,
- 7) Uchwała Nr XII/93/15 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 czerwca 2015 r. w sprawie wyznaczenia Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dolina Biebrzy”,
- 8) Uchwała Nr XII/90/15 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 czerwca 2015 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dolina Rospudy”,
- 9) Uchwała Nr XII/88/15 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 czerwca 2015 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Pojezierze Północnej Suwalszczyzny”,
- 10) Uchwała Nr XII/94/15 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 czerwca 2015 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Pojezierze Sejneńskie”,
- 11) Uchwała Nr XII/89/15 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 czerwca 2015 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Puszcza i Jeziora Augustowskie”,
- 12) Uchwała Nr XII/87/15 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 czerwca 2015 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dolina Błędzianki”.

Obszary Natura 2000

W województwie podlaskim jest 12 obszarów specjalnej ochrony ptaków (OSO) wyznaczonych na podstawie Dyrektywy Rady 2009/147/WE w sprawie ochrony dzikiego ptactwa o łącznej powierzchni 579 400 ha (wykaz obszarów ochrony ptaków – tabela 24, wykaz specjalnych obszarów ochronnych siedlisk – tabela 25).

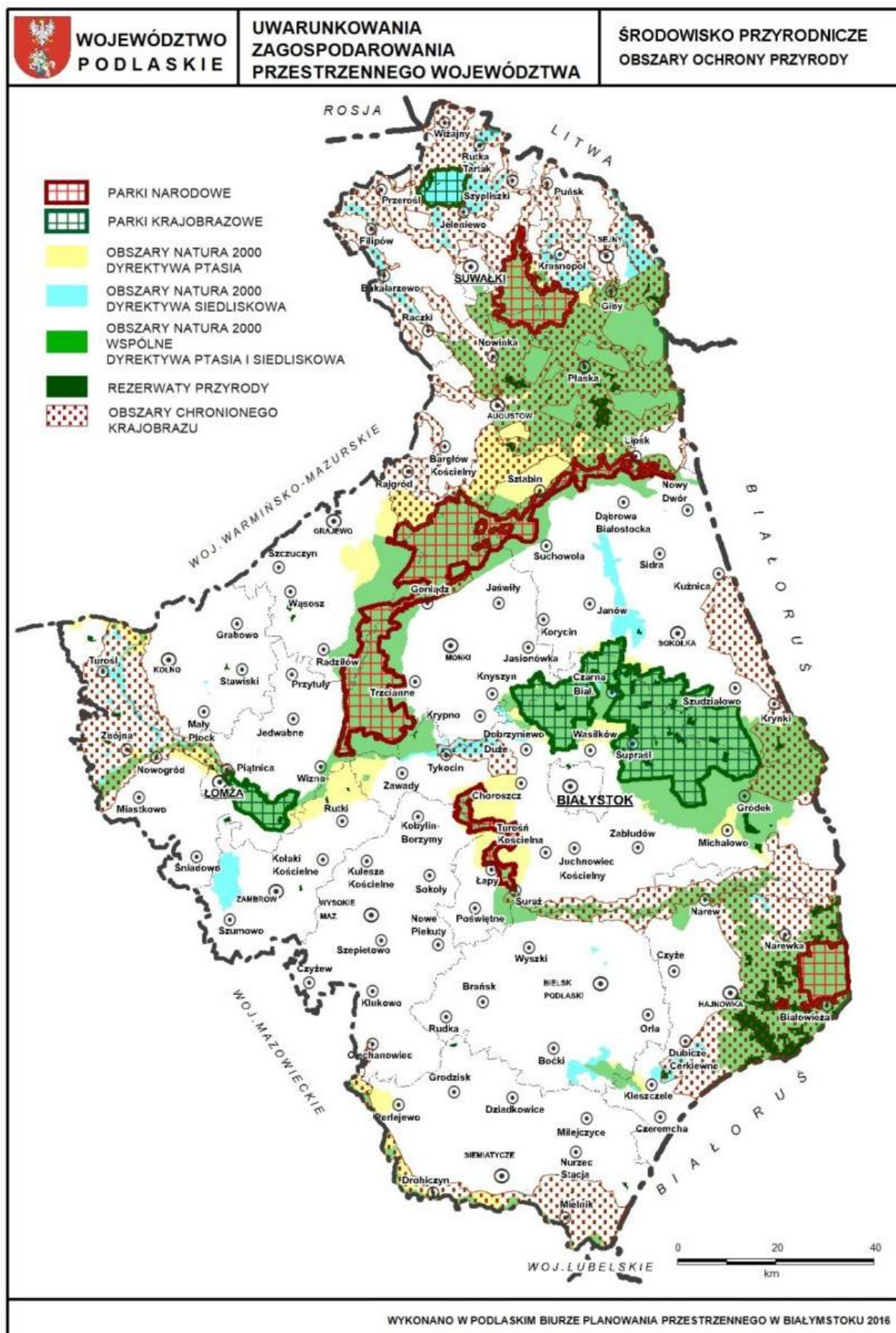
Duża część obszarów OSO i projektowanych SOO pokrywa się wzajemnie oraz z obszarami o innym statusie ochronnym (parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu – około 67,3%, a uwzględniając otuliny parków – około 90,0%).

Pozostałe formy ochrony przyrody

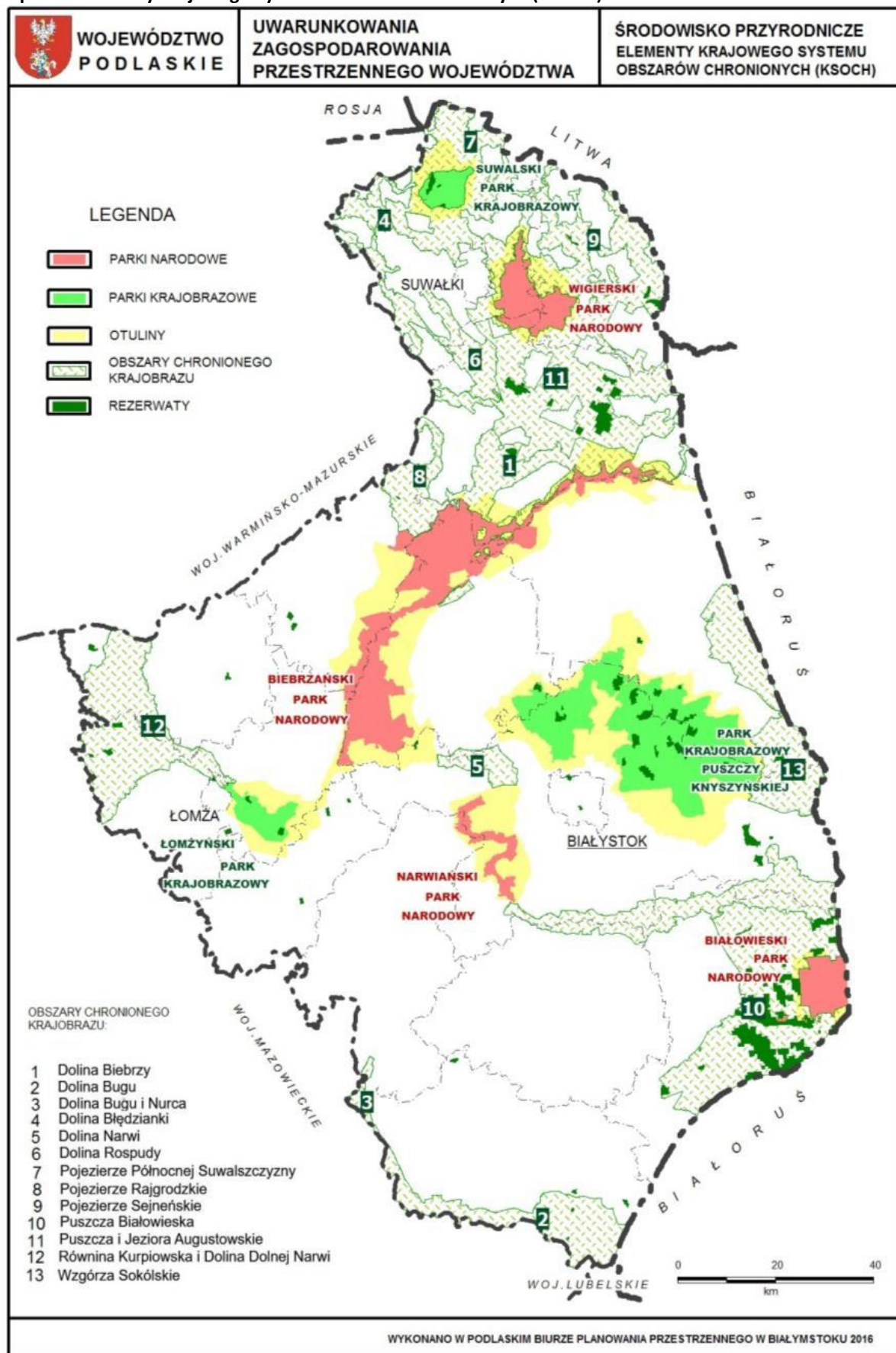
Na pograniczu województwa podlaskiego i Republiki Białorusi funkcjonuje Transgraniczny Obiekt Dziedzictwa Światowego obejmujący Białowieski Park Narodowy oraz część Państwowego Parku Narodowego „Białowieżska Puszcza”.

W granicach województwa występują 2 058 pomniki przyrody, 250 użytków ekologicznych, 2 stanowiska dokumentacyjne oraz 3 zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: w Czyżewie, w Szepietowie-Wawrzychach i Mielniku.

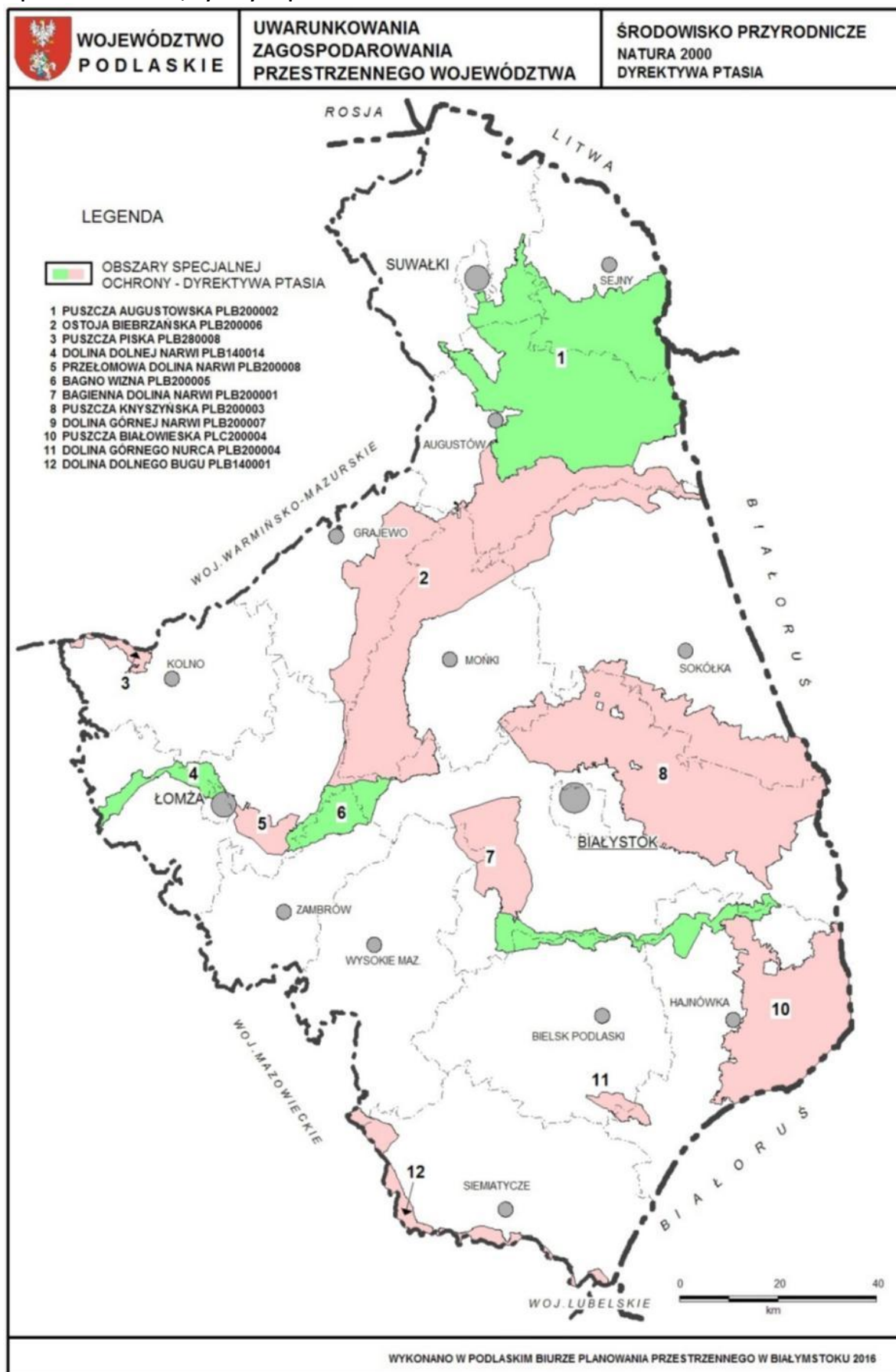
Mapa 34. Obszary ochrony przyrody

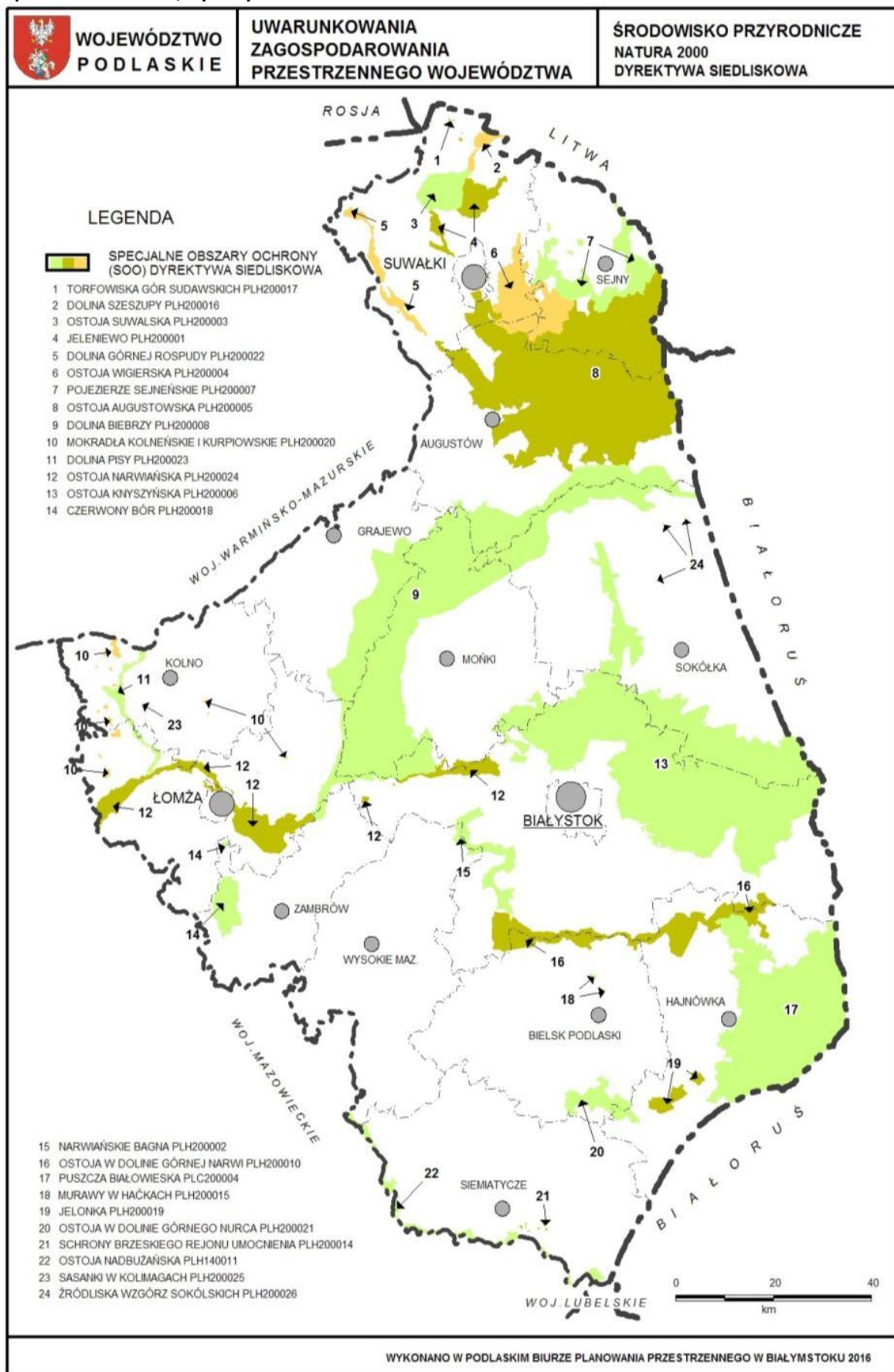
Mapa 35. Elementy Krajowego Systemu Obszarów Chronionych (KSOCH)

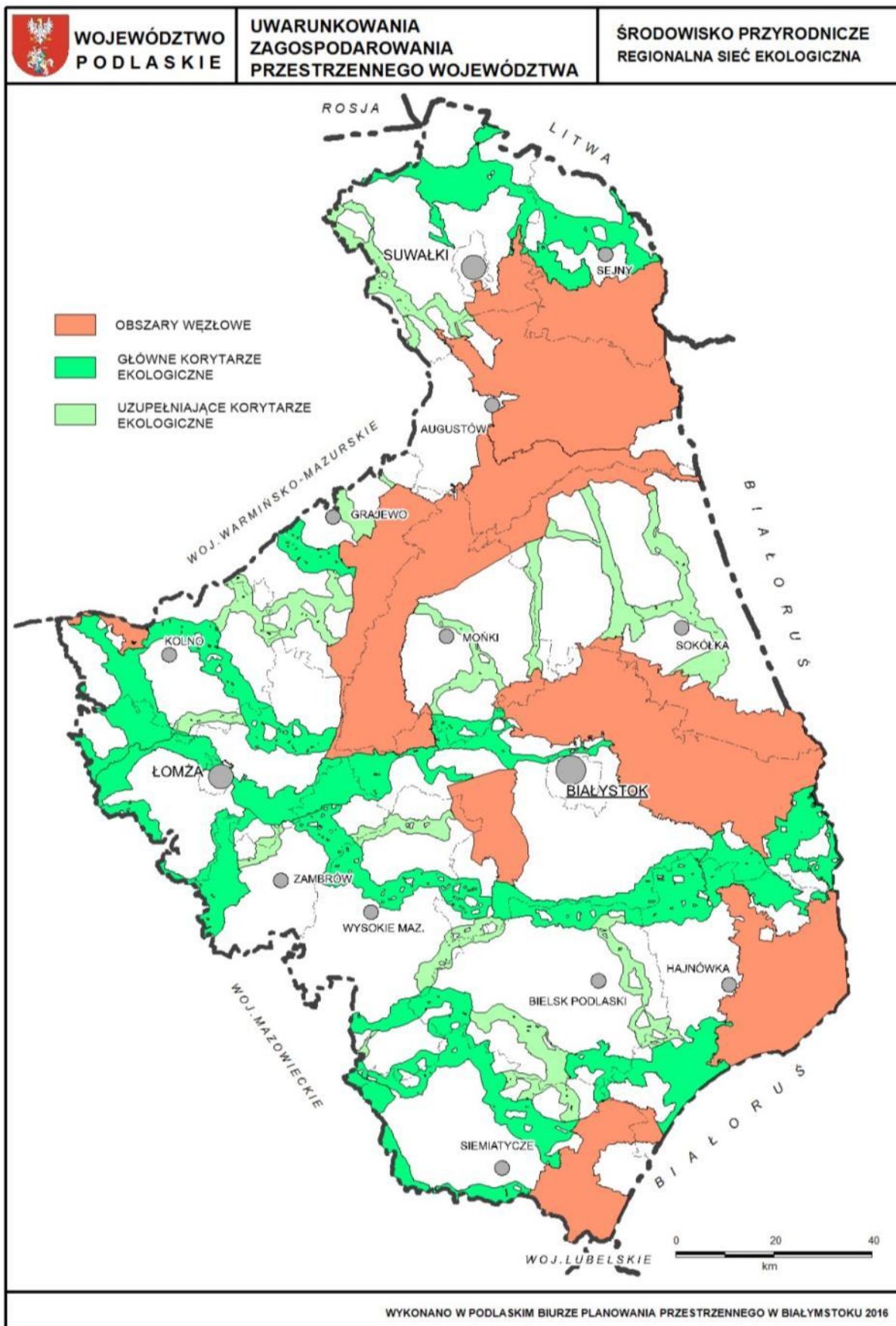
Mapa 36. Natura 2000, Dyrektywa ptasia

Mapa 37. Natura 2000, Dyrektywa siedliskowa

Mapa 38. Regionalna sieć ekologiczna

System powiązań przyrodniczych

System przyrodniczy województwa podlaskiego obejmuje wzajemnie uzupełniające się systemy ekologiczne szczebla krajowego i europejskiego. Krajowy system obszarów chronionych (KSOCh) obejmuje łącznie 32,0% powierzchni województwa. System ten powiązany jest z Europejską Siecią Ekologiczną Natura 2000 obejmującą obszary specjalnej ochrony ptaków i specjalne obszary ochrony siedlisk, stanowiące 32,7% powierzchni województwa. Utrzymaniu spójności ww. elementów systemu przyrodniczego służy sieć korytarzy ekologicznych, do których należą: sieć korytarzy rzecznych, korytarze migracyjne ptaków, główne korytarze migracyjne dużych zwierząt lądowych, krajowe korytarze migracyjne, sieć zieleni przydrożnej. Ekologiczna sieć województwa podlaskiego powinna obejmować: 7 obszarów węzłowych (elementy o znaczeniu kontynentalnym), 15 korytarzy głównych (elementy oznaczeniu kontynentalnym) oraz 13 korytarzy uzupełniających (elementy o znaczeniu krajowym).

3.2.2. Spójność gospodarcza obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym

Ogólny poziom rozwoju gospodarczego województwa

Województwo podlaskie wytworzyło w 2013 r. 2,3% produktu krajowego brutto. Jest to wskaźnik dużo niższy w proporcji do udziału w powierzchni (6,5%) i liczbie ludności kraju (3,1%). Ogólny niski poziom rozwoju gospodarczego potwierdzają:

- wartość produktu brutto na 1 mieszkańca (31,4 tys. zł, tj. 72,8% poziomu krajowego),
- niski udział przemysłu w wartości dodanej (województwo – 19,9%, Polska – 25,6%).

W strukturze gospodarki województwa udział rolnictwa w 2012 r. wynosił 31,9% ogółu pracujących, podczas gdy w Polsce 17,2%.

Wydajność gospodarki województwa, mierzona wskaźnikiem wartości dodanej brutto na jednego pracującego, należy do najniższych w kraju (13 miejsce) i stanowi ca 78% średniej krajowej, zwłaszcza że rolnictwo jest sektorem niskodochodowym.

Wzrost wydajności pracy i wzrost zatrudnienia wymaga przesunięcia części siły roboczej z rolnictwa do sektorów wysokoefektywnych oraz zwiększenia zatrudnienia na wsi w specjalistycznej, efektywnej i pracochłonnej produkcji rolniczej–roślinnej lub hodowlanej oraz zawodach pozarolniczych. Liczba przedsiębiorstw zarejestrowanych w systemie REGON w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców jest niższa niż średnio w kraju, w województwie w 2014 r. 825, w Polsce – 1071. W latach 2000–2014 dystans do średniej krajowej nieznacznie powiększył się.

Niski poziom rozwoju gospodarczego województwa dokumentują także:

- wskaźnik nakładów inwestycyjnych na mieszkańca (woj. – 4610 zł, kraj – 6004 zł),
- niski stopień uczestnictwa w wymianie międzynarodowej,
- niski poziom nakładów na działalność innowacyjną w przemyśle,
- niewielkie zatrudnienie w działalności badawczo-rozwojowej (B+R) – 3,4 osoby na 1000 aktywnych zawodowo (Polska – 5,2).

Syntetyczny wskaźnik atrakcyjności inwestycyjnej Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową uszeregował województwo podlaskie w 2014 r. na ostatnim miejscu w kraju. Przesądziły o tym m.in.: małe zasoby pracy przy niskiej ich jakości, niski poziom rozwoju infrastruktury gospodarczej i społecznej, niska aktywność województwa wobec inwestorów oraz słaba dostępność transportowa.

Przedsiębiorczość

Liczba prywatnych podmiotów gospodarczych województwa w okresie kilkunastu lat wzrosła około trzykrotnie, ich udział w liczbie ogółem stanowi 96,8% (Polska – 97,0%).

Firmy najmniejsze (mikroprzedsiębiorstwa), w których liczba pracujących nie przekracza 9 osób stanowią ponad 95% ogółu przedsiębiorstw, firmy małe (10–49 pracujących) 3,9%, średnie (50–249 osób) – 0,8%, a firmy duże (ponad 250 pracowników) – ok. 0,1%. Zmiany struktury podmiotów gospodarki narodowej w województwie w latach 2000–2014 przedstawia tabela 58.

Tabela 58. Podmioty gospodarki narodowej w województwie w latach 2000–2014

Wyszczególnienie	2000	2005	2010	2014	2000	2005	2010	2014
	Liczba				Struktura w %			
Ogółem	85 845	88 915	91 876	98339	100	100	100	100
Sektor publiczny	2 714	3 183	3 065	3125	3,2	3,6	3,3	3,2
Sektor prywatny	83 131	85 732	88 811	95214	96,8	96,4	96,7	96,8
w tym m.in.:								
Przeds. państwowe	70	23	2	1	0,1	0,0	0,0	0,0
Spółki handlowe	2 376	3 698	4 492	5942	2,8	4,2	4,9	6,0
Spółki cywilne	6 565	4 509	4 675	5025	7,6	5,1	5,1	5,1
Spółdzielnie	560	525	474	500	0,7	0,6	0,5	0,5
Fundacje	80	134	213	416	0,1	0,2	0,2	0,4
Stow. i organizacje społeczne	1 725	2 492	2 924	3349	2,0	2,8	3,2	3,4
Osoby fiz. prowadzące działalność gospodarczą	70 324	72 071	73 083	75930	81,9	81,1	79,5	77,2
Inne	4072	5463	6014	7176	4,7	6,1	6,5	7,3

Źródło: GUS

Ogólna liczba podmiotów stanowi 2,4% wszystkich firm zarejestrowanych w kraju. Taki wynik plasuje region na ostatnim miejscu w rankingu wszystkich województw.

Przemysł i rejon jego koncentracji

Województwo podlaskie, należące do najmniej uprzemysłowionych w kraju, ma najniższy udział w liczbie pracujących w przemyśle, wartości środków trwałych oraz nakładach inwestycyjnych i na działalność innowacyjną. Mimo to jego udział w tworzeniu PKB w woj. podlaskim jest nadal wysoki i wynosi 19,9% (w 2000 r. – 19,3%). w największych miastach województwa i kilku gminach przemysł odgrywa ważną rolę i może ją odgrywać nadal.

W latach 2000–2013 potencjał przemysłowy regionu wyrażony wartością produkcji sprzedanej powiększył się ponad dwukrotnie. Nastąpiły także zmiany w jego strukturze gałęziowej w kierunku zmniejszenia dominacji przemysłu rolno-spożywczego.

Tabela 59. Zatrudnienie i produkcja sprzedana przemysłu w latach 2000-2013

Wyszczególnienie	Przeciętne zatrudnienie			Produkcja sprzedana		
	2000	2013		2000	2013	
	w tys.		2000=100	w mln zł		2000=100
Ogółem	51,5	46,2	89,7	7 481,9	19 711,0	263,4
sektor publiczny	13,0	3,5	26,9	1 605,4	870,1	54,2
sektor prywatny	38,5	42,6	110,6	5 876,5	18 840,9	320,6
Górnictwo	0,4	0,7	175,0	62,2	212,7	342,0
Przetwórstwo przemysłowe	45,9	41,6	90,6	6 700,3	18 486,7	275,9
Pozostałe działy	5,2	3,9	78,0	719,4	1011,6	140,6

Źródło: GUS

Dane dotyczą podmiotów gospodarczych, w których liczba pracujących przekracza 9 osób.

Działalność przemysłową w regionie prowadziło w 2013 r. 8532 podmiotów gospodarczych, w tym 6672 osób fizycznych, 1109 spółek handlowych, 656 spółek cywilnych i 51 spółdzielni. Najwięcej podmiotów gospodarczych zaliczanych do działu przemysł zarejestrowano w: Białymstoku – 2315, Suwałkach – 590, Łomży – 539, Hajnówce – 253 i Augustowie – 242. W większości są to zakłady małe osób fizycznych, uzupełniające sieć kilkudziesięciu największych firm o przychodach rocznych przekraczających 50 mln zł. W strukturze gałęziowej przemysłu zasadniczą pozycję zajmuje produkcja i przetwórstwo artykułów spożywczych (przemysł mleczarski, owocowo-warzywny, tytoniowy, piwowarski, spirytusowy, młynarski) skoncentrowane głównie w Białymstoku, Suwałkach, Augustowie, Grajewie, Wysokiem Mazowieckiem, Łomży, Bielsku Podlaskim i Hajnówce. Malejącą rolę odgrywa przemysł lekki. Na liście 100 największych firm województwa w 2013 r. znalazł się tylko jeden zakład reprezentujący tę gałąź przemysłu, tj. Fabryka Dywanów „Agnella”. Na znaczeniu zyskał przemysł drzewny i meblarski rozwijający się w oparciu o lokalną bazę surowcową. Największe zakłady pozysku i przerobu materiałów drzewnych znajdują się w Grajewie, Sokółce, Białymstoku i gminie Orla, a zakłady meblarskie –

w Hajnówce, Białymstoku, Suwałkach i Łomży. Nastąpiło zmniejszenie znaczenia przemysłu elektromaszynowego w wyniku likwidacji kilku znaczących przedsiębiorstw (FMR w Czarnej Białostockiej, KZKS w Białymstoku, ZNTK w Łapach), a w większości nastąpił spadek zatrudnienia i wielkości produkcji. Jest to zjawisko niekorzystne ze względu na ich znaczący majątek trwały, tradycje oraz zasoby kadr kwalifikowanych. Obecnie największymi regionalnymi ośrodkami przemysłu metalowego i maszynowego są: Białystok, Suwałki i Narew.

Pomimo niskiego uprzemysłowienia i niekorzystnych tendencji transformacji, infrastruktura przemysłu systematycznie powiększa się. W latach 2012–2013 w woj. podlaskim zrealizowano około 280 obiektów przemysłowych i magazynowych (powierzchnia użytkowa budynków zrealizowanych w roku 2012 wyniosła 145 974 m²).

Specjalne strefy ekonomiczne i tereny inwestycyjne

W województwie podlaskim istnieje Suwalska Specjalna Strefa Ekonomiczna z 12 podstrefami o łącznej powierzchni 396,74 ha, z 41 firmami, 3926 miejscami pracy i zainwestowanymi nakładami w wysokości 1,426 mln zł. Suwalska Specjalna Strefa Ekonomiczna utworzona w 1996 r., początkowo składała się z trzech podstref: suwalskiej, etckiej i gołdapskiej, w tym o pow. 160,3 ha w podstrefie suwalskiej, zaś po 2000 r. została zmniejszona do 116,2 ha, a w 2016 zwiększona do 164,8 ha. W roku 2005 utworzono podstrefę w Grajewie o pow. 10,9 ha, w 2008 r. podstrefę białostocką o pow. 29,9 ha, w 2013 r. łomżyńską o pow. 7,7 ha., a w roku 2015 podstrefy w: Bielsku Podlaskim o pow. 5,30 ha, Czyżewie o pow. 6,91 ha, Hajnówce o pow. 3,14 ha, Narewce o pow. 29,31 ha, Nowogrodzie o pow. 25,99 ha, Sejnach o pow. 3,90 ha, Siemiatyczach o pow. 10,23 ha, Szczuczynie o pow. 11,95 ha i Zabłudowie o pow. 13,00 ha, oraz powiększono podstrefy w Białymstoku o pow. 64,38 ha, Grajewie o pow. 9,34 ha, a także w Suwałkach o pow. 46,40 ha. Zestawienie powierzchni Suwalskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej i jej podstref, z trwającym lub rozpoczętym procesem zagospodarowania, przedstawia tabela 60.

Tabela 60. Podstrefy SSSE

Podstrefy	Wyszczególnienie			
	Powierzchnia terenu (w ha)	Ilość firm	lp. utworzonych miejsc pracy	Nakłady inwestycyjne (mln zł)
Suwałki	164,8015	30	2 843	651 874 513
Białystok	94,2779	9	950	380 678 032
Grajewo	20,2437	1	133	392 863 595
Łomża	7,6884	1	0	957 508

Źródło: dane z SSSE z 2016r.

Utworzono także podstrefę Tarnobrzeską Specjalnej Strefy Ekonomicznej na terenach poprzemysłowych w Łapach o pow. 24,15 ha, sukcesywnie doposażaną w infrastrukturę.

Liderami przemian gospodarczych są parki naukowo-technologiczne w zakresie nowych technologii, innowacyjności i współpracy przemysłu z uczelniami oraz parki przemysłowe.

Zrealizowany został Białostocki Park Naukowo-Technologiczny (26,5 ha), Park Naukowo-Technologiczny Polska-Wschód w Suwałkach (8,5 ha), Zambrowski Park Przemysłowy (4,1 ha), Podlaski Park Przemysłowy w Czarnej Białostockiej (6,3 ha) oraz Park Przemysłowy w Łomży Sp. z o.o. (1,5 ha).

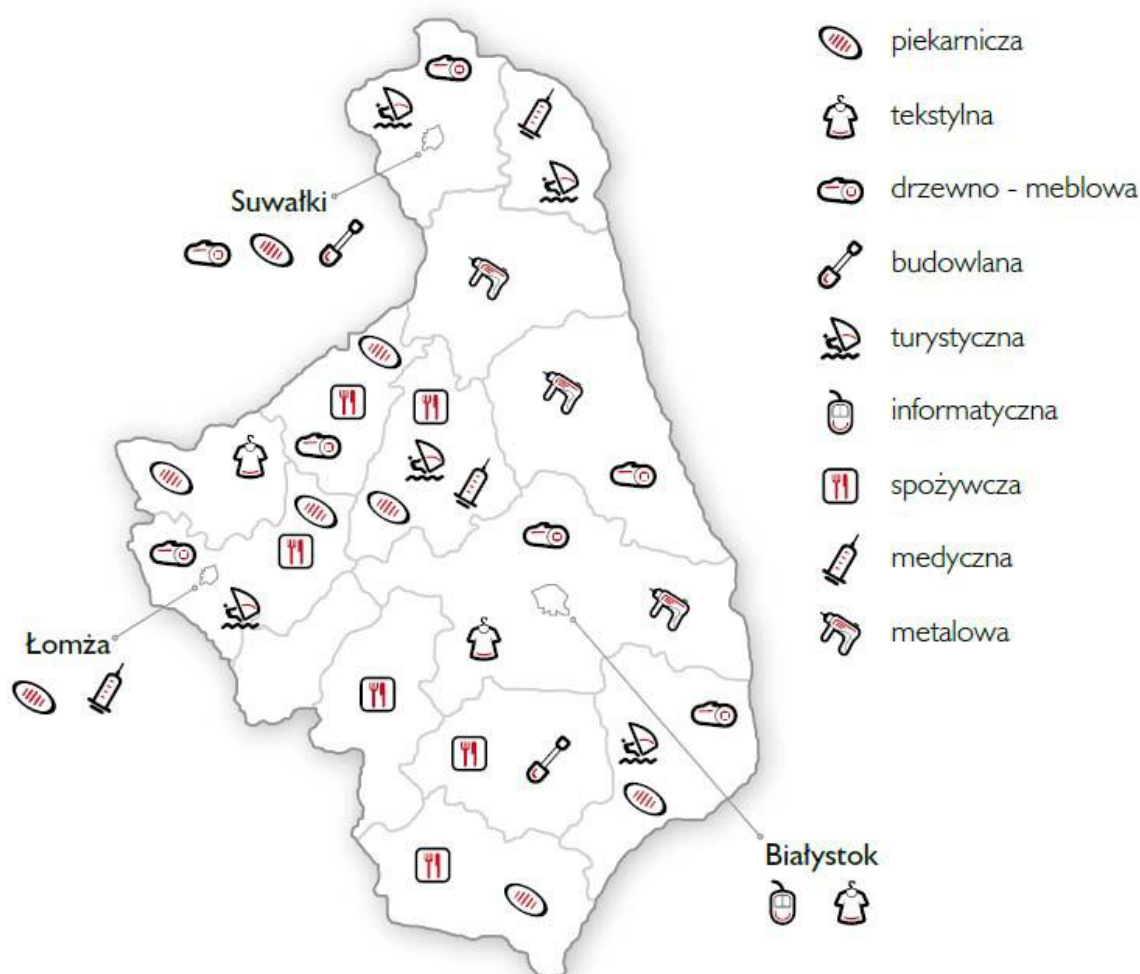
Samorządy, realizując politykę rozwoju lokalnego, dążą do podniesienia atrakcyjności inwestycyjnej swoich gmin poprzez przygotowanie terenów dla działalności gospodarczej, mających m.in.: uregulowany status prawny, dobry dostęp do dróg publicznych i wyposażenie w podstawowe media. Najwięcej terenów pod inwestycje gospodarczo-produkcyjne i usługowe przygotowano w Białymstoku i miejscowościach podmiejskich: Choroszczy, Łapach, Wasilkowie, Markowszczyźnie, Czarnej Białostockiej i Juchnowcu Kościelnym oraz w Suwałkach, Kleszczelach i Grajewie. Tereny te typu, greenfield, w większości wymagają jednak poniesienia znacznych nakładów ze strony samorządów na infrastrukturę.

Klasy

Tabela 61. W województwie podlaskim zinventaryzowano 8 klastrów z różnych branż:

Lp.	Nazwa klastra	Branża klastra
1.	Klaster Instytucji Otoczenia Biznesu	usługi biznesowe, edukacja
2.	Klaster Marek Turystycznych Polski Wschodniej	turystyka, rozrywka, rekreacja, kultura
3.	Klaster Obróbki Metali	przemysł metalowy
4.	Ogólnopolskie Centrum Badania, Edukacji i Monitorowania Problemów Płodności	medycyna, biomedycyna, turystyka medyczna
5.	Podlaski Klaster Bielizny	Przemysł odzieżowy
6.	Północno-Wschodni Klaster Edukacji Cyfrowej	usługi biznesowe, edukacja
7.	Północno-Wschodni Klaster Ekoenergetyczny	energetyka, ciepłownictwo, OZE
8.	Wschodni Klaster Budowlany	budownictwo i architektura

Mapa 39. Rozmieszczenie klastrów w poszczególnych branżach

3.2.3. Spójność społeczna i kulturowa obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym

Zróżnicowanie kulturowe

Województwo podlaskie jest regionem wielokulturowym. Przejawem wielokulturowości województwa jest tożsamość narodowa i etniczna mieszkańców. Województwo podlaskie jest pod tym względem bardziej zróżnicowane, gdyż z inną narodowością w czasie ostatniego spisu identyfikowało się 55,2 tys. osób, tj. 4,6% ogółu ludności (kraj 1,2%). Wśród innych narodowości

ludność białoruska liczyła 46,4 tys. osób, litewska 5,2 tys., ukraińska 1,4 tys., rosyjska 0,6 tys., romska 0,4 tys. i tatarska 0,3 tys. osób. Największe zwarte skupiska ludności białoruskiej znajdują się w południowo-wschodniej części regionu: w pow. hajnowskim (39,1% ogółu mieszkańców) i bielskim (19,8%). Na terenie 12 gmin wiejskich przedstawiciele mniejszości białoruskiej stanowią ponad 20% mieszkańców, w tym w czterech – ponad 50% (Czyże, Dubicze Cerkiewne, Orla i Hajnówka). Największe skupiska osób należących do mniejszości litewskiej znajdują się na terenie pow. sejneńskiego (21,2% ogółu ludności). Litwini zamieszkują w tym powiecie głównie gminy wiejskie: Puńsk (74,4%) i Sejny (18,5%). Znaczniejsze skupiska obywateli polskiej narodowości ukraińskiej znajdują się w Białymstoku, Bielsku Podlaskim i Hajnówce.

Z dostępnych źródeł wynika, że na początku XXI wieku liczba wiernych i osób związanych z Kościołem Rzymskokatolickim wynosiła około 980 tys. osób, tj. ponad 80% ogółu ludności, a z Polskim Autokefalicznym Kościołem Prawosławnym – około 165 tys. osób, tj. 13,5%. Do pozostałych ponad 20 zarejestrowanych kościołów i związków wyznaniowych należało 10–11 tys. mieszkańców regionu, tj. mniej niż 1% ogółu ludności.

Wyznawcy religii prawosławnej zamieszkują głównie w powiatach: białostockim, bielskim, hajnowskim, siemiatyckim i sokólskim, przy czym w niektórych gminach stanowią większość lokalnych społeczności (gminy wiejskie: Orla, Czeremcha, Czyże, Dubicze Cerkiewne, Hajnówka, Kleszczele, Narew, Narewka, Milejczyce, Nurzec-Stacja, Bielsk Podlaski i Gródek).

Dziedzictwo kulturowe województwa

Obszar obecnego województwa podlaskiego obejmuje północną część przedrozbiorowego województwa podlaskiego, część województwa mazowieckiego i powiatu grodzieńskiego województwa trockiego oraz niewielkie fragmenty dawnych województw – brzeskiego i nowogrodzkiego. Trwający kilka stuleci rozwój osadnictwa na terenach przygranicznych do dziś charakteryzuje się znacznym zróżnicowaniem i przenikaniem się wpływów kulturowych Zachodu i Wschodu.

Obszar ten podlegał wpływom kolonizacji mazowieckiej, ruskiej i litewskiej. Wcześniej jego część północną zamieszkiwali Jaćwingowie, których osadnictwo zostało całkowicie zniszczone pod koniec XIII w. Kolonizacja mazowiecka objęła znaczną część Wysoczyzny Białostockiej i obszar ziemi łomżyńskiej, kolonizacja ruska Wysoczyznę Bielską i obszary nadbużańskie, a litewska północną część Suwalszczyzny.

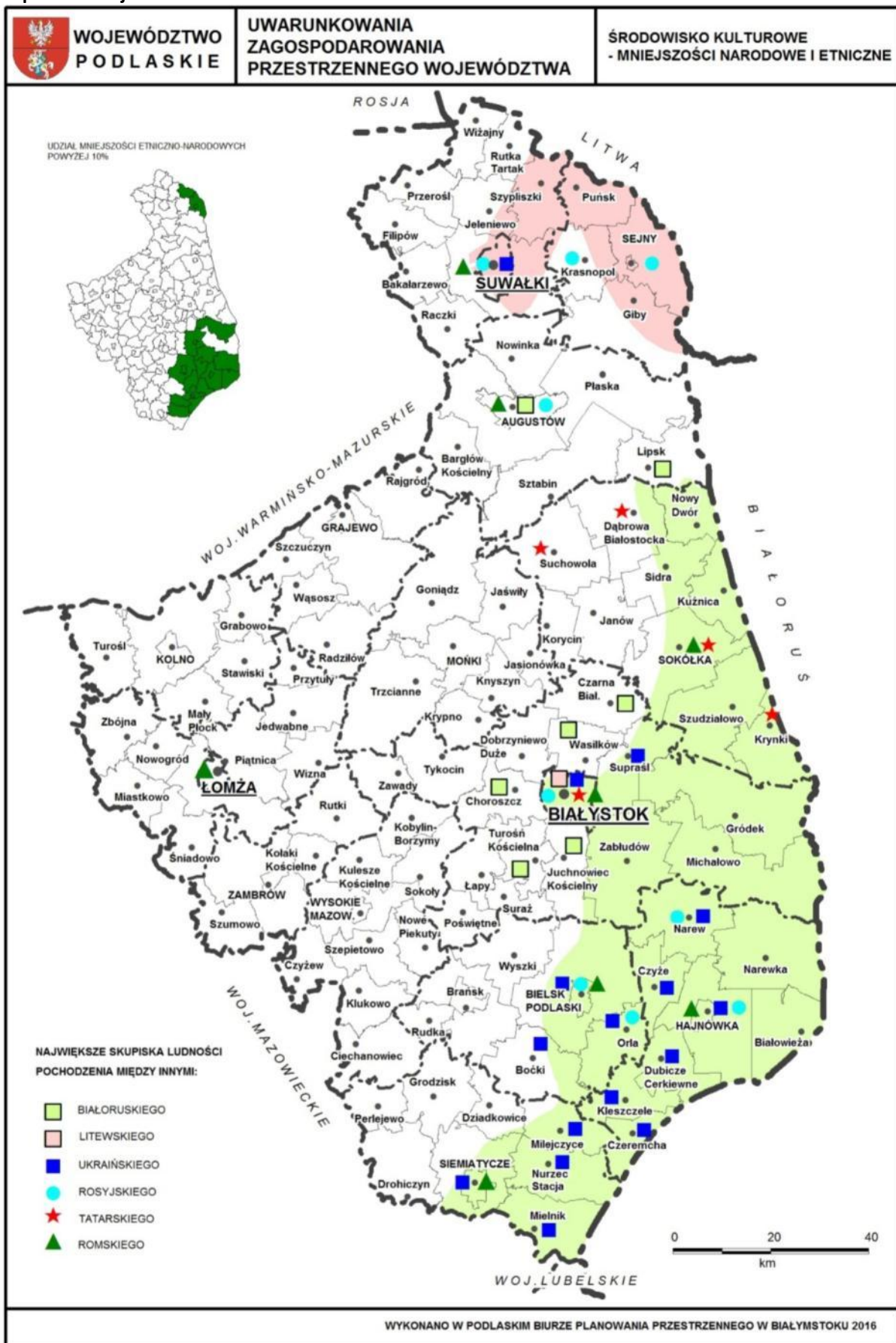
Do XV wieku obszar województwa pokryty był lasami i bagnami. Przy przeprawach rzecznych lokowano punkty osadnicze pełniące funkcje strażnicze i handlowe. Wcześniej rozwinięta sieć osadnicza występowała na obszarze północno-wschodniego Mazowsza.

W roku 1545 wytyczono granicę między Mazowszem a Prusami. Wiek XV i XVI to okres bardzo intensywnego rozwoju sieci osadniczej na tym obszarze. Pomiędzy 1400 r. a 1600 r. założono 42 miasta, z których wiele zachowało średniowieczne rozplanowanie przestrzenne, wg prawa magdeburskiego. W oparciu o rozwiązania rozplanowania przestrzennego wsi tzw. „pomiarą włóczną”, wprowadzoną przez Królową Bonę i Zygmunta Augusta w latach 1558–63 w „królewszczynach”, magnaci zaczęli stosować podobne sposoby urządzania swoich wsi. Byłe tereny pojaćwieskie kolonizowano głównie od Niemna w kierunku południowo-zachodnim do granicy litewsko-krzyżackiej. Najstarszą osadą na tych terenach jest Rajgród, wymieniony jako miasto już w 1499 r. Na terenach kolonizowanych pojawiają się dość liczne mazowieckie i ruskie osiedla-grody, stwarzające podstawę dla organizujących się w nieco późniejszym okresie miast. Pierwszymi miastami na obszarze dzisiejszego województwa podlaskiego były: Drohiczyn, Tykocin, Kolno, Łomża, Nowogród, Bielsk Podlaski, Wizna, Wąsosz, Wasilków, Mielnik, Suraz, Zambrów i Brańsk. Stosunkowo późne zasiedlenie tych ziem spowodowało, że nie występują tu zabytki architektury romańskiej. W północno-zachodniej części województwa można znaleźć natomiast zabytki architektury gotyckiej. W następnych wiekach (XVII, XVIII i XIX) stopniowo zwiększa się zaludnienie i zagęszczenie sieci osadniczej. Powstają nowe miasta: Białystok, Czyżew, Dąbrowa, Janów, Korycin i inne, oraz szereg wsi.

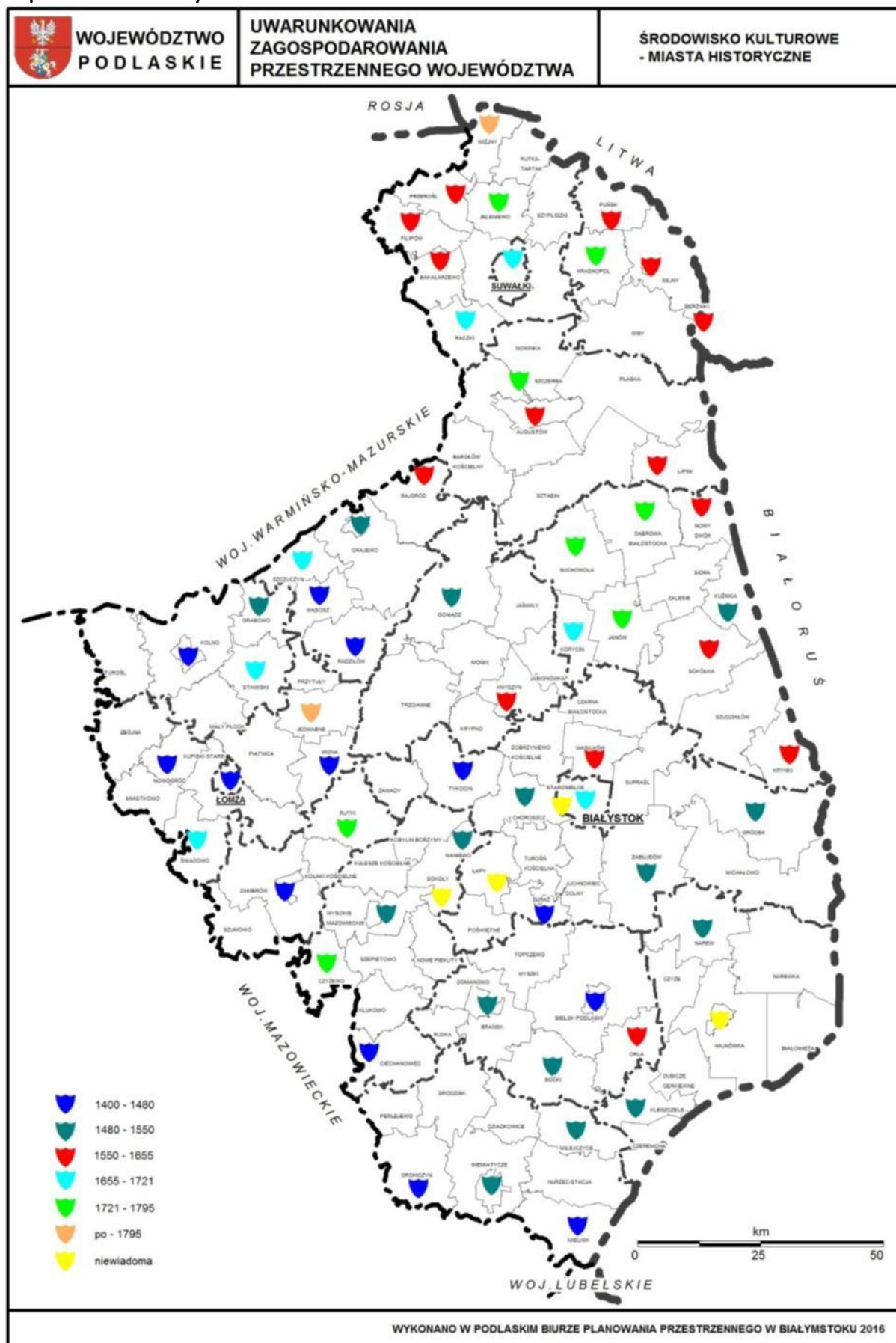
Uwłaszczenie chłopów w latach 1861–1864 i rozwój kapitalistycznych form produkcji w miastach i wsiach po uwłaszczeniu sprawił, że ich dawny, dość regularny układ przestrzenny ośrodków lokalnych został w niewielkim, ale widocznym stopniu zdeformowany przez nowe procesy społeczne.

Na czoło rozwoju wysuwają się ośrodki produkcyjne, szczególnie mające dogodne połączenia komunikacyjne z rynkami zaopatrzenia i zbytu produkcji (np. Białystok).

Mapa 40. Mniejszości narodowe i etniczne

Mapa 41. Miasta historyczne

Poważną rolę odgrywają w tym czasie również ośrodki administracji wyższego rzędu (np. Łomża i Suwałki), a także siedziby dość licznych garnizonów rosyjskich. Niektóre z miast o lepszym położeniu dynamicznie się rozwijają, inne popadają w stagnację i przechodzą do roli wsi. Można to zaobserwować na przykładzie miasta Białegostoku i Tykocina lub Suraza. Powstają też nieliczne nowe osiedla miejskie oparte o nowe funkcje produkcyjne, z właściwym żywiołowemu rozwojowi chaosem przestrzennym (np. Łapy – warsztaty kolejowe, Hajnówka – zakłady drzewne).

Na obszarze województwa podlaskiego, jak w żadnym innym regionie Polski, występuje specyficzna sytuacja wielonarodowościowa. Wytworzyły ją uwarunkowania historyczne, sięgające zarówno dawnych, jak i nowszych okresów związanych ze zmianami granic państwowych i administracyjnych, stosunków ekonomiczno-społecznych, a w konsekwencji i etniczno-kulturowych. Od wieków na terenach tych zamieszkiwali jednocześnie Polacy, Białorusini, Żydzi, Ukraińcy, Litwini, Rosjanie, Niemcy, Tatarzy i Romowie. Mniejszości narodowe i etniczne wniosły znaczący wkład w rozwój społeczno-gospodarczy tych ziem i stworzyły odmienną, interesującą kulturę.

Krajobraz kulturowy województwa

Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Dzieje polityczne województwa przyczyniły się do powstania w nim mozaiki etnicznej i religijnej. Na jej kanwie wykształcił się jego specyficzny krajobraz kulturowy, który tworzą: zabytkowe zespoły urbanistyczne i ruralistyczne, unikalne zabytkowe obiekty architektury sakralnej i świeckiej, zespoły pałacowo-ogrodowe i dworskie, zabytki techniki i militarne, zabytki archeologiczne, cmentarze różnych wyznań, miejsca kultu religijnego.

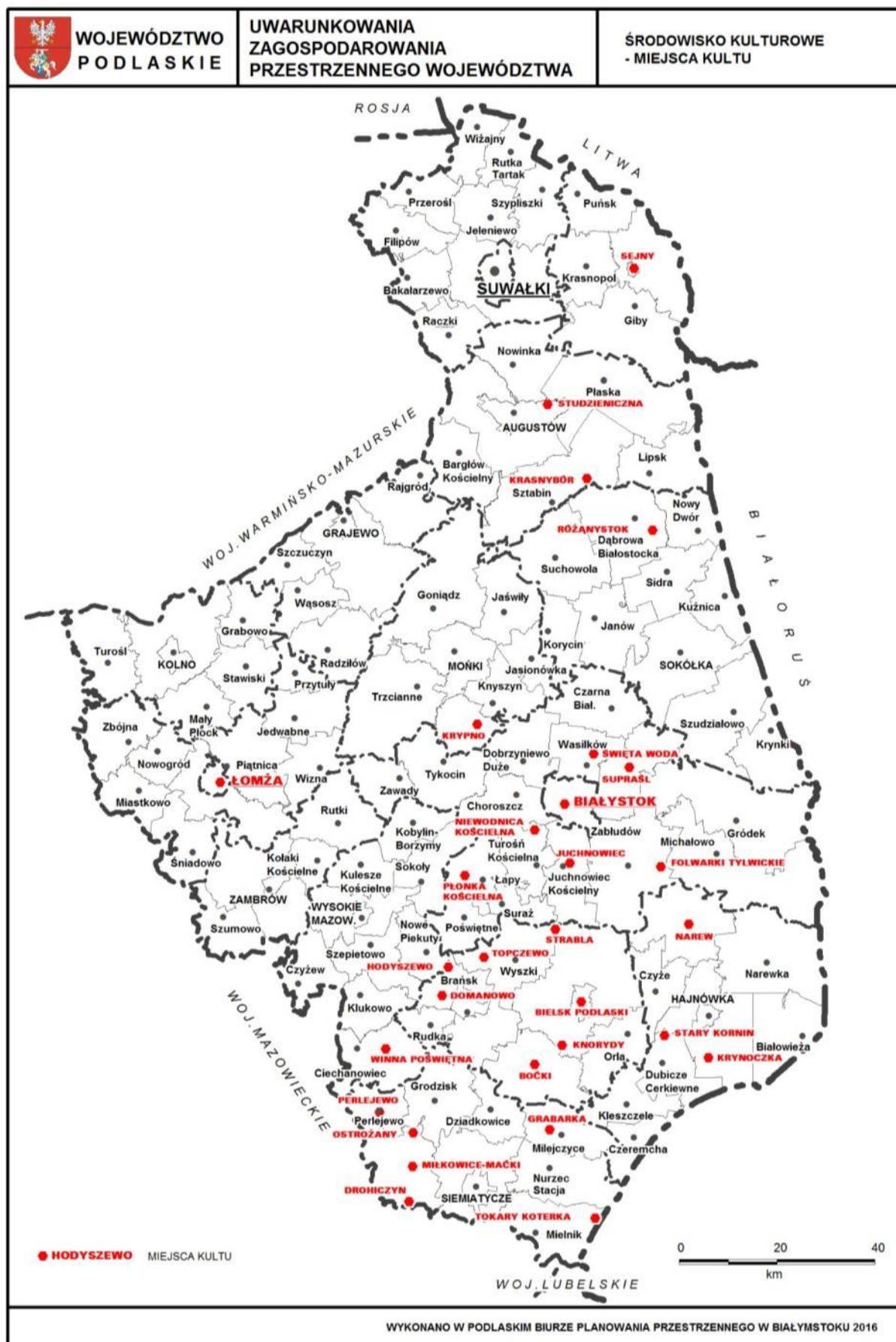
Zabytki archeologiczne, będące świadectwem egzystencji i działalności człowieka, pochodzą z różnych okresów, w tym:

- z najstarszego, którego ślady (schyłkowy paleolit) znajdujemy głównie w dolinach rzek: Bugu, Narwi (Suraz, Zajki) i Biebrzy oraz nad brzegami jezior. Ślady osadnictwa neolitycznych kultur rolniczych znaleziono natomiast nad Bugiem i Narwią oraz ich dopływami, w szczególności w Drohiczynie, Mielniku, Surazu, Kossakach i Łomży,
- z epoki brązu – w postaci znalezisk z Wilanowa koło Mielnika, osady w Słochach Annopolskich, Arbasu, Drohiczyzna, Kozarówki, Hryniewicz Dużych, Sośni koło Grajewa czy cmentarzysk ciepłopalnych w Popowlanach i Brańsku,
- z epoki żelaza – reprezentowanej przez znaleziska gromadne zwane skarbami z Kalinówki Kościelnej, Brańska, Klichów, Drohiczyzna, Drozdowa oraz skarb ozdób złotych z Osowca,
- z początków zasiedlania Suwalszczyzny przez plemiona bałtyjskie ok. IV w. p.n.e. – w postaci osiedla obronnego w Żubronajciach i, wiek późniejszej, osady na Górze Zamkowej w Szurpiłach,
- z pobytu od 2 poł. II w. n.e. plemion germańskich (Goci, Gepidzi), którego świadectwem są znaleziska grobowe w Pilipkach, okazałe cmentarzyska kurhanowe w Grochach Starych, Dmochach-Rodzonkach i Szwajcarii oraz cmentarzyska płaskie, przeważnie ciepłopalne w Cecelach,
- z wczesnego średniowiecza – reprezentowanych na jaćwieskich terenach położonych na północ od Biebrzy (grody w Szurpiłach, Rajgrodzie i Jeglińcu), na terenach plemion słowiańskich na południe od Biebrzy przez założoną w VI w. osadę w Haćkach, a z dominującego obrządku ciepłopalnego, z grobem w formie kurhanu w Puszczy Białowieskiej Osłowie, Drohiczynie, Doktorcach i Łużanach koło Gródka,
- z zagęszczania od XI w. osadnictwa wczesnośredniowiecznego – reprezentowanego przez grodziska w Bielsku Podlaskim, Brańsku, Truszkach-Zalesiu, Trzciance, Nowogrodzie, Starej Łomży oraz osady w Ogrodnikach, Osłowie, Rakowio-Czachy, Pęzie, a także znaleziska dokumentujące rozwój i doskonalenie rolnictwa oraz różnych gałęzi rzemiosł w Bielsku Podlaskim, Wiźnie, Rajgrodzie, Świętku, Strumianach.

Miejsca kultu

Miejsca kultu religijnego (pielgrzymkowe i odpustowe) – to w szczególności: Białystok, Boćki, Bielsk Podlaski, Domanowo, Drohiczyn, Folwarki Tylwickie, Grabarka, Hodyszewo, Juchnowiec, Knorydy, Krynoczek k. Hajnówki, Krasnybór, Krypno, Łomża, Miłkowice-Maćki, Narew, Niewodnica Kościelna, Ostrożany, Perlejewo, Płonka Kościelna, Różanystok, Sejny, Strabla, Studzieniczna w Augustowie, Święta Woda w Wasilkowie, Stary Kornin, Supraśl, Tokary-Koterka, Topczewo, Winna-Poświętna.

Mapa 42. Miejsca kultu

Skanseny

W województwie podlaskim istnieją 4 skanseny, w których ratowane i prezentowane są głównie zabytki drewniane, ginące z krajobrazu regionu (obiekty, zabytki ruchome, wytwory i zjawiska), w tym:

- **Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka** – powstałe w 1962 r. w Ciechanowcu w zespole pałacowo-parkowym z połowy XIX wieku, odbudowanym ze zniszczeń wojennych w latach 1966–1969, posiadające aż osiem działów tematycznych,
- **Podlaskie Muzeum Kultury Ludowej** – założone w 1982 roku, gromadzące zabytki architektury drewnianej i zbiory etnograficzne z regionu, położone przy granicy Białegostoku na gruntach wsi Osowicze i miasta Wasilków,
- **Skansen Kurpiowski w Nowogrodzie im. Adama Chętnika** – założony w 1927 roku jako Muzeum Kurpiowskie, leżące na tzw. Górze Ziemowita naprzeciw ujścia rzeki Pisy do Narwi, drugie najstarsze muzeum dawnego drewnianego budownictwa ludowego w Polsce, mające charakter parku etnograficznego.
- **Skansen Architektury Drewnianej Ludności Ruskiej Podlasia w Białowieży.**

Małe miasta i wsie o zabudowie tradycyjnej, świadczącej o ich tożsamości.

Lokacja większości miast nastąpiła w okresie Jagiellonów, w sytuacji ścieraniu się wpływów Wschodu i Zachodu. Zachodnia część województwa (kolonizacja mazowiecka) wytworzyła formę kolonijną – osadnictwo drobnoszlacheckie, a osadnictwo wiejskie we wschodniej jego części zachowało układ przestrzenny nadany podczas „pomiaru włóczęj”.

W małych miastach i wsiach powstały drewniane świątynie różnych wyznań: unickie cerkwie, kościoły katolickie, cerkwie prawosławne, molenny staroobrzędowców, meczety tatarskie i żydowskie synagogi.

Budownictwo wiejskie drewniane, mieszkalne i gospodarcze, zachowało się do dzisiaj. Zabudowa ulicowa ciągnąca się wzdłuż dróg charakterystyczna jest dla m.in. wsi: Ryboły, Trześcianka, Wojszki i Soce. Bogate zdobnictwo domów ludności pochodzenia białoruskiego i ukraińskiego podkreśla zróżnicowana kolorystyka ich elementów.

Osadnicy z Mazowsza zgodnie z tradycją stworzyli wsie niwowe, charakteryzujące się zwartą zabudową ulicową lub owalnicową. W wyniku różnego sposobu urządzania wsi, inne były sposoby rozplanowania siedlisk i urządzania domów mieszkalnych.

Szlaki kulturowe

Wielokulturowość i przeszłość historyczna województwa stwarza możliwości wytyczenia szlaków kulturowych o znaczeniu międzynarodowym, krajowym i lokalnym. Szlaki kulturowe, oprócz promocji województwa, stwarzają duże możliwości rozwoju turystyki, w szczególności gdy są położone w obszarach lub sąsiedztwie obszarów o bardzo wysokich walorach środowiska przyrodniczego, mających dobrą dostępność komunikacyjną. Szlaki kulturowe województwa obejmować powinny:

1) istniejące szlaki kulturowe, w tym:

- Podlaski Szlak Kulturowy „Drzewo i Sacrum”,
- Szlak Jagielloński,
- Szlak Prawosławnych Świątyń,
- Szlak Krainy Otwartych Okiennic,
- Transgraniczny Szlak Dominikański,
- Szlak Tatarski,
- Szlak Chwały Oręża Polskiego,
- Szlak Fortyfikacji Pozycji Granicznej, (z uzup. w gm. Kolno, Turośl, Zbójna)
- Szlak Frontu Wschodniego i Wojny Światowej

2) szlaki kulturowe predestynowane do wytyczenia (mapa 29), w tym:

- szlak sanktuariów:
- Sejny – Studzieniczna – Krasnybór – Różanystok – Krypno – Płonka Kościelna – Łomża – Hodyszewo – Ostrożany,
- szlak klasztorny:

- Sejny – Wigry – Różanystok – Szczuczyn – Wąsosz – Stawiski – Łomża – Tykocin – Choroszcz – Supraśl – Bielsk Podlaski – Boćki - Siemiatycze – Drohiczyn – Ciechanowiec,
- szlak budownictwa wiejskiego:
- Wojszki – Ryboły – Trześcianka – Puchły – Soce – Nowoberezowo – Czyże,
- szlak dworów Sokólszczyzny:
- Kamienna Stara – Pawłowicze – Łosośna Wielka i Mała – Górka – Żylicze,
- szlak gotyku mazowieckiego:
- Niedźwiadna – Wąsosz – Wizna – Łomża - Szczepankowo – Rosochate Kościelne,
- szlak nadbużański:
- Drohiczyn – Siemiatycze – Mielnik – Niemirów,
- szlak nadnarwiański:
- Wizna – Drozdowo – Piątnica – Łomża – Stara Łomża – Nowogród,
- wschodni szlak architektury drewnianej czterech wyznań:
- Wodзилki – Jeleniewo – Suwałki – Monkinie – Mikaszówka – Gabowe Grądy – Kamienna Stara – Bohoniki – Kruszyniany – Michałowo – Juszkowy Gród Narew – Nowoberezowo – Szczyty Dzieciołowo – Orla – Stary Kornin – Kleszczele – Milejczyce – Grabarka – Tokary (Koterka),
- szlak drewnianej architektury sakralnej pogranicza mazowiecko-podlaskiego:
- Rydzewo, gm. Rajgród (kościół) – Kramarzewo, gm. Radziłów (kościół i dzwonnica z Radziłowa) – Giełczyn, gm. Trzciannę (kościół) – Zambrów (kaplica cmentarna z późnobarokową polichromią z motywem tańca śmierci) – Tabędz, gm. Zambrów (kościół z Puchał) – Cibory Kołaczki, gm. Zawady (kościół z Zawad) – Sokoły (kościół cmentarny przeniesiony z Tykocina, gdzie został zbudowany jako cerkiew unicka) – Hodyszewo, gm. Nowe Piekuty (kapliczka ze źródłem) – Ciechanowiec (kościół i dzwonnica z Bogut-Pianek) – Winna-Poświętna, gm. Ciechanowiec (kościół),
- szlak drewnianej architektury sakralnej Puszczy Zielonej:
- Turośl (kościół, kaplica, dzwonnica) – Leman (kościół, kaplica cmentarna, dzwonnica) – Kuzie (kościół, dzwonnica) – Dobrylas (kościół),
- szlak śladami dziedzictwa/osadnictwa żydowskiego:
- Sejny (synagoga, jesziwa, cmentarz) – Kolno (synagoga, cmentarz) – Łomża (dwa cmentarze) – Jedwabne (mogiła i cmentarz) – Tykocin (synagoga, cmentarz) – Białystok (cmentarz, synagoga rejon d. Rynku Siennego) – Krynki (synagogi, cmentarz) – Orla (synagoga, cmentarz) – Czyżew (synagoga, cmentarz) – Ciechanowiec (synagoga, cmentarz) – Siemiatycze (synagoga),
- szlak śladami Jaćwingów:
- Jegliniec –k. Budzisko – Sudawskie k. Wiżajn – Szurpiły – Jeleniewo – Szwajcaria – Osinki – Miruniszki k. Filipowa – Bakałazewo – Jaški (Uroczysko Święte Miejsce) k. Raczek, na bazie zasobów dziedzictwa historycznego oraz „Izby Pamięci Jaćwieskiej” w Szurpiłach (samochodowy).

Infrastruktura społeczna

Szkolnictwo wyższe

Odsetek osób z wykształceniem wyższym w woj. podlaskim jest nieco niższy niż średnio w kraju. Zdecydowanie lepiej wykształceni są mieszkańcy miast (miasta – 27,5%, wieś – 11,3%), a w podziale na płeć nieco lepiej kobiety (mężczyźni – 17,3%, kobiety – 25,3%). W województwie podlaskim nauczanie na poziomie wyższym prowadzi aktualnie 5 szkół wyższych publicznych, 3 szkoły wyższe publiczne - wydziały zamiejscowe oraz 21 szkół wyższych niepublicznych. Głównym ośrodkiem akademickim jest Białystok, w którym znajduje się 18 uczelni wyższych. Ośrodkami szkolnictwa wyższego są także: Suwałki, Augustów, Grajewo, Łomża, Zambrów, Hajnówka, Drohiczyne i Siemiatyczach.

W ostatnich latach wystąpiła tendencja spadkowa liczby studiujących w szkołach wyższych. Liczba studentów w województwie zmniejszała się w tym okresie następująco: 2008 r. – 52.9 tys.; 2011 r. – 50.8 tys.; 2014 r. – 38.4 tys..

Związane to było głównie z obniżeniem liczby urodzeń, co widoczne jest w ostatnich latach w postaci spadku liczby osób rozpoczynających studia.

Szkolnictwo średnie i policealne

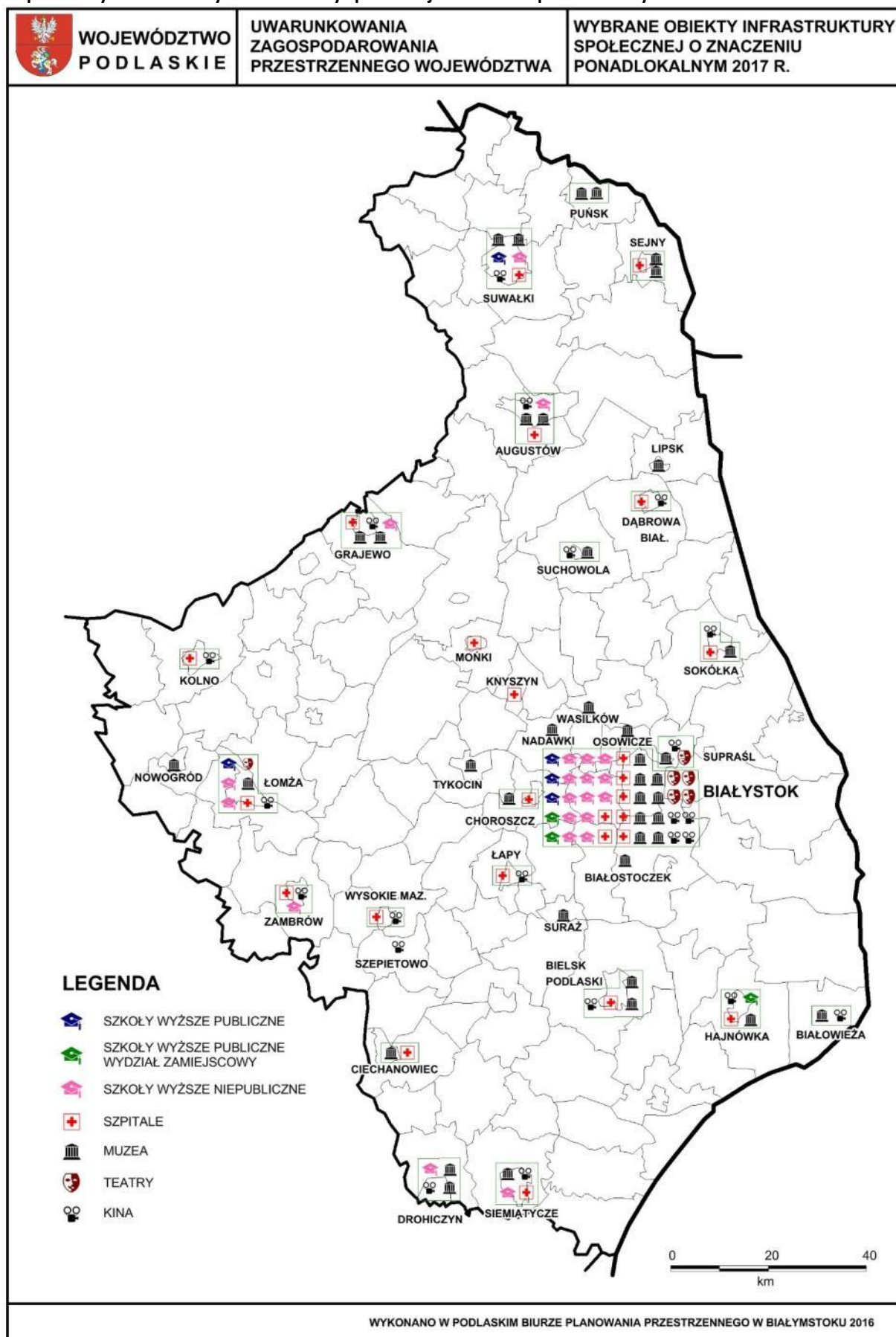
W roku szkolnym 2013/14 w woj. podlaskim działalność edukacyjną prowadziło 289 szkół ponadgimnazjalnych dla młodzieży, w tym: 50 zasadniczych szkół zawodowych, 77 liceów ogólnokształcących, 12 liceów profilowanych oraz 69 techników.

W szkołach tych uczyło się łącznie 48,2 tys. osób, w tym w liceach ogólnokształcących – 55,3% i w technikach 33,8%.

Średnio na tysiąc mieszkańców w wieku 16-18 lat kształciło się w regionie 913 uczniów. Stan edukacji w poszczególnych powiatach jest zróżnicowany. Najwyższa wartość ww. wskaźnika występuje w miastach na prawach powiatu (Białystok – 1619, Łomża – 1983, Suwałki – 1505) oraz w pow. wysokomazowieckim (921), bielskim (885) i sejneńskim (800). W grupie 13 powiatów o wskaźniku niższym od średniej wojewódzkiej najmniej korzystną sytuacją charakteryzują się powiaty: suwalski (112), łomżyński (131) i białostocki (253). Jest to wynikiem uczęszczania młodzieży z tych terenów do szkół w pobliskich ośrodkach miejskich, skupiających prawie połowę wszystkich szkół średnich.

Infrastruktura szkolnictwa średniego wymaga szeregu uzupełnień i poprawy jakościowej. W zakresie szkolnictwa policealnego w latach 2010–2013 nastąpił widoczny stopniowy spadek ich liczby: 2010 r. – 110; 2011 r. – 104; 2012 r. – 102. Aktualnie w regionie funkcjonuje 79 szkół policealnych, do których uczęszcza 11 tys. uczniów, w tym 9,9 tys. to uczniowie szkół dla dorosłych, z czego zdecydowana większość kształci się w systemie zaocznym. Szkolnictwo policealne, podobnie jak ponadgimnazjalne, koncentruje się w Białymstoku (38 szkół i 7,8 tys. uczniów), Łomży i Suwałkach.

Mapa 43. Wybrane obiekty infrastruktury społecznej o znaczeniu ponadlokalnym 2017 r.

Ochrona zdrowia i opieka społeczna

Podlaskie zalicza się do województw o najlepszej sytuacji zdrowotnej w kraju i relatywnie niskim poziomie umieralności. Średnia długość życia mężczyzn wynosi 73,1 roku (Polska – 72,7), a kobiet – 82,1 (Polska – 81). Opiekę zdrowotną zapewniają publiczne zakłady opieki zdrowotnej: 36 szpitali (25 publicznych, 11 prywatnych oraz podmiotów świadczących świadczenia szpitalne), rozmieszczonych we wszystkich powiatach, które łącznie dysponują 5,9 tys. łóżek, 13 zakładów opiekuńczo-leczniczych, 10 zakładów pielęgnacyjno-opiekuńczych, 4 hospicja i 2 sanatoria.

Na 10 tys. mieszkańców województwa przypada 48,8 łóżek szpitalnych (Polska – 49). w latach 2000-2012 liczbę łóżek ograniczono o około 8,6% w wyniku zmniejszenia ilości szpitali publicznych oraz skrócenia długości trwania procedur medycznych. Ponad 61% wszystkich łóżek szpitalnych skupionych jest w trzech największych miastach, w tym w Białymstoku – aż 43% ogółu zasobów województwa (w 8 szpitalach publicznych i u 9 podmiotów świadczących prywatne świadczenia szpitalne).

Opieka socjalna realizowana jest w województwie głównie przez 24 domy pomocy społecznej. Najwięcej domów pomocy społecznej jest w powiatach: białostockim (6) oraz augustowskim, hajnowskim, monieckim, siemiatyckim, m. Białystok i m. Łomża (po 2). Z kolei – w pięciu powiatach (kolneńskim, łomżyńskim, sokólskim, suwalskim i zambrowskim) brak jest tego typu placówek.

Poza tym w województwie funkcjonują placówki zapewniające całodobową opiekę osobom niepełnosprawnym, przewlekłe chorym lub osobom w podeszłym wieku w ramach działalności gospodarczej lub statutowej (8), środowiskowe domy samopomocy (2), domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży (3), noclegownie (5), schroniska/domy dla bezdomnych (3).

Łącznie placówki stacjonarnej pomocy społecznej oferują 3415 miejsc.

Mimo że w latach 2000–2014 liczba miejsc w placówkach pomocy społecznej znacznie wzrosła (w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców z 18 do 29), wobec rosnącego zapotrzebowania, nadal istnieją duże niedobory w tym zakresie.

Kultura

Najwięcej, bo 238, jest bibliotek publicznych (łącznie z filiami) – o 29 mniej niż w 2000 r. Powszechnymi instytucjami są również domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice, których łącznie liczba w obszarze województwa podlaskiego wynosi 166. Ważną rolę pełnią Książnica Podlaska im. Ł. Górnickiego i Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku. Występują również placówki z jednoosobową obsadą kadrową.

W województwie istnieje około 40 muzeów i oddziałów muzealnych, najwięcej w Białymstoku – 9, Suwałkach – 2 i pow. białostockim – 8. W latach 2000–2014 ich liczba powiększyła się o 6 obiektów, w tym m.in. nowoczesne Muzeum Ikon w Supraślu. w województwie funkcjonują także 3 skanseny: Muzeum Rolnictwa im. K. Kluka w Ciechanowcu, Skansen Kurpiowski w Nowogrodzie im. A. Chętnika i Podlaskie Muzeum Kultury Ludowej w gm. Wasilków. Zwiększyła się także liczba osób zwiedzających: z 335,7 tys. osób do 472,3 tys., tj. o 40,7%. Dużą popularnością cieszą się placówki muzealne w Białowieży i Tykocinie. Funkcjonuje również kilkanaście teatrów, m.in. w Białymstoku, Supraślu, Łomży i Suwałkach, opera i filharmonia, 8 galerii sztuki, 22 kin oraz Ośrodek „Pogranicze – sztuk, kultur, narodów” w Sejnach. W Białymstoku są trzy multiplexy posiadające łącznie 21 sal projekcyjnych i 3 795 tys. miejsc na widowni, natomiast w Suwałkach jeden (3 sale, 601 miejsc).

Głównym centrum kulturalnym województwa jest Białystok, w którym działa 5 wojewódzkich samorządowych instytucji kultury (Teatr Dramatyczny im. Aleksandra Węgierki, Opera i Filharmonia Podlaska –Europejskie Centrum Sztuki, Książnica Podlaska, Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury, Muzeum Podlaskie) oraz 7 instytucji gminnych (Białostocki Teatr Lalek, Białostocki Ośrodek Kultury, Muzeum Wojska, Muzeum Pamięci Sybiru, Galeria „Arsenal”, Galeria im. Sienkiewicza, Dom Kultury „Śródmieście”). Ponadto działają tu między innymi: Centrum Kultury Prawosławnej, 1 kino i 3 multiplexy, szereg galerii, 6 szkół artystycznych państwowych i niepublicznych, 2 wyższe uczelnie artystyczne (wydziały szkół warszawskich) Uniwersyteckie Centrum Kultury oraz kilkadziesiąt organizacji pozarządowych o profilu kulturalnym.

Wydawanych jest około 20 tytułów prasowych, funkcjonuje 9 rozgłośni radiowych, Regionalna TVP i kilka telewizji kablowych. Istnieje największe w regionie środowisko twórcze oraz działa ponad 100 zespołów artystycznych (muzycznych, teatralnych, tanecznych, orkiestr dętych itd.).

Sport i rekreacja

Bazę sportową województwa stanowi 48 stadionów i 76 boisk piłkarskich (stan na rok 2010), około 600 sal gimnastycznych i hal sportowych (w zdecydowanej większości przyszkolnych), kilkadziesiąt krytych i otwartych pływalni, ponad 50 kortów tenisowych, ponad 1000 boisk do gier zespołowych, sztuczne lodowisko w Białymstoku, WOSIR „Szelment” we wsi Szelment na Suwalszczyźnie – ośrodek narciarstwa zimowego i wodnego oraz innych form sportu i rekreacji, a także stacja narciarska w Rybnie koło Łomży. Stan ilościowy i jakościowy bazy sportowej w stosunku do potrzeb jest ciągle niezadowalający, mimo iż w ostatnim okresie oddano do użytku 50 nowych i zmodernizowano 20 sal sportowych, zbudowano kilkanaście boisk piłkarskich i do gier zespołowych oraz 6 krytych pływalni (Kolno, Augustów, Sokółka, Mońki, Zambrów, Bielsk Podlaski, Suwałki). W 2008 r. zainaugurowano rządowy program „Moje boisko – Orlik 2012”, w ramach którego powstało 71 takich obiektów.

Najlepiej wyposażone w obiekty sportowe jest miasto Białystok, w którym znajdują się: Stadion Miejski z trybunami o pojemności 22,4 tys. miejsc (spełniający wymogi organizacji dużych, ogólnokrajowych imprez sportowych), stadion lekkoatletyczny, stadion piłkarski KKS „Piast”, 3 duże hale uczelniane, 4 kryte pływalnie, 4 zespoły kortów tenisowych, Ośrodek Sportów Wodnych „Dojlidy”, sztuczne lodowisko, strzelnica sportowa itd. Odczuwa się wyraźny brak miejskiej hali sportowo-widowiskowej przystosowanej do organizacji imprez o znaczeniu krajowym i międzynarodowym.

Sukcesywnie postępuje także poprawa infrastruktury sportowej w pozostałych największych miastach województwa poprzez m.in. zrealizowanie pływalni w Hajnówce, Parku Wodnego w Suwałkach i Łomży oraz modernizację stadionu piłkarskiego w Łomży.

Bazę wypoczynku codziennego i świątecznego mieszkańców stanowią miejskie tereny rekreacyjne (parki, zieleń osiedlowa, ogrody działkowe, tereny plażowo-kąpieliskowe) oraz podmiejskie wypoczynkowe tereny leśne, dolin rzek oraz jezior i zbiorników retencyjnych z otoczeniem. Stan ilościowy i jakościowy tej bazy jest niezadowalający, zwłaszcza w obszarze funkcjonalnym Białegostoku oraz otoczeniu zbiornika Siemianówka. Poprawa sytuacji wymaga rozwoju zagospodarowania turystyczno-wypoczynkowego w miastach i ich otoczeniu, z racjonalnym wykorzystaniem przydatnych do tego celu walorów środowiska przyrodniczego.